

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 10 (2) | TEMMUZ 2020

ODÜSOBİAD • ISSN: 1309-9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 10 (2) | TEMMUZ 2020

ODÜSOBİAD

ISSN: 1309-9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 10 (2) | TEMMUZ 2020

Odüsobiad yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım aylarında) yayınlanan uluslararası hakemli akademik dergidir.

ODU Journal of Social Sciences Research is an international peer-reviewed academic journal published three times a year (March-July-November).

ODÜSOBİAD; EBSCHost-SocINDEX, ASOS Index, Acarindex, SOBİAD, Türk Eğitim İndeksi, OAJI, CiteFactor, Journal Factor, Sindex, Academic Keys ve Arastirmax tarafından taranıp indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently indexed by EBSCHost-SocINDEX, ASOS Index, Acarindex, SOBİAD, Türk Eğitim İndeksi, OAJI, CiteFactor, Journal Factor, Sindex, Academic Keys ve Arastirmax

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN
(SBE Müdürü V.)

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. İbrahim Furkan GÜVEN / Arş. Gör. Münir ECER

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Erol TAŞ
Prof. Dr. Mehmet YILMAZ
Prof. Dr. Cavit YAVUZ
Prof. Sabri YENER
Doç. Dr. Seval Mutlu ÇAMOĞLU
Doç. Dr. Turgay HAN
Doç. Dr. Sema YİĞİT
Doç. Dr. Sebiha KABLAY
Doç. Dr. Ömer KARAMAN
Doç. Dr. Nihat Sezer SABAHAT
Doç. Dr. Engin ÜMER
Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ÖZMUTLU
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Vahdet AKYÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Gonca G. KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Seval Özgel FELEK
Dr. Öğr. Üyesi F. Nur BÜYÜKBAYRAKTAR
Dr. Öğr. Üyesi Emel BAYRAK ÖZMUTLU
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selman BAKTI
Dr. Öğr. Üyesi Asım DURAN
Dr. Öğr. Üyesi Orhan İYİBİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Figen TAŞKIN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA
Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir SÜĞÜMLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Bahar SARIBOĞA
Dr. Öğr. Üyesi Nihal DERİN COŞKUN
Öğr. Gör. Dr. Zafer ÖZKAN
Öğr. Gör. Elif ŞENGÜL
Öğr. Gör. Hüseyin Murat YALÇIN

Eğitim Bilimleri
Sinema ve Televizyon
Turizm, Halkla İlişkiler Tanıtım
Müzik
İktisat
Dil Bilim, Yabancı Dil
İşletme
Sosyal Politika, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Güzel Sanatlar, Heykel
Güzel Sanatlar, Resim
Arkeoloji
Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar, Web Tasarımı
Tiyatro
Sanat Tarihi
Türk Dili ve Edebiyatı
Güzel Sanatlar, Müzik
İç Mimarlık
Matematik-Fen Bilimleri
Temel Eğitim Bilimleri
İslam Tarihi ve Sanatları
Felsefe ve Din Bilimleri
Temel İslam Bilimleri
Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi
Sosyoloji
Tarih
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi
Müzikoloji, Yorumculuk, Klasik Batı Müziği
Seramik Ve Cam
Psikoloji
El Sanatları
Turizm Otelcilik

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

Arş. Gör. Nurgül BEKDEMİR

SAYFA TASARIM / KAPAK

N.Selçuk BAĞCI

ODÜSOBİAD
TEMMUZ 2020

Editörden...

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODUSOBİAD)'nin kıymetli yazarları ve okurları 2016 yılının 6. Cilt 3. Sayısında ilk editörlük görevimi aldığım dergide yeniden sizlerle olmanın heyecanıyla başladığım bu görevi yürütürken sizlerin de yanımda olacağınız düşüncesi beni rahatlatmaktadır. Bu süreç içerisinde editörlük görevini yürüten Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM ve Doç. Dr. Adem YÜCEL'e vermiş oldukları emek için teşekkürlerimi borç bilirim.

2020 Temmuz sayısı ile birlikte yeniden başladığım bu süreçte dergimizin daha iyi bir konumda olması için elimden gelenin en iyisini yapacağımı bilmenizi isterim. Bu aşamada siz saygıdeğer yazarlarımız, hakem hocalarımız ve editöryal ekibimize de büyük işler düşmektedir. Bu konuda sizlerin de yanımızda olduğunuzu bilmek bizi daha da şevklendirmekte ve dergimizin çok daha iyi yerlerde olması konusundaki çalışmalarımızda heyecanlandırmaktadır. Dergimizin uluslararası etkisinin ve konumunun yükseltilmesi adına öncelikle TR DİZİN üyeliklerinin temini amacıyla gerekli uygulamaların belirlenmesi, zayıf yanlarının iyileştirilmesi için çalışmalarımız devam etmektedir. Yürüdüğümüz bu yolda desteklerinizi esirgememeniz en büyük temennimizdir.

Dergimizin bu sayısında makaleleri yayımlanan bilim insanlarımıza, yayın, danışma, hakem kurulları ve editöryal ekibimize teşekkür ederim. Bir sonraki sayımızın Kasım 2020 tarihinde yayımlanacağını hatırlatır, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Bilginin ışığında aydınlanmak dileği ile başladığımız bu yolda aynı temennilerle yola devam ediyoruz. Rabbim utandırmasın...

Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER
ODÜSOBİAD
Editör

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French Media: The cases of Le Figaro and Libération

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekatı'nın Fransız Medyasında Temsili: Le Figaro ve Libération Örneği
Ayda SABUNCUOĞLU İNANÇ - Marc-Henry PIERRE 262/273

Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri

Digital Literacy Levels of Prospective Preschool and Primary School Teachers
Aylin YAZICIOĞLU - Erhan YAYLAK - Galip GENÇ 274/286

Grafik Tasarım Öğrencilerinin Yazı Karakteri Kullanım Tercihlerinin İncelenmesi

Investigation Of Type Face Use Preferences Of Graphic Design Students
Aytaç ÖZMUTLU 287/301

İki Yazarın Hatıraları Üzerine Bir Karşılaştırma: Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar'da Hüseyin Cahit Yalçın

A Comparison on The Memoirs of Two Authors: Hüseyin Cahit Yalçın in Kırk Yıl (Forty Years) and Edebî Hatıralar (Literary Memoirs)
Can ŞEN.....302/311

Müşteri Temelli Kurumsal İtibarın Hastaların Hastane Tercihlerine ve Bağlılıklarına Etkisi

The Effect Of Customer Based Corporate Reputation On Hospital Preferences And Loyalty Of Patients
Derya Fatma BİÇER.....312/333

Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ekonomik Kompleksite Düzeyinin Belirleyicileri

Determinants of Economic Complexity Level in New Industrialized Countries
Dilek ŞAHİN - Savaş DURMUŞ..... 334/351

CAKA Bünyesinde Keman Eğitimi Alan Öğrencilerin Rotasyon Masterclass

Uygulamasına Yönelik Görüşleri
Opinions of The Students About Rotation Masterclass Activities Who Receive Violin Courses in CALF
Gonca GÖRSEV KILIÇ - Uğur TÜRKMEN..... 352/372

Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma:

Sdü Hastanesi Örneği
A Pilot Study On The Need For Spiritual Care And Counseling Services In Hospitals: Sdu Hospital Case
Habil ŞENTÜRK - Gülay Korkmaz ÇETİN..... 373/396

The Journey as a Narrative Framework in the Restoration-Period English Novels

Restorasyon-Dönemi İngiliz Romanlarında Anlatı Çerçevesi Olarak Yolculuk Kavramı
Hilal KAYA..... 397/406

Modern Romandan Modernist Romana Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanları

From Modern Novel to Modernist Novel Abdülhak Şinasi Hisar's Novel's
Mesut TEKŞAN..... 407/417

Çevresel Duyarlılık Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

A Scale Development Study on Environmental Sensitivity
Murat YEŞİL - Yahya TURAN..... 418/435

Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı, Öz Denetimi ve Sosyal Eğilimleri

Secondary School Student's Digital Game Addiction, Self-Control and Social Tendencies
Neslihan AKSEL - Enver SARI..... 436/444

Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümleler Üzerine

On Digression and Parenthetical Sentences

Salim KÜÇÜK..... 445/463

İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programının Beş Süreç Standardına Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Turkish Primary School Mathematics Curriculum according to Five Process Standards

Sevil BÜYÜKALAN FİLİZ - Saniye Nur ERGAN..... 464/477

XVI. Yüzyılda Orta Anadolu Şehirlerinde Ermeni Varlığı

Armenians in Central Anatolia in the 16th Century

Seyran AKTAŞ..... 478/492

Uluslararası Çevre Organizasyonlarının Web Sitelerini Kullanımları Üzerine Bir İçerik Analizi

A Content Analysis on the Usage of Websites of International Environmental Organizations

Şermin TAĞ KALAFATOĞLU 493/507

Matrix in the Context of Belief Systems

İnanç Sistemleri Bağlamında Matrix

Şule KURT..... 508/527

Göstergelerarasılık Bağlamında Sinema Tiyatro Edebiyat Ve Fotoğraf

Cinema Theater Literature And Photography in The Context Of Interior

Ufuk UĞUR..... 528/548

Kırgızistan'ın Uluslararası Ülke İmaji Çalışmaları ve Sosyal Medyada Yansıma Biçimleri

Kyrgyzstan's International Country Image Activities and Reflection on Social Media

Venera NARİNOVA - Aslı YURDİGÜL..... 549/567

Türkiye'de Akademik Düzeydeki Gazetecilik Çalışmalarını Değerlendirmek:

2009-2019 Dönemi İletişim Fakültesi Dergileri'ne Yönelik Nicel Bir Araştırma

The Assessment of the Journalism Studies on Academic Level in Turkey:

A Quantitative Research on the Journals of Communication Faculties in the Period of 2009-2019

Yavuz BAYRAM..... 568/578

ODÜSOBİAD
TEMMUZ 2020

Representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French Media: The cases of Le Figaro and Libération

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın Fransız Medyasında Temsili: Le Figaro ve Libération Örneği

Ayda SABUNCUOĞLU İNANÇ¹
Marc-Henry PIERRE²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 10.01.2020 | Kabul Tarihi: 12.06.2020

Abstract

The critical political economy of the media analyzes the production of media content that sustains imbalanced power relations and biased representations of reality. Research that addresses Turkey's image in the European media remains theoretically limited. This article aimed to analyze the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media. Using the critical theory of the political economy of communication and a qualitative method that includes content analysis and critical discourse analysis, this paper examined the latent power relations and value-based conflict that hide behind the manifest media representation of the Turkish military operation. A sample of two French newspapers, Le Figaro and Libération was used in this study. The findings showed that the French media make a negative representation of Turkey's Operation Peace Spring. This negative representation is expressed through biased and partial information regarding the military operation. Moreover, the findings revealed that the negative representation of the Turkish military operation by the French media makes up a discourse that nourishes and maintains imbalanced power relations and value-based conflict between Turkey and Europe. Without any pretense of being exhaustive, this research provides a substantial contribution to the existing literature regarding the relations between Turkey and Europe.

Keywords: Media representations, Turkey, France, Power relations.

Özet

Medyanın eleştirel ekonomi politiği, dengesiz güç ilişkilerini sürdüren ve gerçeğliğin taraflı temsillerini sürdüren medya içeriği üretiminin temelini oluşturur. Türkiye'nin Avrupa medyasında imajını ele alan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu makale Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın Fransız medyasında temsilini incelemeyi amaçlamıştır. İletişimin eleştirel ekonomi politiğini ve içerik analiziyle eleştirel söylem çözümlemesini içeren nitel karma yöntemin kullanıldığı bu çalışma, Türk askeri operasyonunun açık medya temsilinin arkasına saklanan gizli güç ilişkilerini ve değere dayalı çatışmayı yeniden yapılandırmıştır. Bu çalışmada iki Fransız gazetesi olan Le Figaro ve Libération örneği kullanılmıştır. Bulgular, Fransız medyasının Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı olumsuz temsil ettiğini göstermektedir. Bu olumsuz temsil, Türk askeri operasyonu hakkında taraflı ve kısmi bilgilerle ifade edilmektedir. Ayrıca bulgular, Türk askeri operasyonunun Fransız medyası tarafından olumsuz temsil edilmesinin, Türkiye ile Avrupa arasındaki dengesiz iktidar ilişkilerini ve değere temelli çatışmayı besleyen ve sürdüren bir söylem oluşturduğunu öne sürmektedir. Kapsamlı olma iddiası olmadan, bu araştırma Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilere ilişkin mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Medya temsilleri, Türkiye, Fransa, İktidar ilişkileri.

1 Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü,
E-posta: aydainanc@sakarya.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-4999-9663

2 Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri ABD Doktora Öğrencisi,
E-posta: marc-henry.pierre@ogr.sakarya.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-8007-0599

Introduction

In the international division of labor, the political economy of mass media refers to a struggle for the control of media content. Over the last century, mass media have played a major role in shaping public opinion to the benefit of the political establishment. In the dynamics of international relations, mass media in a given country contribute to shaping perception and social representations of other countries. In this respect, it is obvious that the public is closely linked to the value systems conveyed by the mainstream media. In the Western media, Turkey's image is constructed exclusively with respect to its possible accession to the European Union. In France, the question of the possible Turkey's European Union membership has created intense debates. France is among the countries that demonstrate the strongest opposition to Turkey's membership. However, diplomatic relations between Turkey and Europe date back to the mid-19 century. Indeed, Turkey has been a member of the UN since 1945, the Council of Europe since 1949, and NATO since 1952.

Despite Turkey's insistence on joining the European Union, the European Union members oppose this endeavor unanimously. This opposition is manifested through the construction of a negative image of Turkey, viewed as a non-democratic, Muslim, and non-European country. The European press review of the recent Turkish military operation on the border into north-eastern Syria is proof of the geopolitical information war between central powers and periphery countries. In fact, on October 9, 2019, Turkey launched a military operation called Operation Peace Spring (Barış Pınarı Harekâtı) into northeastern Syria. The Turkish government claimed that the operation was aimed at expelling terrorist organizations from across the border and creating a security zone in north-eastern Syria, where around 3.5 million refugees would resettle. The military operation received mixed reactions from the international community. Canada and ten European countries put an embargo on imports of arms against Turkey. Similarly, The United States of America imposed sanctions against Turkey's ministers and senior officials. On October 25, 2019, the European Parliament adopts a resolution that completely denied the reasons for the Turkish military operation. Europe condemned unanimously the military operation, and Turkey moved further away from its possible European Union membership. The stance of European countries towards the Turkish military operation is constructed in the media discourse. This discourse is rooted in power relations and value-based conflict between Europe and Turkey.

In the Western media, information about Turkey has often been either neglected or represented dramatically. Operation Peace Spring drew the French media's attention to Turkey by its dramatic aspect. Thus, the nature of Turkey's visibility and invisibility in the French media stems from the geopolitics of information that hides the agenda of the western media. This article aims to analyze the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media and to understand the logic behind this representation. The paper draws its academic relevance to the gap in the existing literature regarding Turkey's image in the French media. Understanding a social phenomenon requires an interpretive analysis. Based on the qualitative research method, this paper used an analytical instrument that includes content analysis and critical discourse analysis. Two French newspapers, *Le Figaro* and *Libération* purposefully selected, made up the sample of the study. Since the research questions address both the media content and the logic behind this content, the theoretical framework of the paper is situated in the critical political economy.

The Critical Political Economy of Communication

According to Hardy (2014), the first scientific study relating to critical political economy dates to the late 1960s and early 1970s. The political economy of communications describes how politics and economy relate to communication. While the neoclassical approach to political economy views communication as a technical tool serving politics and economy, critical political economy views communication as a complex process (Başaran and Geray, 2005). This complex process requires a

comprehensive analysis that involves history, social integrity, moral philosophy, and praxis. Thus, more than a means to an end, the concept of communication makes up a crucial determinant of social interactions. Mosco (2009) provides a conception of communication that highlights social relationships. In the same vein, Hardy (2014) stresses that the critical political economy of communication addresses power relations that make up social hierarchies.

Therefore, critical political economy analyzes how capital and government influence communication practices by shaping perception and social representations of reality. Governments, capital, and corporations make up influential structural forces that are manifested in trade and the international division of labor. Herman and Chomsky (1988) highlight the weight of owners' group in the production of media content. It follows that the editorial line of the media is determined by these structural forces. The media editorial line is regarded as a propaganda model closely intertwined with the geopolitics of information.

As a summary of the political economy of media, McQuail (2005) identifies seven core assumptions. The first assumption highlights the importance of logic and economic control. The second assumption stresses that media structure tends towards concentration. In the third assumption, McQuail notes that the global integration of media tends to develop. The fourth assumption stresses that contents and audiences are commodified. The fifth assumption highlights the diversity decrease in the media. In the sixth assumption, McQuail stresses that opposition and alternative voices are neglected. Lastly, he emphasizes that private interests prevail over the public interest.

Despite the critical dimension of the political economy of the mass media, Wittel (2012) notes its methodological limits. According to Wittel, the Marxist approach to the political economy of media is limited as it exclusively focuses on the base and superstructure model. In this model, the base prevails over the superstructure. Wittel suggests a comprehensive approach that includes Marxist concepts of labor, value, property, and struggle. Although this approach addresses particularly the political economy of distributed media, Marxist concepts of property and struggle remain relevant to a dialectical analysis of mass media. In this regard, Miège (2004) suggests an interdisciplinary analysis of the political economy of communication that meets the requirements of new social relationships. This approach involves considering that phenomena of communication are both socio-discursive and socio-anthropological. Therefore, only interdisciplinary approaches can address them comprehensively. Also, this approach highlights the social structuring of communication practices (around class affiliations, but not only); the non-reduction of power relations (linked to communication) to manipulative actions or influence phenomena (Miège, 2004: 52).

The Geopolitics of Information

This paper assumes that the nature of Turkey's visibility and invisibility in European media stems from the geopolitics of information that hides power relations. According to Boulanger (2013), the geopolitics of media and information refers essentially to the context of power rivalries distributed into several categories of themes. One of these themes concerns the power struggles between different actors. As an instrument that serves the interest of capital, the media exercise a capacity to influence behavior and to maintain the imbalanced power relations. The geopolitics of media and information is characterized by an imbalance in information circulation, a biased representation of non-Western countries, and information that supports the political agenda of Western countries. Smith (1981) makes a critical analysis of western media imperialism that highlights the Eurocentrism of the production and dissemination of information. According to Smith, in an unequal world, free and balanced flow of information is a paradox. Indeed, international power relations strengthen the central powers to the detriment of periphery countries.

Turkey's Image in the French Media

At this point in time, very few researchers have addressed Turkey's image in the French media. The existing yet limited literature focuses on European people's perception of Turkey's possible accession to the European Union. However, three studies have helped the researcher situate the present paper. Marchetti's (2015) article about the unequal transnationalization of Turkish information in the French media provides significant insights for the understanding of the phenomenon under study. Monceau (2009) provides a general picture of how French people perceive Turkey's European Union membership. His article contributes to framing the present analysis. Also, Billion's (2016) article on the normalization and tensions in the relationships between France and Turkey contributes to situating the present paper in the historical and political context of the topic under study.

Using a method that includes interviews, observations, and media content analysis between the 1980s and the 2000s, Marchetti (2015)'s research indicates a weak coverage of Turkey's news in the French media. This poor presence of Turkey in the French media also indicates the power relations manifested in the sphere of international news. Marchetti underlines the limited budget of the French media as another reason for their weak coverage of Turkey's news. Thus, Turkey's news draws French media's attention provided that the information involves the international community. The media circus created by Operation Peace Spring operation makes up an obvious example. Also, Marchetti's analysis emphasizes the homogeneity of the content of international news about Turkey. Marchetti notes that information regarding Turkey in the French media is operationalized through categories such as Islam, the Kurdish issue, Armenia, the Army, Islam, secularism, and questions of human and women's rights.

As regards the French perception of Turkey's possible European Union membership, Monceau (2009) found that France was one of the countries that firmly oppose this possibility. Monceau observed that most French citizens were against Turkey's accession to the European Union and that cultural non-compatibility with Turkey, human rights issues, and Turkey's non-Europeanness were among factors that shape the French perception of Turkey. The research concluded that over the period observation, the French opposition to Turkey's membership to the European Union remained stable.

In his article on the tense relations between France and Turkey, Billion (2016) underlines the lack of perspectives of Paris towards Ankara. Over the years, France and Turkey had harmonious relationships, which deteriorated in 2001 when the French Parliament recognized the Armenian genocide. Billion highlights the firm opposition of the French right politicians to Turkey's possible European Union membership. Billion emphasizes that Turkey, by its intrinsic importance and the reflections to which it forces the members of the European Union, constitutes an asset for Europe.

Despite their limited engagement with the critical analysis, these three studies make up a point of reference to the present paper. They provide some useful raw material for a more comprehensive analysis of Turkey's image in the European media. They also emphasize that discussions and debates in the media regarding the relations between France and Turkey contribute to shaping social representations and perceptions of Turkey. However, none of the studies mentioned address the logic of power relations and the weight of capital in shaping these social representations and perceptions. The present paper aims to fill this gap by including concepts such as property, value, struggle, and the geopolitics of information in a critical analysis of the phenomenon under study. In this paper, the media content is regarded as a discourse that lies in power relations.

Methodology

The purpose of the study was to examine the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media. To this end, the methodology of this paper includes qualitative content analysis and critical discourse analysis. The use of both content analysis and critical discourse analysis helps

the researcher seize the meaning of the content within its context of production. According to Bhat-tacherjee (2012), a good understanding of the context of the study helps the researcher carry out the investigation. This section on methodology highlights a description of the method used in the study.

Aim and Significance of Research

This article aims to analyze the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media and to understand the logic behind this representation. The paper draws its academic significance on its contribution to extending the existing literature on the problem. Thus, the findings of this research make up a steppingstone to further research. Also, the implications of the research findings for society may lead to a better understanding of the relations between France and Turkey.

Method

In this paper, a qualitative method that includes qualitative content analysis and critical discourse analysis was used. The qualitative content analysis provided answers to the first research question, and the critical discourse analysis addressed the second research question. According to Creswell (2012), the qualitative research method investigates a problem and develops a detailed understanding of a central phenomenon. Also, qualitative research analyzes the data by using text analysis and provides a broader interpretation of the findings. Thus, to analyze Turkey's Operation Peace Spring within the interpretive paradigm, this paper uses a qualitative method that includes content analysis and discourse analysis. According to Berelson (1952), content analysis is a research technique that describes the manifest content of the communication. This paper regards content analysis as relevant yet limited as it fails to notice the hidden forces behind the content. Thus, the present study relies on Van Dijk's (1993) discourse analysis, which regards the media content as a discourse. According to Van Dijk, discourse analysis relates discourse to power in which knowledge attitudes, ideologies, and other social representations are constructed. Therefore, this paper regards the media content as a discourse.

Scope of Research and Sampling

According to Giroux and Tremblay (2009), the researcher defines the scope of research following the research question. This paper used a purposeful sample of 10 French newspaper articles that address Turkey's Operation Peace Spring. Five articles were selected from the right-wing newspaper, Le Figaro and five from the left-wing newspaper Libération. Considered as the third largest and the oldest daily newspaper in France, Le Figaro was founded in 1826. The newspaper has a circulation of 525 000 newspapers in 2019 and is recognized for its conservative editorial line. As for Libération, this daily newspaper was founded by Jean-Paul Sartre in 1973 in the wake of the social protests of May 1968. With a circulation of 72 307 newspapers in 2019, the newspaper is known for its leftist stand. Creswell (2012) notes that in purposeful sampling, defining the research scope is the prerogative of the researcher. The sample of this paper allowed the researcher to analyze the media discourse from two different editorial lines.

Research Questions

The research questions stem from the gap in the existing literature. Since the existing literature analyzed Turkey's image in The French media in a limited way, the present paper aimed to extend the analysis by raising two heuristic questions: How do the French media represent Turkey's Operation Peace Spring? What is the logic behind this representation?

Limitations

This present analysis is limited to French newspapers Le Figaro and Libération and covers the period from October 9 to October 23, 2019.

Research Findings

The purpose of the study was to analyze the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media. Using the theory of the critical political economy of communication and a qualitative methodology that includes content analysis and critical discourse analysis, this study examined 10 articles selected in the French newspapers *Le Figaro* and *Libération*. More specifically, this paper sought to address two major research questions: 1) How do the French media represent Turkey's Operation Peace Spring? 2) What is the logic behind this representation? The research findings are organized into two segments. The first segment presents the research findings and the related qualitative content analysis. The content analysis of the research findings answers the first research question. The second segment makes up a critical discourse analysis of the representation of the Turkish military operation in the French media. The researcher performed a close reading of the newspaper articles and identified the most relevant themes that relate to the research questions. The themes were associated with the positive, neutral, and positive words and phrases used by *Le Figaro* and *Libération* to depict the Turkish military operation. With respect to Turkey's Operation Peace Spring, the following themes were identified in *Le Figaro* and *Libération*:

1. An operation against the Kurds
2. A heterogeneous patchwork of military factions
3. A future source of regional instability
4. Turkey's desire to assert its power in its regional space
5. An operation condemned by the European Union

In general, the findings showed that both *Le Figaro* and *Libération* make a negative representation of Turkey's Operation Peace Spring. The five themes selected by the researcher are identifiable in all 10 selected articles. The media present the military operation as a crime whose Turks are the perpetrators and the Kurds, the victim. It should be noted that the name of the military operation, Operation Peace Spring, is enclosed in quotation marks in all the selected articles. Similarly, the word "terrorist" used by the Turkish government to refer to the target of the military operation is also enclosed in quotation marks by the newspapers. Table 1 and Table 2 provide a visual depiction of the overall findings with the main themes identified in the newspaper articles. Also, words and phrases related to each theme were categorized into negative, neutral, and positive words. To analyze the findings, the researcher performed a qualitative content analysis in the first place. As a complement of the qualitative content analysis, a critical discourse analysis of the content was subsequently conducted. The content analysis answered the first research question and the critical discourse analysis addressed the second research question.

How do the French media represent Turkey's Operation Peace Spring? To answer this question, the researcher performed a qualitative content analysis of the main themes observed in the selected newspapers, as shown in Table 1 and Table 2. The main themes observed in the selected newspaper articles were coded and categorized into positive words or phrases, neutral words or phrases, and negative words or phrases.

Content Analysis of the Representation of Turkey's Operation Peace Spring in *Le Figaro*

Themes	Positive phrases/ words	Neutral phrases/ words	Negative phrases/ words
A Turkish armed operation against the Kurds			Tragedy; Bombing raid; Brutal fighting; Offensive; Fighter

A heterogeneous patchwork of about thirty military factions	Anti-Daesh Anti-YPG	Patchwork Back-up troops	Soldier of fortune; Barbarians; Anti-Assad; atrocities
A military operation condemned by the European Union		Peace spring Power relations	Sanctions; Embargo so-called safety zone
A future source of regional instability		Peace spring Power relations	Improbable peace; Blatant instability Conflict; Resurgence of attack; Diplomatic risk; Spring of conflict
Turkey's desire to assert its power within its regional space	Political victory Support from opposition leaders	Military bravery	Nationalist wave Manipulation Migration Blackmailing

Table 1: Themes Observed in Le Figaro's Representation of Turkey's Operation Peace Spring

(Table 1) illustrates the key themes addressed by the right-wing newspaper Le Figaro regarding Turkey's Operation Peace Spring. As identified by the researcher, the key themes revealed a negative representation of the military operation. The theme "A Turkish armed operation against the Kurds" makes up a fallacy of composition. By this fallacy of composition, the author of the article conflates the Kurds with the YPG fighters. Also, in the theme "A heterogeneous patchwork of about thirty military factions", the Syrian back-up troops that fought for Turkey are regarded as barbarians, soldiers of fortune, and anti-Assad. Turkey's Operation Peace Spring is also represented by Le Figaro as "a spring of conflict and future regional instability". The expression "spring of conflict and instability" is used as an irony alluding to "Operation Peace Spring".

Content analysis of the Representation of Turkey's Operation Peace Spring in Libération

Themes	Positive phrases/ words	Neutral phrases/ words	Negative phrases/ words
Turkey's ambition to crush its "terrorist" enemies	Liberation of Akçakale and Tall Abyad Jubilation; Victory parade	Artillery	Air strike; Ground-based assault; A rain of projectiles; Fear; Panic; Military outburst
Kurds abandoned by Washington			American withdrawal; Despair; Anger; Exodus; Chaos; Inconsolable children
A well-planned offensive			Attack; Risk; Power-play; Technical superiority; Migration; Blackmailing; Offensive; Trump's Green light; Europe's helplessness

An operation including very diverse forces		Coalition	Force; Fight; Propaganda; Atrocity; So-called safety zone
An operation almost unanimously condemned by the international community		Coalition	Humanitarian disaster; Nightmare; Fear; Europe's helplessness

Table 2: Themes Observed in Libération's Representation of Turkey's Operation Peace Spring

(Table 2) illustrates the key themes addressed by left-wing newspaper Libération regarding Turkey's Operation Peace Spring. Turkey's Operation Peace Spring is represented by Libération as "Turkey's ambitions to crush its enemies", a "well-planned military offensive", and a "heterogeneous military coalition". Like Le Figaro, Libération represents the Kurds as the victim and the Turkish military as the perpetrator. One of the articles stresses that "The Kurds are abandoned by Washington". This strategy of polarization makes up an implicit way to condemn the Operation Peace Spring. The military operation is also presented as unanimously condemned by the international community. The latter denounces "a humanitarian disaster" and requires the cessation of the military operation. Overall, Turkey's Operation Peace Spring is represented by the newspaper Libération as a source of fear, panic, despair, anger, exodus, and chaos to which Europe is helpless.

The negative representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media supports the literature and the theory of the critical political economy of the media used in this paper. Indeed, Marchetti (2015) identified a poor presence of French journalists in Turkey and a tendency of French media to cover dramatic news from Turkey. Also, Monceau (2009) found that French people have increasing negative perceptions of Turkey's possible European Union membership. However, these analyses, rooted in content analysis, failed to unveil the power relations that media content implies. As Wittel (2012) stresses, the analysis of media content is insufficient if it does not question the logic that hides behind the content. To this end, the following section addresses the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media as a discourse.

What is the logic behind the French media's representation of Turkey's Operation Peace Spring? To answer this question, the researcher performed a critical discourse analysis of the representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media. This paper assumes that the meaning of words extends beyond their manifest content. Thus, words used in the media discourse shape social representations of reality and maintain power relations.

A Critical Discourse Analysis of the Representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French Media

The first part of this analysis addressed the representation of Turkey's Operation Peace Spring by the French newspapers Le Figaro and Libération. Overall, the findings showed that the military operation is represented negatively by the French media. In this paper, the media representation is understood as a discourse. Thus, this section makes up a critical discourse analysis of the logic behind the negative perception of Turkish military operation.

The negative representation of Turkey's Operation Peace Spring in the French media denotes power relations and value-based conflict. According to Van Dijk (1988), media discourse analysis extends beyond content analysis. A critical discourse analysis includes complex argumentative and rhetorical dimensions. The representation of the Turkish military operation made by the selected newspapers denotes power relations and an ideological struggle. In an article published on October 10, 2019, in the Left-wing newspaper Libération, a clear reference to power relations can be read:

“Deaf to international pressure, Turkey continues its offensive against the Kurds”. In power relations, international pressure is an obstacle to self-determination. Also, the negative representation of the Turkish military operation illustrates the tense relationships between Europe and The United States. On October 14, 2019, Libération highlighted: “The Kurds are forsaken by Washington”. On the same date, Le Figaro stressed: “The European Union condemns the Turkish military operation”.

Contrary to Monceau (2009) who found that the French right-wing was more reluctant to Turkey’s possible European Union membership, the present study observed a reverse trend. Compared to Le Figaro, Libération perceives the Turkish military operation more negatively. However, although they differ in their choices of words, both newspapers nourish the power relations and value-based conflict between France and Turkey through their negative representation of the military operation. In the thought of Van Dijk (1993), this media representation of the other denotes a consensus between the French left-wing and right-wing as regards the maintenance of imbalanced power relations.

As Wittel (2012) suggests, the dialectical analysis of media content should include Marxist concepts such as value and struggle. Thus, the presentation of the Kurds as the victim does not denote the media’s sympathy towards the Kurds. Since the Kurds do not make up a potential rival to Europe in power relations, they, therefore, cannot be the target of their media criticism. Instead, this media representation intends to intensify the polarization of Turkish society which can only turn in favor of Turkey’s enemies. This intention is illustrated in Le Figaro published on October 14, 2019: “In the long term, the deployment of Turkey’s troops on the country’s borders will fuel conflict on its land”. Moreover, the power relations and value-based conflicts depicted in the newspaper articles denote the fear of Turkey as a potential regional power. The military operation is defined in Le Figaro as “Turkey’s ambitions to assert its power within its regional space”. In Libération, the operation is viewed as “Turkey’s ambitions to crush its terrorist enemies”. It should be noted that, in all the newspaper articles selected for this research, the word terrorist and the phrase safe zone are enclosed in quotation marks. The newspapers express doubts as to whether YPG is a terrorist organization and deny that the Turkish military operation was aimed to bring peace to northern Syria. This editorial stance indicates the biased representation of Turkey’s military operation in the French media.

Conclusion

This paper analyzed the representation of Turkey’s Operation Peace Spring in the French media. The media representation of a phenomenon is rooted in a discourse that hides power relations. The representation of Turkey’s Operation Peace Spring in the French media denotes power relations and value-based conflict between Turkey and Europe. These representations also indicate the role of the geopolitics of information in the production of media content. In power relations, media content is subjected to capital. As an instrument that serves the interest of capital, the media exercise a capacity to influence behavior and to maintain imbalanced power relations. The geopolitics of media and information makes up an imbalance in information circulation, a biased representation of non-Western countries, and information that supports the political agenda of Western countries.

Without being a breakthrough in the field of communication, this paper emphasizes the limits of the literature that addressed Turkey’s image in the western media. In general, the western media misrepresent the strained relationships between Turkey and western powers. The media representation of a phenomenon lies beyond the manifest content made of words, phrases, and sentences. Thus, the information conveyed by the media is perceived as a discourse which maintains power relations. The present analysis demonstrated the relevance of critical discourse analysis to decipher these power relations between Turkey and its European counterparts. Considering that these strained relationships are rooted in media discourse, this discourse becomes a field of exploration for social scientists. Many social scientists perform content analysis within a structural grid. The structural analysis of content is of great importance yet limited as it overlooks the paralinguistic dimensions of words. By

relying on the critical discourse analysis, which is intertwined with the critical political economy of the media, this paper unveiled the meaning hidden behind the manifest representation of the Turkish military operation in the French media.

In conclusion, this critical analysis of the representation of Turkey's Operation Peace Spring may draw attention to the persistence of biased information in the globalized world. This paper offers an alternative understanding of the relationship between Turkey and Europe. Although the European countries may differ on many matters, they express great solidarity when facing a non-European country. The idealization of Europe is often expressed through an anti-Americanism. Previous studies indicate that the non-Europeanness of Turkey is one of the reasons for the negative European perceptions of this country. Thus, the social implications of this paper stem from highlighting the persistence of biased information that maintains unequal power relations.

Despite the dependability of this research, it remains limited in scope and in time. Investigating power relations through discourse requires a greater scope and a lot of time. Due to time constraints, the researcher selected a small sample from a significant universe. However, the research findings may act as a springboard for future research. Since this paper focused only on Newspapers, future research should include radio, television, and social media. In the dynamics of power relations, social media makes up a fruitful field for investigation. Besides, research using various methodologies and theoretical frameworks should be conducted to obtain more layered and comparative findings regarding Turkey's image in the French media. Turkey's Operation Peace Spring denotes only one aspect of the complex power relations between Turkey and Europe.

References

- Başaran, F. and Geray, H. (2005). İletişim ağlarının ekonomisi. Telekomünikasyon, kitle iletişimi, yazılım ve internet. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Berelson, B. (1952). Content Analysis in Communication Research. Michigan: Free Press
- Bhattacharjee, A. (2012). Social science research : Principles, methods, and practices. Tampa : University of South Florida.
- Billion, D. (2016). France - Turquie: entre tensions et normalisations. De la difficulté de parvenir à une relation apaisée. Influences Méditerranée, No 96, 71-83.
- Boulanger, P. (2013). Pour une géopolitique des medias. La revue européenne des medias et du numérique, No 26-27. Retrieved from: <https://la-rem.eu/2013/03/pour-une-geopolitique-des-medias/>
- Creswell, J.W. (2012). Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. Boston, MA : Pearson.
- Giroux, S. and Tremblay, G. (2009). Méthodologies des sciences humaines. La recherche en action. Québec : Renouveau pédagogique.
- Hardy, J. (2014). Critical political economy of the media. An introduction. London: Routledge.
- Herman, E. S. and Chomsky, N. (1988). Manufacturing consent. The political economy of the mass media. New-York: Pantheon Books. Retrieved from: https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/Marx_Contribution_to_the_Critique_of_Political_Economy.pdf
- Marchetti, D. (2015). L'inégale transnationalization de l'information turque: le cas de la médiation de la Turquie en France. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi , (22) , 9-30 . DOI: 10.16878/gsuilet.96686
- McQuail, Denis. 2005. McQuail's Mass Communication Theory. London: Sage Publications
- Miège, B. (2004). L'économie politique de la communication. Hermès, La Revue, 1(38), 46-54.

Monceau, N. (2009). French Perceptions. In Akşit, S., Şenyuva, Ö. and Üstün, Ç. (Ed.), EU member states' perceptions on Turkey's accession to the EU. Ankara: Middle East Technical University.

Mosco, V. (2009). The political economy of communication. London: SAGE.

Smith, A. (1981). The geopolitics of information. New York: Oxford University Press.

Van Dijk, T. A. (1988). News analysis. Case studies of international and national news in the Press. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4 (2), 249-283.

Wittel, A. (2012). Digital Marx: Toward a political economy of distributed media. *Triple C*, 10(2), 313-333.

Genişletilmiş Özet

Kitle iletişim araçlarının ekonomi politiği temel olarak dengesiz iktidar ilişkilerini sürdüren medya içeriğine odaklanır. Bu nedenle, medya içeriğine politik-ekonomik yaklaşım, manipülasyonla sosyal ilişkileri azaltan temel ve üstyapı modeline dayanmaktadır. Aksine, medyanın klasik ekonomi politiği medya içeriğini işlevselci bir perspektif içinde görür. Böylece, medya içeriği istikrarlı sosyal ilişkilerin sürdürülmesine katılır ve iletişim, politikaya ve ekonomiye hizmet eden basit bir araç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, bu yaklaşım medya içeriğini eleştirel olarak analiz etmediği için, Batılı olmayan ülkelerle ilgili taraflı haberinin arkasına saklanan güç ilişkilerini ortaya koyamamaktadır. Türkiye'nin Avrupa medyasında imajını ele alan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Türkiye'nin batı medyasında imajını ele alan az sayıda araştırma, medya temsillerinin arkasına saklanan güç ilişkilerini açıklayamamıştır. Bu makale Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın Fransız medyasında temsilini incelemeyi amaçlamıştır. İletişimin eleştirel ekonomi politiğini ve içerik analiziyle eleştirel söylem çözümlemesini içeren nitel karma yöntemin kullanıldığı bu çalışma, Türk askeri operasyonunun açık medya temsillerinin arkasına saklanan gizli güç ilişkilerini ve değere dayalı çatışmayı yeniden yapılandırmıştır. Bu çalışmada iki Fransız gazetesi olan Le Figaro ve Libération örneği kullanılmıştır. Araştırma bulguları, Fransız medyasının Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı olumsuz temsil ettiğini göstermektedir. Araştırmacı, Le Figaro'nun Türk askeri operasyonunu nasıl temsil ettiğine dair beş tema belirlemiştir: 1) Kürtlere karşı Türk bir silahlı operasyonu, 2) Yaklaşık otuz askeri hizipten oluşan heterojen bir koalisyon, 3) Avrupa Birliği tarafından kınanmış askeri bir operasyon, 4) Gelecekteki bir bölgesel çatışma ve istikrarsızlık kaynağı, 5) Türkiye'nin gücünü bölgesel alanına dayatma arzusu. Libération gazetesinde de beş ana tema belirlenmiştir: 1) Türkiye'nin düşmanlarını yok etme tutkusu, 2) Washington tarafından terk edilmiş Kürtler, 3) İyi planlanmış bir saldırı, 4) Çok çeşitli kuvvetler içeren bir operasyon, 5) Uluslararası toplum tarafından oybirliğiyle kınanmış bir operasyon. Bulgulara göre, Le Figaro sağcı muhafazakar bir gazete olmasına rağmen ve Libération sol kanatlı bir gazete olmasına rağmen, her iki gazete de Türk askeri harekâtını olumsuz olarak temsil etmektedir. Türk askeri operasyonunun bu olumsuz temsillerinin nedeni, basit bir içerik analizinin ötesindedir. Bu makale medya içeriğinin arkasında bir baskı mantığı olduğunu varsaymıştır. Böylece gazetelerin Türk askeri operasyonunu temsil etmesinin eleştirel bir söylem analizi yapılmıştır. Seçilen gazete makalelerinin eleştirel söylem analizi, Türk askeri operasyonunun Fransız medyası tarafından olumsuz temsil edilmesinin Türkiye ile Avrupa arasındaki dengesiz iktidar ilişkilerini besleyen bir söylem oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu iktidar ilişkileri, Türk askeri operasyonunun Fransız medyasında önyargılı bir temsiliyle ortaya çıkmaktadır. Bu taraflı temsil, Türkiye'nin Avrupa'daki olumsuz algılarının güçlendirilmesine yol açmaktadır. Eleştirel söylem analizi, uluslararası ilişkilerdeki bilgi jeopolitiğinin önemini de ortaya koymuştur. Seçilen gazeteler, Avrupa'nın oybirliğiyle Türk askeri operasyonunu kınadığını ve Türkiye'nin kendi bölgesindeki gücünü empoze etmek istediğini iddia etmişler. Medya ve haberin jeopolitiği bilgi dolaşımında bir dengesizlik, Batılı olmayan ülkelerin taraflı bir temsili ve Batılı ülkelerin siyasi gündemini destekleyen bilgilerdir. İletişim alanında bir atılım olmadan, bu çalışma Türkiye'nin batı

medyasında imajını ele alan literatürün sınırlarını vurgulamaktadır. Mevcut analiz, Batılı güçlerin Batılı olmayan ülkelerin olumsuz medya temsili yoluyla egemenliklerini nasıl sürdürdüklerini anlamak için eleştirel söylem analizinin uygunluğunu göstermiştir. Türk askeri operasyonunun temsili bir medya söylemiyle yapıldığından, bu söylem sosyal bilimciler için bir keşif alanı oluşturmaktadır. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın temsili hakkındaki bu eleştirel analiz, küreselleşmiş dünyada taraflı bilgilerin devam etmesine dikkat çekebilir. Bu araştırmanın güvenilirliğine rağmen, kapsam ve zamanda sınırlı kalmaktadır. İktidar ilişkilerini söylem yoluyla araştırmak daha geniş bir kapsam ve çok zaman gerektirir. Ancak, araştırma bulguları gelecekteki araştırmalar için bir sıçrama tahtası görevi görebilir. Bu makale sadece gazetelere odaklandığından, gelecekteki araştırmalar radyo, televizyon ve sosyal medyayı içermelidir. İktidar ilişkilerinin dinamiklerinde, sosyal medya verimli bir araştırma alanı oluşturur. Ayrıca, Türkiye'nin Fransız mediasında imajıyla ilgili daha katmanlı ve karşılaştırmalı bulgular elde etmek için çeşitli metodolojiler ve teorik çerçeveler kullanılarak araştırmalar yapılmalıdır. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın olumsuz temsili, Türkiye ve Avrupa arasındaki karmaşık iktidar ilişkilerinin sadece bir yönünü göstermektedir.

Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri¹

Digital Literacy Levels of Prospective Preschool and Primary School Teachers

Aylin YAZICIOĞLU²

Erhan YAYLAK³

Galip GENÇ⁴

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 09.02.2020 | Kabul Tarihi: 09.06.2020

Özet

Hızla değişen ve gelişen teknolojik yenilikler bireylerin yaşantısına etki etmekte, bireylerin yaşadıkları çağa yönelik birçok beceri ve donanımı kazanmalarını gerektirmektedir. Günümüz koşullarında birçok birey çağa ayak uydurmak, gelişen teknolojik koşullara uyum sağlamak ve bu konularda bilinç kazanmak için “okuryazarlık” düzeylerini geliştirmeye yönelik çaba göstermektedir. Bu değişim ve gelişim süreci eğitim ortamlarına yansımaktadır. Öğretmenler, eğitim ve öğretim süreçlerinde dijital dünyadan ve yeniliklerden faydalanarak öğretimin kalitesini arttırmaya çalışmaktadır. Öğretmenlerin kullandıkları pek çok teknolojik araç ve ürün dijital okuryazarlığın eğitim dünyası içinde de kullanımını getirmiştir. Bu durum öğretmenlik mesleğini icra edecek öğretmen adaylarının da dijital okuryazarlığa yönelik düzeylerinin belirlenmesi açısından çalışma için önem arz etmektedir. Bu nedenle araştırmada “Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerini Çeşitli Değişkenlere Bağlı Olarak Belirlemek” amaçlanmıştır. Araştırmada tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu; 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Ordu Üniversitesi ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Okulöncesi ve Sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla Ng (2012) tarafından geliştirilen 17 maddeden oluşan Hamutoğlu, Güngören, Uyanık ve Erdoğan’ın (2017) Türkçe’ye uyarladığı “Dijital Okuryazarlık Ölçeği” veri toplama aracı olarak uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark görülmüştür. Bu farklılık Ordu Üniversitesi lehinde anlamlılık göstermiştir. Branş değişkenine ve öğrenim görülen üniversiteye göre öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmüştür. Sınıf değişkeni bakımından Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinde anlamlı bir farklılık elde edilirken, Ordu Üniversitesi öğrencilerinde anlamlı bir sonuç görülmemiştir. Çalışmada; öğretmen ve idarecilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin araştırılması önerilebilir. Bunun yanında farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması da önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Dijital okuryazarlık, Okulöncesi öğretmen adayı, Sınıf öğretmen adayı

Abstract

Rapidly changing and developing technological innovations affect the lives of individuals and require individuals to acquire many skills and equipment for the era in which they live. In today’s conditions, many individuals endeavor to improve their “Literacy” levels to keep up with age, adapt to the developing technological conditions, and gain awareness on these issues. This process of change and development is reflected in educational environments. Teachers strive to improve the quality of teaching by making use of the digital world and innovations in education and training processes. Many technological tools and products used by teachers have brought the use of digital literacy into the world of education. This situation is essential for the study in terms of determining the levels of digital literacy of prospective teachers who will perform the teaching profession. Therefore, it was aimed to determine the Digital Lite-

1Bu araştırma, 2-4 Mayıs 2019 tarihlerinde İzmir’de düzenlenen I. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü,
E-posta: Bölümü, aylinyazicioglu20@hotmail.com, Orcid No: 0000-0003-3527-6982

3 Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
E-posta: erhanyaylak@gmail.com, Orcid No: 000-0003-4612-3041

4 Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü,
E-posta: galipgencc@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-2447-4844

racy Levels of Prospective Teachers Based on Various Variables. Survey method was used in the research. The sample group of the study was; In the 2018-2019 academic year, prospective pre-school and primary school teachers of Ordu University and Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Education, Department of Primary Education consist of prospective teachers. To determine the digital literacy levels of prospective pre-school and primary education teachers, "Digital Literacy Scale" which was developed by Ng (2012), was applied as a data collection tool adapted by Hamutoğlu, Güngören, Uyanık, and Erdoğan (2017). As a result of the research; There was a significant difference according to the gender variable. This difference was significant in favor of Ordu University. There was no significant difference in the level of digital literacy of prospective pre-school and primary school teachers according to branch variable and university. While there was a significant difference in Karamanoglu Mehmetbey University students in terms of class variable, no significant result was observed in Ordu University students. Study; it may be suggested to investigate the digital literacy levels of teachers and administrators. Digital literacy levels of teachers working in different branches can be compared.

Keywords: Digital literacy, Prospective preschool teachers, Prospective classroom teachers.

Giriş

Teknolojinin durmadan geliştiği bilgi çağında eğitim de bu gelişimden nasibini almaktadır. Teknoloji geliştikçe ucuzlamakta ve insanların teknoloji alım gücü artmakta, teknolojiye ulaşım kolaylaşmaktadır. Teknolojinin hayatımızın her yönüne yerleşmesiyle birçok iş kolayca yapılabilir duruma gelmektedir. Teknolojiye ulaşım bu kadar kolay olunca teknolojiyi kullanma yaşı da gün geçtikçe düşmektedir. Yaşını dolduran çocuklar dijital araçları kullanmaya başlamaktadırlar. Teknoloji hayatın her yerinde yer almakta, çocuklar da doğdukları andan itibaren teknoloji ile karşılaşmaktadır (Hett, 2012). Günümüz öğrencileri dijital teknolojiye aşina ve genellikle dijital bilgilere nasıl erişileceğini, yaratacağını ve paylaşacağını bilmektedir (Ting, 2015). Prensky (2001) bu çocukları "dijital yerli" olarak adlandırmıştır. McCrindle ise, 2010 yılından sonra dünyaya gelen herkesi Alfa kuşağı olarak görmektedir (Sterbenz, 2015). McCaskey'e göre Alfa kuşağı; "potansiyel olarak şimdiye kadar ki en resmi eğitilmiş nesil, şimdiye kadar ki en teknolojik gelişmeler tarafından gelişimi sağlanan nesil ve şimdiye kadar dünyanın en zengin nesli" olarak tasvir edilmektedir (Akt. Williams, 2015). Bu nesil teknolojiyi küçük yaşlarda kullanmaya başladığı için diğer kuşaklardan farklı yeteneklere sahip olmaya başladılar. Bu yetenekleri oluşturan beceriler "dijital okuryazarlık" terimi altında birleştirildi (Spires, Paul ve Kerkhoff, 2017). Dijital okuryazarlığı ilk olarak Gilster, (1997) "bilgisayarlar aracılığıyla sunulduğunda çok çeşitli kaynaklardan gelen bilgileri çoklu formatlarda anlama ve kullanma yeteneği" olarak tanımlamıştır. Churchill, Oakley ve Churchill (2008); dijital okuryazarlığın "geleneksel okuryazarlığın bir alternatifi değil ama ona katkıda bulunan bir uzantısı olduğunu, ayrıca çağdaş dünyada çalışma, öğrenme ve sosyalleşme için gerekli olduğunu" ifade etmişlerdir. Eshet (2002), dijital okuryazarlığın "özel bir düşünme şekli olduğunu; aynı zamanda internet üzerinden sadece bilgi edinmeyi değil, elde edilen verilerin nasıl değerlendirileceğini, ilgili ve ilgisiz bilgi arasında seçim yapabilmeyi gerektirdiğini" belirtmiştir. Başka bir tanıma göre de dijital okuryazarlık; "bilgi bakımından zengin ve BİT destekli ortamlarda rahatça çalışması için gerekli olan farkındalıklar, beceriler, anlayışlar ve yansıtıcı değerlendirme yaklaşımları" olarak tanımlamıştır (Martin, 2003).

21. yüzyılda öğrenme hızla değişen ve teknoloji ile dolu bir ortamda gerçekleşmektedir (Yang ve Wu, 2012). Okullar giderek daha fazla internet bağlantısı sunmakta, böylece erişim birçok lise ve üniversite öğrencisi için ücretsiz ve kolay bir şekilde kullanılabilir (Gui ve Argentin, 2011). Günlük yaşamımızın vazgeçilmez bir parçasına dönüşen bilgi ve iletişim teknolojileri, dünyamızı hızla şekillendirmeye devam etmektedir. Bilgi artışı ile birlikte bilgi kirliliği de inanılmaz boyutlara ulaşmıştır (Kim ve Kim, 2002). Bilgi kirliliğinin bu kadar çok olduğu dijital dünyada doğru bilgiye ulaşmak için dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmak gerekir. Bir bireyin dijital okuryazar olmasının göstergesi; yeni veya gelişmekte olan teknolojilere adaptasyonudur (Ng, 2012). Günümüzde dijital okuryazarlığın artan öneminin farkındalığı, bu önemli yetkinliklerin değerlendirilmesi ve güçlendirilmesinde eğitim kurumlarının belirgin şekilde rolü bulunmakla birlikte, bu durum top-

lumsal bir paradoks oluşturmaktadır. Birçok işveren ve eğitimci, üniversitelerin dijital okuryazarlık alanında öğrencileri yeterince hazırlamadığını kabul etmektedir (Duggan, 2013). Birçok üniversite dijital okuryazarlığı okuma, yazma ve aritmetik gibi temel bir okuryazarlık olarak benimsememiştir. Üniversitelerin çoğunda, öğrencilerin dijital okuryazarlık becerileri geliştirilmek yerine yeterli düzeyde olduğu varsayılmaktadır (Murray ve Pérez, 2014).

Dijital çağın öğrencileri hakkında az çok bilgiye sahibiz. Peki Z kuşağı veya Alfa kuşağının öğretmenleri hangi özelliklere sahip olmalıdır? X ve Y kuşağı öğretmenleri dijital yerlilere hangi okuryazarlıkları öğretmektedir? Günümüzde hangi okuryazarlıklar ön plana çıkmaktadır? Çubukçu ve Bayzan (2013) dijital okuryazarlığın “bilinen okuryazarlıktan bile daha önemli bir hal almaya başladığını” belirtmektedir. Aşıcı’ya (2009) göre okuryazarlık kavramı için; “yazı sembolleri ile gerçekleştirilen bir eylem olmanın çok ötesinde, pek çok zihinsel beceriyi ve dili kullanarak gerçekleştirilen iletişim becerilerini ifade eden bir eğitim terimi olarak” kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. Dijital okuryazar olmak için, yalnızca arama ve yönetme becerisinin değil, aynı zamanda dijital bilgileri de incelemek ve entegre etmek gerekmektedir (Greene, Yu ve Copeland, 2014). Günümüzde eğitim öğretim sürecinde geleneksel okuryazarlık sınırlarında verilen eğitim yeterli değildir; çünkü dijital ortam eğitimi destekleyecek çok fazla ve çeşitli kaynak sunmaktadır. Eğitimin amacı, bireyin ve toplumun gelişimini sağlamaktır, dolayısıyla eğitim sadece topluma okuryazar bireyler kazandırmak ile sınırlandırılmaz (Yun, 2014). Eğitimci, gençlerin mükemmel bilgi ileten bağımsız okurlar olmaları için yardım etmelidir. Yetkin okur olmaları için teknoloji yetilerinin geliştirilmesi gereklidir. Yaratıcı düşünce yetileri esnekleştirmeli, diğerleriyle iş birliği çalışmaları zenginleştirilmeli, dijital araçlara başvurma, bilgi toplama ve bilgiyi elde etme yetenekleri geliştirmelidir. Araştırma yapmalı, proje yönetmeli ve problem çözmeli, teknolojik kavramlar, sistemler ve operasyonlarda akıcılık göstermelidirler (Furman, 2015). Özerbaş ve Kuralbayeva (2018); “hem bireyler hem de ülkeler arasındaki sayısal uçurumun azaltılması için eğitime teknolojinin entegre edilmesi, bireylere teknolojiyi neden, nasıl kullanılacağına öğretilmesi ve kişilere bu dijital yetkinliği kazandıracak olan öğretmenlerinde önce kendilerinin bu yetkinliğe sahip olması gerektiğini” savunmuşlardır. Uluslararası Eğitimde Teknoloji Derneği (ISTE), 21. Yüzyılın öğretmenlerinin sahip olması gereken bazı standartları açıklamıştır. Buna göre yeni nesle öğretmenlik yapacak olan adaylar; öğrencilerin öğrenmelerini ve yaratıcılıklarını kolaylaştırır ve ilham verir, dijital çağda öğrenme deneyimlerini ve değerlendirmelerini tasarlar ve geliştirir, dijital çağda çalışma ve öğrenmeyi modeller, dijital vatandaşlığı ve sorumluluğu teşvik eder ve modeller, profesyonel gelişim ve liderlikle meşgul olur (ISTE, 2008).

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) daha önceki öğretim programlarında dijital yetkinliklere önem verse de 2018 yılında yayınladığı öğretim programlarında; “bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişimin, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçlarını doğrudan etkilediği” ifadelerine yer vermiş ve “eğitim sistemimizin yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçladığı”nı belirtilerek dijital yetkinliklerin önemini daha çok vurgulamıştır (MEB, 2018). Bu yetkinliklerin kazanılması için 2012 yılında MEB Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi’ni (FATİH) başlatmış; okulların teknolojik alt yapısını geliştirerek hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin teknolojiyi öğrenme süreçlerinde kullanımının artırılması sağlanmıştır. MEB 2018 programlarında yer alan temel yetkinliklerden olan dijital yetkinlik, 2015 yılında yayınlanan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde de (TYÇ) belirtilmiştir. Öğretim programlarında dijital yetkinliklere yer verildiği görülmektedir. Ancak hali hazırda görevde bulunan öğretmenler ve öğrenimlerine devam eden öğretmen adaylarının dijital okuryazarlıklarının düzeyleri tam olarak bilinmemektedir. Karakuş ve Ocak (2019); “içinde bulunduğumuz çağda Z kuşağına eğitim verecek olan öğretmen adaylarının bu kuşağa eğitim verecek düzeyde dijital okuryazar olmaları gerektiğini”, Sulak (2019) da; “öğretmen, öğretmen adayları ve eğitim paydaşlarının dijital okuryazarlık becerilerinin belirlenmesi, geliştirilecek eğitim programlarının, öğretim yöntem, strateji ve tekniklerinin şekillendirilmesinde; sonuçta eğitimin kalite ve nitelik açısından günümüz dijital çağına adaptasyonunda gerekli olduğunu” ifade etmişlerdir.

Dijital okuryazarlık ile ilgili alan yazında yapılan çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar; ölçek geliştirme, öğrenciler, öğretmenler ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar olarak başlıklandırılabilir. Dijital okuryazarlık ölçeği geliştirme çalışmalarına Sulak, 2019; Üstündağ, Güneş ve Bahçivan, 2017; Hamutoğlu, Güngören, Uyanık ve Erdoğan, 2017; Karakuş ve Ocak, 2019) tarafından yapılan araştırmalar örnek verilebilir. Öğrenciler üzerine yapılan araştırmalarda; öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyi, dijital okuryazarlık becerilerine sahip olma, bu becerilerin öğrenmeye etkisi vb. gibi konuların çalışıldığı görülmektedir. Cote ve Milliner (2016), yaptıkları araştırmada, Japon üniversite öğrencilerinin tamamının akıllı telefon ve bilgisayar olmasına rağmen dijital okuryazarlık becerilerinin düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Tang ve Chaw (2016), dijital okuryazarlığın öğrencilerin bir harmanlanmış öğrenme ortamında öğrenmede etkili olması için bir önkoşul olduğunu ifade etmişlerdir. November ve Day (2012), öğrencilerinin gerçekten de “dijital fikirli” olduklarını bulmuşlardır. Çevrimiçi dünyalarında daha önce geliştirdikleri ve bir eğitim ortamında yaşadıkları okuryazarlık yetkinlikleri (beceri, tutum ve kavramsal anlayışlar) üzerine inşa ettiklerini ifade etmişlerdir. Ng (2012), öğrencilerinin genellikle yabancı teknolojileri kolaylıkla kullanabildiğini, ancak çoğunun eğitim amaçlı çevrimiçi araçları kullanmadığını belirtmiştir. Gui ve Argentin (2011); dijital becerilere, özellikle operasyonel becerilere sahip olmak öğrencilerin aile eğitim geçmişinden (ebeveyn eğitimi) önemli ölçüde etkilendiği, cinsiyet ise sadece teorik bilgi düzeyinde farklılık üretmede önemli bir faktör olduğunu tespit etmişlerdir. Gobel ve Kano (2014); öğrencilerinin dijital teknolojilere geniş bir erişimi olduğunu, ancak belirli tür teknolojilerin kullanımlarında sınırlı olduklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak; öğrencilerin bildirmiş oldukları bilgisayar kullanımı, becerileri ve bilgisayar yeteneklerine duyulan güven eksikliği ile, birçok öğrencinin henüz dijital öğrenmeye hazır olmadığı ve yine de geleneksel öğrenme ve çalışma biçimlerini (örneğin, kâğıt tabanlı okuma materyalleri) tercih ettiği sonucuna varmışlardır. Williams, Abraham ve Bostelmann (2014); öğrencilerin hepsi dijital yerliler olduğu ve akıllı telefon sahipliği, internet erişimi ve platformlar gibi birçok faktörün öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini etkileyebileceği konusunda hemfikir olmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini kendi değerlendirmeleri her zaman dijital okuryazarlık konusundaki pratik bilgilerini yansıtmaz ve her grubun dijital okuryazarlık becerilerinde farklı bir geçmişe ve deneyime sahip farklı beklenti ve ihtiyaçları vardır (Son, Park ve Park, 2017).

Öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar dijital okuryazarlık düzeyi belirleme çalışmaları olduğu görülmektedir. Üstündağ, Güneş ve Bahçivan (2017), yaptıkları çalışmada fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin genel olarak iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Özerbaş ve Kuralbayeva (2018), Türkiye ve Kazakistan'daki öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini incelemiş ve Türk öğretmen adaylarının düzeylerini daha yüksek bulmuşlardır. Karakuş ve Ocak (2019), yaptıkları araştırmada öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterliklerinin yüksek olduğunu ancak Gui ve Argentin'in (2011) araştırmasının aksine anne baba eğitim durumunun öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine etki etmediğini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmalar dijital okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Khalid, Slættalíð, Parveen ve Hossain, 2015; Svensson ve Baelo, 2015; Kozan ve Özek, 2019). Bu çalışmaların aksine öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin düşük bulunduğu araştırmalar da bulunmaktadır (Campbell, 2016; Rambousek, Štípek, ve Vaňková, 2016).

Goodwin-Jones (2016) dijital okuryazarlığın artan önemine dikkat çekmekte ve öğretmenlerin ‘öğrencileri küreselleşmiş, çok dilli bir dünyaya hazırlaması’ gerektiği fikrini ifade etmektedir. Dijital öğrenme ve dijital okuryazarlık artık bir seçenek değil; kurumlar, öğrencileri dijital teknoloji ortamında çalışan bugünün ticari ve ticari topluluğuna hazırlamak zorundadırlar (Turner ve Burnett, 2018). Hubbard da (2013) kapsamlı bir şekilde tartışılan teknoloji kullanımı konusunda öğrenenlerin eğitim ihtiyacını desteklemektedir. Bunun için öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri ve teknolojiyi kullanma becerilerinin yüksek olması beklenmektedir. Yapılan bu araştırma Türkiye’de farklı

bölgelerde farklı üniversitelerde okulöncesi ve sınıf eğitimi programlarında öğretmenlik eğitimi alan öğretmen adaylarını kapsaması bakımından dijital okuryazarlık alan yazınına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı da lisans eğitimini okulöncesi ve sınıf öğretmenliği programlarında devam eden öğretmen adaylarının, öğretmenliğe başladıkları zaman öğrencilerine dijital okuryazarlık becerilerini kazandırma düzeyine sahip olup olmadıklarını incelemektir. Bu amaçla araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

1. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri nedir?
2. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyet, eğitim görülen alan, sınıf ve üniversite değişkenine göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu araştırmada, okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan veri toplama tekniğidir. Tarama yöntemi, sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan veri toplama tekniğidir. Tarama yönteminin, telefon görüşmeleri, internet görüş anketleri ve çeşitli anket türleri vb. türleri bulunmaktadır (Neuman, 2014). Bu araştırmada bireyler anket doldurur ya da tutumları, faaliyetleri, düşünceleri ve inanışları hakkında kendileri ile görüşme yapılır (Christensen, Johnson ve Turner, 2014). Belirli bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama (survey) araştırması denir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018; Fraenkel, Vallen ve Hyun, 2012). Bu çalışmada tarama yöntemi doğrultusunda öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" uygulanmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışma evrenini Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmak zaman ve emek yönünden zor olduğundan basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle evreni temsil eden örneklem seçilmiştir. Basit tesadüfi örneklemede bireylerin örnekleme dâhil edilmeleri açısından eşit şansa sahiptirler. Bireylerin örnekleme dâhil edilmeleri tamamen birbirinden bağımsızdır. Bu örnekleme türünde evrendeki eleman türlerinden her birinden örnekleme girenlerin sayısı tümü ile şansa bırakılmıştır (Gliner, Morgan ve Leech, 2015). Bu nedenle çalışmada örnekleme 511 öğretmen adayı alınmıştır. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin betimsel veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Üniversite	Cinsiyet	n	%	Branş	n	%	Sınıf	n	%
Karamanoğlu	Kadın	164	77,7	Okulöncesi	53	25,1	1	111	52,6
Mehmetbey	Erkek	47	22,3	Sınıf	158	74,9	2	51	24,2
Üniversitesi							3	49	23,2
	Toplam	211	100	Toplam	211	100	Toplam	211	100
Ordu	Kadın	238	79,3	Okulöncesi	148	49,3	1	84	28
Üniversitesi	Erkek	62	20,7	Sınıf	152	50,7	2	81	27
							3	77	25,7
							4	58	19,3
	Toplam	300	100	Toplam	300	100	Toplam	300	100

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Betimsel Veriler

Katılımcıların %58,7'sini (300) Ordu Üniversitesi, %41,3'ünü (211) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde öğrenim gören okulöncesi ve sınıf öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcı-

ların %78,6'sını (402) kadın, 21,4'ünü (109) erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının 39,3'ü (201) okulöncesi öğretmenliği, %60,7'sini (310) sınıf öğretmenliği alanında öğrenim görmektedirler. Aynı zamanda katılımcıların %38,1'ini (195) 1. sınıf, %25,8'ini (132) 2. sınıf, %24,6'sını (126) 3. sınıf ve 11,3'ünü (58) 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı-Güvenirliği ve Uygulanması

Araştırmada veriler, öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin yer aldığı sorular ile çalışmada Ng tarafından 2012 yılında geliştirilen Hamutoğlu, Güngören, Uyanık ve Erdoğan (2017) tarafından Türkçeye çevrilen "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçek; 17 maddeden, 4 faktörden (tutum, teknik, bilişsel ve sosyal) oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Türkçeye çevrilen "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ölçeğinin Cronbach Alpha değeri; 0.93 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha değeri, 0.88 olarak bulunmuştur. Yapı geçerlilik değeri olan KMO değeri ise 0.899 olarak bulunmuştur. Araştırma, bilimsel araştırma etik kurallarına uygun bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Bağımlı değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit için tek örneklemlili Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bağımlı değişkenlerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ["Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ölçeği $K-S(z) = 1.003$; $p: 0.26$]. Aynı zamanda verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit için kurtosis ve skewness değerlerine de bakılmıştır. Yapılan analizde verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Skewness: 0.49; Kurtosis: 0.758). Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 25 paket programından yararlanılmıştır. Verilerde cinsiyet, branş ve üniversite değişkenine ilişkin bağımsız gruplar t-testi; sınıf değişkeni için de tek yönlü Anova testi uygulanmıştır.

Bulgular Ve Yorum

Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının üniversite değişkenine ilişkin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 2'de belirtilmiştir.

Üniversite	N	X	Ss	Sd	t	p
Ordu Üniversitesi	300	62,81	9,10	509	-2,393	0,17
Karaman Üniversitesi	211	64,72	8,43			

Tablo 2: Üniversite Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital

Tablo 2'de belirtildiği okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin üniversite değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ordu Üniversitesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının branş değişkenine ilişkin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Üniversite	Branş	N	X	Ss	Sd	t	p
Karamanoğlu	Okul Öncesi Öğretmenliği	53	63,09	8,37	209	-1,632	0,10
Mehmetbey Üniversitesi	Sınıf Öğretmenliği	158	65,27	8,41			
Ordu	Okul Öncesi Öğretmenliği	148	62,45	8,71	298	-,744	0,45
Üniversitesi	Sınıf Öğretmenliği	152	63,24	9,50			

Tablo3. Branş Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık

Tablo 3'te gösterildiği gibi okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri bakımından branş değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ordu ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde okul öncesi ve sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı yönünde yorumlanabilir. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi) sınıf değişkenine ilişkin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Tek yönlü Anova ve Tukey testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 4 ve 5'de belirtilmiştir.

Varyansın kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlı fark
Gruplar arası	1380,045	2	690,022	10,573	0,00*	1.sınıf-2.sınıf
Gruplar içi	13574,012	208	65,260			2.sınıf-3.sınıf
Toplam	14954,057	210				
*p<.05						

Tablo 4. Sınıf Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Tablo 4'te gösterildiği gibi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Anlamlı bir farklılığın görülmesinin ardından hangi gruplarda anlamlılığın olduğunu belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır.

Sınıflar	N	X	F	p	TUKEY HSD	Cohen f	
1.	Sınıf	111	63,28	10,573	0,00	1-2*	0.07
2.	Sınıf	51	69,25			2-3*	
3.	Sınıf	49	63,26				

Tablo 5. Sınıf Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Tukey Testi)

Tukey testi sonuçlarına göre sınıf düzeyi olarak 2. sınıf öğrencileri yönünde anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu durum 2. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin diğer sınıflara (1 ve 3) göre anlamlılık gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Anlamlı farklılıkların etki büyüklüğü değerleri (Cohen f) incelendiğinde düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının (Ordu Üniversitesi) sınıf değişkenine ilişkin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Tek yönlü Anova testi uygulanmış ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 6'da belirtilmiştir.

Varyansın kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlı fark
Gruplar arası	412,276	3	137,425	1,665	0,175	-----
Gruplar içi	24432,561	296	82,542			
Toplam	24844,837	299				

Tablo 6. Sınıf Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri: Ordu Üniversitesi

Tablo 6'da gösterildiği gibi Ordu Üniversitesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre de okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri ile dijital okuryazarlıkları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine ilişkin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 7'de belirtilmiştir.

Üniversite	Cinsiyet	N	X	Ss	Sd	t	P	Cohen d
Karamanoğlu Mehmetbey	Kadın	164	64,3	7,94	209	-1,119	0,26	0.01
Üniveristesi	Erkek	47	65,9	10,01				
Ordu Üniveristesi	Kadın	238	62,10	8,82	298	-2,815	0,00	0.03
	Erkek	62	65,72	9,71				
*p<.05								

Tablo 7. Cinsiyet Değişkenine Göre Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık

Tablo 7'de belirtildiği gibi okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre Ordu Üniversitesi'nde anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılık Ordu Üniversitesi'nde öğrenim gören erkek öğretmen adayları lehinedir. Ordu Üniversitesi'nde öğrenim gören erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre dijital okuryazarlık düzeylerinin daha anlamlı olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılıkların etki büyüklüğü değerleri (Cohen d) incelendiğinde düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin belirlenmeye çalışıldığı araştırmada Ordu Üniversitesi ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nden 511 öğretmen adayı yer almıştır. Üniversitelerin öğretmen adayı dağılımları incelendiğinde % 58,7'sini Ordu Üniversitesi, %41,3'ünün ise Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nin oluşturduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının %78,6'sını kadın, 21,3'ünü erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcıların %39,3'ünün okulöncesi, %60,7'sinin sınıf öğretmenliği alanında öğrenimlerine devam ettikleri belirlenmiştir. Yine katılımcıların %38,1'ini 1.sınıf, %25,8'ini 2.sınıf, %24,6'sını 3.sınıf ve 11,3'ünü ise 4.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyet faktörüne göre değerlendirildiğinde Ordu Üniversitesi öğrencilerinde anlamlı bir farklılığın olduğu, bu farklılığın erkek öğretmen adayları lehine olduğu görülmüştür. Araştırmada benzer sonuç Sulak'ın (2019) çalışmasında da ifade edilmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre teknik alt ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Benzer nitelikte Yontar'ın (2019), öğretmen adaylarıyla gerçekleştirdiği

çalışmasında erkek katılımcıların dijital okuryazarlık düzeyi ortalamalarının kadın katılımcılara göre anlamlı derecede yüksek bulunduğu görülmüştür. Yeşildağ'ın (2018) çalışmasında yetişkin bireylerin dijital okuryazarlık düzeyleri incelenmiş, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık erkek katılımcıların lehine şeklinde olmuştur.

Cinsiyet faktörü Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde anlamlı bir farklılaşma göstermemiştir. Elde edilen bu sonuç Kozan ve Özek'in (2019) çalışmasıyla örtüşmektedir. Belirtilen çalışmada da Fırat Üniversitesi BÖTE bölümü öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Sulak'ın (2019) çalışmasında öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri cinsiyet faktörü açısından "öğretim teknolojileri" ve "bilgi-iletişim" alt ölçek puanlarına göre farklılık göstermemiştir. Yaman (2019) araştırmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile cinsiyet durumları arasında bir ilişki olmadığı bulgusunu elde etmiştir. Öçal (2017) çalışmasında ilkökul öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerini incelemiş, cinsiyet faktörünün etkin bir değişken olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri branş değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu sonuç Sulak (2019) ve Yontar (2019) araştırmasında da değinilmiş, çalışmada öğretmen adaylarının bölümlerine göre dijital okuryazarlık düzeylerinin farklılaşmadığı gözlenmiştir. Sınıf değişkenine göre okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ele alındığında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu sonuç; Kozan ve Özek (2018), Sulak (2019) ve Yaman'ın (2019) çalışmalarıyla benzerlik göstermiş ilgili çalışmalarda öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin öğrenim görülen sınıfa göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucu elde edilmiştir. Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri sınıf değişkenine göre Ordu Üniversitesi'nde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Çalışma, Yontar'ın (2019) araştırmasıyla örtüşmekte ilgili çalışmada da öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri sınıf düzeylerine göre farklılık göstermemiştir. Ordu Üniversitesi ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi arasında okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri baz alındığında üniversiteler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmeye çalışıldığı bu araştırma çerçevesinde; öğretmen ve idarecilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin araştırılması önerilebilir. Farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri incelenip, karşılaştırılabilir. Benzer şekilde farklı branşlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri belirlenebilir ve branşlarına göre karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Çalışmanın örneklem grubunu Ordu ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversiteleri'nin Okulöncesi ve Sınıf Eğitimi Bölümü oluşturmaktadır. Farklı üniversitelerin eğitim fakültelerinde okulöncesi ve sınıf ve diğer bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ele alınabilir, örneklem grupları daha geniş ölçütlerde değerlendirilebilir. Öğretmen adayı, öğretmen ve okul idarecilerinin dijital okuryazarlığa yönelik görüşlerini daha detaylı inceleyen nitel çalışmalar yapılabilir. Öğretmen adayı, öğretmen ve idarecilerin dijital okuryazarlıkla ilgili görüş ve düşünceleri, bakış açıları derinlemesine incelenebilir.

Kaynakça

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(17), 9-26.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. (2014). Research methodsdesign and analysis. Pearson Education, Inc.

Churchill, N., Ping, L.Ç., Oakley, G. ve Churchill, D. (2008). Digital storytelling and digital literacy

learning. International Conference on Information Communication Technologies in Education, Island. https://www.academia.edu/2818859/Digital_storytelling_and_digital_literacy_learning (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Cote, T. ve Milliner, B. (2016). Japanese university students' self-assessment and digital literacy test results. S. Papadima-Sophocleous, L. Bradley ve S. Thouésny (Eds) İçinde, CALL communities and culture – short papers from EUROCALL 2016 (s. 125-131). DOI: 10.14705/rpnet.2016.euro-call2016.549.

Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye'de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 5, 148-174.

Duggan, F. (2013). Why universities should acquire – and teach – digital literacy. The Guardian. <http://www.theguardian.com/education/2013/apr/23/universities-should-teach-digital-literacy> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

Eshet, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digitalera. Journal of educational multimedia and hypermedia, 13(1), 93-106.

Furman, R. L. (2015). Technology, reading and digital literacy: Strategies to engage the reluctant reader. International Society for Technology in Education. EUGENE, OREGON – ARLINGTON, VA.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education. (Eighth edition). McGraw-Hill, New York.

Gilster, P. (1997) Digital literacy. New York: John Wiley.

Gliner, J. A., Morgan, G. A. & Leech, N. L. (2015). Uygulamada araştırma yöntemleri: Desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gobel, P. ve Kano, M. (2014). Mobile natives: Japanese university students' use of digitaltechnology. J.-B. Son (Ed.) İçinde, Computer-assisted language learning: Learners, teachers and tools (s. 21-46). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.

Godwin-Jones, R. (2016). Looking back and ahead: 20 years of technologies for language learning. Language Learning & Technology, 20(2), 5-12.

Gui, M. ve Argentin, G. (2011). Digital skills of internet natives: Different forms of digital literacy in a random sample of northern Italian high school student. new media & society, 13(6), 963-980. DOI: 10.1177/1461444810389751.

Greene, J.A., Yu, S.B. ve Copeland, D.Z. (2014) Measuring critical components of digital literacy and their relationships with learning. Computers & Education, 76,55-69. DOI: 10.1016/j.compedu.2014.03.008.

Hamutoğlu, N, B., Güngören, Ö, C., Uyanık, G, K. & Erdoğan, D, G. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe'ye uyarılama çalışması. Ege Eğitim Dergisi, 18(1), 408- 429.

Hett, K. (2012). Technology-supported literacy in the classroom: Using audiobooks and digital storytelling to enhance literacy instruction. Illinois Reading Council Journal, 40(3), 3-13.

Hubbard, P. (2013). Making a case for learner training in technology enhanced language learning environments. CALICO Journal, 30(2), 163-178. DOI: 10.11139/cj.30.2.163-178.

ISTE (International Society for Technology in Education). (2008). ISTE Standards Teachers. https://id.iste.org/docs/pdfs/20-14_ISTE_Standards-T_PDF.pdf (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

Kim, S. ve Kim, R. (2002). A study of internet addiction: Status, causes, and remedies. Journal of Korean Home Economics Association English Edition, 3(1).

Kozan, M ve Özek, M. B. (2019). Böte bölümü öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının incelenmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1): 107-120.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Hayat bilgisi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar için). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> (Erişim Tarihi: 24.08.2019).

Murray, M. C. ve Pérez, J. (2014). Unraveling the digital literacy paradox: How higher education fails at the fourth literacy. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 11, 85-100.

Martin, A. (2003). Towards e-literacy. A. Martin ve R. Rader (Eds.). *İçinde Information and IT literacy: Enabling learning in the 21st century*. (s.3-23). London: Facet.

Neuman, L. W. (2004). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. (7th Ed.). London: Pearson Education Limited.

Ng, W. (2012) Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59, 1065-1078. DOI: 10.1016/j.compedu.2012.04.016.

November, N. ve Day, K. (2012). Using undergraduates' digital literacy skills to improve their discipline-specific writing: A dialogue. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 6(2). DOI: 10.20429/ijstl.2012.060205.

Karakuş, G. & Ocak, G. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlilik becerilerinin farklı Değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129-147. DOI: 10.32709/akusosbil.466549

Öçal, F. N. (2017). İlkokul öğretmenleri ve velilerin kendileri ile velilerin çocuklarına ilişkin dijital okuryazarlık yeterlilik algıları. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Özerbaş, M. & Kuralbayeva, A. (2018). Türkiye ve Kazakistan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 16-25. DOI: 10.21666/muefd.314761

Rambousek, V., Štípek, J. ve Vaňková, P. (2016). Contents of Digital Literacy from the Perspective of Teachers and Pupils. *Future Academy@'s Multidisciplinary Conference*, 354 – 362. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.02.101.

Son, J. B., Park, S. S. ve Park, M. (2017). Digital literacy of language learners in two different contexts. *The JALTCALL Journal*, 13(2), 77-96.

Spires, H. A., Paul, C. M. ve Kerkhoff, S. N. (2018). Digital literacy for the 21st century. Pour, M, K. (İçinde) *Encyclopedia of information science and technology*, fourth edition. IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-5225-2255-3.ch194.

Sterbenz, C. (2015). Here's who comes after generation Z and they'll be the most transformative age group ever. <http://www.businessinsider.com/generation-alpha2014>. 7-2. (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

Sulak, E. S. (2019). Dijital okuryazarlık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(31): 1329-1342.

Tang, C. M. ve Chaw, L. Y. (2016). Digital literacy: A prerequisite for effective learning in a blended learning environment? *The Electronic Journal of e-Learning*, 14(1), (s. 54-65).

Ting, Y. (2015) Tapping into students' digital literacy and designing negotiated learning to promote learner autonomy, *Internet and Higher Education*, 26, 25-32. DOI: 10.1016/j.iheduc.2015.04.004.

Turner, N. A. ve Burnett, D. D. (2018). Leadership perspectives of digital learning and digital literacy adoption at rural community college. *Community College Enterprise*, 24(2), 21-48.

Üstündağ, M., Güneş, E. & Bahçivan, E. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık durumları. *Journal of Education and Future*, (12), 19-29.

Williams, G. (2015). Meet alpha: The next "Next Generation." <https://www.nytimes.com/2015/09/19/fashion/meet-alpha-the-next-nextgeneration.html>. (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

Williams, L., Abraham, L.B. ve Bostelmann, E.D. (2014). A survey-driven study of the use of digital tools for language learning and teaching. J.P. Guikema ve L. Williams (Ed.) İçinde, *Digital literacies in foreign and second language education* (s. 17-67). San Marcos, TX: CALICO.

Yaman, C. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi (niğde ömer halisdemir üniversitesi örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

Yang, Y-T. C. ve Wu, W-C. I. (2012). Digital storytelling for enhancing student academic achievement, critical thinking, and learning motivation: A year-long experimental study. *Computers & education*, 59(2), 339-352. DOI: 10.1016/j.compedu.2011.12.012.

Yeşildağ, M. (2018). Yetişkin bireylerde dijital okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki: konya örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yontar, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 815-824.

Yun, S. (2014). The aims of education and the leap of freedom. *Ethics and Education*, 9(3), 276-291, DOI: 10.1080/17449642.2014.980068.

Summary

Technology takes place all over life, and children encounter technology from the moment they are born (Hett, 2012). Today's students are familiar with digital technology and generally know how to access, create, and share digital information (Ting, 2015). Prensky (2001) called these children "digital native". Since this generation started to use technology at a young age, they started to have different abilities than other generations. The skills that make up these abilities are combined under the term "digital literacy" (Spiers, Paul & Kerkhoff, 2017). Churchill, Oakley, and Churchill (2008); stated that digital literacy is "not an alternative to traditional literacy, but an extension that contributes to it, and is essential for working, learning and socializing in the modern world." Digital learning and digital literacy are no longer an option; institutions must prepare students for today's commercial and commercial community working in a digital technology environment. (Turner and Burnett, 2018). Hubbard (2013) also supports the training needs of learners on the use of technology, which is discussed extensively. In this framework, the purpose of the research; To examine whether prospective teachers who continue their undergraduate education in basic education teaching programs have the level of gaining digital literacy skills to their students when they start teaching.

In the research, the survey method, which is one of the quantitative research methods, was used to determine the attitudes of prospective pre-school and primary school teachers towards the use of technology in education. The universe of the study consists of prospective pre-school and primary school teachers studying at Karamanoğlu Mehmetbey University and Ordu University Education Faculty. Since reaching the entire universe is difficult in terms of time and effort, the sample representing the universe was chosen by simple random sampling method. In the research, in which the digital literacy levels of prospective pre-school and primary school teachers were tried to be determined, 511 prospective teachers from Ordu University and Karamanoğlu Mehmetbey University were included. When the prospective teachers' distributions of the universities are analyzed, it is seen that 58.7% of them are Ordu University and 41.3% of them are Karamanoğlu Mehmetbey University. 78.6% of prospective teachers are female and 21.3 are male prospective teachers. It was determined that 39.3% of the participants continued their education in pre-school and 60.7% of them continued in the field of classroom teaching. Again, 38.1% of the participants are 1st grade, 25.8% are 2nd grade, 24.6% are 3rd grade and 11.3 are 4th-grade students. The data in the study were collected with the questions containing the demographic characteristics of the prospective teachers with the "Digital Literacy Scale" translated into Turkish by Hamutoğlu, Güngören, Uyanık and Erdoğan (2017), which was developed in 2012 by Ng.

As a result of the research; It was seen that digital literacy levels of prospective teachers have a significant difference in Ordu University according to gender variable. This difference is in favor of male prospective teachers studying at Ordu University. In terms of digital literacy levels of prospective pre-school and primary school teachers, there was no significant difference according to the branch variable. A significant difference was found between the grade levels of prospective teachers studying at Karamanoğlu Mehmetbey University. This situation can be interpreted that the digital literacy levels of prospective teachers studying in the 2nd grade show significance compared to other grades (1 and 3). There was no significant difference between the grade levels of prospective teachers studying at Ordu University. There was no significant difference in the digital literacy levels of primary education prospective teachers according to the university variable.

Within the framework of this research, in which the digital literacy levels of prospective teachers are tried to be examined; It can be suggested to investigate the digital literacy levels of teachers and administrators. Digital literacy levels of teachers working in different branches can be analyzed and compared. Similarly, digital literacy levels of prospective teachers studying in different branches can be determined and examined comparatively according to their branches. The sample group of the study consists of the Basic Education Department of Ordu and Karamanoğlu Mehmetbey Universities. The digital literacy levels of prospective teachers who study at the education faculties of different universities in basic education and other departments can be addressed, and sample groups can be evaluated in broader criteria. Qualitative studies that examine the opinions of prospective teachers, teachers, and school administrators on digital literacy in more detail can be conducted. Opinions, thoughts, and perspectives of prospective teachers, teachers, and administrators about digital literacy can be examined in depth.

Grafik Tasarım Öğrencilerinin Yazı Karakteri Kullanım Tercihlerinin İncelenmesi

Investigation Of Type Face Use Preferences Of Graphic Design Students

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Aytaç ÖZMUTLU¹

Gönderim Tarihi: 20.01.2020 | Kabul Tarihi: 12.06.2020

Özet

Grafik tasarım eğitimi sürecinin temel yapı taşlarından birini tipografi öğretimi oluşturmaktadır. Öğrenci, tipografi dersi ile harfleri ve yazı sistemlerini tarihi gelişim süreci içerisinde tanır. Yazının bir tasarım öğesi olarak kullanımıyla birlikte tipografinin gelişim evrelerini farklı dönemlere ve üsluplara göre öğrenir ve ayırt edebilir. Bu öğrenim sürecinde ayrıca öğrenci yüzlerce farklı yazı karakterini kuramsal olarak tanır ve uygulamalarında kullanır. Herbiri farklı bir yazı tipi sınıflandırmasına dahil olan bu yazı karakterlerinin tasarımcı tarafından tercih edilmesi konunun içeriği ile yakından ilişkilidir. Her yazı karakterinin çağrışım yoluyla ifade ettiği bir duygu durumu, temsil ettiği bir iş kolu veya konu içeriği bulunabilir. Dolayısıyla görsel iletişimde tasarımın etkisini belirleyen en önemli unsurlardan biri içeriğe uygun yazı karakterinin tercih edilmesidir. Bu araştırma, grafik tasarım eğitimi alan lisans öğrencilerinin farklı konu ve içeriklere göre yazı karakteri seçimindeki yönelimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, öğrencilere dağıtılmak üzere bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Söz konusu veri toplama aracında belirli kavramları, olguları veya faaliyet türlerini içeren 20 adet soru bulunmaktadır. Sorularla birlikte verilen ek belgede ise 20 farklı yazı tipinin bulunduğu bir liste yer almaktadır. Öğrencilerden, soruda geçen kavram, olgu veya faaliyet türünü görsel olarak en iyi ifade edeceğini düşündükleri yazı karakterini listeden seçerek numarasını boş kutucuklara işaretlemeleri istenmiştir. Öğrenci, bir yazı karakterini dilerse birden fazla soru ile eşleştirebilir. Öğrencilerin, ölçme aracı ile belirlenen yönelimleri, betimsel istatistiklerden yararlanılarak özetlenmiştir. Araştırma bulguları, grafik tasarım eğitiminde önemli bir ağırlığa sahip tipografi konusunda öğrencilerin farkındalık düzeylerini bir yönüyle ortaya koymaktadır. Hemen her projede tipografik unsurları kullanan grafik tasarımı öğrencisi için içeriğe uygun yazı karakteri seçimi oldukça önemlidir. Metinler, görsellerle birarada düzenlenebileceği gibi yalnızca tipografik düzenlemeler olarak da mesajdaki anlamı tek başına yüklenebilir. Dolayısıyla görsel iletişim sürecinde mesajın doğru ve etkili şekilde karşı tarafa aktarılması, içeriğe uygun yazı karakteri seçimi ile yakından ilişkilidir. Yukarıda ifade edilenler dikkate alındığında, grafik tasarımı öğrencilerinden elde edilen ampirik veriler temelinde betimsel istatistiklere ulaşmanın, tipografi öğretiminin karar alma süreçlerinde rehberlik edici bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Tipografi, Yazı Karakteri, Tipografi Eğitimi

Abstract

Typography teaching is one of the basic building blocks of graphic design education process. The student recognizes typography and letters and writing systems in the course of historical development. With the use of writing as a design element, typography can learn and distinguish the stages of development according to different periods and styles. In this learning process, the student also recognizes theoretically hundreds of different characters and uses them in their applications. The choice of these type characters, each of which belongs to a different type face classification, is closely related to the content of the subject. Each writing character can have a state of emotion expressed by association, a business line or subject content it represents. Therefore, one of the most important factors that determine the effect of design in visual communication is the choice of the appropriate type face. This research aims to determine the tendency of undergraduate students in graphic design education in choosing type face according to different subjects and contents. In this context, a data collection tool was developed to be distributed to the students. The data collection tool has 20 questions that contain specific concepts, phenomena, or types of activities. The supplementary document provided

with the questions contains a list of 20 different type faces. The students were asked to mark the number in the empty boxes by selecting the type face from the list which they think would best express the concept, phenomenon or activity type in the question. The student can match a type face to more than one question if he wishes. The orientations of the students determined by the measurement tool are summarized by using descriptive statistics. The findings of the research reveal the students' level of awareness about typography which has an important weight in graphic design education. It is very important for the graphic design student to use typographic elements in almost every project. Texts can be edited together with visuals, or they can be loaded alone as typographic arrangements. Therefore, the correct and effective transmission of the message in the visual communication process is closely related to the choice of type face appropriate to the content. Considering the above, it is thought that reaching descriptive statistics on the basis of empirical data obtained from graphic design students will provide guidance in decision-making process of typography teaching.

Keywords: Typography, Type face, Education of Typography

Giriş

İnsan, ilk ticari faaliyetlerini kayıt altına almak için kil tabletlere bıraktığı işaretlerden, düşüncelerini en iyi ifade edeceğine inandığı sembollere ve sonrasında günümüz yazı karakterlerinin temelini oluşturan latin alfabesine gelene dek yazıyı farklı amaçlar doğrultusunda kullanmıştır. Antik dönem işaretlerinden Roma büyük harflerine geçiş sürecinde yazı, farklı dillere ve medeniyetlere ait alfabetik sistemler olarak hem ses hem de sesin karşılık geldiği biçim değişikliğine uğramıştır. Bugünkü latin alfabesinin temeli olarak kabul edilen roma büyük harfleriyle birlikte yazı latin dillerinde nihai formunu bulmuş ve yazılı iletişimin yaygın alfabesi halini almıştır.

Kilden taşa, bitki yapraklarından kâğıda kadar birçok yüzey üzerine yazılan metinler, Gutenberg matbaasının seri üretim olanaklarının başladığı döneme kadar el işçiliği ile oluşturuluyordu. Orta Çağ'ın yazı sitili Gotik harflerken, Rönesans döneminin el yazması metinleri Humanist biçimlerden oluşuyordu. Orta Çağ el yazmalarının ağır ve süslü yazı karakteri olan gotik harfler, çağın ruhunu yansıtan dekoratif yapılarına ve sayfa düzeninde sağladığı işlevselliğe rağmen uzun metinlerde okunaklı görünmüyordu. Rönesansa geçişle birlikte hümanist biçim el yazması metinlere hâkim olmaya başlamıştır. Hümanist yazının kendi karakteristik özelliklerini kazanması, Gotik yazıdan Yarı Gotik/ Yarı Hümaniste ve ardından tam Hümaniste doğru ilerleyen aşamalı bir süreçte gerçekleşmiştir (Arı, 2015).

Tipografik sistemin geliştirilmesi ve matbaa sayesinde kitap basımının hızlanarak yaygınlaşması, yazının kendine yeni formlar bulmasının da önünü açmıştır. Söz konusu süreçte yazı karakteri tasarımcılığının bir uğraşı alanı olarak ortaya çıkması, kaligrafik dönemden tipografiye geçişin başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde metal kalıplara oyulan yeni harf biçimlerinin, okuma deneyimine yenilik getirmek ve dizili sayfada farklı biçim ve ağırlıkların teknik olasılıklarını araştırmak üzere tasarlandığı bilinmektedir. Tırnaklı harf formlarının geleneksel dönemin hâkim karakterini oluşturduğu görülmektedir.

19. Yüzyılın sonlarından itibaren yazı karakterleri yalnızca kitaba basılan bilgi iletici metinler olma işlevinin dışına çıkarak modern sanat ve tasarım hareketlerinin önemli bir görsel öğesi haline gelmiştir. Yazı artık kendi başına bir hikayesi olan, farklı biçimlere bürünerek belirli duygu veya düşünce durumlarını temsil eden bir görsel anlatım aracına evrilmiştir. Sanatta geleneksel bakış açısını sorgulayan ve reddeden modern sanat ve tasarım hareketleri yalnızca 20. yüzyılın grafik biçim dilini etkilemekle kalmamış, dönemin tipografik tasarım anlayışı üzerinde de köklü yeniliklere yol açmıştır. 1920'lerden itibaren yayılmaya başlayan tırnaksız yazı karakterleri sade ve geometrik duyarlılığı yüksek formları ile modern tasarım hareketlerinin görsel diliyle uyumlu ve destekleyici bir görüntü içerisindedir. Görsel sanatlar ve edebiyat alanında ortaya atılan modernist düşünceler, tipografide de olağandışı, dinamik ve iletişime dayalı bir görsel anlatımın yolunu açmıştır. Takip eden yıllarda geleneksel tipografinin sınırlamalarına bir karşı tavrı olarak gelişen Yeni Tipografi Hareketi

de, yazıda süslemeci ve dekoratif anlayışın yerine berraklık, okunaklılık ve işlevsellik gibi kavramları yerleştirmeye başlamıştır (Becer, 2010). Bu aynı zamanda modernist hareketlerin kendi felsefe ve görsel ifadelerine uygun yazı tipini ürettikleri bir dönemdir. Örneğin Theo Van Doesburg, 1919'da, bir karenin temel formu etrafında düzenlenen ve bir dizi dik çubuktan yapılmış, büyük harflerden oluşan deneysel bir geometrik alfabe tasarlarırken De Stijl'in felsefesine ve görsel atmosferine uyumlu bir yazı karakteri yaratmayı amaçlamıştır (Jubert, 2006)

Doesburg gibi modern tipografinin diğer öncüleri de "dolaysız, süslemeden uzak ve anlaşılır olma özelliklerinden çok yarattıkları atmosfer ve çağrışımla ilgilenmiştir. Yeni endüstriyel çağın atmosferini ve ruhunu en iyi yansıtacak olanın tırnaksız yazı karakterleri olduğu anlayışı bu dönemde farklı amaçlara yönelik bir çok yazı karakterinin tasarlanmasının temelini oluşturmuştur. "Bu anlayışa göre tırnaksız karakterler bireysel, geleneksel ve ulusal tipografik özelliklerden bağımsız yapılarıyla, uluslararası iletişim dünyasına daha fazla uyum sağlamaktadır (Becer, 2010). Neredeyse tüm yazı biçimleri, belirli özelliklere göre kategoriler halinde gruplandırılabilir. Temelde yazı karakterleri tırnaklı ve tırnaksız olarak ayrılrsa da en yaygın sınıflandırma Roma (dik düz), gotik, bitişik, dekoratif ve dönemsel olarak kabul edilir. Solomon'a göre farklı yazı tiplerinin farklı kişilikleri vardır. Bazı yazı tipleriyle kelimelerin veya mesajların ötesinde bir karakter veya ruh hali yaratılır. Bazı harfler, sanki bir kostüm giymiş ve sahneye çıkmaya hazırlanıyor gibidir (Solomon, 1986).

Yazılı tarihin akışı içerisinde dönemsel gereklilikler ya da kişisel tercihler doğrultusunda çok kez değişikliğe uğramış olan harf formları, sayısız farklı karakterle yazılı ve görsel iletişimin önemli bir ögesi olmuştur. Bugün farklı tasarım tür ve amaçları için kullanılabilen binlerce yazı karakteri ailesi mevcuttur ve bu çeşitlilik içerisinde yapılan yazı tipi seçimi, Bosler'in (2012) de belirttiği gibi başarılı ve başarısız bir tasarım arasındaki fark anlamına gelebilir.

Bir tasarımın hedef kitesini ve amaçlarını iyi belirlemek yazı tipi seçiminde çok önemlidir. Örnek vermek gerekirse üst düzey bir kurumsal broşür, kurumun profesyonelliğini iletmek için iyi okunaklı ve hassas bir yazı biçimi gerektirir. Bir rock gurubunun konser afişi, kıvılcım ve heyecan duygusu uyandıracak bir yazı tipine sahip olmalıdır. Diğer yandan çocuk giyim firması için tasarlanacak bir logo, eğlenceli bir yazı tipi içerebilir. Bu örnek durumlar, tasarımda yazı tipi belirleme aşamasının tasarımcının kişisel tercihleri ile geçilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Çok sık olarak bir grafik tasarım öğrencisi, sevdiği bir yazı tipinin her işte işe yarayacağını varsayar. Ancak her proje farklıdır ve bu farklılıkları yansıtacak şekilde yazı tipleri seçilmelidir (Bosler, 2012). Her karakter benzersizdir. Kendi sesi, kendi şekli, kendine has özellikleri ve kullanım kuralları vardır. Bu karakterleri ayrı ayrı anlamak, tipografinin nasıl kullanılacağını öğrenmek için gereklidir. Carter, Meggs ve Day'in (2011) de belirttiği gibi, sözlü dilin dinamik bir temsili olarak, tipografi iletişim kurmalıdır. Bir kelime, cümle veya paragrafı oluşturan karakterleri tam olarak anlamadan bir grafik tasarımcı, hedef kitleyle etkili iletişim kurmanın anahtarı olan doğru tipografik tasarımı oluşturamaz. İzleyiciye ulaşmak için bir tasarımın uygun yazı tipi seçimleri içerdiğinden ve elimizdeki karakterlerin iyi kullanıldığından emin olmamız gerekir.

Kelimelerin görünümünden kaynaklanan duygular oldukça güçlü olabilir. Bu duygu bazen bir ürünü almaya yöneltirken, başka bir zamanda bir markaya karşı sempati duymamızı veya bir hizmete güvenmemizi sağlayabilir. Bu duygu, yazı karakterinin çağrışımından kaynaklanır. Kelimelerin doğru çağrışımlarını iletmek, kelimelerin kendileri kadar önemlidir. Yanlış yazı tipini seçmek bazı durumlarda felakete yol açabilir (Willen ve Strals, 2009). Yazı tiplerinin çeşitliliği ve bir tasarım içerisinde kullanılabileceği farklı yollar, kelimelerin anlamlarını geliştirebilir veya değiştirebilir (Ambrose ve Harris, 2017). Harfler doğası gereği işlevsel olsa da görünüşleri, resmi ve profesyonel olandan eğlenceli, sofistike veya kaba olana kadar şaşırtıcı şekilde çok çeşitli duygu ve çağrışımlar uyandırabilir. Bununla birlikte, çağrışımın öznel olduğunu da unutmamak gerekir. Tasarımcının gözünde profesyonel olan, geometrik duyarlılığı yüksek modern bir tırnaksız (sans serif) yazı tipi iken, müşteri için profesyonel, mimari görünümlü geleneksel bir tırnaklı (serif) yazı biçimi anlamına gelebilir (Willen ve Strals, 2009).

Tasarım alanındaki araştırmacıların ifadeleri (Solomon, 1986; Bosler, 2012; Carter, Meggs ve Day, 2011; Willen ve Strals, 2009; Ambrose ve Harris, 2017) grafik tasarım eğitiminde yazı karakterlerini tanımaya ve sınıflandırmaya yönelik öğretimin diğer tasarım dinamiklerinin öğretimi kadar önemli olduğunu destekler niteliktedir. Bu araştırmada, grafik tasarım eğitimi alan lisans öğrencilerinin farklı konu ve içeriklere göre yazı karakteri seçimlerindeki uygunluğun incelenmesi amaçlanmaktadır. Yukarıda ifade edilenler temelinde bu araştırmada aşağıdaki araştırma probleminin cevabı aranmıştır: “Grafik tasarım eğitimi alan lisans öğrencilerinin farklı konu ve içeriklere göre yazı karakteri seçimlerindeki uygunluk durumu nasıl bir görünüme sahiptir?”

Araştırma bulguları, grafik tasarım eğitiminde önemli bir ağırlığa sahip tipografi konusunda öğrencilerin farkındalık düzeylerini bir yönüyle ortaya koymaktadır. Hemen her projede tipografik unsurları kullanan grafik tasarımı öğrencisi için içeriğe uygun yazı karakteri seçimi oldukça önemlidir. Metinler, görsellerle birarada düzenlenebileceği gibi yalnızca tipografik düzenlemeler olarak da mesajdaki anlamı tek başına yüklenebilir. Dolayısıyla görsel iletişim sürecinde mesajın doğru ve etkili şekilde karşı tarafa aktarılması, içeriğe uygun yazı karakteri seçimi ile yakından ilişkilidir. Yukarıda ifade edilenler dikkate alındığında, grafik tasarım öğrencilerinden elde edilen ampirik veriler temelinde betimsel istatistiklere ulaşmanın, tipografi öğretiminin karar alma süreçlerinde rehberlik edici bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Grafik tasarım eğitimi alan lisans öğrencilerinin farklı konu ve içeriklere göre yazı karakteri seçimlerindeki uygunluk durumunun incelendiği bu araştırmada nicel araştırma modeli içinde yer alan tarama araştırması yöntemi benimsenmiştir. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009). Tarama araştırmalarında amaç, araştırma konusu ile ilgili var olan durumun fotoğrafını çekerek bir betimleme yapmaktır (Büyüköztürk, 2009). Bu araştırmada Grafik Tasarım öğrencilerinin yazı karakteri seçimlerindeki uygunluğuna ilişkin var olan durumun betimlemesi yapılması amaçlandığından bu yöntemin uygulanması uygun bulunmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırma amacını gerçekleştirebilmek için araştırmacı tarafından bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Ölçme aracı ile grafik tasarım öğrencilerinin farklı konu ve içeriklere göre yazı karakteri seçimlerindeki uygunluk durumunu belirlemek amaçlanmaktadır. Veri toplama aracını geliştirme sürecinde alanyazın incelemesi yapılmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu süreçte ilk adım olarak grafik tasarımın çeşitli uygulama konu ve içerik alanlarına ilişkin bir liste oluşturulmuştur. Bir sonraki adımda, herbir konu ve içeriğin görsel temsiline uygun olduğu düşünülen yazı karakterleri belirlenmiş ve uygunluk konusunda alan uzmanlarının fikirlerine başvurulmuştur. Görüşler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Veri toplama aracının nihai formunda belirli kavramları, olguları veya faaliyet türlerini içeren 20 adet soru bulunmaktadır. Sorularla birlikte verilen ek belgede ise 20 farklı yazı tipinin bulunduğu bir liste yer almaktadır. Öğrencilerden, soruda geçen kavram, olgu veya faaliyet türünü görsel olarak en iyi ifade edeceğini düşündükleri yazı karakterini listeden seçerek numarasını boş kutucuklara işaretlemeleri istenmiştir. Öğrencinin, bir yazı karakterini dilerse birden fazla soru ile eşleştirebileceği ifade edilmiştir. Ölçme aracında yer alan yazı karakterlerine ait liste Ek.1’de yer almaktadır.

Çalışma Gurubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir devlet üniversitesinin güzel sanatlar fakültesinde öğrenim görmekte olan grafik tasarım bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bölümdaki öğrencilerin tamamına yakınına ulaşılmıştır. Araştırmada 1., 2., 3. ve 4. sınıflardan toplam 83 öğrenciyle çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma gurubuna dahil edilen toplam 83 öğrenciden elde edilen verilerin tamamı exel dosyasına aktarılmış ve her öğrenci için bir exel sayfası oluşturulmuştur. Sayısal ortama aktarılan verilerin analizi için, satırlarda konu içeriğinin; sütunlarda ise yazı karakterlerinin yer aldığı bir çapraz tablo oluşturulmuştur. Analiz sürecinde herbir içerik için öğrencilerin tercih ettiği yazı karakterlerinin frekansları yazılmıştır. Bu yapı öğrencilerin yazı karakteri seçimlerinin uygunluğunu incelemeye izin vermiştir. Araştırmada aynı zamanda frekansların yanına yüzde değerleri de eklenmiş bu sayede öğrencilerin yazı karakteri tercihleri arasındaki karşılaştırmaları doğru şekilde yapmak mümkün olabilmektedir.

Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma problemi temelinde yapılan analiz sonrasında ulaşılan bulgulara yer verilmektedir. Bulgular aşağıdaki tablolarda görüldüğü gibidir. Herbir tablonun altında araştırma kapsamında elde edilen verilerin işaret ettiği bulgulara yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Yazı Karakteri	f	%
Futura	22	26.5
Leafi	18	21.68
Qırof	6	7.22
D Day Stencil	6	7.22
Stampete	5	6.02
Levibrush	4	4.81
Atlantic Cruise	5	6.02
Times New Roman	3	3.61
Sega Logo	1	1.2
Dolce Vita Light	2	2.4
Falcon Punch	1	1.2
Fabrics Regular	2	2.4
Technovia Caps	4	4.8
Alba	2	2.4
Channel	2	2.4
Toplam	83	100

Tablo 1: Öğrencilerin çevre kirliliği içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden “çevre kirliliği” konulu bir afiş çalışması için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo.1 incelendiğinde toplamda 15 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 5 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Futura, Leafi, Qırof, D Day Stencil adlı yazı karakteridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterinin ise Sega Logo ve Falcon Punch olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Koko Four	31	37.34
Falcon Punch	15	18.07
Sega Logo	11	13.25
Stmpete	2	2.4
Levibrush	3	3.6
Atlantic Cruise	2	2.4
Times New Roman	8	9.63
Hotel Paradiso	1	1.2
Dolce Vita Light	4	4.8
Technovia Caps	4	4.8
D Day Stencil	1	1.2
Alba	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 2: Öğrencilerin teknoloji içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden “teknoloji” konulu bir reklam afişi tasarımı için bir yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 2 incelendiğinde toplamda 12 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 8 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Koko Four, Falcon Punch, Sega Logo adlı yazı karakteridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterlerinin ise Hotel Paradiso, D Day Stencil ve Alba olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Channel	29	34.93
Hotel Paradiso	20	24.09
Alba	8	9.63
Levibrush	2	2.4
Atlantic Cruise	3	3.6
Olivia	5	6.02
Times New Roman	2	2.4
Shorlogo Outline	3	3.6
Sega Logo	3	3.6
Dolce Vita Light	2	2.4
Falcon Punch	1	1.2
Fabrics Regular	1	1.2
Leafi	3	3.6
D Day Stencil	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 3: Öğrencilerin caz festivali içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden “Caz Festivali” afişi için bir yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 3 incelendiğinde toplamda 14 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 6 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Channel, Hotel Paradiso, Alba adlı yazı karakterleridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterinin ise Falcon Punch, Fabrics Regular ve D Day Stencil olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Futura	32	38.55
Times New Roman	31	37.34
Technovia Caps	8	9.63
Stampete	2	2.4
Levibrush	1	1.2
Happy Brown Cat	1	1.2
Atlantic Cruise	2	2.4
Fabrics Regular	1	1.2
Leafi	1	1.2
Alba	3	3.6
Channel	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 4: Öğrencilerin resmi yazışma içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden “resmi bir yazışma” için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 4 incelendiğinde toplamda 11 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 9 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin neredeyse tamamının ilk üç sırada yer alan yazı karakterlerine yöneldikleri görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Olivia	53	63.85
Levibrush	6	7.22
Atlantic Cruise	5	6.02
Happy Brown Cat	1	1.2
Times New Roman	4	4.8
Futura	1	1.2
Hotel Paradiso	4	4.8
Dolce Vita Light	1	1.2
Technovia Caps	1	1.2
D Day Stencil	1	1.2
Alba	2	2.4
Channel	4	4.8
Toplam	83	100

Tablo 5: Öğrencilerin aşk mektubu içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden bir “aşk mektubu” için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 5 incelendiğinde toplamda 12 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 8 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir bölümünün ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Olivia, Levibrush, Atlantic Cruise adlı yazı karakterleridir.

Yazı Karakteri	f	%
Happy Brown Cat	42	50.6
Shorlogo Outline	29	34.96
Levibrush	2	2.4
Koko Four	3	3.6
Hotel Paradiso	3	3.6
Fabrics Regular	1	1.2
Leafi	1	1.2
Alba	2	2.4
Toplam	83	100

Tablo 6: Öğrencilerin çocuk içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden, hedef kitesi “çocuk” olan bir ambalaj tasarımı için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 6 incelendiğinde toplamda 8 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 12 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin neredeyse tamamının iki yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar Happy Brown Cat ve Shorlogo Outline adlı yazı karakterleridir.

Yazı Karakteri	f	%
Olivia	25	30.12
Leafi	10	12.04
Hotel Paradiso	9	10.84
Alba	9	10.84
Channel	9	10.84
Levibrush	1	1.2
Atlantic Cruise	3	3.6
Times New Roman	1	1.2
Qırof	4	4.8
Sega Logo	4	4.8
Dolce Vita Light	6	4.8
Technovia Caps	1	1.2
D Day Stencil	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 7: Öğrencilerin bale içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden, bir “bale gösterisi” duyuru afişi için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 7 incelendiğinde toplamda 13 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 7 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin büyük bölümünün ilk üç sırada yer alan 5 farklı yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Olivia, Leafi, Hotel Paradiso, Alba ve Channel adlı yazı karakterleridir.

Yazı Karakteri	f	%
Leafi	36	43.37
Shorlogo Outline	10	12.04
Stampete	7	15.66
Levibrush	1	1.2
Koko Four	1	1.2
Happy Brown Cat	3	3.6
Atlantic Cruise	3	3.6
Futura	4	4.8
Hotel Paradiso	2	2.4
Qırof	4	4.8
Sega Logo	1	1.2
Dolce Vita Light	2	2.4
Fabrics Regular	5	
Technovia Caps	1	1.2
Alba	2	2.4
Channel	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 8: Öğrencilerin doğa gezisi içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden bir “doğa gezisi” etkinliğinin duyuru afişi için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 8 incelendiğinde toplamda 16 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 4 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Leafi, Shorlogo Outline ve Stampete adlı yazı karakterleridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterlerinin ise Koko Four, Sega Logo ve Technovia Caps olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Leafi	32	38.55
Olivia	9	10.84
Shorlogo Outline	7	15.66
Levibrush	1	1.2
Happy Brown Cat	1	1.2
Atlantic Cruise	5	6.02
Times New Roman	2	2.4
Futura	4	4.8
Hotel Paradiso	5	6.02

Sega Logo	2	2.4
Dolce Vita Light	1	1.2
Falcon Punch	1	1.2
Fabrics Regular	5	6.02
Technovia Caps	1	1.2
D Day Stencil	1	1.2
Alba	5	6.02
Channel	1	1.2
Toplam	83	100

Tablo 9: Öğrencilerin bahar şenliği içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden bir “bahar şenliği” etkinliğinin duyuru afişi için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 9 incelendiğinde toplamda 17 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 3 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının ilk üç sırada yer alan yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Leafi, Shorlogo Outline ve Stampete adlı yazı karakterleridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterlerinin ise Koko Four, Sega Logo ve Technovia Caps olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
Falcon Punch	33	39.75
Qırof	7	15.66
Futura	6	7.22
Technovia Caps	6	7.22
Stampete	3	3.6
Levibrush	4	4.8
Koko Four	4	4.8
Atlantic Cruise	4	4.8
Times New Roman	2	2.4
Shorlogo Outline	1	1.2
Sega Logo	2	2.4
Dolce Vita Light	4	4.8
Fabrics Regular	1	1.2
D Day Stencil	3	3.6
Alba	3	3.6
Toplam	83	100

Tablo 10: Öğrencilerin hava yolu içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden bir “havayolu şirketi” logosu için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 10 incelendiğinde toplamda 15 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 5 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin büyük bölümünün ilk üç sırada yer alan 4 yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla Falcon Punch, Qırof, Futura ve Technovia Caps adlı yazı karakterleridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterlerinin ise Shorlogo Outline ve Fabrics Regular olduğu görülmektedir.

Yazı Karakteri	f	%
D Day Stencil	27	32.53
Falcon Punch	11	13.25
Stampete	10	12.04
Times New Roman	10	12.04
Levibrush	5	6.02
Atlantic Cruise	2	2.4
Futura	8	9.6
Qırof	4	4.8
Sega Logo	1	1.2
Dolce Vita Light	2	2.4
Channel	3	3.6
Toplam	83	100

Tablo 11: Öğrencilerin şiddet içeriğine ilişkin yazı karakteri tercihleri

Bu tema altında öğrencilerden “şiddet” konulu bir film afişi için yazı karakteri tercih etmeleri istenmiştir. Tablo. 11 incelendiğinde toplamda 11 farklı yazı karakteri temayla ilişkilendirilerek tercih edilirken, 9 yazı karakteri hiçbir öğrenci tarafından tercih edilmemiştir. Grafik tasarım öğrencilerinin tercih ettiği yazı karakterlerinin dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin büyük bölümünün ilk üç sırada yer alan 4 yazı karakterine yöneldikleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla D Day Stencil, Falcon Punch, Stampete ve Times New Roman adlı yazı karakterleridir. Buna karşılık en az tercih edilen yazı karakterlerinin ise Sega Logo, Atlantic Cruise ve Dolce Vita Light olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, grafik tasarımı sürecinin bileşenlerinden bir tanesi olan içeriğe uygun yazı karakteri seçimine yönelik öğrencilerin var olan durumunu betimlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda bir ölçme aracı geliştirilmiş ve geliştirilen ölçme aracılığıyla elde edilen verilerle öğrencilerin bu konuda var olan durumu betimlenmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen ölçme aracının daha geniş öğrenci guruplarına uygulanması mümkündür.

Araştırmada elde edilen bulgular, öğrencilerin yarıdan fazlasının içeriğe uygun yazı karakterini tercih ettiklerini göstermektedir. Öğrencilerin yarıdan fazlasının içeriğe uygun yazı karakterini tercih etmeleri grafik tasarım eğitimi açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilse de uygun tercihlerde bulunmayan öğrencilerin bu yönelimlerinin nedenlerini incelemenin ve bu doğrultuda gereken adımları atmanın grafik tasarım eğitimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde öğrencilerin bazı duygu durumlarına ilişkin yaptıkları yazı karakteri tercihlerinde okunabilirliği ikinci plana attıkları görülmüştür. Buna en belirgin örnek, Olivia adlı yazı karakterinin yüksek oranda tercih edilerek aşk kavramıyla ilişkilendirilmesidir. Söz konusu yazı karakteri incelendiğinde, bitişik ve kıvrımlı formuyla aşk kavramını görsel açıdan güçlü şekilde temsil ettiği fakat metin fontu olarak okunabilirlik konusunda kısıtlı olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin, nötr karakter taşımayan ve genellikle başlık fontu olarak kullanılacak hareketli yazı karakterlerini ilgili içerikle eşleştirmede daha az zorlandıkları görülmüştür. Örneğin hız (ulaşım aracı, teknoloji vb.) veya hareket (dans, müzik türü vb.) içerikli temaların italik, bold ve savrulma etkisi uyandıran Falcon Punch, Koko Four, Channel ve Hotel Paradiso gibi yazı karakterleriyle yüksek oranda ilişkilendirildiği görülmektedir. Öte yandan grafik tasarım öğrencilerinin, okunabilirliği yüksek metin fontlarını içerikle ilişkilendirmede daha çeşitli tercihlere yöneldikleri görülmüştür. Örneğin resmi bir yazışma için Futura ve Times New Roman gibi okunabilirliği yüksek metin fontları eşit oranlarda tercih edilmiştir.

Grafik tasarımın üretim süreci çok bileşenli bir yapıdır. Öğretim sürecinde her bir adımın aşamalı ve sarmal bir yapı içerisinde öğretim ve ölçme değerlendirme uygulamalarının yapılması elzemdir. Amaca hizmet eden nitelikli bir afiş tasarımının gerçekleştirilmesi için önemli bileşenlerden bir tanesi de öğrencilerin içeriğe uygun yazı karakteri seçimidir. Bu bileşenin öğrencilere ayrı bir süreçle öğretimi ve değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada kullanılan ölçme aracı, grafik tasarım öğrencilerinin içeriğe yönelik yazı karakteri seçimlerinin değerlendirilmesi konusunda özelleşmiş bir araçtır. Grafik tasarımın diğer bileşenleri konusunda da özelleşmiş ölçme araçlarının ve süreçlerinin işe koşulmasının yüksek öğretimde nitelikli grafik tasarımcıların yetiştirilmesi konusunda önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırma birtakım sınırlılıklara sahiptir. İlk sınırlılık araştırma verilerinin sadece bir üniversitede öğrenim gören öğrencilerden elde edilmiş olmasıdır. Gelecek araştırmaların daha geniş bir örneklem grubuyla yapılması önerilebilir. Araştırmanın ikinci sınırlılığı, öğrencilerin yazı karakteri tercihlerinin sınıflar temelindeki görünümünün incelenmemiş olmasıdır. Gelecek araştırmalarda grafik tasarım öğrencilerin yazı karakteri seçimlerindeki eğilimlerin sınıf temelinde incelenmesi alanyazında önemli bir eksikliği giderecektir. Son olarak, bu araştırmada grafik tasarımının sadece konu- yazı karakteri ilişkisi bileşeni üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Grafik tasarımı eğitimi yapılandıran diğer bileşenlere ilişkin özelleştirilmiş ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uygulanmasını konu alan çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ambrose, G., & Harris, P. (2017). *Typography*. London: Bloomsbury Publishing.
- Arı, S. (2015). Hümanist Yazının Tarihsel Kimliği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (2), 135-156.
- Becer, E. (2010). *Modern sanat ve yeni tipografi*. İstanbul: Dost Yayınları.
- Bosler, D. (2012). *Mastering type: The essential guide to typography for print and web design*. New York: Simon and Schuster.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (10. Baskı) Ankara: Pegem A Akademi.
- Carter, R., Meggs, P. B., & Day, B. (2011). *Typographic design: Form and communication*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Jubert, R. (2006). *Typography and Graphic design*. Paris: Flammarion.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık,
- Solomon, M. (1986). *The art of typography: an introduction to typo-icon-ography*. New York: Watson-Guptill.
- Willen, B., & Strals, N. (2009). *Lettering & type: creating letters and designing typefaces*. New York: Princeton Architectural Press.

Summary

Determining the target audience and objectives of a design well is very important in font selection. For example, a high-level corporate brochure requires a well-legible and precise typeface to convey the professionalism of the institution. A rock group's concert poster should have a font that sparks a sense of spark and excitement. On the other hand, a logo to be designed for a children's clothing company may contain a fun font. These exemplary cases reveal that the font determination stage in the design cannot be achieved with the designer's personal preferences.

Very often a graphic design student assumes that a favorite font will work in any job. However, each project is different and fonts should be chosen to reflect these differences (Bosler, 2012). Each character is unique. It has its own voice, its own shape, its unique features and rules of use. Understanding these characters separately is necessary to learn how to use typography. As Carter, Meggs

and Day (2011) pointed out, typography should communicate as a dynamic representation of spoken language. Without fully understanding the characters that make up a word, phrase, or paragraph, a graphic designer cannot create the right typographic design that is key to effective communication with the target audience. To reach the audience, we need to make sure that a design contains appropriate font choices and that the characters we have are well used.

Emotions from the appearance of words can be quite strong. While this feeling sometimes leads to buying a product, it can make us sympathize with another brand or trust a service at another time. This feeling stems from the connotation of the font. Communicating the correct connotations of words is as important as the words themselves. Choosing the wrong font can lead to disaster in some cases (Willen & Strals, 2009). The variety of fonts and the different ways that they can be used in a design can improve or change the meanings of words (Ambrose & Harris, 2017). While the letters are functional in nature, their appearance can surprisingly evoke a wide variety of emotions and connotations, from the formal and professional to the fun, sophisticated or rude. However, it should not be forgotten that the connotation is subjective. While it is a modern nailless (sans serif) font that is professional in the eyes of the designer, with a high geometric sensitivity, it can mean a professional, architecturally looking traditional quotes (serif) typeface for the customer (Willen and Strals, 2009).

The statements of the researchers in the field of design (Solomon, 1986; Bosler, 2012; Carter, Meggs ve Day, 2011; Willen ve Strals, 2009; Ambrose ve Harris, 2017) support the importance of teaching the importance of teaching and classifying font characters in graphic design education. In this study, it is aimed to examine the appropriateness of undergraduate students who study graphic design according to different topics and contents. The answer to the following research problem was sought in this research: "How does the appropriateness of the font selection of undergraduate students who receive graphic design education according to different topics and contents look?"

The research findings reveal the students' level of awareness about typography, which has an important weight in graphic design education. It is very important for the graphic design student who uses typographic elements in almost every project to choose the appropriate font for the content. The texts can be edited together with the images as well as only typographic arrangements, the meaning of the message can be loaded alone. Therefore, transferring the message to the other party correctly and effectively in the visual communication process is closely related to the selection of the appropriate font. Considering the above mentioned, it is thought that reaching descriptive statistics based on empirical data obtained from graphic design students will provide guidance in decision making processes of typography teaching.

METHOD

Model of the Research

In this research, which examines the eligibility status of undergraduate students who choose graphic design education according to different topics and contents, the research method, which is included in the quantitative research model, was adopted.

General screening models are the screening arrangements made on the whole universe or a group, sample or sample in order to make a general judgment about the universe in a universe consisting of many elements. No effort is made to change or influence them in any way (Karasar, 2009). The purpose of screening research is to make a description by taking a picture of the current situation related to the research subject (Büyüköztürk, 2009). In this research, it was found appropriate to apply this method as it is aimed to describe the current situation regarding the suitability of Graphic Design students in the choice of fonts.

Data Collection Tool

A measurement tool was developed by the researcher in order to realize the research purpose. With the measurement tool, it is aimed to determine the suitability of graphic design students in the choice of fonts for different topics and contents. In the process of developing the data collection tool, a literature review was made and expert opinion was consulted. As a first step in this process, a list of various application topics and content areas of graphic design has been created. In the next step, the characters that are thought to be suitable for the visual representation of each subject and content were determined and the opinions of the field experts on suitability were consulted. Necessary arrangements were made in line with the opinions. There are 20 questions in the final form of the data collection tool that contain certain concepts, facts or types of activities. In the supplementary document provided with the questions, there is a list with 20 different fonts. The students were asked to mark the number in the empty boxes by selecting the font character, which they think would best express the type of concept, phenomenon or activity in the question, from the list. It is stated that the student can match a writing character with more than one question if he wishes.

Study Group

Students of the graphic design department of a public university are the working group of this research. 83 students from the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades were studied in the research.

Data Analysis

All the data obtained from 83 students included in the study group were transferred to the excel file and an excel page was created for each student. In the analysis process, the frequencies of the font characters preferred by the students were written for each content. This structure allowed to examine the appropriateness of students' choice of fonts. In the research, percentage values were also added to the frequencies, so that it was possible to make comparisons between students' font preferences correctly.

Conclusion and Suggestions

In this study, it is aimed to describe the current situation of students regarding the selection of suitable typefaces for the content, which is one of the components of the graphic design process. In this context, a measurement tool was developed and the current situation of the students was described with the data obtained through the developed measurement. It is possible to apply the developed measuring tool to wider student groups.

Findings obtained in the study show that more than half of the students prefer the appropriate font for the content. It is positive in terms of graphic design education that more than half of the students prefer the appropriate font. It is important in terms of graphic design education to examine the reasons of these orientations of students who do not make appropriate choices and to take necessary steps.

When the findings of the research were examined, it was seen that the students put the readability on the second plan in the preferences of the characters they made regarding some emotional states. The most obvious example of this is that the character named Olivia is highly preferred and associated with the concept of love. When the aforementioned typeface is examined, it is seen that, with its adjacent and curved form, it visually represents the concept of love visually but is limited in terms of readability as a text font.

It has been observed that students have less difficulty in matching animated text characters that do not bear neutral characters and can be used as title fonts with the relevant content. For example, themes such as speed (means of transportation, technology, etc.) or movement (dance, music, etc.)

are highly associated with fonts such as Falcon Punch, Koko Four, Channel and Hotel Paradiso, which evoke italic, bold and skidding effects. On the other hand, it has been observed that graphic design students tend to have more diverse preferences in associating highly readable text fonts with content. For example, high-readable text fonts such as Futura and Times New Roman were preferred in equal proportions for an official correspondence.

The production process of graphic design is a multi-component structure. In the teaching process, it is essential to carry out teaching and assessment evaluations of each step in a gradual and spiral structure. One of the important components in order to realize a qualified poster design that serves the purpose is the selection of font suitable for the students. It is thought that this component should be taught and evaluated to students in a separate process.

The measurement tool used in this research is a specialized tool for evaluating graphic design students' content selection. It is considered that the use of specialized measurement tools and processes for other components of graphic design is important in training qualified graphic designers in higher education.

This research has some limitations. The first limitation is that research data are only obtained from students studying at a university. It may be suggested that future researches should be carried out with a larger sample group. The second limitation of the study is that the appearance of students' font preferences based on classes has not been examined. In future researches, examining the trends in graphic design students' choice of fonts on a class basis will fill a significant deficiency in the literature. Finally, in graphic design, the relationship between the subject and the font was evaluated. It is recommended to carry out studies on the development and implementation of measurement tools for other components that structure graphic design education.

Ek: Yazı karakteri listesi

1- **STAMPETE**

2- **LEVIBRUSH**

3- **KOKO-FOUR**

4- **HAPPY BROWN CAT**

5- **ATLANTIC CRUISE**

6- **QFTVA**

7- **TIMES NEW ROMAN**

8- **FUTURA**

9- **HOTEL PARADISO**

10- **QIROF**

11- **SHABLAGOO OUTLINE**

12- **SEGA LOGO**

13- **DOLCE VITA LIGHT**

14- **FALCON PUNCH**

15- **FABRICS REGULAR**

16- **Technovia Caps**

17- **LEAF**

18- **D DAY STENCIL**

19- **ALBA**

20- **CHAMEL**

İki Yazarın Hatıraları Üzerine Bir Karşılaştırma: Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar'da Hüseyin Cahit Yalçın

A Comparison on The Memoirs of Two Authors: Hüseyin Cahit Yalçın
in Kırk Yıl (Forty Years) and Edebî Hatıralar (Literary Memoirs)

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Can ŞEN¹

Gönderim Tarihi: 08.05.2020 | Kabul Tarihi: 01.06.2020

Özet

Karşılaştırmalı edebiyat incelemeleri büyük ölçüde hikâye, roman, tiyatro gibi kurmaca türler ile şiir üzerine yapılmaktadır. Bu makalemizde daha farklı olarak iki yazarın hatıralarını karşılaştırmalı olarak değerlendireceğiz. Türk edebiyatında Servet-i Fünûn dönemi üzerine yapılan çalışmalarda önemli birer kaynak olan Halit Ziya Uşaklıgil'in Kırk Yıl (1936) ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın Edebî Hatıralar (1935) eserlerini ele alacağımız çalışmamızda Hüseyin Cahit Yalçın'ın Halit Ziya'nın hatıralarında nasıl yer aldığını kendi hatıralarıyla karşılaştırarak irdelemeye çalışacağız.

Servet-i Fünûn hareketi içerisinde hikâye ve roman yazarı olarak yer alan Hüseyin Cahit Yalçın'ın edebî hayatı üzerine hazırlanan çalışmalar diğer Servet-i Fünûn yazarlarına kıyasla daha kısıtlıdır. Bunda Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazarlığının Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un gölgesinde kalması kadar onun II. Meşrutiyet'ten sonra gazetecilik ve siyasete yönelmesi sebebiyle bu tarihten sonra edebiyatla bağlarının zayıflaması da etkilidir. O, II. Meşrutiyet'ten itibaren daha ziyade polemikçi bir gazeteci ve siyasî bir figür olarak Türk tarihinde yer almıştır.

Birden çok eseri karşılaştırmalı olarak değerlendirmenin sunacağı eleştirel mesafe ve nesnellik imkânından yararlanmayı amaçladığımız makalemizde Hüseyin Cahit'in Servet-i Fünûn dönemi faaliyetlerine eğilerek onun edebî kişiliği üzerine yapılan incelemelere katkıda bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünûn, Hatıra, Karşılaştırmalı Edebiyat.

Abstract

Comparative studies of literature are mostly carried out on poetry and fictional genres such as stories, novels, and theatre. However, in this paper, the memoirs of two authors will be evaluated comparatively. In this study, where Kırk Yıl (Forty Years, 1936) by Halit Ziya Uşaklıgil and Edebî Hatıralar (Literary Memoirs, 1935) by Hüseyin Cahit Yalçın, which are important resources for the studies conducted on the Servet-i Fünûn period in Turkish Literature, will be discussed, we will try to examine how Hüseyin Cahit Yalçın is involved in Halit Ziya's memoirs by comparing it with his own memoirs.

Studies conducted on the literary life of Hüseyin Cahit Yalçın, who takes part as a story writer and a novelist in the movement of Servet-i Fünûn, are more limited compared to other writers of Servet-i Fünûn movement. Both the fact that the writing of Hüseyin Cahit Yalçın was overshadowed by Halit Ziya and Mehmet Rauf, and that his ties with literature weakened after he went into journalism and politics after the 2nd Constitutional Era were effective in this. He appeared in Turkish history as a polemicist journalist and a political figure after the 2nd Constitutional Era.

In this paper, which aims to benefit from the critical distance and objectivity offered by evaluating multiple works comparatively, we will try to contribute to the studies Hüseyin Cahit Yalçın's literary identity by focusing on the activities of Servet-i Fünûn.

Keywords: Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünûn, Memoir, Comparative Literature.

Giriş

Karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinde daha ziyade şiir ve kurmaca türler (hikâye, roman, tiyatro) üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Bunda bu türlerin tamamen bir edebî üretim süreci sonucu ortaya çıkması ve bu türlerin edebiyatın, tabir caizse, temelini oluşturmaları büyük ölçüde etkilidir. Bunların yanında hatıra, günlük, gezi yazısı gibi eserler ise kurmacaya dayalı bir edebî üretimden ziyade hayatın gerçekliğini estetik bir şekilde anlattıkları zaman edebî değer kazanırlar (Aytaç, 2016: 36-37). Bu sebeple “gerçek hayata dayalı edebî türler” olarak adlandırılabilir olan hatıra, günlük, mektup, otobiyografi, gezi yazısı (Özdemir, 1994: 180-211) türleri üzerine yapılan çalışmalar, özellikle de karşılaştırmalı edebiyat bağlamında, daha azdır. Gerçek hayata dayalı edebî türler arasında gezi yazıları diğerlerinden farklı olarak çeşitli milletlerin imgelerinin edebiyat bağlamında karşılaştırılmasına imkân sunduğu için karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının daha fazla odağında olmuştur (Aytaç, 1997: 76-77).

Yazarının, hayatının bir kısmında yahut eserini yazdığı âna kadarki tamamında bizzat yaşadığı veya şahit olduğu olayları anlattığı eserler (Okay, 2017: 221) olarak tanımlanabilecek hatıralar unutulmama isteği, bazı gerçeklerin yok olmasını engelleme arzusu, geçmişle hesaplaşma, beraber yaşadığı/çalıştığı insanlarla ilgili duygularını açıklama isteği gibi sebeplerle yazılır (Akar - Karakoç, 2004: 385). Bu eserler, yazarı kim olursa olsun, sadece sahibini ilgilendiren metinler olmaktan ziyade anlattıkları dönemler için bir bilgi kaynağıdır (Çetin, 2012: 64, 66). Hatıralar bu doğrultuda tarih ve edebiyat tarihi yazımında önemli bir kaynak vazifesi görür.

Hatıra, yazarlarının kendi hayatlarını anlatmaları sebebiyle, özneliğin yer alabileceği bir türdür. Edebiyat incelemelerinde birden fazla eseri karşılaştırmalı olarak değerlendirmek eleştirel bir mesafe ve nesnellik imkânı sunmaktadır (Aytaç, 1997: 88). Bu açıdan hatıra metinlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi verimli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu doğrultuda makalemizde Türk edebiyatı için, özellikle de Servet-i Fünûn dönemi hakkında, önemli birer kaynak olan ve aynı yıllarda kitap olarak yayımlanan Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kırk Yılı* (1936) ile Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Edebî Hatıralar’ını* (1935) karşılaştırmalı olarak ele alacağız. Karşılaştırmamızı *Kırk Yılı* temele alarak bu iki eserdeki Hüseyin Cahit hakkındaki ortak anekdotlar üzerinde gerçekleştireceğiz.

Halit Ziya, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi Servet-i Fünûn’un ön plandaki isimlerinden genç olan Hüseyin Cahit Yalçın² (1875-1957), hem daha az edebî eser vermesiyle hem de II. Meşrutiyet’in ilânından sonra gazeteci ve siyasetçi kimliğinin ön plana çıkmasıyla Servet-i Fünûn edebî hareketi üzerine yapılan çalışmalarda daha geri planda kalmıştır. O “(...) adının yaşamasını edebiyat alanındaki veriminden çok gazeteciliğine ve siyasi kimliğine borçludur. (...)” (İnci, 2011: 7). Bu çalışmamızda hatıralardan yola çıkarak onun edebî kimliği üzerine yapılan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

2. Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar’da Hüseyin Cahit Yalçın

Türk edebiyatında romancı kimliğiyle ön plana çıkan Halit Ziya Uşaklıgil, 1908’den sonra çeşitli dergi ve gazetelerde hatıralarını neşretmiş ve daha sonra *Kırk Yıl*, *Saray ve Ötesi*, *Bir Acı Hikâye* olmak üzere üç önemli hatıra kitabına imza atmıştır (Huyugüzel, 2004: 114). Hayatını, tanıdığı edebî ve siyasî şahısları, yaşadığı dönemin önemli olaylarını ele alan Halit Ziya’nın bu eserleri, edebiyat tarihi ve siyasî tarih çalışmaları için önemli bir kaynak konumundadır.

Bu üç eserden *Kırk Yıl* 1936’da beş cilt olarak yayımlanmıştır. Yazar, eserinde çocukluğundan başlayarak 31 Mart Vak’ası sonrasında mabeyn başkâtipliğine atandığı Nisan 1909’a kadarki yaşadıklarını anlatmıştır (Huyugüzel, 2004: 114). *Kırk Yıl*, Halit Ziya’nın hayatının yanı sıra II. Abdülhamit dönemi kültür ve sanat hayatına da ışık tutmaktadır. Yazar bu eserinde kendi neslinden önceki bazı edebiyatçılar ile kendi neslinden olan Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi şairler/yazarların yanı sıra kendisinden yaşça küçük olup Servet-i Fünûn hareketi içinde yer alan Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimlerle ilgili hatıra ve izlenimlerine de yer vermiştir (Huyugüzel, 2004: 114-115).

² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Huyugüzel, 1984: 1-46).

Hüseyin Cahit de Edebî Hatıralar'da Kırk Yıl'a benzer bir şekilde çocukluğundan, Malta sürgününden döndüğü 1921'e (Huyugüzel, 1984: 1-33) kadarki hayatını anlatmıştır. Buna karşın Edebî Hatıralar, Kırk Yıl'a nazaran hacim olarak daha küçük bir eserdir.

Çalışmamızın bu kısmında Halit Ziya'nın Kırk Yıl'ını merkeze alarak onun Hüseyin Cahit'i eserinde nasıl anlattığı üzerinde duracağız ve Halit Ziya'nın naklettiği olayların Edebî Hatıralar'da nasıl yer aldığını alt başlıklarla karşılaştırmalı olarak göstereceğiz.

2.1. Hüseyin Cahit'in Halit Ziya'yla Tanışması ve Servet-i Fünûn Dönemi

Hüseyin Cahit'in Halit Ziya ile tanışması Mehmet Rauf vasıtasıyla olmuştur. İki de 1875 doğumlu olan Mehmet Rauf³ ve Hüseyin Cahit, Halit Ziya'dan on yaş küçüktürler. Halit Ziya, İzmir'de yaşadığı yıllarda genç bir yazar adayı olan Mehmet Rauf'u kendisine gönderdiği mektuplarla tanımıştır. Daha sonra Halit Ziya, Reji İdaresi'nde çalışmak üzere İstanbul'a geldiğinde sıkça görüşmeye başlamışlardır (Uşaklıgil, 2017: 284, 300-301). ⁴Halit Ziya'nın Reji'de mesai başında olduğu bir gün Mehmet Rauf onu ziyarete gelmiş ve "Size (...) yeni tanıdığım bir gencin yazılarından getiriyorum..." (KY, s. 337) diyerek Hüseyin Cahit'in daha sonra Hayat-ı Muhayyel adlı kitabında yer alacak hikâyelerinden birkaçını vermiştir. Hikâyeleri okuyan Halit Ziya bunları o kadar beğenmiştir ki tercüme olmasından şüphe etmiştir. Aynı şüpheyi daha önce Mehmet Rauf'un ilk eserini okuduğunda da yaşamıştır (KY, s. 284, 337). Hüseyin Cahit'in bu hikâyeleri hakkındaki ilk intibalarını şöyle ifade etmiştir: "(...) Bunlar mesela Guy de Maupassant'ın bile tesahüp edebileceği öyle nefis, öyle küçük hikâye usûl-i inşasına uygun mükemmel şeylerdi ki bu sual pek tabii olarak ağzımdan çıktı ve ağzımdan çıkar çıkmaz bu defa utanarak kıpkırmızı olmak nöbeti bana gelmişti." (KY, s. 337). Halit Ziya, hem Mehmet Rauf hem de Hüseyin Cahit gibi genç neslin temsilcisi yazarların Fransız edebiyatı ayarında eser verebilmelerini takdir etmiştir.

Halit Ziya hatıralarında Hüseyin Cahit'e ikinci olarak onun İsmail Hakkı, Ahmet Şuayb, Cenap Şahabettin'le beraber çıkardıkları Mekteb dergisi bağlamında kısaca değinmiştir. ⁵Bu dergi bir noktada Hüseyin Cahit'in Halit Ziya'yla tanışmasında köprü vazifesi görmüştür. Zira Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf'u bu dergi vasıtasıyla tanımıştır (Huyugüzel, 1984: 11). Mehmet Rauf da onun, yukarıda bahsettiğimiz şekilde, Halit Ziya ile tanışmasını sağlamıştır. Halit Ziya hatıralarının bu kısmında Hüseyin Cahit'ten ziyade bu dergide yazdığı "Sanskrit Tarih-i Edebiyatı" yazısı sebebiyle geçirdiği soruşturmadan bahsetmiştir (KY, s. 365-368).

Hüseyin Cahit ise Halit Ziya'ya büyük bir saygı duymaktadır. Bunu hatıralarında "(...) Ne kadar olsalar, Fikret ve Halit Ziya bizler için hatıraları sayılacak 'ağabeyler', 'büyükler' idiler." (Yalçın, 1935: 149)⁶ cümlesiyle belirtmiştir. Bu noktada Hüseyin Cahit, hatıralarında Servet-i Fünûn'a katılımıyla ilgili ilk olarak Mehmet Rauf'la, sonrasında da Halit Ziya'yla tanışmasını daha ayrıntılı olarak anlatmıştır. Halit Ziya'nın hatıralarında da görüldüğü gibi, Hüseyin Cahit'in matbuat hayatına ilk adım olarak nitelediği (EH, s. 56) Mekteb dergisi, ikisinin tanışmasında köprü vazifesi görmüştür. Bir gün dergiye Mehmet Rauf adında tanımadıkları birisinden bir mektup geldiğini ve bu mektuptan onunla ruhi bir yakınlık içinde olduklarını anladıklarını ifade eden Hüseyin Cahit, birkaç mektuptan sonra onun dergi idarehanesine geldiğini ve tanıştıklarını belirtmiştir (EH, s. 61).

Bunun ardından Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf arasında sıkı bir arkadaşlık başlamıştır. Bir Halit Ziya hayranı olan Mehmet Rauf, yeni arkadaşının Halit Ziya'yı tanımamasına ve okumamış olmasına hayret etmiştir (EH, s. 64). Halit Ziya'nın Nemide, Ferdi ve Şürekâsı romanlarını Hüseyin Cahit'e veren Mehmet Rauf böylece arkadaşının onu ilk olarak eserleriyle tanımmasını sağlamıştır (EH, s. 73-74). Hüseyin Cahit, bu eserleri okuduktan sonraki izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "Bunları okurken ilk duyduğum şey hayretten ibaretti. Ben Türkçe romanları hâlâ Ahmet Mithat Efendi'nin yazılarından ileriye adım atmamış zannediyordum. (...) Halbuki beni o kadar celp ve teshir eden

³ Mehmet Rauf'un hayatı hakkında bakınız: (Tarım, 2003: 515-517).

⁴ Kırk Yıl'dan verilecek sayfa numaraları bundan sonra sadece KY kısaltması ile gösterilecektir.

⁵ Dergi hakkında ayrıntılı inceleme ve Hüseyin Cahit'in buradaki yazıları için bakınız: (Tümer, 1994: 1-41, 67-68).

⁶ Edebî Hatıralar'dan verilecek sayfa numaraları bundan sonra sadece EH kısaltması ile gösterilecektir.

Fransız edebiyatı ile akrabalık iddia edebilecek hakikî bir san'at eseri karşısında kalıyordum. İşte hayretim bundan ileri geliyordu. (...)" (EH, s. 74)

Bu sıralarda "Röneka" adlı hikâyesini yazan Hüseyin Cahit, bunu Mehmet Rauf'a okumuş ve o da bu hikâyeyi Servet-i Fünûn'a götürmüştür. Halit Ziya'nın Kırk Yıl'da bahsettiği hikâyelerden birisi budur. Hüseyin Cahit bunun yayımlanması üzerine cesaretle bir hikâye daha yazmış ve ikinci-nin de yayımlanması üzerine dergiyi ziyarete gitmiştir (EH, s. 72-73). Burada tanıştığı Tefvik Fikret ve Halit Ziya hakkındaki ilk izlenimleri şöyledir: "(...) Orada Fikret ile Halit Ziya'yı gördüm. Fikret'in derhal emniyet ve muhabbet telkin eden tatlı bir karşılığı, müstehzi zannolunabileceği halde istihza etmeyen bir gülüşü vardı. Halit Ziya Bey daha teklifli, daha ağır görünüyordu. (...) Halbuki Halit Ziya'da dost oldukça ısınan ve hiçbir zaman kaybetmediği o süslü konuşmasına kalbinden gelme bir sıcaklık vermesini bilen bir ruh vardı." (EH, s. 74-75)

Tefvik Fikret ve Halit Ziya'nın Servet-i Fünûn'da çıkan eserlerini beğendiklerini belirten Hüseyin Cahit, artık derginin daimî yazarlarından birisi olmuştur (EH, s. 76).

Halit Ziya, Servet-i Fünûn hareketi içinde yer alan isimlerin arasında sanat anlayışları ve yazma tarzları bakımından ortak bir anlaşma içinde olmadıklarını, Servet-i Fünûn için bu şekilde bir ortaklık düşünmenin doğru olmayacağını belirtmiştir (KY, s. 400-401). Ona göre Servet-i Fünûn'u birleştiren asıl unsur estetik zevkti: "(...) Edebiyat-ı Cedîde denen hareket-i edebiyede onları birleştiren yalnız bir şey vardı ve ancak o şey yazdıklarına hâkim olan rabıtayı vücuda getirirdi: zevk... Münhasıran sanattan alınan zevkte müttetikler, aynı şeyleri beğenirler, aynı şeylerden uzak kalırlardı. Birleşmek için bu kâfi idi." (KY, s. 401). Yazar eserinin ilerleyen kısımlarında hareket içerisindeki isimlerin ortak bir estetik zevk etrafında birleştiklerini fakat kendi şahsiyetlerini koruduklarını daha açık bir şekilde ifade etmiştir: "(...) Ne nazımda ne nesirde birinin eserine diğerinin imzası konamazdı ve eğer risalenin herhangi bir nüshası yazı sahiplerinin isimleri neşredilmeden çıkarılsaydı bunların tarz ve üslûbuna âşinâ olan bir müdekkik derhal her eserin muharririni keşfetmekte zorluk çekmeyecekti." (KY, s. 412)

Halit Ziya, Servet-i Fünûn'u oluşturan isimler arasında en genç yazarlar olarak Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'u zikretmiş ve onların hareketi savunmada diğerlerinden daha imanlı, eser vermede daha üretken olduğunu vurgulamıştır (KY, s. 371). Onların hareket içinde özellikle nesir sahasında önemli adımlar attıklarını belirtmiştir: "(...) Nesir Hüseyin Cahit'i, Mehmet Rauf'u kazanmıştı, bunlar nazımda vücuda gelen inkılâbı nesirde teşdiden yapıyorlardı (...)" (KY, s. 414). Ayrıca onların edebiyat nazariyatına ve estetiğe de ilgi duydıklarını belirtmiş ve bu sahada özellikle Hyppolite Taine'den etkilendiklerini vurgulamıştır (KY, s. 425). Hüseyin Cahit de hatıralarında bu yıllarda okuduğu Paul Bourget'nin tenkitleri sayesinde Taine'i tanıdığını ve bu iki yazar ile yeni ufuklar keşfettiğini belirtmiştir. ⁷Ayrıca bu iki yazarın etkisinin üzerinden hiç silinmediğinin de altını çizmiştir (EH, s. 32).

Bu noktada Halit Ziya'nın hatıralarında Hüseyin Cahit'in Hayal İçinde romanının yayımlanmasına özel bir önem verdiğini görmekteyiz.⁸ Onun ilk romanı olan Nâdide'yi acemilik eseri olarak gördüğünü⁹ ve kabullenmek istemediğini belirten Halit Ziya, Hüseyin Cahit'i çok seven Tefvik Fikret'in isteğiyle Hayal İçinde'nin bir gece toplantısıyla Fikret'in evinde kendilerine okunduğunu anlatmıştır: "Tefvik Fikret dostlarının muvaffakiyetlerine zemin ihzarını kendisine öyle bir zevk etmişti ki Hüseyin Cahit'in romanı için bu kıraat işini adeta mükellef bir râsimeye çevirdi. O akşam için konağın büyük salonu açıldı, müteaddit lâmbalar yakıldı ve on kişiden az olmayan bir cemiyet halinde toplandı."

⁷ Hippolyte Taine'in Hüseyin Cahit ve diğer Servet-i Fünûncular üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Gülşen, 2014: 55-70).

⁸ Genel olarak Hüseyin Cahit Yalçın'ın üzerinde en çok üzerinde durulan edebî eserinin Hayal İçinde olduğunu söylememiz mümkündür. Bu roman hakkında farklı inceleme ve yorumlar için bakınız: (Huyugüzel, 1984: 201-216; Enginün, 2006: 378-380; Gözüok, 2016: 251-261; Çiğri Yıldırım, 2018: 159-167; Şahin, 2019: 88-101).

⁹ Hüseyin Cahit, kendi hatıralarında bu romanından bir parça alıntılararak ilk eseri hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "(...) Üslûp ve tertip tarzı tamamile Ahmet Mithat Efendi'nin fena bir taklidinden ibaretti. Taklidi o derece ileri götürmüştüm ki hikâyeyi yarıda bırakarak, hikâye münasebetile güya felsefî bir mütaleaya ayrıca bir bab bile tahsis etmişim. Bunu aynen nakledeceğim. Bu mütalealarda bir kıymet bulduğum için değil. Fakat, o zamanın kültürü, o zamanda yetişmiş on üç on dört yaşında bir çocuk üzerinde o zamanki neşriyatın tesiri hakkında bir vesika teşkil ettiği için. Aynı zamanda, bu, benim ruhumun sonra geçirdiği tekâmül hakkında da iyi bir fikir verir. (...)" (EH, s. 19-20)

nıldı.” (KY, s. 426). Hüseyin Cahit de hatıralarında Tefvik Fikret’in dostlarının başarılarından sevinç duyduğunun altını çizmiştir (EH, s. 146).

Toplantıda eseri okuma vazifesi ilk olarak Halit Ziya’ya verilmiş fakat o, Hüseyin Cahit’in el yazısını okumakta güçlük çektiği için eseri, yazarının okumasına karar verilmiştir (KY, s. 427). Halit Ziya, Hüseyin Cahit’in eserini okuyuşu hakkında şunları belirtmiştir: “Hüseyin Cahit’in sade, tabîî, kendisini hiç üzmeden, gelişigüzel, bir kalemde bir resmî müsvedde okurcasına, tekellüften ârî bir okuyuşu vardı; zaten eserin de bütün güzellikleri sadeliğinde, tabîî yürüyüşünde olduğundan ona bu okuyuş tarzı pek yakışıyordu (...)” (KY, s. 427).

O akşamki toplantıda eseri zevkle dinlediklerini ve çok beğendiklerini belirten (KY, s. 428) Halit Ziya, Hayal İçinde hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir. Ona göre bu eser diğer Servet-i Fünûn eserlerine göre tasannudan uzaktı ve bu özelliğiyle o dönemin en güzel nesir örneklerinden birisiydi (KY, s. 427). Fakat o dönemde daha süslü olan üslûplar beğenildiği için bu eserin kıymeti bilinmemiştir. Fransa’da Hayal İçinde tarzındaki eserlere büyük bir değer verildiğini belirten ve eseri Fransız edebiyatından Alfred Capus’un eserlerine benzeten Halit Ziya, Hüseyin Cahit’in eserinin kıymetinin bilinmemesini Türk edebiyatı için bir kayıp olarak görmektedir (KY, s. 428). Ayrıca, Hüseyin Cahit’in dilini “mutedil” (ılımlı) bulan yazar, Mehmet Rauf’un dilinin ise zamanına göre müfrit olduğunu ifâde etmiş ve bu iki genç yazarın üslûbundan 1930’larda Falih Rıfkı’nın dilinin doğduğunu iddia etmiştir (KY, s. 388-389). Dilde, yaşanan zamana göre bir değişme olduğunu düşünen Halit Ziya, Falih Rıfkı’nın üslûbundan da yeni nesillerin dilinin doğacağını düşünmüştür (KY, s. 389).

Hayal İçinde’de yer alan olayları idadide okurken benzer bir şekilde yaşadığını ifâde eden Hüseyin Cahit, eserin merkezî kişisi Nezih’in o dönem gençliğinin bir timsali olduğunu belirtmiştir (EH, s. 130-131). Hayal İçinde, Hayat-ı Muhayyel ve Hayat-ı Hakikiye Sahneleri olmak üzere o dönemde yazdığı eserlerin isimlerinden bile hep “hayal, hayat, hakikat” kavramları üzerinde durduğunun anlaşılacağını belirten yazar (EH, s. 130), Halit Ziya’nın anlattığı okuma merasimine de hatıralarında yer vermiştir. Özellikle okuma esnasında Nezih’in mektup yazmak için kalemini hokkaya batırdığı sahnede “bütün düşündükleri kalemin ucundan hokkaya akmış gibi” yazacak bir şey bulamamasının Halit Ziya’nın çok hoşuna gittiğini ifâde etmiştir (EH, s. 131-132).

Halit Ziya’nın onun üslûbunu tasannudan uzak bulmasına koşut olarak Hüseyin Cahit bunun sebepleri üzerinde durmuştur. Halit Ziya, Tefvik Fikret ve Cenap Şahabettin’in malumatfuruşluk arzusundan ziyade “sanatkârane” yazmak istedikleri için Arapça ve Farsça kelimelerden yararlandıklarını ifâde eden Hüseyin Cahit, kendi üslûbunun onlardan sade olmasını, onlar gibi Arapça ve Farsçaya vâkîf olmamasıyla açıklamaktadır (EH, s. 133-134). Yazdıklarının bu isimler tarafından genel olarak beğenildiğini belirten yazar, kendisini daha ziyade fazla realist buldukları için eleştirdiklerini söylemiştir (EH, s. 135).

Halit Ziya, Servet-i Fünûncuların bunaldıkları İstanbul’dan kaçarak önce Yeni Zelanda’ya, bu olmayınca da Manisa’da bir çiftliğe yerleşme hayalleri¹⁰ doğrulusunda da Hüseyin Cahit’ten bahsetmiş ve bu teşebbüsün onun “Hayat-ı Muhayyel” hikâyesinin yazılmasına (Huyugüzel, 1984: 15) vesile olduğunu belirtmiştir (KY, s. 468). Hüseyin Cahit de hatıralarında aynı şekilde “Hayat-ı Muhayyel” hikâyesinin bu hayal doğrultusunda doğduğunu belirtmiştir (EH, s. 122). Bu fikrin en şiddetli taraftarları arasında kendisiyle birlikte Hüseyin Kâzım’ı, Tefvik Fikret’i, Mehmet Rauf’u ve göz doktoru Esat Paşa’yı sayan Hüseyin Cahit, Kırk Yıl’a nazaran bu teşebbüsü ve gerçekleşmesi için yaptıklarını hatıralarında daha geniş anlatmıştır (EH, s. 121-126). Daha sonra Hüseyin Cahit’in bu hayalden doğan hikâyesinin yer aldığı Hayat-ı Muhayyel kitabı yine onun projesi olarak ortaya çıkan “Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi”nin birinci eseri olarak yayımlanmıştır (EH, s. 127-128).

Halit Ziya eserinde Hüseyin Cahit’in Ali Kemal’in Servet-i Fünûn’a yaptığı saldırılara verdiği cevaplara da değinmiştir. O tarihlerde İkdâm’ın Paris muhabirliğini yapan Ali Kemal’in sönmeyen bir haset ve garazla kendilerine saldırmayı bir meslek hâline getirdiğini vurgulayan Halit Ziya, ona en sert cevapları Hüseyin Cahit’in verdiğini belirtmiştir: “(...) Bittabi onun bu taarruzlarına mukabele

10 Servet-i Fünûncuların bu teşebbüsleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Ayvazoğlu, 2019: 222-229).

etmekten hiç hazer olunmadı, bilhassa Hüseyin Cahit'in âteşin kalemi onu dele deşe kalbura çevirmişti. (...)" (KY, s. 470). Ali Kemal'in bu saldırılarına karşılık olarak onun intihallerini açığa çıkaran (Huyugüzel, 1984: 16) Hüseyin Cahit, Halit Ziya'ya göre onun yüzünde bir "hacâlet" (utanç) lekesi bırakmıştır (KY, s. 192).

Bu konuya Hüseyin Cahit de değinmiştir. Servet-i Fünûn'da ilkesel olarak polemikten uzak durduklarının altını çizen yazar, yine bu ilkeye riayet etmeye çalışarak, bir yazısının sonunda Ali Kemal'in kendileri aleyhinde yazdıklarına cevap verdiğini ve bunun hem Ali Kemal'i hem İkdâm gazetesini kızdırdığını belirtmiştir (EH, s. 89). Yazısına Ali Kemal'in cevap vermesi üzerine Hüseyin Cahit, onun Fransızca makalelerden intihal yaptığı yazılarını Fransızca asıllarıyla karşılaştırarak yayımlamış ve bu herkesi hayretler içinde bırakmıştır (EH, s. 89-90). Bununla birlikte bu olaydan önce aslında ona karşı bir antipatisinin olmadığını da şöyle vurgulamıştır:

"Gariptir, Ali Kemal Bey'i şahsen hiç tanımadım. Avrupa'ya kaçmış olması, oradan İkdâm gazetesine mektuplar yollaması kendisini gıyaben takdir etmeğe, sevmeğe beni sevk ediyordu. Böyle olduğu halde, sanki hayatın evvelden verilmiş bir hükmü bizi daima birbirimize karşı mevki almaya sevk etti. 1314 senesinde edebiyat sahasında tecelli eden bu muaraza, on sene sonra siyasiyat sahasında da tekrür etti ve nihayete kadar sürüp gitti." (EH, s. 90)

Halit Ziya, hatıralarında Hüseyin Cahit'ten çoğu zaman Mehmet Rauf'la birlikte bahsetmiştir. Bunda onu Mehmet Rauf sayesinde tanınmasının yanında ikisinin yaşıt ve yakın arkadaş olmaları da etkilidir. Özel hayatı hakkında oldukça ketum olan ve bilhassa ciddi bir saygı duyduğu Halit Ziya'dan bu konularda çekinen Mehmet Rauf, yakın arkadaşı Hüseyin Cahit'e karşı daha rahattır (KY, s. 462). Bu doğrultuda ikisinin arkadaşlığı hakkında Kırk Yıl'da yer alan ilginç bir anekdot Mehmet Rauf'un bir intihar teşebbüsüyle alakalıdır. Halit Ziya bir gün Reji'de çalışırken Hüseyin Cahit perişan bir hâlde gelmiş ve kendisine Mehmet Rauf'tan bir mektup geldiğini, mektupta odasına kömür dolu bir mangal koyarak intihar edeceğinin yazılı olduğunu söylemiştir: "(...) Hüseyin Cahit arkasını getirmeye kuvvet bulamayarak elleriyle yüzünü kapadı ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. (...)" (KY, s. 522). Bunun üzerine ikisi hemen Büyükada'ya giderek onu ölümden son anda kurtarmışlardır (KY, s. 522-523).

Bu olay Hüseyin Cahit'in hatıralarında da yer almaktadır. Halit Ziya'nın belirttiği gibi Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit'e karşı daha rahattır ve Hüseyin Cahit, arkadaşını intihar teşebbüsüne sevk eden aşk macerasını bilmektedir (EH, s. 152). Onun intihara teşebbüs edeceğini düşünmeyen Hüseyin Cahit arkadaşının intihar mektubunu alınca büyük bir dehşete düşmüş ve hemen Halit Ziya'ya gitmiştir:

"Mektubun tarihine baktım. Bana gelebileceği zamani düşündüm. Büyükada'ya gidebilmeyi hesap ettim. İşin içinden çıkabilmek kabil değildi. Zihnim işlemiyordu. Akşamları ezan saatile Büyükada'ya onda ve on birde ancak iki vapur vardı. Hemen Reji'ye, Halit Ziya'ya koştum. Odadan içeri ağlayarak girdiğimi gören Halit Ziya da şaşırıldı. İş anlattım ve beraber Ada'ya koşmaya karar verdik. Bu dakikalar bugün hatırımda bir duman ve rüya içinde gibi. Yanımıza başka dostlar da aldık mı, hatırlamıyorum. Yalnız gözümün önünde bütün vüzhile, Rauf'un karyolada, perişan bir halde yatışı var. Küçük yatak odasının kapısını zorlayıp da içeri girdiğimiz vakit onu kendinden geçmiş bir halde bulmuştuk. Ortada bir mangal duruyordu. Ve içindeki ateş artık kül olmuştu. Derhal pencereyi açtık. Rauf ölmemişti. Kurtuldu." (EH, s. 153)

2.2. Servet-i Fünûn'un Kısa Süreli Kapatılması ve Hareketin Dağılması

Halit Ziya'nın Kırk Yıl'da üzerinde durduğu en önemli olaylardan birisi Servet-i Fünûn'un dağılma sürecidir. Git gide artan sansür baskısının, sonunda neşriyatta bütün manzum eserleri yasaklamaya vardığını ve bu baskının sınırları iyice gerdiğini ifâde eden Halit Ziya, bu ortamın Tevfik Fikret'in de hırçınlaşmasına yol açtığını belirtmiştir (KY, s. 481). Dostlarının yeni eserlerinden ve başarılarından kendi başarısıymış gibi sevinen ve aslında Hüseyin Cahit'i de çok seven Fikret (KY, s. 426-427), önce Ahmet İhsan'la bozuşmuş ve Servet-i Fünûn'dan çekilerek dergi yönetimini Hüseyin Cahit'e bırakmış; daha sonra da Hüseyin Cahit'i bu konuda teşvik eden kendisi olduğu hâlde derginin başına geçtiği için

ona darılmıştır (KY, s. 481-482). Bu esnada dergi Hüseyin Cahit'in yönetimindeyken onun Fransızcadan çevirerek yayımladığı "Edebiyat ve Hukuk" yazısı yüzünden dergi kısa süreliğine kapatılmış ve Ahmet İhsan ile Hüseyin Cahit soruşturma geçirmişlerdir (KY, s. 483). İki isim de başlarına büyük bir felâket gelmesinden Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa'nın hakkaniyetli tavrı sayesinde kurtulmuştur (KY, s. 483). Servet-i Fünûn'un başından geçen bu badireden sonra dergi edebî hüviyetinden uzaklaşarak fennî bir içerikle yayın yapmaya başlamış, böylece Servet-i Fünûn hareketi de dağılmıştır (KY, s. 485).

Hüseyin Cahit, bu süreci Edebî Hatıralar'da daha geniş bir şekilde anlatmıştır. Vefa İdadisi'nde mesaide olduğu bir gün Ahmet İhsan'ın ortağı Mehmet Asım'ın kendisini ziyarete geldiğini ve Tevfik Fikret'in Ahmet İhsan'a darılarak Servet-i Fünûn'u bıraktığını söylemiştir (EH, s. 155). Hüseyin Cahit'e gelmeden önce Fikret'i ikna etmek için onunla görüşen Mehmet Asım bunda başarılı olamamıştır. Fikret'in yanından gelen Mehmet Asım, derginin başına Hüseyin Cahit'in geçmesi yönündeki ricasını da ona iletmiştir (EH, s. 156).

Bu istek Hüseyin Cahit'i tedirgin etmiştir. Zira o, bunu kabul ederse daha sonra Fikret'in alınganlık göstereceğini düşünmüştür. Bunun üzerine Fikret'le bir kez de kendi görüşmek istemiş ve çalıştığı Ticaret Mektebi'ne gitmiştir. Fikret bu görüşmede Hüseyin Cahit'e ricasını yinelemiş ve derginin başına geçerse darılmayacağına dair yemin etmiştir (EH, s. 156-157). Fakat bir süre sonra çalıştığı Vefa İdadisi'nde bir hocalığa tayin edilen Hüseyin Cahit'e gönderdiği alaycı ve iğneleyici bir tebrikten Fikret'in kendisine darıldığını anlamıştır (EH, s. 157-158). Hüseyin Cahit, Fikret'in bu alınganlığı hakkında şunları ifade etmiştir: "(...) Ondan sonra birbirimizi meşrutiyetin ilk günlerine kadar bir daha görmedik. O zaman anladım ki Fikret kendisinin teklifi, ısrarı, teminleri üzerine Servet-i Fünûn'da kendisine halef olmama incinmişti. Bu kadar müfrit bir hassaslığı vardı." (EH, s. 158)

Hüseyin Cahit bundan sonra "Edebiyat ve Hukuk" vak'ası üzerinde durmuştur. Bu yazıyı P. Lacombe adlı bir yazarın Introduction a l'histoire Littéraire kitabından çevirdiğini ve yazının sansürden geçerek dergide yayımlandığını¹¹ ifade eden yazar, meselenin kendileri hakkında verilen bir jurnal yüzünden çıktığını belirtmiştir (EH, s. 159). Bu jurnale ciddi anlamda sinirlenen II. Abdülhamit ilk planda sorumluların sürülmesini istemişse de Ahmet İhsan'ın okul arkadaşı olan Mabeynci Arif Bey'in duruma müdahale ederek padişahı yumuşatması üzerine durum Adliye Nezareti'ne havale edilmiştir (EH, s. 159-160). Nezaretin gerçekleştirdiği soruşturma neticesinde Hüseyin Cahit ile dergi sahibi Ahmet İhsan'ın suçsuz olduğu ispatlanmış ve soruşturma boyunca kapalı olan derginin yeniden yayınına izin verilmiştir (EH, s. 169-171). Fakat yeniden yayına başlayan dergi Halit Ziya'nın da belirttiği gibi edebî hüviyetinden uzak, fennî bir dergi olmuştur. Kısa bir süre sonra da Hüseyin Cahit, Ahmet İhsan'ın isteğiyle derginin yönetiminden ayrılmıştır (EH, s. 172).

Halit Ziya, hareketin dağılmasından sonra Servet-i Fünûncuların içinde buldukları durumu şöyle ifade etmiştir:

"Cenap uzak illerde dolaşır dururken Fikret, Hisar'da hiçlerle süslediği ve hayatının en büyük süsü olan Halûk'u büyüttüğü harap yalıda idi; Hüseyin Cahit pek zor kazandığı paracıklarından arttırabildiği ile bir ay altı çay fincanı, öbür ay bir sürahi ile iki bardak alabilmişse bunu, hayat için kâfi bir mükâfat addederek Burgaz Adası'nın çamlara tırmanan bir yamacına yapışık küçük köşede yaşıyordu. (...)" (KY, s. 485)

Hüseyin Cahit'in Burgazada'da yaşadığı bu günlerde Halit Ziya da Büyükkada'da yaşamaktadır ve şehre gidip gelirken vapurda birbirlerine yoldaşlık etmektedirler. Halit Ziya'nın bu noktada Hüseyin Cahit hakkında söyledikleri onun kişiliğini ve o zamanlardaki ilgilerini yansıtmaktadır: "(...) Konuşur muyduk? O zaten pek konuşmaktan zevk almazdı, ben de konuşmaktan nefret etmemekle beraber susmağı tercih ederdim; onun elinde her vakit bir kitap bulunurdu; daha ziyade her çeşitten eser okuyan, hususıyla en çetin mevzulara girişmekten yılmayan bu yorulmaz, üşenmez adam 'Bibliothèque de Philosophie Scientifique' neşriyatının kırmızı ciltlerini taşırdı. (...)" (KY, s. 506)

Yine bu günlerde Ahmet İhsan'ın teklifiyle adalara onun kotrasıyla gitmişlerdir. Halit Ziya, Burgazada'da yaşayan Hüseyin Cahit'in deniz yolculuğuna alışkın olmasına rağmen kotrada denize bu derecede

¹¹ Hüseyin Cahit kitabında bu yazıya da yer vermiştir (EH, s. 161-169).

yakın bir yolculuğun onu tedirgin ettiğini belirtmiştir (KY, s. 510). Hüseyin Cahit ise hatıralarında bu anekdotlara yer vermemiştir.

2.3. II. Meşruiyet'ten Sonrası

Halit Ziya, bundan sonra hatıralarında Hüseyin Cahit'e II. Meşruiyet sonrası günlerde yaşananlarla ilgili olarak sadece iki kez değinmiştir. Bunlardan birincisi Darülfünûn'un Estetik derslerinin kendisine verilmesiyle ilgilidir. Bu görev ilk olarak Hüseyin Cahit'e verilmiş fakat o, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım ile çıkardıkları Tanin'le daha çok meşgul olduğu için bu dersleri Halit Ziya'ya devretmiştir. Bu konuda kendisini hazır hissetmeyen Halit Ziya ondan yardım istemiş, Hüseyin Cahit ise bir bakıma onu başından savmak için birkaç kaynak söylemekle yetinmiştir (KY, s. 531).

Halit Ziya, ondan son olarak Tanin gazetesindeki faaliyeti hakkında bahsetmiştir. Bir gün gazete idarehanesinde üç arkadaşı ziyaret ettiğini belirten Halit Ziya, daha sonra sırayla Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım'ın gazeteden çekildiklerini, tüm yükün Hüseyin Cahit'e kaldığını ifade etmiştir (KY, s. 537).

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra edebiyatla olan ilişkisi büyük ölçüde kesilen Hüseyin Cahit, artık gazeteci ve siyasetçi kimliğiyle ön plandadır (Huyugüzel, 1984: 20-21). Hatıralarında Tanin'in kuruluşuna ve Tevfik Fikret'le yaşadığı sorunlara Kırk Yıl'a nazaran daha geniş yer vermiştir. Hüseyin Kâzım'ın bir gün Fikret'le beraber bir gazete çıkarma fikriyle kendisine geldiğini belirten Hüseyin Cahit, gazetenin ismini de Fikret'in koyduğunu ifade etmiştir (EH, s. 179). Bu gazete teşebbüsü kısa süreli de olsa Fikret'le Hüseyin Cahit'in arasının düzelmesini sağlamıştır (Huyugüzel, 1984: 22). Fakat üç dört ay sonra Fikret "bana gazetede lüzum yok" diyerek Tanin'den ayrılmıştır (EH, s. 180).

Bir süre sonra Tevfik Fikret'in Galatasaray Lisesi müdürlüğü görevinden alınması hadisesi meydana gelmiştir. Hüseyin Cahit'in Tanin'de kendisini savunmasına rağmen Fikret, Tanin'de kendisi hakkında çıkan yazıları gevşek bularak beğenmemiştir. Bir süre sonra da Fikret'ten Hüseyin Cahit'e, Tanin'de çıkan bir haciz haberi hakkında oldukça sert bir mektup gelmiş ve aralarında çıkan tartışma üzerine Fikret'le ölüm döşegine düşene kadar küs kalmışlardır¹² (EH, s. 183). Kırk Yıl'da iki isim arasındaki bu oldukça sert tartışmaya yer verilmemiştir.

Edebî Hatıralar'da Halit Ziya hakkında yer alan küçük bir anekdot ise Kırk Yıl'da yer almamaktadır: Hüseyin Cahit, Tanin'i çıkardığı günlerde bir gün Halit Ziya'nın bir sohbet esnasında "Faliş Rıfkı diye bir imza göreceksin. (...) Gözüne ilişirse, tavsiye ederim, oku." (EH, s. 181) diyerek kendisine genç yazarlardan Faliş Rıfkı'yı tavsiye ettiğini ifade etmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi Halit Ziya, Hüseyin Cahit'in üslubundan bahsederken onun ve Mehmet Rauf'un üslubundan Faliş Rıfkı'nın üslubunun doğduğunu iddia etmişti (KY, s. 388-389). Halit Ziya'nın sohbet esnasındaki bu tavsiyesini ciddiye alan Hüseyin Cahit, kısa bir süre sonra Faliş Rıfkı'yı Tanin'in yazı kadrosuna almıştır (EH, s. 181-182).

3. Sonuç

Edebî bir tür olarak hatıra, geçmişin yazılma ânında yeniden üretildiği bir düşünme ve anlatma aracıdır. Hatıralar anlattıkları dönemin toplumsal, siyasî ve tarihî koşullarına ve gündelik yaşama dair ayrıntılar barındırır. Bu bağlamda edebiyat tarihinin de kaynaklarından biri olan bu tür, yalnızca estetize edilmiş geçmiş zaman hikâyeleri olarak değerlendirilemez. Hatıraları, edebiyat tarihi açısından önemli kılan edebiyat mahfillerinin, edebî hareketlerin ve eserlerin nasıl teşekkül ettiğini; bu mahfillerde sanatçıların nasıl bir kimliğe sahip olduklarını ayrıntılarıyla veren bir çerçeve oluşturmasıdır.

Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar'ı Hüseyin Cahit Yalçın'ı merkeze alarak karşılaştırdığımız bu çalışmada Servet-i Fünûn topluluğunun oluşum ve dağılma sürecini, sanatçıların karakter özelliklerini, bazı eserlerin nasıl ortaya çıktığına dair ayrıntıları görmek mümkün olmuştur. Örneğin, "Hayat-ı

12 Sermayesinin Hüseyin Kâzım Kadri tarafından sağlandığı ve yine onun müdürü olduğu Tanin gazetesinde başlangıçta Tevfik Fikret mesul müdür, Hüseyin Cahit de başmuharrirdir (Ayvazoğlu, 2019: 366-367). Gazetenin çıkışı, daha sonra Fikret'in ayrılışı ve Hüseyin Cahit'le aralarında vuk'u bulan tartışma hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Huyugüzel, 1984: 22-24; Ayvazoğlu, 2019: 366-374, 398-413).

Muhayyel” hikâyesinin dönem sanatçılarının Yeni Zelanda ve Manisa hayallerinin ortaya çıkardığı bir eser olduğuna dikkat çekilmiştir.

Çalışmamızda ortaya çıkan bir husus da Servet-i Fünûn döneminde -eserlerin içeriğini de etkileyen- genel ruh hâlinin yazarlar tarafından hatıralarda yeniden belirginleştirilmesidir. Bu minvalde incelediğimiz her iki eserde de topluluğun bir araya gelme ve dağılma sürecini aynı hassasiyetlerle anlatılmıştır.

Yine bu bağlamda Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar’a Hüseyin Cahit’in yazar olarak nasıl yansıdığı açısından baktığımızda Halit Ziya’nın onun hakkında anlattıklarının ve Hüseyin Cahit’in kendisi hakkında anlattıklarının büyük ölçüde aynı olduğunu görmekteyiz. Hüseyin Cahit’in Halit Ziya ile tanışması ve Servet-i Fünûn’a katılması, bu hareket içinde verdiği eserler hakkındaki yorumlar, birlikte buldukları toplantılar, derginin kısa süreli kapatılması ve Tevfik Fikret, Mehmet Rauf gibi diğer Servet-i Fünûncularla olan ilişkisi her iki eserde de benzer bir şekilde yer almaktadır.

Bununla birlikte Hüseyin Cahit Edebî Hatıralar’da Halit Ziya’yla tanışıp Servet-i Fünûn’a katılmasını, Yeni Zelanda ve Manisa’ya yerleşme planlarını, Fransızcadan çevirerek dergide yayımladığı “Edebiyat ve Hukuk” yazısı yüzünden derginin kısa süreli kapatılması ve soruşturma geçirmelerini, II. Meşrutiyet sonrasında Tanin gazetesinin kuruluşunu ve Tevfik Fikret’le aralarının ciddi anlamda bozulmasını Kırk Yıl’a nazaran daha geniş bir şekilde anlatmıştır. Bunun sebebi Hüseyin Cahit’in bu olayların bizzat merkezinde olmasıdır. Bu noktada Edebî Hatıralar’ın Halit Ziya’nın Kırk Yıl’da Hüseyin Cahit hakkında anlattıklarını ayrıntılandırıldığını söylememiz mümkündür.

Kaynaklar

- Akar, Ş. K. - Karakoç, İ. (2004). Siyasî Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2(1), 383-421.
- Aytaç, G. (1997). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). Genel Edebiyat Bilimi. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2019). Fikret. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çetin, N. (2012). Nesir Türleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çığrı Yıldırım, A. (2018). Servet-i Fünûn Romanında Trajik Durum. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Enginün, İ. (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gözütok, T. (2016). Hüseyin Cahit’in Hayal İçinde Romanı Üzerine Bazı Notlar. Delice, H. İ. (Ed.) Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1. Cilt içinde (s. 251-262). Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları.
- Gülşen, H. (2014). Şahabettin Süleyman’ın Tenkidat-ı Edebiyelerinde Hippolyte Taine Tesiri. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (1984). Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). Halit Ziya Uşaklıgil. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnci, H. (2011). Hüseyin Câhid Yalçın’ın Hikâyeleriyle Hatırlamak. Şahin, Ö. (Haz.) Hüseyin Cahit Yalçın, Seçme Hikâyeler içinde (s. 7-8). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Okay, O. (2017). Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özdemir, E. (1994). Yazınsal Türler. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Şahin, V. (2019). Hüseyin Cahit Yalçın ve “Hayâl İçinde” Kurgusal Bir Evren. Aşkaroğlu, V. (Ed.) 2. Uluslararası Dergi Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 88-102). Giresun.
- Tarım, R. (2003). Mehmed Rauf. TDV İslâm Ansiklopedisi, 28, 515-517.
- Tümer, C. Ş. (1994). “Mektep” Mecmuası - Tahlilî Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Uşaklıgil, H. Z. (2017). *Kırk Yıl*. Uçman, A. (Haz.). İstanbul: YKY.

Yalçın, H. C. (1935). *Edebî Hatıralar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi Neşriyatı.

Summary

Memoirs, which can be defined as “the works of the author, where events witnessed or experienced by the author in some part of his/her life or all his/her life until the work is written, are told” are written for reasons such as the desire not to be forgotten, the desire to prevent the disappearance of some facts, the desire to come to terms with the past, and the desire to explain his/her feelings about the people whom he/she lived/worked with. No matter who the author is, these works are a source of information for the periods they are in, rather than being texts that only concern the owner. Accordingly, memoirs serve as an important source in the writing of political and literary history.

In comparative studies of literature, it is seen that poetry and fictional genres (story, novel and theatre) are more focused. The fact that these genres emerge as a result of a literary production process, and they form the basis of literature, so to speak, are significantly effective in this situation. At this point, studies on the works, which may be defined as “literary genres based on real life”, such as memoirs, diaries, letters, autobiographies and travel writings are more limited, especially in the context of comparative literature.

Memoir is a genre in which subjectivity may take place even if the authors do not want it, due to the fact that they talk about their own lives. A comparative evaluation of multiple works in literary studies offers a critical distance and objectivity. In this respect, a comparative analysis of memoir texts can have fruitful results. In this direction, in our paper, we discussed *Kırk Yıl* (Forty Years, 1936) by Halit Ziya Uşaklıgil and *Edebî Hatıralar* (Literary Memoirs, 1935) by Hüseyin Cahit Yalçın, which were important sources for Turkish literature, especially about the Servet-i Fünûn period, and were published in the same year, comparatively. We carried out our comparison based on *Kırk Yıl*, regarding the common anecdotes written about Hüseyin Cahit in these two works.

Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), who was younger than the prominent names of Servet-i Fünûn movement such as Halit Ziya, Tevfik Fikret and Cenap Şahabettin, took a backseat in the studies conducted on the literary movement of Servet-i Fünûn due to the fact that he created less literary works, and that he came into prominence with his journalist and politician identities after the 2nd Constitutional Era.

We compared *Kırk Yıl* and *Edebî Hatıralar* under three sub-headings of “Meeting of Hüseyin Cahit with Halit Ziya and the Servet-i Fünûn Period”, “Short-Term Closure of Servet-i Fünûn and Dispersion of Movement” and “After the 2nd Constitutional Era”, by putting Hüseyin Cahit Yalçın in the centre. In this way, when we consider the common anecdotes included in the two works by following a chronological order, we can see that what Halit Ziya tells about Hüseyin Cahit are largely the same with what Hüseyin Cahit tells about himself. How Hüseyin Cahit met with Halit Ziya and joined to the Servet-i Fünûn movement, the comments about the works he wrote within this movement, the meetings they participated in together, the short-term closure of the magazine, and his relationship with others in the Servet-i Fünûn such as Tevfik Fikret and Mehmet Rauf were included in both works in a similar way.

Nevertheless, in comparison with *Kırk Yıl*, in *Edebî Hatıralar*, Hüseyin Cahit wrote about how he met with Halit Ziya and joined the Servet-i Fünûn, how the magazine was closed for a short period of time due to the “Literature and Law” article he translated from French and published in the magazine, and thus they were under investigation, the foundation of Tanin newspaper after the 2nd Constitutional Era, and how they had serious problems with Tevfik Fikret in a more detailed way. The reason for this was because Hüseyin Cahit was at the centre of these events. At this point, it is possible to say that *Edebî Hatıralar* elaborates what Halit Ziya tells about Hüseyin Cahit in *Kırk Yıl*.

Müşteri Temelli Kurumsal İtibarın Hastaların Hastane Tercihlerine ve Bağlılıklarına Etkisi

The Effect Of Customer Based Corporate Reputation On Hospital Preferences And Loyalty Of Patients

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Derya Fatma BİÇER¹

Gönderim Tarihi: 30.06.2020 | Kabul Tarihi: 15.07.2020

Özet

Müşteri temelli kurumsal itibar; müşterinin kurumun mal ve hizmetlerini, iletişim faaliyetlerini, kurum ve paydaşları ile etkileşimlerini ve bilinen kurumsal faaliyetlerini genel değerlendirmesidir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; müşteri temelli kurumsal itibarın, hasta bağlılığına etkisinde, hastane tercih önceliklerinin aracı etkisini belirlemek ve tüm bu faktörlerin birbirleri üzerindeki etki düzeylerini saptamaktır. Üç ölçekten oluşan anket soruları; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde (SCÜH) hizmet almış olan poliklinik, servis ve acil hastalarından 412 kişiye uygulanmıştır. Araştırma sonuçları SPSS ve AMOS programı kullanılarak analiz edilmiş, ölçek geçerlilikleri için AFA ve DFA uygulanmış; hipotezlerin geçerliliğini test etmek amacıyla aracılı yapısal model kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; müşteri temelli kurumsal itibarın tercih önceliğindeki değişimin %64'ünü, hasta bağlılığındaki değişimin %69'unu açıkladığı; tercih önceliğinin ise müşteri temelli kurumsal itibar ile birlikte hasta bağlılığındaki değişimin %72'sini açıkladığı saptanmış olup, tüm bu değişkenlerin birbiri üzerinde de oldukça yüksek etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Pazarlama, Müşteri Temelli Kurumsal İtibar, Tercih, Bağlılık, Hastane.

Abstract

Customer-based corporate reputation is the overall assessment of customer about goods and services, communication activities, institutions and their interaction with stakeholders and known corporate activities of the corporation. In this context, the purpose of the research is to determine the effect of patient-based corporate reputation on hospital preferences, and patient loyalty and to determine the mediating effect of hospital preference priorities and to determine the effect levels of all these factors on each other. Survey questions consist of three scales and they were applied to 412 people from the outpatient clinic, service and emergency patients who received service at Sivas Cumhuriyet University Health Services Practice and Research Hospital (SCÜH). The results of the research were analysed using SPSS and AMOS programs, AFA and DFA were applied for scale validity; In order to test the validity of the hypotheses, the mediated structural model was used. As a result of the research; customer-based corporate reputation explained 64% of the change in the priority of preference and 69% of the change in patient loyalty; The preference of choice was found to explain 72% of the change in patient loyalty along with customer-based corporate reputation, and all variables had also quite high effect on each other.

Keywords: Marketing, Customer Based Corporate Reputation, Preference, Loyalty, Hospital.

Giriş

Sağlık, toplumlar için hayatidir ve iktidarların ayakta kalabilmesi adına uygulayacakları sağlık sistemleri bu yüzden önemlidir. Toplumun ve toplumu oluşturan fertlerin sağlık düzeyini belirleyen çeşitli faktörlerin yanı sıra hakim iktidarların uyguladığı sağlık sistemlerinin de rolü yadsınamaz (Biçer ve İlman 2019: 9). En basit ifadesiyle “hastalığın olmaması” şekliyle tanımlayabileceğimiz sağlık kavramı (Ateş 2016: 1), Dünya Sağlık Örgütü’nün 1948 yılında yapmış olduğu “bedensel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik halidir” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Çelik 2019: 26). Sağlıklı bir yaşam için her türlü koruma çalışmaları ve hastalıklarla mücadele edip tedavisi için yapılan tüm çalışmalar sağlık hizmeti olarak tanımlanır (Ateş 2016: 2). Sağlık hizmetlerinin sağlık kuruluşları tarafından verilmesi şarttır. Ülkemizde sağlık hizmetleri, Sağlık Bakanlığı’na bağlı kurumlar, üniversiteler ve özel kuruluşlar tarafından bireylere sağlanmaktadır.

Ülkemizde hizmet sektörü 1990’lı yıllardan itibaren büyümeye başlamış ve ülkenin kalkınmasında önemli katkılar sağlamıştır (Öztürk 2019: 11). Son yıllarda sağlık hizmetleri hizmet endüstrisi şeklinde karşımıza çıkmış, ülkemizde de sağlık hizmetlerinde verimlilik ve kalite arayışları ön plana çıkarak sağlık reformlarının özellikle 2000’li yıllardan sonra hız kazanmasına neden olmuştur (Çelik 2019: 313).

Gelişen dünyada hizmet sektöründe yer alan firmalar, teknolojiye ki gelişmeler ve artan rekabetin etkisiyle faaliyetlerini ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmakta ve pazar paylarını artırmaya çalışmaktadır. Sektörün pazar yapısının değişmesi, müşteri istek ve beklentilerinin hızlı bir şekilde değişmesi, çeşitlenmesi firmaların faaliyetlerine devam edebilmeleri için toplumsal faydayı gözeterek, toplumu odak noktası haline dönüştürerek çalışmalarını bu yönde düzenlemelerini zorunlu kılmıştır.

Günümüzde yönetim anlayışı değişmekte, klasik yönetim anlayışından, müşterilerin talepleri dikkate alınarak üretim yapılması anlayışına geçilmektedir. Bu şekilde müşteri memnuniyeti sağlanarak örgütler müşteri odaklı çalışır hale gelmektedir (Kağncıoğlu 2002: 80). Müşteri odaklılık, kaliteli hizmet sunmanın temelinde yer almakta olup; sağlık hizmetleri için vazgeçilemez durum haline gelmiştir.

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi çatısı altında olanların aldıkları sağlık hizmetinden tatmin olmamaları özel sektör için bir fırsat alanı yaratmış ve özel sektörün devreye girmesini sağlamıştır (Ateş 2016: 123). Özel hastane sayısı gün geçtikçe artmakta, bireylerin bilinçlenmesi, verimli ve etkili sağlık hizmeti alma isteği gibi birçok faktör, kamu sağlık kuruluşlarıyla beraber, özel sağlık kuruluşlarının artan rekabet koşullarında ayakta durabilmeleri için müşteri odaklı çalışmalarını zorunlu hale getirmiştir (Biçer vd. 2019: 3). Burada işletmelerin başarılı olabilmesi için müşteri temelli kurumsal itibara önem veriyor olması gerekir.

Günümüzde müşteri bakış açısı, değişen istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak kalitenin tanımı yapılmakta (Öztürk 2019: 180), hizmet kalitesinin tanımı yapılırken ise; müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına ek olarak, önceden belirlenmiş belirli standart ve kurallara uygun teknik kaliteye cevap veren sanatsal kalite olarak tanımlanmaktadır (Marşap, 2014: 316).

Sağlık hizmet sunucusu olan hastaneden olumlu bir imaj alan hastada, hizmet kalite algısı yüksek olacağından hasta memnuniyeti artacaktır. Memnuniyetin sürekliliği olması durumunda, hasta her ihtiyaç duyduğunda aynı sağlık kurumunu tercih edecek, olumlu bir tutum takındığında, hizmet aldığı sağlık kurumunu tavsiye ederek, hasta taahhüdü, güveni ve tatminin bir sonucu olarak ortaya çıkan hasta-sağlık kurumu ilişkisini güçlendiren bir kavram olarak tanımlanan hasta bağlılığını sağlayacaktır (Bayın, 2013: 26).

Araştırma konusu ve amacı bakımından hastanelerde hizmet almakta olan hastalar ile sınırlandırıldığı için çalışmada, sağlık kurumu ve müşteri kavramı değil; hastane ve hasta kavramları kullanılacaktır.

Tüm bunlar dikkate alındığında; sağlık hizmetlerinde önemli bir yer tutan hastaneler ile hastanelerin müşterileri olan hastaların algıladıkları müşteri temelli kurumsal itibar, hastane tercihleri ve bağlılıkları araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kurumsal İtibar

İtibar, bir paydaş veya çıkar grubundaki bir kişi veya başka bir kuruluş hakkındaki görüşlerin dağılımı olarak tanımlanabilir. Kurumsal itibar ise kurumun paydaşlarının kurumla ilgili olumlu ve olumsuz yöndeki izlenimleridir. Her kuruluş farklı paydaş veya çıkar grupları ile iletişimde olması sebebiyle birkaç farklı itibara sahiptir. Bu gruplar kuruluş için ne kadar önemli olduklarına, ne kadar erişilebilir olduklarına, bilgi ve etkilere ne kadar duyarlı olduklarına göre değişmektedir (Bromley, 2001: 317). Bu bağlamda yönetim ve pazarlama literatürlerinde itibar dikkat çekmiş ve farklı paydaşlar açısından değerlendirilmiş olsa da (Davies vd., 2002; Gardberg ve Fombrun, 2002; Roberts ve Dowling, 2002) araştırmalar yetersiz görülmektedir. İtibar paydaşlar açısından değerlendirildiğinde müşteriler, işletmenin birincil gelir kaynağı oldukları için kurumun en önemli paydaşı gibi görünmektedir. Ayrıca, müşteriler, firmanın itibarı ile ilgili olarak reklamcılık veya tanıtım materyallerinin müşteriler üzerinde oluşturacağı olumlu algıdan daha fazla sözlü iletişim (ağızdan ağıza iletişim) kurabilirler. İkincisi, özellikle tüketiciler, TV veya şirket hakkındaki basın haberleri gibi şirket dışı iletişimden kolayca etkilenebilir (Walsh vd. 2009: 7).

Kurumsal İtibarın Sağladığı Yararlar

Olumlu itibarın sağladığı yararlar şu şekilde özetlenebilir (Özgöz, 2011: 24; Tucker ve Melewar, 2005:379):

- Kurum değerini yükseltmekte ve kurumun daha iyi finansal performans göstermesinde katkı sağlamaktadır.
- Yetenekli çalışanları ve yatırımcıları da kuruma çekmektedir.
- Rekabetçi pazar çevresinde özellikle rekabet edilebilirlikte pozitif destek sağlamakta, pazar payının gelişmesine katkı sağlamaktadır.
- Pay sahipleri ve müşteriler arasındaki gerilimi azaltmaktadır.
- Rekabet ve pazar gelişimine koyulan engelleri azaltmaktadır.
- Ürün ve hizmetler için yüksek fiyatı (premium) korumaktadır.
- Kriz potansiyelini azalmaktadır.
- Pay sahiplerinin kredibilitesini ve güvenini korumaktadır.

Kurumsal İtibarın Bileşenleri

İlgili yazın incelendiğinde; kurumsal itibar kavramının günümüzde, çok boyutlu bir yapı olarak kabul görmeye başladığı saptanmıştır. Dowling (2001) bir şirketin itibarının, örgütün gelecekteki eylemlerine olan hayranlık, saygı, güven ve güvenin bir kombinasyonu olduğunu ileri sürmektedir. Fombrun ve ark. (2000: 43) kurumsal itibarı "bir şirketin temsili bir paydaş grubuna değerli sonuçlar sağlama yeteneğinin toplu bir değerlendirmesi" olarak tanımlamaktadır. Kim ve Choi (2003) itibarı güven, hizmet kalitesi ve kârlılık kapsamında değerlendirmektedirler. Walsh vd. (2009) ise bu yaklaşımı, çok boyutlu müşteri temelli kurumsal itibar olarak izlemektedir.

Müşteri temelli kurumsal itibar; müşterinin kurumun mal ve hizmetlerini, iletişim faaliyetlerini, kurum ve paydaşları (çalışanlar, yönetim veya diğer müşteriler gibi) ile etkileşimlerini ve bilinen kurumsal faaliyetlerini genel değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Walsh vd. 2009: 8).

Bu bağlamda ilgili yazın incelendiğinde; kurumsal itibar için önemli olan bileşenlerin; çekicilik, mal ve hizmetlerin özellikleri, hizmet kalitesi ve sosyal sorumluluk, finansal performans, vizyon ve liderlik, iyi yönetilme ve güçlü olma, çalışma ortamı, iyi bir işveren/kurum olma, dışsal ilişkiler, yenilikçilik, değer sağlama, stratejiler, kurum kültürü ve güvenilir olma ve müşteri odaklılık olarak belirlenmiştir (Özgöz, 2011: 11; Wiedmann ve Buxel 2005: 145; Kim ve Choi 2003; Brown vd., 2002).

Walsh vd. (2009: 8) müşteri temelli kurumsal itibar bileşenlerini; müşteri odaklılık, iyi işveren, güvenilir ve finansal olarak güçlü şirket, ürün ve hizmet kalitesi, sosyal ve çevresel sorumluluk şeklinde beş temel boyutta incelemiştir.

Müşteri odaklılık, müşterilerin şirket çalışanlarının müşteri ihtiyaçlarını karşılama istekliliğine ilişkin algısını ifade etmektedir.

İyi işveren boyutu, müşterilerin şirketin ve yönetiminin çalışanlarına nasıl davrandığı ve çıkarlarına dikkat ettiği konusundaki algıları ile ilgilidir.

Güvenilir ve finansal olarak güçlü şirket boyutu, müşterilerin şirketin yeterlilik, sağlamlık ve kârlılık açısından algısı ile ilgilidir. Ayrıca, müşterilerin finansal kaynakları sorumlu bir şekilde kullanmaları ve şirkete yatırım yapmanın çok az risk içereceği beklentilerini ölçmektedir.

Ürün ve hizmet kalitesi boyutu, müşterilerin firmanın mal ve hizmetlerinin kalitesi, inovasyonu, değeri ve güvenilirliği hakkındaki algılarını ifade etmektedir.

Son olarak, sosyal ve çevresel sorumluluk boyutu, müşterilerin kurumun toplumda ve genel olarak çevreye karşı olumlu bir rol oynadığına dair inançlarını yakalamaktadır.

Kurumsal İtibarın Sonuçları

Wiedmann ve Buxel (2005:145), olumlu bir kurumsal itibarın, tüketici güveni üzerinde etkili olduğunu dolayısıyla müşteri tatmini ve bağlılığında önemli bir rol oynadığını söylemektedirler. Bununla beraber; olumlu kurumsal itibarın mal ve hizmet kalitesini garantileyen bir algı oluşturduğu, tüketicilerin satın alma isteğini etkilediği böylelikle çalışanların ve müşterilerin sadık kalmalarını sağladığı ve kurumu eşsiz kıldığı görülmektedir (Özgöz, 2011: 24). Bu bağlamda araştırmada müşteri temelli kurumsal itibarın hasta bağlılığına ve hastane tercihlerine etkisi incelenmiştir.

Hastane Tercihi

Ülkemizde sağlık kurumları başvurularında etkin bir sevk zinciri olmaması, tercihlerde de özgürlüğü beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, hastaların en sık sağlık hizmeti aldığı sağlık kurumu olan hastaneleri tercih nedenleri önem arz etmektedir. Özel hastanelerin sayısının artması da tercihleri çeşitlendirmiştir. İlgili yazın incelendiğinde hastane tercihinde en çok etkili olan faktörlerin; hizmet kalitesinin yüksek olması, güven, memnuniyet, tüm branşlarda tanınmış uzman hekim bulunması, ulaşılabilirlik, tavsiye ve sosyal güvence kapsamında olması olmuştur (Biçer ve İlman 2019: 142; Tüfekçi ve Asıgbulmuş 2016; Bayın 2013). Tüm bu faktörlerin müşteri temelli kurumsal itibar bileşenleri içerisinde de yer alıyor olması konunun bu bağlamda da ele alınmasının faydalı olacağını düşündürmektedir.

Hasta Bağlılığı

Birkaç ampirik çalışma, algılanan kurumsal itibarı müşteri sadakati ile ilişkilendirmeye çalışmıştır (Walsh vd. 2009: 13; Walsh ve Wiedmann, 2004; Andreassen ve Lindestad, 1998; Dierickx ve Cool, 1989). Bağlılık her durum ve şartta aynı kurumu tercih etme ve başkalarına tavsiye etme olarak tanımlanmaktadır. Olumlu itibara sahip kurumların müşterileri kuruma bağlı olmakla beraber olumlu ağızdan ağıza iletişim sağlayacak; olumsuz itibara sahip kurumların müşterileri ise olumsuz ağızdan ağıza iletişim kuracaklardır. Bu noktada olumlu itibar gerek müşteriyi elde tutma gerekse müşteri kazanma hususunda oldukça büyük öneme sahiptir. Hasta bağlılığı üzerine yapılan araştırmalar da bağlılığı etkileyen unsurların; kurum imajı, algılanan kalite, memnuniyet, güçlü iletişim,

nitelikli personel, ulaşılabilirlik (Biçer ve İlman 2019: 142; Bayın ve Önder, 2015; Öter ve Südaş 2017) olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Sağlık hizmetlerinde hata ve belirsizlikleri önlemenin yolu, müşteriye odak noktaya alarak, müşteri istek ve ihtiyaçlarına uygun hizmet üretilmesine imkan veren, hizmet kalitesinin sağlanmasından geçer. Fakat verilen hizmetin kalitesi bağlılık sağlamak için yeterli değildir; kalite sonucunda sağlanacak tatminin yanında kurumsal itibar da müşterilerin elde tutulması ve müşteri kazanılması için oldukça önemlidir. Hastanelerde olumlu itibar kazanmanın yolu, güçlü bir iletişim ağı ile hastaların tercih önceliklerini ve beklentilerini bilmek; bu beklenti ve ihtiyaçlara uygun kaliteli hizmet sunmakla mümkün olmaktadır. Tüm bunlarla birlikte yazında hastanelerde müşteri odaklı kurumsal itibar uygulamalarına ilişkin yeterli çalışma olmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı; müşteri odaklı kurumsal itibarın, hasta bağlılığına etkisinde, hastane tercih önceliklerinin aracı etkisini belirlemek ve tüm bu faktörlerin birbirleri üzerindeki etki düzeylerini saptamaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Hastaneler gerek sayı, gerek müşteri gerekse verilen hizmet noktasında oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bu nedenle hastanelerin tamamını, tüm müşterilerini ve hastanede yapılan tüm hizmetleri araştırma kapsamına dahil etmek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda; araştırma bir kamu hastanesi ile sınırlandırılmıştır.

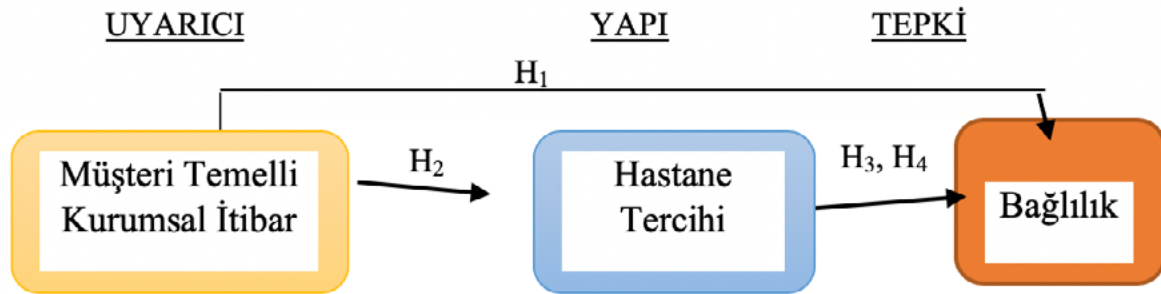
Bir diğer kısıt ise hastanelerin müşterileri ve verdikleri hizmet noktasındadır. Hastanelerin gerek dış (devlet, SGK kurumları, hastalar ve hasta yakınları vb.) gerekse iç (çalışanlar, ortaklar vb.) müşteri grubu son derece geniştir. Verdikleri hizmetin kapsamı da (servis, poliklinik, acil vb.) oldukça geniştir.

Bu bağlamda araştırmanın evreni; bir üniversite hastanesine, bir ay içerisinde başvuran poliklinik, servis ve acil hastaları ile sınırlandırılmıştır.

Tüm bu kısıtların var olması neticesinde araştırma sonuçlarının Türkiye genelindeki tüm hastane müşterilerine genellemesi mümkün olmamaktadır.

Araştırmanın Değişkenleri ve Modeli

Araştırmada kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara ait demografik özellikler yer almakta iken ikinci bölümde yer alan ifadeler hastaların müşteri odaklı kurumsal itibar algı düzeylerini, üçüncü bölümde yer alan ifadeler bağlılık düzeylerini, son bölümde yer alan ifadeler ise tercih önceliklerini belirlemek üzere düzenlenmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada kullanılan sorular ilgili literatür doğrultusunda daha önce kullanılmış ve güvenilirliği yüksek olarak değerlendirilmiş ölçeklerden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın modeli, araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki gibi şematize edilmiştir:

Şekilde görülen araştırma modeli üç temel değişkenden oluşmaktadır. Yapılan alan taraması ile modeli oluşturan değişkenler arası ilişkiler belirlenmiştir. Araştırma modeli literatürde S-O-R model olarak birçok araştırmacı tarafından kullanılan model üzerine temellendirilmiştir. S-O-R model;

(S) (Stimulus) Uyarıcı → (O) (Organism) Yapı → (R) (Response) Tepki döngüsü üzerine kurulmuştur (Biçer, 2015: 164).

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın genel amacı ve modelde yer alan ilişkiler doğrultusunda toplam dört adet hipotez geliştirilmiştir.

H1: Hastanede hizmet alan hastaların müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeylerinin, hastaneye bağlılıkları üzerinde etkisi vardır.

H2: Hastanede hizmet alan hastaların müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeylerinin, hastane tercihleri üzerinde etkisi vardır.

H3: Hastanede hizmet alan hastaların hastane tercihlerinin hastaneye bağlılıkları üzerinde etkisi vardır.

H4: Hastanede hizmet alan hastaların hastane tercihleri, müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeyleri ile hastaneye bağlılıkları arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Evren ve Örnekleme Süreci

Araştırmanın evrenini Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesine 06.11.2019- 06.12.2019 tarihleri arasında başvuran hastalar oluşturmaktadır. Anket çalışmasına başlanmadan önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulundan ve ilgili hastaneden izin alınmıştır. Araştırmada örneklem yöntemi olarak “Kolayda” örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemine göre, gönüllü olarak ve onam alınarak ankete katılmayı kabul eden bireyler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda 430 hastaya ulaşılmış fakat çeşitli sebeplerden ötürü 412 anket analize dahil edilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmanın tasarımı sürecinde öncelikle araştırma konusu ile ilgili ve araştırma amacına uygun olarak detaylı bir alan taraması yapılmıştır. Elde edilen ikincil veriler doğrultusunda ve yapılan ön çalışmalar (ön test ve ön anket) neticesinde, araştırmanın uygulama kısmında birincil veri toplama yöntemlerinden yüz yüze anket yöntemi ile verilerin toplanması tercih edilmiştir.

Anket formu yapısal olarak iki grup sorudan oluşmaktadır. İlk grup sorular cevaplayıcıların demografik özellikleri ile ilgili olup, ikinci grup sorular; hastaların müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeylerini, tercih önceliklerini ve bağlılık düzeylerini ölçmeye yönelik değişkenlerle ilgili beşli likert sorulardan oluşmaktadır.

Müşteri temelli kurumsal itibar ölçeğinin oluşturulmasında Walsh, Gianfranco and Sharon E. Beatty (2007) tarafından geliştirilen; beş faktörden oluşan “Hizmet İşletmelerinde Müşteri Temelli İtibar (MTİ (CBR)) Ölçeği”nden faydalanılmıştır. Bağlılığı ölçmek için; Kim vd. (2008), Demirel ve Bülbül (2014) ile Wu (2011)’nin ölçek ifadelerinden son olarak hastaların hastaneyi tercih nedenlerini belirlemek için ise Varinli ve Çakır (2004)’ün araştırma ifadelerinden yararlanılmıştır. Tüm ifadeler araştırma amacına ve örnekleme uygun hale getirilerek uyarlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadeler katılma dereceleri 5’li likert ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) ile ölçülmüştür.

Oluşturulan taslak ölçek formunun anlaşılabilirliğini test etmek için 30 hastaya yüz yüze görüşme yöntemi ile anket uygulanmıştır. Alınan cevaplar doğrultusunda analiz edilen ölçek sonucunda ölçeğin güvenilirliği 0,89 olarak tespit edilmiş, anlaşılmayan soru olmadığı gözlemlenmiş ve herhangi bir düzeltmeye gerek olmadığı görülmüş; nihayi olarak 45 maddeden oluşan anket hastalara uygulanmıştır. 412 ankete uygulanan açıklayıcı faktör analizi ve diğer istatistiksel yöntemlerin sonucunda MTKİ ölçeğinde şartları sağlamayan, güvenilirliği ve geçerliliği ihlal eden bir madde ölçekten çıkarılmıştır. Ankette “Müşteri Temelli Kurumsal İtibar”, “Tercih Önceliği” ve “Hasta Bağlılığı” olarak isimlendirilen toplam üç ölçek yer almakta olup; ilgili yazın incelendiğinde, müşteri beklentileri; hizmet kalitesi, güçlü iletişim, duyarlılık, uyum, hissedilirlik, güvenilirlik ve güvence olarak tespit edilmiştir (Hoşgör ve Cengiz, 2019; Nakip, 2015; Moreira and Silva, 2014). Bu sebeple; tercih önceliği ölçeği sırasıyla; tanınırlık, memnuniyet ve ulaşılabilirlik faktörlerinden oluşmaktadır. Hasta bağlılığı ise tek faktör üç sorudan oluşan bir ölçektir. Walsh vd. (2007) tarafından geliştirilen, beş faktörlü (müşteri odaklılık, iyi işveren, güvenilir ve finansal olarak güçlü şirket, ürün ve hizmet kalitesi, sosyal ve çevresel sorumluluk) müşteri temelli kurumsal itibar ölçeği bu araştırmada dört faktörde toplanmış olup; orijinal ölçekteki faktör isimlerine göre adlandırılmıştır.

Verilerin Analizi / Bulgular

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 23.0 ve AMOS 23 paket istatistik programlarından faydalanılmıştır. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlarının (Aritmetik Ortalama, Sayı, Yüzde) yanı sıra, güvenilirlik analizi, açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapısal eşitlik modelleme-yol analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Cinsiyet	Sayı	Yüzde (%)	Medeni Durum	Sayı	Yüzde (%)
Kadın	200	48,5	Evli	288	69,9
Erkek	212	51,5	Bekar	124	30,01
Gelir	Sayı	Yüzde (%)	Eğitim	Sayı	Yüzde (%)
2020 ve Altı	186	45,1	Okuryazar Değil	31	7,5
2021-3500	134	32,5	İlköğretim	138	33,5
3501-5000	59	14,3	Lise	137	33,3
5001-6500	20	4,9	Lisans	83	20,1
6501 ve Üzeri	13	3,2	Lisansüstü	23	5,6
Meslek	Sayı	Yüzde (%)	Sigorta	Sayı	Yüzde (%)
Kamu çalışanı	62	15,0	GSS Özel Sigorta Güvencem Yok	294	71,4
Özel sektör	51	12,4			
İşveren	10	2,4			
Emekli	27	6,6			
Ev Hanımı	125	30,3			
Öğrenci	93	22,6			
Çalışmıyor	21	5,1			
Diğer	23	5,6			
Tercih Edilen Sağlık Kurumu	Sayı	Yüzde (%)	Tedavi Yöntemi	Sayı	Yüzde (%)
Üniversite Hastanesi	90	21,8	Ayakta Hasta	265	64,3
Devlet Hastanesi	272	66,0	Yatan Hasta	87	21,1
Özel hastane	36	8,7	Acil Başvuru	60	14,6
Aile Hekimi	14	3,4			
Kronik Rahatsızlık	Sayı	Yüzde (%)	Sürekli Sağlık Kontrolü	Sayı	Yüzde (%)
Var	90	21,8	Evet	144	35,0
Yok	322	78,2	Hayır	268	65,0
TOPLAM				412	100,0

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Kişilerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan toplam 412 örneklem birimine ait demografik özellikler Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin hemen hemen eşit dağıldığı ve katılımcıların çoğunluğunun evli olduğu; gelir seviyelerinin ise yoğunluk olarak 2.020 ve altı ile 3.500 TL arasında değiştiği görülmektedir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak ilköğretim ve lise mezunu olduğu görülmektedir. Hastaların çoğunluğu ayaktan tedavi olan ve genel olarak devlet hastanesine başvuran bireylerden oluşmaktadır.

Ölçekler ve Faktörlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan ölçek ve faktörle ilişkin ortalamalar ile standart sapma değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Faktörler	Ortalama	Std. Sapma
Müşteri Temelli Kurumsal İtibar	3,07	0,701
○ Ürün ve Hizmet Kalitesi / Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	3,14	0,791
○ Müşteri Odaklılık	2,99	0,872
○ İyi İşveren	3,09	0,827
○ Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	3,01	0,774
Bağlılık (Yeniden Tercih Etme)	3,05	0,990
Hastane Tercih Öncelikleri	2,98	0,722
○ Tanınırılık	3,01	0,847
○ Memnuniyet	3,02	0,877
○ Ulaşılabilirlik	2,90	0,913

Tablo 2. Ölçek ve Faktörlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2 incelendiğinde hastaların müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeylerinin orta derecede ($\pm 3,07$) olduğu; algı düzeyinin en yüksek ürün ve hizmet kalitesi / sosyal ve çevresel sorumluluk faktöründe ($\pm 3,14$) en düşük ise müşteri odaklılık faktöründe ($\pm 2,99$) olduğu saptanmıştır. Hastaların bağlılık düzeyleri ise iyi seviyede çıkmıştır. Son olarak tercih öncelikleri incelendiğinde; tercihlerini etkileyen en önemli faktörün memnuniyet ($\pm 3,02$) olduğu, ikinci olarak ise tanınırılık faktörünün ($\pm 3,01$) geldiği, ulaşılabilirlik faktörünün ($\pm 2,90$) en sona yer aldığı görülmektedir.

Müşteri Temelli Kurumsal İtibar Ölçeğinin AFA ile Test Edilmesi

Araştırmada kullanılan ölçeği oluşturan ifadelerin güvenilirliklerini test etmek amacıyla öncelikle iç tutarlık analizi yapılmıştır. Ardından teorik modelin yapısal geçerliliğini test etmek ve ölçeği oluşturan birbiriyle ilişkili temel boyutları değerlendirmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin açıklayıcı faktör analizi için uygunluğu Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir. Tablo 3. Araştırma Modelini Oluşturan Boyutlara İlişkin AFA Sonuçları

Yargı İfadeleri	Faktörün Açıklayıcılığı %	Özdeğer	Güvenilirlik	Faktör Yükleri
Ürün ve Hizmet Kalitesi / Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	40,65	10,57	0,88	

M21: Hastanede kaliteli ürün ve hizmetler sunulduğunu düşünmekteyim.	0,59		
M22: Hastanenin güçlü, güvenilir bir kurum olduğunu düşünmekteyim.	0,70		
M23: Hastanenin sunduğu hizmetlerin arkasında durduğunu düşünmekteyim.	0,62		
M24: Hastanenin yenilikçi hizmetler geliştirdiğini düşünmekteyim.	0,70		
M25: Hastanenin bulunduğu çevrede yeni iş fırsatları yarattığını düşünmekteyim.	0,54		
M26: Sağlıklı bir hizmet ortamı sağlamak için kârdan ödün verebilecek bir hastane olduğunu düşünmekteyim.	0,56		
M27: Çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünmekteyim.	0,76		
M28: Hastanenin ileride daha iyi şeylere vesile olacağını düşünmekteyim.	0,74		
Müşteri Odaklılık	5,95	1,55	0,82
M1: Hastanenin hasta ihtiyaçlarını dikkate alan çalışanlara sahip olduğunu düşünmekteyim.	0,60		
M2: Hastane personelinin hastalara oldukça kibar davrandığını düşünmekteyim.	0,86		
M3: Hastanede hastalara özel ilgi gösterildiğini düşünmekteyim.	0,81		
M4: Hastanede hastalara adil davranıldığını düşünmekteyim.	0,59		
M5: Hastanede hasta haklarının ciddiye alındığını ve bu haklara saygı duyulduğunu düşünmekteyim.	0,44		
İyi işveren	4,39	1,14	0,80
M7: Sağlık personeli olsaydım bu hastanede çalışmak isterdim.	0,47		
M8: Hastanede personellere iyi davranıldığını düşünmekteyim.	0,68		
M9: Hastanede sunulan hizmetlerin mükemmel bir biçimde organize edildiğini düşünmekteyim.	0,47		
M10: Hastane yönetiminin çalışanlarının ihtiyaçlarına önem verdiğini düşünmekteyim.	0,58		
M11: Hastane personelinin işlerinde iyi olduğunu düşünmekteyim.	0,47		
Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	4,15	1,08	0,86
M12: Hastanenin tedavi yöntemlerinin yüksek standartlara sahip olduğunu düşünmekteyim.	0,33		
M13: Hastanenin başarılı şekilde yönetildiğini düşünmekteyim.	0,50		
M14: Hastanenin rakip sağlık işletmelerinden üstün olduğunu düşünmekteyim.	0,53		
M15: Hastanenin bulunduğu bölgeyi tanıdığımı ve bunu avantaja dönüştürdüğümü düşünmekteyim.	0,57		
M16: Hastanenin gelecekte güçlü bir büyüme potansiyeli olduğunu düşünmekteyim.	0,68		
M17: Bu hastanenin iyi bir yatırım olduğunu düşünmekteyim.	0,79		
M18: Hastane atmosferine bakıldığında finansal açıdan sağlam kararlar aldıklarını düşünmekteyim.	0,81		
M19: Hastanenin mali konularda güçlü bir imajı olduğunu düşünmekteyim.	0,63		
KMO = 0,95	Öz değer (Toplam= 14,336)		
Bartlett's= 4947,612	Açıklanan Varyans (%) (Toplam= %55,14)	Ölçek Toplam Güvenilirlik=	0,94
df= 325 Sig= 0,000	*0,30'un altındaki değerler gösterilmemiştir.		

Tablo 3. Araştırma Modelini Oluşturan Boyutlara İlişkin AFA Sonuçları

Ölçek ve alt faktörleri oluşturan tüm değişkenlere ait değerler alt sınırın (30) üzerinde yer aldıklarından iç tutarlılığın ve güvenilirliğin sağlandığı, ölçeğin genel güvenilirliğinin 0,94 olduğu görülmektedir.

Elde edilen faktör analizi sonucunda ifadelerin faktör yükleri 0.33 ile 0.86 arasında yer almaktadır. Ayrıca KMO değerinin 0,95 ve Bartlett's testinin anlamlı çıkması, her bir boyut için toplanan verilerin faktör analizi için uygun olduğunu açıkça göstermektedir. Araştırma modelinde yer alan dört faktörden, ürün ve hizmet kalitesi / sosyal ve çevresel sorumluluk faktörü toplam varyansın % 40,65'ini, müşteri odaklılık faktörü % 5,95'ini iyi işveren faktörü % 4,39'unu güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum faktörü ise, %4,15'ini açıklamaktadır.

Müşteri Temelli Kurumsal İtibar Ölçeğinin DFA ile Test Edilmesi

Açıklayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlilik test edildikten sonra, kullanılan ölçeğin örneğe uygunluğunu test etmek amacıyla ölçekteki gözlenen değişkenlerin birden fazla faktör altında toplanmış olması sebebiyle birinci düzey çok faktörlü DFA modeli kullanılmıştır. Bu ölçme modelinde aynı faktör altında yer alan maddeler birbirleri ile bağlantılı iken diğer faktörlerdeki gözlenen değişkenlerden nispeten bağımsızdır (Gürbüz, 2019: 55). Model uyum değerleri Tablo 4'te, regresyon katsayıları Tablo 5'te, model uyum diyagramı ise Şekil 2' de gösterilmiştir.

Model uyumu (model fit) için, model ile veri arasındaki uyumu test ederken, uyum iyiliği testlerinden birkaçı kullanılabilir gibi, hepsinin de kullanılması tercih edebilir. Bu uyum iyiliği istatistiklerinden hangisinin kullanılacağına dair literatürde tam bir uzlaşma bulunmamaktadır (Schumacker, 2006: 118). Model uyumunun (model fit) sağlandığını gösteren değerler; , RMSEA, NFI, CFI, IFI, GFI değerleridir ve bu değerlerin iyi uyumları (Karagöz, 2019: 737) ile araştırma modelinin uyum değerleri Tablo 4'te görülmektedir.

Model Uyum İndeksleri	Model Uyum Değerleri	İyi Uyum Değerleri
X ² /sd	2,25	0<X ² /sd<3
RMSEA	0.05	0.00≤RMSEA≤0.05
NFI	0.87	0.90≤NFI≤1.0
CFI	0.92	0.90≤CFI≤1.0
IFI	0.92	0.90≤IFI≤1.0
GFI	0.89	0.85≤GFI≤1.0

Tablo 4. Yapısal Model İçin Uyum Değerleri

Tabloda görüldüğü gibi (X²)/sd oranı referans değerinin altında 2,25 olarak bulunmuştur. RMSEA 0,05 ile iyi uyum düzeyindedir. NFI, CFI, GFI ve AGFI değerleri de iyim uyum düzeyindedir.

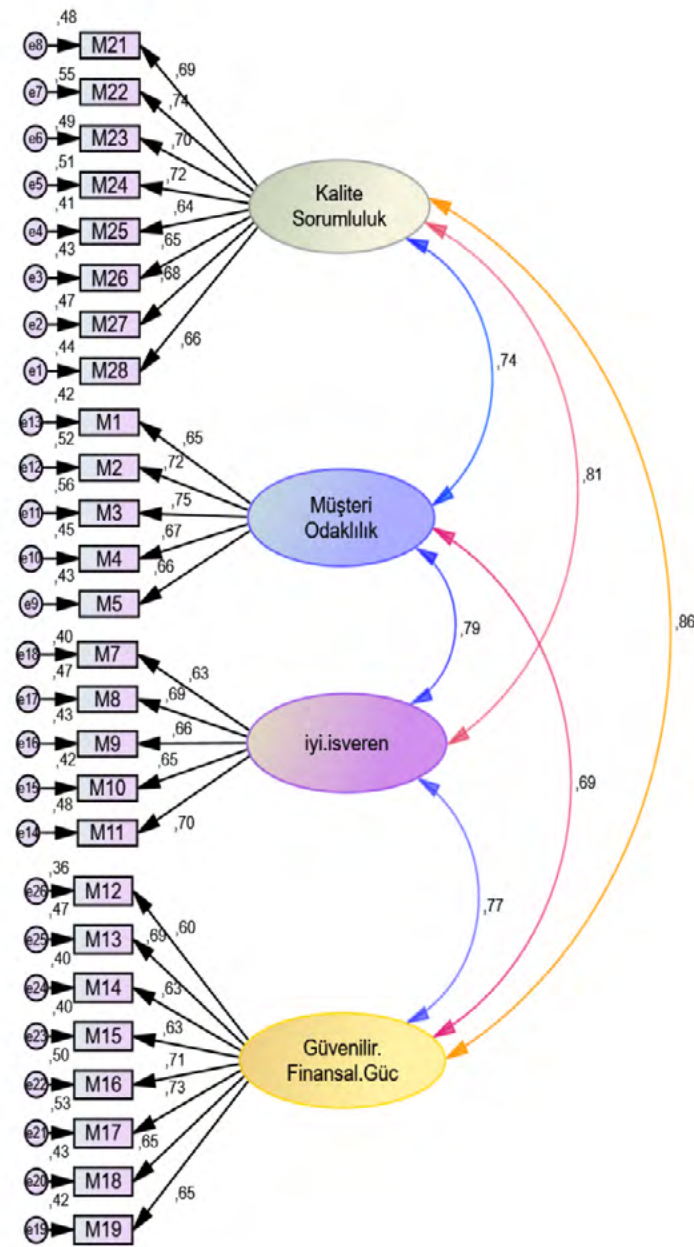
Tablo 5'te regresyon katsayıları (regression weights) verilmiştir. Regresyon katsayıları faktör yüklenimlerinin önemli olup olmadığını gösterir.

		Estimate	S.E.	C.R.	P
M28 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,000			
M27 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,040	,083	12,484	***
M26 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,013	,085	11,865	***
M25 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,012	,087	11,576	***
M24 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,071	,084	12,696	***
M23 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,104	,088	12,473	***
M22 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,145	,087	13,096	***
M21 <---	Ürün ve Hizmet Kalitesi/ Sosyal ve Çevresel Sorumluluk	1,050	,085	12,353	***
M5 <---	Müşteri Odaklılık	1,000			
M4 <---	Müşteri Odaklılık	1,057	,090	11,696	***
M3 <---	Müşteri Odaklılık	1,091	,091	11,967	***
M2 <---	Müşteri Odaklılık	1,072	,092	11,707	***
M1 <---	Müşteri Odaklılık	1,016	,092	11,092	***
M11 <---	İyi İşveren	1,000			
M10 <---	İyi İşveren	,906	,078	11,655	***
M9 <---	İyi İşveren	,957	,081	11,802	***
M8 <---	İyi İşveren	1,050	,085	12,295	***
M7 <---	İyi İşveren	,999	,088	11,353	***
M19 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	1,000			
M18 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	,965	,083	11,635	***
M17 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	1,171	,094	12,487	***
M16 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	1,095	,090	12,119	***
M15 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	,985	,089	11,053	***
M14 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	,948	,085	11,154	***
M13 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	1,032	,086	11,971	***
M12 <---	Güvenilir ve Finansal Olarak Güçlü Kurum	,949	,090	10,568	***

***p<0,001

Tablo 5' teki verilere göre her ikili ilişki için "p" değerleri 0,05'ten küçük olduğu için, faktör yüklenimleri önemlidir. Faktör yüklenimlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiği anlamına gelmektedir (Karagöz, 2019: 804).

Müşteri temelli kurumsal itibar ölçeğindeki değişkenlerin faktör yükleri ve hata varyansları Şekil 2'de gösterilmiştir.

Chi-Square = 660,109   df = 293   P-value= 0,000

Şekil 2. MTKİ Ölçeği DFA Diyagramı

Bu noktada her bir maddenin faktör yük değerlerinin incelenmesi ve her birinin 0,30 ve üzeri bir yük değerine sahip olmasına dikkat edilmelidir (Seçer, 2017: 187). Ürün ve hizmet kalitesi/ sosyal ve çevresel sorumluluk gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,60 ile 0,72 arasında; müşteri odaklılık gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,63 ile 0,75 arasında; iyi işveren gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,63 ile 0,70 arasında ve güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,60 ile 0,73 arasında değiştiği, alt boyutların hiçbirinde sorunlu madde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca ürün ve hizmet kalitesi/ sosyal ve çevresel sorumluluk ile müşteri odaklılık (0,74), iyi işveren (0,81) ve güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum (0,86) arasında pozitif yönlü oldukça güçlü bir ilişki; müşteri odaklılık ile iyi işveren (0,79) ve güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum (0,69) arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki saptanmıştır. İyi işveren ile güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum arasında ise pozitif yönlü oldukça güçlü (0,77) bir ilişki elde edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu bulgusu elde edilmiştir (Tablo 3-4-5; Şekil 2).

Bağlılık (Yeniden Tercih Etme) Ölçeğinin AFA ve DFA ile Test Edilmesi

Araştırmada kullanılan bağlılık ölçeğini oluşturan ifadelerin güvenilirliklerini ve geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan analizler ile elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Yargı İfadeleri	Faktörün Açıklayıcılığı %	Özdeğer	Güvenilirlik	Faktör Yükleri
Bağlılık	71,80	2,15	0,80	
B1: Hastanede kaliteli ürün ve hizmetler sunulduğunu düşünmekteyim.				0,86
B2: Hastanenin güçlü, güvenilir bir kurum olduğunu düşünmekteyim.				0,85
B3: Hastanenin sunduğu hizmetlerin arkasında durduğunu düşünmekteyim.				0,83
KMO = 0.709 Bartlett's= 393,189 df= 3 Sig= 0.000 *0.30'un altındaki değerler gösterilmemiştir.				

Tablo 6. Bağlılık Ölçeğine İlişkin AFA Sonuçları.

Ölçeği oluşturan tüm değişkenlere ait değerler alt sınırın (30) üzerinde yer almaları ve ölçeğin varyansının 71,80 olması sebebiyle iç tutarlılığın ve güvenilirliğin sağlandığı, ölçeğin genel güvenilirliğinin 0,80 olduğu görülmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlilik test edildikten sonra, kullanılan ölçeğin örneğe uygunluğunu test etmek amacıyla ölçekteki gözlenen değişkenlerin bir faktör altında toplanmış olması sebebiyle birinci düzey tek faktörlü DFA modeli kullanılmıştır. Model uyum değerleri Tablo 7'de, regresyon katsayıları Tablo 8'de, model uyum diyagramı ise Şekil 3'te gösterilmiştir.

Model Uyum İndeksleri	Model Uyum Değerleri	İyi Uyum Değerleri
X ² /sd	0,00	0 ≤ X ² /sd < 3
RMSEA	0,05	0.00 ≤ RMSEA ≤ 0.05
NFI	1,00	0.90 ≤ NFI ≤ 1.0
CFI	1,00	0.90 ≤ CFI ≤ 1.0
IFI	1,00	0.90 ≤ IFI ≤ 1.0
GFI	1,00	0.85 ≤ GFI ≤ 1.0

Tablo 7. Yapısal Model İçin Uyum Değerleri

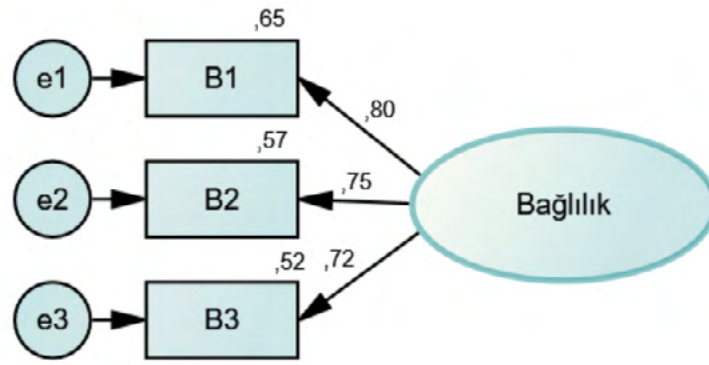
Tabloda görüldüğü gibi (X²)/sd oranı referans değerinin altında 0,00 olarak bulunmuştur. RMSEA 0,05 ile iyi uyum düzeyindedir. NFI, CFI, GFI ve AGFI değerleri de iyim uyum düzeyindedir.

	Tahmin	S.E.	C.R.	P
B1 <--- Bağlılık	1,000			
B2 <--- Bağlılık	,906	,071	12,801	***
B3 <--- Bağlılık	,885	,070	12,620	***

***p<0,001

Tablo 8: Regresyon Katsayıları Tablosu

Tablo 8' deki verilere göre her ikili ilişki için "p" değerleri 0,05'ten küçük olduğu için, faktör yüklenimleri önemlidir. Bağlılık ölçeğindeki değişkenlerin faktör yükleri ve hata varyansları Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. Bağıllık Ölçeği DFA Diyagramı

Bağıllık ölçeğindeki maddelerin faktör yüklerinin 0,72, 0,75 ve 0,80 olduğu; faktörde sorunlu madde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu bulgusu elde edilmiştir (Tablo 6-7-8; Şekil 3).

Hastane Tercih Öncelikleri Ölçeğinin AFA ile Test Edilmesi

Araştırmada kullanılan hastaların hastane tercih öncelikleri ölçeğini oluşturan ifadelerin güvenilirliklerini ve geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan analizler ile elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Yargı İfadeleri	Faktörün Açıklayıcılığı %	Özdeğer	Güvenilirlik	Faktör Yükleri
Tanınırlık	37,78	5,29	0,83	
T5: Daha temiz, bakımlı ve modern bir hastane olduğu için tercih etmekteyim.				0,60
T6: Kaliteli sağlık hizmeti sunduğu için tercih etmekteyim.				0,85
T7: Tanınmış olduğu için tercih etmekteyim.				0,82
T8: Tüm branşlarda tanınmış uzman hekim bulunduğu için tercih etmekteyim.				0,78
T9: Kurumlarla anlaşmasının olduğu için tercih etmekteyim.				0,50
T14: Daha önceki hizmetten memnun kaldığım için tercih etmekteyim.				0,48
Memnuniyet	9,52	1,33	0,69	
T10: Evime veya işyerime yakın olduğu için tercih etmekteyim.				0,71
T11: Bu hastaneye sevk edilmiş olduğum için tercih etmekteyim.				0,65
T12: Hizmet fiyatları uygun olduğu için tercih etmekteyim.				0,80
T13: Sosyal güvencem kapsamında olduğu için tercih etmekteyim.				0,59
Ulaşılabilirlik	8,55	1,19	0,77	
T1: Hastanenin eski hastaları, tavsiye ettiği için tercih etmekteyim.				0,77
T2: Hastanenin eski hastası olduğum için tercih etmekteyim.				0,78
T3: Doktoru tanıdığım için tercih etmekteyim.				0,78
T4: Hastanede bir yakınım çalıştığı için tercih etmekteyim.				0,59
KMO = 0,887	Öz değer (Toplam= 7,724)			
Bartlett's= 1924,659	Açıklanan Varyans (%) (Toplam= %55,85)			
df= 91 Sig= 0,000	*0,30'un altındaki değerler gösterilmemiştir.		Ölçek Toplam Güvenilirlik= 0,87	

Tablo 9. Araştırma Modelini Oluşturan Boyutlara İlişkin AFA Sonuçları

Ölçeği oluşturan tüm değişkenlere ait değerler alt sınırın (30) üzerinde yer aldıklarından iç tutarlılığın ve güvenilirliğin sağlandığı, ölçeğin genel güvenilirliğinin 0,87 olduğu görülmektedir.

Elde edilen faktör analizi sonucunda ifadelerin faktör yükleri 0,48 ile 0,85 arasında yer almaktadır. Ayrıca KMO değerinin 0,88 ve Bartlett's testinin anlamlı çıkması, her bir boyut için toplanan

verilerin faktör analizi için uygun olduğunu açıkça göstermektedir. Araştırma modelinde yer alan üç faktörden, tanınırlık faktörü toplam varyansın %37,78'ini memnuniyet faktörü %9,52'sini, ulaşılabilirlik faktörü ise % 8,55'ini açıklamaktadır.

Hastane Tercih Öncelikleri Ölçeğinin DFA ile Test Edilmesi

Açıklayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlilik test edildikten sonra, kullanılan ölçeğin örneğe uygunluğunu test etmek amacıyla ölçekteki gözlenen değişkenlerin birden çok faktör altında toplanmış olması sebebiyle birinci düzey çok faktörlü DFA modeli kullanılmıştır. Model uyum değerleri Tablo 10'da, regresyon katsayıları Tablo 11'de, model uyum diyagramı ise Şekil 4' te gösterilmiştir.

Model Uyum İndeksleri	Model Uyum Değerleri	İyi Uyum Değerleri
X ² /sd	2,84	0 ≤ X ² /sd < 3
RMSEA	0.06	0.00 ≤ RMSEA ≤ 0.05
NFI	0,89	0.90 ≤ NFI ≤ 1.0
CFI	0,93	0.90 ≤ CFI ≤ 1.0
IFI	0,93	0.90 ≤ IFI ≤ 1.0
GFI	0,93	0.85 ≤ GFI ≤ 1.0

Tablo 10. Yapısal Model İçin Uyum Değerleri

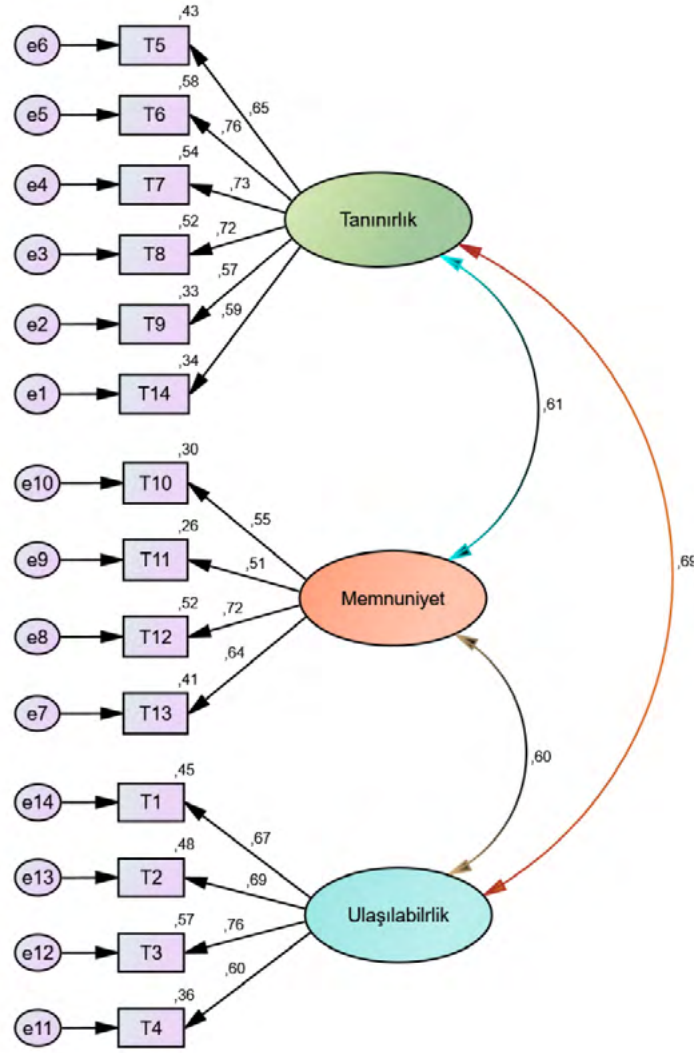
Tabloda görüldüğü gibi (X²)/sd oranı referans değerinin altında 2,84 olarak bulunmuştur. RMSEA 0,06 ile kabul edilebilir uyum düzeyindedir. NFI, CFI, GFI ve AGFI değerleri de iyim uyum düzeyindedir.

			Tahmin	S.E.	C.R.	P
T14	<---	Tanınilık	1,000			
T9	<---	Tanınilık	,937	,102	9,191	***
T8	<---	Tanınilık	1,223	,113	10,848	***
T7	<---	Tanınilık	1,207	,110	10,980	***
T6	<---	Tanınilık	1,250	,111	11,241	***
T5	<---	Tanınilık	1,095	,108	10,131	***
T13	<---	Memnuniyet	1,000			
T12	<---	Memnuniyet	1,147	,113	10,193	***
T11	<---	Memnuniyet	,805	,101	7,963	***
T10	<---	Memnuniyet	,872	,106	8,252	***
T4	<---	Ulaşılabilirlik	1,000			
T3	<---	Ulaşılabilirlik	1,276	,119	10,751	***
T2	<---	Ulaşılabilirlik	1,175	,119	9,870	***
T1	<---	Ulaşılabilirlik	1,138	,112	10,121	***

***p<0,001

Tablo 11: Regresyon Katsayıları Tablosu

Tablo11'deki verilere göre her ikili ilişki için "p" değerleri 0,05'ten küçük olduğu için, faktör yüklenimleri önemlidir. Bağlılık ölçeğindeki değişkenlerin faktör yükleri ve hata varyansları Şekil 4'te gösterilmiştir.

Chi-Square = 210,252   df = 74   P-value= 0,000

Şekil 4. Hastane Tercih Öncelikleri Ölçeği DFA Diyaqramı

Tanınırılık gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,65 ile 0,76 arasında; memnuniyet gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,51 ile 0,72 arasında ve ulaşılabilirlik gizil değişkenindeki tüm maddelerin faktör yüklerinin 0,60 ile 0,76 arasında değiştiği, alt boyutların hiçbirinde sorunlu madde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca tanınırılık ile memnuniyet (0,61) ve ulaşılabilirlik (0,69) arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki; memnuniyet ile ulaşılabilirlik (0,60) arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki saptanmıştır.

Elde edilen sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu bulgusu elde edilmiştir (Tablo 9-10-11; Şekil 4).

Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Araştırmanın hipotezleri IBM AMOS 23 Programı kullanılarak test edilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle Maximum Likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuş, araştırmanın amacı ve modeline uygun olan, örtük değişkenlerle değişkenler arasındaki dolaylı etkilerin test edildiği YEM modeli (aracılı yapısal model) (Gürbüz, 2019: 106) kullanılmıştır. Bu bağlamda; müşteri ilişkileri yönetimi algı düzeyi ile hasta bağlılığı arasındaki ilişkide hastaların hastane tercih önceliklerinin aracı değişken olduğu bir aracılık modeli test edilmiştir. Modelde yer alan değişkenlerin hiçbir modifikasyona gidilmeden, $X^2/sd < 5$ ve diğer uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır. Model uyum değerleri Tablo 12'de gösterilmiştir.

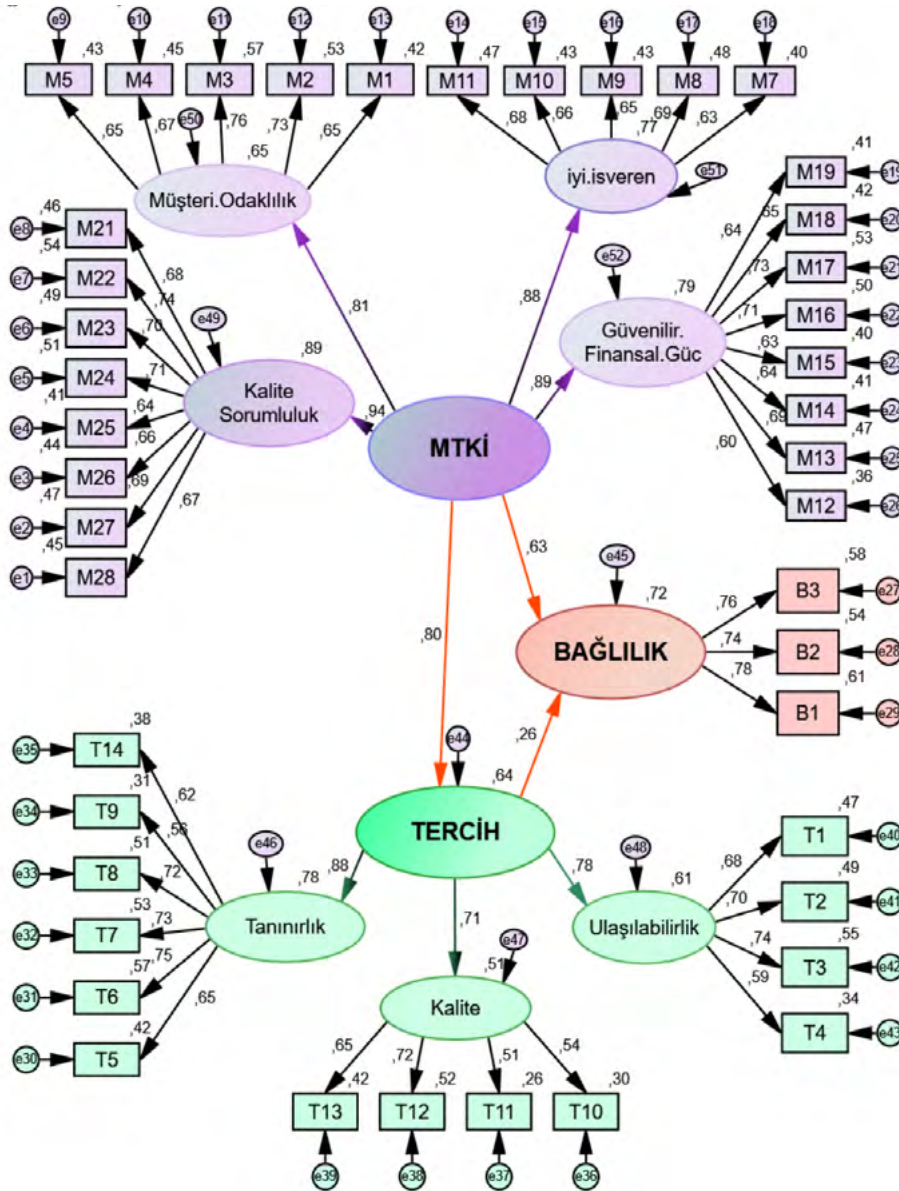

Model Uyum İndeksleri	Model Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri
X ² /sd	1,88	0 < X ² /sd < 5
RMSEA	0.04	0.00 ≤ RMSEA ≤ 0.08
NFI	0.81	0.90 ≤ NFI ≤ 1.0
CFI	0.90	0.90 ≤ CFI ≤ 1.0
IFI	0.90	0.90 ≤ IFI ≤ 1.0
GFI	0.84	0.85 ≤ GFI ≤ 1.0

Tablo 12. Yapısal Model İçin Uyum Değerleri.

Yol analizi neticesinde elde edilen uyum iyiliği indeks değerlerinin yazında kabul edilebilir eşik değerler içinde olması (NFI hariç) modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğuna işaret etmektedir. (Tablo 12).

Araştırmada geliştirilen yapısal modelin test edildiği standardize yol diyagramı Şekil 5'te gösterilmiştir.

Chi-Square = 10604,023   df = 850   P-value = 0,000

Şekil 5. Standardize Yol Diyagramı

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri			
	Tercih Önceliği		Hasta Bağlılığı	
	β	SH	β	SH
Müşteri Temelli Kurumsal İtibar (H ₁)	-	-	0,83***	0,094
R ²	-		0,69***	
Müşteri Temelli Kurumsal İtibar (H ₂)	0,80***	0,083		
R ²	0,64***			
Müşteri Temelli Kurumsal İtibar (H ₄)			0,63***	0,127
Tercih Önceliği (H ₃)	-	-	0,26***	0,129
R ²	-	-	0,72	
Dolaylı Etki	-	-	0.208 (0.053,0.390)	

Tablo 13. Yapısal Model Analiz Sonuçları (N = 490)

Not: *** p < .001. SH = Standart Hata Parantez içindeki değerler alt ve üst GA değerleridir. Bootstrap yeniden örnekleme = 5000

Hipotez	Yol	β	S. β	t	p	Sonuç
H ₁ : Müşteri Temelli Kurumsal İtibar	→ Hasta Bağlılığı	0,83	0,094	11,415	0,00	Kabul
H ₂ : Müşteri Temelli Kurumsal İtibar	→ Tercih Önceliği	0,80	0,083	9,501	0,00	Kabul
H ₃ : Tercih Önceliği	→ Hasta Bağlılığı	0,26	0,129	2,693	0,00	Kabul
H ₄ : Müşteri Temelli K. İtibar	→ Tercih Önceliği → Hasta Bağlılığı	0,63	0,127	6,514	0,0	Kabul

Tablo 14. Araştırma Modeline Ait Yapısal Model Standardize Yol Katsayıları ve Analiz Sonuçları

Ölçme modellerinin doğrulanmasından sonra, örtük değişkenli yapısal model üzerinden araştırma hipotezleri test edilmiştir. Analiz sonuçları Şekil 5; Tablo 12-13-14'te sunulmuştur. Tablo 13 ve 14'teki verilere göre, tüm ilişkilerde "p" değerlerinin 0,01'den küçük olması sebebiyle, faktör yüklenimleri ve gizil değişkenler arasındaki ilişkilerin önemli olduğu görülmektedir. Şekil 5, Tablo 12-13-14'teki veriler ışığında aşağıdaki yorumlar yapılmıştır:

İlk olarak H1 (Müşteri temelli kurumsal itibar - Hasta Bağlılığı) hipotezini test etmek amacıyla müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyinin dışsal hasta bağlılığının ise içsel değişken olduğu örtük değişkenli yapısal model test edilmiştir. YEM sonuçlarına göre müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyinin hasta bağlılığını yordadığı ($\beta=0.83$; $p<.01$) tespit edilmiş; bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın diğer hipotezlerini test etmek amacıyla tercih önceliğinin aracı değişken olduğu ayrı bir model kullanılmıştır. Aracılı yapısal model analizi sonuçlarına göre müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyinin tercih önceliği üzerindeki toplam etkisinin anlamlı ve 0,80 ($\beta=0.80$; $p<.01$) düzeyinde olduğu; aracı değişken olan tercih önceliğinin hasta bağlılığı üzerindeki toplam etkisinin ise anlamlı ve 0,26 ($\beta=0.26$; $p<.01$) olduğu saptanmıştır. Bu durumda H2, ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir. Aracı değişken olan tercih önceliğinin modele dahil edilmesi ile müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyi değişkeninden hasta bağlılığına giden yol katsayısının hala anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta=0.63$; $p<.01$).

Aracılı yapısal model analizi ile müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyi ile hasta bağlılığı arasındaki ilişkide tercih önceliğinin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla bootstrap

yöntemini esas alan yol analizi yapılmıştır. Bootstrap yönteminin diğer Yem yöntemlerinden daha güvenilir sonuçlar verdiği öne sürülmektedir (Hayes, 2018: 45). Bootstrap analizinde 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Bootstrap ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen % 95 güven aralığındaki alt ve üst (GA) değerlerinin (0) değerini kapsamaması gerekmektedir (Gürbüz, 2019: 118). Bootstrap sonuçlarına göre ise müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyinin tercih önceliği vasıtasıyla hasta bağlılığı üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu, dolayısıyla H4 hipotezinin kabul edildiği ifade edilebilir ($\beta = .208$, %95 GA [.053, .390]).

Bu verilerin gösterdiği bir diğer önemli sonuç ise müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyinin tercih önceliğindeki değişimin (varyansın) %64 (R²) ünü, hasta bağlılığındaki değişimin ise %69 (R²) unu açıklamakta olduğudur. Tercih önceliği ise müşteri temelli kurumsal itibar algı düzeyi ile birlikte hasta bağlılığındaki değişimin (varyansın) %72 (R²) sini açıklamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Hastaların müşteri odaklı kurumsal itibar algılarının hasta bağlılığına etkisinde, hastane tercih önceliklerinin aracı etkisini belirlemek ve tüm bu faktörlerin birbirleri üzerindeki etki düzeylerini saptamak amacıyla yapılan araştırmanın hipotezleri ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

H₁	Hastanede hizmet alan hastaların müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeylerinin, hastaneye bağlılıkları üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H₂	Hastanede hizmet alan hastaların müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeylerinin, hastane tercihleri üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H₃	Hastanede hizmet alan hastaların hastane tercihlerinin hastaneye bağlılıkları üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H₄	Hastanede hizmet alan hastaların hastane tercihleri, müşteri temelli kurumsal itibara ilişkin algı düzeyleri ile hastaneye bağlılıkları arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.	Desteklendi

Tablo 15. Hipotez Sonuçları

Araştırma sonucunda müşteri temelli kurumsal itibar bileşenleri; ürün ve hizmet kalitesi, sosyal ve çevresel sorumluluk, müşteri odaklılık, iyi bir işveren/kurum olma, güvenilir ve finansal olarak güçlü kurum şeklinde belirlenmiştir. İlgili yazın incelendiğinde, kurumsal itibarın farklı bileşenlerinden bahsedilse de genel çerçevede farklı sınıflandırmaların bu araştırma ile uyumlu olduğu (Özgöz, 2011: 11; Wiedmann ve Buxel 2005: 145; Kim ve Choi 2003; Brown vd., 2002) ve tüm bileşenlerin birlikte değerlendirilmesinin daha doğru sonuçlar vereceği görüşmüştür (Bromley, 2001; Davies vd., 2002). Araştırmacılar farklı kamuoyu bir firmanın performansının farklı özelliklerine katıldığından, itibarın bir firmanın birden fazla paydaşın beklentilerini karşılamadaki görece başarısını yansıttığını ileri sürmektedirler (Walsh vd. 2009: 5).

Kim ve Choi (2013) yaptıkları araştırma neticesinde olumlu kurumsal itibar sağlamanın aynı zamanda maliyetleri de artıracaklarını yüksek maliyetin ise itibarı olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir; fakat; araştırma tüketici ve firmalar arasındaki güvenin güçlü olduğu ve hizmet kalitesinin olumlu algılandığı durumlarda maliyetlerin geri planda kaldığını göstermiştir. Bu bağlamda; kurumsal itibar bileşenlerinin bütün olarak değerlendirildiği ilgili araştırma sonucunda kurumsal itibar bileşenlerinin birbiri ile güçlü ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Müşteri odaklı kurumsal itibarın hastane tercihi ve hasta bağlılığı üzerindeki etkisi incelendiğinde ise tüm alt boyutlarda hastane tercih önceliğini ve hasta bağlılığını önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Özgöz (2011: 24)' de araştırmasında kurumsal itibarın tüm bileşenlerinin; müşteri memnuniyetini, sadakatini, güvenini ve ağızdan ağıza iletişimi güçlü şekilde etkilediğini saptamıştır. Aynı şekilde kurumsal itibarın marka değerini de pozitif yönde etkilediği

görülmüştür. Bozkurt (2011)'un araştırma sonuçlarında da işletmelerin itibar yönetimleri ile imajları arasında, güven ve kalite noktasında aynı zamanda işletmeyi tekrar tercih etme hususunda pozitif yönde ilişki saptanmıştır. Yine Walsh vd. (2009: 14) müşteri temelli itibarın, müşteri memnuniyeti ve güveninin önemli bir sonucu olduğunu ayrıca müşteri sadakati ve ağızdan ağıza iletişimi kuvvetlendirdiği sonucuna varmışlardır.

Araştırmaların sonuçları göstermektedir ki kurumların olumlu bir itibar kazanmaları için her alanda kendilerini geliştirmeleri, kaliteyi sağlamaları ve müşterileri tarafından kabul görmeleri gerekmektedir. Bir kurumun başarısı sadece kendi amaçları ve hedefleri ile değerlendirilmemeli, paydaşları tarafından nasıl algılandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüz pazar koşullarında rekabette üstünlük kazanabilmek ve devamlılık sağlayabilmek ancak ve ancak kaliteli hizmet sunarak, müşteriyi anlayarak böylelikle müşteri sadakati kazanmak ile sağlanabilmektedir. İyi bir kurumsal itibar hem müşterilerin bağlılığını sağlayacak hem de maliyetleri artırmadan ağızdan ağıza iletişim yoluyla yeni müşteriler kazanılmasını sağlayacaktır.

Bu sonuçlardan hareketle sağlık kurumları yöneticilerine, kurumsal itibara önem vermeleri, bu noktada çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

Aynı zamanda gelecek araştırmalarda kurumsal itibarın kurum açısından kazanımları değerlendirilebilir. Örneklem genişletilerek daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

Agariya, A.K., Singh, D. (2013). CRM Scale Development and Validation in Indian Public Hospitals, *Journal of Health Management* 15(2): 275-291. DOI: 10.1177/097. 06341348903.

Andreassen, T. W. and B. Lindestad (1998). 'The Effect of Corporate Image in the Formation of Customer Loyalty,' *Journal of Service Research*, 1: 82-92.

Bayın, G. (2013). Hastanelerde Kurumsal İmaj ve Hasta Bağlılığı İlişkisi: Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile İbni Sina Hastanesi'nde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bayın, G., Rıfki, Ö. (2015). Determination of the Effect of Corporate Image of Health Institutions on Patient Loyalty. *Ege Akademik Bakış*, 15(4): 577-585.

Biçer, D.F. (2015). Sosyal Medyanın Viral (Elektronik Ağızdan Ağıza) Pazarlama Faaliyetleri Ve Tüketici Satın Alım Niyetine Etkileri, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Biçer, D.F. İlman E., Biçer, E.B. (2019) Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalite Algısı Üzerine Meta Analiz Çalışması, S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (2): 1-26.

Biçer, D.F. İlman, E. (2019). Hastaların Hastane Tercih Öncelikleri ve Hasta Bağlılıklarının Değerlendirilmesi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği), 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, 134-143.

Biçer, E.B., İlman E. (2019). Türkiye'de Sağlık Sistemi, Zekai Öztürk (ed.) Sağlık Kurumlarında Yönetim, Siyasal Kitabevi. Ankara.

Bozkurt, M. (2011). Kurumsal İtibar Yönetiminin Müşteri Değerlendirme Sürecine Yansıması ve Etkileri: Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Bromley, D.B., (2001). Relationships between personal and corporate reputation, *European Journal of Marketing*, 35 (3-4): 316-334.

Çobanoğlu, V. (2012). Kamu Hastanelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi: Balıkesir Atatürk Devlet Hastanesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Davies, G., R. Chun, R. J. V. da Silva and S. Roper (2002). *Corporate Reputation and Competitiveness*. London, Routledge.

Dierickx, I. and K. Cool. (1989). 'Asset stock accumulation and sustainability of competitive advantage,' *Management Science*, 35: 1504-1511.

Dowling, G. R. (2001). *Creating Corporate Reputations*. Oxford, Oxford University Press.

Fombrun, C. J., N. A. Gardberg and J. W. Sever (2000). 'The Reputation Quotient: A multistakeholder measure of corporate reputation,' *The Journal of Brand Management*, 7: 241-255.

Gardberg, N. A.; Fombrun C. J. (2002). 'The Global Reputation Quotient Project: First Steps towards a Cross-Nationally Valid Measure of Corporate Reputation,' *Corporate Reputation Review*, 4: 303-307.

Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, Birinci Baskı, Ankara: Seçkin yayıncılık.

Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. 2. Edn. New York: The Guilford Press.

Hoşgör, H., Cengiz, E. (2019). İlişkisel Pazarlama Perspektifinden Hastaların Davranışsal Niyet Öncülleri: Kavramsal Bir Model Önerisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(4):501 – 509.

Jai-Beom Kim and Chong Ju Choi (2003) Reputation and product tampering in service industries, *The Service Industries Journal*, 23:4, 3-11, DOI:10.1080/02642060412331300972

Karagöz, Y. (2019). *SPSS VE AMOS Uygulamaları Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kılınç, C.Ç. (2007–2008). Sağlık Sektöründe Faaliyette Bulunan Hastane İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. *Review Of Social, Economic & Business Studies*, (9/10), 309-332.

Moreira, A.C., Carrizo, A., Silva, P.M. (2014). The Trust-Commitment Challenge in Service Quality-Loyalty Relationships, *IJHCQA* 28 (3): 253-266.

Nakip, M. Özçifçi, V. (2015). Sağlık Hizmetlerinde İlişki Pazarlaması ve Hasta Memnuniyeti: Aksaray Aile Sağlığı Merkezlerinde Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46: 1-20.

Öter, V., Südaş, H. (2017). Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Bağlılığı Üzerine Etkisi: Devlet Hastanesi Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 43-57.

Özgöz, A. (2011). Tüketici Algısı Açısından Kurumsal İtibar ile Marka Değeri İlişkisi, *Doktora Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Roberts, P. and G. R. Dowling (2002). 'Corporate Reputation and Sustained Superior Financial Performance,' *Strategic Management Journal*, 23: 1077-1093.

Schumacker, R. E. (2006). Conducting specification searches with amos. structural equation modeling. *A Multidisciplinary Journal*, 13 (1): 118-129.

Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Tucker, L. ve Melewar, T.C. (2005) Corporate Reputation and Crisis Management: The Threat and Manageability of Anti-Corporatism, *Corporate Reputation Review*, 7 (4): 377-387.

Tüfekci, N., Asıgbulmuş, H. (2016). Hasta Memnuniyeti ve Hastane Tercihinde Etkili Olan Faktörler: Isparta İli Örneği. *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 6 (2): 71-92.

Walsh, G. and K.-P. Wiedmann (2004). 'A Conceptualization of Corporate Reputation in Germany: An Evaluation and Extension of the RQ,' *Corporate Reputation Review*, 6: 304-312.

Walsh, G., Beatty, S.E (2007). Bir hizmet firmasının müşteri tabanlı kurumsal itibarı: ölçek geliştirme ve onaylama. *Acad J. İşaret. Sci.* 35, 127-143. <https://doi.org/10.1007/s11747-007-0015-7>

Walsh, G., Mitchell, V-W., Jackson, P. R.; Beatty, S. E. (2009). Examining the Antecedents and

Consequences of Corporate Reputation: A Customer Perspective. *British Journal of Management*, 20(2):187-203. doi: 10.1111/j.1467-8551.2007.00557.x

Wiedmann, K-P. Buxel, H. (2005) Corporate Reputation Management in Germany: Results of an Empirical Study, *Corporate Reputation Review*, 8 (2): 145-163.

Summary

Today, service businesses have a very large market share. In addition, increasing competition, technological developments, changing market structure, diversification of customer demands and expectations have made it necessary for businesses to focus their benefits on their survival. In this context, health services constitute the widest and most important link of service businesses. In addition, health services have to serve the society and provide continuity due to its many unique features in the literature. Many factors such as the increase in the number of private hospital enterprises day by day, changing structure of health services, and awareness of the society make it necessary for customer-oriented work to ensure the continuity of not only the private health sector but also the institutions in the public health sector. Customer orientation is the cornerstone of a quality service approach, and it has an indispensable importance for health services, whose main purpose is to serve the society. In the literature, although the concept of business used for health institutions and the concept of customer used for patients are criticized; Medical institutions consist of not only hospitals (family doctors, community health centres, AFAD, rehabilitation and dialysis centres, health tourism businesses, etc.), and customers consist of not only patients, in the literature, the concept of customer, which is described as internal and external customer; defined as anyone who is shopping with an institution; In this context, it should not be forgotten that the hospitals that have the largest service share among the health institutions have a wide customer portfolio in both internal (stakeholders, healthcare professionals, administrative staff etc.) and external (government, society, SGK, insurance institutions, patient and patient relatives etc.). This study is limited to the patients in hospitals in terms of the subject and purpose of the research, not the concept of the health institution and the client; so the terms hospital and patient will be used.

Reputation can be defined as the distribution of opinions about a stakeholder or person in an interest group or an organization. The corporate reputation is the positive and negative impressions of the company's stakeholders about the corporation. When the literature on corporate reputation is examined, it is possible to say that it has an impact on consumer trust and therefore plays an important role in customer satisfaction and loyalty. In addition; It can be said that positive corporate reputation creates a perception that guarantees the quality of goods and services, affects consumers' willingness to purchase, thereby keeping employees and customers loyal and making the institution unique.

Patient loyalty can be defined as the patient's intention to revisit the healthcare facility where he/she is receiving service, to prefer this hospital despite alternative service providers and to transfer his/her service experiences with positive feedback to others. The patients, whenever they need a health care provider they receive all the time the same standard of service and they receive services and benefits in certain proportions that make them feel loyal to that institution.

One of the most important stages in the decision-making process of a customer is the process of evaluating the options and the formation of choice among the alternatives. Because in this step, the end of the decision process is near-end. At this point, many factors such as information sources, past experiences, evaluation of promotion and marketing strategies, severity of need, corporate reputation of alternative companies and brand image are evaluated together. The most influential factors on patients' hospital preferences are in the related literature; high quality of service, trust, satisfaction, well-known specialist physicians in all branches, availability, advice and social security.

It is necessary to ensure patient loyalty in health services, to provide a certain quality of service and

in this way, to ensure patient satisfaction. Nowadays, beyond creating satisfaction, it has become essential to satisfy them by creating more value than expected. At this point, it is important to provide concrete and abstract elements that will make patients feel more secure and relieve their physical and mental anxiety. Thus, well-based, patient and public's hospitals that have gained a certain reputation among public, will gain competitive advantage in the creation of loyalty and being preferable. The way to gain positive reputation in hospitals is possible with knowing the preferences and expectations of patients with a strong communication network; and providing quality service that meets these expectations and needs. In addition to all these, it is seen that there are not enough studies regarding hospitals and customer-oriented corporate reputation practices. In this context the purpose of the research; to determine the mediating effect of customer-oriented institutional reputation on patient loyalty, hospital preference priorities and to determine the effect levels of all these factors on each other.

As a result of the research; customer-based corporate reputation explained 64% of the change in the priority of choice and 69% of the change in patient loyalty; The preference of choice was found to explain 72% of the change in patient loyalty along with customer-based corporate reputation, and it was observed that all variables had a high impact on each other .

As a result of hospitals having a strong corporate reputation and creating attention to the issues that have impacts on patient preferences to create patient loyalty, it is considered that patients of the hospital will trust the hospital and hospital personnel, treatment process will be completed as envisaged and hospital customer relationship management activities can continue more comfortable. Thus, it is recommended to the researchers to research about the other factors that increase the corporation reputation and patient loyalty in the context of health institutions and their benefits on the public.

Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ekonomik Kompleksite Düzeyinin Belirleyicileri

Determinants of Economic Complexity Level
in New Industrialized Countries

Dilek ŞAHİN¹
Savaş DURMUŞ²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 26.05.2020 | Kabul Tarihi: 30.06.2020

Özet

Günümüzde ülkelerin ihracat hacimlerinin büyüklüğünden ziyade, ihracatın kompozisyonu önem kazanmaktadır. Ekonomik karmaşıklık, ülkelerin ürettikleri sofistike ürünler ve ihraç ettikleri ürünlerin kompleksite derecesini göstermektedir. Bu çalışmanın temel amacı, yeni sanayileşen 10 ülkede (Çin, Brezilya, Meksika, Arjantin, Hindistan, Tayland, Malezya, Filipinler, Türkiye, Güney Afrika) 1990-2017 dönemleri arasında ekonomik karmaşıklık, finansal gelişme, sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve patent başvurusu ilişkisini panel veri modelleri vasıtasıyla analiz etmektir. Çalışmada kullanılan değişkenlerde ve modelin genelinde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmüştür. Ayrıca serilerin birinci farklarında durağan oldukları gözlenmiştir. Eşbütünleşme testinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır. Konya (2006) nedensellik testinde ise, Çin ve Meksika'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklık endeksine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Filipinler'de yerli patent başvurularından ekonomik karmaşıklığa doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Brüt sabit sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklığa doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Türkiye ve Meksika'da finansal gelişmeden ekonomik karmaşıklık endeksine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Kompleksite, Yeni Sanayileşen Ülkeler, Panel Veri Analizi.

Abstract

Today, the composition of exports is becoming more important than the size of the countries' export volumes. Economic complexity indicates the degree of complexity of sophisticated products produced by countries and the products they export. The main purpose of this study is to analyze the relationship between economic complexity, financial development, capital investments, foreign direct investment and patent application between 1990-2017 through panel data models in 10 newly industrializing countries (China, Brazil, Mexico, Argentina, India, Thailand, Malaysia, Philippines, Turkey, South Africa,). It was observed that horizontal cross-sectional dependence of the variables used in the study and the overall model. In addition, the first differences of the series were observed to be stable. In the cointegration test, no cointegration relationship was found between the variables. In the causality test of Konya (2006), it is seen that there is a causality relationship from direct foreign capital investments to economic complexity index in China and Mexico. In the Philippines, there is a causal relationship from domestic patent applications to economic complexity. No causal relationship from gross fixed capital investments to economic complexity. It is seen that there is a causality relationship from financial development to economic complexity index in Turkey and Mexico.

Keywords: Economic Complexity, New Industrialized Countries, Panel Data Analysis.

1 Doç.Dr, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü,
E-posta: dilek58sahin@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-4830-8106
2 Dr.Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İBBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
E-posta: sdurmus_75@hotmail.com, Orcid No: 0000-0003-4156-4526

Giriş

Ekonomik büyüme bir ülkede belirli bir süreçte (genellikle bir yıllık dönemde) üretilen mal ve hizmet miktarındaki artıştır. Büyüme hızı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılıklar göstermesinden dolayı bu alanda yapılan çalışmalar literatürde her geçen gün daha da artmaktadır. 1990'lı yıllara kadar yapılan çalışmalarda klasik üretim faktörleri ekonomik büyüme faktörlerinin temelini oluştururken günümüz piyasa ekonomisinde bu faktörlere makro ekonomik unsurlar da eklenmiştir. Uluslararası çalışmalarda özellikle de gelişmekte olan ülkeler için yapısal dönüşümün önemi sürekli vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin üretim faktörlerini düşük verimliliğe sahip olduğu alanlardan yüksek verimli alanlara yönlendirmesi ülkelerin hızlı büyümesinde temel sürükleyici etken olacağı belirtilmektedir.

Bir ülkenin üretim ve ihracat yapısı o ülkenin ekonomik büyüme göstergeleri içerisinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde, ülkelerin ürettikleri ve ihraç ettikleri ürünlerin ne kadar sofistike olduğu ve ekonomik yapının zaman içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ekonominin sürdürülebilir büyüme hızını takip etmesinde son derecede önemlidir. Artık ülkelerin ne ürettiği ve ne kadar ürettiğinden ziyade üretmiş oldukları ürünlerin katma değerinin yüksek olup olmadığına, üretilen ve ihraç edilen ürünlerin sofistikasyon derecesine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, artık ülkelerin toplam ihracatlarının ne kadar ürün üretilip dış ülkelere satıldığından ziyade, hangi içerikte ürünlerin satıldığı, katma değer yaratıp yaratmadığı bir diğer deyişle ülkenin büyüme performansına etkisi sorgulanmaya başlanmıştır.

Günümüzde ülkeler arasındaki gelir farklılığının en temel nedeni, ülkelerin sahip oldukları bilgi ve beceri potansiyelidir. Bilgi ve beceri yeteneğinden yoksun ülkeler daha kısıtlı ürünler üretmekte bu da ülkelerin gelir düzeylerinin artırılmasında bazı engelleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ülkelerin büyümeleri ve gelişme düzeylerinin artırılabilmesi için ürettikleri ürün içeriklerini çeşitlendirmeleri gerekmektedir (Can ve Doğan, 2018:7).

Ülkeleri gelişmişlik düzeyine göre üç gruba ayırmak mümkündür. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler. Yeni sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere göre daha az ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyine sahiptirler. Bu açıdan yeni sanayileşmiş ülkeler göreceli bir ekonomik kalkınma seviyesine sahip, aktif bir imalat sanayi yapısına haiz uluslararası yatırım ve finans sistemleriyle ilişkisi olan küçük ülke gruplarını tanımlamaktadır. Bu ülkeler, sanayi üretimlerinin ve istihdamın milli gelir içindeki payının belirli bir düzeyin üzerine çıkararak, imalat sanayi ihracatındaki payını artıran, tasarruf oranını artıran ülke grubudur.

Bu çalışmada, yeni sanayileşen 10 ülke örneğinde (Çin, Brezilya, Meksika, Arjantin, Hindistan, Tayland, Malezya, Filipinler, Türkiye, Güney Afrika,) 1970-2017 dönemleri arasında ülke ekonomilerinin teknolojik mal üretebilme kapasitesini gösteren ekonomik kompleksite endeksi ile yerli patent başvuruları, brüt sabit sermaye yatırımları, özel sektöre kullanılan krediler ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasındaki ilişki panel veri modelleri vasıtasıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın kurulan modelinde bağımlı değişken olarak ekonomik karmaşıklık endeksi kullanılırken diğer değişkenler bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmada patent değişkeni logaritması alınarak kullanılırken, diğer değişkenler ham halleriyle kullanılmıştır. Böylelikle ekonomilerin ne orandabeceri ve bilgi içerikli üretim gerçekleştirdiğini gösteren ekonomik kompleksitenin ele alınan değişkenlerle olan ilişkisi ortaya konularak literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Çalışma beş ana başlık altında oluşturulmuştur. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ekonomik karmaşıklık endeksi hakkında bilgi verilmiştir. Literatür taramasının yer aldığı üçüncü bölümü takip eden dördüncü bölümde ekonometrik yöntem ve bulgulardan bahsedilerek analiz sonuçları değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Ekonomik Karmaşıklık Endeksi

Hausmann vd., (2011), ekonomik karmaşıklık ölçüsü oluşturmak için öncelikle, daha fazla bilgiye

sahip olan ülkelerin, ürün çeşitliliğini artırma olanakları daha fazladır. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin sahip olduğu bilgi stoku miktarı üretken çeşitliliğinde ve ürün çeşidinde artışı ifade etmektedir. Bu terminolojiyi kullanarak, birçok kişi için bilgi içeren karmaşık ürünlerin daha az yaygın olduğunu gözlemleyebiliriz. Bir ülkenin bilgi miktarı, ürettiği ürünlerin çeşitliliği ile ifade edilir. Başka bir ifadeyle, ekonomik karmaşıklık düzeyi, ülkelerdeki gelecek dönem büyüme kabiliyetini göstermektedir. Aynı zamanda ekonominin üretip ihraç ettiği ürünlerin bilgi yoğunluğunu dikkate alarak, ülke ekonomisinin bilgi yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir. Ekonomik karmaşıklık endeksi, ekonomideki yapısal dönüşümü temsil etmekle birlikte ekonomilerin nasıl bir yapısal değişim sergilediğini de göstermektedir.

Hausmann vd., (2011), bir ekonominin karmaşıklığı, sahip olduğu faydalı bilgilerin çok olması ile doğrudan bağlantılıdır. Karmaşık bir toplum yapısını oluşturmak ve devamını sağlamak için yönetim, tasarım, teknoloji, finans, ticaret hukuku, insan kaynakları vb. alanlarda beceri, bilgi ve yetenek sahibi kişilerin, ürünleri üretmek adına etkileşime geçilerek birleştirebilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, ekonomik karmaşıklık bir ülkenin üretken çıktısının bileşiminde bilgiyi tutmak ve birleştirmek için ortaya çıkan yapıları yansıtır. Can ve Doğan (2018)'e göre, ekonomik karmaşıklık (kompleksite), bir ülkenin prodüktivitesi ve bilgi kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle, yüksek teknoloji düzeyine sahip ve ürün yelpazesi geniş olan ülkelerin ekonomik kompleksite karşılaştırmasında ön sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, bir ülke tarafından üretilen ürünler sadece belirli ülkeler tarafından üretilbiliyorsa, ilgili ülkenin sahip olduğu niteliğin, bilgi düzeyinin ve verimliliğin diğer ülkelerden farklılaştığı anlaşılmaktadır (Can ve Doğan, 2018: 6). Bir ülkenin üretken yapısı ve ihraç ürünlerinin bilgi içeriğini ifade eden ekonomik kompleksite bir ülke için ekonomik büyümenin sürükleyici gücü konumundadır. Bu bağlamda, bir ülkenin üretip dış pazara sunduğu mal ve hizmetin içeriği yüksek ve o malın üretiminde söz konusu ülke yerine kolaylıkla ikame edilebilecek başka bir ülke yok ise, bu durum söz konusu ülkenin yüksek ekonomik kompleksiteye sahip olduğu anlamına gelmektedir (Soyyigit, 2018: 375). Ekonomik kompleksite, bir ülkenin çıktısı verimliliği ve bilgi içeriğini temsil etmektedir. Bu nedenle, yüksek teknoloji üretme kapasitesine sahip ve ürün yelpazesini artıran ülkelerin ekonomik kompleksite sıralamasında ön sıralarda olması gerekir (Can ve Doğan, 2018: 6).

Ülkelerin zenginliği, ülkelerin sunduğu ürün ve hizmet seti olarak tanımlanan üretim yapısına sıkı sıkıya bağlıdır. Ürünler eşit derecede sofistike değildir bu nedenle ülkelerin uzun vadeli gelirleri ihracatlarında ürettikleri ürünlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı ile belirlenir. Ürünlerin sofistike oluşu ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin tespitinde son derecede önemlidir. Ülkelerin üretken yapısı spesifik girdilerin yerel mevcudiyeti veya var olan kapasiteler ile belirlenir. Kapasiteler köprüler, limanlar, otoyollar gibi somut girdiler olabileceği gibi, normlar, kurumlar, beceriler veya belirli sosyal ağların varlığı gibi maddi olmayan durağan varlıklardan oluşur. Başka bir ifadeyle, üretimde kullanılan fiziki ve fiziki olmayan girdilerin yanı sıra sosyal etkileşim ağlarını da kapsayan yeteneklerin üretimin yapıtaşısı olduğu ifade edilmektedir. Ürünlerin sofistifikasyon derecesi, ürünün gerektirdiği yeteneklerin sayısı ile belirlenirken, bir ülkenin ekonomik kompleksite derecesi ise ekonominin sahip olduğu yerel olarak mevcut olan yetenekler kümesi ile ilgilidir (Hidalgo, 2009: 2).

Hidalgo ve Hausmann (2009), ekonomik karmaşıklık düzeyinin önemine ilişkin bazı çıkarımlarda bulunarak, ekonomik karmaşıklık endeksinin etkili olduğu faktörleri şu şekilde sıralamıştır (Hidalgo ve Hausmann, 2009: 10575):

- Ülkedeki mevcut bilgi ve yetenekler kümesi hakkında bilgi vermektedir.
- Kişi başına gelirle güçlü bir korelasyona sahiptir.
- Gelecekteki büyümenin tahminini sağlamaktadır.
- Ülkenin gelecek dönemdeki ihracat yapısının karmaşıklık düzeyi üzerinde belirleyicidir.

Hausmann vd., (2011: 24) tarafından ortaya konulan “ekonomik kompleksite endeksinin dege-

rinin yüksek olması o ülke ekonomisinin ekonomik kompleksite düzeyinin de aynı oranda yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ülkelerin ekonomik kompleksite düzeyini artırabilmeleri için kompleks ürünlerin sanayilerindeki rekabetçiliklerini artırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, ülkelerin ekonomik kompleksite düzeyi, ihraç etmiş oldukları ürünlerin kompleksite düzeyine bağlı olarak değişmektedir (Hausmann vd., 2011: 24-25).

Ekonomik kompleksite endeksinin hesaplanmasında Hausmann vd., (2011: 24), satırlarında ülkelerin ve sütunlarında ürünlerin bulunduğu elemanları, c ülkesi p ürününü üretiyorsa 1; üretmiyorsa 0 değeri alan bir matristen yola çıkarak hesaplamıştır. Söz konusu matrisin satırlarının ve sütunlarının toplamları alınarak sırasıyla çeşitlilik ve yaygınlık hesaplanabilmektedir:

$$\text{Çeşitlilik: } k_{c,o} = \sum_p M_{cp} \quad (1)$$

(1)

$$\text{Yaygınlık: } k_{p,o} = \sum_c M_{cp} \quad (2)$$

Ayrıca yazarlar, bir ülkede mevcut olan veya bir ürünün üretilmesi için gerek duyulan yeteneklerin sayısına ilişkin doğru sonuçlara ulaşabilmek için çeşitlilik ve yaygınlık ölçümlerinin taşıdıkları bilgilerin karşılıklı olarak kullanılması ile yeni ölçümler elde etmişlerdir. Bu işlem, ülkeler açısından ülkenin ihraç ettiği ürünlerin ortalama yaygınlığını ve bu ürünleri üreten ülkelerin ortalama çeşitliliğini hesaplamak anlamına gelirken; ürünler bakımından ise, bu ürünleri üreten ülkelerin ortalama çeşitliliğini ve bu ülkelerin ürettiği diğer ürünlerin ortalama yaygınlığını hesaplamayı gerekmektedir. Söz konusu durum aşağıdaki eşitliklerde gösterilmektedir (Hausmann vd., 2011: 24).

$$k_{c,N} = \frac{1}{k_{c,o}} \sum_p M_{cp} \cdot k_{p,N-1} \quad (3)$$

$$k_{p,N} = \frac{1}{k_{p,o}} \sum_c M_{cp} \cdot k_{c,N-1} \quad (4)$$

Eşitlik (4), Eşitlik (3)'ün içine yerleştirildiğinde, Eşitlik (5)'e ulaşılır.

$$k_{c,N} = \sum_{c'} k_{c',N-2} \sum_p \frac{M_{cp} M_{c'p}}{k_{c,o} k_{p,o}} \quad (5)$$

Eşitlik (5)'te, $\tilde{M}_{cc} = \sum_p \frac{M_{cp} M_{c'p}}{k_{c,o} k_{p,o}}$ kabul edildiğinde $k_{c,N}$ ifadesi aşağıdaki şekle dönüşmektedir:

$$k_{c,N} = \sum_{c'} \tilde{M}_{cc} \cdot k_{c',N-2} \quad (6)$$

Eşitlik (6), $k_{c,N} = k_{c',N-2} = 1$ olduğunda sağlanmaktadır. Esasında bu ifade, $\tilde{M}_{cc}$ matrisinin en büyük özdeğeri ile ilişkili olan özvektördür. Elemanları 1 değerlerinden oluştuğu için bilgi sağlayıcı nitelik taşımamaktadır. Bu nedenle ikinci en büyük özdeğere ait özvektör ile ilgilenmişler ve böylelikle Ekonomik Kompleksite Endeksinin (7) nolu eşitlikte olduğu tanımlamışlardır.

$$ECI = \frac{\vec{K} - \langle \vec{K} \rangle}{stdhata(\vec{K})} \quad (7)$$

(7) nolu eşitlikte, $\vec{K}$, $\vec{M}_{cc}$ matrisinin ikinci en büyük özdeğeri ile ilişkili olan özvektörü, $\langle \vec{K} \rangle$ mayı temsil etmektedir.

ortalamayı temsil etmektedir.

Fortunato ve Razo (2014), ekonomik gelişme sürecinde başarılı olan ülkelerin bu başarıya katma değeri düşük basit ürünlerin yerine katma değeri yüksek sofistike ürünleri üreterek ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu gelişmenin sağlanabilmesi kadar, sürdürülebilmesi de son derecede önemlidir. Ekonomide bilgi ve becerilerin oluşturularak bunların üretken bilgiye dönüştürülmesi gerekir. Dolayısıyla bir ülkenin ve firmalarının bilgi ve beceri biriktirme yeteneği, üretken bilgileri birleştirerek içsel katma değeri çeşitlendirmek ve artırmaktan geçer. Böylelikle giderek daha fazla sayıda ürün üretmek için ortak yetkinlikler geliştirilir.

Ülkelerin yapısal dönüşümü aşamalı bir şekilde gerçekleşmekte bu nedenle ekonomideki mevcut donanım ile üretilebilen bir üründen, çok daha ileri bilgi, beceri ve yetenek gerektiren ürünlerin üretimine geçişin birden mümkün olmayacağı vurgulanmıştır (Fortunato ve Razo, 2014: 268). Bir ürün, farklı bileşim ve içerikten oluşan birçok girdinin bileşimi ile oluşturulmaktadır. Ürünleri oluşturan bu girdiler “yetenek” olarak ifade edilmektedir. Kompleks ürünler ortaya çıkarmanın iki temel koşulu vardır. Bunlar, üretim faktörlerinin yetenekleri ve üretimi gerçekleştirmek için yeterli teknoloji seviyesidir. Ülkelerin potansiyel yetenek (becerive bilgi seviyesi) çeşitliliği arttıkça diğer ülkelerden daha fazla farklılaşacağı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, ülkelerin ekonomik kompleksite seviyelerini yükseltmesinde yetenek çeşitliliği temel faktörlerden biri olmaktadır. Bir ülkenin ürettiği ürünler dünyanın farklı coğrafyasında diğer ülkeler tarafından da kolayca üretiliyor ise bu ülkenin bilgi ve beceri düzeyi yani yeteneğinin fazla olmadığı gerçeğini ortaya koyar (Can, 2016: 25).

Ülkelerin ekonomik kompleksitesine pozitif katkıda sağlayacak unsurlar arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlar, Ar-Ge faaliyetleri, finansal gelişme ve liberal politikalar olarak sıralamak mümkündür. Bu bağlamda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkelerde verimlilik düzeyini artırması, ileri teknoloji kullanımını artırması, işgücü niteliğini yükseltmesi ve know-how'u beraberinde getirmesi ile katkıda bulunurken; yapılan Ar-Ge faaliyetleri de yenilik geliştirme açısından katkıda bulunur. Ayrıca, finansal gelişmenin sağlanması ile firmaların finansal kaynaklara ulaşımı ve yeni teknolojik ürünleri üretmelerinin yolu açılmış olur. Düşük maliyetli ve hızlı finansman sağlayabilen firmalar, üretim faaliyetini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan makine, araç-gereci kolaylıkla transfer etme imkânına sahip olurlar. Son olarak uygulanan liberal politikalar, firmaların dışarıdan daha kolay bir şekildehammadde, yardımcı madde ve ara malısağlama potansiyelini artırmaktadır.

Böylelikle yeni üretim, yeni pazar ve yeni pazarlama stratejilerinin gelişmesinin yolu açılmış olur. Uygulanan politikalar sayesinde, bir yandan ticaretin kolaylaştırılması diğer yandan mevcut bilgi ve becerilerden yoksun olan ülkelerin bu açıklarını dışa açılma ile gidermeleri ve daha kompleks ürünler üretmelerine olanak bulmaları sağlanır (Can, 2016: 25-26). Tablo 1’de dünyada ekonomik karmaşıklık endeksi sıralamasına göre ilk 10 sırada yer alan ülkelere ait endeks değerlerine yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinin bulunduğu sıralamada ayrıca Japonya, Singapur ve Güney Kore gibi Asya ülkelerinin de olduğu görülmektedir. Tablo 1’de bahsi geçen ülkelerin ürettikleri ürünlerin yüksek beceri, bilgi ve teknoloji içerdiği anlaşılmaktadır.

Sıra	Ülke	Ekonomik Karmaşıklık Endeks Sırası
1	Japonya	2.30
2	İsviçre	2.24
3	Almanya	2.07
4	Singapur	1.86
5	İsveç	1.80
6	Güney Kora	1.77
7	Amerika	1.75
8	Finlandiya	1.70
9	Çek Cumhuriyeti	1.64
10	Avusturya	1.62

Tablo 1. Ekonomik Karmaşıklık Endeksi Dünya Sıralaması (2017)

3.Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde, ekonomik karmaşıklık ile ilgili ilk çalışmanın Hidalgo ve Hausmann (2009) tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bulgular, ekonomik büyüme ile ekonomik karmaşıklık arasında güçlü bir ilişkinin olduğu yönündedir. Konuyla ilgili literatürde yapılan diğer çalışmalar aşağıda özetlenmiştir:

Can (2016), 1970-2017 döneminde Güney Kore’de ekonomik küreselleşme ve ekonomik kompleksite arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök analizlerinden Lee ve Strazicich (2003) ve Zivot Andrews (1992) testi kullanılmıştır. Ardından, Maki eşbütünleşme testi ve uzun ve kısa dönem analizleri için FMOLS yöntemi uygulanmıştır. Analiz bulgularında, ekonomik kompleksitenin ekonomik küreselleşmeden pozitif yönde etkilendiği görülmüştür.

Çeştepe ve Çağlar (2017), 1982-2012 dönemleri arasında; Türkiye’nin de içinde bulunduğu 86 ülke 5’er yıllık 6 dönemden oluşan panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Araştırma sonucunda ekonomik karmaşıklık endeksinin kişi başına milli gelir artışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Elde edilen bulgular, Türkiye’de üretim deseninin Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin sektörel yapısına uygun hale getirilmesi sonucunda Türkiye’de ekonomik büyüme oranının çok daha yüksek seviyelere ulaşacağını belirtmişlerdir.

Akın ve Güneş (2018), 1982-2016 dönemi arasında Türkiye’de dış ticaret kompozisyonu, ürün karmaşıklığı ve reel efektif döviz kurunun dış ticarete etkisini araştırmıştır. Analiz yöntemi olarak Johansen Eşbütünleşme testi ve Zivot Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, reel efektif döviz kuru, ekonomik karmaşıklık endeksi ve dış ticaret haddi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Reel efektif kurve ekonomik karmaşıklık endeksinden dış ticaret haddine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Can ve Doğan (2018), 1970-2013 dönemi arasında Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik karmaşıklık ilişkisi incelenmiştir. Analiz bulguları, finansal gelişmenin ekonomik karmaşıklığı pozitif yönde etkilediğini göstermiştir.

Kurt (2018), 1974-2015 dönemi arasında Türkiye’nin ekonomik kompleksite ve küreselleşme arasındaki ilişkisi DOLS, FMOLS, CCR modelleri kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, küreselleşmenin ekonomik kompleksiteyi istatistiksel olarak anlamlı etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, politik küreselleşmenin ekonomik kompleksiteyi negatif etkilediği, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin ise ekonomik kompleksiteyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Kurt ve Azazi (2018), 1966-2016 dönemlerinde Türkiye’de finansal gelişme ve sofistike ürün üretimi ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmada FOLS, CCR ve DOLS modelleri kullanılmıştır. Finansal gelişme ve sofistike ürün üretimi arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Soyyigit (2018), 1990-2016 dönemleri arasında OECD'nin kurucu ülkelerinde kişi başına düşen GSYH ile ekonomik kompleksite düzeyi ilişkisi ele alınmıştır. Yöntem olarak panel eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Analiz bulgularında iki değişken arasında panelin geneli için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunurken; birimler için ABD, Kanada, Yunanistan, Avusturya ve İrlanda için pozitif fakat Norveç için negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Lapatinas vd., (2019), 2002-2012 dönemleri arasında gelişmiş ve gelişmekte olan 88 ülkede ekonomik karmaşıklık ve çevresel performans arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz bulguları, daha yüksek seviyelerde ekonomik karmaşıklığa geçmenin yani ürün karmaşıklığının çevresel bozulmaya neden olmadığını göstermiştir.

Neagu (2019), 1995-2017 dönemleri arasında 25 Avrupa Birliği ülkesinde Çevresel Kuznets Eğrisini (EKC) test etmek amacıyla, ekonomik karmaşıklık endeksi ve karbon emisyonu arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Ekonomik karmaşıklığa bağlı olarak, CO2 emisyonu ters u şeklindedir. İlk aşamada, ülkelerin ihracat yaptıkları ürünlerin karmaşıklığı arttıkça kirlilik düzeyi artar ve bir dönüm noktasından sonra ekonomik karmaşıklıkta artış kirlenici emisyonları azaltır. Panel eşbütünleşme testi sonucunda, ekonomik karmaşıklık, enerji yoğunluğu ve karbon emisyonu arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Neagu ve Teodoru (2019), 1995-2016 dönemleri arasında 25 Avrupa Birliği ülkesinde, ekonomik karmaşıklık, enerji tüketim yapısı ve sera gazı emisyonu arasındaki uzun vadeli ilişki panel veri yöntemi ile ele alınmıştır. Ekonomik karmaşıklık, enerji tüketim yapısı ve sera gazı emisyonu arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, enerji politikalarının şekillenmesinde ekonomik karmaşıklığın dikkate alınması gereken bir değişken olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Soyyigit vd., (2019), G-20 topluluğundaki 18 ülkede, 1970-2016 dönemine ait; ihracat, ekonomik kompleksite endeksi ve sabit sermaye yatırımı değişkenlerinin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular; Almanya, Endonezya, Brezilya, Çin, Meksika, Güney Kore, Japonya, ABD ve Türkiye için ekonomik kompleksite endeksinin kişi başına düşen gelir üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, Avustralya, Kanada, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık ve Arjantin için negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Brezilya diğer ülkelerden ayrılan tek ülke olmuştur. Analiz sonucunda Brezilya'nın hammadde ve ara mal niteliğindeki birincil ürünlerde ihracatının arttığı, mamul ürünlerde ihracat payının azaldığı, buna karşılık kişi başına düşen gelirele ekonomik kompleksite düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Şeker (2019), 1989-2017 dönemleri arasında Türkiye için ekonomik karmaşıklık endeksinin teknolojik gelişme, yüksek teknolojili ürün ihracatı ve sermaye yatırımları ile olan ilişkisi zaman serisi yöntemi ile analiz edilmiştir. Johansen ve Gregory-Hanseneşbütünleşme testleri sonucunda, ekonomik karmaşıklık endeksi ile yüksek teknolojili ürün ihracatı, yerli patent başvuruları ve sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan nedensellik analizi sonucunda, ekonomik karmaşıklık endeksi, yüksek teknolojili ürün ihracatı ve yerli patent başvuruları arasında karşılıklı çift yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca Brüt sabit sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklık endeksi, yüksek teknolojili ürün ihracatı ve yerli patent başvurularına doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.

Uçar vd., (2019), G-8 ülkeleri arasında ekonomik karmaşıklık endeksi, kişi başına düşen gelir düzeyi ve ihracat arasındaki ilişki panel nedensellik ile ele alınmıştır. Granger nedensellik testinde kişi başına düşen gelirden ekonomik karmaşıklık düzeyine doğru bir nedenselliğin olduğu; Dimitrescu-Hurlin testi sonuçları ise, ihracattan kişi başına düşen gelir düzeyine ve ekonomik karmaşıklık düzeyine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Yıldız ve Yıldız (2019), 1970-2016 dönemlerinde 10 yeni sanayileşen ülkede (Hindistan, Çin, Filipinler, Malezya, Tayland, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Endonezya) ekonomik büyüme

ve ekonomik karmaşıklık arasındaki ilişki araştırılmıştır. Reel GSYH ve Ekonomik karmaşıklık Endeksi verileri kullanılmıştır. Konya (2006) nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada; Malezya, Güney Afrika ve Meksika'da ekonomik karmaşıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ayrıca Çin'de değişkenler arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Panelin geneli ele alındığında yalnızca ekonomik büyüme ve ekonomik karmaşıklık arasında tek taraflı nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere, literatür derinlemesine incelendiğinde ekonomik karmaşıklık üzerine yapılan çalışmaların Hidalgo ve Hausmann (2009) çalışmalarını takiben yoğunluk kazanmıştır. Fakat bu çalışmalar incelendiğinde büyük bir çoğunluğun ekonomik karmaşıklık değerlerini ürün ve ülke karmaşıklığı olarak ayrıştırma yoluyla endeks değeri hesaplamak ve/veya geliştirmek amacıyla yapılan metodolojik çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Literatürden yola çıkılarak; ekonomik karmaşıklık, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yerli patent başvuru sayısı ve brüt sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların yeterince olmaması nedeniyle bu çalışmanın literatürdeki boşluğu kapatacağı ve çalışmanın özgünlüğünü arttıracacağı düşünülmektedir.

4. Ekonomik Yöntem ve Bulgular

4.1. Veri Seti

Çalışmada, 1990-2017 yılları arasındaki dönemde yeni sanayileşen 10 ülkede (Brezilya, Meksika, Arjantin, Çin, Tayland, Filipinler, Malezya, Hindistan, Türkiye, Güney Afrika) ekonomik karmaşıklık endeksi ile yerli patent başvuruları, brüt sabit sermaye yatırımları, özel sektöre kullanılan krediler ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasındaki ilişki panel veri modelleri vasıtasıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın kurulan modelinde; bağımlı değişken olarak ekonomik karmaşıklık endeksi kullanılırken diğer değişkenler bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmada patent değişkeni logaritması alınarak kullanılırken, diğer değişkenler ham halleriyle kullanılmıştır. Ekonomik karmaşıklık endeksine ilişkin veriler, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi'ne (The Observatory of Economic Complexity) ait veri tabanından elde edilmiştir. Yerli patent başvuruları, özel sektör kredileri, brüt sermaye yatırımları ve net doğrudan yabancı sermaye girişine ilişkin veriler ise Dünya Bankası veri tabanından ulaşılmıştır.

Tablo 2. Değişkenler ve Açıklaması

Değişken	Açıklaması	Kaynak
EKO	Ekonomik Karmaşıklık Endeksi	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı Ekonomik Karmaşıklık Gözlemevi'ne (The Observatory of Economic Complexity)
PATENT	Yerli patent başvuru sayısı	Dünya Bankası
FİNANSAL GELİŞME	Özel Sektör Kredileri (%GSYH)	
SERMAYE	Brüt Sabit Sermaye Yatırımları (% GSYH)	
DYS	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Giriş (% GSYH)	

Değişkenlere ilişkin açıklamaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Ekonomik Karmaşıklık Endeksi: Ülkelerin sahip olduğu ortalama beceri düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan bir endekstir. Başka bir ifadeyle, ülkelerin sahip olduğu beceri ve niteliğini

yansıtmaktadır. Bir ülkenin üretken yapısı ve ihraç ürünlerinin bilgi içeriğini ifade eden ekonomik kompleksite bir ülke için büyümenin itici gücü niteliğindedir. Ülkenin ürettiği ve dış pazara sunduğu mal ve hizmetin bilgi düzeyi yüksek ise o malın üretiminde söz konusu ülke yerine kolaylıkla ikame edebilecek başka bir ülke bulunmuyorsa eğer bu ülkenin yüksek ekonomik kompleksiteye sahip olduğunu gösterir.

Yerli Patent Başvuru Sayısı: Ülkelerin sahip oldukları yerli patent sayıları, ülke içerisinde gerçekleştirilen buluş ve icat sayılarını göstermektedir. Yerli patent sayıları, ülkelerin Ar-Ge kapasitelerini göstermekte ve Ar-Ge dayalı çıktının ölçülmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca ülkelerin sahip oldukları patent sayıları o ülkenin yenilikçilik potansiyelini de göstermektedir.

Finansal Gelişme (Özel Sektöre Kullandırılan Krediler): Finansal gelişme, bir ülkedeki bankacılık sistemine ve işleyişine daha fazla finansal enstrüman sağlayarak katkıda bulunmaktadır. Böylelikle yerel üreticiler daha sofistike ürünler üretmektedirler. Bankacılık sektörü tarafından sağlanan krediler firmaların yüksek teknoloji, makine, teçhizat ürünlerini temin etmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca finansal gelişme sayesinde firmaların sermaye maliyetleri düşerken teknoloji transferine olanak bulurlar. Böylelikle firmaların daha sofistike ürünler üretmeleri ve ekonomik kompleksitenin yükselmesi mümkün hale gelmektedir. Sofistike ürünlerin üretimi firmalar tarafından yapılan Ar-Ge faaliyetlerine bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, Ar-Ge yatırımı firmalar açısından maliyetleri yükseltmektedir. Özel sektöre sağlanan finansal krediler, Ar-Ge yatırım finansmanına olanak sağlayacaktır. Yatırımların artması doğru ilişkili olarak ekonomik kompleksitenin artışı da beraberinde getirecektir.

Brüt Sabit Sermaye Yatırımları: Teknolojik ve ekonomik göstergelerden biri olan brüt sabit sermaye yatırımları, ülkelerin üretim süreçlerindeki verimliliği arttırmada ve teknoloji yoğun yeni ürünlerin üretiminin sağlanmasında oldukça önemlidir. Artan sermaye birikimi verimlilik düzeyini artıracak beraberinde ihracattan elde edilecek kazancı da artıracaktır.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Doğrudan yabancı sermaye girişine bağlı olarak yüksek teknoloji üretim düzeyi yükseldikçe ekonomik karmaşıklık endeksinin de artması beklenmektedir.

4.2.Yöntem ve Bulgular

4.2.1.Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında test istatistiği şu şekildedir (Pesaran vd., 2008):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij}^2, \chi^2 N(N-1) / 2 \quad (8)$$

Sıfır hipotezi altında LM testi, $N(N-1) / 2$ serbestlik derecesinde asimtotik kare dağılımına sahiptir.

Pesaran (2004) test istatistiği şu şekildedir (Pesaran vd. 2008):

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij} \right) \quad (9)$$

Pesaran vd. (2008) tarafından $CDLM_{adj}$ testleri geliştirilmiştir. Bu testte LM istatistiğinin varyans ve ortalaması kullanılarak LM testi geliştirilmiştir.

$$LM(\rho)_{adj} = \sqrt{\frac{2}{\rho(2N - \rho - 1)}} \sum_{s=1}^p \sum_{j=1}^{N-s} \frac{(T-k)\bar{\rho}_{i,i+s}^2 - \mu_{Ti,i+s}}{\sigma_{Ti,i+s}} N(0,1) \quad (10)$$

M_{Tij} ve V_{Tij} sırasıyla ortalamayı ve varyansı ifade etmektedir. Sıfır hipotezi altında ilk olarak $T \rightarrow \infty$ ve daha sonra $N \rightarrow \infty$ yakınsadığında LM_{adj} asimptotik olarak normal dağılıma sahiptir. Testin sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde iken; alternatif hipotezi yatay kesit bağımlılığı vardır şeklindedir.

Tablo 3'de çalışmada kullanılan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenlere ait olasılık değerleri %1, %5'den küçük olduğu görülmüş ve H_0 hipotezi reddedilmiştir. Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olduğu gözlenmiştir.

Yatay Kesit Bağımlılığı	EKO	Patent	Fdi	Kredi	Sermaye
CDLm1 (BP, 1980)	315.876* (0.000)	83.293* (0.000)	81.740** (0.001)	76.229** (0.002)	88.476 *(0.000)
CDLm2 (Pesaran 2004)	28.553* (0.000)	4.036* (0.000)	3.873* (0.000)	3.292* (0.000)	4.583* (0.000)
CD (Pesaran 2004)	-3.271* (0.000)	-3.063** (0.001)	-3.205** (0.001)	-2.314* (0.000)	-3.032** (0.001)

Tablo 3. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Modelin geneli için yatay kesit bağımlılığı analizi yapılmış ve sonuç olarak model içinde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmüştür.

Modelin Yatay Kesit Bağımlılığı	İstatistik	Olasılık Değeri
CDLm1 (BP, 1980)	342.035*	0.000
CDLm2(Pesaran 2004)	31.310*	0.000
CD (Pesaran 2004)	0.785	0.216
LMadj	25.529*	0.000

Tablo 4. Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

4.2.2.CADF Birim Kök Testi

Pesaran (2007) CADF testinde t istatistiği $t_i(N,T)$ (11) nolu Eşitlikteki gibidir (Pesaran, 2007):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad (11)$$

$$t_i = (N, T) = \left(\frac{\Delta y'_i \bar{M}_w y_{i-1}}{\bar{\sigma}(y'_{i-1} \bar{M}_w y_{i-1})^{1/2}} \right) \quad (12)$$

Panel istatistiğinin hesaplanması ise (13) nolu Eşitlikten elde edilmektedir:

$$CIPS(N, T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (13)$$

Matematiksel olarak hesaplanan CIPS istatistiği, her bir yatay kesitin t istatistiklerinin ortalaması alınarak belirlenmektedir. Bu analizde, ikinci kuşak birim kök analizlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testi kullanılmıştır. CADF testi, $T > N$ ve $N > T$ durumlarında kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran (2007)'in CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak, her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

CADF birim kök test sonucunda seriler birinci farklarında, $I(1)$ düzeyinde durağandır. Serilerin tamamı $I(1)$ olduğu için eşbütünleşme analizine geçilebilir.

Ülkeler/ Değişkenler	Test İstatistiği (Sabitli Model)									
	Eko	ΔEko	Patent	PatentΔ	Fdi	fdiΔ	Kredi	krediΔ	Sermaye	sermayeΔ
Çin	-2.867	-2.924	-2.219	-4.237	-1.848	-6.134	-2.054	-2.991	-2.026	-3.729
Hindistan	-2.506	-3.230	-2.573	-3.986	-1.513	-2.945	-2.222	-1.248	-1.406	-2.570
Tayland	-2.947	-2.044	-0.691	-5.128	-2.720	-4.284	0.170	-3.803	-1.661	-4.487
Malezya	-1.878	-2.830	-3.169	-4.063	-4.119	-4.249	-1.413	-2.304	-0.571	-1.754
Filipinler	-2.728	-3.560	-2.065	-3.809	-1.897	-3.444	-1.960	-3.699	-0.512	-3.139
Türkiye	-2.031	-2.253	-4.437	-2.431	-1.792	-4.110	0.557	-2.671	-0.754	-2.793
Güney Afrika	-3.841	-2.634	-2.419	-4.295	-5.293	-4.831	-1.990	-3.484	-2.283	-2.842
Brezilya	-3.986	-2.734	-1.856	-3.352	-1.919	-2.704	-4.115	-3.170	-1.866	-2.891
Meksika	-2.658	-3.215	-2.325	-1.469	-2.812	-4.872	-3.394	-4.559	-2.434	-4.165
Arjantin	-2.676	-4.150	-3.365	-3.240	-4.028	-6.605	-1.026	-3.366	-2.574	-3.932
Panel CIPS	-2.812	-2.958	-2.512	-3.601	-2.794	-4.418	-1.300	-3.129	-1.609	-3.230

Tablo 5. CADF Birim Kök Test Sonucu

Not: ***, **, * sıfır hipotezin sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. CADF istatistiği kritik değerleri sabitli modelde (%1) -4.11, (%5) -3.36, (%10) -2.97 (Pesaran 2007, tablo I(b), s.275) Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde (%1) -3.10, (%5) -2.86 (%10) -2.73 (Pesaran 2007, tablo II(c), s.280). Δ, fark operatörü olup değişkenin farkının alındığını göstermektedir.

4.2.3. Değişkenlerin Homojenliğinin Test Edilmesi

Eşbütünleşme denkleminde eğim katsayılarının homojenliğinin tespiti konusunda ilk çalışmalar, Swamy (1970) tarafından gerçekleştirilmiştir. Pesaran ve Yamagata (2008), Swamy'nin testini geliştirmişlerdir. Bu testte, $Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklindeki genel bir eşbütünleşme denkleminde β_i eğim katsayılarının, yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Testin hipotezleri:

$H_0 : \beta_i = \beta$ Eğitim katsayıları homojendir.

$H_1 : \beta_i \neq \beta$ Eğitim katsayıları homojen değildir.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, Delta_tilde ve Delta_tilde_adj test istatistikleri sonuçlarına göre "Eğitim parametreleri homojendir" boş hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitim parametreleri yatay kesitler arasında değişmekte olup heterojendir. Dolayısıyla sonuçlar dikkate alındığında panelde yer alan ülkeler için yorum yapılabilir.

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilde	4.985	0.000
Delta_tilde_adj	5.276	0.000

Tablo 6. Homojenlik Testi Sonucu

Westerlund-Edgerton (2007), eşbütünleşme analizi, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan bir testtir. Aynı zamanda Westerlund-Edgerton, eşbütünleşme denkleminde otokorelasyon ve değişen varyansa izin verdiğinden küçük örneklem açısından sonuç alınması açısından önemli bir testir. LM bootstrap testi ise McCoskey ve Kao'nun geliştirmiş olduğu Lagrange Multiplier testine dayanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının varlığının varlığının belirlenmesi durumunda LM testi bootstrap kritik değerler ile ekonometrik modellerde panelin geneli için eşbütünleşmenin olup olmadığını test etmektedir (Westerlund-Edgerton, 2007: 186-188). Panel eşbütünleşme testi aşağıdaki denklemden türetilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it} \beta_{it} + z_{it} \quad (14)$$

$t = 1, \dots, T$ ve $i = 1, \dots, N$ endeksleri sırasıyla zaman serisi ve yatay kesit birimlerini ifade etmektedir. z_{it} hata terimini göstermektedir.

$$z_{it} = \mu_{it} + v_{it} \quad v_{it} = \sum_{j=1}^t \eta_{ij} \quad (15)$$

η_{ij} ortalaması sıfır olan ve varyansı σ^2_i olan bir hata terimidir.

Testin hipotezi şu şekildedir:

$H_{oi} = \sigma^2_i = 0$ tüm i 'ler için seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

$H_{1i} = \sigma^2_i > 0$ tüm i 'ler için seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

Westerlund'un bu istatistikleri test etmek için oluşturduğu LM istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^t \hat{\omega}_i^{-2} s_{it}^2 \quad (16)$$

s_{it}^2 terimi, z_{it} hata teriminin kısmi toplamını $\hat{\omega}_i^{-2}$, μ_{it} 'nin uzun dönem varyansı göstermektedir. Tablo 7'de, Westerlund ve Edgerton (2007) eşbütünleşme testinde; modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu için Bootstrap olasılık değerine bakılmıştır. Test sonuçlarına göre, "eşbütünleşme vardır" boş hipotezi reddedilmektedir. Sonuç olarak çalışmada ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır.

LMN ^T	LM İstatistiği	Asimtotik-p Değeri	Bootstrap-p Değeri
	24.503	0.000	0.000

Tablo 7. Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Not: Bootstrap olasılık değerleri 10.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir.

4.2.4.Konya(2006) Nedensellik Testi

Yapılan analizde hem yatay kesit bağımlılığının hem de heterojenliğin söz konusu olması çalışmanın Konya (2006) tarafından geliştirilen Bootstrap Panel Granger nedensellik analizi için uygun olması anlamına gelmektedir. Granger'e (1969) göre; Grangernedensellik, bir değişkenin (X) geçmiş değerleri bilgisinin diğer bir değişkenin (Y) gelecek değerlerinin şekillenmesini etkilemesi olarak ifade edilmektedir.

Bootstrap panel nedensellik yaklaşımındaki ilk aşama, aşağıdaki denklemler yoluyla verilen denklem sisteminin tahmin edilmesidir (Konya, 2006: 981).

$$y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,2I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,2I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{1,2,t} \quad (17)$$
$$y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,2I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,2I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{1,2,t}$$

$$y_{Nt} = \alpha_{1,N} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,NI} y_{N,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,NI} x_{N,t-1} + \varepsilon_{1,N,t}$$

ve

$$x_{1,t} = \alpha_{2,1} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,1,I} y_{1,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,1,I} x_{1,t-1} + \varepsilon_{2,1,t} \quad (18)$$
$$x_{2,t} = \alpha_{2,2} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,2,I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,2,I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{2,2,t}$$

$$x_{N,t} = \alpha_{2,N} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,N,I} y_{N,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,N,I} x_{N,t-1} + \varepsilon_{2,N,t} \quad (19)$$

Nedensellik ilişkilerinin olup olmadığını ve eğer varsa bu ilişkilerin yönünü tespit etmek için Wald istatistikleri bootstrap yöntemiyle elde edilen yatay kesit birimine özgü kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Wald istatistiği bootstrap kritik değerlerinden yüksek olduğunda, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Ekonomik karmaşıklık endeksi, yerli patent başvuruları ve brüt sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 8'de gösterilmiştir. Konya nedensellik testinden yola çıkılarak şunları söylemek mümkündür: Çin ve Meksika'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklık endeksine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Ekonomik karmaşıklık endeksi değeri yüksek olan ülkeler özellikle yüksek teknoloji ürünler ihrac eden ve üretiminde yüksek bilgi girdisine sahip olan ülkelerdir. Bu bağlamda Çin ve Meksika'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışın ekonomik karmaşıklığın nedeni olması, sermaye girişlerinin yüksek teknoloji ürünler ihracatını desteklediğini ve dünya ihracatı

içerisinde yüksek paya sahip olmalarında önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Çin ve Malezya'nın ihraç ettiği mallar genellikle elektronik ürünler, altın, petrol gibi değerli madenler, otomotiv vb. ürünlerdir. İhraç edilen bu ürünlerin dünya pazarında monopolcü gücünün yüksek hem de ileri bilgi ve teknolojiye dayalı olması ekonomik karmaşıklık endeksini yükseltmektedir.

Filipinler'de yerli patent başvurularından ekonomik karmaşıklığa doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Ekonomik karmaşıklık endeksi, yerli patent başvuruları arasındaki ilişki bu ülkenin teknolojik altyapısının geliştirilmesi hem sahip olunan teknolojik gelişme seviyesinin hem de ihracatta yüksek teknoloji ürün ihracatının artırılarak ürün çeşitliliğinin yükseltilebileceğini göstermektedir. Brüt sabit sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklığa doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Türkiye ve Meksika'da krediden ekonomik karmaşıklık endeksine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda çıkarılacak en önemli sonuçlardan biri de, ekonomik kompleksitede sağlanmaya çalışılan artışın sadece firmaların kendi öz sermayeleri ile gerçekleştirilemeyeceği bu kapsamda, özel sektöre kullanılacak krediler sayesinde firmaların Ar-Ge yatırımı yaparak, sofistike ürün üretimde gerekli olan sermaye, teknoloji, makine ve teçhizat, ara mal temin etmede avantaj elde edeceklerdir.

H₀: FDI Nedeni Değildir EKO					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Çin	6.451***	0.060	11.480	7.248	3.708
Hindistan	0.083	0.770	7.430	6.035	4.828
Tayland	2.618	0.170	6.152	5.148	3.609
Malezya	3.373	0.290	10.445	7.940	6.122
Filipinler	1.347	0.370	15.466	9.944	6.191
Türkiye	2.277	0.890	44.053	28.710	22.404
G. Afrika	0.157	0.750	16.106	11.587	6.630
Brezilya	1.431	0.340	9.752	6.250	4.468
Meksika	12.648**	0.020	14.160	8.955	6.157
Arjantin	0.045	0.890	31.809	9.858	8.494
H₀: PATENT Nedeni Değildir EKO					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Çin	10.786	0.980	77.225	61.755	59.097
Hindistan	0.660	0.520	9.409	4.276	3.640
Tayland	12.505	0.370	27.804	24.532	19.513
Malezya	2.509	0.660	13.497	9.787	7.970
Filipinler	15.842***	0.070	29.664	17.508	13.926
Türkiye	0.001	1.000	12.156	10.114	8.111
G.Afrika	0.036	0.990	24.694	20.494	15.836
Brezilya	4.362	0.760	39.441	19.062	17.113
Meksika	1.274	0.990	19.893	14.758	12.992
Arjantin	7.974	0.180	43.606	13.675	9.488
H₀: KREDİ Nedeni Değildir EKO					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Çin	0.329	0.890	32.646	20.897	17.548
Hindistan	0.703	0.640	14.940	8.325	6.330
Tayland	0.032	0.820	3.565	2.228	1.515
Malezya	0.003	0.990	5.520	4.766	3.224
Filipinler	0.866	0.550	13.853	7.855	5.219
Türkiye	11.034**	0.010	7.953	4.819	3.950
G.Afrika	0.602	0.730	21.373	10.691	7.843
Brezilya	0.003	0.950	13.239	7.450	6.506
Meksika	2.049***	0.070	5.026	2.812	1.573

Arjantin	1.743	0.490	19.317	13.189	9.075
H ₀ : SERMAYE Nedeni Değildir EKO					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Çin	6.374	0.860	41.860	28.787	24.839
Hindistan	4.465	0.300	14.971	9.603	8.452
Tayland	6.930	0.400	20.653	12.803	12.316
Malezya	0.220	0.840	13.572	11.473	10.105
Filipinler	2.215	0.460	38.530	13.839	9.040
Türkiye	0.574	0.620	14.009	8.007	6.633
G.Afrika	0.172	0.690	7.875	4.066	2.963
Brezilya	3.073	0.510	24.139	16.396	13.837
Meksika	5.662	0.440	29.282	15.936	13.483
Arjantin	0.044	0.930	19.419	10.252	8.104

Tablo 8. Bootstrap Panel Nedensellik Sonuçları

Not: *, **, *** sıfır hipotezin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap döngüsü ile elde edilmiştir.

5.Sonuç

Günümüz dünyasında, ülkelerin ihracat hacimlerinden ziyade yapmış oldukları ihracatın ne olduğu sorusu önem kazanmıştır. Karmaşık ürünlerin ihracatında söz sahibi haline gelmek ise, ülkelerin ekonomik kompleksitelerinin bir göstergesi olarak ifade edilmeye başlamıştır. Bu bağlamda, ülkelerin ekonomik kompleksite düzeylerinin artması, bu ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyüme süreçleri üzerinde önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Ekonomik Karmaşıklık Endeksi, bir ülkenin üretken yapısı ve ürettiği mallarda kullanılan bilgi ve bilgi birikimi ile ilişkisini temsilen kullanılmıştır. Ekonomik karmaşıklık Endeksi, bir ülkenin ihracat yapısının çeşitliliğini ve karmaşıklığını, ülkelerin ihraç ettiği ürünlere bağlayan verilerden tahmin edilmektedir. Ekonomik karmaşıklık endeksi, bir ülkede yüksek ise o ülkede üretilen ürünlerin sofistike ve teknoloji içerikli olduğunu ifade etmektedir. Endeks değerinin yükselmesi yıllar itibari ile birlikte teknoloji, bilgi ve beceri gerektiren ürünlerde artış sağlandığını göstermektedir.

Yeni sanayileşen 10 ülkede, 1990-2017 dönemleri arasında ekonomik karmaşıklık, patent başvuruları, finansal gelişme, brüt sermaye yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisi ele alınmış ve kullanılan değişkenlerde ve modelin genelinde yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca serilerin birinci farklarında durağan oldukları gözlenmiştir. Eşbütünleşme testinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır. Konya (2006) nedensellik testinde ise, Çin ve Meksika'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklık endeksine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Filipinler'de yerli patent başvurularından ekonomik karmaşıklığa doğru nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Brüt sabit sermaye yatırımlarından ekonomik karmaşıklığa doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Türkiye ve Meksika'da finansal gelişmeden ekonomik karmaşıklık endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şunları söylemek mümkündür: Bilgi ve beceri düzeyini firmaların ve bireylerin tek başına artırmaları mümkün görünmemekle birlikte politika yapımcıların özellikle yoğun teknoloji üretime yatırım yapan firmalara kredi teşvikleri vererek, finansal gelişmenin ekonomik kompleksite üzerindeki etkinliğini arttırabilirler. Ekonomik kompleksite artışında finansal gelişme tek başına bir çözüm olmayıp bununla ilgili patent başvurularının teşvik edilmesi, yabancı sermaye yatırım girişlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca firmalara ekipman yardımı ve Ar-Ge desteğinin sağlanması son derecede önemlidir. Son olarak, bireylere iş özelliğine göre verilecek eğitim, bilgi ve beceri düzeyinin artışına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akın, T., Güneş, S. (2018). İhracatın Niteliğindeki Artışın Dış Ticaret Haddine Etkisi: Türkiye Analizi. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(2), 448-462.
- Can, M. (2016). Ekonomik Küreselleşme Sofistike Mamül Üretimini Etkiler mi? : Güney Kore Örneğinde Ampirik Bir Analiz. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(3), 21-38.
- Can, M., Doğan, B. (2018). Ekonomik Kompleksite ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Ampirik Bir Analiz. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 55(638), 6-16.
- Çeştepe, H., Çağlar, O. (2017). Ürün Sofistikasyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(5), 992-1000.
- Fortunato, P., Razo, C. (2014). Export Sophistication, Growth and the Middle-Income Trap, Transforming Economies-Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development, ILO, 267-287.
- Hausmann, R., Hidalgo, C.A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A., Yıldırım, M.A. (2011). The Atlas of Economic Complexity Mapping Paths to Prosperity, Center for International Development at Harvard University. Erişim Tarihi: 21.04.2019 https://atlas.media.mit.edu/static/pdf/atlas/AtlasOfEconomicComplexity_Part_I.pdf.
- Hidalgo, C. (2009). The Dynamics of Economic Complexity and the Product Space over a 42 year period. CID Working Paper No. 189, 1-20.
- Hidalgo, C., Hausmann, R. (2009). The Building Blocks of Economic Complexity. Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS), 106 (26), 10570-10575.
- Konya, L. (2006), Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach. Economic Modeling, 23, 978-992
- Kurt, Ü. (2018). Küreselleşme ve Ekonomik Kompleksite İlişkisi: Türkiye Örneği. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(3), 2195-2202.
- Kurt, Ü., Azazi, H. (2018). Finansal Gelişme ve Sofistike Ürün Üretimi İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. Turkish Studies, 13(22), 341-352.
- Lapatinas, A., Garas, Antonios., Boleti, Eirini., Kyriakou, Alexandra (2019). Economic Complexity and Environmental Performance: Evidence from a World Sample. MPRA, Paper: 92833, 1-46.
- Neagu, O. (2019). The Link Between Economic Complexity and Carbon Emissions in the European Union Countries: A Model Based on the Environmental Kuznets Curve (EKC) Approach. Sustainability 11, 1-27.
- Neagu, O., Teodoru, C. (2019). The Relationship Between Economic Complexity, Energy Consumption Structure and Greenhouse Gas Emission: Heterogeneous Panel Evidence from the EU Countries. Sustainability, 11, 1-29.
- Pesaran, M., H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. Journal of Applied Econometrics, 22, 365-312
- Pesaran, M., H., Ullah, A., Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. Econometrics Journal, 11, 105-127.
- Pesaran, M., H., Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. Journal of Econometrics, 142:, 50-93.
- Soyyigit, S. (2018). OECD Kurucu Ülkelerinde Ekonomik Kompleksite Düzeyi ile Kişi Başına Düşen GSYH Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 21(2), 374-392.
- Soyyigit, S., Topuz, H., Özekicioğlu, H. (2019). Ekonomik Kompleksite, İhracat ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Kişi Başına Düşen Gelir Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 393-407.

Şeker, A. (2019). Teknolojik Gelişme ve Yüksek Teknoloji İhracatının Ekonomik Karmaşıklık Endeksi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(2), 378-395.

Uçar, M., Soyuyiğit, S., Nişancı, M. (2019). Ülkelerin İktisadi Gelişmişlik ve İktisadi Karmaşıklık Düzeyleri Arasındaki İlişki: G8 Ülkeleri Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 138-148.

The Observatory of Economic Complexity, <https://oec.world/en/> (Erişim Tarihi: 02.01.2020)

Westerlund, J., Edgerton, D (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economic Letters*, 97, 185-190.

World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 10.01.2020)

Yıldız, B., Yıldız, G. (2019). Ekonomik Karmaşıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Bootstrap Granger Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 329-340.

Summary

Economic growth is the increase in the amount of goods and services produced in a country in a certain period (usually over a year period). Since the growth rate varies in developed and developing countries, studies in this area is increasing day by day in the literature. While classical production factors form the basis of economic growth factors in the studies conducted until the 1990s, macroeconomic factors are added to these factors in today's market economy. The importance of structural transformation is constantly emphasized in international studies, especially for developing countries. In this context, it is stated that directing countries' production factors from high productivity areas to high productivity areas will be the main driving factor in the rapid growth of countries. Today, how sophisticated the products produced and exported by countries and how the economic structure has transformed over time is extremely important for the economy to follow the sustainable growth rate. Rather than what countries produce and how much they produce, they are evaluated depending on whether the added value of the products they produce is high and the degree of sophistication of the products produced and exported. In this context, it is now questioned whether the total exports of the countries are produced and sold to foreign countries, but in what context the products are sold, whether they create added value, in other words, the impact of the country's growth performance.

Today, the main reason for income disparity between countries is the knowledge and skill potential of countries. Countries lacking knowledge and skills are producing more limited products, which brings some obstacles in increasing the income levels of countries. For this reason, countries need to diversify their product content in order to increase their growth and development levels. economic complexity implies an increase in the productive diversity and product range of a country's stock of information. In other words, the level of economic complexity indicates the future growth ability in the countries. It also gives information about the information density of the country's economy, taking into account the information density of the products produced and exported by the economy. The economic complexity index represents the structural transformation in the economy, but also shows how the economies show a structural change. It is at the forefront in the economic complexity comparison of countries with high technology level and wide product range.

In addition, if the products produced by one country can be produced by a small number of countries, it is understood that the quality, level of knowledge and efficiency of the country concerned differ from other countries. Expressing the productive structure of a country and the information content of export products, economic complexity is the driving force of economic growth for a country. In this context, if a country has a high content of goods and services produced and offered to the foreign market, and there is no other country in the production of that good that can easily be

substituted for the country in question, this means that the country has a high economic complexity.

In this study, in the period between 1990-2017 years for newly industrializing in 10 countries (Brazil, Mexico, Argentina, China, Thailand, Malaysia, India, the Philippines, Turkey, South Africa) domestic patent applications with the economic complexity index, gross fixed capital investments, claims on the private sector The relationship between loans and foreign direct capital inflows was analyzed through panel data models. In the established model of the research; While the economic complexity index is used as the dependent variable, other variables are used as independent variables. It has been determined that there is a horizontal cross-section dependency on the variables used and the entire model. In addition, it was observed that the series were stationary in the first differences. In the cointegration test, no cointegration relationship was found between the variables. In the causality test of Konya (2006), it has been observed that there is a causality relationship from direct foreign capital investments to economic complexity index in China and Mexico. It has been observed that there is a causal relationship from domestic patent applications in the Philippines to economic complexity. No causality relationship has been found from gross fixed capital investments to economic complexity. The financial developments in Turkey and Mexico, there is a causality to the economic complexity index. In line with the results obtained, it is possible to say: Although it is not possible for companies and individuals to increase their knowledge and skills alone, they can increase the effectiveness of financial development on economic complexity by giving credit incentives to policy makers, especially companies investing in intensive technology production.

CAKA Bünyesinde Keman Eğitimi Alan Öğrencilerin Rotasyon Masterclass Uygulamasına Yönelik Görüşleri

Opinions of The Students About Rotation Masterclass Activities Who Receive Violin Courses in CALF

Gonca GÖRSEV KILIÇ¹
Uğur TÜRKMEN²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 03.12.2019 | Kabul Tarihi: 02.06.2020

Özet

CAKA (Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları) yaklaşımı dünyaca ünlü Türk Keman virtüözü Cihat Aşkın'ın 2001 yılından bu yana Türkiye'nin birçok farklı ilinde hayata geçirdiği bir keman eğitimi programıdır. CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımı ile müzik eğitimini yaygınlaştırarak keman çalmaya özendirmek ve yetenekli bireylerin keşfedilerek ulusal ve uluslararası alanda desteklenmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Ülkenin farklı şehirlerinde keman çalan ya da çalmayan bireyler yetenek ve yaşlarına bakılmaksızın programa dahil edilmektedir. Yaşam boyu öğrenmeyi esas alan bu yaklaşım 7'den 70'e eğitim felsefesini savunmaktadır. Müziği ve keman çalmayı seven, mesleki amaçlarla olmasa dahi kendini müzik yoluyla ifade edebilen bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, CAKA Yaklaşımının önemli unsurlarından olan Rotasyon Masterclass etkinliklerine yönelik öğrenci görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinliklerde performans gösteren öğrencilerin kendilerini gözlemlmeleri ve değerlendirmeleri üzerine bir "Öz Değerlendirme Formu" oluşturulmuştur. Bu formda öğrencilere, kendi performanslarına yönelik masterclass etkinliklerinde yaşamış oldukları deneyimleri yorumlamaları amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerine başvurularak, form sonuçlarından elde edilen veriler üzerine kodlamalar yapılmış ve kategoriler incelenerek yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: CAKA, Keman Eğitimi, Rotasyon Masterclass.

Abstract

CALF Approach (Cihat Aşkın and Little Friends) is a violin education program which is carried out since 2001 in many different cities of Turkey by world reknown Turkish violin virtuoso Cihat Aşkın. Through CALF Violin Education Approach, it is aimed to make violin education widespread by promoting music education and to discover young talents and to direct them to further their career in the national and international area. Individuals playing violin or not playing are welcome in the program regardless of their age and talent. Based on life learning, this approach advocates educational philosophy from 7 to 70. It is aimed to educate individuals who like to play violin and music and who can express themselves through music even if not for professional purposes.

In this study, it is aimed to determine opinions of the students about rotation masterclass activities which is an important element in CALF Violin Education Approach. A "Self-Assessment Form" was developed for the students performing in these activities which aims to observe and evaluate themselves.. In this form, the students were asked various questions to comment their experiences in the masterclass for their own performances. The data obtained in the form results were commented by applying coding qualitative methods.

Keywords: CALF, Violin Education, Rotation Masterclass.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, Müzik Bölümü, Ordu, Türkiye.

E-posta: gagorsev@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-3390-6269

2 Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzik Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye.

E-posta: uturkmen@aku.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-0847-779X

Giriş

Ülkemizde müzik eğitiminde önemli bir yere sahip olan çalgı eğitimi hem mesleki hem de amatör anlamda günden güne yaygınlaşmaktadır. Çeşitli müzik kursları, halk eğitim merkezleri, gençlik merkezleri, belediyeler ve çeşitli toplum kuruluşlarının desteklediği projeler, amatör çalgı eğitiminin ülke genelinde benimsenip yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır, ayrıca bu tarz ortamların çoğalmas ve daha kolay ulaşılabilir olması amatör çalgı eğitimine yönelik ilgiyi de oldukça artırmaktadır.

Çalgı çalmanın bireylerin ve özellikle küçük yaşta çocukların yaşamlarına olumlu katkılar sağladığı günümüzde bilimsel gerçeklerle de desteklenmektedir. Birçok farklı araştırmanın sonucunda özellikle küçük yaşlarda çalgı öğrenmeye başlayan bireylerin kas-hareket ve devinimsel davranış, odaklanma ve konsantrasyon, stres ve kaygıyla başa çıkma, özgüven gelişimi gibi birçok farklı konuda çalgı eğitimi almayan bireylere kıyasla daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla amatör çalgı eğitimine talep günden güne artarak devam etmektedir. Müzik eğitiminde en çok tercih edilen çalgılardan biri kuşkusuz kemandır. Keman, ses rengi, kolay ulaşılabilir ve taşınabilir olması, birçok farklı müzik türünde aranan bir çalgı olması sebebiyle amatör çalgı eğitiminde de sıklıkla kullanılan çalgıların başında gelmektedir.

Ülkemizde son yıllarda müzik eğitimini yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli eğitim modelleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu modeller arasında Ayvalık Belediyesi'nin hayata geçirdiği "Zeytin Çekirdekleri", "Barış İçin Müzik (El Sistema Türkiye)", Tepebaşı Belediyesi "İki Elin Sesi Var Çocuk Senfoni Orkestrası", "Suzuki Müzik Eğitimi Derneği Eğitim Programları" dikkat çekmektedir. Bu modeller genel olarak yurt dışında başarılı olmuş ve ülkemizde de uygulanmaya başlanan (devlet desteği ya da belediyelerin, vakıfların, sivil toplum örgütlerinin ve kimi zaman özel sektörün desteğiyle gerçekleşen) eğitim programlarıdır.

Büyük bir bölümü yurt dışı menşeli olan bu alternatif müzik eğitimi modellerinden farklı olarak CAKA, milli ve yerli bir eğitim yaklaşımı olması bakımından adından sıkça söz ettirmekte ve ülkemiz müzik eğitimi adına önemli olduğu düşünülmektedir.

CAKA yaklaşımı dünyaca ünlü Türk keman virtüözü Cihat Aşkın'ın 2001 yılından bu yana Türkiye'nin birçok farklı ilinde hayata geçirmiş olduğu keman eğitimi programıdır. CAKA' da, müzik eğitiminin yaygınlaştırılarak bireylerin keman çalmaya özendirilmesi ve yetenekli bireylerin keşfedilerek ulusal ve uluslararası alanda desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ülkenin farklı şehirlerinde keman çalan ya da çalmayan bireyler yetenek ve yaşlarına bakılmaksızın yaklaşıma dahil edilmektedir. Yaşam boyu öğrenmeyi esas alan bu yaklaşımda, 7'den 70'e eğitim felsefesi benimsenmektedir. Müziği ve keman çalmayı seven, mesleki amaçlarla olmasa bile kendini müzik yoluyla ifade edebilen bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

2001 yılında Bursa'da başlayan CAKA, araştırmanın yapıldığı tarih olan 2018 yılında ülkemizin 11 farklı ilinde 13 şubeyle (Ankara, Beşiktaş, Küçükçekmece, Ataşehir, İzmir, Afyonkarahisar, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Trabzon, Bursa, Kayseri ve Bolu) aktif olarak eğitimlerine devam etmektedir. Ayrıca bu süre zarfında öğrenim görmeye devam eden yüz elliye yakın öğrencinin olduğu tespit edilmiştir.

Amatör Çalgı Eğitimi

Amatör çalgı eğitimi amatör müzik eğitiminin önemli bir koludur. Amatör çalgı eğitiminde bireyler genellikle büyük beklentiler içinde olmadan, zevk ve doyum sağlamak amacıyla öğrenim görmektedirler. Bu tarz eğitim süreçleri içerisinde, bireyin kendi isteği ve eğitimcilerin olumlu görüşleri doğrultusunda mesleki çalgı eğitimine yönelik hazırlıklar da yapılabilmektedir.

Uçan, amatör müzik eğitimini:

"Özengen müzik eğitimi" olarak adlandırmakta, amatör müzik eğitimini genel müzik eğitimiyle yetinmeyip müziğe olağanın ötesinde ilgili, istekli, yatkın ve düşkün olan kişilere, olabildiğince

etkin ve yoğun bir müziksel katılım, zevk ve doyum sağlamaları için gerekli müziksel davranışları kazandırmayı amaçlar (2005: 395)” şeklinde tanımlamaktadır.

Ünlü piyanist ve pedagog Fenmen, amatör müziğin önemini aşağıdaki sözleriyle vurgulamaktadır:

“Bir ülkenin müziği kuşkusuz ki profesyonel müzikçiler elinde yaşam bulur ve gelişir. Ama amatörlerin katkısını da küçümsemeyelim. Amatör müzikçi sayısını artırmak için tüm dünya ülkeleri çaba harcamaktadır. Sanat alanındaki yeni ataklar için amatörlere büyük gereksinim vardır. Büyük sanat ordusunun erlerini onlar oluşturur. Bir ulusun sanatsal düzeyi onlarla ölçülür” (1996: 82).

Amatör çalgı eğitimi üzerine ülkemizde ve dünyada yapılan araştırmalar son yıllarda giderek artmaktadır. Amatör çalgı eğitimi almanın bireylerin yaşantıları üzerinde birçok olumlu etkisi olduğunu kanıtlayan çalışmaların sayısı günden güne artmaktadır. Örneğin; Hille ve Schupp (2014: 57) günümüzde sayısız araştırmada çalgı öğrenmenin eğitim hayatındaki başarıya ilişkin birçok farklı konu üzerinde olumlu etkiler gösterdiğini belirtmektedir. Araştırmalarında çalgı çalmanın bilişsel beceriler üzerindeki olumlu etkilerini tespit etmeyi amaçlamışlar ve bu bağlamda öğrencilerin okuldaki notları, zamanı doğru kullanma, hırslı ve istekli olma gibi durumlarını incelemişlerdir. Hille ve Schupp (2014: 67) araştırma sonucunda çalgı öğrenmeyle; daha iyi bilişsel becerilere sahip olma, vicdanlı olma, açık olma, hırslı ve azimli olma gibi durumlar arasında olumlu ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmada ayrıca çalgı eğitimi alan birey hangi aile yapısından ve sosyoekonomik düzeyden gelirse gelsin bu sonucun değişmediği belirtilmiştir. Özellikle alt ve orta sosyoekonomik aile yapısından gelen ve müzik eğitimi alan ergenlerin geleceğe yönelik başarı durumları konusunda daha olumlu tutum sergiledikleri sonucuna varılmıştır.

Rickard, Bambrick ve Gill (2012: 58) araştırmalarında benzer şekilde müzik eğitiminin akademik, bilişsel ve psikolojik becerilere sağladığı katkıyı vurgulamaktadırlar. Bu araştırmada (Akt: Rickard, Bambrick ve Gill, 2012: 58) örnek olarak sunulan ilgili literatürde müzik eğitiminin sözel hafızaya (Ho, Cheung, Chan, 2003; Rickard, Vasquez, Murphy, Toukhsati, & Gill, 2010), genel zekaya (Schellenberg, 2001, 2004), uzamsal öğrenmeye (Črnčec, Wilson, & Prior, 2006; Orsmond & Miller, 1999; Rauscher & Zupan, 2000), okul devamlılığı ve motivasyona (O’Connell, 2005), duygusal hassasiyete (Teachout, 2005; Thompson, Schellenberg, & Husain, 2004), sosyal gelişime (Harland et al., 2000; Rickson & Watkins, 2003; Teachout, 2005), öz benliğe (Costa-Giomi, 2004; O’Connell, 2005; Rickard et al., in press), akademik başarıya (Anvari, Trainor, Woodside, & Levy, 2002; Gardiner, Fox, Knowles, & Jeffrey, 1996; Hodges & O’Connell, 2005; Southgate & Roscigno, 2009), yaratıcılığa (Hamann, Bourassa, & Aderman, 1991), zihinsel sağlığın gelişimine ve iyileşmesine (Hendricks, Robinson, Bradley, & Davis, 1999) katkıları belirtilmiştir. Bunların yanı sıra okul öncesi ve ilkökul dönemlerinde müzik eğitimi ya da çalgı eğitimi almanın okuma ve yazma becerilerinin gelişimine olumlu katkılar sağladığı ortaya koyulmakla beraber, özellikle matematik başarısında son derece belirgin ve önemli düzeyde olumlu farklılıklar tespit edilmiştir (Cheek & Smith, 1999; Fujioka, Ross, Kakigi, Pantev, & Trainor, 2006).

Ayrıca, ülkemizde amatör müzik eğitimi ortamlarında yapılan çalgı eğitiminin özellikle Güzel Sanatlar Liseleri ve Devlet Konservatuvarlarının ortaokul, lise ve hatta üniversite birimlerine öğrenci kaynağı oluşturması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımı

CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımı, Türkiye’nin önde gelen keman virtüözlerinden Cihat Aşkın’ın Türkiye’de keman çalmayı yaygınlaştırmak ve daha çok çocuğun müzikle tanışması amacıyla 2001 yılında Bursa’da başlattığı ve sonrasında ülkenin çeşitli bölge ve illerine yayılan müzik eğitimi projesidir. CAKA ile ülkemizin ulusal değerlerinden hareketle bir müzik eğitimi modeli oluşturmak amaçlanmaktadır. Aşkın, ülkemizin çeşitli yerlerinde müzik eğitimine ulaşamayan çocukları önemsemekte ve her bireyin sanat eğitimi almaya hakkının olduğunu ileri sürmektedir.

Resim 1: Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları Logosu

Aşkın, Anadolu'nun birçok farklı şehrinde son derece olumlu tepkiler alan birçok konser verdiğini, fakat oralara gidip sadece konser verip dönmemin yeterli olmadığını düşünerek, eğitim adına da girişimlerde bulunulması gerektiğini belirtmiştir. CAKA'nın nasıl başladığını ve gelişimini şu şekilde açıklamaktadır:

“Benim tek derdim Van’a, Konya’ya, Kayseri’ye gidip sadece konser vermek değil. Van’a gittim, sağ olsunlar, dinlediler, alkışladılar, ne olur yine gelin kulaklarımızın pası silindi dediler, iyi güzel de benim tek amacım oradaki insanların kulaklarının pasını silmek değil ki! Olaya daha bütüncül yaklaşarak eğitim boyutunu da ihmal etmemek gerektiğini zamanla anladım. “Peki nasıl bir müzikal eğitim?” diye sordum kendime. İşte Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları Projesi” böyle hayat buldu. 1994’ten beri kafamdaydı bu ve “Yehudi Menuhin’ in Live Music Now” projesini kendime örnek almıştım. Bu projeye müziği dinlemek için konser salonlarına gelemeyen insanların ayağına müziği götürüyordunuz. Ben de gitmiştim bu proje kapsamında hastanelere, huzur evlerine. Genç sanatçılar bu projede 27 yaşına kadar çalışıp yerlerini daha sonra kendilerinden gençlere bırakıyordu. Orada çok şey öğrendim ve ülkeme bakınca şunu gördüm; bizim en büyük sorunumuz eğitim...Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları Projesine adını vermemin sebebi ise şuydu: Küçük kemancıların kendilerine örnek almak isteyecekleri ve idol olarak benimseyecekleri bir insana gereksinim duyduklarını, böyle olursa enstrümana daha motive olacaklarını düşündüm ve o yüzden projeye adımları verdim. Kasım 2001’de Bursa’ya konsere gitmiştim. Konservatuvar Müdürü İsmail Göğüş ve müzik bölüm başkanı Koral Çalgan ile görüştüm. Benden konservatuvarda ders vermeme istediler. Kendi keman eğitimi programımı uygulamam şartıyla kabul edeceğimi söyledim. İkisi de çok idealist insanlar, kabul ettiler...Karşılıklı anlaştıktan sonra ben her ay gittim Bursa Devlet Konservatuvarı’na. Her gidişimde 3 gün kaldım ve sadece öğrencilerle vakit geçirmedim hocalarla da oturup konuştum, onlara nasıl öğretmeleri gerektiği konusunda yol gösterdim... Bir de hedef koyduk çocukların önüne, dedik ki 2002’nin 15 Mayıs’ında Bursa Tayyare Kültür Merkezi’nde konser yapacağız. O gece 11-15 yaşları arasındaki 19 küçük kemancı ilk önce tek tek çaldılar, konserin sonunda önde 19 küçük kemancı arkada biz hocaları birlikte Beethoven’ın menuet’sini çaldık. Çok gurur veren bir geceydi” (Bali ve Yedig, 2002: 14-15).

Resim 2: CAKA 2002 Yılı Konser Afışı

.Felsefesi ve Genel Amaçları

Aşkın CAKA'nın temel felsefesini: "Keman çalmanın yaşı yoktur tıpkı mutluluğa başlamanın yaşının olmadığı gibi" şeklinde açıklamaktadır. Yaşam boyu öğrenme esas alınır, yaş ya da yeteneğe bakılmaksızın 7'den 70'e herkes CAKA'ya katılabilir. Dolayısıyla öğrenciler CAKA'ya herhangi bir yetenek testine girmeden kabul edilmektedir. Öğrenci merkezlidir ve her bir öğrencinin bireysel özelliklerinin dikkate alınması önemsenmektedir. CAKA' da verilen eğitimde ülkemizin geleneksel müziklerinin de eğitim aracı olarak kullanılması son derece önemli görülmektedir. CAKA'ya katılan bir öğrenci bir yandan klasik Batı müziği formlarından eserler çalışırken, diğer bir yandan halk türküleri, ninniler, okul şarkıları da öğrenmektedir. Öğrencilerin Türk ve klasik Batı Müziği başta olmak üzere tüm müzik türlerini tanıması, dağarcıklarının hem ulusal hem de uluslararası eserlerle donatılması amaçlanmaktadır.

Aşkın, CAKA'nın amaçlarını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

"Bu proje ile birlikte Türkiye'de yeni bir müzik eğitim sistemi yaratma amacı güdülmektedir. Skolastik zihniyetten uzak, yaratıcı ve üretici, yerel kültür ve özelliklere sahip çıkarak saygı gösteren, öğrencinin yeteneğini geliştiren, yeteneği ölçüsünde çalışmalar yaparak bireysel olarak ilerleten, üniforma olarak biçilmiş kalıpların her bünyeye uymayacağını ifade ederek her yeteneğe saygı gösterilmesini savunan ve her yeteneğin kendine göre gelişeceğine inanan bir eğitim sistemidir" (Bali ve Yedig, 2002: 18-19).

Ayrıca CAKA'nın uzun vadede planlanan hedefleri de şu şekilde belirtilmiştir:

"Projeye katılacak keman öğrencilerinin yerel ve ulusal yetkililer ile uluslararası yetkililer arasında iletişim kurabilmeleri, mevcut olan en yeni keman eğitim teknik ve metotları ile kişisel bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. Projenin uzun dönemli amacı, benzersiz bir yerel eğitim sisteminin kurulması ve ülkenin tüm şehirlerinde oluşturulacak CAKA Merkezleri ile tüm yurda yayılan bir şube sistemi ve yerel yeteneklerin uluslararası müzik ortamlarına taşınması hedeflenmektedir. Sonuç olarak bu proje içinde yer alan çocuklar ülkemizin kültür ve sanat elçileri olacaklardır". (www.ankaracaka.com, 2019).

Yukarıda belirtildiği üzere CAKA' da bireyleri keman çalmaya özendirerek, sanat eğitiminin yaygınlaşması amaçlanmaktadır. Daha önce keman eğitimi almış ya da almamış çocuk, genç ve yetişkin tüm bireyler CAKA'ya katılabilmektedir. Ayrıca yetenekli bireylerin keşfedilip, mesleki müzik eğitimine yönlendirilmesi önemli görülmektedir.

Aşkın'ın CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımının amaçlarına yönelik aşağıdaki ifadesi özellikle dikkat çekmektedir:

"Benim bu projeye amacım virtüöz yetiştirmek değil. Yaygın keman eğitimini başlatarak keman çalmasını bilen insanlar yetiştirmek istiyorum" (Bali ve Yedig, 2002: 15).

Aşkın'ın ifadesinden anlaşılacağı üzere CAKA'da profesyonel sanatçı yetiştirmekten ziyade, keman çalabilen ve severek müzik yapan bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir. Toplumsal olarak sanat eğitimi yoluyla bireylere estetik anlayış kazandırmak, yetenekleri ve istekleri doğrultusunda ulusal ve uluslararası müzik eğitimi platformlarında desteklenmeleri sağlamak ise CAKA'nın diğer önemli amaçlarındandır.

Yerel dinamikleri önemseyerek hem ulusal ve hem de evrensel unsurları içinde barındıran bir müzik eğitimi projesi olan CAKA (Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları), ülkemiz müzik eğitimi genelinde, çalgı eğitimi özelinde önemli bir açığı kapatacağı düşünülen eğitim yaklaşımlarından birisi olarak görülmektedir. Türk keman eğitimi ekolü oluşturma sürecinde önemli bir rol üstlendiği düşünülen CAKA, 2018 yılında ülkemizin 11 farklı ilinde 13 aktif şubeye eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

Eğitim Etkinlikleri (Ders İşleyişi, Rotasyon Masterclass, Dönem Sonu Konseri, Gala Konseri, Yaz ve Kış Okulları ve Tetrakortlar)

Ders İşleyişi:

CAKA'da kur sistemi esas alınmaktadır. Bir kur üç ay olarak planlanmakta ve öğrenciler grup ya da bireysel olarak derslere devam etmektedir. 3 aydan (12 hafta) oluşan dönemlerin 10 haftasında ders, 1 haftasında masterclass, 1 haftasında ise konsere yer verilmektedir. Kurun son haftası olan 12. hafta ise "Dönem Sonu Konseri" olarak planlanır ve öğrenciler kur boyunca yaptıkları çalışmalarını sahnede sergiler. 12. ayın sonunda yılsonu konseri verilir ve bu konserlerde öğrenciler piyano eşlikli parçalar seslendirir ya da topluluk halinde performans sergiler.

Yürütülen keman derslerinin yanı sıra, bazı şubelerde ise orkestra, müzik kültürü, birlikte çalma ve söyleme gibi çeşitli topluluk çalışmalarına da yer verilmektedir. Özellikle küçük yaştaki öğrencilerin derslere ebeveynleriyle katılmaları teşvik edilir. Hatta çocuğun anne ya da babası da CAKA' ya dahil olup keman eğitimi alabilmektedir.

CAKA'da yapılan bireysel derslerin yanı sıra toplu çalışmalar da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Toplu çalışmalar; grup dersleri, orkestra çalışmaları, solfej ve müzik kültürü dersleri, koro çalışmaları gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Öğrenciler toplu çalışmalar sayesinde akranlarıyla kaynaşma ve onlarla beraber öğrenme fırsatı bulmaktadır. Ayrıca bu tarz çalışmalar sayesinde öğrenciler öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağlayacak etkileşimler yaşamaktadırlar. Beraber çalma, beraber şarkı söyleme, birbirlerini dinleme ortamlarının sağlanmasıyla, bireylerin süreç boyunca öğrendiklerini keyif alarak pekiştirmeleri amaçlanmaktadır.

Rotasyon Masterclass:

CAKA'da her kurun 11. haftasında başka bir CAKA şubesinde görev alan eğitimci ziyarete gelip, öğrencilerle çalışmalar yapar ve gözlemlerde bulunur. Masterclass çalışmaları öğrencilere hem sürekli çalıştıkları eğitimci dışında farklı bir öğretmenle de çalışma imkanı sunması bakımından hem de performanslarının farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir. Masterclasslar tüm CAKA şubelerinde gerçekleştirilmektedir ve tüm öğrencilerin katılımı zorunlu tutulmaktadır.

Resim 3: Afyonkarahisar CAKA Rotasyon Masterclass

Dönem Sonu Konseri:

Her 3 aylık kurun sonunda mutlaka bir konser gerçekleştirilmektedir. Dönem sonu konserlerinde CAKA' da çalgı eğitimi alan tüm bireylerin sahnede performans sergilemesi amaçlanır. İster çalgı eğitimine 3 ay önce başlamış olsun, ister yıllardır çalıyor olsun, hiçbir fark gözetilmeksizin tüm

öğrenciler dönem sonu konserlerinde çalgısıyla performans sergilemek durumundadır. CAKA bünyesinde bir yılı tamamlayan bir öğrenci, yıl içerisinde 4 farklı konserde yer alıp sahne deneyimi yaşamış olur. Konçerto ve parça konseri, etüt konseri, düet konseri, çocuk ve okul şarkıları konseri ve grup konserleri gibi dönem sonu konserlerinin yanı sıra, “Yaşamak Güzel Şey”, “Aşık Veysel Konseri”, “İlkbahar Konseri” vb. tematik konserler de düzenlenmektedir. Ayrıca dönem sonu konserleri dışında başta 23 Nisan ve 19 Mayıs olmak üzere milli bayramlarda da konserler ve etkinlikler yapılmaktadır.

Resim 4: CAKA Dönem Sonu Konser Afişleri

Gala Konseri:

CAKA' da Gala konserleri yılda bir defa olmak üzere tüm şubelerin katılımıyla oldukça geniş kitlelere hitap eden, büyük çaplı konserler olarak planlanmakta ve düzenlenmektedir. Bir prestij etkinliği olarak düşünülen Gala konserleri genellikle Ankara, İstanbul gibi büyükşehirlerdeki CAKA şubelerinin ev sahipliğinde gerçekleştirilmektedir. Bu konserler, ülkenin dört bir yanındaki CAKA şubelerinden gelen eğitimciler ve yine her şubeden seçilmiş öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. CAKA öğrencileri, solo ve orkestra performanslarıyla gala konserlerinde yer almaktadır. Çoğu zaman eğitimciler de orkestraya katılarak öğrencilere destek olmaktadır. Gala konserlerinde ayrıca CAKA' da yetişmiş, eğitim ve sanat hayatına ulusal ve uluslararası platformlarda devam eden “Yıldız CAKA’lılar” olarak tabir edilen virtüöz genç sanatçılar da yer almaktadır.

Resim 5: CAKA Türkiye Gala Konseri 2014 Ankara

Yaz ve Kış Okulları:

CAKA eğitim yaklaşımında yılda iki defa olmak üzere Yaz ve Kış Okulları düzenlenmektedir. Bu okullar amatör ya da profesyonel anlamda çalgı eğitimi alan, CAKA içinden ya da dışından tüm katılımcılara açıktır. Yaz ve kış okullarında katılımcılar alanında uluslararası kariyer sahibi solist sanatçı ve eğitimcilerle çalışma imkanı bulmaktadır.

CAKA Yaz ve Kış Okulları, günümüze kadar ülke içinde ve dışında Ayvacık (2007), Sapanca (2008), Ordu (2008), İstanbul (2009), Beypazarı (2010), Bursa (2011, 2012 ve 2014), Hırvatistan (2012), Saraybosna (2013), Eskişehir (2013), İtalya (2015) ve Afyonkarahisar'da (2016, 2017 ve 2018) düzenlenmiştir.

Yurt içinden ve yurt dışından yüzlerce öğrencinin katıldığı CAKA Yaz ve Kış Okullarında, bugüne kadar Cihat Aşkın'ın yanı sıra Suna Kan, Sevil Ulucan Weinstein, Selim Giray, Şenol Aydın, Hakan Şensoy, Atilla Aldemir, Gülen Ege Serter, Şeniz Aybulus, Orhan Ahıskal, Davide Alogna, Hagai Shaham, Ani Schnarch, Angel Stankov, Peter Fisher, Nathaniel Vallois, Itzhak Rashkovsky, Shlomo Mintz, Rodney Friend, Jiri Barta, Ümit İşgörür, Alexander Hüllshoff, Mehru Ensari, Gökhan Aybulus, Aleksandr Mekaev, Can Okan, Melin Molla, Elena Yusupova, Görkem Çalgan, Avshalom Weinstein eğitimci olarak yer almışlardır.

Resim 6: CAKA Kış ve Yaz Okulları Afişleri

Tetrakortlar:

CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımında evrensel keman eğitimi içeriklerinin yanı sıra Türk Müziğine ait unsurlarda önemli görülmekte ve bu unsurlar tetrakortlar aracılığıyla öğretime dahil edilmektedir. Majör ve minör dizilere ilave olarak öğrencilere tetrakort dizileri ve bu dizilerden oluşan çeşitli egzersizler, etütler ve yerel ezgiler öğretilmektedir. Bu sayede öğrencilerin bu dizileri devinışsel, bilişsel ve duyuşsal açıdan kavramaları amaçlanmıştır. Tetrakort öğretisi CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımına özgüdür ve CAKA, tetrakortların materyal olarak kullanılması önemsenmektedir. Aşağıda Resim 7 'de tetrakort öğretime yönelik başlangıç düzeyinde kullanılan çalışmalardan bir örnek sunulmuştur.

MAJÖR TETRAKÖRT	(T-T-Y)
MINÖR TETRAKÖRT	(T-Y-T)
KURDI TETRAKÖRT	(Y-T-T)
HİCAZ TETRAKÖRT	(Y-1/5-Y)

BOŞ TEL ÜZERİNDE

Resim 7: Başlangıç Düzeyi Tetrakort Çalışmaları

Çalıştaylar

CAKA bünyesinde, Cihat Aşkın tarafından çalgı eğitimini konu edinen bilimsel bir etkinliğin yapılması önerilmiş ve CAKA çalıştayları düzenlenmeye başlanmıştır. 2015 yılından bu yana senede bir defa düzenlenen çalıştaylar, sistemle ilgili her şeyin masaya yatırıldığı, değerlendirildiği, eğitimsel ve yönetsel bir takım kararların alındığı, bir sonraki yılın takvim ve programının belirlendiği toplantılardır. Çalıştaylara Cihat Aşkın başta olmak üzere tüm CAKA şube başkanları ve eğitimcileri katılmaktadır.

I.CAKA Çalıştayı "CAKA Eğitim Sistemi Süreci" 17-18 Ekim 2015 tarihlerinde Afyonkarahisar CAKA şubesinde, II. CAKA Çalıştayı "CAKA Eğitim Süreci Fikir ve Paylaşımları" 25-27 Kasım 2016 tarihlerinde Kayseri CAKA şubesinde, III. CAKA Çalıştayı "Çalgı Eğitiminde Ölçme Değerlendirme" 25-26 Kasım 2017 tarihlerinde İstanbul Küçükçekmece CAKA şubesinde, IV. CAKA Çalıştayı ise 1-2 Aralık 2018'de Bursa CAKA şubesi ev sahipliğinde düzenlenmiştir.

Resim 8: CAKA Çalıştay Afişleri

Yöntem

Bu araştırma CAKA Keman Eğitimi Yaklaşımının önemli bir unsuru olan Rotasyon Masterclass uygulamalarına yönelik öğrencilerin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bir durum tespiti çalışmasıdır. Bu noktadan hareketle, “Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu” geliştirilmesi ve öğrencilere uygulanması amaçlanmıştır. Araştırmanın konusu, içeriği ve amacı bakımından nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur.

Durum çalışması yönteminin ise birçok nitel araştırma yönteminden farkı, eğitim alanının çeşitli konularını incelemede ne, neden, nasıl gibi soruları cevaplamada başvurulan bir yöntem olmasıdır. Durum araştırma yöntemi ülkemizde, durum çalışması, örnek olay incelemesi, vaka çalışması, durum araştırması gibi farklı terimlerle de bilinmektedir.

“Durum çalışması sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan bir araştırma yöntemidir. En genel tanımı Yin (1984) tarafından şöyle yapılmaktadır; durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çevresi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu çevre arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, bir araştırma yöntemidir” (Akt: Şimşek ve Yıldırım, 2003: 190).

Araştırmada “Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu” ndan elde edilen veriler üzerine kodlamalar yapılmış ve kategoriler incelenerek yorumlanmıştır.

“Nitel araştırmalarda, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı kaynaklardan elde edilen büyük miktarlardaki veriler önce incelenerek kodlanır ve sonra kodlamalar dikkate alınarak sentezlenerek bulgulara ulaşılır. Nitel araştırmalarda araştırma sorularının cevaplandırılmasında çoğunlukla belirli istatistik teknikler kullanılmaz. Bazı durumlarda yüzde gibi oldukça sınırlı istatistikler, bazı durumlarda ise kodlamalar sonrası ulaşılan kategoriler arası ilişkilerin incelenmesi için çapraz tablolar kullanılsa da nitel araştırmalarda genellikle istatistik analizler yerine betimlemeler kullanılır” (Büyüköztürk vd., 2013: 240).

“Kodlama, veriler arasına yer alan anlamlı bölümlere (bir sözcük, cümle, paragraf gibi) isim verilmesi sürecidir. Kodlama süreci elde edilen verileri bölümlere ayırmayı, incelemeyi, karşılaştırmayı, kavramlaştırmayı ve ilişkilendirmeyi gerektirir, Kategori ise içerik analizinde elde edilen kavramların birbirleriyle belirli bir tema altında sınıflandırılmasıdır. Kavramların incelenmesi sonucunda birbirleriyle olan ilişkileri ortaya çıkarılır ve bu ilişkiler daha üst düzey bir tema ile açıklanır. Kategori ya da tema içerik analizinde elde edilen kavramlardan daha soyuttur ve geneldir” (Karataş, 2017: 80).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Afyonkarahisar, Beşiktaş, Manisa ve Trabzon CAKA şubesindeki 52 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki şubelerin belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir.

“Bu örnekleme yargısal örnekleme de denir. Araştırmacılar için evrenin genelini temsil edecek bir örneklem seçmek temel amaçtır. Fakat bazı durumlarda, koşulların kontrol altına alındığı problemlerde evrenden yüzeysel olarak farklı olan, araştırma için önemli olan özellikler bakımından ortalama düzeyde bunlara sahip olunmasına dikkat edilerek bir örneklem seçilmesini araştırmacı uygun görebilir” (Özen ve Gül, 2007: 414). Ölçüt örnekleme ise bir araştırmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip olan kişiler, olaylar ya da durumlardan oluşturulması ve bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimlerin (nesnelere, olayların vb.) örnekleme alınmasıdır (Büyüköztürk vd., 2013: 91).

“Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu” 2018 yılında eğitim veren 13 CAKA şubesine gönderilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan ölçütlere göre, şubelere verilen sürede ve eksiksiz bir biçimde “Öz Değerlendirme Formu”nu uygulayarak geri dönüş sağlamaları beklenmiştir. Formu

uygulayıp belirlenen süre zarfında düzenli bir şekilde geri dönüş sağlayan 4 şube (Afyonkarahisar, Manisa, Beşiktaş ve Trabzon) olmuş ve bu şubeler çalışma kapsamına alınmıştır.

Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu

CAKA'da Rotasyon Masterclass, farklı bir CAKA şubesinden eğitimcinin şubeyi ziyaret edip, öğrencilerle çalışmalar yaptığı etkinlikler olarak bilinmektedir. Öz Değerlendirme Formu, 3 ayda bir gerçekleşen bu etkinliklerde öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ve gözlemlenmeleri amacıyla geliştirilmiştir. Bu formda öğrencilere, kendi performanslarına yönelik masterclassta yaşamış oldukları deneyimleri yorumlamaları amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Geliştirilen form, Cihat Aşkın'a, üç alan uzmanına ve bir istatistik alanı uzmanına sunulmuş, uzmanların görüş ve önerileri alınarak tekrar gözden geçirilmiş ve kapsam geçerliliği alınmıştır.

Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu Uygulamasından Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu, CAKA 2018 Yılı 1. Dönem Rotasyon Masterclass çalışmalarında Afyonkarahisar, Manisa, Trabzon ve Beşiktaş şubelerinde bu çalışmaya katılım gösteren 52 öğrenciye uygulanmıştır. Şubelerde masterclassa katılan öğrencilerin sayısı Tablo 1'de verilmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen veriler nitel çözümleme yöntemlerine göre analiz edilmiştir. Formda yer alan demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, keman çalma yılı, CAKA'ya katılma yılı) ve masterclassta öğrencilerin seslendirdiği parçalar ilgili başlıklar altında tablolar halinde verilmiştir.

CAKA Şubeleri	Öğrenci Sayısı
Afyonkarahisar	27
Beşiktaş (İstanbul)	4
Manisa	14
Trabzon	7
Toplam	52

Tablo 1: Rotasyon Masterclass Formu Uygulamasına Katılan Öğrenci Sayısı

Afyonkarahisar CAKA Şubesi Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu Demografik Bilgiler ve Öğrencilerin Seslendirdikleri Parçalar:

2018 Yılı 1. Dönem Masterclassına Afyonkarahisar CAKA şubesinden toplamda 27 öğrencinin katılım sağladığı tespit edilmiştir. Masterclass eğitmeni Bolu CAKA şube eğitimcisidir.

Masterclassa katılan öğrencilerin 21'i kız, 6'sı ise erkektir. Yaş gruplarının genel olarak 7-14 yaş aralığında yani ilköğretim çağında olduğu, fakat ortaöğretim çağında da birkaç öğrencinin bulunduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerden 13'ünün 1-2 yıldır, 8'inin 3-4 yıldır, 5'inin 5-6 yıldır ve bir kişinin ise 7 seneden fazladır keman çaldığı anlaşılmaktadır (Afyonkarahisar CAKA'nın 5 yıldır eğitim verdiği bilinmektedir). Dolayısıyla 7 yıldan fazla süredir keman çalan bir öğrenci dışında, öğrencilerin hepsinin CAKA'da keman çalmaya başladıkları dikkat çekmektedir. Öğrencilerin demografik bilgileri ve masterclassta çaldıkları parçalar Tablo 2'de detaylı olarak verilmiştir.

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Keman Çalma Yılı	CAKA'ya Katılma Yılı	Çaldığı Parça
1	K	11	3-4 Yıl	1-2 Yıl	No: 104 – Ö. Can
2	K	13	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Konçertino Op.12 - F. Kuchler
3	E	10	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet - S. Suzuki
4	K	13	5-6 Yıl	3-4 Yıl	Humorosque - S. Suzuki
5	K	10	1-2 Yıl (2 Ay)	1-2 Yıl (2 Ay)	Kümes Hayvanları
6	K	16	5-6 Yıl	5-6 Yıl	No: 42 – Ö. Can III. Kitap
7	K	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Konçerto No:1 Op. 34 - O. Rieding
8	K	14	5-6 Yıl	5-6 Yıl	Gavotte J. Becker - S. Suzuki
9	K	12	5-6 Yıl	5-6 Yıl	Humoresque - S. Suzuki
10	K	12	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Sol Majör Konçertino - F. Kuchler
11	K	9	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Si Minör Konçerto - O. Rieding
12	E	11	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Konçertino - N. Baklanova
13	E	12	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet No:3 - S. Suzuki
14	K	15	7 ve Üzeri Yıl	5-6 Yıl	No: 45 – Ö. Can III. Kitap
15	K	14	5-6 Yıl	5-6 Yıl	No: 14 – Ö. Can III. Kitap
16	K	10	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet No: 2 - S. Suzuki
17	K	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Andantino- S. Suzuki
18	K	16	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Allegro- J.H. Fiocco
19	K	10	1-2 Yıl	1-2 Yıl	No: 175 – Ö. Can
20	K	11	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Sol Majör Konçertino - F. Kuchler
21	K	10	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Si Minör Konçerto- O. Rieding
22	K	13	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Gavotte In D Major - S. Suzuki
23	K	10	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Gavotte 1- S. Suzuki
24	E	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	No: 54 – Ö. Can
25	E	10	1-2 Yıl (2 Ay)	1-2 Yıl	Twinkle Twinkle Little Star- S. Suzuki
26	E	10	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Sol Majör Konçertino - F. Kuchler
27	K	10	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Bourree - S. Suzuki

Tablo 2: Afyonkarahisar CAKA Şubesinde Uygulamaya Katılanların Demografik Bilgileri ve Seslendirmiş Oldukları Parçalar

Afyonkarahisar CAKA öğrencilerinin masterclassta çaldıkları parçalar incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir bölümünün S. Suzuki Keman Okulu Kitaplarından parçalar, 8 öğrencinin çeşitli konçertino ve konçertolar, 8 öğrencinin Ö. Can Keman Eğitimi kitaplarından etütler ve teknik çalışmalar, geriye kalan 2 öğrenciden 1'inin başlangıç düzeyinde, 1'inin ise orta düzeyde parçalar seslendirdiği tespit edilmiştir.

Trabzon CAKA Şubesi Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu Demografik Bilgiler ve Öğrencilerin Seslendirdikleri Parçalar:

Masterclassa katılan Trabzon CAKA öğrencilerine ait demografik bilgiler ve çaldıkları parçalar Tablo 3'te detaylı olarak verilmiştir.

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Keman Çalma Yılı	CAKA'ya Katılma Yılı	Çaldığı Parça
1	E	7	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Twinkle Twinkle Little Star - S. Suzuki
2	K	17	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Sol Major Konçerto - A. Vivaldi
3	K	6	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Allegro - S. Suzuki
4	E	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	May Song, Go Tell Aunt Rhody - S. Suzuki
5	K	24	5-6 Yıl	1-2 Yıl	Sol Maj. Gam ve Arpej, Danse Espagnole Op. 102 - B. Lagye
6	K	6	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Unto Us Is Born Au Son - Claire De La Lune
7	K	6	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Jingle Bells - L'il Liza Jane

Tablo 3: Trabzon CAKA Şubesinde Uygulamaya Katılanların Demografik Bilgileri ve Seslendirmiş Oldukları Parçalar

2018 Yılı 1. Dönem Masterclassına Trabzon CAKA şubesinden toplamda 7 öğrencinin katılım sağladığı tespit edilmiştir. Masterclass eğitmeni İstanbul Ataşehir CAKA şube eğitmenisidir.

Masterclass katılımcılarının 5'i kız ve 2'si ise erkek öğrencidir. Öğrencilerden 1'i okul öncesi, 4'ü ilkököl, 1'i ortaöğretim ve 1'i ise yükseköğretim çağındadır. Okul öncesi ve ilkököl öğrencileri formu öğretmenleri yardımıyla yanıtlamışlardır.

Trabzon CAKA şubesi yaklaşık 2 sene önce (2016 yılında) eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Dolayısıyla yükseköğretim düzeyinde eğitim alan 24 yaş öğrenci dışında, diğer öğrencilerin hepsinin Trabzon CAKA' da keman eğitimine başladıkları tespit edilmiştir.

Trabzon CAKA'da öğrencilerin masterclassta seslendirmiş oldukları parçalara bakıldığında, okul öncesi olan öğrencinin başlangıç düzeyinde parçalar, ilkököl çağındaki olan 3 öğrencinin S. Suzuki Keman Okulu Kitaplarından parçalar, ortaöğretim ve yükseköğretim çağındaki 2 öğrencinin ise daha ileri düzey sayılabilecek konçerto, parça ve birtakım teknik çalışmalar seslendirdiği görülmektedir.

Beşiktaş CAKA Şubesi Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu Demografik Bilgiler ve Öğrencilerin Seslendirdikleri Parçalar:

2018 Yılı 1. Dönem Masterclassına Beşiktaş CAKA Şubesinden toplamda 4 öğrencinin katılım sağladığı tespit edilmiştir. Masterclass eğitmeni Ankara CAKA şube eğitmenisidir. Öğrencilerin demografik bilgileri ve masterclassta çaldıkları parçalar Tablo 4'te verilmiştir.

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Keman Çalma Yılı	CAKA'ya Katılma Yılı	Çaldığı Parça
1	K	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	No: 187 – Ö. Can
2	K	27	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet No:1-2 - S. Suzuki
3	E	24	7 ve Üzeri Yıl	1-2 Yıl	Günlük Çalışmalar – Ö. Can
4	K	9	5-6 Yıl	3-4 Yıl	6. Pozisyon 3 Oktav Sol Major Gam, Arpej Bourree - S. Suzuki

Tablo 4: Beşiktaş CAKA Şubesinde Uygulamaya Katılanların Demografik Bilgileri ve Seslendirmiş Oldukları Parçalar

Masterclassa katılan öğrencilerin 3'ü kız, 1'i ise erkektir. Öğrencilerden ikisi 9 yaşında, diğerleri ise 24 ve 27 yaşlarındadır.

Beşiktaş CAKA'da öğrencilerden 2'sinin Ö. Can Keman Eğitimi Kitaplarından etüt ve teknik çalışmalar, 1'inin S. Suzuki Keman Okulu Kitaplarından parçalar, diğer 1 öğrencinin ise yine S. Suzuki'den parça ve çeşitli teknik çalışmalar seslendirildiği görülmektedir.

Manisa CAKA Şubesi Masterclass Öz Değerlendirme Formu Demografik Bilgiler ve Öğrencilerin Seslendirdikleri Parçalar:

2018 Yılı 1. Dönem Masterclassına Manisa CAKA Şubesinden toplamda 14 öğrencinin katılım sağladığı tespit edilmiştir. Masterclass eğitmeni Balıkesir CAKA şube eğitimcisidir. Öğrencilerin demografik bilgileri ve seslendirdikleri parçalar Tablo 5'te verilmiştir.

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Keman Çalma Yılı	CAKA'ya Katılma Yılı	Çaldığı Parça
1	E	9	3-4 Yıl	3-4 Yıl	No: 104 – Ö. Can
2	E	6	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Konçertino Op.12 - F. Kuchler
3	K	8	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet - S. Suzuki
4	K	16	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Humorosque - S. Suzuki
5	K	13	5-6 Yıl	3-4 Yıl	Kümes Hayvanları
6	K	11	5-6 Yıl	3-4 Yıl	No: 42 – Ö. Can III. Kitap
7	E	15	7 ve Üzeri Yıl	3-4 Yıl	Konçerto No:1 Op. 34 - O. Rieding
8	K	9	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Gavotte J. Becker - S. Suzuki
9	K	10	3-4 Yıl	1-2 Yıl	Humoresque - S. Suzuki
10	E	11	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Sol Majör Konçertino - F. Kuchler
11	K	11	3-4 Yıl	3-4 Yıl	Si Minör Konçerto - O. Rieding
12	E	7	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Konçertino - N. Baklanova
13	K	8	1-2 Yıl	1-2 Yıl	Minuet No:3 - S. Suzuki
14	K	10	3-4 Yıl	3-4 Yıl	No: 45 – Ö. Can III. Kitap

Tablo 5: Manisa CAKA Şubesinde Uygulamaya Katılanların Demografik Bilgileri ve Seslendirmiş Oldukları Parçalar

Manisa CAKA'da masterclassa katılan öğrencilerin, 9'unun kız, 5'inin ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Diğer şubelerde olduğu gibi yine kız öğrenci mevcudunun daha fazla olduğu görülmektedir. Yaklaşık 4 senedir eğitim faaliyetlerini sürdüren Manisa CAKA şubesinde, öğrencilerinin büyük bir bölümünün CAKA bünyesinde kemanla tanıştıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin 11'i ilköğretim, 1'i okul öncesi, 2'si ise de ortaöğretim çağındadır.

Manisa CAKA'da öğrencilerin seslendirdikleri parçalar incelendiğinde, yine Ö. Can Keman Eğitimi Kitapları, S. Suzuki Keman Okulu Kitapları ve çeşitli başlangıç düzeyi parçalarının tercih edildiği görülmektedir. Bunlardan farklı olarak iki öğrenciden biri A. Vivaldi la minör konçerto, bir diğeri ise etüt kitabı J.F. Mazas' tan bir etüt çalarak daha ileri düzey çalışmalar sergilemişlerdir.

Duygu Durumları:

Formda demografik bilgiler dışında yer alan sorulara yönelik elde edilen verilerde tüm şubeler bir arada incelenmiştir.

Formda yer alan ikinci soruda öğrencilere "Masterclassta çalarken kendilerini nasıl hissettikleri" sorulmuştur. Bu soruya cevap veren 51 öğrenciden 34'ünün kendilerini "heyecanlı" hissettikleri anlaşılmaktadır. Masterclasslarda çalıştıkları eğitimciden farklı olarak, tanımadıkları bir eğitimciyle çalışmalarının öğrencilerde heyecan hissi uyandırdığı görülmektedir. Ayrıca topluluk önünde performans sergiledikleri için, performans öncesi ve sırasında öğrenciler stres ve kaygı duyabilmektedirler. Çünkü hem tanımadıkları bir eğitimciye topluluk önünde çalarken konsantre olmaları gerekmekte, hem de teknik ve müzikal unsurlara dikkat ederek iyi bir performans sergilemeleri beklenmektedir. Bu durum öte yandan öğrenciler için faydalı bir öğrenme ortamı yaratmaktadır. Bu tarz performans sergileme, sunum vb. etkinlikleri aracılığıyla öğrencilerin stres ve kaygıyla başa çıkma yollarını öğrenmelerine katkı sağlayabilecek ortamların oluştuğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin kendilerini nasıl hissettiklerine yönelik verilen yanıtlar arasında diğerlerinden farklı olarak yalnızca bir kişinin "Kendimi normal hissettim, evde çalışıyormuş gibi." ifadesi dikkat çekmektedir. Bu öğrencinin stres-kaygı düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

19 öğrencinin cevaplarından ise masterclass sırasındaki duygu durumlarına dair; "Cesur ve mutlu hissettim", "Heyecanlı ve cesaretli hissettim", "Kendime güvenerek çaldım", "Şanslı hissettim", "Heyecanlıydım, ellerim titredi aynı zamanda da mutlu oldum. Herkes bu hissi bilmeli." gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Öğrencilerin küçük bir bölümü ise "Heyecanlandım, açıkçası heyecanım çalmama yansıdı. Bu yüzden evde çalıştığımda çaldığımdan daha kötü çaldım", "Heyecanlı ve azıcık korkulu hissettim", "Hazır hissetmedim" gibi olumsuz duygular içeren yorumlarda bulunmuşlardır.

Genel olarak öğrencilerin masterclass esnasında duygu durumlarına yönelik betimlemelerine bakıldığında, masterclass deneyimi ile ilgili neredeyse tamamının memnun olduğu ve heyecanlı olsalar dahi kendilerini iyi ve mutlu hissettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin neredeyse tamamına yakınının masterclass çalışmalarına yönelik son derece olumlu duygular içinde oldukları tespit edilmiştir.

Bireylerde özgüven kavramının bebeklik çağından ergenlik döneminin sonuna kadar geliştiği bilinmektedir. CAKA'da düzenli olarak yapılan rotasyon masterclass çalışmalarında, büyük bir kısmı ilköğretim çağındaki öğrenciler topluluk önünde, iyi tanımadıkları bir öğretmene performans sergilemektedir. Dolayısıyla bu çalışmaların, öğrencilerin özgüven gelişimi üzerinde de son derece olumlu katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Edinimleri:

Formun üçüncü sorusunda öğrencilere "Masterclassta neler öğrendikleri?" sorulmuştur. Öğrenciler masterclass çalışmalarının; keman ve yay tutuşu, yayın doğru ve etkili kullanımı, yay tekniklerinin doğru kullanımı, sol el parmaklarının tuşede doğru bir biçimde konumlandırılması, metronomla çalışma, notaların sürelerini doğru çalma, nüansları yapma gibi çeşitli teknik ve müzikal

unsurları öğrenmelerine yardımcı olduğu ve katkı sağladığını belirtmiştir. Öğrencilerin cevaplarında belirttikleri çeşitli fiziksel, teknik ve müzikal beceriler, keman çalmanın temel unsurlarından bazılarıdır. Dolayısıyla masterclass çalışmalarının öğrencilerin derslerde kazanmış oldukları çeşitli becerilerin pekiştirilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca öğrenciler farklı bir eğitiminin bakış açısını görerek, yeni öğrenme-öğretme yöntemleriyle tanışmaktadır. Dolayısıyla eğitimcilerin yaptıkları yorum ve eleştirilerin öğrencilerin öğrenmelerine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Öğrencilerin masterclass sırasında neler öğrendiklerine dair düşüncelerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Yay kullanımı ve tutuşuyla ilgili bilgiler öğrendim”, “Duruşumun daha dik olması ve pozisyon geçişlerimin net olması gerektiğini öğrendim”, “Metronomla çalışmam gerektiğini anladım”, “2. Pozisyon çalarken daha dikkatli olmam gerektiğini, staccato çalarken daha kesik kesik çalmam gerektiğini ve sağ elime dikkat etmem gerektiğini anladım”, “Piyano ve forte yazan yerlere dikkat etmem gerekiyor.”

Bu örneklerin yanı sıra öğrencilerin, “Öğretmen biraz daha kendime güvenli çalmamı söyledi”, “Daha cesur çalmam gerekiyor”, “Daha özgüvenli çalmalıyım” gibi ifadelerinden hem kendilerine özeleştiri yaptıkları hem de rahat bir performans sergileme, kendine güvenerek çalma gibi artistik beceri sayılabilecek unsurlarında önemini fark ettikleri anlaşılmaktadır.

CAKA'nın yaşam boyu öğrenme felsefesini esas alması sebebiyle; öğrencilerin yaş, yetenek, algı ve öğrenme kapasitesi bakımından homojen bir yapıda olmadığı görülmektedir. 3 ayda bir düzenlenen masterclassta uzun süredir keman çalan yetişkin öğrenci de, henüz 3 ay önce kemana başlamış 7 yaş öğrenci de performans sergilemektedir. Dolayısıyla bu formda geniş bir öğrenci yelpazesine tek tip soruların yöneltilmesi sonucunda, elde edilen veriler de çok çeşitli olmuştur. Örneğin; aynı şubede farklı yaşlarda olan ve farklı sürelerdir keman eğitimi alan iki öğrencinin yanıtları şu şekildedir:

“Daha çok çalışmam gerekiyor. Planlı ve düzenli bir şekilde ilerlemek çok önemli.” (24 Yaş, Keman Çalma Yılı: 5-6). “Kemanı nasıl tutmam gerektiğini öğrendim” (6 yaş, Keman Çalma Yılı: 1-2) Yukarıda 24 yaşındaki öğrencinin masterclass sonrasında daha sistemli ve planlı bir şekilde çalışmalar yapması gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Aynı şubede eğitim alan ve keman çalmaya yeni başlayan 6 yaşındaki öğrencinin ise masterclassta keman ve yay tutmaya yönelik bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak seviye ve yaş gruplarının değişkenlik göstermesine rağmen, öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlardan masterclassın tüm bireyler üzerinde olumlu bir etki sağladığı anlaşılmaktadır.

Kendilerini Başarılı Buldukları Beceriler:

Formun dördüncü sorusu “Masterclassta çalarken başarılı olduğum becerilerim nelerdir?” şeklindedir.

Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlarda büyük bir bölümünün kendilerini “entonasyon” yani ses temizliği konusunda başarılı buldukları görülmektedir. Konuyla ilgili olarak şu tarz yorumlar yapılmıştır:

“Temiz ses çıkarmakta başarılıydım”, “Sesleri temiz ve ritimlere uyarak çaldım”, “Öğretmen sesleri temiz bastığımı söyledi”, “Notaları ve pozisyonları doğru bastım, pes ya da tiz çalmadım.”

Öğrencilerin büyük bir bölümünün kendilerini “entonasyon” konusunda başarılı bulmaları ilgi çekici bir durumdur. Nitekim perdesiz bir çalgı olan kemanda doğru entonasyonu elde etmek zor bir süreçtir. Bu durumun masterclass sürelerinin çok uzun olmamasından ve eğitimcilerin genel olarak entonasyondan ziyade daha çok temel teknik sorunlar (duruş, keman tutuşu, yay tutuşu vb.) üzerinde durmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sebepten öğrenciler doğru entonasyonla çalmaları bile eğitmen tarafından uyarılmadıkları için, masterclassta bu konuda kendilerini başarılı varsaydıkları düşünülmektedir.

Öğrencilerin ayrıca “nota okumayabilme” konusunda da kendilerini başarılı buldukları görül-

mektedir. Notaları tanıma, dizekteki yerlerini bilme ve notaları okuma konusunda sorun yaşamadıklarını düşünmektedirler. Bu durumun, CAKA'da öğrencilerin keman eğitiminin yanında solfej-teori eğitimiyle de desteklenmeleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çalgı eğitiminde, öğrencilere temel müzik teorisi bilgilerinin verilmesi ve çalgıyı öğrenmeye destek olacak bir altyapı kazandırılması da önemli görülmektedir. Dolayısıyla CAKA'da keman eğitiminin yanında teorik bilgilerin de kazandırılmasının önemsendiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin cevapları arasında öne çıkan diğer ifadelerden ise, ritimleri doğru çalma ve ezber çalma konularında kendilerini başarılı buldukları dikkat çekmektedir.

Zorlandıkları Beceriler:

Formun beşinci sorusu "Masterclassta çalarken nelerde zorlandım?" olarak düzenlenmiştir.

Bu soruya yönelik verilen yanıtlara bakıldığında, özellikle yay kullanımına ilişkin problemlerin daha çok öne çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin birçoğu legato çalma (bağlı çalma) becerisinde yaşamış oldukları zorlukları şu şekilde belirtmiştir:

"İlk başlarda yapabiliyorum fakat sonlarda art arda 4 bağlı geldiği için zorlandım", "6 bağlılarda zorlandım", "Yayı kısa çalmaya alışkın olduğum için, yayı uzatmakta zorlandım."

Detache ve legato (bağlı çalma) tekniği keman çalmada en temel iki sağ el tekniği olarak bilinmektedir. Genellikle keman eğitiminin başlangıcında bu iki temel tekniğin öğretimine yönelik çalışmalara sıklıkla yer verilmektedir. Öğrencilerin bu teknikleri doğru bir şekilde uygulayabilmesi için, sağ el parmaklarını yay üzerinde doğru bir şekilde konumlandırması ve bilek-dirsek-omuz koordinasyonunu sağlayarak yay kullanmada hakimiyet kazanması gerekmektedir. Dolayısıyla yayın etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve yay tekniklerinin doğru bir şekilde uygulanabilmesi bireyden bireye göre değişkenlik gösterebilmekte ve uzun zamana ihtiyaç duyulabilmektedir.

Öğrencilerin yanıtlarında öne çıkan diğer ifadeler ise başlıca olmak üzere; sol elin konumlandırılması, parmakların tuşe üzerinde konumlandırılması, doğru perdelere basma ve pozisyon geçişleri olmak üzere sol el tekniklerini kapsayan problemlerle ilgilidir.

"Kemanda sol el teknikleri, büyük ölçüde konum bilgisi ve geçişleri temelinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle keman çalan bireyin sabit konumları ve konum geçişlerini tereddütsüz ve temiz çalması beklenir" (Taş, 2019: 352). Taş, araştırmasında kemanda sol el tekniklerinin temel olarak konum bilgisi ve geçişlerden oluştuğunu belirtmiş, keman çalan bireylerin sabit konumları ve konum geçişlerini emin bir şekilde, tereddüt etmeden gerçekleştirmesinin önemini vurgulamıştır. Masterclassta performans sergileyen öğrencilerinin seslendirdiği parçalar göz önünde bulundurulduğunda büyük bölümünün sabit konumda kalmak üzere 1. pozisyonu, daha az bir bölümünün ise farklı konumlarda pozisyon geçişlerini kullandığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin zorlandıkları becerilere yönelik sol el tekniklerini kapsayan cevaplar vermeleri, sol elin tuşe üzerinde konumlandırılması ve pozisyon geçişlerinde birtakım tereddütler yaşadıklarını göstermektedir.

Ayrıca 4 öğrencinin "Çok fazla zorlandığım bir şey olmadı", "Hiçbir şeyde zorlanmadım" gibi ifadelerinden masterclassta çalarken oldukça rahat hissettikleri, 3 öğrencinin ise "Heyecanlandım, ellerim titredi. Ondan dolayı pozisyonlarım tiz oldu", "Heyecandan çalamadım", "Heyecanlı olduğum için aksamalar gerçekleşti" gibi yine performans sırasında heyecan ve kaygı yaşadıklarını belirten ifadeleri dikkat çekmektedir.

"Hızlı yerlerde zorlandım", "Notaları takip etmekte zorlandım" gibi birkaç ifadeden ise bazı öğrencilerin masterclassta çalarken sağ el ve sol eli eş zamanlı ve gerekli hızda kullanmada ve nota takibinde zorlandıkları tespit edilmiştir.

Karşılaştıkları Beklenmedik Durumlar:

Formda öğrencilere yöneltilen altıncı soru ise "Masterclassta çalarken beklenmedik nelerle karşılaştım?" şeklindedir.

Bu soruya öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar çoğunlukla beklenmedik bir durumla karşılaşmadıkları yönündedir. Öğrencilerin küçük bir bölümünün ise ; *“Tek başıma olduğum zaman daha güzel çalıyordum”, “Heyecanımdan ötürü çalamadım bu cidden moral bozucu, evde bu kadar çalıştığım parçayı nasıl çalamam”, “Heyecanlı olduğum için sesler birbirine karıştı”* gibi ifadelerinden masterclass esnasında kaygı yaşamayı ve heyecanlı olmayı beklemedikleri anlaşılmaktadır.

CAKA'ya düzenli olarak devam eden tüm öğrenciler 3 ayda bir gerçekleşen rotasyon masterclasslara katılmakta ve farklı bir eğitimciye performanslarını sergilemektedir. Bu sayede öğrencilerin zaman içerisinde bu tarz çalışmalara alışmış olmaları sebebiyle kendilerini topluluk önünde keman çalarken daha rahat hissettikleri düşünülmektedir.

Masterclassa Katılmanın Katkıları Üzerine Öğrenci Görüşleri:

CAKA Masterclass formunun son sorusunda ise öğrencilerden masterclassa katılmanın kendilerine ne katkıları olduğunu açıklamaları istenmiştir.

Bu soruya yönelik öğrencilerin yanıtlarına bakıldığında, masterclassa katılmanın keman çalma motivasyonları üzerinde oldukça olumlu katkıları olduğunu belirttikleri görülmektedir. Özellikle kendine daha fazla güvenerek çalmak, özgür hissederek çalmak, çalarken daha cesur olmak, konserden önce performansı pekiştirmek, farklı bir bakış açısı edinmek vb. ifadeler dikkat çekmektedir. Örnek olarak aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

“Özgürce çalmak ve utanmamak gibi katkıları oldu”, “Kendime güvenim arttı ve daha güzel çalmaya başladım”, “Yeni öğretmenlerle çalıştığım için değişik bakış açılarına göre hareket ettim”, “Kendimi daha da geliştirme şansım oldu. Artık daha rahat ve güvenerek çalıyorum”, “Daha cesur çalmayı ve bileğimi düzgün tutmayı öğrendim”, “Kendi çalışıma daha iyi konsantre oldum”, “Diğer öğrencilerin yaptığı ve yapamadığı şeyleri görmek bana farklı bakış açıları kazandı”, “Başka bir öğretmenin ya da kişinin benim hakkımda düşündüklerini öğrendim”.

Öğrencilerin yanıtlarında masterclassa katılmanın özgüvenlerini arttırdığını belirtmeleri özellikle dikkat çekmektedir. CAKA'da az sayıda yetişkin öğrencinin bulunmasıyla beraber, öğrencilerin yaşlarının genellikle 6-14 yaş arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaşlardaki öğrencilerden kendinden emin bir şekilde topluluk önünde performans sergilemeleri beklenmektedir. Bu durumun yetişkin bir birey olduklarında da toplum önünde sunuş yapma, konuşma yapma, performans sergileme vb. durumlara olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bunlara ek olarak CAKA'da öğrencilerin çoğunun masterclass çalışmaları ve Cihat Aşkın'ın şube ziyaretleri dışında kendi öğretmenleri ile eğitimlerine devam ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla aynı öğretmenle gerçekleşen uzun süreli çalışmalar neticesinde, öğrenci öğretmene alışmakta, öğrenci-öğretmen samimiyeti artabilmektedir. Bu durum kimi zaman öğretmenin geri bildirimlerinin öğrenci tarafından göz ardı edilmesine ve öğrencinin yeteri kadar çalışmamasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin masterclass çalışmalarında yakından tanımadıkları ve bilmedikleri bir öğretmenin, kendi öğretmenlerinin görüş ve yönlendirmelerine benzer yorumlarda bulunması önemli görülmekte ve öğrencilerin bu sayede daha özenli çalışmaya teşvik edilebileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu CAKA 2018 Yılı 1. Dönem masterclass çalışmalarında Afyonkarahisar, Manisa, Trabzon ve Beşiktaş CAKA Şubelerinde bu çalışmaya katılım gösteren 52 öğrenciye uygulanmıştır. Öğrenciler masterclasslarda genel olarak S. Suzuki Keman Okulu Kitaplarından ve Ö. Can Keman Eğitimi Kitaplarından parçalar ve etütler, çeşitli başlangıç düzeyinde parçalar, konçertinolar, konçertolar ve teknik çalışmalar seslendirmişlerdir. Masterclassa katılan öğrencilerin büyük bir bölümü ilkökul ve ortaokul çağında olmakla beraber, daha az sayıda okul öncesi, lise, üniversite çağında ve meslek sahibi yetişkin öğrenciler de bulunmaktadır.

Öğrencilerin masterclass uygulamalarına yönelik görüşleri göz önünde tutulduğunda, bu deneyimlere yönelik tamamının memnun olduğu ve heyecanlı olsalar dahi kendilerini iyi ve mutlu hissettikleri anlaşılmaktadır. Masterclassta çalmanın farklı bir eğitimcinin bakış açısını görerek çeşitli öğrenme-öğretme yöntemleriyle tanışmalarını sağladığı, sağ ve sol el teknikleri, metronomla çalışma ve notaların sürelerini doğru çalma gibi konuları ve çeşitli müzikal unsurları daha iyi öğrenmelerine yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğrencilerin neredeyse tamamı masterclassa katılmanın keman çalma motivasyonları üzerinde olumlu katkıları olduğunu, masterclass sonrasında çaldıkları parçalara daha dikkatli, özenli ve gayretli bir biçimde çalışmaya güdülendiklerini dile getirmiştir.

Kaynakça

- Bali, S. ve Yedig, S. (2002). Cihat Aşkın ile Röportaj. *Andante Ekim-Kasım*,1(1).
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fenmen, M. (1996). *Amatörlük ve Müzikçi Arkadaşlığı*, Ahmet Say: "Müzik Öğretimi". Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Hille, A. & Schupp, J. (2014). How Learning a Musical Instrument Affects The Development of Skills. *Economics of Education Review*, 44, 56-82.
- Karataş, Z. (2017). "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Rickard, N. S., Bambrick, C. J., & Gill, A. (2012). Absence of Widespread Psychosocial and Cognitive Effects of School-based Music Instruction in 10– 13-Year-old Students. *International Journal of Music Education*, 30(1), 57-78.
- Şimsek, H. ve Yıldırım, A. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Taş, S. (2019). "Kemanda Konum Geçişleri ve Konum Sınıflandırması". *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 9(2), 350-369.
- Uçan, A. (2005). *İnsan ve Müzik İnsan ve Sanat Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Evrensel Müzikevi.
- URL: <http://www.ankaracaka.com/images/stories/dosyalar/caka-tanitim.pdf> Erişim: 15.12.2019.

Summary

CAKA Violin Education Approach is the music education project initiated in Bursa in 2001 by Cihat Aşkın, one of the leading violin virtuosos of Turkey for popularizing violin in Turkey which spread out over to the different regions and provinces in the country. It is aimed with CAKA to develop a music education model based on the national values of our country. Aşkın gives importance to children in different parts of our country who do cannot have access to music education and he is an advocate of the opinion that every individual has the right to art education.

Aşkın explains the fundamental philosophy of CAKA as such: "There is no age for learning to play the violin, just like there is no age to start being happy". Lifelong learning is taken as basis and anyone can take part in CAKA regardless of age or skill. Thus, students are accepted to CAKA without any talent test. The method is centered on the student their individual characteristics taken into consideration. Using the traditional music styles of our country as an education tool is of significant importance for CAKA. A student who enrolls in CAKA studies pieces from the classical Western musical forms, while also learning folk songs, lullabies and school songs. It is aimed to ensure that students learn about all music types with priority given to the Turkish and classical Western Music and to have both national and international pieces in their repertoires.

The aim of the present study is to determine opinions of the students about rotation masterclass activities which comprise one of the important aspects of the CAKA Approach. Rotation Masterclasses are activities organized once every three months during which students perform to an instructor from a different CAKA branch. A “Self-Assessment Form” has been prepared as part of these activities for ensuring that the students perform a self-assessment. This form consists of various questions directed at the students that will enable them to interpret their experiences during the masterclass related with their performance. The “Self-Assessment Form” was applied within the scope of the present study on 52 students at CAKA branches in Afyonkarahisar, Beşiktaş, Manisa and Trabzon.

In conclusion, it is observed that during the masterclasses the students generally perform pieces, etudes and beginner level songs from S. Suzuki Violin School Books and Ö. Can Violin Education Books, concertinos, concertos and technical pieces. Even though majority of the students who take part in the Masterclass are primary and secondary school students, there are also preschoolers, high school and university students as well as adults. It is observed that all students are satisfied with the masterclass experience and that they feel happy and good despite feeling excited. It has been concluded that playing as part of a Masterclass activity enables them to learn about different learning-teaching methods by observing the perspective of a different instructor while also helping them to learn more about right and left hand techniques, playing with a metronome, playing rhythms correctly as well as various other musical elements. Moreover, almost all of the students indicated that taking part in a masterclass activity has had positive impacts on their motivations for playing violin and that they are motivated to play the pieces more attentively, carefully and diligently after the masterclass activity.

Ek

Rotasyon Masterclass Öz Değerlendirme Formu

Tarih:

Adı ve Soyadı:

Cinsiyet K ( ) E ( )

Yaşı:

Okulu:

Keman Çalma Yılı: 1-2 ( ) 3-4 ( ) 5-6 ( ) 7 ve üzeri ( )

CAKA'ya Katılma Süresi: 1-2 ( ) 3-4 ( ) 5-6 ( ) 7 ve üzeri ( )

Rotasyon Masterclass Eğitmeni:

1) Masterclassta neler çaldım?

.....
.....

2) Masterclassta çalarken kendimi nasıl hissettim?

.....

3) Masterclassta neler öğrendim?

.....

4) Masterclassta çalarken başarılı olduğum becerilerim nelerdir?

.....

5) Masterclassta çalarken nelerde zorlandım?

.....

6) Masterclassta çalarken beklenmedik nelerle karşılaştım?

.....

7) Masterclassta çalmanın bana şu katkıları oldu. (Açıklayınız)

.....

Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SdÜ Hastanesi Örneği

A Pilot Study On The Need For Spiritual Care And Counseling Services In Hospitals: Sdu Hospital Case

Habil ŞENTÜRK¹
Gülay Korkmaz ÇETİN²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 22.06.2020 | Kabul Tarihi: 03.07.2020

Özet

Hastanelerde profesyonel olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çeşitli ülkelerde uzun zamandır sunulmasına karşın ülkemizde profesyonel manada uygulanması henüz yenidir. Bu hizmet, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında yapılan protokolle sağlık kurumlarında, hastanelerde 2015 yılından itibaren pilot uygulama olarak altı ilin devlet hastanesinde başlamış, 2016 yılında bu il sayısı 14'e çıkarılmıştır. Bugün itibariyle bu hizmetler 38 ilde 132 personelle 108 sağlık tesisinde sunulmaktadır. Bu uygulamayla ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır, yapılmaktadır. Bu araştırmalar hem bilim dünyasına hem de hizmetin kalitesine katkı sağlayacaktır. Hastanede yatarak tedavi görenler için hastane ortamı bazı zorlukları ve sıkıntıları beraberinde getirir. Hasta bireyler tedavi sürecinde hastane ortamına uyum sağlamakta güçlük çekebilir ve sağlık durumlarıyla ilgili belirsizliklere bağlı olarak kaygı ve ümitsizlik gibi duyguları daha yoğun yaşayabilirler. Bu sebeple onların psikososyal desteğe ihtiyaçları olacaktır, bu desteği almaları hastane ortamına uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır. Manevi destek hizmetlerinin önemi işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada amacımız, hastanede yatan hastaların 'manevi danışmanlık hizmetleri'ne ihtiyaç duyma durumlarının ne olduğunu tespit etmektir. Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde yatan hastalardan örneklem olarak seçilen 18 yaş ve üzerindeki 50 gönüllü katılımcıya anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Araştırma sonuçları, hastanede yatan hasta olarak tedavi gören hastaların büyük bir kısmının hastanelerde dini ve manevi destek hizmeti verilmesine olumlu yaklaştıklarını ve buna ihtiyaç hissettiklerini ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca söz konusu hizmetlerin alanında uzman, iletişim becerileri gelişmiş, güler yüzlü kişiler tarafından verilmesinin büyük önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hastane, Din, Maneviyat, Psikoloji, Danışmanlık, Tedavi.

Abstract

Although professional spiritual counseling and guidance services have been offered in hospitals for a long time in various countries, it is still new to apply in professionally in our country. This service started in 2015 at the state hospitals of 6 provinces with the protocol signed between the Presidency of Religious Affairs and the Ministry of Health, and in 2016, the number of provinces was increased to 14. As of today, these services are provided in 108 health facilities with 132 personnel in 38 provinces. About this service a number of studies have been done, are being done. These researches will contribute to both the world of science and the quality of service. The hospital environment brings some difficulties and distress for those who receive inpatient treatment. Patients may have difficulty adapting to the hospital environment during the treatment process and may experience more intense feelings of anxiety and despair due to uncertainties about their health status. For this reason, they will need psychosocial support, and receiving this support will make it easier for them to adapt to the hospital environment. It is precisely at this point that the importance of spiritual support services emerges. Our aim in this study is to determine whether hospitalized patients need "spiritual care and counseling services". This research was carried out by applying a questionnaire technique to 50 volunteers aged 18 and over who were selected from the patients hospitalized at Süleyman Demirel University Research and Application Hospital. The results of the research revealed that the majority of patients who received inpatient treatment were positive about receiving religious and spiritual support services in hospitals and felt the need for it. In the research, it is also concluded that it is of great importance that the services in question are provided by people who are debonair, expert in their field and whose communication skills are developed.

Keywords: Hospital, Religion, Spirituality, Psychology, Counseling, Treatment.

1 Prof. Dr. Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bil. Bölümü, Uşak.
E-posta: habil.senturk@usak.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-2375-7271

2 Gülay Korkmaz Çetin, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Isparta.
E-posta: glykorkmaz@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-7673-2898

Giriş

Biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak insan, hayatının bazı dönemlerinde farklı nedenlerle hastalıklara maruz kalmaktadır. Hastalık kişinin yaşamını tehdit ettiği ölçüde hastanede tedavi ve bakım görme ihtiyacı artmaktadır. Hastane ortamı bir yandan iyileşme imkânı yaratırken bir yandan da iyileşmeyi güçleştirebilecek etkenlerle doludur. Kişinin tedavi sürecindeki destek unsurları arasında sağlık personeli, teknolojik imkânlar, yakınlarının ilgisi ve inandığı değerler başta gelmektedir.

Hastanede yatmak her insan için farklı ve zor bir deneyimdir. Hastane ortamı hasta bireyde güvensizlik ve korku oluşturabilir. Tedavi sürecinin başarılı şekilde tamamlanıp tamamlanmayacağı'nın belirsiz olması onu duygusal açıdan olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle hastanede geçirilen zaman diliminde hasta bireylerde korku, kaygı, çaresizlik, aşırı duyarlılık ve depresyon gibi duygu dünyası ile ilgili sorunlar baş gösterebilir (Öz, 2001: 61; Ağılkaya Şahin, 2017: 378). Kişinin bu sorunlarla baş edebilmesi, tedaviye huzurlu ve etkin bir biçimde katılabilmesi ve hastalığın sıkıntılarına katlanabilmesi için ona, inandığı dinin hayata ve insana bakışı çerçevesinde yaklaşılmasına, manevi ve kültürel değerlere önem veren bir hizmetin sunulmasına ihtiyaç vardır. Nitekim “manevi danışmanlık uzmanları, danışan-danışman ilişkisinden farklı olarak, almış oldukları psikoloji ve teoloji eğitiminden dolayı psikoloji yöntemlerinden bazılarını kullanmakla birlikte, ağırlıklı olarak kutsal metinleri ve dinsel motifleri kullanmaktadırlar” (Kızılgeçit, 2020: 312).

Hastalık kişinin aile ilişkilerini, ev düzenini, işini ve diğer görevlerini bütünüyle etkileyebilir. Aynı zamanda o, insanın günlük aktivitelerini kısıtlayan bir durumdur. Bu yüzden hastalar, bu durumun kalıcı hale gelmesinden kaygı duyabilirler. Beden bütünlüklerinin bozulması, temel yaşam aktivitelerinde aksaklıkların meydana gelmesi, onların hayatında sosyal problemlere de yol açabilir. Bu durumda hastanın, hastalığı hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğu ve hastalığı nasıl anlamlandırdığı büyük önem arz etmektedir. Çünkü onun hastalığı kabullenmesi, iyileşmeye dair ümitli ve sabırlı olması büyük ölçüde hastalığı anlamlandırma biçimine bağlıdır. Nitekim hastalığın gidişatı konusunda ümitli olan ve sabır gösteren hastaların tedaviye daha hızlı cevap verdikleri, dindar hastaların bu nedenle daha az moral çöküntüsü yaşadıklarını belirten araştırmalar vardır (Tarhan, 2005: 17, 140-147).

Din, Maneviyat ve Manevi Danışmanlık Kavramları

Din bir inanç ve değerler sistemi, Allah'ın emir ve yasaklarının bütünüdür. Din kelimesi Arapça “âdet, durum; itaat, mükâfat, ceza, İslâm, örf ve âdet, hesap, hâkimiyet ve galibiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat gibi manalara gelmektedir (Tümer, 1994: 312-313; el-İsfehani, 1986: 253). Psikolojik açıdan din, kişinin inandığı Yüce Yaratıcı veya yaratıcılarla ilişkilerinin bir bütünü; inanç, ibadet ve ahlaki değerler sistemidir, insani ilişkiler modeli, erdem ve olgunluk temelidir. (Şentürk, 2017b: 14-16; Kızılgeçit, 2017: 12-13). Buna göre dini hayat da manevi hayatın bir cephesi veya boyutudur.

Manevi, kelimesi sözlükte maddi olanın zıddı, manaya ait olan, görülmeyen, soyut ve ruhani gibi anlamlara gelmektedir (Toparlı, 2005: 1339). Maneviyat ise kökeni itibariyle Arapça, “lafzın içerdiği anlam” demek olan mana kelimesinden türetilmiştir. Buna göre manevi, manaya ait demek olan manevi kelimesinin çoğuludur, anlamı da manevi şeyler, maddeyle alakalı olmayan, düşünce ve zihinle ilgili olan şeyler demektir. Terim olarak daha kapsamlı bir anlam çerçevesinde ruhsal ihtiyaçlar, inanç dünyası, dini, ahlaki ve insani değerler, huzur, güven ve mutluluk gibi hususlar maneviyyatın içinde mütalaa edilebilir (el-İsfehani, 1986: 523; Topsakal ve Çelik, 1996: 1898; Kızılgeçit, 2017: 59). Bir başka yerde maneviyyata “madde ve cisimle alakası olmayan, ruh ve mana ile ilgili olan hususlar, manevi şeyler, çeşitli güçlükler ve tehlikeler karşısında inanç ve ahlaki değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü, ruh kuvveti, moral” (Ayverdi, 2005: 1931) şeklinde bir anlam verilmiştir. Söz konusu manevi danışmanlık olunca maneviyyatın kavram olarak ne gibi anlamlara geldiği hususunda daha ayrıntılı olarak durmak ve değerlendirmek gerekecektir.

Din ve maneviyat kavramları, aralarındaki yakın ilişkiden dolayı beraberce değerlendirilmelidir. Buna göre insanların manevi bakımı veya danışmanlığı konusuna, onların dini, ahlaki ve kültürel değerleri, anlam dünyaları, iç huzuru, gönül rahatlığı gibi geniş kapsamlı bir yaklaşımla bakmak icap eder. Bu manada maneviyat, insanın sahip olduğu tüm duygu, düşünce, inanç, anlam ve değerler bütünüdür, şeklinde tanımlanabilir (Düzgüner, 2016; Özkan, 2019: 12-15). Özdoğan din ve maneviyat arasındaki bağlantıyı şöyle kurmaktadır: “Maneviyat, insanın var edenle olan bağıdır ve dolayısıyla ilahî kaynaklıdır. Çünkü onun özü, ilahî olanın niteliklerini taşımaktadır. Allah, ‘Ona ruhumdan üflediğim zaman,’ (Hicr, 15/29) dediğine göre, insan kendisiyle, yani özülle iletişime geçtiğinde ilahî olanla da iletişime geçmiş olur” (Özdoğan, 2009: 9).

Manevi bakım ve danışmanlığa gelince, bu alan teorik olarak teoloji, psikoloji, sosyoloji ve din eğitimi ortaklığı üzerine kurulmuş interdisipliner bir alandır (Kızılgeçit, 2020: 265). Hastane söz konusu olunca manevi danışmanlık veya manevi bakım, hastaların ihtiyaç duyduğu konularda onlarla konuşmak, düşüncelerini ve yaşadıkları duyguları anlamak, yalnız olmadıklarını hissettirmek, kendi ruhsal dünyalarını tanıyarak iyileşmek için güç kazanmalarına yardım etmektir. Kriz durumlarında hastaların aileleriyle ya da yakınlarıyla nasıl birlikte hareket edeceklerini onlara öğretmek, hastanın ait olduğu dini gelenekten gelen yöntemleri, duaları, kutsal metinleri, ibadetleri etkin hale getirmektir (Özdoğan, 2006: 134). Hastanede dini ve manevi danışmanlık hizmetinden söz edildiğinde, yalnızca dini konular akla gelmemelidir. Bunun yanında hastalara manevi bakım diyebileceğimiz psikososyal içerikli hizmetler sunmak, onlarla etkili bir iletişim kurmak gibi birçok unsur da söz konusudur. Bu sebeple manevî danışmanlık ve rehberlik yapacak kişilerin din ve maneviyata ilişkin bilgi düzeyi kadar psikolojik danışmanlık bilgi ve deneyim düzeyi de önem taşımaktadır (Doğan, 2017: 1299).

Hastanelerde, daha genel ifadesiyle sağlık kurumlarında 2015’te Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Sağlık Bakanlığı ile yaptığı işbirliği protokolüne göre, daha önce 1995’lerdeki kısa süreli uygulamanın da tecrübesiyle, altyapı olarak daha hazırlıklı bir Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmeti başlatılmıştır. Ülkemizde 2015 yılından itibaren hastanelerde pilot uygulama şeklinde altı ilin devlet hastanesinde manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına başlanmış, 2016 yılında bu il sayısı 14’e çıkarılmıştır. Bugün itibarıyla bu hizmet 38 ilde 132 personelle 108 sağlık tesisinde sunulmaktadır. (<https://www.diyanehaber.com.tr/amp/aylik-dergi/diyanet-isleri-baskanliginin-manevidanismanlik-ve-rehberlik-h3819.html> Erişim:16.06.2020)

Günümüzde hastanelerin, gerek hastalara sunulan dini ve manevi danışmanlık hizmetlerinin kalitesi, gerekse dini ihtiyaçların karşılanması bakımından fiziki imkân ve şartların giderek daha iyi hale geldiği söylenebilir. Bu noktada yeterli eğitimi almış, donanımlı elamanların yetiştirilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı Üniversitelerle, özellikle ilahiyat fakülteleriyle işbirliği ve dayanışma içindedir, konuyla ilgili çalıştaylar, gerekli bilimsel çalışmalar sürdürülmektedir.³ Bunun somut bir örneği olarak Diyanet İşleri Başkanlığı dini ve manevi danışmanlık yapacak görevlilerine el kitabı niteliğinde bir de Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi (Martı, 2015) kitabını hazırlamıştır.

Her şeyden önce hastanelerde dini/manevi danışmanlık hizmetleri için bir model ve altyapı oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Özellikle önceki uygulamalara ve tecrübelerine bakarak, Türkiye’de hastanelerde dini/manevi danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç durumu, bu hizmet için gerekli hukuki düzenlemeler, hizmette yer alacak personelin eğitimi, hastaların ve hastane personelinin bu hizmeti ne kadar kabullenip kabullenmediği, hizmetin kalitesinin ne durumda olduğu gibi hususların incelenmesi, gözden geçirilmesi, varsa eksiklerin giderilmesi gerekmektedir. (Başar,2008: I, 623)

Hastanelerde Manevi Danışmanlık İhtiyacı

Vücutta-ki fizyolojik işlevler açısından bütün organların uyum içinde çalışması ve her birinin kendi görevini yerine getirmesi gerekirken bu uyumun ve dengenin iç ya da dış etkenler nedeniyle

³ Konuyla ilgili örnek bir çalışma olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık ve Uygulama Merkezi ve Değerler Eğitimi Merkezi işbirliğiyle 07-10 Nisan 2016 tarihinde İstanbul’da “I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi” düzenlenmiştir. Ayrıca bkz. Koç, (2016) “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, s. 335-342.

bozulması, hastalık olarak tanımlanmaktadır. Hastalıklar buldukları organ ve sistemlere, toplumdaki görünüş özelliklerine, görüldükleri yaş gruplarına ve etkenlerine göre sınıflandırılırlar. Elbette hastalık sadece doku ve hücrelerde yapısal ve fonksiyonel olarak anormal değişikliklerin yarattığı bir durum değil, hasta için fiziksel, ruhsal, sosyal, manevi, çevresel, ailesel ve psikososyal etkileri olan çok boyutlu bir olgudur; bir yaşam, kimlik ve varoluş krizidir (Bostancı Daştan ve Buzlu, 2010).

Hastalık algısı kişiye göre değişir ve farklı yaşanır. Bu farkı yaratan birçok faktör kişinin tepkisini belirler. Fiziksel hastalıklarda durumu felaket olarak algılamak, aşırı genellemeler yapmak, kişiselleştirmek gibi bilişsel çarpıtmalar söz konusudur. Bu çarpıtmalar da kaygı düzeyini artırarak öfkeye ve depresyona yol açar (Özkan ve Arpay, 2007: 59). Bu yüzden fiziksel hastalıklara depresyon ve anksiyete gibi psikiyatrik rahatsızlıklar da eşlik edebilir. Hasta bireyin, tedavi sürecini bir belirsizlik olarak algılaması anksiyeteyi, anksiyetenin yüksek olması da belirsizlik algı ve duygusunu artırır. Özellikle kanser vakalarında anksiyete, kanserin tanı ve tedavilerine cevap olarak ortaya çıkan ve sıklıkla göz ardı edilip tedavisi ihmal edilen bir semptomdur. Kemoterapinin beyine hızlı ve direkt etkisi ile de akut depresyon oluşabilir. Kanser adının vermiş olduğu korku ve belirsizlik; tedavinin uzun sürmesi ve kontrol edilemeyen yan etkileri; ümitsizlik, gelecek kaygısı gibi olumsuz düşünceler anksiyete ve depresyon açısından risk faktörü oluşturmaktadır. Ayrıca anksiyete ve depresyon yaşam kalitesini olumsuz etkilediği için sağlık çalışanlarının anksiyete ve depresyona yol açabilecek fiziksel ve psikososyal faktörleri iyi tanımları, uygun tedavi ve bakım usulleri geliştirmeleri, hastalara fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden bütüncül bakım anlayışı ile yaklaşmaları gerekmektedir (Bahar, 2007: 104-105).

Çaresizlik ve umutsuzluk yaşayan hastalar kendilerine kanser tanısı konmasını ölüm cezası gibi algılayabilir, yapılabilecek hiçbir şeyin olamayacağını ve ölümün hemen gerçekleşebileceği gibi bir duygu içine girebilirler. Bu sebeple onlar, hastalığın seyrine ilişkin olumlu göstergeleri küçümser, en küçük olumsuz durumu felaket haberi gibi algırlar. Tedavi basamaklarını “ya hep, ya hiç” gibi bir keskinlik içinde yorumlarlar. Gelişen bu olumsuz tutum ve düşünceler hastada duygusal gerginlik yaratır, yaşamı daha da karamsar ve umutsuz algılamaya yol açar. Genellikle fiziksel hastalıklarda, özellikle kanserde geleceğe ilişkin çaresizlik, ümitsizlik gibi olumsuz düşünceler yaygınlaşıp genelleştirilir ve ardından da acı, elem, kaygı gibi duygusal zorlanmalar yaşanır (Özkan ve Arpay, 2007: 154-155).

Bu noktada dini inancı devreye sokmakta fayda vardır. “İnanıldığı değerler doğrultusunda yaşamak birey için bir amaç haline gelmişse din ve maneviyatın sunduğu çözümlere duyulan ihtiyaç daha da belirgin hale gelmektedir. Bu bağlamda hastane manevî danışmanları kimi zaman yaşamla ölüm arasında kalmış olan hastalara destek vermek ve yardım etmek suretiyle bir ihtiyaca cevap vermektedirler” (Doğan, 2017: 1284).

Böyle zor durumdaki hastalara Allah’ın rahmetinden bahsetmek, hastalığın da, şifanın da Allah’tan olduğunu belirtmek, hastalığın anlamından, ölüm korkusuna karşı ahiret inancının teselli edici özelliğinden söz etmek yerinde olacaktır. Hastaya Kur’an’dan ve hadislerden dua ile ilgili bilgiler ve örnekler verilerek ümit ve iyimserlik duyguları takviye edilebilir, çekilen acıların ve ağrıların bir ceza değil imtihan olabileceği, hastalığı isyan etmeden sabırla karşılamanın bir ibadet sevabı kazandıracağı, sabrın manevi bir ilaç olduğu belirtilebilir. Bu manevi atmosferde diğer faktörlerle birlikte duanın önemini de vurgulamakta fayda vardır. Nitekim duanın kişiyi Allah’la nasıl irtibata, iletişime geçirdiği, Allah’a inanıp güvenerek yardım dilemenin, içtenlikle O’na durumunu arz etmenin rahatlatıcı, psikoterapötik etkisi konusunda bazı çalışmalar ve bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Albayrak, 2013: 79-86; Ağılıkaya Şahin, 2020; Doğan, 1994; Güzel, 2009)

Durumu ağır olup iyileşme ümidi pek olmayan hastaların, yaşadıkları bu durumu Allah’ın varlığı, rahmeti ve kudretiyle telif etmekte güçlük yaşamaları da muhtemeldir. Zira insanların hayatta yapmayı arzu ettikleri işleri ve ulaşmak istedikleri hedefleri hiç bitmez. Bu nedenle onlar ölümü kendilerine yakıştıramaz ve uzak görürler. Uzun emellerle hayallerini süslerken amansız bir hastalığın pençesine düşmek; üstelik çok da dua etmesine rağmen bu hastalığın pençesinden bir

türlü kurtulamamak bireylerin inanç dünyalarında sarsıntı meydana getirebilir (Bilgi için bkz. Avcı vd., 2018; Bayrakdar, 2018). Bu sarsıntının yaşanmaması ya da en az hasarla atlatılması açısından da hastanelerde verilecek manevi destek hizmetleri ehemmiyet arz etmektedir.

Hastanede yoğun bakım üniteleri de manevi desteğin çok önemli olduğu alanlardır. Burada yatan hastalar solunum, beslenme ve boşaltım açısından birçok teknolojik araca ve sağlık personeline bağımlıdır. Fiziksel kontrolün kaybı, hastalığın ciddiyetini algılama, mekanik solunum nedeniyle insanlarla iletişim kuramama, tıbbi işlemlerin araya girmesi, aşırı ağrılar, yer-zaman algısının kaybolması, algı yanılsamaları, uyku düzeninin bozulması, makinelerin alarmları ve diğer hastalara yapılan müdahaleler için yapılan koşuşturmalardan oluşan aşırı gürültü onları rahatsız ve tedirgin edecektir. Bu arada hastaların vücut bakımları sırasında ortaya çıkan hoş olmayan kokular, klinik açıdan kötü durumda olan hastaların görüntüleri ve bazı hastaların ölümü gibi sayılamayacak birçok faktör korkutucu ve huzursuz edici bir durum arz eder (Oflaz, 2008: 54-57). Bu sırada hastalara en yakın kişiler doktor, hemşire gibi sağlık personelidir. Yakınları hastaları ancak belli günlerde kısa süreli olarak yapılan ziyaretlerde görebilmektedirler. Genel olarak hastaların yoğun bakımda ilk günlerinde psikolojik açıdan sağlıkları bozulmaya başlar. Bu durumda dini ve manevi telkin bazı olgularda işe yaramakla birlikte, hastalar sakinleştiricilerle desteklenmektedir. Uzun süre kalan ve durumu kritik olan hastalarla konuşmak, onlara dokunmak önemlidir. Bakıma muhtaç bu kişilerin içinde buldukları durum vesilesiyle ilahi teveccüh ve feyizlere nail olabilecekleri, hastalığın bu gibi manevi avantajlarının önemi belirtilerek onların hallerinden memnun olmaları, en azından buna katlanmaları sağlanabilir. Yoğun bakım süreci, hastanın kendisini ölüme en yakın hissettiği bir dönem olduğu gibi, gerçekten de hayatının son günleri, son demleri olabilir. Bu sebeple onların son günlerini sevgi ve şefkatle geçirebilmelerini sağlamak insani bir gerekliliktir. Aslında bu dönemde sadece hastaların değil, hasta yakınlarının da profesyonel bir manevi desteğe ihtiyaçları vardır (Koç, 2016: 326-332).

Terminal dönem dediğimiz, tıbbın tüm olanakları kullanılmasına rağmen tedavinin başarısız kaldığı ve ölümün beklendiği dönemde hastada depresyon ve organik beyin sendromu gibi psikiyatrik rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Hem hastada, hem hasta yakınlarında kaygı, korku, kayıp ve üzüntü duyguları yaşanmaktadır. Hekim ve diğer tedavi ekibi de ciddi tıbbi ve psikososyal sorunlarla uğraşırken ruhsal sıkıntılar içindedir. Bu dönemde hekim beklenen iyileştirici rolünden çok hastanın ölümüne dek rahatlatılması ve destek tedavinin uygulanması görevini üstlenmektedir (Özkan ve Armay, 2007: 193). Terminal dönemde çoğunlukla hastalar, başkalarına yük olmaktan, ölümlerinde fiziksel ve duygusal yeteneklerinin kaybolmasından, dayanılmaz ağrılardan, önemli yaşam hedeflerine ulaşmadan erken ölmekten korkmaktadırlar. Hastaların bu dönemde ruhsal ve dini eğilimleri artar, çatışmalara çözüm ararlar, yaşamın ya da ölümün anlamını sorgulamaya başlarlar (Işıkhani, 2008: 34-35). Bu durumdaki hastalara verilecek nitelikli bir manevi destek hizmeti, kalpteki imanın rahatlatıcı/huzur verici etkisinin açığa çıkmasına önemli katkılar sağlayabilir (Bayrakdar, 2018: 84-85).

Yapılan araştırmalarda, hastaların ameliyat öncesinde de sıkıntı yaşadıkları ve bu sıkıntılarının ameliyat zamanı yaklaştıkça arttığı ve ameliyathanede en yüksek düzeye ulaştığı belirtilmiştir. Ameliyat olmak üzere hastaneye yatan hastaların anksiyete düzeylerinin diğer hastalardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cerrahi girişimin, hastaların büyük çoğunluğunda stres tepkisi oluşturarak anksiyete yaşamalarına neden olduğu ve ameliyat öncesi dönemde değişik korku ve anksiyete yaşayan hastaların aile/yakınlarını görme ve onların desteğini alma isteğinin arttığı tespit edilmiştir. Bu sebeple hasta ziyaretlerinin tedavideki etkisi üzerinde durulabilir. Nitekim hasta ile ailesi ve yakınları arasında işbirliğini sağlayan, hasta ile sağlık personelinin olumlu ilişkilerini sürdürmelerinde yardımcı olan hasta ziyaretlerinin önemi değişik çalışmalarla da kanıtlanmıştır (Yardakçı ve Akyolcu, 2004: 9-12). Bu durumda söz konusu süreci yaşayan hasta ve yakınlarının da manevi açıdan desteklenmesi gerekmektedir.

Hastanede manevi bakımın çok önemli olduğu diğer bir birim de Psikiyatri servisleridir (Ağıl-kaya Şahin, 2017). Burada depresyonda olup yaşama sevinci olmayan, ümitsizlik hisseden, zararlı

alışkanlıkları, intihar eğilimleri olan kişilere yönelik manevi bakım uygulanması da büyük önem arz etmektedir. Bu arada sürekli engellerle karşılaşan, olumsuz durumları olumlu hale getirebilmek için mücadele eden sağlık personelinin de manevi bakıma ihtiyacı vardır. Yorgunluk, stres, enfeksiyon riski, gürültü, hastaların tedaviyi reddetmesi veya tedavi işlemlerine karşı zorluk çıkarması, ölüm olguları, malzeme ve personel yetersizliği gibi faktörler de sağlık personelinin ruh sağlığını bozmaktadır. Sağlık çalışanları her türlü olumsuz şarta rağmen fiziksel ve psikolojik olarak güçlü olmak zorundadırlar. Çalışanların önceliklerinin daima hastanın iyiliği olabilmesi için gelişmiş bir vicdana, güçlü bir maneviyata ihtiyaçları vardır. Sağlık personelinin manevi telkinlerde bulunabilmeleri ve etkili olabilmeleri, ancak manevi telkinlerin içeriğine kendilerinin de inanmaları ile mümkündür. Bu kişiler, görevlerini yerine getirirken yaptıkları işin dinî, manevî ve sosyal sorumluluğunun bilinciyle hareket ederlerse insanların hem kalplerini hem dualarını kazanabilirler.

Hastanelerde genel olarak sağlık, özel olarak manevi danışmanlık hizmetlerinin başarısı, biraz da manevi danışmanların hastane personeliyle iyi ilişkiler kurmalarına, ortama iyi entegre olmalarına bağlıdır. Hastaların fiziksel ve psikolojik anlamda iyileşmeleri için tedavileri sırasında görevlilerin moral destek yanında her bakımdan onlarla ilgilenmelerinin gerektiği tıbbın kabul ettiği hususlardandır. Hastanın psikolojik olarak manevî destekle tam bir iyilik durumuna ulaşacağına inancı varsa, bu talebin karşılanması tedavi başarısını artırabilir (Doğan, 2017: 1283).

Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Hukuksal Yönü

Hastaların manevi danışmanlık hizmeti alması en temel insan haklarından birisidir. Birçok ülke bu hakkı anayasa ile teminat altına almıştır. Gelişmiş bütün ülkelerde değişik sosyal veya dini kurumlar aracılığı ile genelde manevi sosyal hizmetler, özelde manevi bakım hizmetleri isteğe bağlı olarak sistemli bir şekilde uygulanmaktadır. Bugün A.B.D.'de ve Avrupa'da hemen her hastanede küçük bir ibadethane, hatta sadece ibadet mekânlarıyla sınırlı olmayan dini mekânlar da bulunmaktadır. Dini danışmanların hastalarla teke tek ya da grup halinde görüşme yapabileceği çok amaçlı ofisler, sohbet odaları ve kapalı devre TV sistemleri de mevcuttur (Ilıkhan, 2010).

Günümüz Batı hastanelerinde hastaların haklarını düzenleyen çeşitli bildirgelerle hastaların dini ihtiyaçlarının karşılanması garanti altına alınmıştır. Örneğin, 13 maddeli Amerika Hastaneler Birliği Hasta Hakları Bildirgesi'nin yedinci maddesinde şöyle denilmektedir: "Hastaların hastanede tedaviye zarar vermedikleri sürece kendi kişisel kıyafetlerini giyme, dini ve başka anlamlı simgeleri takma ve fiziksel muayene sırasında kendi cinsinden kişilere muayene olma hakkı vardır." Lizbon'da 1981 yılında 1. Dünya Tabipler Birliği'nin yayınladığı "Hasta Hakları Bildirgesi", hekimlik mesleğinin hastalara sağlamayı amaçladığı temel hakları içermektedir. Bu bildirgenin altıncı maddesine göre "Hasta, uygun bir dini temsilcinin yardımı da dâhil olmak üzere ruhi ve manevi teselliye kabul etme ve reddetme hakkına sahiptir." Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi, 28-30 Mart 1994'te Amsterdam'da yayınlanmıştır. Bu belgede "Sağlık hizmetlerinde insan hakları ve değerleri" ana başlığı altında, "Herkesin kendi ahlaki ve kültürel değerlerine, dini ve felsefi inançlarına sahip olma ve bunlara saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır." denilmiştir. Ayrıca Dünya Hekimler Birliği, hasta hakları adı altında dile getirilen sıkıntıları çözmek amacıyla Eylül 1995'te Bali'de yapılan bir toplantının sonucu olarak Bali Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Lizbon Hasta haklarının daha geliştirilmiş şekli olan bildirgenin 11. ana başlığı "Dini Yardım Alma Hakkı" adını taşımakta ve bu başlık altında şu ifadeler yer verilmektedir: "Hastanın seçtiği dinin din adamı tarafından yapılacak yardımı da kapsayacak biçimde dini ve ahlaki teselliye kabul ya da reddetme hakkı vardır" (<http://www.under.org.tr/projeler/dunyahastanelerinde-dinhizmetleri.pdf> Erişim: 28.05.2010; Koç, 2016; Yücel, 2016).

Türkiye'de hasta haklarını belirleyen ve bütün sağlık kuruluşlarında uygulanmasını zorunlu kılan Hasta Hakları yönetmeliği 1998 yılında, 23420 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu yönetmelikte doğrudan konumuzla ilgili olarak ifade edilen 38. madde, "Dini vecibeleri yerine getirebilme ve dini hizmetlerden faydalanma hakkıdır." Bu yönetmelikte ayrıca din ve moral hizmetlerini ilgilendiren dolaylı maddeler de bulunmaktadır. "Hasta, kişilik değerlerine uygun bir şekilde ve ortamda sağlık

hizmetlerinden faydalanma hakkına sahiptir.”(m.39), “Hastanın, mahremiyetine saygı gösterilmesi esastır. Hasta mahremiyetinin korunmasını açıkça talep de edebilir. Her türlü tıbbi müdahale, hastanın mahremiyetine saygı gösterilmek suretiyle icra edilir.”(m.21) (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>Erişim:03.06.2020) gibi maddeler buna örnek olarak verilebilir.

Türkiye’de “01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı kanunun bir gereği olarak Diyanet İşleri Başkanlığı cami dışı din hizmetlerini ifa etmek amacıyla çeşitli bakanlıklarla yaptığı protokollere bağlı olarak sevgi evleri, kadın sığınma evleri, huzurevi, cezaevi ve diğer sosyal hizmet kurumlarında manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine başlamış durumdadır. Ülkemizde manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin önemli uygulama sahalarından biri de sağlık alanı yani hastanelerdir” (Altıntaş, 2018: 223).

Türkiye’de Dini ve Manevi Danışmanlık Hizmetleri

Ülkemizde hastanelerde yatarak tedavi gören hastalara dini ve manevi danışmanlık hizmetleri ile ilgili uygulama, ilk defa 1994 yılında Sağlık Bakanlığı’nın il teşkilatlarına müftülüklerle koordinasyon sağlanması için gönderdiği yazı ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da 19.01.1995 tarihinde il müftülüklerine gönderdiği yazıyla başlatılmıştır. Bu hizmetin en az iki kişilik ekiplerle yapılması istenmiş, ekiplerin mümkün olduğu kadar dini yükseköğrenim görmüş personelden oluşturulması ve aynı zamanda insanlarla iyi ilişki kurabilen, ikna ve hitabet yeteneği yüksek olan görevlilerden yararlanılması öngörülmüştür. Hastalara tedavinin öneminden, kaza, kader, sabır konularından bahsedilmesi, hastaya moral verecek sözler söylenmesi, eğer hasta talep ederse hafif sesle Kur’an okunması önerilmiştir. Burada Kur’an okunması ifadesinin yer alması daha sonra bazı tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı odada birden fazla hastanın kalması durumunda bir hasta için Kur’an okunmasının başka hastalar için rahatsızlığa sebep olabileceği, içinde buldukları duruma farklı anlamlar yüklemeleri nedeniyle bazı hastaların moralinin bozulmasına yol açabileceği şeklinde tenkitler yapılmıştır. Uygulamaya yönelik eleştirilerin artması ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hizmetle ilgili bir değerlendirme yapma ihtiyacı duyması sonucunda 09.03.1995 tarihinde illere genel bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıya, çalışmalara ilişkin bir değerlendirme yapılması için düzenlenen bir form eklenerek uygulama hakkında genel bir bilgi ve fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Uygulama devam ederken aleyhte çıkan sesler de yükselmeye başlamış ve Ankara Tabip Odası Başkanlığı tarafından 12.12.1995 tarihinde uygulamanın iptali ve yürütmenin durdurulması talebiyle Danıştay’da dava açılmıştır. Bunun üzerine konuyla ilgili olarak Danıştay Beşinci Dairesi 12.04.1996 tarih ve 1995/3612 sayılı kararla yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Sağlık Bakanlığı’nın yürütmeyi durdurma kararına itirazını da Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 18.08.1996 tarih ve 1996/131 sayılı kararla reddetmiştir. Bunun üzerine Sağlık Bakanlığı bir genel yazıyla hizmete esas teşkil eden genelgenin yürürlükten kaldırıldığını Valiliklere bildirmiş ve böylece yaklaşık bir buçuk sene sürdürülen bu uygulama resmen yürürlükten kaldırılmıştır (Altaş, 1999: 599-600;Kızılgeçit, 2020: 310-311).

Hastanelerde kısa bir süre uygulanan bu dini ve manevi danışmanlık hizmetleri, hasta yakınları, hastalar, hemşireler ve diğer hastane personeliyle uygulamada yer alan görevliler tarafından genellikle olumlu, bazı doktorlar tarafından farklı gerekçelere dayanarak ihtiyatla karşılanmıştır. Ayrıca bu dönemde hastanelerde dini/manevi danışmanlık hizmeti veren görevliler, görevle ilgili formasyona sahip olmadan bu görevlere atanmışlardır. Bazı yerlere atanan görevlilerin fakülte mezunu olmayıp imam, müezzin kayyım gibi görevlerde bulunan kişiler olması da bazı aksaklıkları beraberinde getirmiştir. Bu alanda görev yapacak elemanlara yeterli düzeyde eğitim ve formasyon verilerek görevlendirme yapılırdı elbette daha verimli olunabilir, daha iyi bir sonuç alınabilirdi. (Altaş, 1999; Başar, 2008).

Bu konudaki ihtiyaçlar karşılanmadığı için zaman içerisinde çözüm yolları aranmaya devam edilmiştir. Bu alanda yapılan hizmetlere örnek bir uygulama olarak İstanbul Kayışdağı Darülaceze Müdürlüğü bünyesinde yaşlı sakinler için 2005 yılında oluşturulan Manevi Bakım Birimi'ni verebiliriz. Darülaceze sakinlerinin yaşamsal ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da karşılanması için kurumsal görevlerden biri olarak dini ve manevi danışmanlık hizmetinin verilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bu kurumda mübarek gün ve gecelerde özel organizasyonlar düzenlenmekte, manevî konularda sohbet programları düzenli bir şekilde sürdürülmektedir. Gayrimüslimler için de sürekli hizmet alabildikleri kilise ve havra gibi ibadethaneler bulunmaktadır. İstekleri doğrultusunda Cumartesi ve Pazar ayınlarına ulaşmaları kurumca sağlanmaktadır (Seyyar, 2010).

İstanbul'da özel bir hastane olan Anadolu Sağlık Merkezi'nde de hastalara böyle bir hizmet sağlanmaktadır. Hastalar inançları doğrultusunda görmek istedikleri din görevlilerini o bölümdeki hemşirelere veya görevlilere ileterek bu hizmetten yararlanabilmektedirler. Konuyla ilgili bir gazete haberi şöyledir: "İstanbul'da Yunus Emre, Medical Park ve Doğan hastaneleri, Hıristiyanlar için din hizmetleri vermeye başladı. Yunus Emre, Medical Park ve Doğan Hastaneleri'nde, kendilerinde tedavi gören hastaların talebi halinde, Ermeni Patrikhanesi'ne başvurularak din adamı isteniyor. Patrikhane de bir din adamını hastaneye göndererek hastaların dinî taleplerini karşılıyor. Türkiye Ermenileri Patrik Genel Vekili Aram Ateşyan, özel hastanelerin böyle bir hassasiyet göstermesinin son derece sevindirici olduğunu belirterek, Patrikhane olarak kendilerine hizmet vermekten mutlu olduklarını, bu hizmetle önemli bir boşluğun doldurulmuş olduğunu söyledi" (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/15234332.asp>. Erişim: 06.07.2010). Bahsedilen uygulamalar hastanelerde din ve moral/manevi danışmanlık hizmetlerinin gerekliliğinin anlaşılmasına başladığını göstermektedir.

Korkmaz Çetin'in gözlemlerine göre, hastanelerde ibadet etmek isteyen hastalar için bulunan ibadethaneler yeterli büyüklükte ve uygun şartlarda değildir. Bazı yerlerde kadınlar için abdesthane olmadığı gözlenmektedir. Genel olarak hastanelerin mescitleri bodrum katlarında bulunmaktadır. Bu mescitlere hastalar engellerinden dolayı inememektedir. Bazı hastanelerde Morg görevlisi dışında dini danışmanlık hizmeti verecek bir görevli de bulunmamaktadır. Morg görevlisinin görevi ise ölümden sonra yapılacak işlemlerle ilgilidir. Ülkemizde sadece ölüm sonrası hizmet (gassal) şeklinde 2015 yılına gelinceye kadar sürdürülen hastane din görevlisi uygulamasının, manevi destek ve moral hizmet sunulması ile ilgisi yoktur. Bu kadrolarındaki din görevlilerinin görevi, manevi bakım ve danışmanlık hizmeti vermekten çok, ölüm sonrası dinen yapılması gereken hizmetleri sunmaktan ibarettir. Hastane ortamında bu şekilde sınırlandırılmış olan din hizmeti uygulaması, geliştirilmeye ve gözle görünür ve yeterli bir faaliyet alanına dönüşmeye ihtiyaç duymaktadır. Örneğin Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde de iki görevli imam bulunmakta, görevlilerden biri hastane gece müdürlüğü yaparken diğeri de Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'ne bağlı Mutemetlik biriminde çalışmakta, yalnızca Cuma günleri Cuma namazı kıldırılmaktadır. Bugün itibarıyla de SDÜ hastanesinde uygulamada bir değişiklik yoktur, manevi danışmanlık hizmeti henüz burada başlamamıştır. Ancak S. Demirel Üniversitesi'nin de bulunduğu ilde, Isparta Şehir Hastanesi'nde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri başlamış, halen 2 manevi danışmanla göreve devam edilmektedir (<https://ispartasehir.saglik.gov.tr/TR,296350/isparta-sehir-hastanesi-manevi-destek-birimi.html>, Erişim:17.06.2020)

Sorumluluk bilinci içerisinde hareket eden nitelikli din görevlisi veya manevi danışmanların, bireylerin ruh sağlığının güçlendirilmesinde, toplumdaki asayiş ve huzurun sağlanmasında önemli katkıları olduğu bilinmektedir. İmam-hatip ve müezzin-kayyımlar tarafından yürütülen cami dışı hizmetlere bakıldığında, hastalanan veya yakınlarından birini kaybeden insanları ziyaret eden görevliler, bu kişilerin üzüntülerini paylaşacak ve kendilerine manevi destek olacak birilerini aradıklarını, bu ziyaretlerin bir psikoterapi etkisi yaptığını gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Dini bakış açısıyla hastalık, sağlık, ölüm ve hayatın anlamından söz etmenin, hastalara veya ölenlerin geride kalan

ailelerine bir teselli olduğunu, böylece onların acı ve üzüntülerini paylaştıklarını söylemektedirler. Hatta duyguların hassaslaştığı bu gibi olaylar sırasında söylenecek birkaç kelimenin, başka zamanlarda verilecek uzun vaaz ve nasihatlerden çok daha etkili olduğunu özellikle ifade etmişlerdir (Onay, 2006: 167-168; Yücel, 2016: 383-387). Benzer uygulamaların, bu konuda gerekli formasyonu almış, donanımlı, manevi danışman ve rehberler tarafından hastanelerde yürütüldüğünü düşünürsek bu hizmetin oldukça faydalı olacağını söyleyebiliriz.

Yöntem

Araştırmanın teorik bölümünün modeli dokümantasyon yöntem ve teknikleriyle, uygulamalı araştırmanın modeli ise, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama (survey) yöntemi ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde yatan ve gönüllü olarak araştırmaya katılan 18 yaş ve üzeri deneklerin görüşleriyle sınırlıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde yatan hastaların dini/manevi danışmanlık hizmetleri ile ilgili ihtiyaçlarını (manevi bakım gereksinimlerini) belirlemek ve bu ihtiyacın nasıl karşılanacağına ilişkin çözümler üretmektir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Hastaların dindarlık algıları nedir?
- Hastaların dini davranış ve dini başa çıkma durumları nedir?
- Hastaların hastalık-dindarlık ilişkisine dair kanaatleri nedir?
- Hastaların hastalık-dindarlık ilişkisine dair davranışları nedir?
- Hastaların dini/manevi danışmanlık hizmeti ihtiyacına ilişkin kanaatleri nedir?
- Hastaların dini/manevi danışmanlık hizmeti ihtiyacına ilişkin davranışları nedir?

Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırmanın örneklemi Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde 18 yaş ve üzerinde tedavi gören toplam 50 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklem grubunun cinsiyet, yaş, yerleşim yeri ve eğitim durumu ve yattıkları hasta servis bakımından dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Cinsiyet	f	%	Yerleşim Yeri	f	%
Kadın	22	44.0	Köy	18	36.0
Erkek	28	56.0	Kasaba	1	2.0
Yaş Grubu	f	%	İlçe	7	14.0
18-25 yaş	5	10.0	Şehir	19	38.0
26-40 yaş	15	30.0	Büyükşehir	5	10.0
41-60 yaş	16	32.0	Yataklı Servis	f	%
61 ve üzeri	14	28.0	Psikiyatri	15	30.0
Ekonomik Durumu	f	%	Beyin Cerrahi	2	4.0
Çok düşük	6	12.0	Kardiyoloji	2	4.0
Düşük	10	20.0	Göz	2	4.0
Orta	29	58.0	Dermatoloji	1	2.0
Yüksek	5	10.0	KBB	6	12.0
Eğitim Durumu	f	%	Dahiliye	5	10.0

Okuryazar	8	16.0	Onkoloji	4	8.0
Okuryazar değil	5	10.0	Göğüs Hastalıkları	5	10.0
İlköğretim	21	42.0	Üroloji	3	6.0
Lise	3	6.0	Gastroloji	1	2.0
Üniversite	8	16.0	Acil Servis	1	2.0
Lisansüstü	5	10.0	Kadın Doğum	2	4.0
			Genel Cerrahi	1	2.0

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri (n=50)

Tablo 1’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun %44 (f=22)’ünü kadın %56 (f=28)’sını erkek, %10’unu 18- 25 yaş arası gençler, %30’unu 26 - 40 , % 32’sini 41- 60 yaş arası, %28’ini de 61 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır. Hastaların %12’si çok düşük, %20’si düşük, %58’si orta, %10’u sosyoekonomik düzeyi yüksek gruptandır. Hastaların %16’sı okuryazar, %10’u okuryazar değil, %42’si ilköğretim, %6’sı lise, %16’sı üniversite mezunudur, %10 oranında kişi de yüksek lisans eğitimi görmektedir. Hastaların %12’si çok düşük, %20’si düşük, %58’si orta, %10’u sosyoekonomik düzeyi yüksek gruptandır. Hastaların çoğunluğu hayatlarının büyük bir bölümünü köyde ya da şehirde yaşamış kişilerdir. Örneklemde hayatlarının büyük bölümünü köyde geçirenlerin oranı %36, kasabada %2, ilçede %14, şehirde %38, büyük şehirde %10’dur. Örneklem % 30’unu psikiyatri, % 4’ünü beyin cerrahi, % 4’ünü kardiyoloji, %4’ünü göz, % 2’sini dermatoloji, % 12’sini kulak burun boğaz, % 10’unu dâhiliye, % 8’ini onkoloji, % 10’unu göğüs, % 6’sını üroloji, % 2’sini gastroloji, % 2’sini acil, % 4’ünü kadın doğum, % 2’sini genel cerrahi servisinde yatan hastalar oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Araştırmaya ilk olarak konuyla ilgili daha önce yapılan benzer çalışmalar, özellikle tıp literatüründe “manevi bakım” konusuna yer veren kitap, tez ve makaleler incelenerek başlanmıştır. Bu alanda konuyla ilgili bazı teorik çalışmalar yanında, alan araştırmaları da yapılmıştır (Altaş, 1999; Ok, 1997; Kılavuz, 2002). Ancak bu çalışma, hastanede yatan hastalara yönelik bir alan araştırması olması bakımından önem arz etmektedir. Hastanede yatan hastaların dini kanaat ve davranışlarını, hastalık-dindarlık ilişkisini, din ve moral hizmetlerine ne kadar ihtiyaç duyduklarını tespit etme amaçlı tarafımızdan bir anket hazırlanmıştır. Uygulanan anketler SPSS 15 analiz programıyla frekans dağılımları, aritmetik ortalamalar ve tutum derecelendirmeleri hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur.

Uygulanan anket soruları likert tipinde olmakla birlikte, hastaların görüşlerini ayrıntılı biçimde alabilmek için birebir görüşülerek anket genellikle yarı yapılandırılmış mülakat soruları tarzında uygulanmıştır. Uygulamanın bu şekilde yapılmasının sebebi, hastaların dini algılar bakımından hassas olmaları ve soruları yanlış anlamamaları için izlenilen bir yöntem olmasıdır. Hastalara anketi uygulamadan önce manevi destek, dini ve manevi danışmanlık, din ve moral hizmeti hakkı, ideal ibadet mekânı konularında açıklamalar yapılmıştır. Ankette hastalara dindarlık, hastalık algısı, gelecekle ilgili kaygıları, din ve moral hizmeti ihtiyacını ölçecek sorular sorulmuştur. Dindarlık ile ilgili sorular teorik çalışmalar taranarak Veysel Uysal’ın (1996: 149-151) oluşturduğu Dindarlık Ölçeği’ndeki bazı sorulardan, umut ve gelecek kaygısı ile ilgili sorular Beck Umutsuzluk Ölçeği (www.tuna.k12.tr/fileSource/Media/BECK_UMUTSUZLUK_oLcegi.doc Erişim: 06.06.2010; Durak ve Palabıyıkoglu, 1994: 311-319)’nden faydalanılarak hazırlanmıştır. Anket dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, 8 maddelik demografik özelliklerle ilgili sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde bulunan ilk 10 madde dini kanaatleri, sonraki 11 madde ise dini davranışları ve dini başa çıkma tutumlarını ölçmek içindir. Üçüncü bölümdeki ilk 9 madde hastalık ve dindarlık ilişkisine dair kanaatleri, sonraki 10 madde davranışları ölçmek için oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde bulunan ilk 7

madde dini ve manevi danışmanlık hizmeti ihtiyacına ilişkin kanaatleri, sonraki 9 madde ise dini ve manevi danışmanlık hizmeti ihtiyacına ilişkin davranışları ölçmek içindir. Kanaat bildiren önermeler “Tamamen katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum”, “Hiç katılmıyorum”, davranış bildiren önermeler “Her zaman”, “Çoğu zaman”, “Kararsızım”, “Nadiren”, “Hiçbir zaman” şeklinde likert tipi beşli derecelendirme ölçeği ile değerlendirilmiştir. Cevaplara verilen değerler olumludan olumsuz doğru sıralanmıştır. “Tamamen katılıyorum” seçeneğine 1, “Katılıyorum” seçeneğine 2, “Kararsızım” seçeneğine 3, “Katılmıyorum” seçeneğine 4, “Hiç katılmıyorum” seçeneğine 5, “Her zaman” seçeneğine 1, “Çoğu zaman” seçeneğine 2, “Kararsızım” seçeneğine 3, “Nadiren” seçeneğine 4, “Hiçbir zaman” seçeneğine 5 değeri verilmiştir. Araştırma “bilimsel araştırmalar etik ilkelerine” uygun olarak hazırlanmış, araştırma sürecinde tüm katılımcılardan gönüllü katılım onamı alınmıştır.

Bulgular Ve Yorumlar

Katılımcıların Dini Öğrenim Durumu ve Dindarlık Algılarına İlişkin Bulgular

Bu araştırma kapsamındaki katılımcıların dini öğrenim durumu ve dindarlık algılarına ilişkin dağılım Tablo 2’de sunulmuştur.

Din Öğrenimini Nereden Aldığı	f	%
Özel din öğrenimi gördüm	28	56.0
Kuran kursu	3	6.0
Okulda	7	14.0
Din öğrenimi görmedim	12	24.0
Dindarlık Algı Düzeyi	f	%
Çok dindar	3	6.0
Dindar	34	68.0
Din ile az ilgili	12	24.0
Dinle hiç ilgisi yok	1	2.0

Tablo 2. Katılımcıların Dini Öğrenim Durumu ve Dindarlık Algıları

Tablo 2’de görüldüğü gibi bu araştırma kapsamındaki hastalar içinde özel din öğrenimi görenler (dini ailede ya da camide öğrenenler) %56, dini öğrenim görmeyenler %24, kuran kursuna gidenler %6, okulda dini öğrenim görenler %14 oranındadır. Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta görüyorsunuz sorusuna hastaların %6’sı çok dindar, %68’si dindar, %24’ü dinle az ilgili, %2’si dinle hiç ilgisi yok cevabını vermiştir. “Dindar” seçeneğini işaretleyen bazı kişiler kendilerinin aşırı dinci olarak nitelendirilmesinden kaygı duyduklarını bildirmişlerdir. Yine “dindar” seçeneğini işaretleyen kişilerden bazıları düşünce ve ibadet boyutunda tamamen dindar olduklarını fakat ibadet boyutunu aksattıkları için bu seçeneği işaretlemekte tereddüt ettiklerini ifade etmişlerdir.

Dindarlık Algısı ve Dini Başa Çıkma ile İlgili Bulgular

Din duygusu insanın doğuştan getirdiği bir temayül, dini bir yatkınlıktır. İnsanoğlu, her zaman her yerde yüce bir varlığa inanma, güvenme, sığınma, ondan yardım isteme ihtiyacını hissetmiştir. Bu ihtiyaç da bireyin dini bir inanç ve değerler sistemini benimsemesi ve hayatını ona göre düzenlemesi ile karşılanmaktadır. İnsan inanma ihtiyacı içinde olan bir varlıktır ve hayatında birçok şeyi inancına dayalı olarak yapar. İnsanlarla iyi ve sağlıklı ilişkiler kurmak inanç ve güven sayesinde mümkündür. Kişiliğin oluşumu ve gelişiminin temelinde inançlar vardır. Kişi dini inanç sayesinde de birtakım dini davranışlarda bulunur, inançlarının gerektirdiği şekilde bir kişilik geliştirir (Şentürk, 2017a: 141-144). Dini inancın insanın duyguları ve motivasyonu üzerindeki etkileri de büyüktür. İnsan hayatın problemleri karşısında zor duruma düştüğünde duygu ve heyecanını kontrol etmekte güçlük çekebi-

lır. Bu durumda Allah'a inanan kimse sıkıntılar karşısında dua ederek sabır ve metanet gösterir. Dini inanç, duygu, düşünce ve bilgilerinin gösterdiği şekilde davranmaya gayret eder, böylece dini duygu, inanç ve tecrübelerinden manevi destek olarak problemlerle başa çıkmayı başarabilir (Şentürk, 2017a: 110-112, 144-154).

Bu bölümde hastalara dindarlıklarını ve bazı problemler karşısında sergiledikleri dini başa çıkma durumlarını yansıtabilecek sorular sorulmuştur.

Dini Kanaatler ve Tutumlar		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	Ort.	Düzeyi
İnsanın başına gelen iyi ve kötü her şey Allah'tandır.	f	34	8	2	4	2	1,64	Çok yüksek
	%	68,0	16,0	4,0	8,0	4,0		
Allah her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilecek dolayısıyla insanın ihtiyacını da karşılayabilecek bir varlıktır.	f	45	1	1	2	1	1,26	Çok yüksek
	%	90,0	2,0	2,0	4,0	2,0		
Dinin günlük hayatta önemli bir yeri vardır.	f	40	6	3	-	1	1,32	Çok yüksek
	%	80,0	12,0	6,0	-	2,0		
Günlük hayatta karar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağı daima göz önünde bulundurulmalıdır.	f	42	4	2	1	1	1,30	Çok yüksek
	%	84,0	8,0	4,0	2,0	2,0		
Din hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmakta yardımcı eder.	f	6	4	7	2	1	1,56	Çok yüksek
	%	72,0	8,0	14,0	4,0	2,0		
Kur'an' da anlatılanların hepsi doğru ve gerçektir.	f	41	4	2	2	1	1,36	Çok yüksek
	%	82,0	8,0	4,0	4,0	2,0		
Ölümden sonra ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.	f	41	3	4	1	1	1,36	Çok yüksek
	%	82,0	6,0	8,0	2,0	2,0		
Zorunlu (Farz ve vacip) ibadetlerin dışında bir Müslüman kendi başına sık sık ibadet ve dua etmelidir.	f	34	4	4	6	2	1,76	Çok yüksek
	%	68,0	8,0	8,0	12,0	4,0		
Kur'an okumak dinimize göre bir ibadettir.	f	44	3	2	-	1	1,22	Çok yüksek
	%	88,0	6,0	4,0	-	2,0		
Bir Müslüman, mazeretleri dışında Ramazan ayı boyunca oruç tutmalıdır.	f	45	1	1	1	2	1,28	Çok yüksek
	%	90,0	2,0	2,0	2,0	4,0		

Tablo 3. Katılımcıların Dini Kanaat ve Tutumları

Tablo 3'te hastaların verdikleri cevaplarda, onların çok yüksek oranda dine karşı olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. "İnsanın başına gelen iyi ve kötü her şey Allah'tandır" maddesine katılımcılar %68 oran ve 1.64 aritmetik ortalama ile tamamen katılmışlardır. Bu maddeye verilen

cevabı şöyle yorumlamak mümkündür: Her şeyin Allah'tan geldiğini söylemek, kişinin Allah'a olan teslimiyetini, güven duygusunu, kader inancını gösterir; insanın bir kul olarak başına gelen sıkıntılar karşısında sabır ve tahammül göstermesi gerektiğini ifade etmektedir. Katılmayanlar ya da kararsız kalanlar, insanın cüz'i iradeye sahip olduğundan dolayı bazı şeylerin elinde olduğunu, insanın başına gelen özellikle kötü şeylerin kendisinden kaynaklandığını ileri sürerek bu seçeneği işaretlediklerini belirtmişlerdir. "Allah her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilecek, dolayısıyla insanın ihtiyacını da karşılayabilecek bir varlıktır" maddesine %90 oran ve 1.26 aritmetik ortalama ile tamamen katılmışlardır. Katılımcılar, "Dinin günlük hayatta önemli bir yeri vardır" maddesine %84 oran ve 1.32 aritmetik ortalama, "Günlük hayatta karar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağı daima göz önünde bulundurulmalıdır" maddesine %84 oran ve 1.30 aritmetik ortalama ile katılmışlardır. "Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçektir" maddesine %82 oran ve 1.36 aritmetik "Ölümden sonra ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır" maddesine %82 oran ve 1.36 aritmetik ortalama ile tamamen katılmışlardır. "Zorunlu (Farz ve vacip) ibadetlerin dışında bir Müslüman kendi başına sık sık ibadet ve dua etmelidir" maddesine insanın elinden geldiğince, vakti oldukça ve aşırıya kaçmadıkça nafie ibadetleri yerine getirmesinin daha iyi olacağı görüşünde bulunmuşlar ve %68 oran 1.76 aritmetik ortalama ile tamamen katılmışlardır. "Kur'an okumak dinimize göre bir ibadettir" maddesine %88 oran 1.22 aritmetik ortalama, "Bir Müslüman, mazeretleri dışında Ramazan ayı boyunca oruç tutmalıdır" maddesine %90 oran 1.28 aritmetik ortalama ile tamamen katılmışlardır. Böylelikle bu tablodaki maddelerin tamamına çok yüksek tutum düzeyinde cevaplar vermişlerdir.

Bu bulgular, hastalıkların, insanların dini inanç ve tutumlarını olumlu yönde etkilediğini, onların dini hassasiyetlerini artırdığını düşündürmektedir. Dini inanç, duygu, bilgi, düşünce ve davranışlar arasında yakın bir ilişki vardır. Kişinin dini tutumlarının ibadetlerini, dini ve ahlaki davranışlarını da etkilemesi beklenen bir durumdur (Şentürk, 2017a: 110-114). Bu sebeple yukarıdaki bulguların beklentilere uygun düştüğü söylenebilir. Dini inançlara sahip kişilerin hastalığı algılayışı, kabulenişi elbette farklıdır. Bu kişiler her şeyin Allah'tan geldiğini, bu sebeple başına gelenleri sabır ve tevekkülle karşılaması gerektiğinin bilincindedir. İbadet eden insan da Allah'a yönelerek bir taraftan Allah'a yaklaştığı hissiyle sevinir ve görevini yapmanın iç huzurunu duyarken bir taraftan da tövbe ederek içindeki suçluluk duygularından kurtulma imkânı bulmaktadır. Manevi tatminsizlik, üzüntü ve stres nedeniyle birtakım fiziksel hastalıklara yakalanan insanlar dua ve ibadetlerle teselli olup rahatlamaktadırlar (Şentürk, 2008: 32). İşte dini ve manevi danışmanın yapması gereken şey hastaların bu dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamalarında onlara yardımcı olmak, rehberlik etmektir (Yücel, 2016: 383-387).

Dini Davranışlar ve Başa Çıkma		Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman	Ort.	Düzeyi
Yaşadığım sıkıntılar karşısında elimden geleni yapıp gerisini Allah'a bırakırım.	f	38	6	4	-	2	1,44	Çok yüksek
	%	76,0	12,0	8,0	-	4,0		
Allah'tan yardım beklemeden problemlerimi kendi imkânlarımla çözmeye gayret ederim.	f	9	3	10	2	26	3,66	Düşük
	%	18,0	6,0	20,0	4,0	52,0		
Sıkıntılı zamanlarımda dini inançlarımdan destek alıyorum.	f	39	5	3	2	1	1,42	Çok yüksek
	%	78,0	10,0	6,0	4,0	2,0		
Sıkıntıya düştüğümde Allah'a dua ederim.	f	37	5	5	2	1	1,50	Çok yüksek
	%	74,0	10,0	10,0	4,0	2,0		

Yaptığım duaların kabul edildiğini hissedirim.	f	21	9	13	2	5	2,22	Yüksek
	%	42,0	18,0	26,0	4,0	10,0		
Birisinin benim için dua etmesini önemli buluyorum.	f	37	3	5	1	4	1,64	Çok yüksek
	%	74,0	6,0	10,0	2,0	8,0		
Mübarek gün ve gecelerde dua ve ibadette bulunurum.	f	31	13	1	1	4	1,68	Çok yüksek
	%	62,0	26,0	2,0	2,0	8,0		
Kur'an okurum.	f	10	3	5	7	15	3,28	Orta
	%	20,0	6,0	30,0	14,0	30,0		
Toplu ibadetlere katılmak benim için önemlidir.	f	35	2	5	3	5	1,82	Yüksek
	%	70,0	4,0	10,0	6,0	10,0		
Namazlarımı kılarım.	f	16	5	13	8	8	2,74	Orta
	%	32,0	10,0	26,0	16,0	16,0		
Namaz kıldığımda ruhumun ve bedenimin dinlendiğini hissediyorum.	f	39	4	3	1	3	1,50	Çok yüksek
	%	78,0	8,0	6,0	2,0	6,0		

Tablo 4. Katılımcıların Dini Davranışları ve Dini Başa Çıkma Durumları

Tablo 4'te hastalar, "Yaşadığım sıkıntılar karşısında elimden geleni yapıp gerisini Allah'a bırakırım" maddesine %76 oran ve 1.44 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vermişlerdir, bu da onların tevekkül anlayışı içinde olduklarını göstermektedir. "Allah'tan yardım beklemeden problemlerimi kendi imkânlarımla çözmeye gayret ederim" maddesine % 52 oran ve 3.66 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman diyerek düşük düzeyde tutum sergilemişlerdir. Bazen seçeneğini işaretleyen % 20'lik grup her şeyi dua ile Allah'tan beklememeleri gerektiğini bu yüzden böyle düşündüklerini, her zaman cevabını veren %18'lik gruptan bazıları ise Allah'ın rızık verdiğini ama aramak gerektiğini, bazıları da Allah'tan yardım beklemeden kendi gayretleriyle problemleri çözmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. "Sıkıntılı zamanlarımda dini inançlarımdan destek alıyorum" maddesine %78 oran ve 1.42 aritmetik ortalama ile, "Sıkıntıya düştüğümde Allah'a dua ederim" maddesine %74 oran ve 1.50 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek çok yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir, "Yaptığım duaların kabul edildiğini hissedirim" maddesine %42 oran 2.22 aritmetik ortalama ile her zaman seçeneğini işaretleyip yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. Katılımcılardan %26 oranında bazen cevabı veren hastaların bazıları 'duanın kabul edilip edilmediğini sadece Allah'ın bileceğini' ifade etmiş, %10'u ise bu seçeneğe hiçbir zaman cevabı vermiştir. "Birisinin benim için dua etmesini önemli buluyorum" seçeneğine %74 oran ve 1.64 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek çok yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar, "Mübarek gün ve gecelerde dua ve ibadette bulunurum" seçeneğine %62 oran 1.68 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek çok yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir. "Kur'an okurum" maddesine %20'si her zaman, %30'u bazen, %30'u da hiçbir zaman cevabı vermişlerdir. Burada Kur'an okuma, Arapça okuma ya da Türkçe mealini okuma şeklinde ayrılmamıştır. Hastaların bazıları Arapça Kur'an okumayı bilmediklerini, bu yüzden Türkçe harflerle basılmışını ya da Türkçe mealini okuduklarını söylemişlerdir. "Toplu ibadetlere katılmak benim için önemlidir" maddesine %70 oran 1.82 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir. "Namazlarımı kılarım" maddesine %32 oran ve 2.74 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı verilerek orta düzeyde tutum sergilenmiştir. Bu oranın daha yüksek olmamasının sebebi, hastalığın ibadete engel olarak görülmesi veya bu durumda nasıl ibadet edileceğinin bilinmemesi, bu konuda dini bilgilere ihtiyaç duyulması ile ilgili olabilir. "Namaz kıldığımda ruhumun ve bedenimin dinlendiğini hissediyorum" maddesine yönelik tutumları %78 oran ve 1.50 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek çok yüksek düzeyde bir tutum sergilemişlerdir.

Burada katılımcıların “Sıkıntılı zamanlarımda dini inançlarımdan destek alıyorum.” (%78) ve “Sıkıntıya düştüğümde Allah'a dua ederim.” (%74), maddeleriyle ilgili yüksek düzeydeki olumlu tutumları, hastalıklarla baş etmede/başa çıkmada dini inanç ve davranışların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Bilgi için bkz. Özkan, 2019: 15-18).

Hastalık-Dindarlık İlişkisi

Hastalık-Dindarlık İlişkisi/ Kanaatler		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	Ort.	Düzeyi
Hastalıklar günahların affedilmesi için bir fırsattır.	f	20	5	12	4	9	2,54	Yüksek
	%	40,0	10,0	24,0	8,0	18,0		
Hastalık Allah'ın vermiş olduğu bir cezadır, yapılan hataların ve günahların bedelidir.	f	4	5	10	6	25	3,86	Çok düşük
	%	8,0	10,0	20,0	12,0	50,0		
Hastalıklar kişinin kendisinden kaynaklanan tedbirsizlik ve ihmallerden dolayı meydana gelir.	f	11	16	3	3	17	2,98	Orta
	%	22,0	32,0	6,0	6,0	34,0		
Hastalıkların nedeni kişinin yaşadığı fiziksel ya da toplumsal çevredir.	f	8	20	5	4	13	3,88	Düşük
	%	16,0	40,0	10,0	8,0	26,0		
Hastalıkların çoğu kalıtsaldır.	f	8	18	12	4	8	2,72	Orta
	%	16,0	36,0	24,0	8,0	16,0		
Hastalıkların olması Allah'ın merhameti ve adaletiyle bağdaşmıyor.	f	2	3	4	3	38	4,44	Çok düşük
	%	4,0	6,0	8,0	6,0	76,0		
Hastalıklar, insanların arasında merhamet duygularını ortaya çıkartır, dostlukları güçlendirir.	f	31	8	4	4	3	1,80	Yüksek
	%	62,0	16,0	8,0	8,0	6,0		
Duanın hastalıkların iyileşmesinde önemli bir rolü vardır.	f	34	9	4	1	2	1,56	Çok yüksek
	%	68,0	18,0	8,0	2,0	4,0		
Hastaların dini inançlarından destek alabilmeleri için dini bilgilerinin yeterli olması gerekir.	f	31	4	2	4	9	2,12	Yüksek
	%	62,0	8,0	4,0	8,0	18,0		

Tablo 5. Katılımcıların Hastalık -Dindarlık İlişkisine Dair Kanaatleri

Tablo 5'e göre hastalar, “Hastalıklar günahların affedilmesi için bir fırsattır” maddesine %40 katılım oranı, 2.54 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum cevabı vermiş olup bu konuda yüksek tutum düzeyi sergilemişlerdir. “Hastalık Allah'ın vermiş olduğu bir cezadır, yapılan hataların ve günahların bedelidir” maddesine %50 katılım oranı, 3.86 aritmetik ortalama ile hiç katılmıyorum cevabı vererek çok düşük tutum düzeyine sahip olduklarını göstermişlerdir. “Hastalıklar kişinin kendisinden kaynaklanan tedbirsizlik ve ihmallerden dolayı meydana gelir” maddesine %34 oran 2.98 aritmetik ortalama ile hiç katılmıyorum seçeneğini işaretleyerek orta tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. % 32'lik grup katılıyorum cevabı vermiştir. Bu gruptan bazı hastalar ibadetlerini aksattıkları için de hastalanıyor olabileceklerini düşünmektedirler. “Hastalıkların nedeni kişinin yaşadığı fiziksel ya da toplumsal çevredir” maddesine %40 oran 3.88 aritmetik ortalama ile katılıyorum seçeneğini işaretleyerek düşük tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. “Hastalıkların çoğu kalıtsal-

dır” maddesine %36 oran 2.72 aritmetik ortalama ile katılıyorum cevabı vererek orta düzeyde tutum sergilemişlerdir. “Hastalıkların olması Allah’ın merhameti ve adaletiyle bağdaşmıyor” maddesine %76 oran 4.44 aritmetik ortalama hiç katılmıyorum seçeneğini işaretleyerek yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. Katılımcıların “hastalıkla Allah’ın merhameti ve adaleti arasında bir çelişki görmemeleri (%76)”, onların dine karşı olumlu bir tutum içinde olduklarını gösterir. “Hastalıklar, insanların arasında merhamet duygularını ortaya çıkartır, dostlukları güçlendirir” maddesine % 62 oran 1.80 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum seçeneğini işaretleyerek yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. “Duanın hastalıkların iyileşmesinde önemli bir rolü vardır” maddesine %68 oran 1.56 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum seçeneğini işaretleyerek çok yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. “Hastaların dini inançlarından destek alabilmeleri için dini bilgilerinin yeterli olması gerekir” maddesine % 62 oran 2.12 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum seçeneğini işaretleyerek yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir.

Katılımcıların hastalık ve din ilişkisi ile ilgili algıları, bakışları farklılıklar göstermektedir. Bu da gayet doğal bir durumdur. Ancak bazı konulardaki olumlu yaklaşımları, algı ve tutumları dikkat çekicidir: Hastaların büyük bir bölümü (%76) “hastalıkla Allah’ın merhameti ve adaleti arasında bir çelişki görmemekte, yarısı (%50) hastalığı da ceza olarak algılamamaktadır. Ayrıca büyük bir bölümü(%68) duanın gücüne inanmaktadır (Albayrak, 2013: 79-86).

Hastalık-Dindarlık İlişkisi/ Davranışlar		Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman	Ort.	Düzeyi
Hastalığımın kurtulmak için dua ediyorum.	f	35	4	3	4	4	1,76	Çok yüksek
	%	70,0	8,0	6,0	8,0	8,0		
Hastalandığımda okuduğum özel dualarım vardır, onları okurum.	f	13	3	8	8	18	3,30	Orta
	%	26,0	6,0	16,0	16,0	36,0		
Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum.	f	20	8	12	1	9	2,42	Yüksek
	%	40,0	16,0	24,0	2,0	18,0		
Yaşlandığımda hayatımın daha iyi olacağını düşünüyorum.	f	14	7	14	3	12	2,84	Orta
	%	28,0	14,0	28,0	6,0	24,0		
Geleceğim için endişeleniyorum.	f	4	4	23	2	17	3,48	Düşük
	%	8,0	8,0	46,0	4,0	34,0		
Hasta olduğum için kendimi çaresiz ve yalnız hissediyorum.	f	5	4	14	2	25	3,76	Düşük
	%	10,0	8,0	28,0	4,0	50,0		
Bu hastalık neden benim başıma geldi diye düşünüyorum.	f	1	3	20	6	20	3,82	Düşük
	%	2,0	6,0	40,0	12,0	40,0		
Bu kadar acı çektiğim için Allah’ın varlığından şüphe ediyorum.	f	1	1	1	2	45	4,78	Çok düşük
	%	2,0	2,0	2,0	4,0	90,0		
Hastalığı sadece acı ve ıstırap verici bir olay olarak görüyorum.	f	11	9	7	1	22	3,28	Orta
	%	22,0	18,0	14,0	2,0	44,0		
Hasta olunca ibadetlerim arttı.	f	17	6	4	4	19	3,04	Orta
	%	34,0	12,0	8,0	8,0	38,0		

Tablo 6. Hastalık-Dindarlık İlişisine Dair Davranışlar

Tablo 6'ya göre hastalar, "Hastalığımın kurtulmak için dua ediyorum" maddesine % 70 oran ve 1.76 aritmetik ortalama ile her zaman işaretleyerek çok yüksek tutum düzeyinde, %8'i çoğu zaman, %6'ı bazen, %8'i nadiren derken sadece %8'i hiçbir zaman seçeneğini işaretlemiştir. Demek ki hastalıkta dua edenlerin tamamını topladığımızda %92 gibi önemli bir sonuç çıkıyor. Hastalandığında dua etmeyenler ise sadece %8 gibi küçük bir oranda kalıyor. "Hastalandığımda okuduğum özel dualarım vardır, onları okurum" maddesine %36 oran 3.30 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman seçeneğini işaretleyerek orta tutum düzeyinde olumsuz cevap verilmiştir. Bu durumu, "Hastalandığımda okuduğum özel dualarım yoktur, ama bildiğim dualardan veya bildiğim şekilde dua ederim." şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu maddeye bir de hastalandığında özel dualarını okuyanlar açısından bakarsak her zaman ve çoğu zaman %26+ %6 = %32, bazen ve nadiren %16+%16 =%32, toplamda %64 gibi önemli bir oran hastalandığında özel dua edenleri oluşturmaktadır.

"Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum" maddesine %40 oran 2.42 aritmetik ortalama ile her zaman seçeneğini işaretleyerek yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. "Yaşlandığımda hayatımın daha iyi olacağını düşünüyorum" maddesine %26 oranla her zaman, % 26 oran ve 2.84 aritmetik ortalama ile bazen cevabı vererek orta tutum düzeyinde kalmışlardır. "Geleceğim için endişeleniyorum" maddesine %46 oran, 3.48 aritmetik ortalama ile bazen seçeneğini işaretleyerek düşük tutum düzeyinde, "Hasta olduğum için kendimi çaresiz ve yalnız hissediyorum" %50 oran ve 3.76 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman seçeneğini işaretleyerek düşük tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. "Bu hastalık neden benim başıma geldi diye düşünüyorum" maddesine %40 bazen, %40 hiçbir zaman cevabı vermişler ve 3.82 aritmetik ortalama ile düşük tutum düzeyi sergilemişlerdir. "Bu kadar acı çektiğim için Allah'ın varlığından şüphe ediyorum" maddesine %90 oran, 4.78 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman cevabı vererek çok düşük düzeyde tutum sergilemişlerdir. Demek ki hastalığın acı ve ıstırapları, hastaları dinden şüpheye ve uzaklaşmaya sevk etmemiştir. Tersinden bir yaklaşımla, %90'lık büyük bir oranla hastalığın, acı ve ıstırapların kişide dinden, Allah'ın varlığından şüphe etmeye sebep olmaması, hastalık ve dindarlık ilişkisinde katılımcıların dine karşı olumlu bir tutum içinde olduğunu gösterir. "Hastalığı sadece acı ve ıstırap verici bir olay olarak görüyorum" maddesine %44 oran 3.28 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman, "Hasta olunca ibadetlerim arttı" maddesine %38 oran 3.04 aritmetik ortalama hiçbir zaman cevabı vererek orta düzeyde tutum sergilemişlerdir. Her zaman cevabı veren % 34'lük grubun çoğunluğu dua etme boyutunda bir artıştan söz etmektedirler.

Buna göre, hastalıkla başa çıkmak için her zaman ve çoğu zaman dua edenler, katılımcıların %70+%8=%78'lik önemli bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu durum hastalıkla dindarlık ilişkisinde dine karşı çok olumlu bir tutum göstergesidir. Bir başka husus da hastalığın, acı ve ıstırapların, hastaları %90'lık büyük bir oranla, dinden şüpheye ve uzaklaşmaya sevk etmemiş olmasıdır. Tersinden bir yaklaşımla hastalığın, acı ve ıstırapların kişide dinden, Allah'ın varlığından şüphe etmeye sebep olmaması, hastalık ve dindarlık ilişkisinde katılımcıların dine karşı olumlu bir tutum içinde olduğunu gösterir. Ayrıca %50'lik bir oranla hastalıkla çaresizlik ve yalnızlık arasında da bir bağlantı görülmektedir. Konuyla ilgili bazı çalışmaların da bu değerlendirmeleri desteklediği söylenebilir (Koç, 2016: 326-328; Yücel, 2016: 383-387).

Hastaların Dini ve Manevi Danışmanlık Hizmeti İhtiyacı

Her insanın bir manevi boyutu vardır. Bütün insanlar, dindar olsalar da olmasalar da manevi bir boyuta sahiptir. Ancak sağlığın diğer boyutları gibi manevi boyutunun algılanması da bireysel farklılıklar gösterir. Hastalık sırasında kişilerin inançları daha önemli hale gelirken, hastaların hastalıklarını kabul etmelerine ve gelecek için plan yapmalarına yardımcı olabilir (Kostak, 2007: 108).

Manevi Danışmanlık/ Kanaatler		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	Ort.	Düzeyi
Hastalıklardan şifa bulmada dini inanç ve moral gücünün etkisi vardır.	f	38	8	2	-	2	1,40	Çok yüksek
	%	76,0	16,0	4,0	-	4,0		
Manevi danışmanlık ya da manevi destek, sağlık hizmetlerinin bir parçasıdır.	f	41	7	1	-	1	1,26	Çok yüksek
	%	82,0	14,0	2,0	-	2,0		
Hastaneler hasta hakları çerçevesinde din ve moral hizmetleri sağlamak zorundadır.	f	37	6	6	-	1	1,44	Çok yüksek
	%	74,0	12,0	12,0	-	2,0		
Hastanede manevi danışmanlık hizmeti verecek bir görevli olmalıdır.	f	39	3	5	1	2	1,28	Çok yüksek
	%	78,0	6,0	10,0	2,0	4,0		
Manevi danışman, ilahiyat ve psikoloji konularında, tıbbi konularda bilgili, güler yüzlü, güven ve anlayış dolu biri olmalıdır.	f	43	3	3	-	1	1,26	Çok yüksek
	%	86,0	6,0	6,0	-	2,0		
Hastanelerde hasta ve hasta yakınlarının ibadet edebileceği bir mekân bulunmalıdır.	f	40	5	2	-	3	1,42	Çok yüksek
	%	80,0	10,0	4,0	-	6,0		
Sağlık personeli de hastaların ihtiyaç duyduğu manevi desteği verebilmelidir.	f	35	5	7	2	1	1,58	Çok yüksek
	%	70,0	10,0	14,0	4,0	2,0		

Tablo 7. Hastaların Dini ve Manevi Danışmanlık Hizmeti İhtiyacına İlişkin Kanaatleri

Tablo 7'ye göre, katılımcılar "Hastalıklardan şifa bulmada dini inanç ve moral gücünün etkisi vardır" maddesine %76 oran ve 1.40 aritmetik ortalama, "Manevi danışmanlık ya da manevi destek, sağlık hizmetlerinin bir parçasıdır" maddesine %82 oran ve 1.26 aritmetik ortalama, "Hastaneler hasta hakları çerçevesinde din ve moral hizmetleri sağlamak zorundadır" maddesine %74 oran ve 1.44 aritmetik ortalama, "Hastanede manevi danışmanlık hizmeti verecek bir görevli olmalıdır" maddesine %78 oran ve 1.28 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum cevabını vermişlerdir. "Manevi danışman, ilahiyat ve psikoloji konularında, tıbbi konularda bilgili, güler yüzlü, güven ve anlayış dolu biri olmalıdır" maddesine %86 oran ve 1.26 aritmetik ortalama, "Hastanelerde hasta ve hasta yakınlarının ibadet edebileceği bir mekân bulunmalıdır" maddesine % 80 oran ve 1.42 aritmetik ortalama, "Sağlık personeli de hastaların ihtiyaç duyduğu manevi desteği verebilmelidir" maddesine %70 oran ve 1.58 aritmetik ortalama ile tamamen katılıyorum cevabı vererek çok yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir.

Katılımcılar, konuyla ilgili bütün maddelere çok yüksek tutum düzeyinde cevap vermişlerdir. Bu tablodaki (tablo,7) maddelerle ilgili sonuçlar, araştırmamızın temel bulguları niteliğinde olup hastanelerde manevi danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç var mı sorusuna verilen çok olumlu cevaplar olarak tespit edilmiştir. Nitekim katılımcılar tarafından dinin şifa bulmadaki etkisi %76, manevi destek %82, din ve moral hizmetleri %74, manevi danışmana duyulan ihtiyaç %78 oranında, hastanede uygun şartlarda ibadet yerlerinin olması gerektiği düşüncesi %80 oranında kabul görmüştür. Ayrıca hastanede görev yapacak manevi danışmanın özellikleri konusunda da %86 oranla, 'Manevi danışman, ilahiyat ve psikoloji konularında, tıbbi konularda bilgili, güler yüzlü, güven ve anlayış dolu

biri olmalıdır' maddesi kabul görmüştür. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetine duyulan ihtiyaç ve bu alanda görev alan/alacak kişilerin özellikleri konusunda Altıntaş ve Özkan'ın bulguları da araştırma sonuçlarımızı desteklemektedir (Altıntaş, 2018: 230-231, 236-240; Özkan, 2019: 171-175, 236-241). Altıntaş, hastanede manevi danışmanlara hangi konularda ihtiyaç duyulduğunu belirtirken daha çok, hastaların 'neden ben hasta oldum, bu hastalık neden benim başıma geldi' sorgulaması yaptıklarını, hastalığı bir ceza, ders, uyarı, imtihan, kader şeklinde algıladıklarını belirtmiştir. Ayrıca ölüm konusunda korku, kaygı, ümitsizlik, çaresizlik duygularını yaşarken teselli amaçlı veya genel olarak dinî konulardaki bilgi eksikliklerini gidermek için sorular sorulduğunu ifade etmiştir (Altıntaş, 2018: 237-238). Manevi danışmanların sahip olması gereken özellikler konusunda da Altıntaş ve Özkan benzer tespitlerde bulunmuşlardır: Manevi danışmanlar, ilahiyat ve psikoloji sahasında temel yeterliliklere ve iyi bir iletişim becerisine sahip olmalı, güler yüzlü, güçlü, dirayetli, sabırlı, temkinli, empati-sempati konusunda dengeli gibi birtakım kişisel özelliklere sahip olmalıdırlar, demişlerdir (Altıntaş, 2018: 229-231; Özkan, 2019: 171-175). Doğan'ın bu konudaki görüşleri de benzerlik arz eder: "Manevî danışmanlık ve rehberlik yapacak kişilerin din ve maneviyata ilişkin bilgi düzeyi kadar psikolojik danışmanlık bilgi ve deneyim düzeyi de önem taşımaktadır" (Doğan, 2017: 1299). Manevi danışmanlık yeterlilikleriyle ilgili ana başlıklar şunlardır: "Mesleki yeterlilikler, dinî bilgi nitelikleri, iletişim nitelikleri, hoşgörü nitelikleri, MDR süreci nitelikleri, eğitsel nitelikler ve kişilik nitelikleri." (Kızılgeçit,2020: 265) Bu yeterlikleri Ağılıkaya Şahin (2017) de ifade etmektedir.

Din ve sağlık bireylerin, en çok önem verdiği alanlardır. Bu iki alan arasındaki ilişki eski dönemlere kadar gitmektedir. İslam tarihinde din ve sağlık hizmeti genellikle aynı kişiler tarafından yürütülmüştür. Günümüzde bu hizmetler farklı kişilerce yürütülse de din ve sağlık hizmeti verenler arasında işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Kılavuz, 2002). Din ve ruh sağlığı hizmeti verenlerin iş birliğini Ağılıkaya Şahin (2020) de vurgulamaktadır.

Manevi Danışmanlık/Davranışlar		Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman	Ort.	Düzeyi
Kendimi sakinleştirme yolu olarak birilerinden yardım alırım.	f	19	3	8	2	18	2,94	Orta
	%	38,0	6,0	16,0	4,0	36,0		
Çevremden yeterince destek gördüğümü düşünüyorum.	f	26	7	3	2	12	2,34	Yüksek
	%	52,0	14,0	6,0	4,0	24,0		
Sağlık personelinden beklediğim moral desteğini alabiliyorum.	f	28	7	6	4	5	2,02	Yüksek
	%	56,0	14,0	12,0	8,0	10,0		
İhtiyaç duyduğumda sağlık personelinden dini görevlerimi yapmam konusunda yardım aldım.	f	7	2	5	2	34	4,08	Düşük
	%	14,0	4,0	10,0	4,0	68,0		
Hastane ortamı dini görevlerimi yerine getirmeme elverişlidir.	f	20	5	5	4	16	2,82	Orta
	%	40,0	10,0	10,0	8,0	32,0		
Hastalığım dini görevlerimi yapmamı engelliyor.	f	16	4	11	4	15	2,96	Orta
	%	32,0	8,0	22,0	8,0	30,0		
Tıbbi uygulamalar dini inançlarıma uymadığında hangisine öncelik vermem gerektiği konusunda zorlanıyorum.	f	12	12	-	4	22	3,48	Düşük
	%	24,0	24,0	-	8,0	44,0		
Hastalığım, tıbbi uygulamalar, dini inançlar ve uygulamalar konusunda bilgi verildiği zaman kendimi değerli hissediyorum.	f	39	2	2	2	5	1,64	Çok yüksek
	%	78,0	4,0	4,0	4,0	10,0		
Hastanede yattığım sürece manevi destek konusunda uzman bir kişi ile görüşme ihtiyacı duydum.	f	26	8	8	1	7	2,10	Yüksek
	%	52,0	16,0	16,0	2,0	14,0		

Tablo 8. Hastaların Dini ve Manevi Danışmanlık Hizmeti İhtiyacına İlişkin Davranışları

Tablo 8'e göre, katılımcılar "Kendimi sakinleştirme yolu olarak birilerinden yardım alırım" maddesine %38 oran ve 2.94 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek orta düzeyde tutum sergilemişler, %36'lık bir grup hiçbir zaman cevabı vermişlerdir. "Çevremden yeterince destek gördüğümü düşünüyorum" maddesine %52 oran ve 2.34 aritmetik ortalama, "Sağlık personelinde beklediğim moral desteğini alabiliyorum" maddesine %56 oran ve 2.02 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir. "İhtiyaç duyduğumda sağlık personelinde dini görevlerimi yapmam konusunda yardım aldım" maddesine % 68 oran ve 4.08 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman cevabı vererek düşük düzeyde tutum sergilemişlerdir.

Katılımcılar, "Hastane ortamı dini görevlerimi yerine getirmeme elverişlidir" maddesine % 40 oran ve 2.82 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek orta düzeyde tutum sergilemişler, %32 oranındaki katılımcı hiçbir zaman cevabı vermiştir. "Hastalığım dini görevlerimi yapmamı engelliyor" maddesine %32 oran ve 2.96 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek orta düzeyde tutum sergilemişler, %30 oranındaki katılımcı ise hiçbir zaman cevabı vermiştir. "Tıbbi uygulamalar dini inançlarıma uymadığında hangisine öncelik vermem gerektiği konusunda zorlanıyorum" maddesine %44 oran 3.48 aritmetik ortalama ile hiçbir zaman cevabı vererek düşük düzeyde tutum sergilemişlerdir. "Hastalığım, tıbbi uygulamalar, dini inançlar ve uygulamalar konusunda bilgi verildiği zaman kendimi değerli hissediyorum" maddesine %78 oran 1.64 aritmetik ortalama ile her zaman cevabı vererek çok yüksek düzeyde tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar, "Hastanede yattığım sürece manevi destek konusunda uzman bir kişi ile görüşme ihtiyacı duydum" maddesine %52 oranında katılmışlar ve yüksek düzeyde (Ort=2.10) tutum sergilemişlerdir.

Bu tabloda çok düşük tutum düzeyinde yanıtlanan madde yoktur. Bu verilere göre iyileşme adına kişilerin manevi zenginlikleri kullanılarak onlara daha kaliteli bir yaşamın kapılarının açılabilmesi için çaba harcanması gerekmektedir.

Sonuç Ve Öneriler

İnsanların kişiliklerini geliştirmede, dış dünyaya yönelme ve açılmalarında maneviyatın önemli bir rolü vardır. Dini inançlar birçok insanın yaşam biçimini, tutumlarını, sağlık ve hastalık hakkındaki duygularını etkilemesi bakımından çok önemlidir. Kişiler beslenme alışkanlıklarını, tıbbi tedavilerdeki uygulamalarını dinlerine uygun bir şekilde düzenlemek isterler.

Bu araştırmada "Din hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmakta yardım eder" maddesine katılımcıların % 72'si "Tamamen katılıyorum" cevabı ile bu dünyada niçin yaşadıklarını, başlarına gelen olayları dini açıdan yorumlamışlardır. Katılımcıların %68 oranla kendilerini dindar olarak algıladıkları, hastalık sırasında dini inançlarından destek aldıkları görülmektedir. Hastalara talepleri doğrultusunda dini bilgiler verilmesine, bu sebeple manevi danışmanlara ihtiyaç duyduklarına dair sonuçlar elde edilmiştir. "Hasta olunca ibadetlerim arttı" diyenlerin de azımsanmayacak bir oran (%34) teşkil ettiği görülmektedir.

Hastanede görev yapacak manevi danışmanların özellikleri de büyük önem arz etmektedir. Hastaların beklentilerine baktığımızda yalnızca dini uygulamaların gerçekleştirilmesi ile ilgili değil, aynı zamanda birçok psikososyal probleme çözüm aradıkları gözlemlenmiştir. Onlara gereken yakınlığı göstererek sorunlarına eğilmek, hasta yatağında olmanın verdiği duygusal duruma aynı duyarlılıkla cevap verebilmek gerekmektedir.

Katılımcılar, "Hastanede manevi danışmanlık hizmeti verecek bir görevli olmalıdır" maddesine %78, "Manevi danışman, ilahiyat ve psikoloji konularında, tıbbî konularda bilgisi olan, güler yüzlü, güven ve anlayış dolu biri olmalıdır" görüşüne %86 oranında katılmışlardır. Bu bulgu, Altıntaş'ın bulgularıyla da benzerlik arz etmektedir (Altıntaş, 2018: 230-231). Bu cevaplar (Tablo:7) araştırmanın amacı bakımından dikkat çekici ve en önemli bulguları arasındadır.

Katılımcıların çoğu hastalıklardan şifa bulmada dini inanç ve moral gücünün etkisine, manevi bakımın sağlık hizmetlerinin bir parçası olduğuna, hasta hakları çerçevesinde hastanelerin din ve moral hizmeti vermek zorunda olduğuna, sağlık personelinin de hastaların ihtiyaç duyduğu manevi desteği verebilmesi gerektiğine çok yüksek bir oranda katılmaktadırlar.

Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara dayalı olarak yapılan öneriler şunlardır:

Öneriler:

- Hastanelerde gerçekleştirilecek manevi danışmanlık hizmeti uygulamasında görev alacak kişilerin yetiştirilmesinde Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversitelerin İlahiyat veya İslami İlimler Fakülteleri, Tıp Fakülteleri, Fen- Edebiyat Fakültesi Psikoloji ve Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik

Bölümleri gibi ilgili birimlerle organize olarak yeterli düzeyde Manevi Danışmanlık eğitimi verilmelidir. Mevcut programlar yeniden gözden geçirilmeli ve geliştirilmeli, eksikler varsa giderilmelidir. Böylece bu alanda görev yapacak elamanlar daha etkin ve yetkin hale getirilmelidir.

- **Bu bağlamda:**

1. İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde “Manevi Danışmanlık Bölümü” açılmalıdır.⁴ Lisans ve lisansüstü eğitimde “Uygulamalı Din Psikolojisi” dersleri konulmalıdır.
2. Fen-Edebiyat ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri bünyesinde bulunan ‘Sosyal Hizmetler Bölümü’nde manevi danışmanlık formasyonu kazandıracak dersler (Manevi Danışmanlık, Din Eğitimi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Halk Sağlığı gibi) verilmelidir.
3. Tıp Fakültelerinde, Hemşirelik Yüksekokullarında, Sağlık Bilimleri Fakülte ve Enstitülerinde “Manevi Danışmanlık” dersleri yer almalıdır.
4. Hastanelerde görev yapan manevi danışmanların mesleki görev ve sorumluluklarının neler olduğu eksiksiz belirtilerek gerek hastalar ve gerekse danışmanlar adına oluşan belirsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.

Kaynakça

- Ağılkaya Şahin, Z. (2020). Psikoloji ve Psikoterapide Din. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ağılkaya Şahin, Z. (2017). Manevi Bakım ve Danışmanlık. İstanbul: Akademi Yayınları
- Albayrak, A. (2013). Gençlerde Dua Psikolojisi. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39(1), 599-659.
- Altıntaş, M. E. (2018). Hastanelerde Gerçekleştirilen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği). Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, 221-256.
- Avcı, M., Saygılı, S., Denizer, N. ve Bayrakdar, N. (2018). Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Kötülük Problemi. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ayverdi, İ. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bahar, A. (2007). Kanser Hastalarına Psikososyal Yaklaşım. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 1(10), 105-111.
- Başar, S. (2008). Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmeti İhtiyacı. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara.
- Bayrakdar, N. (2018a). Din Derslerinde Kötülük Probleminin Çözümü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(1), 378-402.
- Bayrakdar, N. (2018b). Bir Motivasyon unsuru Olarak İman. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Daştan, N. B. ve Buzlu, S. (2010) Meme Kanseri Hastalarında Maneviyatın Etkileri ve Manevi Bakım. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(1), 73-78.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık ve Uygulama Merkezi ve Değerler Eğitimi Merkezi. I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, İstanbul.
- Doğan, M. (1994). Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Doğan, M. (2017) Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(2), 1267-1304.
- Durak, A., Palabıykoğlu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması. Kriz Dergisi, 2(2), 311-319.

⁴ Altıntaş, konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “İlahiyat fakültelerinde özellikle üçüncü sınıftan itibaren bölümleşmeye gidilerek sahada uygulamalı eğitimler verilmesinde ve bu alanda nitelikli ve uygulamalı lisansüstü programlarının artırılmasında fayda vardır. Bkz. Altıntaş, (2018) “Hastanelerde Gerçekleştirilen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)”, s.253

Düzgüner, S. (2016). Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlere-rası Bir Analiz. A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz (Ed.). Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-I içinde (17-44). İstanbul: Dem Yayınları.

<http://www.msxlabs.org/forum/tip-bilimleri/207003-hastalik-nedir.html>. Erişim: 28.05.2010.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/15234332.asp>. Erişim: 06.07.2010.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=503.06.2020>.

Ilıkhan, N. Dünya Hastanelerinde Din Hizmetleri. <http://www.onder.org.tr/projeler/dunyahastanelerindedinhizmetleri.pdf>. Erişim: 28.05.2010.

Işıkhan, V. (2008). Terminal Dönemdeki Kanser Hastalarının Ölüm Yeri Tercihleri. *Onkoloji Dergisi*, 23(1), 34-44.

El-İsfehani, R. (1986). *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, İstanbul

Güzel, S. (2009). *Telkin ve Terapide Duanın Önemi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kılavuz, M. A. (2002). Hasta Hekim İlişkileri Açısından Din Öğretiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 73-86.

Kızılgeçit, M. (2020). Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Temel Nitelikler, İlkeler ve Yöntemler. E. Şimşek, M. Köylü (Ed.). *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik içinde (261-279)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kızılgeçit, M. (2020). Hastanelerde Din Hizmetleri ve Manevi Rehberlik. E. Şimşek, M. Köylü (Ed.). *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik içinde (306-323)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kızılgeçit, M. (2017). *Din Psikolojisinin 200'ü*. Ankara: OTTO Yayınları

Koç, M. (2016). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi. A. Ayten, M. Koç, N. Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-I içinde (321-371)*. İstanbul: Dem Yayınları.

Kostak, M. A. (2007). Hemşirelik Bakımının Spiritüel Boyutu. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6), 105-115.

Martı, H. (Ed.) (2015). *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Oflaz, F. (2008). Hasta Çocuk ve Ebeveynlerinin Pediatrik Yoğun Bakım Deneyimi ve Travmatik Stres. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), 53-90.

Ok, Ü. (1997). *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara

Onay, A. (2006). Cami Eksenli Din Hizmetleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(12), 149-175.

Öz, F. (2001). Hastalık Yaşantısındaki Belirsizlik. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 61-68.

Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.

Özdoğan, Ö. (2009). *Aşkın Yanımız Maneviyat*, Ankara: Özdenöze Yayınları.

Özkan, S. ve Armay, Z. (2007). *Psiko-Onkoloji*. İstanbul: Novartis Oncology.

Özkan, A. (2019). *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul,

Seyyar, A. (2010). Türkiye’de Manevî Bakım Uygulamaları ve Eğitim Programları, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/mb.htm> Erişim: 23.03.2010.

Şentürk, H. (2008). İbadet Psikolojisi. İstanbul: İz Yayınları.

Şentürk, H. (2017a). Din Psikolojisine Giriş. İstanbul: İz Yayınları.

Şentürk, H. (2017b). İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri. İstanbul: İz Yayınları.

Tarhan, N. (2005). Mutluluk Psikolojisi: Stresi Mutluluğa Dönüştürmek. İstanbul: Timaş Yayınları.

Toparlı, R. (Ed.) (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Topsakal, H. R. ve Çelik, İ. (1996). Önekleriyle Türkçe Sözlük, Ankara: MEB Yayınları.

www.tuna.k12.tr/fileSource/Media/BECK_UMUTSUZLUK_oLcegi.doc Erişim: 06.06.2010.

Hasta Hakları Yönetmeliği.

Uysal, V. (1996). Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları.

Yardakçı, R. ve Akyolcu, N. (2004). Ameliyat Öncesi Dönemde Yapılan Hasta Ziyaretlerinin Hastanın Anksiyete Düzeyine Etkisi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 7-14.

Yücel, F. (2016). ABD’de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi: Hartford Seminary Örneği. A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-I içinde* (373-394). İstanbul: Dem Yayınları.

Summary

People are exposed to diseases for various reasons in some periods of their life. To the extent that the disease is life-threatening, the need for hospital treatment and care is increasing. While the hospital environment creates the opportunity for recovery, it is also full of factors that can make recovery difficult. Among the support elements in the treatment process of the person are the health personnel, technological opportunities, the interest of the relatives and the values they believe are among first.

Although spiritual counseling and guidance services have been offered professionally in hospitals in various countries for a long time, it is still new to be applied professionally in our country. This service started in 2015 at the state hospitals of 6 provinces with the protocol signed between the Presidency of Religious Affairs and the Ministry of Health, and the number of provinces was increased to 14 in 2016. As of today, these services are provided in 108 health facilities with 132 personnel in 38 provinces. About this service a number of studies have been done and are being done. These researches will contribute to both the world of science and the quality of service. The hospital environment brings some difficulties and distress for those who receive inpatient treatment. Patients may have difficulty adapting to the hospital environment during the treatment process and may experience more intense feelings of anxiety and despair due to uncertainties about their health status. For this reason, they will need psychosocial support, and receiving this support will make it easier for them to adapt to the hospital environment. It is precisely at this point that the importance of spiritual support services emerges.

The aim of this research is to determine the religious/spiritual counseling needs (spiritual care needs) of the patients in Süleyman Demirel University Research and practice Hospital and to produce solutions on how to meet this need.

The model of the theoretical part of the research was carried out with documentation methods and techniques, and the model of applied research was carried out using the survey method and the questionnaire technique, which aimed to describe the past or present situation as it is. This research is limited to the opinions of voluntary subjects aged 18 and over who are in inpatient treatment at Süleyman Demirel University (SDU) Research and Application Hospital.

The research was first started by examining similar studies on the subject, especially books, theses and articles that include the subject of “spiritual care” in the medical literature. In addition to some theoretical studies on the subject, field research has also been carried out in this field (Altaş, 1999; Ok, 1997; Kılavuz, 2002). This study is important in terms of spiritual counseling as it is a field research for hospitalized patients. A survey was prepared by us to determine the religious beliefs and behaviors of hospitalized patients, the relationship between illness and piety, and how much they need religious and moral services. The applied surveys are presented in tables by calculating frequency distributions, arithmetic averages and attitude ratings with the SPSS 15 Analysis Program.

Findings in Table 3 suggest that diseases affect people's religious beliefs and attitudes positively and increase their religious sensitivity. There is a close relationship between religious belief, emotion, knowledge, thought and behavior. For this reason, a person's religious attitudes are expected to affect their worship, religious and moral behavior (Şentürk, 2017a: 110-114). Therefore, it can be said that the above findings are in line with expectations. In table 4, high level of positive attitude towards the matters of, "in my troubled times, I get support from my religious beliefs"(78%) and “I pray when I am in distress” (74%), shows how important religious beliefs and behaviors are in dealing with/coping with diseases. (Kırş. Özkan, 2019: 15-18). In Table 6, those who pray all the time and most of the time to deal with the disease make up a significant majority of the participants, 70%+8%=78%. This is a sign of a very positive attitude towards the relationship between disease and piety. The results of the matters in Table 7 are the main findings of our research and have been found to be very positive answers to the question of whether religious and spiritual counseling services are needed in hospitals. As a matter of fact, the effect of religion was 76%, spiritual support was 82%, religious and moral services were 74% on healing, the need for religious and spiritual counselor was 78%, and the idea that there should be places of worship in suitable conditions in the hospital was accepted by 80%. In addition, the matter of ‘religious advisor should be a person who is knowledgeable in theology and psychology and medical issues, friendly and full of trust and understanding’ was accepted by 86%. Findings of Altıntaş and Özkan also support our research results regarding the need for spiritual counseling and guidance services and the characteristics that people who take part in / will take in this field should bear. (Altıntaş, 2018: 230-231, 236-240; Özkan, 2019: 171-175, 236-241). High percentage of participants agree that religious belief and moral strength are effective in healing from most diseases, that spiritual care is part of health services, that hospitals have to provide religious and moral services within the framework of patient rights, and that medical personnel should be able to provide the moral support that patients need.

To those who will be employed in the practice of religious and spiritual counseling services in hospitals, adequate religious and spiritual counseling training should be organized and provided in relevant units such as Faculties of Theology or Islamic Sciences , Faculties of Medicine, Facultes of Science&Literature, Faculties of Education and Psychology, Departments of Psychological Counselling and Guidance of universities, the Presidency of Religious Affairs, existing programs should be reconsidered and improved, deficiencies should be addressed if any. The staff who will work in this field should be made more effective and competent. Accordingly, “Departments of Religious and Spiritual Counseling” should be opened in Faculties of Theology. “Spiritual Care and Counseling” courses should take place in Medical Faculties, Nursing Schools, Health Sciences Faculties and Institutes.

The Journey as a Narrative Framework in the Restoration-Period English Novels

Restorasyon-Dönemi İngiliz Romanlarında Anlatı

Çerçevesi Olarak Yolculuk Kavramı

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hilal KAYA¹

Gönderim Tarihi: 28.03.2020 | Kabul Tarihi: 01.06.2020

Abstract

The Restoration Period is an age of enormous energy and inventiveness in that it has produced *Paradise Lost*, *The Country Wife* and *Pilgrim's Progress*. Both literature and philosophy began to flourish in this period. Moreover, it would be impossible not to mention the works of prose in this period, but it is also impossible to satisfactorily date the beginning of the novel in English literature. On the other hand, without speaking of the early-period (amateur) novel, it seems extremely difficult to discuss the eighteenth-century literature.

The British novel can be studied under the light of many themes, because many of the works of prose, from the very beginning to the contemporary novels, use some recurring topics or themes in different types of novel. The protagonists' journeys so frequently make up the form and the message of the stories. This type of journeys is observable in almost all novels of the period. Thus, this study undertakes to explore the travel as a narrative framework in the novels of this period, the five early novels of British novel tradition, which are *Idalia* (1723), *Robinson Crusoe* (1719), *Pamela* (1740), *Joseph Andrews* (1742), and *Tristram Shandy* (1759), and foreground the travel pattern as a driving force in the context of plot and meaning in these classical novels.

Keywords: The Travel Pattern, The Restoration Period, The British Novel, *Robinson Crusoe*, *Pamela*.

Özet

Restorasyon Dönemi, *Paradise Lost*, *Country Wife* ve *Pilgrim's Progress* gibi eserlerin üretildiği dönem olması bakımından muazzam bir enerji ve yaratıcılık çağıdır. Hem edebiyat hem de felsefe bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Dahası, bu dönemde yazılan eserlerden bahsetmemek imkansızdır, ancak İngiliz edebiyatında romanın başlangıcını tatmin edici bir şekilde tarihlemek de imkansızdır. Fakat öte yandan, erken-dönem (amatör) romandan bahsetmeden on sekizinci yüzyıl edebiyatını tartışmak çok zordur.

İngiliz romanı birçok temanın ışığı altında incelenebilir çünkü, en başından günümüz romanlarına kadar, eserlerin çoğu farklı roman türlerinde tekrar eden bazı konular veya temalar kullanmıştır. Bu erken-dönem romanlarda kahramanların yolculukları sık sık hikayelerin biçimini ve mesajını oluşturur. Bu tür yolculuklar, dönemin neredeyse tüm romanlarında gözlemlenebilir. Bu nedenle bu çalışma, *Idalia* (1723), *Robinson Crusoe* (1719), *Pamela* (1740), *Joseph Andrews* (1742) ve *Tristram Shandy* (1759) gibi İngiliz roman geleneğinin beş erken-dönem romanında bir anlatı çerçevesi olarak yolculuk fikrini tartışmayı amaçlamaktadır ve bu klasik romanlarda, olay örgüsü ve anlam bağlamında itici bir güç olarak yolculuk motifini ön plana çıkaracaktır.

Anahtar Sözcükler: Yolculuk Motifi, Restorasyon Dönemi, İngiliz Romanı, *Robinson Crusoe*, *Pamela*.

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi., Yabancı Diller Yüksekokulu, hkaya@ybu.edu.tr
ve Misafir Öğr. Gör. Dr., The University of Edinburgh, IMES, hilal.kaya@ed.ac.uk, Orcid No: 0000-0001-6190-8694

Introduction

The Restoration period is an age of enormous energy and inventiveness in that it has produced *Paradise Lost*, *The Country Wife* and *Pilgrim's Progress*. Both literature and philosophy began to flourish in this period. Moreover, it would be impossible not to mention the works of prose in this period, but it is also impossible to satisfactorily date the beginning of the novel in English literature. Although works of fiction, romances, and fictional biographies began to appear in England, they were not called as novels in this early period. William Hazlitt, perhaps the greatest early critic of English prose fiction, is exemplary in comparing and contrasting the romance and the novel. Patrick Parrinder, in his book *Nation and Novel*, includes Hazlitt's ideas by stating that "romance is inextricable from desire since it involves a 'longing after something more than we possess'. The novel's task is to teach 'a knowledge of the world, through the airy medium of romance'. The novelist should take us out of ourselves, while never forgetting 'the mortifying standard of reality'" (2006: 13-14).

Without speaking of novel it is impossible to discuss the eighteenth-century novel. According to John Richetti, British novel can be studied under the light of many themes, because many of the works of prose, from the very beginning to the contemporary novels, "use some recurring topics or themes in different types of novel" (Richetti, 1999: 16). According to Liz Bohls, the "protagonists' journeys so often give impetus and form to their stories" (Bohls, 2006: 36). This type of journeys is observable in almost all novels of the period. Therefore, one of the important and frequently explored topics in the novels of the period is the journey as a narrative framework which will be examined in five early novels of the British novel tradition – *Idalia* (1723), *Robinson Crusoe* (1719), *Pamela* (1740), *Joseph Andrews* (1742), and *Tristram Shandy* (1759) in the following part of this study. In these classical novels the travel pattern as a driving force will be underlined in the context of plot and meaning.

The romance-novel, which was popular in Spanish and French literary traditions, just came to be known in England in the eighteenth century. Romance was considered to be as a feminine form which was written by and for women. In this sense, the term amatory fiction has appeared in the seventeenth and eighteenth century. Amatory fiction was very popular, and it also predicted the invention of the novel. It covered the sexual love and romance, and explored many themes of the contemporary romance-novel. The works of Cervantes, Rabelais and Aléman were translated into English in the early seventeenth century. Therefore, the European novel owes many things to the chivalric romances.

The eighteenth century is sometimes labelled as the Age of Peregrination because an intrepid range of English travellers roamed the world, particularly, Europe. The desire of seeing foreign countries drove many people to operate. Bohls states that "their journeys are recorded in letters, journals, factual books and fanciful novels, reflecting the period's fascination with travel, and the idea of the journey as a means of self-revelation and self-improvement" (2006: 41).

The journey as a narrative framework can only be used in prose fiction because, for instance, drama with its static stage sets can hardly portray continuous movement from place to place. Therefore, it was much more convenient for the reader to set out on a journey with the hero or the heroine of the novel. Moreover, the protagonist of the journey novel is always an unfortunate traveller. However, at the end of these afore-mentioned eighteenth century novels, the hero is generally well-recognised and celebrated by the society. Parrinder states that "the outcast, in English mythology and English fiction, is only temporarily dispossessed. In the end, his society will confirm him and save him from destitution" (2006: 30). In the case of *Robinson*, the inexperienced and curious adolescent turns into a wealthy plantation owner. The despised maidservant *Pamela* marries her former mistress's son, Mr. B. Furthermore, the poor servant *Joseph* also achieves a settlement and reconciles with the social order at the end of the book. However, the two other novels are a bit different from the previous ones. *Tristram* is a different hero who travels to escape death. Moreover, the journey of *Idalia*, the daughter of an aristocrat, ends with her death. Nonetheless, the inexperienced *Idalia* dies contently as she has followed her desires and instincts to live an adventure of a lifetime.

Journey in Idalia, Robinson Crusoe, Pamela, Joseph Anderson, and Tristram Shandy

To begin with, the plot of *Idalia* (1723) resembles that of the amatory fiction. In the novel, the innocent woman is the excessively beautiful *Idalia* herself, and she is deceived by not a man but several men. For the writer of *Idalia*, Eliza Haywood, desire is the core of love, which most of the time typically ends in misery for the female character of the novel. Several essays have been written on amatory fiction, and one of them is John Richetti's "Amatory Fiction: Behn, Manley, Haywood". In the essay, Richetti claims that "most of her [Haywood's] works feature exotic characters and settings, often French, Spanish, and Italian" (Richetti, 1999: 39). Eliza Haywood's *Idalia* sets in Italy so that it can serve as an escapist distraction from mundane existence for English readers of the period. Thus, the opportunities, which are displayed by the novel itself, enable readers' romantic and erotic aspirations and activate their world of fantasy. Haywood is inevitably affected by the most popular and beneficial convention of her age, namely, writing a novel whose heroine lives in an exotic place, and sets out several journeys. Furthermore, according to Haywood, desire does not have limits, and it cannot be tamed. In the very opening of the book, *Idalia* seems to be a cautionary tale giving a moral message to the females of her age. However, Haywood's aristocratic protagonist appears to be a highly independent woman with a great respect to moral rules, but she is capable of escaping them if she wants because the power of love necessarily makes her defy the moral and legal rules of her society. That is the very reason why *Idalia* keeps travelling in the course of the novel. The passion of love or longing for love forces her to act even though the journeys she takes lead her into the ocean of unfortunates. Therefore, *Idalia*'s fall in the novel does not only depend on fate but her own free-will and passion. This idea is introduced to the reader in the very first paragraph. When *Idalia* leaves home to meet Florez, who helps her to start the first of a series of journeys, she feels free, and this liberty makes her very happy indeed. However, at the end of this adventure, she loses her honour, and she understands that she can never return home.

The second journey of *Idalia* continues towards Henriquez's house in Padua. During the journey, *Idalia* wants to jump into the River Brent to commit suicide. However, her new adorer, Henriquez rescues her. He takes *Idalia* to Vicenza to enjoy the rural diversions there. In this sense, the reader is taken to the solitude with the protagonist. In the manor of Henriquez, *Idalia* lives happily for a while, but this newly-found happiness in the country does not last long for *Idalia*. She is informed by Henriquez's brother, Myrtano, that his brother and Ferdinand have killed each other on a duel for her. Next, Myrtano falls in love with *Idalia*, and she loves him too, and wants to be married to him. However, the maid, Ardella, tells her that Myrtano is going to marry the niece of a count. Therefore, she has to leave the peaceful country with a broken heart. In Part II, *Idalia* travels with a servant on the horseback secretly. This servant is hired to kill her, but he does not. Pitying her, he takes *Idalia* to a safe house in a village. The idea of retreating to a peaceful rural place recurs in the novel. According to pastoral picture of nature narrated in this part, nature in this village is like paradise. However, she escapes and travels in disguise of a maid so that she can travel with other peasants.

Idalia considers her journey as a kind of pilgrimage. It is her pilgrimage, because she travels towards an unknown force, and she believes that one day, she will be able to find happiness and love. Therefore, all of her travels are considered to be, indeed, the routes of a pilgrimage which may have roads filled with thorns, but she endures them for the sake of having happiness eventually. This idea of pilgrimage makes *Idalia* endure, carry on and survive till a point in the novel.

When she is on the road, the narrator states that "her journey has some repetitions so she omits them" (Haywood, 2018: 72). After a while, the reader finds *Idalia* on board of a ship. In this sense, Haywood takes advantage of setting her novel in Italy with the sea motif, and she includes a voyage into her novel too. By the help of this voyage, new characters are introduced so that Bellraizia and Abdomar's life story can also be explained. The reader is told another love affair and their unfortu-

nate journey. This time, the lovers are much luckier than Idalia. Using another journey motif reinforces the idea of chasing love wherever it goes because it is underlined that they abandon their country just to be together. In this sense, Idalia admires their quest which makes them both miserable and happy at the same time.

Seeing Abdomar and Bellraizia and their love for each other, Idalia becomes more inspired and passionate for finding love, and goes on her journey in disguise of a man, but cannot get rid of being robbed by three robbers. In the eighteenth century, travellers were usually under the threat of robbers on the roads. Therefore, when Idalia is robbed on the road, this incident clearly reflects the real situation of journey in those years.

Idalia wants to go to Rome, and it is like a salvation for her. The city of Rome reminds the reader of a religious quest again, a pilgrimage for Idalia. She prefers to follow her instincts to find real love. However, at the end of the novel, she discovers that the gentle Myrtano is the husband of her survivor, Antonia. She is ultimately disappointed again. Her story ends with death of both her lover, accidentally, and herself.

Idalia is a novel which uses the journey as a narrative framework successfully in that the travels of the heroine for finding love leads her to a long series of events. As an early example of the novel genre, Idalia presents adventures of an unfortunate mistress, and it stands as an example of the novel which uses a travel-based plot for other writers of the period.

Daniel Defoe's *Robinson Crusoe* is another great novel in the English prose fiction canon, and it is frequently regarded as the first novel in English literature. The story and adventures of *Robinson Crusoe* can be considered in two different respects. Firstly, travel is the core of the novel because it makes the pursuit of gain a primary motive. Moreover, individualism, along with the principles of economic freedom and self-reliance, has much increased the mobility of an individual. Watt states that *Crusoe* "is not a mere footloose-adventurer, and his travels, like his freedom from social ties, are merely somewhat extreme cases of tendencies that are normal in modern society as a whole" (2001: 73-74). What differentiates *Crusoe's* travels from other adventurers' travels is the pursuit of gain which is the most important tendency of the life of his time. He is not like *Odysseus*, an unwilling voyager trying to get back to his family and his native land. *Crusoe's* quest only entails profit, and everywhere, even an exotic island, can be his territory to realise his gain-motivated dreams.

The travel pattern is employed in the context of religion in *Robinson Crusoe*. Before Defoe used travel pattern, English readers had already been familiar with (apart from Cervantes, Rabelais and Aléman) Chaucer's *Canterbury Tales*, with the early highwayman legends, with the Elizabethan road-fiction of Thomas Deloney and Thomas Nashe, and with Bunyan's *Pilgrim's Progress*. J. Paul Hunter prefers to consider *Crusoe* as "a Puritan Everyman who undergoes the process of rebellion, punishment, repentance, and conversion common to Puritan spiritual histories and especially prominent in diaries" (1966: 31). Daniel Defoe's work is moulded by the principles of religious dissent. Besides, James Egan also claims that "*Crusoe's* conversion through an examination of his conduct in social relationships is important. *Crusoe's* social relations bear consistent witness to his development as an Everyman figure and allow us to understand more fully the Puritan character of the novel" (1973: 452). Moreover, Bishop C. Hunt Jr. in his journal on *Robinson Crusoe* states that "Like Bunyan, Defoe views mortal life as a series of smaller journeys in the larger pilgrimage toward the Delectable Mountains – a journey in which the essential 'learning experience' must be that of religious conversion. The link between the idea of travel and the acquisition of knowledge seems almost instinctive" (1976: 44). *Crusoe's* destination is an island. His arrival to the island becomes, in a sense, "an allegorical home" for him. Michael Seidel, in his article called "*Crusoe in Exile*", claims that "Exiles suffer from domestic withdrawal, and the trials of separation are, in part, an allegorical reconstruction of the familiar from the strange" (1981: 363). *Crusoe* learns that he must organise his territory on what he later calls "my beloved Island" (1862: 91). He is so attached to "his beloved island" that travelling back home makes him restless.

Crusoe becomes a new man on the island as he, like Christian in *The Pilgrim's Progress*, thinks that he has a new status before God. Therefore, Robinson, who thinks himself as a chosen man, distances himself spiritually and physically from those who aren't chosen. The "purified" Crusoe has responsibilities. Egan asserts that "more important than Crusoe's material success is the spiritual triumph he enjoys on his venture through the Pyrenees. Because of his 'age' he is made 'captain' of the journey, a significant variation of the familiar metaphor" (1973: 458).

The journeys of Crusoe also display some facts about the seventeenth and eighteenth-century England. In those years, people like Robinson were drawn away from England due to a hunger for independence, wealth, and adventure. Robinson leaves England as soon as he can and spends a total forty-five years overseas. He becomes a sailor on the ship of a friend whom he knows from a bar in Hull. When they are sailing, a severe storm hits them and after that, one of the sailors, Bob, offers Crusoe to have a drink with them. Bob tells him "Come let us make a Bowl of Punch and we'll forget all that, d'ye see what charming Weather 'tis now. To make short this sad Part of my Story, we went the old way of all Sailors; the Punch was made, and I was made drunk with it, and in that one Night's Wickedness I drowned all my Repentance, all my Reflections upon my past Conduct, and all my Resolutions for my future" (Defoe, 1862: 7). Based on these incidents happened on the ship, the reader can conclude that these sailors are more or less similar to each other as they are all the middle-class who drink every day and pursue gain on sea.

Consequently, the voyage-based plot of Robinson Crusoe can be seen as a device for isolating the individual from the society and getting him alone with his God. After forty-five years overseas, finally he returns to England at the age of 72 for a life of spiritual reflection in preparation for "a longer journey than all these".

Samuel Richardson's epistolary novel *Pamela* as another successful work of the period also identifies both traits of the journey novel and the English domestic fiction of courtship. According to Parrinder "The courtship novel offers at least a diluted journey narrative, since it traces the protagonist's path from provincial innocence to broadening experience" (2006: 30).

This is the exact situation of Pamela in the book. The story begins when Pamela is in the estate of Mr. B. after the unfortunate death of her mistress, who is the mother of Mr. B. As a very early example of journey, the reader witnesses Pamela sending four guineas and letters to her parents with John the servant. Actually she sends many letters with various servants such as Isaac and Reverend Williams. For this kind of communication, it can be said that in the eighteenth century, people, especially male servants, were used as postmen. Moreover, it is revealed that cities and towns were not so close to each other in those times, and only when the master sends the male servant to Pamela's parents' town, she can communicate with her parents.

Furthermore, as the story goes on, it is understood that Pamela is sent to an affluent aristocratic lady to be her waiting-maid at the age of twelve. As a matter of fact, in the seventeenth and eighteenth centuries, poor families had to send their children to rich families as maids and servants because those poor families could not afford them financially. Therefore, Pamela's recent situation proves this unlucky social fact of England in those years. As for the master, namely Mr. B, he always travels in his chariot from one of his estates to another. He travels from his Bedfordshire house to his Lincolnshire house.

When Pamela is fed up with her master's seductions she decides to quit her job and return to her family. She plans to wear some old clothes which are suitable to her social status during her journey. From this point, it can be said that dressing identifies one's both personality and her social and economic status in a society. Besides, when she is offered to travel on farmer Nichol's closed cart, she refuses it because she thinks that travelling on horseback is much more appropriate to her status. Also, the reader infers that travelling in a closed cart or a chariot would look so much above her.

The climax of the novel happens during Pamela's journey. The trick prepared by Mr. B is to keep Pamela in one of his houses so that, he hopes, Pamela will give up her honour and virtue. However, things do not happen as he has planned. Meanwhile, Pamela's father, Mr. Andrews, comes to Bedfordshire on foot during the whole night to see his daughter. This action of his shows that Pamela's father is a man of great affection, and he is so attached to his daughter that he takes pains of walking at night to be sure if his daughter is all right.

During her imprisonment, Pamela attempts to escape a few times but all her efforts fail. She cannot elope with the kind-hearted Parson Williams either. She cannot escape so easily because apparently Richardson wants to employ his plot according to some rules. In other words, for the writer, Pamela may be a maid but she is not a rogue, picaro in Spanish, like Daniel Defoe's Moll in *Moll Flanders* (1722). Therefore, he does not put his heroine on the road because Pamela should be a character who should set a proper and perfect example for the middle-class readers, particularly female readers. It would be inappropriate to see a female character travelling from one place to another without money or her relatives. In Richardson's understanding, it would not be plausible and logical to reward such a care-free character, rogue, at the end of the novel. Patrick Parrinder claims that "He [Richardson] wrote Pamela in order to cultivate the Principles of VIRTUE and RELIGION in the minds of the young, and to provide an alternative to the pernicious novels, and idle romances which he regarded as the poison of female minds" (2006: 93). Both Richardson and his character, Pamela, share the same Puritan doctrines, and the novel should pass the test of moral instruction; that is why the alternative title of the novel is *Virtue Rewarded*. Pamela, by reserving her virtue and not travelling from place to place, deserves to be rewarded at the end of the book, according to Richardson. Having fewer journeys than Idalia, Pamela keeps her virtue, and her rebellion against a tyrannical master and her gift of great storytelling – like Shahrazad's storytelling to the ruler Shahryar in *The Book of One Thousand and One Nights* – are rewarded, and her beauty is also validated by marriage to an aristocratic landowner and Member of Parliament.

Unlike Daniel Defoe's novels, the novels of Henry Fielding employ the journey as a narrative framework in order to emphasize the anti-picaresque traits of the hero in the sense that the protagonist of Fielding's novel moves towards an achieved settlement and a reconciliation with the social order. In Fielding's first novel, *Joseph Andrews*, which is written to parody and satirise Richardson's Pamela, a moral understanding is asserted through the journeys of Joseph and his quixotic friend, Parson Adams.

When the journey is the concern, as mentioned before, the robbery is one of the first things which were constantly experienced on roads by travellers in the Restoration Period. Parrinder claims that "The robbers' gallery in Fielding's novels provides a much more varied and realistic picture of the eighteenth-century criminal fraternity" (2006: 130). When Joseph virtuously rejects the advances of his employer Lady Booby and her maid Mrs Slipslop, he is dismissed from his post, and hence, he decides to return to his family in Somerset, like his sister, Pamela. When he is walking alone down in a dark and narrow lane, he is robbed, beaten, stripped of his clothing, and left for dead by some ruffians. After that, the highwaymen also rob the stagecoach, but they treat the middle-class passengers far more politely than they have treated Joseph before. After these incidents, this time gypsies, play one more part in the novel. In the resolution part, it is revealed that both Joseph and Fanny, his lover, are stolen by gypsies in their infancy. Thanks to the gypsies and robbers, the novel occupies a much wider world.

Furthermore, during Joseph and Parson Adams' journeys, the reader is also introduced to the stagecoach motif. Robbed, beaten and stripped, Joseph is rescued by a stagecoach. Percy G. Adams, in his essay called "The Coach Motif in the Eighteenth-Century Fiction" claims that "after Joseph is beaten, robbed, and left naked, Fielding sends along a stagecoach in order to give us his version of the story of Good Samaritan. [...] Fielding, who travelled much, knew his roads, coaches, inns, and people

so well that [...] he was in Joseph Andrews able to take advantage of the stage-coach motif perhaps as artistically and in as varied a fashion as anyone ever has" (1978: 23). Fielding's narration of journeys in the plot is actually not plausible due to his treatment of time by correlating his fictional actions with an external time-scheme. For instance, Joseph can walk all night to Somerset where his parents live. Moreover, Joseph Andrews, as mentioned before, has been written to parody or imitate several other works like Pamela and Don Quixote respectively. Ian Watt asserts that "Joseph Andrews was a hurriedly-composed work of somewhat mixed intentions, begun as a parody of Pamela and continued in the spirit of Cervantes" (2001: 285). There is a note on the first edition of the book which confesses that Joseph Andrews was "Written in Imitation of the Manner of Cervantes."² It can be said that at the end of the novel, Fielding puts forward a new idea and reveals his moral understanding about living happily in solitude through the happy life of Mr. Wilson in the country.

Fielding adds the story of Mr. Wilson because he wants to underline the significance of the rural ideal. In Book Three, Chapter 4 of Joseph Andrews –A Description of Mr.Wilson's Way of Living – a careful reader can comprehend Fielding's vision of the ideal life. In his vision, the moral exception is considered to be superior to the immoral norm. Jeffrey L. Duncan comments on Wilson's life that "It is a retired life, in which Wilson claims to 'have experienced that calm serene happiness, which is seated in content, [and] is inconsistent with the hurry and the bustle of the world'" (1968: 518). Moreover, at the end of the same chapter, Parson Adams likens this kind of life to the Golden Age referring to a time when human beings were pure and lived peacefully, by declaring that "This was the manner in which people had lived in the Golden Age" (Fielding, 1967: 199). Fielding is obviously concerned with social and moral order when he depicts the life of Mr. Wilson. His life is a place of simplicity without the excess ornamentation of vanity. Every member of this humble family performs the duty of their position for the common good with affection. Briefly, this social order has come about through the fulfilment of duty in love. Duncan adds that "The value of rural life in this novel [Joseph Andrews] is that it is a setting wherein, because of its simplicity, a character can best develop and lead the good, i.e., the moral life" (1968: 520). Fielding depicts a remarkably parallel, traditional ideal of agrarian life which is ultimately symbolic of certain moral values. It is urged by Fielding that the context of the entire story displays the solution for an escapist distress, the absolution for any moral culpability. In this sense, the rural ideal establishes the criteria for reward.

Furthermore, the influence of Cervantes' Don Quixote in the eighteenth-century England should also be emphasized due to a similarity between Don Quixote & Sancho Panza and Parson Adams & Joseph Andrews. In the Covent Garden Journal, Fielding notes that "Cervantes took care to preserve the Affection of his readers for the knight, and accordingly represented him as a 'Person of good Sense, and of great natural Parts, and in all Cases, except one of a very sound Judgement, and what is much more endearing... great Innocence, Integrity, and Honour, and of the highest Benevolence'" (qtd. by Staves, 1972: 205-206). All these descriptions of literary Don Quixote can also exactly be found in Fielding's own character, Parson Adams. Parson Adams is not only the object of satire or humour but he is also hopelessly unrealistic. He has grown up in the innocence and retirement of the country. He has spent years reading not romances but classical literature and Bible. Therefore, he takes the precepts of Classical Philosophy and precepts of Jesus Christ more seriously than the facts of real life. This ignorance of him makes the reader laugh – or at least smile – at him. For instance, when he meets a bookseller, his situation is quite ridiculous as follows: "Adams, saluting the Stranger, answered Barnabas, that he was very much obliged to him...– And to induce the Bookseller to be as expeditious as possible, as likewise to offer him a better Price for his Commodity, he assured him, their meeting was extremely lucky to himself" (Fielding, 1967: 68).

Adams' view of the world is totally unrealistic and therefore absurd. However, he is thoroughly good and, therefore, sympathetic. According to Susan Staves, "The problem is not with Adams but

² See References for H. Kaya's article titled "An Intertextual Approach to Cervantes' Don Quixote and Fielding's Joseph Andrews" (2019).

with the world as it continually confuses and frustrates so good a man. Satire is displaced from the quixote character onto the world and – especially – onto the reader who cooperates by supplying the attitudes of the world” (1972: 208). Therefore, Fielding deliberately makes a parallelism between the journey of his heroes’ and that of Cervantes’ immortal heroes, namely, Don Quixote and Sancho Panza’s journeys.

Under the journey pattern of the novel, as underlined before, lies a moral understanding, indeed. Martin C. Battestin, in his article, states that “Fielding, like Isaac Barrow and John Tillotson, shared a belief in the essential goodness of human nature and militantly championed the doctrine of salvation through good works” (1959: 464). In the novel, the character who represents Fielding’s ideals as a mouth-piece is Parson Adams, of course. Therefore, the entire story is a moral allegory. Battestin claims that “The journey in Joseph Andrews is a religious pilgrimage reshaped geographically by the classical trope of town and country. Joseph and Parson Adams travel away from the evils of London toward the relative simplicity and naturalness of the country” (1959: 465). In the end, Joseph and his mentor, Parson Adams, find happiness in a paradise-like rural area, and this is a proper end to a successful pilgrimage.

Another work of the eighteenth century is Laurence Sterne’s *Tristram Shandy*. Watt claims that “Sterne’s very flexible handling of the time-scheme of his novel prefigures the break with the tyranny of chronological order in the conduct of narrative which was made by Proust, Joyce, and Virginia Woolf, and Sterne therefore found renewed critical favour in the twenties as a precursor of the moderns” (2001: 333). The journey in *Tristram Shandy* is quite different from journeys in other works because in Sterne’s novel, journey is not used as a narrative pattern. Influenced by Locke’s doctrines of “the association of ideas” and “habit of training the mind”, Sterne uses the digressive-progressive style in the novel. In other words, Tristram the narrator tells the stories with chains of associated ideas, memories, and anecdotes.

The volume 7 of the novel is about Tristram’s travels through Europe. The first chapter depicts the conversation between Tristram and Eugenius. Tristram tells him about his fear of death. Therefore, Eugenius advises him to escape from death by travelling through Europe so that death cannot catch and defeat him. Tristram states that “Then by Heaven! I will lead him a dance he little thinks of – for I will gallop, quoth I, without looking once behind me, to the banks of Garonne; and if I hear him clattering at my heels – I will scamper away to mount Vesuvius – from thence to Joppa, and from Joppa to the world’s end; where, if he follows me, I pray God he may break his neck” (Sterne, 1996: 351). In the fourth chapter, Tristram speculates on writing down his thoughts on Calais. He claims that “A travel-writer would say, ‘it would not be amiss to give some account of it’” (Sterne, 1996: 337). Furthermore, he begins to describe and think about the church, the square, the town-house, and the history of the city.

Tristram has been to Boulogne and Montreuil but he begins to depict the innkeeper’s daughter instead of the city. Tristram keeps travelling because he feels the breath of death wherever he goes. He arrives in Paris at last. He begins to list the streets of Paris. He travels on a coach and on a mule through the plains of Languedoc. According to Anne F. Woodhouse “it has been generally assumed that the archetypal English traveller in France during the eighteenth century was the ‘grand tourist’ so often depicted in the literature of the period” (1976: 37).

During his journeys, Tristram studies foreign manners and customs, examines art and architecture, and he also recalls history by seeing its visible remains. Tristram also reveals his thoughts about the places he has visited, but he generally does not learn from these journeys. Also he mentions that “But mine, indeed, is a particular case” (Sterne, 1996: 336).

Tristram Shandy is an exemplary work for its age in that it includes and overlaps several topics. Therefore, it can be said a lot of fragments of stories make up the book, and if necessary, some volumes can be omitted. The Volume 7 is also one of these fragments. What drives Tristram from his state may be “the fear of death” and it may be “the longing for a serene rural scene” (Sterne, 1996: 377). He looks for happiness and order in his life. He tries to experience the happiness of simple people with them.

Conclusion

To sum up, the motif of travel is employed in these afore-mentioned novels, *Idalia* (1723), *Robinson Crusoe* (1719), *Pamela* (1740), *Joseph Andrews* (1742), and *Tristram Shandy* (1759), because the idea of leaving the crowded towns with its problems and immoral features is very effective. Furthermore, travel as a narrative and structural motif is employed in these novels because of the curiosity and instincts of characters which drive them to explore and discover unknown things about life. As another reason to use travel as a topic in a novel is the desire to lead a life in solitude and tranquillity in a rural area.

No matter what the reason of using travel is, it may be considered to be like a transition period in the novels' plot because there are two concepts when travels are employed in a novel. These concepts are before the travel and after it. As mentioned before, in a novel which has a travel-based plot, characters experience some kind of changes and they eventually step into a different place. The main idea of these five novels is to travel from crowded, immoral, and disordered urban places to tranquil, simple, moral, and happy rural areas.

References

- Adams, Percy G. (1978). *The Coach Motif in Eighteenth-Century Fiction*. *Modern Language Studies*, 8(2), 17-26. doi:10.2307/3194516.
- Battestin, Martin C. (1959). *The Moral Basis of Fielding's Art: A Study of Joseph Andrews*. Middletown, Connecticut: Wesleyan Univ. Press.
- Bohls, L. (2006). *Age of Peregrination: Travel Writing and Eighteenth-Century Novel*. Backscheider, P and Ingrassia, C. (Ed.) in *The Eighteenth-Century English Novel and Culture* (97-116). Australia: Blackwell Reference.
- Defoe, D. (1862). *The Adventures of Robinson Crusoe (1719)*. London: Bickers and Bush.
- Duncan, J. (1968). *The Rural Ideal in Eighteenth-Century Fiction*. *Studies in English Literature, 1500-1900*, 8(3), 517-535. doi:10.2307/449617.
- Egan, J. (1973). *Crusoe's Monarchy and the Puritan Concept of the Self*. *Studies in English Literature, 1500-1900*, 13(3), 451-460. doi:10.2307/449999.
- Fielding, H. (1967). *The History of Adventures of Joseph Andrews and of his Friend Mr. Abraham Adams (1742)*. OUP.
- Haywood, E. (2018). *Idalia: Or, the Unfortunate Mistress. a Novel (1723)*. London: Creative Media Partners.
- Hunt, C. (1976). *Travel Metaphors and the Problem of Knowledge*. *Modern Language Studies*, 6(1), 44-47. doi:10.2307/3194392.
- Hunter, Paul J. (1966). *The Reluctant Pilgrim-Defoe's Emblematic Method and Quest for Form in Robinson Crusoe*. London: OUP.
- Kaya, H. (2019). *An Intertextual Approach to Cervantes' Don Quixote and Fielding's Joseph Andrews*. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 46-60. DOI: 10.20304/humanitas.512102.
- Parrinder, P. (2006). *Nation and Novel*. Oxford University Press.
- Richardson, S. (2015). *Pamela or Virtue Rewarded (1740)*. New York: Dover Publications.
- Richetti, J. (1999). *Amatory Fiction: Behn, Manley, Haywood*. *The English Novel in History 1700-1780*. London: Routledge.
- Seidel, M. (1981). *Crusoe in Exile*. *PMLA*, 96(3), 363-374. doi:10.2307/461912.
- Staves, S. (1972). *Don Quixote in Eighteenth-Century England*. *Comparative Literature*, 24(3), 193-215. doi:10.2307/1769895.
- Sterne, L. (1996). *Tristram Shandy (1759)*. Hertfordshire, Wordsworth Editions.
- Watt, I. (2001). *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson, and Fielding*. University of California Press.

Woodhouse, A. (1976). Eighteenth-Century English Visitors to France in Fiction and Fact. *Modern Language Studies*, 6(1), 37-41. doi:10.2307/3194390.

Genişletilmiş Özet

Restorasyon dönemi, *Paradise Lost*, *Country Wife* ve *Pilgrim's Progress* gibi eserlerin üretildiği dönem olması bakımından muazzam bir enerji ve yaratıcılık çağıdır. Hem edebiyat hem de felsefe bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Dahası, bu dönemde yazılan nesir eserlerden bahsetmemek imkansızdır, ancak İngiliz edebiyatında romanın başlangıcını tatmin edici bir şekilde tarihlemek de imkansızdır. İngiltere'de uzun kurgusal yazılar, romanslar ve kurgusal biyografiler ortaya çıkmaya başlamış olsa da bu erken dönemde roman olarak adlandırılmamıştır. Fakat öte yandan, romandan bahsetmeden on sekizinci yüzyıl romanını tartışmak imkânsız gibi görünmektedir.

İngiliz romanı birçok temanın ışığı altında incelenebilir, çünkü en başından günümüz romanlarına kadar, nesir eserlerinin çoğu, farklı roman türlerinde tekrar eden bazı konular veya temalar kullanmıştır. Bu erken-dönem romanlarda kahramanların yolculukları sık sık hikayelerin biçimini ve mesajını oluşturur.

Yolculukların amacı olarak, sorunları ve ahlaksız özellikleri ile kalabalık kasabalardan ayrılma fikri çok etkilidir. Yolculuk fikri, yaşam hakkında bilinmeyen şeyleri görmeye ve keşfetmeye adeta itilen roman karakterlerinin merak ve içgüdüleri nedeniyle de bu romanlarda kullanılmıştır. Seyahati bir romanda konu olarak kullanmanın bir başka nedeni de karakterlerin kırsal alanda yalnızlık ve huzur içinde bir yaşam sürme arzusu olarak açıklanabilir. Bu tür yolculuklar, dönemin neredeyse tüm romanlarında gözlemlenebilir. Bu nedenle bu çalışma, yolculuk fikrini, *Idalia*, *Robinson Crusoe*, *Pamela*, *Joseph Andrews* ve *Tristram Shandy* gibi İngiliz roman geleneğinin beş erken-dönem romanında bir anlatı çerçevesi olarak araştırmayı amaçlamaktadır ve bu klasik romanlarda, olay örgüsü ve anlam bağlamında itici bir güç olarak yolculuk fikrinin altı çizilmektedir.

Idalia, yolculuğu anlatı kahramanı olarak kullanan ve kahramanın aşk için seyahat etmesinin onu uzun bir dizi olaylara götürdüğü bir romandır. *Robinson Crusoe*'nun yolculuğa dayalı planı, bireyi toplumdandan soyutlamak ve onu Tanrı'sıyla yalnız bırakmak için bir araç olarak görülebilir. *Idalia*'dan daha az yolculuğa sahip olan *Pamela*'nın erdemi, zalim bir erkeğe karşı isyanı ve muhteşem hikâye anlatımı ödüllendirilir. *Joseph Andrews*'daki yolculuk modeli altında ahlaki bir anlayış vardır: *Fielding* insan doğasının temel iyiliğine ve hayır işleri sayesinde kurtuluş doktrinine inanmıştır. *Tristram*'ı yolculuklarına çıkarmaya iten şey, sakin bir kırsal manzara özlemi ve hayatında mutluluk ve düzen aramasıdır.

Bu dönem bazen 'Yolculuk Çağı' olarak da etiketlenir çünkü birçok cesur İngiliz gezgin dünyayı ve özellikle de Avrupa'yı bu dönemde dolaşmıştır. Yabancı ülkeleri görme arzusu birçok insanı harekete geçirmiştir.

Bunun yanı sıra, bir anlatı çerçevesi olarak yolculuğun sadece düzyazı kurgusunda kullanılabilirliğini iddia etmek yanlış olmayacaktır çünkü örneğin statik sahne setleri ile drama türü, bir yerden bir yere yapılan sürekli hareketliliği nadiren ya da güçlükle yansıtabilir. Bu nedenle, okuyucunun romanın kahramanı ile bir yolculuk yapması çok daha kolaydı. Dahası, yolculuk romanının kahramanı her zaman talihsiz bir gezgin olmuştur. Ancak, söz konusu on sekizinci yüzyıl romanlarının sonunda, kahraman genellikle toplum tarafından iyi tanınmakta ve geri dönüşü kutlanmaktadır. Seyahat kullanımının sebebi ne olursa olsun, romanların olay örgüsünde bir geçiş dönemi gibi düşünülebilir, çünkü bir romanda seyahatlerin kullanıldığı zaman iki kavram akla gelmektedir: yolculuktan önce ve sonra.

Daha önce de belirtildiği gibi, seyahat tabanlı bir olay örgüsüne sahip bir romanda, karakterler birtakım değişiklikler yaşar ve sonunda farklı bir yere varmaktadırlar. Bu bahsi geçen beş romanın ana fikri kalabalık, ahlaksız ve düzensiz kentsel yerlerden sakin, basit, ahlaki ve mutlu kırsal alanlara seyahat etmektir.

Anahtar Sözcükler: Yolculuk Motifi, Restorasyon Dönemi, İngiliz Romanı, *Robinson Crusoe*, *Pamela*.

Modern Romandan Modernist Romana Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanları¹

From Modern Novel to Modernist Novel Abdülhak Şinasi Hisar's Novel's

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Mesut TEKŞAN²

Gönderim Tarihi: 18.06.2020 | Kabul Tarihi: 30.06.2020

Özet

Çamlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz ve Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği adlı üç romanı olan Hisar, üçünde de aynı tarz roman anlayışıyla karşımıza çıkmaktadır: Romanlar belli bir yere kadar olayların ve kişilerin anlatımı olarak verilirken ilerleyen bölümler belli bir temanın işlendiği tiralara dönmektedir. Bu bölümlerde kullanılan dil ve üslup bir romandan çok deneme türünü andırmaktadır. Adı geçen romanlarda yazar, yaşadıklarından, gördüklerinden ve duyduklarından hareketle belli kişileri tavsif etmekte, sonra da onlar üzerinden hayata, sanata, yaşlılığa ve ölüme dair görüşlerini ortaya koymaktadır. Romanlarda yakından tanıdığı kişileri, babasının, eniştesinin ve yakın çevresinin anlattıklarına kendi gözlemlerini de katarak ele almaktadır. Romancı hakkında genel izlenim budur ve bu düşünce yaygın olarak kabul görmüştür. Ancak onun romanlarında sadece gördüklerini ve yaşadıklarını anlattığını söylemek yanıltıcıdır. Yazarın romanlarda ele aldığı kişilerin, Çamlıca'daki Enişte, Fahim Bey ve Ali Nizami Bey'in, gerçekte tanıdığı ve yaşayan kişiler olup olmadığını bilmiyoruz. Bunların gerçek kişiler olduğu düşüncesiyle onun muhayyileden yoksun olduğunu söylemek romanı sadece 'geleneksel-gerçekçi/modern roman' bağlamında anlayanların söyleyebileceği ve kabul edebileceği bir görüştür. Romanların yazıldığı 1940'lı ve 1950'li yıllarda roman, sadece modern romanın kurallarının kabul edildiği çağı geride bırakmış, 'yeni roman' arayışlarına yönelmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında başta İngiltere'de Virginia Woolf ve Almanya'da Franz. Kafka olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde geleneksel-gerçekçi/modern romanlardan içerik ve biçimce farklı romanlar yazılmaya başlanmıştır. Bu yeni roman anlayışı geleneksel-gerçekçi roman anlayışını yıkararak yeni bir roman tarzı yaratmıştır: Modernist roman. Batıda başarılı örnekleri verilen modernist roman tarzı Türk edebiyatını da etkilemiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa ve Abdülhak Şinasi Hisar gibi Türk romancıları bu akımdan etkilenecek benzer romanlar yazmaya girişmişlerdir. Tanpınar'ın, Safa'nın bazı romanlarını ve Hisar'ın adı geçen romanlarını Batıda başlayan modernist roman anlayışının erken dönem örnekleri olarak görmek mümkündür. Bu makalede modernist roman üzerinde durularak Hisar'ın modern romandan modernist romana geçişte köprü görevi gördüğü ve romanlarıyla modernist romanı hazırladığı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yeni Türk Edebiyatı, Abdülhak Şinasi Hisar, modernist roman, Çamlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz, Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği

Abstract

Three of his books, namely Camlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz and Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği are exhibited in the same genre of novels. The language and style used in these chapters resembles a type of essay rather than a novel. In the aforementioned novels, the author gives advice to certain people based on what they have seen, what they see and hear, and then reveals their views on life, art, death and old age. He takes his acquaintances from the novels by including his own observations by his father, his brother-in-law, and his close circle. This is the first impression of the novelist, and this idea is widely accepted. It is misleading to say that in this novel and in this language, he tells only what he has seen and experienced in his novels. We don't know if the people he dealt with in these three novels are the people who are actually living in Uncle on Camlıca, Fahim Bey and Ali Nizami Bey. To say that they are deprived of their imagination with the idea that they are

¹ Bu makale 7-10 Kasım 2019 tarihinde Antalya'da yapılan Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-posta: mesutteksan4@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4280-7892

real persons is a view that only those who understand in the context of modern novel can and can accept. In the 1940s and 1950s, when the novels were written, the novel left behind an age in which the rules of the modern novel were accepted and the 'new novel' searched. At the beginning of the twentieth century, different novels were written in traditional and realistic / modern novels, especially in England Virginia Woolf and Germany Franz Kafka. Their search for new novels/modernist has been one of the major crossroads that prepared the modernist and postmodernist novel. Turkish novelists such as Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa and Abdülhak Sinasi Hisar influenced this and began writing similar novels. It is possible to see some of Tanpınar's, Safa's novels and Hisar's novels as early examples of the modernist novel understanding that started in the West. In this article, it will be emphasized that Hisar act as a bridge in transition from modern novel to modernist novels and prepares modernist novel with his novels.

Keywords: New Turkish Literature, Abdülhak Sinasi Hisar, modernist novel, Çamlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz, Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği.

Giriş

Cumhuriyet dönemi romancılarımızdan Abdülhak Şinasi Hisar, romanlarının yanı sıra denemeleri ve biyografileriyle dikkat çeken bir yazardır. 14 Mart 1887'de dünyaya gelen Hisar, sanatsever, öykü ve eleştiri yazarı Mahmud Celaleddin Bey'in oğludur. Babası hayranı olduğu Tanzimat sanatçılarından Şair Abdülhak Hamid ve İbrahim Şinasi'nin adlarından seçme yaparak çocuğuna Abdülhak Şinasi adını koyar. Hisar'ın çocukluğu Rumelihisarı, Büyükkada ve Çamlıca'da geçmiştir. Varlıklı bir ailenin çocuğu olduğundan mürebbiyeler elinde büyümüş, Fransızca'yı da onlardan öğrenmiştir. Tevfik Fikret'ten Türkçe dersleri alan Hisar, 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girer. Burada Rezaizade Mahmut Ekrem ve Ahmet Hikmet gibi ünlü şahsiyetlerin öğrencisi olur. Genç yaşında şiirle meşgul olan Hisar, Galatasaray Lisesi'nde Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi ve Ahmet Samim gibi isimlerle arkadaş olur. 1905-1908 yılları arasında Paris'te öğrenim görür, devrin tanınmış sanat ve edebiyat adamlarıyla görüşür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra okulu bitirmeden İstanbul'a döner. Fransız inşaat şirketinde memur olur. Cumhuriyetin ilanından sonra Reji İdaresinde çalışmaya başlar. Sonra Balkan Birliği Cemiyeti Genel Sekreteri ve Dışişleri Bakanlığı'nda müşavir olur. Sağlık problemleri yüzünden bu görevinden istifa ederek 1948'de İstanbul'a yerleşen Hisar, 1963'te ölür, Merkez Efendi Kabristanlığı'na defnedilir.³

İlk yazısı İleri gazetesinde çıkan Hisar'ın Dergâh, Yarın ve Medeniyet dergilerinde şiirleri ve eleştirileri yayınlanır. Cumhuriyet'ten sonra Ağaç, Türk Yurdu, Ülkü ve Varlık dergileriyle, Cumhuriyet, Milliyet ve Dünya gazetelerinde de yazıları yayınlanmıştır. Üç romanı olan Hisar'ın ilk romanı Fahim Bey ve Biz 1941'de, ikinci romanı Çamlıca'daki Eniştemiz 1944'te ve son romanı Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği 1952'de yayınlanmıştır.

Modernist Roman ve Hisar'ın Romanları

Batı dünyasında 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başlarında bilim, felsefe ve sanat dünyasında büyük gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak da bir dizi değişimler olmuştur. Bilimde Albert Einstein (1879-1955); felsefede Henri Loise Bergson (1859-1914); psikolojide Sigmund Freud (1856-1939) ileri sürdükleri görüşlerle yeni bir çağ başlatmışlardır. Bu çağ modern çağdır ve bu çağın yükselen akımı da "Modernizm"dir. Modernizm, 20. yüzyılın başlarında (1910-1930) şekillenmeye başlayan, önceki yüzyılın "geleneksel sanat" anlayışını değişime uğratan bir sanat akımıdır. Bu değişimler roman sanatında da bir dizi değişimlere neden olmuştur. Bu değişimleri içeren romanlara, önceki romanlardan ayırmak için "modernist" roman denilmiştir. Modernist romanda gerçeklik algısı değişmiş, olay örgüsü silikleşmiş ve parçalanmıştır. Geleneksel romanın kahramanları yerini pasif, iletişimsiz, yalnızlaşan ve yabancılaşan bireylere bırakmış; zaman ve mekân algısı değişmiştir. Modernist romancı dış gerçeklerden bakışını bireyin iç dünyasına, bilincine hatta bilinçaltına yöneltmiştir.

3 Yazarın hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Uçman'ın TDV İslam Ansiklopedisi, Abdülhak Şinasi Hisar maddesi

Modernist roman, Modernizmin bunalttığı, yalnızlaştırdığı, yabancılaştırdığı insanı ve onun iç dünyasını, bilincini ve bilinçaltını ele alan modern çağın romanıdır. “19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyıl başlarında M. Proust, H. James ve J. Conrad gibi yazarlar klasik gerçekçi roman anlayışına uymayan değişik bir roman yolunu açtılar. Sonradan, 20. yüzyılda yazıldığı için “modern” sıfatını alan ama eski anlayışı sürdüren yazarlardan ayırmak amacıyla “modernist” diye anılan J. Joyce, F. Kafka, V. Woolf, R. Musil, W. Faulkner ve daha birçokları bu yeni romanı geliştirdiler ve 1920’lerde doruğuna ulaştırdılar” (Moran, 1990: 198).

Batı romanında 20. yüzyılın başlarında görülen modernist roman anlayışı Türk romanında gecikmeli olarak 1940’lı ve 1950’li yıllarda görülmektedir. Abdülhak Şinasi Hisar, Fahim Bey ve Biz (1941), Çamlıca’daki Eniştemiz (1944) ve Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği (1952); Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur (1949) ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü (1961) romanlarında yeni roman ve anlatım tekniklerine yer vermişlerdir. Ancak bu romancılar “geleneksel-gerçekçi” ve “toplumcu roman” anlayışlarının baskın ortamında yeterince dikkat çekmemişlerdir. Bu romancılar yeterince dikkat çekmemiş olsalar da yazdıkları romanlarla Türk romanında bir kırılma olduğuna ve yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedirler. Bu romancılar gerek roman konusundaki görüşleri ve gerekse romanlarda başvurdukları yeni roman ve anlatım teknikleriyle modernist romanı hazırlayan romancılarıdır. Hakan Sazyek bu romancıları modernist romanın ilk yazarları olarak kabul etmektedir (2009: 4).

Hisar, Çamlıca’daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz ve Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği adlı üç romanında da aynı tarz roman anlayışıyla karşımıza çıkmaktadır. Romanlar belli bir yere kadar olayların ve kişilerin anlatımı olarak verilirken ilerleyen bölümlerde yazarın belli bir tema etrafında görüşlerini ortaya koyduğu tiratlara⁴ dönmektedir. Romanların üçünde de bazı bölümler, özellikle son bölümler, kullanılan dil ve üslup bir romandan çok deneme türünü andırmaktadır. Yazar kendi yaşadıklarından, gördüklerinden ve duyduklarından hareketle, belli kişileri tavsif etmekte, sonra da onlar üzerinden hayata, sanata, yaşlılığa ve ölüme dair görüşlerini deneme türünün özelliklerini andırır tarzda ortaya koymaktadır. Romancı hakkında genel izlenim budur ve bu düşünce yaygın olarak kabul görmüştür. Çünkü romancı “gerçeklik duygusu” versin diye olsa gerek böyle bir tavır sergilemiş ve romanlarda deneme dili kullanmıştır. Yazarın bu tavrına, kullandığı dil ve üsluba bakarak onun sadece gördüklerini ve duyduklarını yazdığını söylemek yanıltıcıdır. Yazarın romanlarda ele aldığı kişilerden Vamık Bey, Fahim Bey ve Ali Nizami Bey’in gerçekten yaşayan ve yazarın bizzat tanıdığı gerçek kişiler olup olmadığını bilmiyoruz. Bilmemize de gerek yoktur. Çünkü bunların gerçek kişiler olup olmamaları roman sanatı bağlamında önemli değildir. Roman bağlamında önemli olan bu kişilerin birçok yönden ele alınıp roman kişisi olarak kurgulanması ve onlara canlılık kazandırılmasıdır. Asıl mesele bunların bazı özelliklerini, davranış ve tutumlarını aksiyon içinde göstererek roman kişilerine dönüştürmektir. Önemli olan romanlarda anlatılan kişilerin gerçek kişiler olup olmadığından çok bu kişilerin canlılık kazanıp kazanmadığı; sosyal, fiziksel ve psikolojik yönden yeterince işlenip işlenmediğidir. Yazarın roman kişilerini tanıdığı çevreden aldığı düşüncesiyle onun muhayyileden yoksun olduğunu söylemek ve buna inanmak doğru değildir. Romancı için yaşadıkları ve içinde bulunduğu çevre çok önemlidir. Çünkü yazar yaşadıklarından ve çevresinden beslenecektir. Yansıtmacı kuramla çalışan modern roman tam da bunu istemektedir. Ancak yazar sadece gördüklerinden hareketle yazmaz. Yazarın esin kaynağı alabildiğine geniştir. Sanat eseri için “kaide” ve “usul” konulamayacağına inanan yazarın görüşleri aynı zamanda roman hakkındaki görüşlerini de yansıtmaktadır: “Gariptir ki, bir edebiyat nev’ine, her edebi esere, her romana muttasıl: “Kaide”, “Usul” buyurmak isteyenlerin asıl bilmedikleri, yahut kabul etmemekte inadettikleri bir tek umumi kaide vardır ki o da yazmaya başlayınca, bu sanatın yegane vasıtası olan lisana hürmet etmek, onu mümkün merteye yanılsız, doğru, ahenkli, güzel ve her kelimesini de yerinde, tadını çıkararak kullanmaya itina etmektir.” Ona göre “her nevi, her türlü roman olabilir”, “lakin üslubu iyi olmak şartıyla!” (Haedens,1961: 11).

4 Tirat: isim, Bir tiyatro oyununda oyuncuların bir defada söylediği parça. Uzun ve tımtıraklı konuşma (Türkçe Sözlük)

Geleneksel-gerçekçi roman anlayışına göre romanda kişiler birçok yönleriyle hayatın içinden çıkartılmalı, etrafımızda görülen gerçek kişilerden seçilmeli veya onlara benzemelidir. Geleneksel-gerçekçi romanda kişiler sosyal ve fiziksel yönden olduğu gibi psikolojik olarak da tanıdığımız veya gözlemlediğimiz kişilere benzer olmalıdır. Bu anlayış 19. yüzyıl pozitivist anlayışın sanata yansımış “gerçekçi/realist roman” anlayışdır. Deneye ve gözleme önem verilen bu anlayışa göre neredeyse roman sanatında da standart, herkes tarafından kabul edilen bir roman anlayışı öngörülmektedir. Realist sanatçılar ve bu anlayışı benimseyenler neredeyse ‘norm roman’ diye belli bir tip roman yaratmanın peşindedirler. Bu nedenle de ‘norm roman’ formatına uymayanları eksik, yetersiz ve farklı bularak, bunları ‘norm romana uymuyor’ diye eleştirir hatta dışlarlar. Bunu da sanat adına ve gerçeklik adına yaparlar. Bu ironiktir. Çünkü her sanat eseri biriciktir, diğerlerinden başkadır, başka olmalıdır, yoksa onun biricikliğinden ve orijinalliğinden söz edilemez.

20. yüzyılın ilk yarısında James Joyce, Virginia Woolf, Marcel Proust, William Faulkner ve Franz Kafka’nın öncülüğünü yaptıkları ‘yeni roman’ anlayışı sonradan modernist roman olarak adlandırılmıştır. Modernist roman gerçeklik karşısında tedirgin olan ve iç dünyasına çekilen, topluma yabancılaşan ya da sorgulayıcı bir tutum geliştirerek acze düşen bireyi işlemiştir (Yürek, 2008: 194). Moran da modernist romanlarda klasik gerçekçi romanın üç ana ögesi, yani olay örgüsü, karakterler ve çevrenin önemini yitirdiğini ve onların yerine ön plana geçen “örüntü, simge, imge, ritim ve bakış açısı gibi öğeler” (2004: 263) olduğunu belirtir. Modernist romanda olay örgüsü silikleşerek bireyin içinde bulunduğu ruhsal durum ve bilinçaltı romanın konusu olmuştur. Geleneksel-gerçekçi romanda kahraman olarak ele alınan kişilerin yerini git gide kendisini kuşatan teknolojinin, konforun ve iletişimsizliğin esiri olan birey almıştır.

Modernist anlayışın Türk edebiyatına ilk etkisi ve yansımaları Hisar, Tanpınar ve Safa romanlarında görülmektedir. 1940’lı 1950’li yıllarda Hisar’ın Fahim Bey ve Biz romanı ve Çamlıca’daki Eniştemiz romanıyla Tanpınar’ın Huzur’u geleneksel-gerçekçi/modern romanla modernist roman arasında kaldığı görülmektedir (Yürek, 2008: 194). İşte bu arada olma durumu ve başvuru olan yeni anlatım teknikleri bu romanların yeni anlayışla yazıldığını ve yeni roman arayışının ilk örneklerinden olduklarını göstermektedir.

Hisar, Tanpınar ve Safa romanlarında görülen modernist roman özellikleri bu romanları modernist roman yapmadığı gibi yazarlarını da modernist romancı yapmaz. Fakat Yürek’in de belirttiği gibi bu romancılar modern romandan modernist romana geçişte köprü görevi üstlenmişlerdir. Başka bir deyişle bu romanları Batıyı yakından tanıyan yazarların değişen yeni roman anlayışını erkenden görüp benzer eserler verme çabası olarak görmek mümkündür.

Çamlıca’daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz ve Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği adlı üç romanı olan Hisar, bu romanlarda geleneksel-gerçekçi romanın birçok özelliğinin yanı sıra modernist romanlarda gördüğümüz anlatım tekniklerine de yer vermiştir. Ele aldığı kişileri sanki yakından tanıyormuş ve akrabalarından birileri olarak tasarlamıştır. Anlatıcı-yazar kendisini merkeze koyarak, Çamlıca’daki Enişte’yi, Fahim Bey’i ve Ali Nizami Bey’i birçok yönden tanıtmaya çalışmaktadır. Bu kişilerin hayata, sanata, insanlara, olaylara, Batı’ya bakışını yer yer özetleyerek, yer yer de duyumlara dayalı olarak vermektedir. Romanların adları da bu tutumun göstergeleri olarak okunabilir. Romanlarda başvuru olan yeni anlatım tarzlarına, kurguya ve ele alınan kişilerin işleniş biçimlerine dikkat edilmezse, bazı eleştirmenlerin dediği gibi “muhayyileden yoksun” bir yazar olarak görülmesi şaşırtıcı olmaz. Bu nedenle Hisar’ın romanlarına farklı bir gözle, yeni bir yaklaşımla bakmak gerekmektedir. Çünkü Hisar, romanlarında yüzyılın başında Batıda görülen modernist roman tarzının birçok özelliğine, kurgu ve anlatım tekniklerine yer veren öncü yazarlardandır. Bu açıklamalar ışığında Hisar’ın üç romanını modernist roman bağlamında şöyle değerlendirebiliriz.

Fahim Bey ve Biz

Abdülhak Şinasi Hisar’ın ilk romanı olan Fahim Bey ve Biz, 1941 yılında yayınlanmış ve 1942’de Cumhuriyet Halk Partisi Roman Yarışmasında üçüncülük ödülü almıştır (Çıkla, 2007:29). Fahim

Bey ve Biz romanında anlatıcı yazar, babasının mektep arkadaşı Fahim Bey hakkında babasından ve eniştesinden duyduklarını, kişisel gözlemleriyle elde ettiği bilgileri ve düşüncelerini değişik vesilelerle anlatmaktadır. Anlatıcı-yazar bunu bir kurgu içinde değil de özetler veya bilgi verir gibi yapmaktadır. Bu nedenle modern romanın olmazsa olmazı olarak kabul edilen 'kurgu' eksik kalmaktadır. Kurgunun eksikliği olayların anlatımında nedensellik bağı, merak unsurunu ve romanın önemli öğelerinden olan çatışmayı ortadan kaldırmıştır. Romanda birçok olay anlatma tekniğiyle anlatılmıştır. Bu da anlatımda parçalı bir yapı oluşturmuştur.

Romanda anlatıcı olarak kullanılan Fahim Bey'in arkadaşının oğlu, anlatıcı-yazar, 'ben' anlatımıyla babasından ve etraftakilerden özellikle kadınlardan Fahim Bey hakkında duyduklarını anlatmaktadır. Kendini gören herkesin türlü türlü bulduğu ve başka başka bildiği Fahim Bey, birçok özelliği, birçok merakı ve korkuları olan biridir. Fahim Bey romanda bu özellikleri, merakları ve korkularıyla anlatılmıştır. Romanın 18. bölümünden sonra yazar, Fahim Bey'in yaşlılığından hareketle yaşlılıkla ilgili adeta deneme yazmaya koyulur. Çıkış noktası Fahim Bey olmakla birlikte bu bölümde Fahim Bey'e hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Günümüzde bu tarz anlatımlara daha çok postmodern romanlarda rastlamaktayız.

Fahim Bey, yazarın kendi hayatından çıkardığı bir tip olarak dikkat çekmektedir. Yazar, kendinden ve yaşadığı çevreden esinlenerek bu tipi yaratmıştır, diyebiliriz. Bu nedenle tipin birçok özelliği zamanın ruhunu yansıtmaktadır. Yazar bu tipi sadece kendi açısından değil, sevenleri ve sevmeyenleri, eşi ve arkadaşları hatta çocukları açısından ele almaktadır. Burada olduğu gibi tipin özelliklerinin farklı bakış açılarından verilmesi modernist roman anlayışı olarak görülebilir. Bu da modernist romanda gerçekliğin tek kişinin bilincinden anlatılmasının olanaksız olduğu, bu nedenle çoklu bakış açısına ve birden çok anlatıcıya yer verilmesi gerektiği görüşüne benzemektedir.

Yazar yarattığı bu tipe eleştirel yaklaşarak, Fahim Bey'in hayatı uyurgezer gibi algılamasını ve hep aynı saatte aynı şeyleri yaparak hayatını rutine bağlamasını ironik dille eleştirmektedir. Fahim Bey, yazar gibi Duyun u Umumiye'de, Reji İdaresi'nde çalışmış, değişik elçiliklerde 2. ve 3. Kâtiplik görevinde bulunmuş ve çevirmenlik yapmıştır. Anlatıcı-yazar Fahim Bey'in ilerleyen yaşına rağmen yeni teşkil olunan resmi bir dairede gene mütercim olarak yevmiye ile çalışmaya başladığında saatlerce hiçbir şey yapmadan ve hiç sıkılmıyormuş gibi bir ciddiyetle oturmasına dikkat çekerek onun zaten hep beklediğini dillendirir. Modernist romancılar gibi Hisar da bireyi tanımak ve tanıtmak için en iyi bildiği ve en iyi tanıdığı kendinden yola çıkmıştır. Ancak bu roman otobiyografik roman değildir. Fahim Bey'in hayatıyla yazarın hayatının bu kadar örtüşmesi bize bunları düşündürmektedir.

Hayalci, eyleme geçemeyen fakat mutlaka bir gün eyleme geçeceğini düşünen ve bununla mutlu olan Fahim Bey, aylak adam değildir ancak bir şey de üretmez. Her an üreteceğini düşler ve buna inanır. Onun artık hayatla ülfeti kalmamıştır. Fahim Bey tipi hiç şüphe yok ki bazı yönlerden daha canlı işlenebilmiş olsaydı Türk edebiyatında örneğine az rastlanır bir tip olurdu. Yine de bu haliyle oldukça ilginç bir tip olarak dikkat çeken Fahim Bey, hep bir beklenti içindedir. Hayatı boyunca daima olağanüstü bir şey olacağını bekleyişi içinde olmuştur ve bir gün mutlaka kendisinin keşfedileceğine inanmaktadır. Fahim Bey'in bu bekleyişi ilk anda akla Oblomov'u getirmektedir. Yazar bu eserden etkilenmiş midir? Bu sorunun cevabı şüphesiz karşılaştırmalı bir araştırma yapıldıktan sonra verilebilecektir.⁵

Modernist roman değişen çevreye ve yeni hayat tarzına uyum sağlayamayan ve gittikçe yalnızlaşan, içine kapanan ve toplumdan soyutlanmış insanı anlatır. Bu bağlamda Fahim Bey'in yalnızlığını ele alması nedeniyle bu romanı 'modernist roman' bağlamında değerlendirebiliriz. Fahim Bey'in etrafında kimsecikler kalmamıştır: "Hakikatle hiçbir alakaları kalmayan ihtiyarlara yoldaş olarak, ancak kendi gönüllerinde yaşayan hatıralar ve nedametler kalır. İhtiyarlar ancak kendi ölmüşleriyle dolaşırlar. Fahim Bey de içinden geçtiği bu şamatalı kalabalıktan ziyade kendi hususi âlemindeki yalnızlığına çekilmiş, orada yaşıyor! Görülüyor ki onda artık kötümserlik felsefesi hâkimdir!" (...)

⁵ İvan Aleksandroviç Gonçarov (1812-1891). Rus yazarın en ünlü eseri 1891 yılında basılmış olan Oblomov' dur.

Bu uzun yolda böyle nice uzun senelerden beri yürüdüğünü hatırlayarak gittikçe artan yalnızlığını duyuyor. Zira kendisini tanıyanlar azaldıkça yalnızlığı çoğalıyor. Hakikatle alakaları kalmayanlar yollarında ancak kendileri gibi hayaletlere rast gelirler” (Hisar, 2008: 115).

Fahim Bey ve Biz romanında anlatıcı-yazar Fahim Bey’i, babası gibi onu sevenlerle eniştesi gibi sevmeyenlerin anlattıklarıyla ve bunlardan doğan kanaatleriyle tanıtır. Fahim Bey’i tanıtırken çevresinden onun hakkında duyduklarına kendi düşüncelerini de katar. Bu anlatım tarzı modernist roman anlayışına uygundur. Romanda olay parçalı anlatıldığından vaka zinciri birbirini takip etmez, bu nedenle merak unsuru zirveye çıkmaz. Başka bir deyişle olaylar arasında bir bütünlük yoktur ve bu nedenle de olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır. Romanda anlatılan olaylar arasında bu türden bir neden-sonuç bağlantısı olmaması modern roman bağlamında bir kusur olarak görüldüğü halde modernist roman için kusur değil, bir anlatım özelliğidir.

“Bir Ölüm Haberi” alt başlığıyla başlayan romanda zaman kronolojik değil, modernist romanlarda olduğu gibi anakronik kullanılmıştır. Bu ölüm haberinde Fahim Bey’in özellikleri sayılırken onun nasıl birisi olduğu da açıklanmaktadır. Yazar “İşte, ölünün cesedi üstüne atılan birkaç kürek toprak gibi, hatırası üzerine kapanan birkaç satır” diye romanı takdim etmektedir. Bu postmodern romanda romanın yazılış öyküsünü romana dâhil etme diye kısaca adlandırabileceğimiz üst kurmacaya örnek olarak gösterilebilir. Yazının devamında bir ölümün ardından onun hayat hikâyesini zamanda geriye dönerek anlatacağını hissettirir. Bu romanda olduğu gibi zamanın kronolojik kullanılmaması bir kusur değil, modernist romanın özelliklerindedir. Romanda olay zinciri birbirini takip etmez, zaman sıralı kullanılmaz. Olaylar parçalı anlatıldığından merak zirveye çıkmaz. Olaylar arasında bir bütünlük olmadığından neden sonuç ilişkisi de kurulmamıştır. Bu geleneksel-gerçekçi roman bağlamında bir kusur olarak görüldüğü halde modernist romanda bir kusur olarak görülmez. Bilakis modernist romanın en belirgin özelliklerinden biridir. Zamanda ve olay zincirindeki parçalanmışlık bireyin yabancılaşmasının ve parçalanmışlığının bir sonucudur. Bu bağlamda bu romanlar ele alınan konular bakımından olduğu gibi teknik bakımdan da modern romanla modernist roman arasında yer almaktadırlar.

Çamlıca’daki Eniştemiz

İkinci roman Çamlıca’daki Eniştemiz, 1942 yılında yayınlanmıştır. Yirmi yedi bölümden meydana gelen roman “Kadrini Bilmediğimiz Deliler” alt başlığıyla eniştenin tasviriyle başlamaktadır. Bu başlangıç daha baştan bunun bir biyografik eser olacağı izlenimini vermektedir. Burada aynı zamanda anlatıcı-yazarın kimliği açıklanmıştır. “Ben, büyüklerin kendisini saymadıklarını gören çocuk, bu giden ve uçan şeyleri bana söylemeyeceklerini bilerek, nafile yere sordum”(Hisar, 2005: 7).

Anlatıcı-yazar, “Bu, ailemiz içinde hemen herkesin kendisini deli diye andığı Çamlıca’daki eniştemizdi” diyerek anlatacağı kişinin eniştesi olduğunu bildirir. Sonra da deli tabirini açıklamaya koyulur: “Biliriz ki bizde deli tabiri sadece, tıbbî delaletiyle, aklın muvazenesi bozulmuş manasına gelmez. Yazar buradan giderek genellemeler yaparak deliliğe övgüler yağdırır: “Zaten biraz dikkat etsek, görürüz ki, insanların çoğu yarı deli ve yarı iradeli dirler. Ve kâh iradeleriyle, kâh delilikleriyle hareket ederler. Onları olduklarından daha az deli ve daha çok iradeli zannetmek hatalıdır” (Hisar, 2005: 8).

İlk romanda olduğu gibi romanın başında “İçindekiler” verilmiştir. Bu tutum daha sonraları Post-modern romanlarda yaygın olarak kullanılan bir biçim özelliği olarak dikkat çekmektedir. Romanın “İçindekiler” bölümünde eniştenin etrafında anlatılan bir takım vaka halkaları sıralanmaktadır. Alt başlıklarda eniştenin türlü çeşit ilgileri, tutkuları, garip huyları, yeni görevlere gidişleri ve azil olarak dönüşleri anlatılmaktadır. Parçalı anlatılan olayların ortak paydası Vamık Bey’dir. Modernist romanlarda olduğu gibi parçalı bir olay örgüsü vardır. Olaylar roman başkışisi Vamık Bey etrafında gelişmektedir. Eserde biz olayları neden sonuç bağlamında takip edemeyiz fakat merkeze yerleştirilen Vamık Bey’in yaşadıklarını, düşündüklerini, korkularını, eğlence hayatını, bilgisini, bilgiliğini, eşinden ayrılışını ve kadın delisi oluşunu bütün ayrıntısıyla öğreniriz.

Romanda 'Çamlıca'daki Enişte'nin hayatındaki değişmelerden hareketle toplumsal, sosyal ve psikolojik değişimler anlatılmaktadır. Yazar bu değişimleri önce kurgusal bağlamda ele alıp işlemek eğilimindeyken romanın ilerleyen bölümlerinde kurguya çok da dikkat etmeden görüşlerini belirtir. Küçük bir çocuk olarak eniştenin yaşantısına tanık olmaya başlayan anlatıcı-yazar, yıllar sonra eniştenin, cemiyetin ve şehrin ne kadar çok değiştiğini görerek hayretler içinde kalır. "Eyvah ki, şahsi ömürlerden olduğu gibi, bütün eski cemiyetler ve âlemlerden kalan şeyler de hep bozulmuş ve yıpranmış oluyor! Şehirlerin yüzleri, insanların çehreleri kadar ihtiyarlıyor! Evler vücutlar gibi çöküyor, mahalleler nesiller gibi eskiyor! Kalan bütün eşyaların manaları değişiyor! Eskiden kalma isimler arasında o zamanı hatırlatan birtakım varlıklara rast geliyor, birtakım manzaraları yerli yerinde buluyordum" (Hisar, 2012: 218).

Modern çağın bunalımı anlatıcı-yazarı da sarmıştır. Eskilerden geriye pek bir şey kalmamıştır. Vaktiyle gelecekte devam edeceği umulan "o muhabbetle parıldayan günler ve geceler, o bahar içinde eriyen günler ve mehtap içinde yüzen geceler, o aşklarıyla ruhumuzu dolduran sevgililer şimdi", değişmiştir. Yazar-anlatıcı değişik sorularla değişen hayatı, manzarayı ve insan ilişkilerini sorgulamaktadır. Değişen sosyal şartlar ve beşeri ilişkiler eskinin büyüsunü bozmuştur. Hayat daha karmaşık ilişkiler daha kopuktur. O güzel günler artık yok olmuştur. "Çamlıkta bir akşam için toplandıktan sonra dağılmış kokular gibi onlar da şimdi yerlerini başka büyülere bırakarak hepsi de havalandı, dağıldı mı? O gönüllerde de, onların emelleri de çiçeklerin kokuları ve kuşların sesleri gibi uçtu mu? Hepsi de böyle geçecek miydi? Biraz olsun kalmaya layık ve müstahak değiller miydi? Onlar, benim sandığım gibi ciddi değil miydiler? Ben onlarda ezeli bir derinlik sezerken aldanmış mıyım?" (Hisar, 2012: 219).

Yazar-anlatıcı büyük bir hayal kırıklığı içindedir: "Şimdi, aynı noktadan aynı semtlere bakıp o yeryüzüne eski yıldızlar yerine yanan lambaları, hakikatte oldukları gibi, yani bütün manalarından boşalmış ve cam gözler gibi kalmış bir takım havagazı ve elektrik ışıklarından ibaret olarak görüyor ve insan elinin yaktığı, söndürdüğü bu kandilleri bir sürü maneviyatsız aydınlıkların boş ve yabancı kargaşalığı gibi bularak âdeta şaşırıyordum" (Hisar, 2012: 221). Yerde geçen bu hadisenin sanki bir naziresi yapıyormuş gibi gökte de tekrarlandığını belirten yazara göre artık her şey sahte, her şey yabancı her şey yalan olmuştur. Göklerde yıldızlar bile yabancılaşmıştır.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanının anlatıcısı, 'İspatsız din ile vaitsiz fen arasında kalmış insanların kendi başlarında parlayıp başkalarına zehirli gazlar saçan kanaatler taşıyarak birbirleriyle çarpıştıkları bu kanlı dünyada herkese yarayacak uslu ve kutsî hakikatleri nerde ve nasıl bulalım?' (Zariç, 2015: 118) diye sorar.

Romanda hem yazar anlatıcı hem de roman kahramanı ile modern insanın yalnızlığı, değişen sosyal hayata uyum sağlayamaması, bunalımı, inancının sarsılması ve pasif isyanı dillendirilir. Bu yönüyle modernist romanın öncülerinden biri sayabileceğimiz Çamlıca'daki Eniştemiz romanında "çorak gönlümüzü yeşertecek olan ilah, din, ruh, zekâ, mantık veya mürşide yönelme" gibi çıkış yolları önerilmiş olması romanı modernist romandan ayırmaktadır. Çünkü modernist romanlarda çözüm yolları önerilmez, bireyin bunalımları, yabancılaşması ve hatta intiharı anlatılır, yorumdan kaçınılır.

Çamlıca'daki Eniştemiz biyografik roman olarak dikkat çekmektedir. Anlatıcı/yazar halasının kocası Hacı Vamık Bey'i bir taraftan kendi gözlemleriyle diğer taraftan da babasının, annesinin ve aile yakınlarının anlattıklarıyla ele alır. Bu tutum modernist romanlarda görülen çoklu bakış ve çoklu anlatım açısı bağlamında önemlidir. Okuyucu bu anlatıcıların anlattıklarından Vamık Bey'i tanır. Romanda "Deli Enişte" diye bilinen Hacı Vamık'ın delilikleri tek tek sıralanır. Dışardan bakanlar ona deli muamelesi yapsalar da anlatıcı/yazar onun bu huyunu yücelterek ve genelleştirerek neredeyse deliliğe övgüler yağdırır. Hacı Vamık Bey, modern romanın tek tip insanına karşılık yazarın yarattığı çok yönlü biri olarak dikkat çekmektedir. Bu yönüyle kişilik-kimlik arayan modernist romanın bireyine benzer. Daldan dala konan Hacı Vamık, sonunda, eşini, evini barkını darmadağın eder. Romanın başlarında güçlü biri gibi tanıtılan Hacı Vamık, sonunda tutunamayanlardan biridir. Yazar, Modernistler gibi bireyi, bireyin yaşadığı bunalımları ve yabancılaşmayı ele almaktadır.

Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği

Yazarın üçüncü romanı Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği (1952)'nde Ali Nizami Bey'den söz edilmektedir. Sözü edilen Ali Nizami Bey, Büyük Ada'da Nizami Caddesinde yer alan yalılardan birinin sahibidir. Varlıklı biri olan Ali Nizami Bey'in ava gitmek, resim biriktirmek gibi birçok merakları vardır. Lütfi Bergen "Ali Nizami Beyin Alafrangalığı" adlı bir değerlendirme yazısında, romanda Osmanlı'nın son dönemindeki çılgınlığı hatta cinneti anlattığını ifade etmektedir (Bergen, 2001). Romanda anlatılanları Ali Bey üzerinden okumaz da genelleştirirsek bu hüküm doğru olur ancak Ali Bey'e ve yaptıklarına tekil bakmamız daha yerinde olacaktır. Bu bağlamda romana baktığımızda bunalan, kendinden ve toplumdan uzaklaşan, kimlik, kişilik arayışında olan Ali Bey'in alaturkalıktan kaçıp alafrangalığa sığındığını görürüz. Her türlü aşırılığı, para harcamayı, eğlenceyi, kumarı, içkiyi ve birçok kadının gönlünü kazanmayı veya metres tutmayı alafrangalık sayan zavallı Ali Bey'in sermayeyi tükettikten sonra 'şeyhliğe sığınması, çıldırarak ölmesi bireyin yalnızlığı, kendisine ve toplumuna yabancılaşma olarak da okunabilir. Bu bağlamda romanı 'modernist' romana daha yakın görmek mümkündür.

İki bölümden oluşan bu kısa romanın I. Bölümünde Ali Nizami Bey'in alışkanlıkları ve düşkünlükleri anlatılmaktadır. II. Bölümün başından itibaren Ali Nizami Bey'in Şeyhliği üzerinde durulmaktadır. Başka bir deyişle roman Ali Nizami Bey'in hayatının iki değişik dönemini konu edinmektedir. Ali Nizami Bey kılık-kıyafeti, davranışı, duyuş ve düşünüşü, yeme-içme, gezme ve eğlenme anlayışıyla alafranga takıntısı olan bir serseri olarak çizilmiştir. Ali Bey'in alafrangalığı yabancılara taklitten ibarettir. Romanın büyük bir bölümünü kapsayan bu anlayış, birçok örnek olayla gösterilmiştir. Birinci bölümde sefahat hayatı ortaya konulurken, ikinci bölümde bunalımları, yalnızlaşması ve çıldırarak ölmesi ele alınmaktadır.

Roman birçok yönden adı geçen diğer iki romana benzemektedir. Romanda Ali Bey'in birçok özelliği anlatıldıktan sonra özlü sözlerle donatılmış cümlelerden oluşan metinler dikkat çekmektedir. Bu cümleler roman cümlesinden çok deneme cümlelerine benzemektedir. Bu cümlelerle oluşturulan anlatılar, olaylarla desteklenmediği için canlılık kazanmamaktadır. Modern romanda yer almayacak olan bu cümleler modernist roman bağlamında değerlendirilebilir. Bireyin parçalanmışlığını göstermek için olay zinciri de parçalıdır. Buna bağlı olarak olayların anlatımı da parçalanmış, bir sürü vaka halkaları vardır. Bu nedenle romanın kurgusunda bir bütünlük görülmez. Yazar sanki bundan özellikle kaçınmıştır. Romanda ele alınan olay parçacıklarının tek ortak paydası Ali Beydir. Başka bir deyişle yazar, modernist romancılar gibi bu parçalı anlatımla Ali Bey'in paramparça olan duygu ve düşünce dünyasını, yaşayışını ve bir uçtan öbür uca savruluşunu anlatmaktadır.

Yazarın eserlerini medeniyet bağlamında değerlendiren Mahfuz Zari'ce göre Ali Nizamî Bey'in öncekilerden farklı olarak alafranga züppelikten zorunlu olarak Bektaşî babalığına dönmesi "bir tür psikozdur. Varlığını sürdürmenin yeni yoludur; yeni bir benlik inşasıdır" (2015: 121).

Ali Nizami Bey'in ayakkabı merakından bahsedilen romanda ayakkabılar Ali Nizami Bey'in merakını anlatmanın ötesinde dönemin özelliklerini de yansıtmaktadır. Romanda yirminci asrın ilk yıllarını, "bir hayli ilerlemiş bir alafrangalıktan bir hayli geri kalmış bir şarklılığa, lezzetle, bir gidip, bir geldiğimiz zamanlar" olarak niteleyen anlatıcı-yazar, Ali Bey'in değişimi karşısında şaşkındır. Yıllar sonra geçirdiği bu değişimle artık Çamlıca'da hanı kâh açmış ve bir "Baba" olmuş Ali Nizamî Bey'e rastlayan anlatıcı/yazar, medeniyet buhranımıza tersine bir süreçten bakar ve bu medeniyet dairelerinde yaşanan gelgitlerin her nasılsa aynı sonuçları doğurmuş olduğunu söyler.

Anlatıcı-yazar, Ali Nizami Bey'in bu durumdan memnun olduğunu belirtir. "-Oğlum, elimi öp!.. Diye başladı. Sonra yüzüme bakarak, dedi ki: "-Ben şimdi 'Baba' oldum! Çamlıca'da da bir hanı kah açtım!.." (s. 46). Ali Bey bu ifadesiyle anlatıcı-yazarın yaptıklarını tasvip etmesini beklerken, aynı zamanda hal diliyle çok şey demek istemektedir. "Sanki kullandığı bu kelimelerden ziyade, o halinin lisanıyla bana: -Sen çocuk gibisin bundan dolayı bu halâsın ehemmiyetini tamamen takdir edemezsin! (s.46). Bu cümleler yazarın sezgisine dayanılarak modernist romanlarda sıkça kullanılan

iç monolog/konuşma tekniği kullanılarak üretilmiş cümlelerdir. Anlatıcı yazar bunları Ali Bey'in "hal lisani" ndan çıkarmıştır.

Adı geçen romanları "göstergebilim açısından" ele alan Zariç, "Hisar'ın merkezî roman kişilerinin davranışları veya kılık kıyafetleri edebiyat bilimindeki semboller olarak ele alınabileceğini" ifade etmektedir. Bu yaklaşımda sembolün tanım ve niteliğinden kaynaklanan "başka bir şeyin yerine geçmesi, onu temsil etmesi" yönüyle dikkatler yine Batılılaşma ve Şarklı kalma meseleleri üzerine çekilmiş olur" (2015: 118) şeklinde bir tespitte bulunmuştur.

Sonuç

Yukarıda ayrıntılı olarak gösterildiği üzere söz konusu romanlarda geleneksel-gerçekçi modern romanlardan farklı olarak bazı kurgu ve anlatım tekniklerinin yanı sıra farklı dil ve üslup özelliklerine yer verilmiştir. Roman kişilerinin hayalci olmaları ve hayal âleminde yaşamaları; hayallerinin gerçekleşmediği durumlarda hayal kırıklığı yaşamaları; kendilerini hiç kimsenin anlamadıklarını düşünmeleri veya yanlış anlaşıldıklarına inanmaları, bundan şikâyetçi oldukları halde eyleme geçememeleri; pasif tutum ve bekleyiş içinde olmaları; genelde tutunamayan insanlar olmaları romanların modernist roman özellikleri olarak tespit edilebilir. Bunlardan başka modernist romanın en başat teması olan 'kimlik-kişilik' arayışı ve 'kendini arama' bu romanlarda da üzerinde durulan temalardandır. Romanlarda 'gelenek ile modern', 'doğu ile batı' ve 'akıl ile ruh' arasında çatışmaların ele alınması; roman kişilerinin Batılılaşmayı kılık-kıyafette görme eğilimleri ve Batıyı şekilcilik olarak algılamaları da modernist roman kişilerinin özelliklerine benzer.

Romanlarda anlatılan olayların bütünlüklü bir yapı sunmak yerine alabildiğine parçalı oluşu; olayların neden-sonuç ilişkisi içinde ele alınmaması; romanların kurgularının modern romanın kurgu düzeninden farklı oluşu; düğümün başta duyurulması, zamanda kırılmalara yer verilmesi modernist roman özellikleri olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda gerçekliğin daha iyi anlaşılabilmesi için birden çok anlatıcıya ve bakış açısına yer verilmesi; romanda 'Babamın anlattıkları', 'Hanımların söyledikleri' gibi ifadelerle belirtilen farklı anlatıcılar kullanılması; roman kişilerinin çok yönlü olmaları ve farklı kişilik özelliklerine sahip olmaları; romanlarda gerçekçi-hayalci, Alafranga-Alaturka, iyimser/optimist-kötümser/pesimist gibi zıtlıkların bir arada verilmesi de modernist roman özellikleri olarak sıralanabilir.

Bunlardan başka "Fahim Bey hakkında ilk hislerim" ve "Fahim Bey hakkında değişen görüşlerim" ifadelerinde olduğu gibi anlatıcının görüşlerinin değişmesi; romanlarda Abdülhak Hamit'in şiirinden alıntılar yapılması; Feylesof Rıza Tevfik ve Halit Ziya'nın adlarının ve eserlerinin (Bir Yazın Tarihi) anılması; Batılı yazarlardan Victor Hugo'nun adının anılması ve Fransız atasözlerinden alıntılar yapılarak metinlerarasılığa ve montaj/kolaja yer verilmesi; romanda Süleyman Nazif'in Fahim Bey'le adını beğenmediği için tanışmak istememesi gibi reel olanla kurmaca olanın "gerçekmiş gibi" bir arada sunulması; zamanın önemli gazetelerinden biri olan 'Tan' gazetesinin 'Yatak Çarşafı' olarak adlandırılması örneğinde olduğu gibi ironik dil kullanılması; roman kişilerinin hem Şarklı hem de Garplı olmaları gibi ikiliğe/düalizme yer verilmesi; Şarklı veya Garplı görülen insanların çatışmalarının gerçek nedeninin tamamen şahsi olduğu gerçeğinden hareketle çoğu zaman gerçeklerin görülenlerden farklı olduğunun belirtilmesi; romanlarda bazı nesnelere devrin ve kişilerin temsilcileri olarak dikkatlere sunulması (saatler, ev saat doludur, dolaplar dolusu ayakkabılar, yabancı bir terzinin yanlışlıkla veya bilerek diktiği dolaplar dolusu takım elbiseler) gibi özellikler modernist romanda görülen anlatım tekniklerine benzemektedir.

Bütün bu özelliklerden dolayı bu romanları modern romandan modernist romana geçişte öncü romanlar olarak görmek mümkündür. Çünkü bu romanlar modern romanla modernist roman arasında köprü görevi görmüşlerdir. Bu bakımdan Abdülhak Şinasi Hisar ve adı geçen romanlar, Türk roman tarihinde modern romandan modernist romana geçişin ilklerini oluştururlar. Bu tür bir değerlendirme ve yaklaşım, edebiyat tarihi bakımından olduğu kadar okuyucu için de önemlidir.

Böylece Türk roman tarihinde modern romandan modernist romana geçişin birdenbire olmadığı, bu romanların arada köprü görevi gördüğü, değişimin ve gelişimin aşamalı olduğu görülecektir. Son söz olarak diyebiliriz ki bu romanlar, modern romandan modernist romana geçiş kavşağında yer alan, modern ve modernist roman tarzının bir arada görüldüğü eserlerdir.

Kaynakça

Alena, Rami (2002). Abdülhak Şinasi Hisar'ın Söyleminde Gelenek. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıkla, Selçuk (2007). "1940'lı Yıllarda Düzenlenen Sanat Yarışmaları ve Önü Sanat Armağanları", İlmî Araştırmalar, Sayı: 23, s. 29-46.

Ecevit, Yıldız (2004). Orhan Pamuk'u Okumak Kafası Karışmış Okur ve Modern Roman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Haedens, Kléber (1961). Roman Sanatı, "Abdülhak Şinasi Hisar'ın Önsözüyle", Çeviren: Yaşar Nabi, İstanbul: Varlık Yayınları

Hisar, Abdülhak Şinasi (2008). Fahim Bey ve Biz. İstanbul: YKY.

Hisar, Abdülhak Şinasi (2011). Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği, İstanbul: YKY.

Hisar, Abdülhak Şinasi (2012). Çamlıca'daki Eniştemiz, İstanbul: YKY.

Moran, Berna (2005). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sazyek, Hakan (2008). Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma, Ankara: Akçağ Yayınları.

Sazyek, Hakan (2009). "Attila İlhan'ın Sokaktaki Adam'ı: Hasan", Kitap-lık, 2009, S. 133, s. 91-104.

Uçman, Abdullah (2018). "Hisar, Abdülhak Şinasi", TDV İslam Ansiklopedisi, <http://www.islamansiklopedisi.org.tr/hisar-abdulkhak-sinasi>

Yalçın-Çelik, Sıdıka Dilek (1999). Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yürek, Hasan (2008). "Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları", Ankara: GÜ Gazi Eğitim Dergisi, Cilt 28, Sayı I, s.187-202.

Zariç, Mahfuz (2015). "Göstergebilim Açısından Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Medeniyet Sorunu", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 51 Eylül- Ekim, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız - Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat - KIRGIZISTAN <http://www.akademikbakis.org>

Summary

The same, recurring fictional style is observable in Abdülhak Şinasi Hisar's - a novelist of the Republican Era - three novels, namely Çamlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz and Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği. While the novels are presented as a narration of the events and characters up to a certain point, the following chapters turn into tirades featuring a theme. The language and the style employed in these chapters resemble an essay rather than a novel. The author portrays some particular people based on what he has undergone, seen, and heard of. Then he discloses his views on life, art, senescence, and death by manipulating them. He narrates what he has heard from his acquaintances, father, uncle-in-law, and his immediate environment by introducing his observations. This is the first impression about the novelist and this view is the commonly accepted. However, it would be misleading to assert that he only narrates what he sees and goes through. It is unknown whether his characters Enişte (uncle-in-law), Fahim Bey (Mr. Fahim), and Ali Nizami Bey (Mr. Ali Nizami) in his novels are actual people. To claim that he is devoid of imagination by presupposing that they are actual people can only be made and acknowledged by those who judge fiction from the perspective of modern novel. Fiction in 1940s and '50s, when these novels were authored, left behind an era when only the rules of 'modern novel' were acceptable and turned toward 'Nouveau Roman'. In many Euro-

pean countries at the beginning of the twentieth century, novels different from traditional-realistic/modern novel in terms of content, form, and narration were written, particularly by Virginia Woolf and James Joyce in England and Franz Kafka in Germany. This new novel understanding pioneered a new fictional style by disrupting the the traditional-realistic novel understanding. Modernist novel Modernist novel, prominent specimens of which were successfully produced in the west, belatedly influenced the Turkish novel as well. Such Turkish novelists as Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, and Abdülhak Şinasi Hisar started to write look-alike novels as influenced by this trend. It is possible to regard some novels of Tanpınar and Safa and the aforementioned novels of Hisar can be thought as the first period samples epitomizing the modernist novel understanding, which started in the past.

As detailed in the present paper, the novels in question, differently from the traditional-realistic modern novels, incorporate different linguistic and stylistic features along with some fictional and narrative aspects. Therefore, these novels can be considered to pioneer modernist fiction. Such techniques as exploitation of dreams and dream interpretations, characteristics' being fanciful and passive, and most of the characteristics' suffering great disappointments resemble those of modernist novels. Characters in Hisar's novels inflict solitude and non-communication on themselves. They never act even though they think that nobody understands them or people misunderstand them and complain about it. The characters in modernist novels are passively rebellious and self-isolated from the society to live in their own worlds. As are the 'disconnected' characters of the modernist fiction, these characters are not connected anywhere, either. Featuring characters of this kind can be considered a property of modernist novel. Besides, 'identity-personality seeking' and "search for the self", the most predominant characteristics of the modernist novel, are observable in these novels as well. Their tackling the clash between 'traditional and modern', 'east and west', and 'mind and soul', their tendency to associate Westernization with apparel/appearance, and their regarding the West as form- and appearance-oriented are among the characteristics of the persons in modernist novel.

Other prominent properties are their overly fragmented and causality-free narration, their different fictional construct from that of modern novel, presenting conflict at the beginning, and temporal rupture. Incorporating multiple narrators and perspectives for a better perception of the reality, references to different narrators with such expressions as 'What my dad told...' and "What my lady told...", existence of dreams and dream interpretations, characters' versatility or different personality traits, and co-existence of such oppositions as realistic-fanciful, European-Turkish, and optimistic-pessimistic are other characteristics of modernist novel. Changing opinions as observable in such statements as "My first feelings about Fahri Bey; my changed views of Fahri Bey...", quotations from Abdülhak Hamit's poems, employment of 'intertextuality' and 'montage/collage' through references to Feylesof (Philosopher) Rıza Tevfik and Halit Ziya, their works (Bir Yazın Tarihi) and to the western author Victor Hugo and quoted French proverbs, 'as-if-real' co-presentation of real and fiction as observable in Süleyman Nazif's reluctance to meet Fahim Bey just because he does not like Fahim Bey's name, use of ironic language as in labeling of then-mainstream "Tan" newspaper as "bed sheet", application of dualism as in characters' being 'oriental' and 'occidental', disclosure of true nature of so-called reality as in conflicts personal but looking as if between 'oriental' and 'occidental'. Modernist novels also present some artifacts/objects (clocks, house full of clocks, closets full of shoes, closets full of suits accidentally or knowingly made by a foreign tailor) as representative of the period and characters. Thanks to these features, these novels can be regarded as works pioneering the transition from modern to modernist fiction. They bridge modern novel and modernist novel. In this sense, Abdülhak Şinasi Hisar and his aforementioned novels are the first specimens reflecting the transition from modern to modernist novel in the history of Turkish fiction. Such an evaluation and acknowledgment are also important for readers. These novels evidence that the transition from modern novel to modernist and postmodernist novel did not occur abruptly but gradually. To conclude, these fictional works should be regarded as the first novels at the intersection from modern to modernist novel and the author as the harbinger of modernist novel.

Keywords: New Turkish Literature, Abdülhak Şinasi Hisar, modernist novel, Çamlıca'daki Eniştemiz, Fahim Bey ve Biz, Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği

Çevresel Duyarlılık Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

A Scale Development Study on Environmental Sensitivity

Murat YEŞİL¹
Yahya TURAN²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 09.05.2020 | Kabul Tarihi: 14.06.2020

Özet

Bu araştırmanın amacı çevreye yönelik tutumları ölçmeye yönelik, geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış yeni bir ölçek geliştirmektir. Ölçek geliştirme sürecinde çevreye yönelik tutumlar üzerinde etkili olacağı düşünülen değişkenler kontrol edilmiştir. 2020 yılı Nisan ayında Google form olarak tasarlanan anket ile veriler toplanmıştır. Araştırmaya toplam 170 denek katılmıştır. Verilerin analizinde SPSS ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucu beş faktörlü bir yapı elde edilmiştir. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin parametresi) ,845 olarak hesaplanmış ve ölçek faktörlerinin varyansın %67,293'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Ölçekte beş faktör altında yer alan 20 madde için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri ise ,845 çıkmıştır. AMOS programıyla yürütülen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin uygunluk değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda olduğu bulunmuştur. $X^2= 286,535$; $Df= 160$; $X^2/df= 1,791$; $GFI= ,869$; $AGFI= ,828$; $NFI= ,853$; $RFI= ,826$; $IFI= ,930$; $TLI= ,915$; $CFI= ,928$; $SRMR= ,057$; $RMSEA= ,068$ olarak hesaplanmış ve faktör maddeleri arasındaki standart regresyon ağırlıklarının da kabul edilebilir değerler içerisinde olduğu bulgulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda ölçeği iki üst faktörün oluşturduğu anlaşılmıştır. Buna göre 1. Faktör çevreye yönelik bilgi/duygu, diğer dört faktör de tek bir üst faktörde birleşerek çevrenin korunmasına yönelik davranışları (2. Üst Faktör) ölçtüğü görülmüştür.

Yapılan gruplar arası testlerde (ANOVA, t-test) kontrol edilen değişkenlerden cinsiyet, "duyarlı davranış" alt boyutunda, yaş, "bilgi/duygu" ve "enerji/ürün tasarrufu" alt boyutlarında, meslek, "bilgi/duygu" alt boyutunda farka yol açarken ($p < 0,05$); çevreci organizasyonlara üye olmanın, medeni durumun ve öğrenim düzeyinin ölçeğin herhangi bir boyutunda farka yol açmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Yapılan analizler neticesinde Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin (ÇYTÖ) çevreye yönelik tutumları ölçmeye kabiliyetli, geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çevre duyarlılığı, Tutum, Ölçek, AMOS.

Abstract

The purpose of this study is to develop a new legitimate and reliable scale for measuring attitude towards the environment. Variables thought to be effective on attitude towards the environment are examined. The data are collected through a survey designed as a Google form in April 2020. 170 subjects in total participated in the study. SPSS and AMOS are used when analyzing the data. A five-factor structure is achieved as a result of the exploratory factor analysis. KMO is calculated as 845. It is determined that scale factors are 67,293% of the variance. Cronbach's Alpha value calculated for 20 substances under five-factors on the scale is 845. According to the results of the confirmatory factor analysis conducted by AMOS, it is determined that the convenience value of the scale is between acceptable numbers. The numbers are calculated as $X^2= 286,535$; $Df= 160$; $X^2/df= 1,791$; $GFI= ,869$; $AGFI= ,828$; $NFI= ,853$; $RFI= ,826$; $IFI= ,930$; $TLI= ,915$; $CFI= ,928$; $SRMR= ,057$; $RMSEA= ,068$. It is discovered that standard regression weights between factor substances are in between acceptable values. By the obtained data, it is realized that the scale formed two top factors. According to this, it is observed that Factor 1 measures knowledge/emotions, and the other four factors measure attitude towards the protection of the environment merging in one top factor (Top Factor 2).

It is determined from the inter group tests (ANOVA, t-test) that among the controlled variables; environmental organization membership, marital status and educational level does not lead to a difference at any dimension of the scale ($p > 0,05$) while sex led to a difference at "sensitive behavior" sub-dimension, age at "knowledge/emotions" and "energy/product saving" sub-dimensions and occupation at "environmental consciousness" sub-dimension ($p < 0,05$). As a consequence of the analyses performed, it can be said that Attitude Towards Environment Scale (ATES) is a legitimate and reliable tool capable of measuring attitude towards the environment.

Keywords: Environmental sensitivity, Attitude, Scale, AMOS.

1 Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 52200, Altınordu, Ordu, Türkiye.

E-posta: muraty25@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-3643-5626

2 Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Bölümü, 52200, Altınordu, Ordu, Türkiye.

E-posta: yahyaturans@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-7441-4914

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden beri hayatta kalabilmek için çeşitli temel gereksinimlerini yaşadığı doğal çevreden karşılamıştır. Zaman içinde ihtiyaçlar çeşitlenerek artmış, beslenme, barınma, güvenlik gibi gereksinimlerin yanına bilimsel ve teknolojik gelişmeler eklenmiş ve artık çevre büyük bir hızla tahrip edilmeye başlanmıştır (Yeşil, 2016).

Çevre, canlı ve cansız varlıkların bir arada ve etkileşim içerisinde bulunduğu ortam olarak tanımlanabilir. Bu etkileşim içerisinde en önemli rolü insan oynamaktadır. Kendi amaçları için kullanma arzusu ile çevreyi değiştirme yeteneğine sahip olan insan, yüzyıllar boyunca bu arzularını canlı ve cansız varlıkları hatta kendini bile düşünmeden gerçekleştirmeye çalışmıştır (Yücel vd., 2006). Sonrasında sanayileşme ve teknolojik gelişmeler çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki insan baskısını artırmış ve taşıma kapasitesinin üzerine çıkarmıştır.

Günümüz dünyasında, gelişen teknoloji, sanayileşme ve hızlı nüfus artışına paralel bir ivme ile artmaya devam eden, temel kaynağı insan olan çevre sorunları, önemli boyutlara ulaşmıştır. Doğal kaynakların aşırı kullanılması sonucu tükenmesi, kirlilik, yeşil alanların azalması, çölleşme, verimli tarım topraklarının yok olması, erozyon, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, sera etkisi, flora ve faunanın azalması günümüzde karşılaşılan önemli çevre sorunlarıdır (Yücel ve Morgil, 1998; Aydın ve Kaya, 2011a; Yalınkılıç ve Arpa, 2005). Çevre sorunları, ele alış biçimi ve kapsamı gereği bireysel boyuttan, evrensel boyuta uzanan ve tüm dünyayı ilgilendiren önemli bir küresel olgudur. Küresel çaplı kirlenme kavramına, her birey kendi bakışı ile çözümler sunabilmeli ve kendi doğruları ile problemin çözümüne katkı sağlayabilmeli ve bu anlamda üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Atalarımızın “herkes kendi kapısının önünü temizlerse, kirli yer kalmaz” sözü bu olguyu oldukça güzel anlatmaktadır.

Çevre sorunlarının toplum tarafından algılanış biçimine “çevre duyarlılığı” denir (Aydın ve Kaya, 2011a). Başka bir deyişle; çevre duyarlılığı, toplumu oluşturan bireylerin çevre konusunda üzerine düşen görevlerin bilincinde olma ve yerine getirme kabiliyeti olarak da tanımlanabilir.

Çevresel duyarlılık kavramı, sanayileşmiş ülkelerde yaklaşık 1960’lı yıllarda ortaya çıkmış ve çevresel kirliliğin görülme sıklığının ve şiddetinin artması nedeniyle son zamanlarda küresel ölçekte ilgi uyandırmıştır (Rubio, 1995). Çevre koruma ile ilgili etkin planlama çalışmalarının yürütülmesi, ancak halkın çevre konusunda duyarlılığı ile başarıya ulaşabilir. Çevre duyarlılığının geliştirilmesi, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarını sağlayacak, bu da ancak gerekli ve yeterli özelliklere sahip insanı yetiştirmek ile mümkün olacaktır (Özmen vd., 2005). Çevre konusundaki bilincin ve duyarlılığının artması, yürütülen çalışmaların başarısını da artıracaktır.

Bu bağlamda, kentleri oluşturan bireylerin çevresel duyarlılığının belirlenmesi, yapılacak planlama çalışmaları için önemli altlıklar sunabilmektedir. Çevre konusundaki çalışmalarda, eğitim önemli bir adımdır. Planlayıcıların halkın ihtiyacı olan çalışmaları yürütmeden önce, çevre konusunda eğitimler vermesi, bilinçlendirme çalışmalarının ardından eylemlere geçmesi daha verimli ve hızlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Çevre duyarlılığını farklı parametreler ile ölçmeye yönelik yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yücel vd. (2006), Adana ve çevresinde, çevre sorunlarını tespit etmeye yönelik yaptığı çalışmada, anket ve tutum ölçümü yanında mülakat yöntemine de yer vermiştir. Yeşilyurt vd. (2013), çevre bilinci ve duyarlılığı üzerine bir ölçek çalışması yapmışlardır. Elde edilen 2 faktör yapılı ölçek, biyoloji öğretmen adaylarının çevre bilinci ve duyarlılığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Şama (2003) üniversite öğrencilerinden oluşan bir örneklem üzerinde öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla bir ölçek çalışması yapmıştır. Uzun ve Sağlam (2006) ise Ortaöğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Çevresel Tutum Ölçeği geliştirmişlerdir. Ünal (2009), ilköğretim birinci kademe yani ilkokul ve ilköğretim ikinci kademe olarak ortaokul düzeyinde katılımcıların çevresel tutumu ölçmeye yönelik 28 maddeden oluşan bir

ölçek geliştirmiştir. Berberoğlu ve Tosunoğlu (1995), yurtdışında yapılan çalışmalarda kullanılan ölçeklerden yola çıkarak 172 maddeden oluşan bir ifade havuzu oluşturmuşlar. Bunlardan 47 ifade seçilerek ölçek oluşturulmuş ve yapılan psikometrik analizler neticesinde 4 boyutlu 28 ifadeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Bunlara ilaveten yurtdışında yapılan bazı çalışmalarda kullanılan ölçeklerden uyarlanan bazı ölçekler de yapılan çalışmalarda kullanılmıştır (Yaraş vd., 2011). Çabuk ve Karacaoğlu (2003), üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarını incelemek amacıyla geliştirdiği ölçekte literatürde yer almaktadır. Ülkemizde bunların dışında çevre bilincini belirlemeye yönelik çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçeklerin kullanıldığı çalışmalar da yapılmıştır (Deniş & Genç 2007; Şimşekli, 2004; Kalkan vd., 2012; Yurtseven vd., 2010; Kayalı, 2010; Aydın ve Kaya, 2011b; Şenyurt vd., 2011; Yücel vd., 2006; Yeşilyurt vd., 2013; Şimşekli, 2004; Kalkan vd., 2012; Yaraş vd., 2011; Alkaya vd., 2016; Oğuz vd., 2011; Işıldar ve Yıldırım, 2008; Alp vd., 2006; Yılmaz vd., 2002; Soran vd., 2000). Çalışmaların büyük bölümünde farklı özellikler ile bazı değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çevreye yönelik tutumları ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklere bakıldığında genellikle belli bir örneklem grubunun hedef alındığı söylenebilir. Bazı ölçekler belli bir meslek grubunun tutumlarını ölçerken, bazı ölçekler ise çevreye yönelik belirli tutumları ölçmektedir.

Ülkemizde ve dünyada belli bir olgunun ölçülmesine yönelik birçok ölçeğin geliştirildiği görülmektedir. Ölçeklerin özellikleri, sonuçların da güvenilirliğini etkilediğinden araştırmacılar, yaptıkları operasyonel tanımlara uygun yeni ölçekler geliştirmeye çabalamaktadırlar. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı da genel popülasyonun çevreye yönelik tutumlarını ölçmek için kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

Nicel araştırmalarda, araştırmanın yapıldığı dönem, araştırmanın yapıldığı yıllardaki gelişmeler, toplumsal hayatta yaşanan değişimler, sonuçlar üzerinde değişimlere yol açmaktadır. Bu çerçevede özellikle araştırmanın dünyada “pandemi” olarak nitelendirilen Covid’19 virüsünün yaygın olduğu ve birçok ölümlere yol açtığı bir döneme rastlaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bilim dünyasında yapılan açıklamalar, bu virüsten korunmanın yolları arasında hijyenin önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle özgün olan bu çalışmanın, literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma tarama modeli ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anketler Google form olarak hazırlanmış, internet üzerinden kartopu tekniği ile dağıtılmıştır. Buna göre araştırmacılar tarafından belli mail adresleri ve whatsapp gruplarına gönderildikten sonra bu gruptaki kişilerin kendi iletişim grupları ile paylaşmak suretiyle katılımcılara ulaşılmıştır. Ankette yer alan tüm sorular zorunlu olarak doldurmayı gerektirmektedir. Katılımcılar istedikleri zaman ankette ayrılabilmektedir. Submit butonuna basarak görüşlerini paylaşan tüm katılımcıların gönüllü olarak araştırmaya katıldıkları kabul edilmiştir. Ayrıca bu araştırmada kullanılan ölçek Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna sunulmuş ve etik kurulun 29.04.2020 tarih ve 2020-35 sayılı kararıyla ölçeğin uygulanmasına onay alınmıştır.

Araştırmaya Katılanların Nitelikleri

Araştırma katılımcılarının %60’ı kadın, %40’ı ise erkektir. Katılımcıların yaşları 15-24 arası 38 (%22,4), 25-34 arası 75 (%44,1), 35-44 arası 38 (%22,4), 45 ve üzeri 19 kişi (%11,2) dir. Medeni durumları bakımından %58,8’i bekar, boşanmış veya dul kalmış, %41,2’si ise evli bireylerden oluşmaktadır. Öğrenim düzeyleri; 14 kişi ortaokul+lise (%8,2), 98 kişi üniversite (%57,6), 40 kişi yüksek lisans (%23,5) ve 18 kişi doktora (%10,6) mezundur. Mesleki özellikleri bakımından ise katılımcıların; %32,9’u memur, %11,8’i akademisyen, %9,4’ü işçi, %21,2’si öğrenci, %8,8’i serbest meslek ve %15,9’u işsiz, emekli ve ev hanımlarından oluşmaktadır. Katılımcılardan sadece 13 kişi (%7,6) bir çevre organizasyonuna üyedir. Buna karşılık 157 kişi (%92,4) herhangi bir çevre organizasyonuna üye değildir.

Uygulama

Ölçeğin oluşturulması sürecinde literatür incelenmiş ve daha önce geliştirilen ölçekler analiz edilmiştir. Önceki çalışmalardan bazı ifadeler alındığı gibi, literatürle uyumlu yeni ifadeler üretilmiştir. Bu aşamadan sonra ölçek maddeleri dört alan uzmanı tarafından gözden geçirilmiştir. Ayrıca dil uygunluğu bakımından da bir dil uzmanı tarafından ölçek maddeleri kontrol edilmiştir. Ardından çevre ile ilgili tutumlar üzerinde etkili olacağı düşünülen değişkenler belirlenerek anket formu oluşturulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, tutumlar üzerinde etkisi olduğu varsayılan ve kontrol edilmesi gereken bir kısım değişkenlerden, ikinci bölüm tutumun bilgi ve duygu öğelerini belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm ise çevreye yönelik davranışları içermektedir. İkinci ve üçüncü bölüm likert tipi 5 dereceli bir ölçekten oluşturulmuştur. İkinci bölümde “Kesinlikle Katılmıyorum”dan “Kesinlikle Katılıyorum”a kadar; üçüncü bölümde ise “Asla”dan “Her Zaman”a kadar 5 dereceli katılma düzeyi ifadeleri yer almaktadır.

Anket formunda birinci bölüm 9 ifadeden, ikinci bölüm 15 ifadeden ve üçüncü bölüm ise 16 ifadeden oluşmaktadır. Anket formu Google form haline dönüştürülerek internet üzerinden katılımcılara mail yolu ile ulaştırılmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde formun geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla formda yer alan ifadelerin en az beş katı katılımcıya başvurmak gerekmektedir (Şahin ve Öztürk, 2018). Bu çerçevede ölçeğin ön uygulaması için toplam 170 katılımcının görüşüne başvurulmuştur.

Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları ile çözümlenmiştir. Öncelikle SPSS programı aracılığıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonucu 31 ifadeden 20’sinin 5 faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. AMOS programı ile elde edilen faktörler doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu istatistiklerin yanında güvenilirlik analizleri, korelasyon analizleri ve çeşitli demografik özelliklerin kontrol edilmesi amacıyla t-test ve ANOVA analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulardan anlamlı olanlar tablolar halinde verilmiştir.

Bulgular

Çevreye yönelik tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğini tespit etmek amacıyla bir dizi istatistik uygulanmıştır. Öncelikle SPSS programı vasıtasıyla açımlayıcı faktör analizi, korelasyon analizleri ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır.

Boyutlar	İtem Sayısı	Toplam	% varyans	Kümülatif
Bilgi/Duygu	8	5,247	26,237	26,237
Geri Dönüşüm	4	2,708	13,540	39,777
Duyarlı Davranış	3	2,178	10,889	50,666
Özenli Davranış	3	1,917	9,583	60,249
Enerji/Ürün Tasarrufu	2	1,409	7,044	67,293

KMO = ,845 Bartlett's Test of Sphericity:=1868,928 Sig= 0,000

Tablo 1: Toplam Varyans Açıklama Düzeyi

Ölçekte yer alan ve çevreye yönelik bilgi/düşünce ve duygu düzeyini ölçen 15 madde ile çevreyi korumaya yönelik davranışları ölçen 16 madde, faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz neticesinde toplam 5 faktör ortaya çıkmıştır. Bilgi/duygu ve düşünce düzeyine yönelik ifadelerden 7 ifade (G2, G5, G9, G12, G13, G14, G15) modele girmemiştir. Birinci faktörde yer alan G1, G3, G4, G6, G7, G8, G10, G11 tek bir faktör altında yer almış ve “bilgi/duygu” adı verilmiştir. Bilgi/duygu faktöründe en düşük faktör yükünü G4 ,555 ve en yüksek faktör yükünü ise G8,942 ifadeleri almıştır.

Ölçeğin ikinci bölümünü oluşturan ve çevreyi korumaya yönelik davranışlardan oluşan 16 ifade, dört alt faktör altında toplanmıştır. D13, D14, D15 ve D16 ifadeleri bir alt faktörde toplanmış ve “geri dönüşüm” olarak adlandırılmıştır. En düşük faktör yükünün ,721 en yüksek faktör yükünün ise ,797 olduğu tespit edilmiştir. D12, D5 ve D1 bir alt faktör altında toplanmış ve “duyarlı davranış” olarak isimlendirilmiştir. Duyarlı davranış alt boyutunda ise D12,661 faktör yüküyle en düşük değeri, D5 ,844 faktör yüküyle en yüksek değeri almıştır. D3, D7 ve D8 ifadeleri bir alt faktör altında toplanmış ve “özenli davranış” olarak isimlendirilmiştir. D3 ,665 değeri ile en düşük, D7 ,763 değeri ile en yüksek faktör yükünü almıştır. D9 ve D10 bir alt faktör oluşturmuş ve “enerji/ürün tasarrufu” olarak isimlendirilmiştir. D9 ,570, D10 ise ,865 faktör yükü almışlardır. Bir faktör altında en az iki ifadenin bulunması yeterli görüldüğünden (Durmuş vd., 2016, 84) 5. Faktörün ölçekte yer almasına karar verilmiştir. D2, D4, D6 ve D11 ise modele girmemiştir. Ayrıca psikometrik özelliklerine bakılmış, ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış ve Kaiser-Mayer-Olkin parametresinin ve Bartlett testinin verilerin faktör analizi için uygun ve yeterli olduğu bulunmuştur. [KMO = .845; Bartlett's Test of Sphericity: 1868,928; p = 000].

Bilgi/duygu boyutu, varyansın %26,23'ünü açıklamaktadır. Yani çevre ile ilgili bir değişimin %26,23'ü bireyin çevreye yönelik bilgi ve duygularıyla açıklanabilmektedir. Geri dönüşüm boyutu ise toplam varyansın %13,54'ünü açıklarken, duyarlı davranış %10,88'ini, özenli davranış %9,58'ini ve enerji/ürün tasarruflu ürün kullanımı ise, %7,04'ünü açıklamaktadır. 5 faktörün toplam varyansın %67,29'unu yani varyansın yarısından fazlasını açıkladığı Tablo 1 verilerinden anlaşılmaktadır. Tablo 1 verileri doğrultusunda 20 ifadeden oluşan “Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği” (ÇYTÖ) 5 faktörlü bir yapı ortaya koymaktadır.

Maddeler	Ort.	S.S.	Toplam r Değeri Korelasyonu*	α	Standart Regresyon Ağırlıkları				
					Duy.	GD	DU	ÜK	ET
Bilgi/Duygu (B/D)	4,71	,569		,918					
1. Madde (G8)	4,86	,589	,904		,965	~	~	~	~
2. Madde (G10)	4,89	,555	,898		,947	~	~	~	~
3. Madde (G1)	4,86	,664	,880		,894	~	~	~	~
4. Madde (G7)	4,78	,657	,833		,851	~	~	~	~
5. Madde (G3)	4,74	,732	,762		,747	~	~	~	~
6. Madde (G11)	4,62	,822	,717		,635	~	~	~	~
7. Madde (G6)	4,61	,859	,721		,590	~	~	~	~
8. Madde (G4)	4,36	,964	,652		,461	~	~	~	~
Geri Dönüşüm (GD)	3,85	,858		,823					
1. Madde (D14)	3,88	1,019	,659		~	,715	~	~	~
2. Madde (D13)	4,04	1,163	,668		~	,697	~	~	~
3. Madde (D16)	3,99	,967	,676		~	,752	~	~	~
4. Madde (D15)	3,51	1,100	,737		~	,761	~	~	~
Diğerlerine Uyarı (DU)	4,23	,682		,760					
1. Madde (D12)	4,41	,758	,772		~	~	,689	~	~
2. Madde (D5)	4,15	,868	,856		~	~	,729	~	~
3. Madde (D1)	4,15	,861	,836		~	~	,738	~	~

Özenli Davranış (ÖD)	4,36	,625		,659					
1. Madde (D8)	4,18	,899	,811		~	~	~	,683	~
2. Madde (D7)	4,48	,740	,740		~	~	~	,581	~
3. Madde (D3)	4,43	,791	,760		~	~	~	,615	~
Enerji/Ürün Tasarr. (ET)	4,05	,878		,492					
1. Madde (D9)	3,81	1,226	,869		~	~	~	~	,482
2. Madde (D10)	4,29	,919	,752		~	~	~	~	,678
Faktör Korelasyonları									
Bilgi/Duygu					~	,085	,144	,067	,137
Geri Dönüşüm					,085	~	,467*	,423*	,405*
Diğerlerine Uyarı					,144	,467*	~	,473*	,372*
Özenli Davranış					,067	,423*	,473*	~	,371*
Enerji/Ürün Tasarrufu					,137	,405*	,372*	,371*	~
Koruma Davranışı Üst Faktörü					,137	,849*	,747*	,713*	,663*
Mod Uygunluk İstatistikleri									
χ^2	286,535								
Df	160								
χ^2/df	1,791								
GFI	,869								
AGFI	,828								
NFI	,853								
RFI	,826								
IFI	,930								
TLI	,915								
CFI	,928								
SRMR	,057								
RMSEA	,068								

* r değeri $p=,001$ düzeyinde anlamlıdır.

Toplam Cronbach's Alpha= ,845'dir.

Tablo 2: Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği için tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik istatistikleri ve doğrulayıcı faktör analitik bulguları

Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği için tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik istatistikleri ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Buradan hareketle bilgi/duygu faktör ortalamalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. r değerlerinin ,652 ile ,904 arasında değiştiği ve korelasyonun $p=,000$ düzeyinde anlamlı olduğu anlaşılmıştır. Çevreye yönelik bilgi ve duyguyu ölçen ve sekiz ifadeden oluşan 1. Faktörün α değerinin yüksek ($\alpha=,918$) olduğu, dolayısıyla iç tutarlılığının da yüksek olduğu söylenebilir. Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre standart regresyon ağırlıklarına bakıldığında en düşük değerin ,461 olduğu görülmektedir.

Tablo 2 verilerinden toplumun, kullanılan ürünlerin geri dönüşümüne yönelik davranışlarını ölçen alt boyutta elde edilen ortalamaların, ölçeğin diğer boyutlarından elde edilen ortalamalara göre düşük olduğu anlaşılmaktadır (ort=3,85). Bu çerçevede katılımcıların çevreye yönelik en

düşük davranışının geri dönüşüme kazandırma alanında olduğunu söylemek gerekir. Maddeler arası korelasyonu gösteren r değerlerinin ,659 ile ,737 arasında değiştiği ve korelasyonun $p=,000$ düzeyinde anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Geri dönüşüm boyutunun iç tutarlılığı çerçevesinde yapılan güvenilirlik testi sonuçlarına göre, alfa değeri yüksek ($\alpha=,823$) çıkmıştır. Standart regresyon ağırlıklarına bakıldığında en düşük değer ,697 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu istatistiki bilgiler doğrultusunda ölçeğin bu alt boyutunun geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edeceği söylenebilir.

Bireylerin çevreye yönelik uygun olmayan davranışlarda bulunan kişileri uyarmasına yönelik davranışları ölçen 3. faktör, üç ifadeden oluşmaktadır. Analiz sonuçları, ortalamaların yüksek olduğunu ortaya koymaktadır ve iç tutarlılığı ifade eden alfa değerinin ($\alpha=,760$) uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Standart regresyon analiz sonuçları ,689 ile ,738 arasında değiştiği bulunmuştur. Buna göre 3. faktörün “duyarlı davranış” davranışını ölçme kabiliyetinde olduğu söylenebilir.

Özenli davranış ölçmek üzere oluşturulan ifadelerden oluşan 4. faktör altında üç ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerin ortalamalarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Alfa değerinin ($\alpha=,659$) ise istatistiki anlamda uygun olduğu söylenebilir. Maddeler arası korelasyonu ifade eden r değerleri incelendiğinde yüksek bir korelasyonun olduğu anlaşılmaktadır. Faktör ifadelerinin aldığı standart regresyon değerlerinin en düşüğünün ,581 olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda faktörün özenli davranışları ölçmeye uygun olduğu görülmüştür.

Enerji/ürün tasarrufu sağlayacak ürünleri kullanmaya yönelik davranışları ölçen alt boyutu iki ifadeden oluşmaktadır. Tablo 2 verilerinden bu ifadelerin ortalamalarının genel olarak yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Aldığı korelasyon değerlerinin güçlü, Alfa değerinin ise $\alpha=,492$ kabul edilebilir bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Standart regresyon analizleri bakımından ise bir ifade ,482 değer alırken, diğeri ,678 değer almıştır.

Ölçeğin açılımlı faktör analizi neticesinde ortaya çıkan beş faktör arasındaki ilişki ve etkileşime bakıldığında, geri dönüşüm, duyarlı davranış, özenli davranış ve enerji/ürün tasarrufu boyutları arasında yüksek düzeyde ve anlamlı ($p=,000$) bir korelasyon söz konusudur. Bu bulgu, ölçeğin ifade edilen dört boyutunun bütünlük oluşturduğuna işaret etmektedir. Ancak ilk faktörü oluşturan “bilgi/duygu” boyutu diğer hiçbir alt boyutla ilişki ve etkileşim içerisine girmemiştir ($p > 0,05$). Bu bulgular doğrultusunda birinci faktörün diğer faktörlerden farklı bir boyutu ölçtüğü söylenebilir.

AMOS analiz programı ile elde edilen ölçek faktörlerinin uygunluğu test edilmiştir. Modelin minimum tutarsızlığını ifade eden ve ki-kare istatistiğini içeren CMIN ($X^2= 286,535$) değeri, serbestlik derecesini ifade eden Df ($Df=160$), minimum tutarsızlığın, serbestlik derecesine bölümü ile elde edilen CMIN/Df ($1,791$) $p=,000$ düzeyinde anlamlıdır. Modelin uygunluğuna işaret eden diğer bir gösterge ise uyum iyiliği (GFI) indeksidir. 1 mükemmel bir uyumu göstermektedir. Bu araştırmada ise GFI=,869 olarak hesaplanmıştır. Yani yeni tasarlanan ölçek faktörleri arasında uyum iyiliği indeksinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Buna ilaveten düzeltilmiş uyum iyiliği indeksinin (AGFI) de kabul edilebilir düzeyde olduğu ($AGFI= ,828$) görülmektedir (Byrne, 2010, 77). Normal fit indeksi (NFI) modelin 0 hipotezine uygunluğunu araştırmaktadır. Bu değer ,90 üzerinde olması iyi bir uyumu gösterdiği ifade edilse de (Byrne, 2010, 78), bazı araştırmacılara göre ise 0 ile 1 arasında 1'e yakın bir değer alması kabul edilebilir olarak görülmektedir (Blunch, 2008, 114). NFI indeksi bu araştırmada ,853 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre çok güçlü bir uyumu sağlama da kabul edilebilir bir değer olduğu söylenebilir. Göreceli uyum indeksi olarak ifade edilen RFI değerinin ise ,826 olduğu tespit edilmiştir. RFI indeksi için kabul edilebilir değer ,90 üzerinde olduğu düşünüldüğünde, bu araştırmada elde edilen değer biraz düşük ($RFI=,826$) olduğu söylenebilir. Artırımlı/Fazlalık uyum indeksi olarak ifade edilen IFI (Incremental fit index)'nin 1'e yakın olması mükemmel bir uyumun olduğunu göstermektedir. ,88 - ,98 arası değer, modelin uyumlu olduğuna işaret etmektedir. Bu araştırmada ise $IFI=,930$ olarak tespit edilmiştir. Moment yapılarının analizi üzerine kurgulanan Tucker-Lewis index (TLI), 0 - 1 arasında değer alması beklenmektedir. 1'e yaklaştıkça uyum mükemmelleşir. ,90 üzeri değerler uyumun olduğunu göstermektedir. Bu araştırma da

ise TLI=,915 olarak hesaplanmıştır. Yani güçlü bir uyumun olduğu ortaya çıkmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), 0 ila 1 arasında bir değer alması beklenen bu göstergenin değeri 1'e yaklaştıkça uyum mükemmelleşir. Bu araştırmada ise CFI değeri ,928 olarak tespit edilmiştir. Buna göre uyum mükemmel yakın denilebilir. Artık değerlerin kare kök ortalaması olarak ifade edilen RMR değeri, 0'a yaklaştıkça uyum mükemmelleşmektedir. Standart değerler kullanılan SRMR'ye "uyum iyilik indeksi" denir. Bu araştırmada SRMR= ,057 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre uyum mükemmel yakındır denilebilir. Yaklaşım hatasının kare kök ortalaması olarak uyum hakkında bilgi veren bir diğer gösterge RMSEA'dır. Bu indeksin ,01-,14 arasında bir değer alması beklenmektedir. 0'a yaklaşan değerler mükemmel bir uyuma sahiptir. Bu çerçevede bu araştırmada da uyumun mükemmel yakın olduğu söylenilebilir (RMSEA= ,068) (Kline, 2011; Schermelleh-Engel et al., 2003; İlhan ve Çetin, 2014).

Demografik Özelliklerin Çevreye Yönelik Tutumlara Etkisi

Araştırmanın bu aşamasında bazı değişkenlerin çevreye yönelik tutumlar üzerinde farka yol açıp açmayacağı kontrol edilmiştir. Bu çerçevede, demografik değişkenlerle ölçek faktörleri arasında yapılan t-test ve ANOVA sonuçları ele alınmıştır.

Tablo 3 verileri incelendiğinde cinsiyet, Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin "duyarlı davranış" alt boyutu dışında hiçbir boyutta farka yol açmadığı görülmüştür. Bilgi/duygu ve enerji/ürün tasarrufu boyutlarında anlamlılık düzeyine ulaşmasa da erkeklerin ortalaması daha yüksek iken geri dönüşüm, duyarlı davranış, ürün kullanımı alt boyutlarında ise kadınların ortalamalarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bilgi/duygu faktörü dışındaki dört alt faktörün oluşturduğu davranış boyutunun aldığı ortalamalar bakımından da kadınların ortalamasının erkeklere nazaran daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3 verilerinden duyarlı davranış alt başlığında cinsiyetin fark oluşturduğu anlaşılmaktadır ($p < ,005$). Gruplar arası farkın hangi yönde ortaya çıktığını anlamak için grup ortalamalarına bakıldığında kadınlar lehine ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre kadınlar çevreye yönelik olumsuz davranışta bulunan kişileri, erkeklere nazaran daha fazla uyardıkları anlaşılmaktadır.

Faktörler	Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	t	p
Bilgi/Duygu	Kadın	102	4,70	,667	-,349	,727
	Erkek	68	4,73	,383		
Geri Dönüşüm	Kadın	102	3,87	,776	,291	,771
	Erkek	68	3,83	,972		
Duyarlı davranış	Kadın	102	4,35	,628	2,888	,004
	Erkek	68	4,05	,725		
Ürün Kullanımı	Kadın	102	4,37	,647	,333	,740
	Erkek	68	4,34	,595		
Enerji/Ürün Tasarrufu	Kadın	102	3,98	,949	-1,268	,207
	Erkek	68	4,15	,754		
Davranış Boyutu	Kadın	102	4,13	,545	,747	,456
	Erkek	68	4,06	,627		

Tablo 3: Cinsiyet ve Çevreye Yönelik Tutumlar Üzerine t-test

Ölçeğin toplamından elde edilen puanlar ve gruplar arası farklar bakımından da alt boyutlarla benzer sonuçlar elde edilmiştir. Önemli düzeyde fark ortaya çıkan gruplardan en düşük ortalamayı 25-34 (ort= 4,09) yaş grubu elde ederken ikinci sırada 25-34 (ort= 4,33) yaş grubunun geldiği ve en yüksek ortalamaya ise 45-54 (ort= 4,52) yaş grubunun elde ettiği görülmektedir (Tablo 4).

Faktörler	Yaş	N	Ort.	S.S.	F	P	Scheffe
Bilgi/ Duygu	15-24	38	4,40	1,034	5,772	,001	15-24 ile 25-34; 45-54 arasında
	25-34	75	4,83	,203			
	35-44	38	4,72	,417			
	45-54	19	4,86	,174			
Geri Dönüşüm	15-24	38	3,65	,791	1,540	,206	
	25-34	75	3,89	,927			
	35-44	38	3,82	,779			
	45-54	19	4,15	,808			
Duyarlı Davranış	15-24	38	4,09	,670	1,839	,142	
	25-34	75	4,35	,729			
	35-44	38	4,10	,605			
	45-54	19	4,29	,607			
Ürün Kullanımı	15-24	38	4,17	,692	1,559	,201	
	25-34	75	4,42	,626			
	35-44	38	4,37	,548			
	45-54	19	4,45	,600			
Enerji/ Ürün Tasarrufu	15-24	38	3,64	,950	4,256	,006	15-24 ile 25-34; 45-54 arasında
	25-34	75	4,17	,867			
	35-44	38	4,05	,786			
	45-54	19	4,36	,704			
Davranış Boyutu	15-24	38	3,89	,605	3,088	,029	15-24 ile 25-34; 45-54 arasında
	25-34	75	4,18	,578			
	35-44	38	4,07	,498			
	45-54	19	4,30	,582			
Ölçek Ortalaması	15-24	38	4,09	,509	7,087	,000	15-24 ile 25-34; 45-54 arasında
	25-34	75	4,44	,384			
	35-44	38	4,33	,403			
	45-54	19	4,52	,375			

Tablo 4: Yaş'ın Çevreye Karşı Duyarlılığı Üzerinde Etkisine Yönelik ANOVA Analizi

Çevreye yönelik tutumlar üzerinde yaş faktörünün nasıl bir farka yol açtığına ortaya konulabilmesi için ANOVA Analizi ve ortaya çıkan farkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Scheffe ve LSD testleri uygulanmıştır. 55-64 yaş grubu kategorisinde sadece 4 katılımcı bulunmasından ve grup oluşturamaması nedeniyle 55-64 yaş grubu, 45-54 yaş grubu ile birleştirilmiştir. Veri setinde yapılan bu düzenlemeden sonra uygulanan analizler sonucunda yaş, bilgi/duygu ($F=5,772$; $p < 0,05$) ve enerji/ürün tasarrufu ($F=4,256$; $p < 0,05$) alt boyutlarında farka yol açmaktadır. Dolayısıyla geri dönüşüm, duyarlı davranış, ürün kullanımı ve enerji/ürün tasarrufu alt boyutlarını kapsayan "davranış boyutu" ($F=3,088$; $p < ,05$) ortalamalarında da yaş, gruplar arası farklılığa neden olmaktadır. Ölçeğin bütünü üzerinde de yaş gruplarının ortalamaları önemli düzeyde farklıdır ($F=7,087$; $p < ,001$).

Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek maksadıyla yapılan Scheffe testi sonucunda bilgi/duygu boyutunda 15-24 yaş grubu ile 25-34 ve 45-54 yaş grupları farklılaşmıştır. Bu faktörde en düşük ortalamayı 15-24 (ort=4,40) yaş grubu almıştır, en yüksek ortalamayı ise 45-54 yaş grubu (ort=4,56) elde etmiştir. 25-34 yaş grubunun ortalaması ise 4,83'tür.

Enerji/ürün tasarrufu alt boyutunda istatistiki olarak gruplar arası fark ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında ortaya çıktığına yönelik yapılan scheffe testi sonuçlarına göre en yüksek ortalamayı 45-54 (ort=4,36) yaş grubu, ikinci sırada yüksek ortalamayı 25-34 yaş grubunun (ort=4,17) elde ettiği anlaşılmaktadır. En düşük ortalamayı ise 15-24 yaş grubu (ort=3,64) elde etmiştir (Tablo 5).

Davranış boyutuna yönelik ortalamalar arasında da anlamlı bir ilişki söz konusudur ($p<0,05$). Hangi gruplar arasında farkın oluştuğunu belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. Buna göre üç grup ortalamaları arasında fark olduğu ortaya çıkmıştır. En yüksek ortalamayı 45-54 (ort= 4,30) yaş grubu elde ederken sırasıyla 25-34 (ort= 4,18) ve 15-24 (ort= 3,89) yaş grupları gelmektedir.

Çevreye yönelik tutumlar üzerinde mesleğin herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelendiğinde sadece çevreye yönelik bilgi ve duyguları içeren (B/D) boyutunda gruplar arasında fark oluştuğu ortaya çıkmıştır. Farka yol açan faktör ile ilgili veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Faktörler	Meslek	N	Ort.	S.S.	F	P	LSD
Bilgi/ Duygu	Memur	56	4,79	,289	3,004	,013	öğrenci ile memur, işçi, serbest meslek, işçi + emekli arasında
	Akademisyen	20	4,65	,519			
	İşçi	16	4,85	,163			
	Öğrenci	36	4,41	1,035			
	Serbest Meslek	15	4,86	,185			
	İşsiz+Emekli	27	4,81	,269			

Tablo 5: Çalışılan mesleğin çevreye duyarlılık alt boyutu bakımından ANOVA analizi

Çevreye Yönelik Tutum Ölçeğinin yalnızca bilgi/duygu alt boyutunda meslek değişkeni anlamlı bir fark oluşturmuştur ($F= 3,004$; $p< 0,05$). Grupların bu boyuttan elde ettikleri ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamayı serbest meslek grubunun (ort= 4,86) elde ettiği anlaşılmaktadır daha sonra sırasıyla işçi (ort= 4,85), işsiz ve emekli (ort= 4,81), memur (ort= 4,79) ve öğrenci (ort= 4,41) yüksek ortalama elde etmişlerdir.

Yine çeşitli değişkenlerin faktörler üzerindeki etkilerinin araştırılması sürecinde herhangi bir çevre organizasyonuna üye olup-olmamanın çevreye yönelik tutumlar üzerinde fark oluşturup-oluşturmadığına bakılmıştır. t-test sonuçları çevreci bir organizasyona üye olup-olmamanın çevreye yönelik tutumlar üzerinde herhangi bir farka yol açmadığı görülmüştür (Bilgi/duygu $t=,283$, $p> 0,05$; geri dönüşüm $t=1,397$, $p> 0,05$; duyarlı davranış $t=1,245$, $p> 0,05$; ürün kullanımı $t= -,483$, $p> 0,05$; enerji/ürün tasarrufu $t= -,541$, $p> 0,05$; çevreci davranış $t= ,786$, $p> 0,05$; çevreye yönelik tutum ölçeğinin bütünü $t=,904$, $p> 0,05$).

Medeni durum da çevreye yönelik tutumlar üzerinde fark oluşturmamıştır. Yapılan t-test sonuçlarına göre evli veya bekar olmanın çevreye yönelik tutumlar üzerinde farka yol açmadığı tespit edilmiştir (Bilgi/duygu $t=-,915$, $p> 0,05$; geri dönüşüm $t=-,669$, $p> 0,05$; duyarlı davranış $t= ,411$, $p> 0,05$; ürün kullanımı $t= -1,569$, $p> 0,05$; enerji/ürün tasarrufu $t= -1,155$, $p> 0,05$; çevreci davranış $t= -,923$, $p> 0,05$; çevreye yönelik tutum ölçeğinin bütünü $t= -1,203$, $p> 0,05$).

Öğrenim düzeyi bakımından, ortaokul-lise ($n=14$), üniversite ($n=98$), yüksek lisans ($n=40$) ve doktora ($n=18$) mezunu olmanın çevreye yönelik tutumlar üzerinde herhangi bir fark oluşturup oluşturmadığının tespitine yönelik yapılan ANOVA analizi sonuçlarına göre gruplar arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır (Bilgi/duygu $F=,400$, $p> 0,05$; geri dönüşüm $F= 427$, $p> 0,05$; duyarlı davranış $F= 2,132$, $p> 0,05$; ürün kullanımı $F= 1,683$, $p> 0,05$; enerji/ürün tasarrufu $F= 1,116$, $p> 0,05$; çevreci davranış $F= 1,195$, $p> 0,05$; çevreye yönelik tutum ölçeğinin bütünü $F=1,211$, $p> 0,05$).

Tartışma

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi sürecinde öncelikle açılımlayıcı ardından da yapısal eşitlik modeli çerçevesinde doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açılımlayıcı faktör analizine tabi tutulan 31 ölçek maddesinden 20'si 5 faktör altında toplanmıştır. Ölçeğin tasarım aşamasında iki boyutta oluşturulan ifadelerden; çevreye yönelik bilgi/düşünce ve duygu düzeyini oluşturan 15 ifadeden 8'inin bir boyut altında toplandığı, çevreyi korumaya yönelik davranışları değerlendiren 16 ifadeden 12'si dört faktöre ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin KMO değeri bakımından örneklemin ve açıkladığı varyansın yeterli olduğu anlaşılmıştır.

Ölçeğin açılımlayıcı faktör analizi neticesinde ortaya çıkan beş faktör, AMOS programı aracılığıyla doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Birinci faktörü oluşturan bilgi/duygu boyutunun diğer dört faktörle anlamlılık düzeyinde bir ilişki ve etkileşimi söz konusu değilken, davranış boyutunu oluşturan 4 faktörün arasında önemli düzeyde ve güçlü bir korelasyon olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgular doğrultusunda birinci faktörün diğer faktörlerden farklı bir boyutu ölçtüğü söylenebilir. Faktör korelasyonlarına paralel bir bulgunun, faktörler arası kovaryans analizinde de ortaya çıktığı Tablo 6 verilerinden anlaşılmaktadır.

			Tahmin (T)	S.H.	T/S.H.	P
Bilgi/Duygu	<-->	Dönüşüm	-,001	,032	-,019	,985
Bilgi/Duygu	<-->	Diğerleri	,028	,026	1,076	,282
Bilgi/Duygu	<-->	Ürün	-,006	,021	-,289	,773
Tasarruf	<-->	Bilgi/Duygu	,037	,030	1,226	,220
Dönüşüm	<-->	Diğerleri	,312	,064	4,876	***
Dönüşüm	<-->	Ürün	,241	,055	4,406	***
Tasarruf	<-->	Dönüşüm	,324	,071	4,553	***
Diğerleri	<-->	Ürün	,200	,044	4,504	***
Tasarruf	<-->	Diğerleri	,241	,056	4,340	***
Tasarruf	<-->	Ürün	,203	,049	4,177	***

*** $p < ,001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6: Faktörler Arası Kovaryans Analizi

Bu veriler incelendiğinde bilgi/duygu boyutu ile diğer boyutlar arasında anlamlı ($p > ,05$) bir kovaryans oluşmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte davranışı ölçen alt boyutların kendi aralarında $p < ,001$ anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu istatistiki veriler çerçevesinde bilgi/duygu boyutunun, diğer alt boyutlarla birlikte değişim göstermediği, bununla beraber geri dönüşüm, duyarlı davranış, özenli davranış ve enerji/ürün tasarruflu ürün kullanma alt boyutlarının birlikte değiştiği söylenebilir. Bu doğrultuda, çevreye yönelik davranışları ölçen bu dört alt boyut aslında kendi içinde bir üst boyutta toplandığı söylenebilir. Bu duruma göre “bilgi/duygu” ve “çevreci davranışlar” isimleriyle iki üst boyutlu bir yapı olarak da değerlendirilebilir.

Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği için uygulanan tanımlayıcı ve güvenilirlik istatistikleri ile doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre ölçeğin birinci boyutunu oluşturan bilgi/duygu faktör ortalamalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular çerçevesinde ölçeğin birinci boyutunu oluşturan 8 ifadenin çevrenin korunmasına yönelik bilgi/düşünce ve duyguları ölçmeye kabiliyetli bir yapı oluşturduğu söylenebilir.

Ölçeğin bütünü ve elde edilen 5 faktör ayrı ayrı güvenilirlik (Reliability) testine tabi tutulmuştur. Ölçeğin bütününe yönelik Cronbach's Alpha değeri ,845'dir. Cronbach's Alpha $> ,70$ olması nedeniyle ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğu kabul edilebilir (Büyüköztürk, 2003; Durmuş vd., 2016). Dolayısıyla ÇYTÖ'nin iç tutarlılığının yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

AMOS programı ile kurulan modelin uyumuna yönelik yürütülen analizlerin genel olarak faktörlerin uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bazı indeksler (GFI, AGFI, NFI ve RFI) ,90 altında bir değer olsa da diğer indekslerin (IFI, TLI, CFI) değerlerinin ,90'nın üzerinde bir uyumluluğa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak yukarıdaki indekslerde 0 ila 1 arasında bir değer alması gerektiği, 1'e yaklaşan değer varsa güçlü bir uyum olduğu literatürde (Byrne, 2010; Blunch, 2008) yer almaktadır. Modelin uyumunu gösteren X2 değeri örneklem sayısı gibi özelliklerden de etkilenmektedir. Özellikle örneklem sayısı küçük olduğunda modelin uygunluğu konusunda kararları CFI ve RMSEA indekslerine dayandırmak daha uygun olacaktır (Byrne, 2010, 176). Yaklaşım hatasının kare kök ortalaması, bağlamında modelin uyumunu gösteren RMSEA ,01 ila ,10 arası bir değer alması beklenir. 0'a yaklaşan değer daha güçlü bir uyuma işaret etmektedir. Örneklem varyanslarının ve kovaryanslarının, modelin doğru olduğu varsayımı altında elde edilen tahminlerinden farkını analiz eden SRMR değeri ise < ,10 olması, modelin uyumuna işaret etmektedir. 0 değeri mükemmel bir uyumu göstermektedir. Bu araştırmada CFI= ,928; RMSEA= ,068 ve SRMR değeri ,057'dir. Bu bulgular neticesinde kurulan modelin uyum iyiliğinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cinsiyetin çevreye yönelik tutumlar üzerinde fark oluşturan bir değişken olup-olmadığı kontrol edildiğinde, kadın veya erkek olmanın sadece duyarlı davranış faktöründe önemli olduğu anlaşılmaktadır. Faktörden elde edilen ortalamalar dikkate alındığında kadınların, diğer kişilerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını erkeklere nazaran daha fazla uyarma eğiliminde oldukları görülmektedir. Erkekler genel olarak fiktörel düzeyde çevreci bir yönelime kadınlara nazaran az da olsa daha güçlü yönelim içerisinde olsa da bu durumu davranışa geçirmede kadınlar daha olumlu tutumlara sahiptirler. Tablo 3 verilerine göre, erkekler; bilgi/duygu boyutu ve davranış boyutunun enerji/ürün tasarrufu alt boyutunda anlamlılık düzeyinde olmasa da kadınlara nazaran daha yüksek ortalama elde ederken, diğer boyutlarda kadınların ortalaması erkeklerden daha yüksektir. Bu durum erkeklerin çevre konularına daha ağırlıklı olarak teorik yaklaşımlı, buna karşılık kadınların uygulama odaklı olmaları ile açıklanabilir. Çünkü davranış boyutu oluşturan konularda kadınların daha duyarlı olması bu davranışlardaki ortalamalarının erkeklere nazaran daha olumlu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Geri dönüşümlü ürünlerin kullanılması ve atıkların geri dönüşüme atılması, tek kullanımlık temizlik ürünleri, su ve kağıt tasarrufu gibi konular ağırlıklı olarak kadınların duyarlılık gösterdiği alanlar olurken, enerji/ürün tasarruflu ürün kullanılması gibi tasarrufa yönelik konularda erkeklerin duyarlılıklarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Kadınların çevreye karşı duyarsız davranışlar içerisinde bulunan diğer bireyleri uarması davranışında anlamlılık düzeyinde daha yüksek ortalamaya sahip olmasının sebebi kadınların böyle bir uyarı karşısında erkeklere nazaran saldırgan davranışlara daha az maruz kalması olabilir. Bir erkeğin tanımadığı başka bir kadını veya erkeği uarması ile bir kadının tanımadığı bir kadını veya bir erkeği uarmasından daha büyük tepkiyle karşılaşacağı gözlemlere dayanılarak söylenebilir.

Yapılan gruplar arası karşılaştırmada yaş faktörünün çevreye yönelik tutumların, bilgi/duygu ve enerji/ürün tasarrufu faktörleri üzerinde önemli düzeyde farka yol açtığı Tablo 4 verilerinden anlaşılmaktadır. Grupların ortalamaları incelendiğinde; en düşük ortalamayı 15-24 yaş grubunun elde ettiği, en yüksek ortalamaya ise 45-54 yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda 35-45 yaş grubu dışında yaşın artmasına bağlı olarak ortalamalarda da artış olduğu söylenebilir. Ayrıca davranış boyutu ve ölçeğin bütünü bakımından da gruplar arası fark olduğu ortaya çıkmıştır. Davranış boyutu ve ölçek maddelerinin toplamında da en düşük ortalamayı gençler elde ederken (15-24), en yüksek ortalamayı olgun yaş grubundaki bireyler (45-54) elde etmişlerdir. Yine 35-44 yaş grubunda bir düşüş olmakla birlikte yaşın artışına bağlı olarak tutumlarda da artışın olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar çerçevesinde yaş ile çevreye yönelik tutumlar arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve bu durum yaş ile birlikte insanların tabiatın ve çevrenin önemini daha iyi kavramaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer sonuçların elde edildiği çalışmalar mevcuttur. Örneğin Yaraş vd. (2011) yaptıkları çalışmalarında 20 yaşından küçük olanların çevre bilincinin

diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğu, en yüksek çevre bilincinin ise 50-59 yaş grubunda olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Ayten (2010), bireylerin yaşla birlikte çevreyi korumaya yönelik davranış eğilimlerinin arttığını belirtmiştir.

Çevreye yönelik tutum ölçeğinin bütünü ve faktörleri üzerinde mesleğin nasıl bir fark oluşturduğunu belirlemeye yönelik yapılan ANOVA analizi neticesinde mesleğin sadece bilgi/duygu boyutunda önemli bir fark oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 5 verilerine göre bilgi/duygu boyutunda en düşük tutuma sahip olan grubun öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık en yüksek ortalamayı ise serbest meslek sahiplerinin elde ettiği, ikinci sırada ise en yüksek ortalamaya işçilerin sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle öğrenci olan genç neslin, daha uzun kullanacağı çevreye yönelik daha güçlü tutumlara sahip olması beklenirken, daha çok serbest meslek sahibi ve işçilerin çevreye yönelik güçlü tutumları olması, olgunlaşma ve ekonomik güce ulaşma ile ilişkili olabilir. Ayrıca akademisyenlerin çevreye yönelik tutumlarının öğrencilerden sonra en düşük ikinci sırada gelmesi şaşırtıcıdır. Duru ve Şua (2013) tarafından yapılan çalışmada da meslek türleri ile; "Geri dönüşümlü ürünleri kullanma eğilimi ve çevre sorumluluk bilinci" faktörüne ilişkin ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ve bu konuda en yüksek puan ortalamasına sahip grubun serbest meslek sahipleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir çevreci organizasyona üye olmanın çevreye yönelik tutumlar üzerinde önemli düzeyde fark oluşturacağı varsayılmasına rağmen analiz sonuçları böyle bir iddiayı desteklememiştir. Bunun sebepleri altında Türkiye'de çevreci organizasyonların etkinliğinin yeterli düzeyde olmadığına bağlanabilir. Analizlerin de ortaya koyduğu şekliyle 170 kişilik katılımcıdan sadece 13'ü çevreci bir organizasyona üyedir.

Çevreci tutumlar üzerinde etkisi kontrol edilen faktörler arasında yer alan medeni durumun ve öğrenim düzeyinin çevreye yönelik tutumlar üzerinde önemli bir fark oluşturmadığı anlaşılmıştır. Benzer çalışmalardan Ayten (2010) tarafından yapılan çalışmada evlilerin bekarlara göre çevreci davranışlar yapmaya daha eğilimli oldukları ortaya çıkmıştır. Yücel vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada ise çevresel değerlerin eğitim kriteri ile ilişkisinin incelenmesinde, üniversite mezunlarının tüm çevresel değerler için diğer gruplara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduklarını bulmuşlardır.

Sonuç

Yürütülen faktör analizi ve AMOS doğrulayıcı faktör analizleri sonucu elde edilen değerler bağlamında "Çevreye Yönelik Tutum Ölçeği" (ÇYTÖ)'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Çevre bilinci; evde başlayıp, sonrasında okulda pekiştirilerek sağlamlaştırılması gereken önemli bir olgudur. Çevre bilincinin yaşa, kültüre, eğitim seviyesine bağlı olmaksızın toplumun her kesimine yayılması, her bireyin kendi yaşam döngüsü içerisinde sağlıklı ve temiz bir çevreye bireysel katkı sağlaması çevrenin sürdürülebilir kullanımı adına tüm toplumun katkı sunmasını sağlayacaktır. Bu sebeple toplumun çevreye yönelik bilincini yükseltecek çalışmaların artırılması önem arz etmektedir. Ayrıca birtakım kişisel değerler ile çevreye yönelik tutumlar arasındaki ilişkileri tespit ve tasvir edecek çalışmaların yapılması, çevreye yönelik tutumların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

Alkaya, A., Çoban, S., Tehci, A., Ersoy, Y. (2016). Çevresel Duyarlılığın Yeşil Ürün Satın Alma Davranışına Etkisi: Ordu Üniversitesi Örneği. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (47), 121-134.

Alp, E., Ertepinar, H., Tekkaya, C., Yılmaz, A. (2006). A Statistical Analysis of Children's Environmental Knowledge and Attitudes in Turkey. International Research in Geographical and Environmental Education, 15(3), 210-223.

Aydın, F., Kaya, H. (2011a). Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının Değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (24), 229-257.

Aydın, F., Kaya, H. (2011b). Secondary Education Students' Thoughts and Behaviours towards Environment (Karabuk Sample-Turkey). *American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental*, 10(2): 248-256.

Ayten, A. (2010). 'Sahip Olma'mı 'Emanet Görme'mi'?-Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 203-233.

Berberoğlu, G. ve Tosunoğlu, C. (1995). Exploratory and Confirmatory Factor Analyses of 15. an Environmental Attitude Scale (EAS) for Turkish University Students. *The Journal of Environmental Education* 26(3), 40-43.

Blunch, N. J. (2008). *Introduction to Structural Equation Modelling Using SPSS and AMOS*. London: Sage.

Büyüköztürk, Ş. (2003). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA.

Byrne, B.M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS*. New York- London: Routledge.

Çabuk, B. & Karacaoğlu, Ö.C. (2003). Üniversiteli Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1), 189-198.

Deniş, H., Genç, H. (2007). Çevre Bilimi Dersi Alan Ve Almayan Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumları ve Çevre Bilimi Dersindeki Başarılarının Karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 20-26.

Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2016). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta.

Duru, M. N. ve Şua, E. (2013). "Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri", *Ormanlık Dergisi*, 9 (2), 126-136.

Işıldar, G.Y., Yıldırım, F. (2008). The Effectiveness of Environmental Education on Environmentally-Sensitive Behaviors. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 13.

İlhan, M., Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42.

Kalkan, T., Gürsoy, B., Salalı, E., Erdoğan, N., Erdem, Ü. (2012). Çevre Eğitimine Evrensel Bir Bakış. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 69-73.

Kayalı, H. (2010). Sosyal bilgiler, Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (21), 258-268.

Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (3rd ed.). New York, NY: Guilford Press.

Oğuz, D., Çakıcı, I., Kavas, S. (2011). Yükseköğretimde Öğrencilerin Çevre Bilinci. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 34-39.

Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., Nehir, S. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2005:4 (6).

Rubio JL. (1995). Desertification: Evolution of a Concept. In *Desertification in a European Context: Physical and Socio-economic Aspects*, Fantechi R, Peter D, Balabanis P, Rubio JL (eds). EUR 15415, Office for Official Publications of the European Communities: Brussels, Belgium; 5-13.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.

Soran, H., Morgil, F. İ., Yücel, S., Atav, E., Işık, S. (2000). *Biyoloji Öğrencilerinin Çevre Konularına*

Olan İlgilerinin Araştırılması Ve Kimya Öğrencileri İle Karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(18).

Şahin, M. G., ve Öztürk, N. B. (2018). Eğitim Alanında Ölçek Geliştirme Süreci: Bir İçerik Analizi Çalışması. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(1), 191-199.

Şama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2); 99-110.

Şenyurt, A. Temel, A. B. & Özkahraman, Ş. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Konulara Duyarlılıklarının İncelenmesi. S.D.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi.2(1); 8-11.

Şimşekli, Y. (2004). Çevre Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Çevre Eğitimi Etkinliklerine İlköğretim Okullarının Duyarlılığı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 83-92.

Taycı Ünal, F. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum, Bilgi, Duyarlılık ve Aktif Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma-Çorlu Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Uzun, N., Sağlam, N. (2006). Orta Öğretim Öğrencileri İçin Çevresel Tutum Ölçeği Geliştirme ve Geçerliliği. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 240-250.

Yalınkılıç MK., Arpa, NY. (2005). Türkiye'deki Korunan Alanlar ve Ekoturizm. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı, 3-13, Isparta.

Yaraş, E., Akın, E. ve Şakacı, B. K. (2011). "Tüketicilerin Çevre Bilinci Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". Öneri Dergisi, 9(35), 117-126.

Yeşil, M. (2016). Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci. Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4(10), 867-876.

Yeşilyurt, S., Gül, Ş., Demir, Y. (2013). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci ve Çevresel Duyarlılığı: Ölçek Geliştirme Çalışması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(25).

Yılmaz, A., Morgil, İ., Aktuğ, P., Göbekli, İ. (2002). Ortaöğretim ve Üniversite Öğrencilerinin Çevre, Çevre Kavramları ve Sorunları Konusundaki Bilgileri ve Öneriler. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(22), 156-162.

Yurtseven, E., Vehid, S., Köksal, S., Erdoğan, M. S. (2010). İstanbul Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Çevresel Riskler Konusundaki Duyarlılıkları. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 24(3), 193-199.

Yücel, M., Altunkasa, F., Güçray, S., Uslu, C. ve Say, N.P. (2006). Adana'da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2:217- 228.

Yücel, SA., Morgil, I. (1998). Yüksek Öğretimde Çevre Olgusunun Araştırılması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (14): 84-94.

Summary

Environmental problems are an important global phenomenon that extends from the individual dimension to the universal dimension and concerns the whole world due to the way it is handled and its scope. Each individual should be able to offer solutions with their perspective to the concept of global pollution and contribute to the solution of the problem with their truths and must fulfill her duties in this sense. The way environmental problems are perceived by society is called "environmental awareness". In other words; Environmental awareness can also be defined as the ability of individuals who make up the society to be aware of and fulfill their duties on the environment.

Conducting effective planning studies on environmental protection can only succeed with the sensitivity of the public about the environment. Improving environmental awareness will enable

people to live in a healthier and safer environment, which will only be possible by raising people with necessary and sufficient features. Increasing awareness of the environment will also increase the success of the work carried out.

In this context, determining the environmental sensitivity of the individuals who make up the cities can provide important bases for planning studies. Education is an important step in environmental studies. Providing planners about the environment before taking the activities needed by the public, and taking action after the awareness-raising activities will provide more efficient and faster results.

The purpose of this study is to develop a new legitimate and reliable scale for measuring attitude towards the environment. Variables thought to be effective on attitude towards environment are examined. The data are collected through a survey designed as a Google form in April 2020. 170 subjects in total participated in the study. SPSS and AMOS are used when analyzing the data. A five-factor structure is achieved as a result of the exploratory factor analysis. KMO is calculated as 0,845. It is determined that scale factors are 67,293% of the variance. Cronbach's Alpha value calculated for 20 substances unfive-factfactors on the scale is,845. According to the results of the confirmatory factor analysis conducted by AMOS, it is determined that the convenience value of the scale is in between acceptable numbers. The numbers are calculated as $\chi^2 = 286,535$; $Df = 160$; $\chi^2/df = 1,791$; $GFI = ,869$; $AGFI = ,828$; $NFI = ,853$; $RFI = ,826$; $IFI = ,930$; $TLI = ,915$; $CFI = ,928$; $SRMR = ,057$; $RMSEA = ,068$. It is discovered that standard regression weights between factor substances are in between acceptable values. In accordance with the obtained data, it is realized that the scale formed two top factors. According to this, it is observed that Factor 1 measures knowledge/emotions and other four factors measure attitude towards the protection of the environment merging in one top factor (Top Factor 2).

It is determined from the inter group tests (ANOVA, t-test) that among the controlled variables; environmentalist organization membership, marital status and educational level does not lead to a difference at any dimension of the scale ($p > 0,05$) while sex led to a difference at "sensitive behavior" sub-dimension, age at "knowledge/emotions" and "energy/product saving" sub-dimensions and occupation at "knowledge/emotions" sub-dimension ($p < 0,05$). As a consequence of the analyses performed, it can be said that Attitude Towards Environment Scale (ATES) is a legitimate and reliable tool capable of measuring attitude towards the environment.

Ekler:

ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bireylerin çevre duyarlılıklarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada toplanan bilgiler, bilimsel araştırma dışında bir amaçla kullanılmayacaktır. Sorulara samimi cevap vermeniz önemlidir. İlginiz için teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz?

- a) Kadın   b) Erkek

2. Yaşınız?

- a) 15-24   b) 25-34   c) 35-44   d) 45-54   e) 55-64   f) 65 ve üzeri

3. Memleket? .....

4. Medeni durumunuz?

- a) Bekar   b) Evli

5. Öğrenim durumunuz

- Öğrenim görmedi   İlkokul   Ortaokul   Lise   Üniversite   Yüksek lisans   Doktora

6. Mesleğiniz

- Esnaf   Memur   İşçi   Ev hanımı   Serbest meslek   Öğrenci   Emekli   İşsiz

7. Herhangi bir çevre organizasyonuna üye misiniz?

- Evet   Hayır

8. Çevrenin korunması için öncelikle ne tür bir katkıda bulunmak istersiniz? (Üç tanesini işaretleyebilirsiniz)

- a) Bağışta bulunurum   b) Çevrenin korunmasında gönüllü olarak çalışırım
c) Çevreyi kirletenleri uyarırım   d) Sadece yakın çevremi uyarırım
e) Kendi adıma dikkat ederim   f) Hiç bir katkı olmaz

- g) Diğer .....

9. Sizce Türkiye'nin en önemli ilk 3 çevre sorunu nedir? (Lütfen size göre ilk 3 sorunu önem sırasına göre numaralandırınız)

Hava kirliliği	
Su kirliliği	
Toprak kirlilik	
Gürültü kirliliği	
Görüntü kirliliği	
Radyoaktif kirlilik	
Çarpık kentleşme	
Bitki ve hayvan türlerinin azalması	
Erozyon	
Diğer.....	

10. Lütfen aşağıdaki görüş ve davranış ifadelerinin karşısındaki seçeneklerden size uygun olan birini işaretleyiniz.

GÖRÜŞLER	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Bilgi/Duygu Faktörü					
1. İnsanların çevreye çöp atmaları beni rahatsız eder. (G1)					
2. Kentlerin çarpık yapılaşması beni rahatsız eder. (G3)					
3. Yaşam çevrelerinde yer alan bazı istasyonları sağlığı olumsuz etkiler. (G4)					
4. Elektriklerin lüzensuz olarak kullanılması beni rahatsız eder. (G6)					
5. Kentlerde açık yeşil alanların az olmasından rahatsızlık duyarım. (G7)					
6. Yeşil alanlara zarar verici davranışlar beni rahatsız eder. (G8)					
7. Denizlerin/doğal su kaynaklarının kirletilmesi beni üzer. (G10)					
8. Yerkürenin giderek ısınması gelecekte facialara sebep olacaktır. (G11)					
Davranış Üst Boyutu	Asla	Nadiren	Ara sıra	Çoğunlukla	Her zaman
Duyarlı Davranış					
1. Hava kirliliği konusunda insanları bilgilendirmek için çaba gösteririm. (D1)					
5. Yerlere çöp atmamaya dikkat ederim. (D5)					
12. Ağaç dikme fırsatı olursa değerlendirmek için özen gösteririm. (D12)					
Özenli Davranış					
3. Su tüketiminde tasarruf yapmaya özen gösteririm. (D3)					
7. İnsanları rahatsız edecek düzeyde gürültü çıkarmamaya özen gösteririm. (D7)					
8. Kağıtların her iki yüzünü de kullanmaya özen gösteririm. (D8)					
Enerji/Ürün Tasarrufu					
9. Tek kullanımlık kağıt ürünleri (peçete, ıslak mendil, tuvalet kağıdı vs.) konusunda her zaman tasarruflu davranırım (D9)					
10. TV, bilgisayar gibi elektronik cihazları kullandıktan sonra Stand by (uyku modu) konumunda bırakmam, kapatırım. (D10)					
Geri Dönüşüm					
13. Çevre duyarlılığı konusunda örnek olmaya çalışırım. (D13)					
14. Boş pilleri evsel atıklara karıştırmamaya ve atık pil kutusuna atmaya özen gösteririm. (D14)					
15. Çöpleri sınıflandırarak yeniden değerlendirilmesine uygun geri dönüşüm kutusuna atmaya özen gösteririm. (D15)					
16. Ambalajında geri dönüşümü olan ürünleri kullanmaya özen gösteririm. (D16)					

Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı, Öz Denetimi ve Sosyal Eğilimleri¹

Secondary School Student's Digital Game Addiction,
Self-Control and Social Tendencies

Neslihan AKSEL²

Enver SARI³

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 02.07.2019 | Kabul Tarihi: 27.06.2020

Özet

Bu çalışma ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyi ile öz denetim becerileri ve sosyal eğilimler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini ve dijital oyun bağımlılığı, öz denetim becerisi ve sosyal eğilimlerin nasıl farklılaştığının ortaya konulmasını amaçladığından ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ordu ili Ünye ilçe merkezindeki devlet ortaokullarının 7. sınıflarına devam eden 80'i kız, 88'i erkek olan 168 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi esas alınmıştır. Bu çalışmada SPSS 15.0 programı yardımıyla veriler analiz edilmiş ve spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Sonuç olarak; araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim becerileri ve sosyal eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak dijital oyun bağımlılığının öz denetim becerilerin alt boyutları olan öz denetim başarısı ve öz denetim yeterliliklerini negatif yönde düşük düzeyde yordadığı görülmüştür. Elde edilen bulgulara dayanılarak dijital oyun bağımlılığı ile başa çıkmada öz denetimin ve sosyal eğilimlerin yükseltilmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dijital Oyun, Bağımlılık, Öz Denetim, Sosyal Eğilim.

Abstract

Relational survey model was used for this research as it aims to identify the relationship between digital game addiction of secondary school students and their both self-control and social tendency, and also to reveal how digital addiction, self-control and social tendency changes game. The work group of this research is composed of 168 students -80 girls and 88 boys- studying at 7th grades of public schools in Ünye city of Ordu province in the 2017-2018 academic year. Descriptive analyzing method is based on to analyze the data. The data were analyzed by the help of the software SPSS 15.0 in this research and after analyzing the qualities of distribution, spearman correlation tests were applied. As a result, it is concluded that there is statistically no meaningful relationship between digital game addiction level, self-control abilities and social tendencies of the secondary school students who attended to this research. However, it is predicted that digital game addiction affects self-control success and self-control sufficiency which are sub-dimensions of self-control abilities, negatively and in a low level. Based on the findings, suggestions were made to increase self-control and social tendencies in coping with digital gaming addiction.

Keywords: Digital Game, Addiction, Self-Control, Social Tendency.

¹ Bu çalışma ikinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Ayrıca, 25-27 Ekim 2018 tarihlerinde Samsun'da gerçekleştirilen "20. Uluslararası Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı. Ordu, Türkiye.

E-posta: akselneslihan@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1478-3742

³ Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Giresun, Türkiye.

E-posta: enversari@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-7623-6832

Giriş

Hayatın her döneminde oyun insanlar için önemli bir etkinliktir. Berne'e (2001) göre ise hayat bir oyundan ibarettir. Oyun özellikle çocuklar ve ergenler için gelişimin önemli bir parçasıdır. Çocukluk çağından ergenlik çağına geçiş dönemi olan 10-13 yaş dönemi ortaokul öğrencileri arasında da oyun önemli bir etkinlik olarak kendini gösterir. Günümüzde ortaokul dönemi öğrencilerinin oynadıkları oyunun yerini gelişen teknoloji ile dijital oyunlar almıştır. Önceleri Türkiye'de daha çok 'bilgisayar oyunları' tanımlaması kullanılırken 2000'li yıllardan sonar dijital oyun kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Binark ve Sütçü, 2008, s. 42). Ortaokul öğrencilerinin teknolojik ürünleri oyun oynama amaçlı kullanması ve teknolojik ürünleri kullanma süresindeki artış beraberinde bağımlılık durumunu getirmiştir. Amerika Psikiyatri Derneği (American Psychiatric Association) 2013 yılında yayımlanan DSM-5 'te dijital oyun bağımlılığını internet üzerinden oyun oynama olarak ele almış, "internette oyun oynama bozuklukları" olarak tanımlanabileceği önerilmiştir.

Oyun oynamada süre, bağımlılığı etkileyen önemli bir etmendir. Oyun oynamada süreyi kontrol edebilmek ise özdenetim ile ilişkilidir. Kişinin davranışları üzerinde kontrol sağlama becerisi olarak da tanımlanabilen özdenetim, kişinin içten gelen davranışsal ya da tepkisel dürtülerini kontrol edebilme gücüdür (Tangney, Boone ve Baumeister, 2004). Dijital oyun bağımlılığı ile özdenetim arasında ilişki olduğu Kim, Namkoong, Ku ve Kim'in (2008) yaptıkları araştırma ile ortaya konulmuştur. Dijital oyun oynama ile bireyin sosyal eğilimleri arasında önemli ilişki vardır. Köse (2013) çalışmasında ergenlerin sosyalleşmesinde bilgisayar oyunlarının olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu görülmüştür. Lee ve Kim'in (2015) çalışmalarında oyun bağımlılığı üzerinde ebeveyn, arkadaş ve öğretmenlerle olan ilişkilerin etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Dijital oyunlara fazla zaman ayıran çocuklarda görülen olumsuz etkilere bakıldığında bilinçli teknoloji kullanımının önemi göze çarpmaktadır. Zamanını verimli kullanma, teknolojiden yeterli ve doğru faydalanma ve psikososyal gelişiminin tamamlanabilmesi için çocuğun özdenetim becerisi ve sosyal eğilimlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Öz denetim becerisi gelişmiş çocuğun dijital oyunları oynamada kendini kontrol edebileceği ve bağımlılık döngüsüne girmeden teknolojiden olumlu şekilde faydalanabileceği düşünülmektedir. Dijital oyunların olumsuz etkileri göz önüne alındığında sosyal uyum, şiddet eğilimi, okul ve aile ilişkisi, hedef ve idealler ile ilgili çocuğun tutumları üzerinde etkisi olduğu görülebilir. Teknolojinin bilinçli kullanımını konusunda etkili olan faktörlerin tespit edilmesi açısından bu çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Dijital oyun bağımlılığı üzerinde çocukların ve gençlerin özdenetimlerinin ve sosyal eğilimlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Dijital oyun bağımlılığının her geçen gün arttığı ve çocuklar ve gençler arasında yaygınlaştığı günümüzde, yapılan çalışmanın ileride yapılacak araştırmalara ışık tutacağından önemli görülmektedir. Bu nedenle dijital oyun bağımlılığı ile özdenetim becerisinin ilişkisinin olup olmadığı araştırmamızın konusu olmuştur.

Araştırma sonuçları incelendiğinde özdenetimin yüksek ve sosyal eğilimlerin etkin olması bağımlılık düzeyini düşürmektedir. Eğer özdenetim yükseltilir ve sosyal eğilimler daha etkin hale getirilir ise bireylerdeki bağımlılık düzeyleri düşürülebilir. Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile başa çıkma programlarının geliştirilmesinde özdenetim becerileri ve sosyal eğilimleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi önemlidir. Okullarda yapılacak önleyici ve müdahale edici rehberlik çalışmalarına yön vermesi amacıyla öğrencilerin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin sosyal eğilimleri ile olan ilişkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile özdenetim becerileri ve sosyal eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

2.Yöntem

Araştırmanın yöntemini oluşturan araştırma modeli, evren ve örnekleme, ölçme araçları aşağıda sunulmaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyi ile öz denetim becerileri ve sosyal eğilimler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini ve dijital oyun bağımlılığı, öz denetim becerisi ve sosyal eğilimlerin demografik özelliklere göre nasıl farklılaştığının ortaya konulmasını amaçladığından ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin için kullanılmaktadır (Karasar, 1982/2017).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ordu ili Ünye ilçe merkezindeki devlet ortaokullarının 7. sınıflarına devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini aşağıdaki aşamalara göre belirlenmiştir. Ordu ili Ünye ilçesine bağlı 8 merkez devlet ortaokulunun 7. Sınıf öğrenci sayıları İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Görülme sıklığını tespit etmek için öncelikle ilçe merkezinde bulunan sekiz okulun 7. Sınıfına devam eden 565 Kız ve 620 Erkek olmak üzere 1185 öğrenciye Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği uygulanmıştır. Alınan veriler SPSS 15.0 programında analiz edilerek dijital oyun bağımlılığının evrende görülme sıklığı %15 olarak tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için evrendeki eleman sayısı bilindiği için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Baş, 2013, s.42).

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q} = \frac{1185 \times (1.96)^2 \times (0.15 \times 0.85)}{(0.50)^2 \times (1185-1) + (1.96)^2 \times (0.15 \times 0.85)} = \frac{580,176}{3,4496} = 168$$

$$\text{Tabaka ağırlığı} = 168/1185 = 0,1417$$

$$\text{Kız} \dots \dots \dots 565 \times 0,1417 = 80 \quad \text{Erkek} \dots \dots \dots 620 \times 0,1417 = 88$$

Görülme sıklığına göre örneklem sayısı, 80 kız ve 88 erkek olacak şekilde 168 öğrenci olarak belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemiyle 8 okuldan oranlı olarak öğrenci sayıları, kız ve erkek sayıları belirlenmiştir. Her okuldan belirlenen sayılarda basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle kız ve erkek öğrencilerin isimleri liste yapılmış ve içinden kura çekilerek belirlenmiştir. Bu araştırmanın örneklemini 168 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 80'inin (%47.6) kız, 88'inin (%52.4) erkek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin 18'inin (%10.7) sosyoekonomik durumunun düşük düzeyde, 130'unun (%77.4) orta düzeyde, 20'sinin (%11.9) ise yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada öğrencilerin demografik bilgilerine ulaşmak için "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Form araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Öğrencilerin kişisel bilgilerini öğrenmek amacıyla oluşturulmuştur. Formda cinsiyet, sınıf, sosyoekonomik durum, öğrencinin kitap okuma alışkanlığının olup olmadığı, spor yapma alışkanlığının olup olmadığı, dijital oyun oynayıp oynamadığı, kaç saat dijital oyun oynadığı ve ailelerinin oyun oynamalarını denetleyip denetlemediği ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin öz denetim düzeyinin belirlenmesinde orijinali Moilanen (2005) tarafından geliştirilen 'Özdenetim Ölçeği' (Adolescent Self Regulatory Inventory-ASRI) nin Harma (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ergenlerin kendilerini değerlendirdikleri formun yanı sıra ebeveynin çocuğunu değerlendirdiği bir formu bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece ergen formu kullanılmıştır.

Araştırmada dijital oyun bağımlılık düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan “Çocuklar İçin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği” Hazar ve Hazar (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin sosyal eğilimlerini belirlemek amacıyla Tekin, Özkara ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen ‘Sosyal Eğilimler Ölçeği’ kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarında öğrencilerin sosyal uyum, maddeden kaçınma, şiddetten kaçınma, aile ve okul statüsü, hedef ve ideal faktörleri değerlendirilmiştir. Güvenilirlik ve faktör analizleri yapılmış anketin sonraki değerlendirilmesi, bağımsız gruplar arası analiz Mann-Whitney-U testi ile yapılmıştır. Multifaktöryel analizlerde Spearman Korelasyon testi uygulanmıştır. Sosyal eğilimler ölçeğinin güvenilirlik değeri .811’dir. Yapılan çalışmalar sonucu “Sosyal Eğilimler Ölçeği” nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

2.4.Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılacak ölçekler için resmi makamlardan gerekli izinlerin alınmasıyla ilk uygulama Ünye ilçe merkezindeki ortaokulların 7. Sınıflarında okuyan öğrencilerde dijital oyun bağımlılığının görülme sıklığını tespit amacıyla 8 ortaokulun 7. Sınıf öğrencilerine dijital oyun bağımlılığı ölçeği uygulanmıştır. 1185 öğrenciden alınan verilerle dijital oyun bağımlılığı görülme sıklığı %15 olarak belirlenmiştir. Görülme sıklığından hareketle belirlenen örnekleme tüm ölçekler uygulanmıştır. Örneklem olarak, öğrencilerin ölçekleri hatalı ve ya eksik doldurabileceği düşünülerek 188 olarak alınmıştır. Her okuldan alınacak kız ve erkek öğrenci örneklem sayısına göre okulların psikolojik danışmanlarının yardımıyla yedinci sınıf öğrencilerinin isimleri kâğıtlara yazılarak basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle öğrenciler kura çekilerek seçilmiştir. Araştırma bilimsel etiğinin sağlanması için öğrenci velilerinden ‘bilgilendirilmiş onam’ alınmıştır. Okul psikolojik danışmanları ile birlikte belirlenen tarih ve saatte her okulda bir ders saatinde ölçekler uygulanmıştır. Ölçekler uygulanmadan önce araştırmanın amacı ve verilerin kullanımıyla ilgili yazılı ve sözlü bilgilendirme yapılmıştır. Uygulama sonrasında bütün cevap kâğıtları kontrol edilmiş ve eksik ya da hatalı doldurulan form ve ölçekler değerlendirme dışında tutulmuştur.

2.5.Verilerin Analizi

Verilerin analizine geçmeden önce ölçeklerde yer alan olumsuz maddeler ters kodlanmıştır. Sonra veri setindeki kayıp değerler incelenmiş, kayıp değer olmadığı belirlenmiştir. Daha sonra her bir ölçek ve ölçeklerin alt boyutları için toplam puanlar hesaplanmıştır ve uç değer analizi yapılmıştır. Veri setindeki 11 katılımcının uç değer olduğu tespit edilerek veri setinden çıkarılmıştır. Verilerin analizinde hangi tekniklerin kullanılacağını belirlemek amacıyla dağılımların normalliği Kolmogorov-Smirnov normallik testi ile incelenmiştir. Normallik testine göre dijital oyun bağımlılığı, öz denetim becerileri, sosyal eğilimler ve sosyal eğilimlere ait alt boyutların toplam puanlarının normal dağılım göstermediği tespit edilmiş ve bu nedenle değişkenler arası korelasyonlar Spearman Brown korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır.

3.Bulgular

3.1. “Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılık Düzeyleri İle Öz Denetim Becerileri ve Sosyal Eğilimleri Arasında Anlamlı Bir İlişki Var mıdır?” Problemine İlişkin Bulgular

Bu alt probleme yanıt aramak için hesaplanan Spearman korelasyon katsayıları Tablo 1’de sunulmuştur.

		Öz denetim becerisi	Sosyal eğilimler
Spearman's rho	Dijital oyun bağımlılığı		.070
		p	.330
		N	157

Tablo 1. Dijital Oyun Bağımlılığı İle Öz Denetim Becerileri Ve Sosyal Eğilimleri Arasındaki İlişkiler

Tablo 1 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim becerileri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=0.02$, $p>0.05$). Benzer şekilde ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile sosyal eğilimleri arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=0.08$, $p>0.05$).

3.2.“Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılık Düzeyleri İle Öz Denetim Becerilerinin Alt Boyutları Arasında Anlamlı Bir İlişki Var Mıdır?” Problemine İlişkin Bulgular

Bu alt probleme yanıt aramak için hesaplanan Spearman korelasyon katsayıları Tablo 2’de sunulmuştur.

		Öz denetim yeterliliği	Öz denetim başarısı
Spearman's rho	Dijital oyun bağımlılığı	r	-.230**
		p	.000
		N	157

Tablo 2. Dijital Oyun Bağımlılığı İle Öz Denetim Becerileri Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Tablo 2 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim yeterlilikleri arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0.23$, $p<0.05$). Yani ortaokul öğrencilerinin öz denetim yeterlilikleri arttıkça dijital oyun bağımlılık düzeyleri düşük bir miktar azalmaktadır.Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim başarısı arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0.23$, $p<0.05$). Yani ortaokul öğrencilerinin öz denetim başarısı arttıkça dijital oyun bağımlılık düzeyleri düşük bir miktar azalmaktadır.

3.3.“Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılık Düzeyleri İle Sosyal Eğilimleri Alt Boyutları Arasında Anlamlı Bir İlişki Var Mıdır?” Problemine İlişkin Bulgular

Bu probleme yanıt aramak için hesaplanan Spearman korelasyon katsayıları Tablo 3’de sunulmuştur.

		Sosyal uyum	Şiddet eğilimi	Maddeden kaçınma	Okul statüsü	Aile statüsü	Olumsuz hedef-idealler
Dijital oyun bağımlılığı	r	-.080	.200*	.030	-.100	.010	.080
	p	.290	.010	.620	.180	.900	.290
	N	157	157	157	157	157	157

Tablo 3. Dijital Oyun Bağımlılığı İle Sosyal Eğilimler Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Tablo 3 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile şiddet eğilimleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r=0.20$, $p<0.05$). Yani ortaokul öğrencilerinin şiddet eğilimleri arttıkça dijital oyun bağımlılık düzeyleri düşük düzeyde de olsa artmaktadır. Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile sosyal uyumları, maddeden kaçınma eğilimleri, okul statüsü, aile statüsü ve olumsuz hedef-idealler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

4. Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim becerileri ve sosyal eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Köse (2013), ergenlerin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ile sosyalleşme durumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, arkadaşlık, aile ve okul ilişkilerinin olumlu ve olumsuz etkilendiğini tespit etmiştir. Bu çalışmada benzer sonuca ulaşılmasının nedeni öz denetimin ve sosyal eğilimlerin dijital oyun oynama ile ilişkilendirilmemesi sonucunda olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmaya benzer araştırma yapacaklara dijital oyun oynama ile ilgili öz denetim ve sosyal eğilimlerin belirlenmesi önerilmektedir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim becerilerinin alt boyutu olan öz denetim başarısı ve öz denetim yeterlilikleri, negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani ortaokul öğrencilerinin öz denetim başarısı ve öz denetim yeterlilikleri arttıkça dijital oyun bağımlılık düzeyleri düşük bir miktar azalmaktadır. Kim ve arkadaşlarının (2008), oyun bağımlılığı ile öz denetim arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında da benzer sonuca ulaştıkları görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda kişinin ne kadar oyun bağımlısı olduğunu öz denetimine dayalı olarak tahmin edilebileceğini ifade etmişlerdir. Lemmes vd. (2009) dijital oyun bağımlılığını yedi kriter altında değerlendirmişlerdir (Belirginlik, tolerans, durum değişimi, geri çekilme, nüksetme, çatışma, ve sorunlar). Tolerans kriterinde, bireyin oyun oynama sıklığı ve oyun oynama için harcanan zamanı giderek artmaya başlamaktadır. Bireyin öz denetim yeterliliğine bağlı olarak tolerans düzeyinin değişeceği ve kontrol dışı oyun oynama davranışının azalacağı söylenebilir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile sosyal eğilimlerinin alt boyutu olan şiddet eğilimi pozitif yönlü düşük düzeyde ilişkilidir. Yani ortaokul öğrencilerinin şiddet eğilimleri arttıkça dijital oyun bağımlılık düzeyleri düşük bir miktar artmaktadır. Günümüze kadar yapılan birçok araştırma dijital oyun bağımlılığının şiddet ve saldırganlığı artırdığını ya da neden olduğunu ortaya koymuştur (Chiu, Lee, Huang, 2004; Chan ve Rabinowitz, 2006; Kim vd., 2008; Erşan, Süer ve Alcı, 2012; DeWall ve Anderson, 2011; Anderson, Bushman, 2001; Evcin, 2010; Şelimen, 2016; Ergür, 2015). Kiran (2011) araştırmasında çocukların ve gençlerin daha çok savaş ve şiddet oyunlarını tercih ettiklerini belirlemiştir. Dijital oyun oynayan ve daha çok şiddet içerikli oyunlar tercih eden öğrencilerde şiddet eğiliminin yüksek çıktığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile sosyal eğilimlerinin alt boyutu olan sosyal uyumları, maddeden kaçınma eğilimleri, okul statüsü, aile statüsü ve olumsuz hedef-idealler arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Lee ve Kim'in (2015) çalışmasında oyun bağımlılığı üzerinde ebeveyn, arkadaş ve öğretmenlerle olan ilişkilerin etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgu öğrencinin aile statüsü ve sosyal uyumları açısından çalışmayla benzeşmediği görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin dijital oyun oynama alışkanlıklarının sosyal ilişkilerini etkilemediği söylenebilir.

Günümüz teknoloji çağında çocukların teknolojiyi doğru kullanması ve teknolojinin bireyler üzerindeki etkileri konularında eğitsel rehberlik hizmetleri kapsamında okul psikolojik danışmanları öğrencilere, ailelere ve öğretmenlere yönelik daha çok bilgilendirme ve müşavirlik çalışmaları yapılabilir. Bu konuda çalışma yapacaklara Türkiye Yeşilay Cemiyetinin teknoloji bağımlılığını da içeren her

okul kademesi ve yetişkinler için hazırlanmış, internet sitesinde birçok görsel materyali olan “Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Programı (TBM)” önerilebilir (<http://tbm.org.tr/>).

Yapılan akademik araştırmalar ve son zamanlarda sıkça gazete haberleri çocukların çoğunlukla şiddet içerikli dijital oyunlar oynadıklarını gösteriyor. Bu nedenle ebeveynlerin çocukların oynadıkları oyunları takip etmeleri çok önemlidir. Milyonlarca çocuk tarafından oynandığı bilinen Mavi Balina oyunu yüzünden Ordu ilinde 17 yaşındaki bir genç hayatını kaybetmiştir (Hürriyet Haber, 10 Kasım 2017). Birçok gencin intiharıyla bu oyunun bağlantılı olduğu düşünüldüğü son günlerde, ailelerin çocuklarını akademik ve sosyal açıdan gelişimlerini pozitif yönde etkileyeceği oyunlara yönlendirmeleri ve bu konuda çocuklarını takip etmeleri yararlı olacaktır.

Adler’in en bilinen ve özgün kavramı olan sosyal ilgi, çocuğun sosyalleşme sürecini ve bu süreçteki ait olma duygusunu, toplumda yer edinme ve topluma katkı sağlama çabasını ifade eder (Corey, 2008, s. 113). Adler’e göre arkadaşlık kurma, yakın ilişki oluşturabilme ve topluma katkı sağlayabilme üç önemli yaşam görevidir. Ailelerin rolü, bu üç önemli yaşam görevini yerine getirmede gereken becerilerin kazandırılması açısından çocuklarını desteklemeleri ve gerekli ortamları sağlamalarıdır. Bu amaçla çocuklar, sosyal ilişkilerinin güçlenebileceği ve boş zamanlarını değerlendirebilecekleri farklı sosyokültürel faaliyetlere aileleri tarafından yönlendirilebilirler. Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler bu konuda aileleri ve öğrencileri bilgilendirmeli ve bu bilinçle okullarda daha fazla sanatsal, sportif ve kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi gerekir.

Bu araştırmanın daha da geliştirilebilmesi için farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin dijital oyun bağımlılık düzeyleri ile öz denetim ve sosyal eğilimleri arasındaki ilişki incelenebilir. Bununla birlikte dijital oyun bağımlılığı ile başa çıkma programlarında öz denetim ve sosyal eğilimlerin yükseltilmesi önerilmektedir. Bu araştırmaya benzer araştırma yapacaklara dijital oyun bağımlılığı ile öz denetim ve sosyal eğilimlerin genel olarak değil, dijital oyun bağımlılığı ile ilişkilendirilmesi şeklinde araştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

American Psychiatric Association, (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). Arlington: American Psychiatric Publishing.

Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2001). Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior, Aggressive Cognition, Aggressive Affect, Physiological Arousal, and Prosocial Behavior: A Meta-Analytic Review of the Scientific Literature. *Psychological Science*, 12, 353-359.

Anderson, C. A., Shibuya, A. ve Ihori N. (2010). Violent Video Game Effects on Aggression, Empathy, and Prosocial Behavior in Eastern and Western Countries: A Meta-Analytic Review. *Psychol Bull*, 136, 151-173.

Baş, T. (2013). Anket (7. Baskı). Ankara: Seçkin.

Baumeister, R. F., Vohs, K. D. ve Tice, D. M. (2007). The Strength Model of Self-Control. *Current Directions in Psychological Science*. S. 16(6), 351-355. 10 Ekim 2017 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/20183234> adresinden alınmıştır.

Berne, E. (2001). Hayat Denen Oyun. İstanbul: Kariyer.

Binark, M. ve Sütçü, G. (2008). Dijital Oyun. İstanbul: Kalkedon.

Chan, P. A. ve Rabinowitz, T. (2006). A Cross-Sectional Analysis of Video Games And Attention Deficit Hyperactivity Disorder Symptoms in Adolescents. *Annals of General Psychiatry*, 5, (16).

Chiu S. I., Lee J. Z. ve Huang D. H. (2004). Video Game Addiction İn Children and Teenagers İn Taiwan. *Cyberpsychol Behavior*, 7(5), 571-581.doi: 10.1089/cpb.2004.7.57

Corey, G. (2008). Psikolojik Danışma Kuram Ve Uygulamaları. Tuncay Ergene (Çev.). Ankara: Mentis.

Dewall, C. N. ve Anderson, C. A. (2011). The General Aggression Model. P.Shaver ve M. Mikulincer (Ed.), *Psychology of Violence*, 1(3), 245-258. doi: 10.1037/a0023842

Ergür, G. (2015). Şiddet İçerikli Bilgisayar Oyunu Oynayan İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimlerinin Ve Benlik Saygı Düzeylerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erşan, E., Süer, N. Ve Alcı, B. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Şiddet İçerikli Bilgisayar Oyunu Oynayıp Oynamamalarına Göre İncelenmesi. 4. International Congress of Educational Research, 4-7 Mayıs 2012, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Evcin, S. (2010). Bilgisayar Oyunlarının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimine Etkisinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Harma, M. (2008). The Impact of Parental Control and Marital Conflict on Adolescents' Self-Regulation and Adjustment (Master's Thesis). Middle East Technical University, Ankara.

Hazar, Z. ve Hazar, M. (2017). Çocuklar İçin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği. *Journal of Human Science*. 14(1), 203-216.doi:10.14687/jhs.v14i1.4387.

Hürriyet Haber, (2017, 10 Kasım). 'Mavi Balina' Oyunu Bu Kez Ordu'da Can Aldı. 15 Şubat 2018 tarihinde

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mavi-balina-oyunu-bu-kez-orduda-can-aldi-40640584> adresinden alındı.

Karasar, N. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemi (32. Baskı). Ankara: Nobel.

Kıran, Ö. (2011). Şiddet İçeren Bilgisayar Oyunlarının Ortaöğretim Gençliği Üzerindeki Etkileri (Samsun Örneği), Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Samsun Sempozyumu 2011 Bildirisi.

Kim, E. J., Namkoong, K., Ku, T. ve Kim, S. J. (2008). The Relationship between Online Game Addiction and Aggression, Self-Control and Narcisistic Personality Traits. *European Psychiatry* 23(3), 212. doi: 10.1016/j.eurpsy.2007.10.010.

Köse, Z. (2013). 13-14 Yaş Grubu Ergenlerin Bilgisayar Oyunlarını Oynama Alışkanlıklarının Ve Sosyalleşme Durumlarının Araştırılması (Kütahya İli Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Lee, C. ve Kim, O. (2015). Predictors of Online Game Addiction among Korean Adolescents. *Addiction Research and Theory*, 25(1), 58-66.doi: 10.1080/16066359.2016.1198474

Lemmens, J. S., Valkenburg, P.M. ve Peter, J. (2009). Development and Validation of a Game Addiction Scale for Adolescents. *Media Psychol*, 12(Suppl.1): 77-95.

Moilanen, K. L. (2005). Parenting and Self-Regulation İn Adolescence: Associations with Adolescent Behaviors (Unpublished PhD. Dissertation). University of Nebraska.

Şelimen, M. (2016). Şiddet İçeren Bilgisayar Oyunlarının 13-14 Yaş Grubu Çocukların Saldırganlık Davranışı Üzerindeki Etkileri (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Tangney, J. P., Boone A. L. ve Baumeister, R. F. (2004). High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Wiley Online Library*.doi: 10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x

Tekin, O., Özkara, A., Cebeci, S., Işık, B., Çatal, F., Doğan, D. G., Bilici, M. ve Kara, S. (2007). Sosyal Eğilimler Ölçeği. *Yeni Tıp Dergisi*, 2007; 24: 198-204.

Summary

Game is a universal and important activity for human beings in each phase of their lives. Game plays a very important role among the 10-13 year-old-secondary school students who are in the phase of stepping into the age of adolescence from the childhood. It leads to addiction to games that secondary school students use the technological devices in order to play games. The duration of the playing time is a critical factor that affect the addiciton level. The increase in the duration of playing games causes the rise in this addiction. However, controlling the duration is related to self-control. In some research, it is pointed out that the relationship of the students to their parents, friends and teachers affect their game addiction.

Secondary school students are at the puberty phase. Puberty phase is pre-adolescence period. Puberty phase has some developmental challenges. Among these challenges are self-control and self-tendency. Relational survey model was used for this research as it aims to identify the relationship between digital game addiction of secondary school students and their both self-control and social tendency, and also to reveal how digital addiction, self-control and social tendency affect game addicition. The work group of this research is composed of 168 students-80 girls and 88 boys-studying in the 7th grades of public schools in Ünye, the province of Ordu, in the 2017-2018 academic year. In this study, four different scales were used. Personal Information Form was used to measure the demographic information of the students. Digital Game Addiction Scale was used to measure the levels of digital game addiction and to measure self-control skills. Self-Control Skills Scale in Adolescence and Social Tendencies Scale were used to measure social tendencies. Descriptive analyzing method is used to analyze the data. The data were analyzed by the help of the software SPSS 15.0 in this research and after analyzing the qualities of distribution, spearman correlation tests were applied. As a result, it is concluded that there is statistically no meaningful relationship between digital game addiction level, self-control abilities and social tendencies of the secondary school students who took part in this research. Conversely, the relationship between digital dependence and self-control and self-suffiency is expected. However, it is presumed that digital game addiction affects self-control success and self-control sufficiency which are sub-dimensions of self-control abilities negatively and in a low level. Based on the findings, suggestions were made to increase self-control and social tendencies in copying with digital gaming addiction. In order to further develop this research, the relationship between the levels of digital game addiction and self-control and social tendencies can be examined at various grade levels. Nevertheless, self-control and social tendencies are recommended in the programs of copying with digital game addiction. In this study, it is investigated the relationship between the self-control skills and social tendencies of the secondary school students with the digital addiction. It is recommended to investigate the research in the form of linking digital gaming addiction with self-control and social trends in general and not digital games addiction.

Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümleler Üzerine

On Digression and Parenthetical Sentences

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Salim KÜÇÜK¹

Gönderim Tarihi: 27.03.2020 | Kabul Tarihi: 10.05.2020

Özet

Türkiye Türkçesinde cümlenin anlamını daha iyi açıklamak, ihtiyaç duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak amacıyla kullanılan ve genellikle iki virgül, iki kısa çizgi veya yay araç içerisinde yer verilen kelime grubu yapısındaki yapılar için ara söz; iki virgül, iki kısa çizgi veya yay araç içerisinde yer verilen ve içerisinde çekimli en az bir fiil yani yüklem bulduran cümleler için ise ara cümle ifadesini kullanmak daha uygundur. Bu yapıların her ikisi de cümle içerisinde kullanılmakla birlikte, ara söz yargı bildirmeyen bir kelime grubundan oluşurken ara cümle farklı olarak kip ve şahıs eki almış bir yüklem buldurmakta ve bir yargı taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde ara sözlü veya ara cümleli cümleler konusunda söz dizimini konu edinen kaynaklarda çeşitli bilgilere yer verilmekle birlikte ara söz ve ara cümlenin çoğunlukla karıştırıldığı ve ikisinin de aynı yapıda değerlendirildiği görülmektedir. Bu konuda ortak bir görüşten söz edilemeyeceği gibi kullanılan terimlerde de bir birlik ve beraberlikten söz etmek mümkün değildir. Farklı adlandırmalarla karşılanan ara söz ve ara cümle yapılarının cümlenin yapısı ile olan bağlantısı da tartışılması gereken diğer bir husustur. Ara söz ve ara cümle konusu, Türkiye Türkçesi dilbilgisinin önemli konularından olup yapı yönünden cümlenin türünü de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu çalışmada ara sözlü ve ara cümleli cümleler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuş, anlam yönünden cümleye katkıları belirlenmiş, ara sözlü ve ara cümleli cümleler yapı yönünden değerlendirilerek tür ve özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ara Sözlü Cümle, Ara Cümleli Cümle, Virgül, Kısa Çizgi, Türkiye Türkçesi.

Abstract

A digression sentence is used for structures in the group of words, which are used in order to better explain the meaning of the sentence in Turkish spoken in Turkey, and also to add a needed meaning or to add richness to the narrative, usually in two commas, two dashes or separators; on the other hand, it is called parenthetical sentence for sentences that contain two commas, two dashes or a separator and contain at least one conjugated verb in it. While both of these structures are used in a sentence, the digression sentence has a predominance and has a meaning, while it consists of a group of words that do not make sense. A variety of information sources on the subject for the syntax in previous literature and the literature has examined mostly the two sentences in the same structure. There is no common opinion on this matter and it is not possible to talk about unity in terms used. The connection between digression and sentence structures with different names and the structure of the sentence is another matter to be discussed. Digression and parenthetical sentences are important subjects of Turkish grammar and also have a determining feature in terms of structure. In this study, the similarities and differences between digression and parenthetical sentences were examined, their contribution to the sentence in terms of meaning was determined, and the types and properties of digression and parenthetical sentences were evaluated in terms of structure.

Keywords: Digression Sentence, Parenthetical Sentence, Comma, Dash, Turkey Turkish.

Giriş

Türkiye Türkçesinde yaygın olarak iki virgül, iki kısa çizgi veya yay ayraç içerisinde gösterilen ara söz ve ara cümle kavramları ile ilgili olarak karşımıza çıkan ilk problemin terim sorunu olduğu söylenebilir. Ara cümle terimi Osmanlı Türkçesi'nde "cümle-i mutarıza", "cümle-yi mutarıza" ve "cümle-i mu'terize" yazımları ile karşılanmıştır (Hatipoğlu, 1972: 15, Kükey, 2003: 299, Bilgegil, 2014: 92, Topaloğlu, 2019: 23).

Ara söz ve ara cümle terimleri Türkiye Türkçesinde birden fazla terimle karşılanmış olup bu konuda bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir (bk. Tablo 1): "ara tümce (derl. Ara cümle, ara söz, aradeyi)" (Hatipoğlu, 1972: 15), "araönerme, arasöz" (Gencan, 1979: 132), "ara cümle" (Korkmaz, 1992: 12), "ara tümce, arasöz" (Bozkurt, 1995: 353), "aratümce" (Koç, 1990: 443, Vardar, 2003: 23), "ara söz (ara cümlecik)", "ara anlatım", "parantez cümle", "cümle dışı öge", "ara cümle" (Gülensoy, 2000: 434), "ara cümle, ara söz" (Hengirmen, 2002: 359, 360), "aratümce (arasöz)" (Kükey, 2003: 300), "açıklama cümlesi, ara söz" (Karahana, 2004: 37), "aracümle" (Demir, 2004: 258), "ara cümlecik", "katık cümlecik" (Üçok, 2007: 219), "iç içe birleşik cümle, ara cümle (iç cümle)" (Demir vd. 2009: 129), "saplama cümle" (Banguoğlu, 2015: 538), "ara söz, açıklayıcı cümle" (Özkan ve Sevinçli, 2015: 156, 221), "ara cümle" (Karaağaç, 2018: 144, Topaloğlu, 2019: 23), "ara cümleli birleşik cümle", "ara sözlü cümleler" (Böler, 2019: 233, 234).

Ara söz ve ara cümle terimleri yazım yönünden incelemek olursa; ara söz terimi Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "ara söz" şeklinde ayrı yazılırken terimlerin özgün yazım biçimlerinin korunduğu ve yazımlarına müdahale edilmeyen Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde "arasöz" şeklinde birleşik olarak yazılmıştır. Ara cümle terimi ise Güncel Türkçe Sözlük ile Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde "ara cümle" şeklinde benzer olarak ayrı yazılmıştır. Ara söz ve ara cümle terimleri söz konusu sözlüklerde şöyle açıklanmıştır:

Güncel Türkçe Sözlük (<https://sozluk.gov.tr/e.t.28.04.2020>):

ara söz: "Doğrudan doğruya konuşulan veya yazılan konuyu ilgilendirmeyen dolaylı söz, istitrat."

ara cümle: "Birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açıklamak, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak için araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümle, ara tümce: Cihan yıkılsa -emin ol- bu cephe sarsılmaz."

Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (<https://sozluk.gov.tr/e.t.28.04.2020>):

arasöz: "Konunun iyice anlaşılması için tümce arasına alınan açıklayıcı sözcük, ya da söz öbeği." Ö. "Kansız çehresi -sevinçten mi, utandığı için mi- önce al al oldu, sonra, kızardı." (Refik Halit Karay, Nilgün).

ara cümle: "Bir cümlede açıklama, istek vb. amaçlarla, cümle yapısında herhangi bir değişiklik yapılmadan iki virgül veya iki çizgi arasına sokulan cümle: şimdi efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sorayım (M. Kemal Atatürk, Nutuk, s. 2). Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osmanlı Bey ki, Tufan Bey namıyla maarif olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk, s. 84). Milletvekilleri saat beş çayını yudumlararken, yanında Hint bisküvileri ile Singapur turtaları da vardır, onlara şöyle bağırdı (S. Birsal, İstanbul-Paris s. 275). Demek ki, Türkçeden, Allah esirgesin, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş (N. Sami Banarlı, Türkçenin Sırları, s.303). Babasının içinde bulunduğu durum, Allah betlerinden saklasın, oldukça üzücü. Elindeki notlara bakarak, bakmasa da olurdu ya, konuştu vb. krş. açıklama cümlesi."

Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde yer alan açıklama cümlesinde ara söz ve ara cümleyle ilişkin bir gönderme yapılmamıştır. Türkçe Sözlük'teki açıklama ve verilen örnekler dikkate alındığında ara cümle, yargı bildiren ve yüklemi bulunan bir yapıdır. İki sözlükte de ara söz ve ara cümlelerin kullanım amacı "anlamı biraz daha açıklamak" ifadesinde örtüşmektedir. Yine yukarıdaki tanım ve örneklerden ara cümle ile ilgili olarak, dilbilgisel anlamda cümlelerin unsurlarından birine dâhil

olmasa da yani cümlelerin unsurlarından sayılmasa da anlam yönünden cümleye destek sağlayan bir yapı olma özelliği öne çıkmaktadır.

Karahan (2004: 37) açıklama cümlelerine iki çizgi, iki virgül ve parantez (yay ayraç) içerisinde rastlandığını belirtmektedir. Ancak Korkmaz'ın (1992: 13) verdiği örneklerden birinde farklı olarak (Elindeki notlara bakarak; bakmasa da olurdu ya; konuştu.) noktalı virgülün kullanıldığı da görülmektedir. Aynı cümle Karağaç'ta (2018: 144) "Elindeki notlara bakarak, bakmasa da olurdu ya, konuştu." şeklinde virgüllü olarak yazılmıştır. Bu durumda Korkmaz'ın yapmış olduğu noktalama işaretini doğru olarak kabul etmek gerekecektir.

Söz diziminde ara söz ve ara cümle kavramlarını daha iyi tanımlamak ve özelliklerini daha iyi belirleyebilmek için Türkiye Türkçesinde yazılmış, ilgili terimlere yer veren dilbilgisi ve söz dizimini konu edinen kitap türündeki çalışmalarda yer alan terim, tanım ve açıklama ile örnek cümleleri bir tablo hâlinde (bk. Tablo 1) göstermek daha uygun olacaktır.

Tablo 1:

Yazar	Kullanılan Terim	Tanım / Açıklama	Örnek Cümle / Cümleler
Tahsin Banguoğlu	Saplama Cümle	Saplama cümleler de öbür saplama unsurlar gibi cümlelerin asıl yapısına girmeksizin söze katılmaktadırlar. Ancak bunlar bir tam yargı öbeği teşkil ettikleri için sözdizimi yönünden başlı başına incelenmeyi gerektirirler. Saplama cümle almış bir basit cümleyi bir birleşik cümle sayamayız. Çünkü bu iki cümlede -fiil cümlesi olsun, isim cümlesi olsun- iki yargı organik bir ilişkiyle birbirine bağlanmakta değildir. Buna göre onu basit cümlelerin eklenti almış bir özel hali olarak gözününe almamız lazım gelir (Banguoğlu 2015: 537-538)	O yüzyıllarda Oğuzlar <i>-Bunlar en eski Türkmenlerden bir ulus olmadırlar-</i> daha doğuda görünürler. <i>Allah beterinden korusun</i> , bizim çocuklar mühim bir trafik kazası geçirdiler. Amcam, <i>o bahçeyi satın almış</i> , anlatıyordu. (Banguoğlu, 2015: 538).
Vecihe Hatipoğlu	Ara Tümce (Derl. Ara cümle, ara söz, aradeyi)	Birleşik veya yalın tümcelerde anlamı biraz daha açıklamak için araya giren tümce: (Hatipoğlu, 1972: 15)	O isterse, <i>pek ummam ya</i> , gidebilir. Bütün dostları, <i>zaten onun pek dostu da yoktu</i> , kendisini bırakıverdiler. (Hatipoğlu, 1972: 15)
Necip Üçok	Ara Cümlecik Katık Cümlecik	Bu sonuncu cümlede iki virgül arasına koyduğumuz cümleyi, ki buna "ara cümlecik", "katık cümlecik" (proposition incidente, paranthèse; Schaltsatz, Einschubsatz) adı verilir; bunu iki çizgi arasına da yazabiliriz. (Üçok, 2007: 219)	Bir tek vaka, <i>ne kadar acıklı olursa olsun</i> , bir trajedi değildir. Bu sözler üzerine Ahmet, <i>ne alıngan olduğunu ben bilirim</i> , birdenbire parladı. (Üçok, 2007: 219)

Zeynep Korkmaz	Ara Cümle	Bir cümlede anlamı daha iyi belirtmek için, cümle yapısında herhangi bir değişiklik yapılmadan iki virgül veya iki çizgi arasına sokulan cümle: (Korkmaz, 1992: 12)	<p>Şimdi efendiler, <u>müsaade buyurursanız</u>, size bir sual sorayım. (M. Kemal Atatürk, Nutuk)</p> <p>Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, <u>elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur</u>, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk, s.84)</p> <p>Fakat aynı zamanda bozuk paraları, <u>bir alışveriş yapmış gibi</u>, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s.190)</p> <p>Milletvekilleri saat beş çayını yudumlarken, <u>yanında Hint bikovileri ile Singapur turtaları da vardır</u>, onlara şöyle bağıryordu. (S. Birsal, İstanbul-Paris s.275)</p> <p>Evet sevilmeseydi, <u>akıl, mantık filân bunu icap ettirir</u>, ama elde midir? (P. Safa, Şimşek, s.78)</p> <p>Tabii mi, doğrusu onlar için tabii değil, <u>ama ne ise gidiyorlar ya</u>, mesele orada (Müfide Ferid, Pervaneler, s.16)</p> <p>Demek ki, Türkçeden, <u>Allah esirgesin</u>, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş..." (N. Sami Banarlı, Türkçenin Sırları, s.303)</p> <p>Babasının içinde bulunduğu durum, <u>Allah beterinden saklasın</u>, oldukça üzücü.</p> <p>Elindeki notlara bakarak; <u>bakmasa da olurdu ya</u>; konuştu. (Korkmaz, 1992: 12, 13)</p>
Berke Vardar	Aratümce	Bir tümceye, yapı değişikliğine yol açmadan iki virgül ya da çizgi arasına alınarak katılan ve açıklama niteliği taşıyan tümce. (Vardar, 2003: 23)	Gelecek olursa, <u>pek sanmıyorum ya</u> , bize uğrasın. (Vardar, 2003: 23)
Nurettin Koç	Aratümce	Yalın ya da bileşik cümlelerde yargıyı biraz daha açıklamak, güçlendirmek için araya giren tümceye aratümce (Alm. Satzparenthese; Fr. Phrase du paranthèse; İng. Parenthesis sentence) denir. (Koç, 1990: 443)	<p>Kim ne derse desin, <u>inan bana</u>, bu işte onun hiçbir suçu yok.</p> <p>Yarına kadar iyileşirsem, <u>sanmam ya</u>, Kars'a gideceğim.</p> <p>Bütün dostları, <u>zaten fazla dostu da yoktur ya</u>, onu bırakıverdiler.</p> <p>İsterse, <u>ummam ya</u>, sana yardım edebilir.</p> <p>Annem, <u>sen de bilirsin</u>, yorulmak nedir bilmez.</p> <p>(Koç, 1990: 443)</p>
Ahmet Topaloğlu	Ara Cümle	Cümlelerin asıl yapısına girmeden iki çizgi, iki virgül arasında ya da parantez içinde söze katılan ve açıklama niteliği taşıyan cümle. (Topaloğlu, 2019: 23)	<p>Arkadaşlarından biri <u>-Allah beterinden saklasın-</u> bir trafik kazası geçirmiş.</p> <p>Okuduğum roman <u>[daha önce de size ondan söz etmiştim]</u> beni çok duygulandırdı. (Topaloğlu, 2019: 23-24)</p>

Tufan Demir	Aracümle	<p>Söze başladıktan sonra söyleneni daha iyi açıklamak için bir duygu ya da düşüncenin söylenmesi gerekir. Böylece konuşma ve yazıda cümlenin içine kimi sözler girer. Bu sözlere kendi yüklemeleri varsa aracümle, yoksa arasöz (bak Açıklamalı Öge) denir. Aracümler içine girdikleri cümlenin anlamını tamamlar, ancak onun bir ögesi olmazlar. Bunun için aracümleli basit cümleler girişik cümle sayılmazlar. Arasözler gibi aracümlerinin de cümleden çıkartılması cümlenin yapısında ve anlamında bir bozulmaya yol açmaz. (Demir, 2004: 258)</p>	<p>Kaptanın biri, <u>Kafelonyalı mıdır, Maltalı mıdır bilmem</u>, bizi gemisine davet etti. (Âli Bey)</p> <p>Yılanların Öcü'nde ana rolünü Fatma Girik, <u>ki daha önce çekilende Aliye Rona oynuyordu</u>, üstlenmiş.</p> <p>Ortada hiçbir şey yokken, <u>nasıl anlatayım</u>, bir kavga başladı.</p> <p>Deyimler, <u>bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonunda ondan çevrilme, alınma değilse</u>, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini anlatan sözlerdir. (Doğan Aksan)</p> <p>Bir dil, bir başkasından, <u>eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa</u>, seslerinin niteliği açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan) (Demir, 2004: 258)</p>
Mehmet Hengirmen	Ara Cümle	<p>Yalın ve bileşik cümlelerde konuyu daha iyi açıklamak için cümle öğelerinin arasına giren ara sözlere ara cümle denir. Ara cümleler temel cümlenin anlamını tamamlar. Ancak, temel cümlenin ögesi olmaz. (Hengirmen, 2002, 359)</p>	<p>Herkesi unutsam, <u>emin ol</u>, seni asla unutmam.</p> <p>Ülkemiz, <u>nereye giderseniz gidin</u>, dünyanın en güzel ülkesidir.</p> <p>Gerçekler, <u>ben buna yürekten inanıyorum</u>, er geç ortaya çıkar.</p> <p>Senin yanında olmak, <u>bu konuda senin fikrini bilmem</u>, benim için dünyanın en büyük mutluluğudur. (Hengirmen, 2002: 359-360)</p> <p>Ben de, <u>herkes gibi</u>, kendimi çok beğenirim.</p> <p>İnsanlar, <u>düşünen varlıklar</u>, çevreye en çok zarar veren canlılardır.</p> <p>Yaşamak, <u>ne de olsa</u>, güzeldir.</p> <p>Ömer Bey, <u>bilinmez bir sebeple</u>, birden ayağa fırladı.</p>
	Ara Söz	<p>Yalın ve bileşik cümlelerde temel cümlenin öğeleri arasına giren ve cümle niteliği taşımayan sözcüklere ara söz denir. (Hengirmen, 2002, 360)</p>	<p>Hayvanlar, <u>garip bir önseziyle</u>, depremleri önceden hissedebiliyorlar.</p> <p>Turgut Bey, <u>dün yolda karşılaştığımız adam</u>, bugün bizim büroya geldi.</p> <p>Gözlerimiz, <u>hiç şüphesiz</u>, dünyaya açılan tek penceredir.</p> <p>(Hengirmen, 2002: 360)</p>
Fuat Bozkurt	Ara Tümce Arasöz	<p>Kimi tümcelerde iki virgül, iki kısa çizgi ya da ayrıca içinde gösterilen, tümceyle yapısal bağı olmayan başka sözler, başka tümceler bulunur. Bunlar söz niteliğinde ise "aratümce" adını alır.</p> <p>Arasöz ya da aratumce, içinde bulunduğu tümcenin yapısını etkilemez. Ancak anlamına herhangi bir yönden açıklama getirir. Arasözler, aratumceler kendi başlarına kullanılmazlar. Başka bir tümce içinde kullanımları gerekir. Bu nedenle içinde arasöz bulunan tümceye "arasözlü tümce" denir. (Bozkurt, 1995: 353)</p>	<p>İçeriye bir erkeğin kolunda <u>-kardeşi olduğunu ben önceden de biliyordum-</u> girdi.</p> <p>Yine eski günlere döndü, <u>-belki yüz kez dinlediğimiz-</u> bir hikâyeyi anlatmaya başladı.</p> <p>Bana Ali Naci Karacan'ın nerede olduğunu sordu. <u>-Öleli yıllar olmuştu-</u>. Ulus'tan "Faliş Rıfkı'nın Ulusu" diye bahsetti. -Yıllardır Dünya'da yazıyordu.- (Metin Toker) (Bozkurt, 1995: 353)</p>

<p style="text-align: center;">Tahir Nejat Gencan</p>	<p style="text-align: center;">Araönerme Arasöz</p>	<p>Söze başladıktan sonra kimi kez usa, söylenmesi gereken bir düşünce geliverir ve tümcenin arasına girer. Konuşmada da, yazıda da rastlanan bu açıklayıcı sözler, içinde buldukları tümcenin ögesi olmazlar. Böylece: Tümce arasına giren ve öge olmayan sözlere araönerme, ya da arasöz denir: (Gencan, 1979: 132)</p> <p>Deyimler de bağlı önermelerin arasına girer: (Gencan, 1979: 133)</p> <p>İtalik harflerle dizilmiş kısımlar birer arasöz, araönermedir. Araönermeler, çok kez, açıklayıcı, koşuntu (apposition) görevinde bulunur:</p> <p>Bu kullanışa eskiler (atf-ı beyan atf-ı tefsiri) derlerdi.</p> <p>a) Araönermeler, kısa olursa, iki virgül arasına alınır.</p> <p>b) Uzun olur, ya da iyi belirtilmesi gerekirse iki kıza çizgi arasına alınır...</p> <p>Bir söz öbeğinin araönerme olup olmadığına ikirciklik baş gösterirse o öbek okunmadan geçilir. Tümcede eksiklik olmuyorsa arasözdür, araönermedir. Bunun için araönermeli yalın tümceler bileşik sayılmaz.</p> <p>(Gencan, 1979: 133)</p>	<p>Hak haksızlığı, doğru yanlışı iyi kötüyü, <u>geç de olsa</u> nihayet yener. (Falih Rifki Atay)</p> <p>Ankara'da tedavi devam etmiş ise de her şeyin gerektiği gibi yapılmasına, <u>itiraf etmeli ki</u>, tam riayet gösterememiştir. (Atatürk'ün Hastalığı, Ruşen Eşref Ünaydın)</p> <p>Analar haylaz çocuklarını <u>-ihtiyaçlarını anlamış gibi-</u> daha çok severler. (Nilgün, Refik Halit Karay)</p> <p>Bir gün, <u>bilmem ne sebeble</u>, birlikte kışlarına gittik.</p> <p>Biz <u>-şimdi ellisine varanlar, elliden ötekiler-</u> gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtık. (Atatürk, Falih Rifki Atay)</p> <p>Bir İstanbul çocuğu <u>-dünyanın neresini gezmiş, neresinde yaşamış olsa-</u> yine İstanbul'u düşünür. (Nilgün, Refik Halit Karay)</p> <p>Kansız çehresi <u>-sevinçten mi, utandığı için mi-</u> önce al al oldu sonra morardı. (Nilgün II, Refik Halit Karay)</p> <p>O sıralarda, herkes Südet bölgesinin Almanyaya verilmesiyle Hitler'in tatmin edildiğine <u>-zira bu zat, artık Avrupa kıtası üstünde talep edeceğim bir karış toprak yoktur, demişti-</u> ve ikinci cihan harbinin önlendiğine inanmış bulunuyordu. (Zoraki Diplomat, Yakup Kadri Karaosmanoğlu)</p> <p>Ben de, <u>herkes gibi</u>, önsezimin beni hiç aldatmadığına inanırım. (Melih Cevdet Anday)</p> <p>Okudum yazısını, <u>ne yalan söyleyeyim</u>, hiç de koltuklarım kabarmadı. (Ben, Ataç)</p> <p>Orhan, <u>dün tanıştığımız çocuk</u>, karşımıza çıktı. (Gencan, 1979: 132-133)</p>
<p style="text-align: center;">Kaya Bilgegil</p>	<p style="text-align: center;">Ara Cümlecığı</p>	<p>Yardımcı bir açıklama unsuru olarak bir cümle için içine giren ve çıkarılması o cümle için anlamında eksiklik doğurmayan sözlere, ara cümlecığı (=cümle-yi mutariza) diyoruz. Bunlar, iki çizgi veya iki virgül ile asıl cümleden ayırt edilir. (Bilgegil, 2014: 92)</p>	<p>Siz bu işte sebat gösterdikten sonra, <u>-geç de olsa-</u> elbet başarısız.</p> <p>Ahmed Bey, <u>-ki ondan beklemezdim-</u> geçenlerde bir fıkrayı paylaşmış.</p> <p>Sınıfı geçebilmek için Mustafa Nihat'ın kitabına, İsmail Habib'in kitabına, Hamdi Tanpınar'ın kitabına <u>-hele Hamdi Tanpınar'ın kitabına-</u> mutlaka bakacaksınız.</p> <p>Halûk Karamağaralı; Erzurum'u, Bitlis'i, Van'ı, Ahlat'ı <u>-yalnız buraları mı?-</u> bütün Doğu Anadoluyu dolaşmış.</p> <p>İçlerinde Kars'tan gelenler <u>-Halit ve Mustafa -</u> uzun sesleri hiç telâffuz edemiyorlardı.</p> <p>Geldim ki, bütün çiçeklerim, <u>-sebböylarım, karanfillerim, yaseminlerim, hanımeliçlerim-</u> yolunmuş. (Bilgegil, 2014: 92, 93)</p>
<p style="text-align: center;">Leyla Karahan</p>	<p style="text-align: center;">Açıklama Cümlesi Ara Söz</p>	<p>Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı ögedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. Ki bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir. (Karahan, 2004: 37)</p>	<p>İstanbul ve Boğaziçi mimarisini <u>-galiba bu sonuncusu bugün pek az kaldı-</u> tanıyan ve seven bir insan, Paris'te kolay kolay mağlup olmaz. (AHT)</p> <p>Eski duvarlar, <u>dikkat ettiniz mi</u>, hep birbirine benzer. (AŞH)</p> <p>O gece <u>Allah inandırısın</u> hiç uyuyamadım. (MŞE)</p> <p>(Karahan, 2004: 37-38)</p>

Özkan Mustafa-Sevinçli Veysi	Ara Söz, Açıklayıcı Cümle	Genellikle cümlelerin ortasında yer alan ara sözler ve açıklayıcı cümleler; cümle içerisinde iki çizgi ve iki virgül arasında, ya da araç içerisinde gösterilir. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 156)	Pazar günü İstanbul'a <u>-saat 15.00 uçağıyla-</u> gideceğim. (Cümle Dışı Öge) Ayşe bir gün sonra <u>-yanındakilerle birlikte-</u> geri döndü. Kürlü paltosunun yakası içinde yüzü yarı yarıya kaybolmuş kıranta bir rum <u>-kıyafetine nazaran zengin bir simsar-</u> yanlarında durdu. (Özkan ve Sevinçli 2015: 156)
	Ara Sözlü (Cümleli) Cümle	Cümleden çıkarıldıklarında cümlelerin anlamında bir eksiklik yaratmayan bir "ara söz" taşıyan cümledir. Ara sözler açıklama ve ek bilgi ifade ederler. Bu "ara söz ya da cümleler" cümlelerin bir ögesi olarak değerlendirilmezler. Ara sözler kısa olurlarsa iki virgül, uzun olursa iki kısa çizgi arasına alınır. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 221)	Tanın, hikâyelerime, tercümelerime <u>-ki hepsi en aşağı altı sütun uzunluğundadır-</u> birer lira verirse, haftada iki makale yani ayda sekiz lira beni rahat rahat yaşatır. (Ömer Seyfettin) Tenkitlerinize, <u>-buna ikaz demek daha doğru olur-</u> teşekkür ederim. (Cemil Meriç) Yaşımız <u>-senin için bahsediyorum-</u> çok emniyetle geleceğe bakacak bir yaş! (Ömer Seyfettin) (Özkan ve Sevinçli 2015: 221)
Tuncer Gülensoy	Ara Söz (Ara Cümlecik), Ara Anlatım, Parantez Cümle, Cümle Dışı Öge, Ara Cümle	İçinde buldukları cümleden anlamca farklı olan ve cümleden çıkarıldığı zaman düşünce bağıntısını bozmayan bu sözlerle ara söz (ara cümlecik, ara anlatım, parantez cümle) denir. (Gülensoy, 2000: 434)	Bir süre sonra Firdevs Hanım adında bir <u>kadın</u> <u>-kendisi imkân bulamayınca-</u> genç kızı Bihter'i Adnan Bey'le evlendirip bu farklı aileye girer... Firdevs Hanım konaktan ayrılır. Bahlül kaçar. Kısa bir süre içinde büyük sarsıntılara uğrayan baba ve kız <u>-bu sefer daha çeşitli elemeler içinde-</u> yine başbaşa kalırlar." (Şemsetten Kutlu -Aşk-ı Memnu romanı özetinden)
	Ara Cümle	Birleşik veya yalın sıralı cümlelerde manâyı biraz açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen cümleye denir. (Gülensoy, 2000: 437)	(Gülensoy, 2000: 434) O isterse, <u>pek ümit etmiyorum ya</u> , bu iş olur. Birdenbire, <u>nasıl anlatayım</u> , ne olduğunu anlayamadım. Çok çalıştım, <u>inan ki</u> , hiçbir yerde bulamadım. (Gülensoy, 2000: 437)
Günay Karaağaç	Ara Cümle	Başka bir cümlelerin yapısında yer alan, fakat söz dizimi açısından bu cümlelerin hiçbir ögesiyle ilişkisi bulunmayan cümle, ara cümledir. Ara cümle, açıklayıcı söz öbeklerinden veya açıklama cümlelerinden farklıdır; çünkü ara cümlelerin asıl cümle ile ilişkisi yoktur. Ara cümle, titremleme gibi, söz diziminin anlamına katkıda bulunmadan, dil kullanıcısının söz diziminde ifade edilen bilgi karşısındaki tutumunu anlatır; o an cümlede yer almayan bir başka bilgiyi getirir; cümlelerin anlamını değiştirmez, dil kullanıcısının cümleye bakış açısını gösterir veya cümleyi metne bağlar. Sözlü dil kullanımında, ara cümle, asıl cümleye göre daha alçak bir titremleme ile söylenir. Yazılı dil kullanımında ise ara cümleler, iki virgül veya iki çizgi ile asıl cümleden ayrı tutulmağa çalışılır. (Karaağaç, 2018: 144)	Şimdi efendiler, <u>müsaade buyurursanız</u> , size bir sual sorayım. Babasının içinde bulunduğu durum, <u>Allah</u> <u>beterinden saklasın</u> , oldukça üzücüydü. Elindeki notlara bakarak, <u>bakmasa da olurdu ya</u> , konuştu. (Karaağaç, 2018: 144)

Mehmet Özmen	Saplamalı (Ara Cümleli) Birleşik Cümle	<p>Yardımcı cümlesi, ana cümlelerin içerisinde, iki virgül, iki çizgi arasında veya ayraç içerisinde bulunan cümleler, saplamalı birleşik cümledir. Saplama cümle, ara cümle veya muterize cümlesi olarak da adlandırılır. Saplama cümle genellikle cümle ögelerinden birinin içerisinde yer alır. Saplama cümle genellikle kendisinden önce gelen cümle ögesini açıklar. Ayrıca, ayraç içerisindeki veya iki çizgi arasındaki öge cümle olmayabilir (Özmen, 2013: 195)</p> <p>İki çizgi arasındaki veya ayraç içerisindeki öge, cümle değil kelime veya kelime grubu ise, cümle saplamalı birleşik cümle değildir. Cümle olmayan ara sözler, cümle ögesi veya cümle ögesinin bir parçası olabilir. Aşağıdaki cümleler, ara sözleri cümle olmadığı için saplamalı birleşik cümle olmayan saplamalı/ara sözlü cümlelerdir (Özmen, 2013: 196)</p>	<p>Lakin, şimdiye kadar <u>-işte buradaki yaşantımın bu sekizinci ayıdır-</u> hâlâ küçük İsmail'le Mehmet Ali'nin anası Zeynep kadından başka birisinden muvaffak olduğumu sanmıyorum (Karaosmanoğlu, Yaban, 131-132).</p> <p>Hayır, Belediye nizamnamesinde maatteessüf = <u>evet aynen böyle söyledi-</u> maatteessüf buna dair bir kayda tesadüf edemedik. (Taner, 1970, 43)</p> <p>Sizin edebî fikirlerinize <u>-şu son kelime Ahmed Cemil'in ince dudakları biraz basılarak ancak fark edilen bir istihza ile telâffuz olundu-</u> herkes gibi ben de vâkıfım. (Uşaklıgil, 1971, 11)</p> <p>Bu inkişâfı bizim mütehasşislarımızın eline bırakacak kadar <u>-ancak bir fikir söylüyorum-</u> bizim böyle millî bir mütehasşisımız yoktur. (Beyatlı, 1995, 180)</p> <p>Yazdıklarını iyi tanıdığım bir başka yazarın "plan"ına bakarmışçasına onlara yaklaştığımda <u>-ki, bende bu bağlamda bir takmak mekanizması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz-</u> bir iki genel gözlemde bulunabilirim. (Batur, 1997, 51)</p> <p>Meselenin hakikatine gelince, <u>-bu hakikati daha ilerde söyleyeceksek de-</u> ne birinci ne de ikinci iddia doğrudur. (Koray, 2004, 211)</p> <p>Hele ustanın kendi bestelediği altı yüzü aşkın yapıttan ancak yüzde kırk kadarını <u>-incelemek diyemeyeceğim-</u> dinlemek olanağını bulabildim. (Nadi, 1994, 6)</p> <p>Şimdi kararlı bir soğukkanlılıkla <u>-günümüzde geçerli-</u> her şeyi isteyen ve güzel kadınlar karşısında garip bir korku ve çekingenliğe kapılıyorum. (Aral, -, 140)</p> <p>Hattâ <u>-bu on dört yaşında çocuk-</u> mektebe giderken çanta taşımağa bile tenezzül etmez olur kitaplarını bir gazeteye sarar, koltuğunun altına yerleştirir, bir kalem efendisi tavrını takınırdı. (Uşaklıgil, 1971, 31)</p> <p>Ne yaptığımı <u>-belki-</u> tahmin edebilirsiniz. (Koray, 2004, 135)</p> <p>İşte, öğretmeni de böylesi bir isteğin <u>-daha yüksek düzeyde bir isteğin-</u> canlı, bilinçli bir ifadesidir (Günyol, 2001, 60)</p> <p>Sonra <u>-filmi şiddetle görmek arzuma rağmen-</u> onu kalabalıktan ayırdım. (Koray, 2004, 200).</p> <p>En iyi niyetli özel tiyatro yöneticileri bile = <u>kurdukları tiyatroyu ayakta tutabilmek, borçlarını ödeyebilmek için-</u> bu kaygıya yenilirler. (Mehmet Fuat, 1997, 34)</p> <p>(Özmen, 2013: 196)</p>
---------------------	--	---	--

Tuncay Böler	Ara Cümleli Birleşik Cümle	<p>Ana cümlelerin içinde iki virgül, iki çizgi arasında ya da parantez içerisinde ara cümlesi bulunan cümlelere ara cümleli birleşik cümle denir.</p> <p>Ara cümle, ana cümle ile doğrudan ilgili değildir ve genellikle ana cümlelerin herhangi bir ögesi olmaz.</p> <p>Ara cümle ana cümlelerin bildirdiği yargıyı açıklayıcı nitelikte olsa bile ana cümlelerin kuruluşuna çoğunlukla katılmaz, bağımsızdır. (Böler, 2019: 233)</p>	<p>Bir Şehir Yanıyor adıyla bir roman yazmam <u>-şimdi onun adını da pek çıkaramadım-</u> o günlere rastlar. (SB-KE, 168)</p> <p>Kara cübbesini de giydi mi, <u>korkudan mı, saygıdan mı bilinmez</u>, karşısındaki insan kabuğuna çekilmek isterdi. (TB-YB, 28)</p> <p>Eski vakaları yenik, küf kokulu, muşambalaşmış sahifelerden, biraz güçlük çekerek okumak, <u>-bilmem dikkat etmiş misinizdir-</u> tarih zevkini insana daha ayrı tahassüsler ve lezzetler içinde duyurur. (NB-REÜ, 123)</p> <p>Kokteyl denilen toplantıları (<u>başka nedenleri de var ya</u>) masasızlık yüzünden sevemiyorum en çok. (NU-G, 69) (Böler, 2019: 233)</p>
	Ara Sözlü Cümleler	<p>İki çizgi, iki virgül veya parantez arasındaki bölüm cümle olmadığına ara cümleli birleşik cümleden bahsedilmez. Böyle cümleler ara sözlü cümlelerdir. (Böler, 2019: 234)</p>	<p>Akrabaları, <u>-Erol, Sevgi'nin akrabası olmalı-</u> Sevgi'yi bu işlerden koruyor. (OA-G, 30) (Böler, 2019: 233-234)</p> <p>Naim Efendi bu bahislere de <u>-bütün dehşet ve ehemmiyetlerine rağmen-</u> pek o kadar kulak asmiyordu. (YKK-KK, 136)</p> <p>Abdest merasimi bittikten sonra bizi <u>-kendi tabirleri veçhile-</u> yalın ayak, başı kabak, meydanın kapısı önüne götürdüler. (YKK-NB, 91)</p> <p>Biz; <u>-şimdi ellisine varanlar, elliden ötekiler-</u> gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtıktı. (YKK-A, 13)</p> <p>Perdeyi kaldırdı; mumu <u>-söylediği gibi-</u> üç defa, ağır ağır, çok ağır sallamaya başladı. (RHK-GH/YDV, 265) (Böler, 2019: 234)</p>
Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Ferhat Karabulut	İç İçe Birleşik Cümle Ara Cümle (İç Cümle)	<p>Birbirinden bağımsız iki bitmiş cümleden biri diğerinin içine yerleşmiş olarak kullanılabilir. Bu çeşit kullanımlarda temel cümlelerin bünyesine yerleşmiş olan cümle, temel cümlelerin bir ögesi olabilir veya olmayabilir. Yine de anlamsal olarak bu iki cümle arasında bir bağ bulunabilir. Bu şekilde kullanılan birleşik cümlelerde ara cümle (iç cümle) silindiği zaman anlamda çok büyük bir bozulma meydana gelmez. Bir bakıma ara (iç) cümle açıklayıcı bir cümledir. Bazen de bir öge gibi kullanıldığı için çıkarıldığı zaman anlamda bir eksilme, bozulma veya değişme olabilir.</p> <p>İç içe birleşik cümle, diğer birleşik cümlelere kıyasla biraz farklıdır. Tamlayan veya tamlanan unsur, bu tür birleşik cümlelerde pek söz konusu olmaz. Ancak iç cümle temel cümlelerin bir ögesi olduğu zaman, bir bakıma bir yan cümleden (yardımcı unsur) bahsedebiliriz. (Demir vd. 2009: 129)</p>	<p>Ben sana <u>bu kitabı yırtma</u> demedim mi? (ara söz-bağımlı nesne)</p> <p>Bizim komşu <u>çok iyi tanımasam da</u> iyi bir adamdır. (ara söz-bağımsız)</p> <p>Beni <u>dinle</u> dedi. (ara söz-bağımlı-nesne)</p> <p>Öğrenci <u>ders bitmiş olmalı</u> diye düşündü. (ara söz-bağımsız nesne) (Demir vd. 2009: 129)</p> <p>Ben sana <u>beni dinle</u> demiştim. (Ne demiştim-Beni dinle) (Demir vd. 2009: 129)</p>

Mazhar Kükey	<p>Aratümce (Arasöz)</p> <p>Yalın ya da bileşik yapıda tümcelerde, kimi zaman, o tümcenin anlamına açıklık kazandırmak için, tümcenin içine giren ve tümcenin herhangi bir yerinde bulunan “sözcük, sözcük öbeği, tümcecik ve tümce” yapısında dil birliklerine “aratümce” (arasöz) diyoruz. Osmanlıcada “cümle-i mutarıza” tamlamasıyla dile getirilen bu konunun günümüz dil yapıtlarında da değişik adlar taşıdığını görmekteyiz. (Kükey, 2003: 299)</p> <p>Tümcenin içine giren aratümcenin, o tümceden çıkarılması; yani hiç kullanılmaması tümcenin anlamında bir eksiklik oluşturmaz; yapısında bir bozukluk yapmaz. Bu konuda hiçbir zaman unutmamamız gereken bir nokta vardır:</p> <p>Ayraç içi anlatımlar, okunmamalı. Bunlar okunursa, tümce bozulur.</p> <p>Tırnak içi anlatımlar, okunmalı. Bunlar okunmazsa, tümce bozulur.</p> <p>Aratümceler (arasözler) ise, okunsa da olur; okunmasa da olur. Okunsa da tümce bozulmaz, okunmasa da tümce bozulmaz. Bu, ara tümcenin niteliklerinden birisidir. Zaten, tümcede kullanılan bir dil birliğinin aratümce olup olmadığı noktasında kuşkuda kalırsa; başvurulacak yöntem, o dil birliğinin okunmadan geçilmesidir. Okunmadan geçildiğinde; tümcede anlam bozulmuyor, değişmiyorsa; o dil birliği, aratümcedir. (Kükey, 2003: 300)</p> <p>...Aratümceler, yazıda iki kısa çizgi (-) arasına alınır. Ancak, bunlar birkaç sözcüklük kısa dil birlikleri ise, iki virgül arasında da gösterilebilir. Yani aratümceler (arasözler) yazıda, ya iki kısa çizgi arasına, ya da iki virgül arasında gösterilir. Konuşmada ise, aratümceyi, değişik bir söyleyiş tonuyla belirtiriz.</p> <p>Aratümce için, içinde buldukları tümcenin bir ögesi olma koşulu yoktur. Bunlar, yer aldıkları örneklerde, genellikle bir öge olmaz; ancak buldukları tümcede yinelenmiş olarak özne, nesne, tümleç görevinde geçen örnekler de az değildir. (Kükey, 2003: 301)</p>	<p>Zigetvar’ın zaptı akşamı, yaralılar toplanırken meşhur kahraman Deli Hüsrev’in <u>–bir gülleyle parçalanmış-</u> nâşi yanında uzun boylu, ak saçlı, ak sakallı, yeşil cübbeli bir şehit buldular. (Ömer Seyfettin, Başını Vermeyen Şehit)</p> <p>Genç kuşağın hemen hepsinin <u>–en seçkinleri dahil olmak üzere-</u> yazılarında, Halit Ziya’dan gizli aşikâr bir şeyler bulursunuz. (Fevziye Abdullah Tansel, İyi ve Doğru Yazma)</p> <p>İçlerinde son derece fakir kıyafetli, uzun boylu, yanık, zeki yüzlü bir adam vardı ki, bütün eşyası küçük bir çıkıntılı <u>–adına galiba cura denen-</u> bir basit sazdan ibaretti. (Reşat Nuri Güntekin, Anadolu Notları)</p> <p>(Kükey, 2003: 300-301)</p> <p>Evet, belki suçluyum, işlemleri onlardan gizli yaptığım için; ama ne ağır bir ceza bu, evlâdın, <u>manevi de olsa,</u> annesinin ölüm döşeginde yanına gelmemesi. (Ayşe Kulin, Füreya)</p> <p>Ses <u>–iyi ve etkili kullanılırsa-</u> oyuncuyu başarıya ulaştıran bir araçtır.</p> <p>Kitap okuyanlardan biri <u>–emekli öğretmen Zeki Bey-</u> ağır ağır yerinden kalktı.</p> <p>Yaşlı adam, onu <u>–kara kuru çocuğu-</u> ağlayarak göğsüne bastırıldı.</p> <p>Köylerine <u>–özlemini çektikleri yere-</u> dönmek istiyorlardı.</p> <p>(Kükey, 2003: 301, 302)</p>
---------------------	---	--

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere Türkçenin dilbilgisi ve söz dizimi üzerine çalışma yapmış olan birçok araştırmacı ve yazar konuyla ilgili olarak farklı terimlere başvurmuş ve konuyu kendince açıklayarak cümle içerisinde ara söz ve ara cümleleri farklı yapı ve görevlerde kullanmıştır.

Bu çalışmada ara söz ve ara cümle kavramlarının kesin olarak ortaya konulabilmesi için öncelikle ara söz ve ara cümlelerin anlam, yapı ve cümlelerin unsurları yönünden özellikleri tasvirî yöntemle belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Ara Söz ve Ara Cümlelerin Anlam Yönünden Cümleye Katkısı

Ara sözlü veya ara cümleli cümleler cümlelerin anlamına “açıklama” (Hatipoğlu, 1972: 15, Gencan, 1979: 132, Koç, 1990: 443, Bozkurt, 1995: 353, Gülensoy, 2000: 437, Hengirmen, 2002: 359, Vardar,

2003: 23, Kükey, 2003: 299, Demir, 2004: 258, Özmen, 2013: 195, Böler, 2019: 233, Topaloğlu, 2019: 23), “yardımcı bir açıklama” (Bilgegil, 2014: 92), “açıklama ve ek bilgi” (Özkan ve Sevinçli, 2015: 221), “anlamı daha iyi belirtmek” (Korkmaz, 1992: 12), “(anlamı) güçlendirmek” (Koç, 1990: 443) ve “(anlamı) tamamlamak” (Demir, 2004: 258) yönünden katkıda bulunurlar. Dolayısıyla ara söz ve ara cümle yapıları manaca cümlenin esas manasından ayrılmaz. Ara cümle yapıları temel cümlenin yapısını değiştirmeden onun dışında bağımsız bir cümle gibi incelenebilir, unsurları bulunup gösterilebilir. Ara cümleler temel cümlenin vurgusu ile cümle öğeleri arasındaki mantıki dilbilgisi bağlantısına zarar vermezler.

Günlük hayatta insanlar iletişim sürecinde, birbirlerine sadece bilgi aktarmazlar, aynı zamanda duygularını da yansıtırlar. Bu nedenle duygusalılık da dilin işlevlerinden biridir. Duygusalılığın içeriğinin olumlu ya da olumsuz olması, konuşan kişinin karşısındakine hissettirdiklerine, tavırlarına, jest ve mimiklerine, ses tonuna ve cümlenin tonlanmasına bağlıdır. Dilin, duyguyu ve duygusal değerlendirmeleri iletmek için farklı vasıtaları vardır. Bunlar değerlendirme bildiren kelimelerin yanı sıra kullanılan ek, bağlaç ve ünlemler ile kalıp söz, ara söz ve ara cümle gibi yapılarıdır.

Ara söz ve ara cümleler cümle içerisinde açıklama, ek bilgi, pekiştirme, anlamı güçlendirme, anlamı tamamlama gibi görevlerin dışında aynı zamanda cümleye konuşur ve yazar açısından duygu değeri de yüklerler. Örnek: O isterse, pek ummam ya, gidebilir. (Hatipoğlu, 1972; 15), Babasının içinde bulunduğu durum, Allah betereninden saklasın, oldukça üzücü. (Korkmaz, 1992: 13), Gelecek olursa, pek sanmıyorum ya, bize uğrasın. (Vardar, 2003: 23) Bunun yanı sıra ara cümleler cümleye pekiştirme anlamı da yüklerler. Örnek: Annem, sen de bilirsin, yorulmak nedir bilmez. (Koç, 1990: 443), Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı. (Topaloğlu, 2019: 23-24)

Yaygın kanaate göre söz ve ara cümlelerin cümleden çıkarılması cümlenin söz diziminde ve anlamında herhangi bir eksikliğe ve bozulmaya yol açmaz (Gülensoy 2000: 434, Kükey, 2003: 300, Demir, 2004: 258, Demir, Yılmaz ve Karabulut 2009: 129, Bilgegil, 2014: 92, Özkan ve Sevinçli, 2015: 221). Bu konuda Coşar (2017: 221) şöyle düşünmektedir: “Dildeki bir dizimin rastgele gerçekleşmesi mümkün değildir ve zihnin işleyişi, konuşucunun tercihi, konu gibi bağlayıcılar eşliğinde oluşan bağlam içinde meramın dile gelişi organik bir ilişkiler ağına dayanır. Bu ağ, dizilim düzenini belirler. Türkçe gibi söz diziminin kıvrak, dinamik ve çeşitli imkânlarla sahip olduğu bir dilde unsurların dizilişi de manidardır. Bu sebeple bir unsurun çıkarılması ile anlamın değişmeyeceği fikri, ifadeyi oluşturan zihnin işleyiş mekanizmasını ihmal ve ihlal etmiş olur.”

Ara söz ve ara cümleler yer aldıkları cümlenin dışında kendi başlarına da kullanılamazlar (Bozkurt, 1995: 353). İçinde buldukları cümleye anlam yönünden katkıda bulunur, zenginleştirirler. Siz bu işte sebat gösterdikten sonra, -geç de olsa- elbet başaracaksınız. (Bilgegil, 2014: 92) cümlesinde ara söz cümleden çıkarılabilir, bu durumda anlamda kısmî bir eksiklik ortaya çıkar, kullanılması ise herhangi bir anlatım bozukluğuna yol açmadığı gibi anlamca cümleye bir katkısı da söz konusudur. Benzeri durum Yaşımız -senin için bahsediyorum- çok emniyetle geleceğe bakacak bir yaş! (Ömer Seyfettin) (Özkan ve Sevinçli 2015: 221) cümlesi için de söz konusudur. -senin için bahsediyorum- cümlesi kendi içerisinde bir bütünlük taşımakla birlikte bağlam dışı kullanıldığında dinleyen ve okuyan için bir şey ifade etmez. Buna göre ara söz ve ara cümle, cümle içerisinde belli bir bağlama bağlı olarak kullanılan yapılarıdır. Kullanılmalarının önemli şartlarından biri de kullanıldıkları cümle ile anlamca bütünleşebilmeleridir.

Ara söz ve ara cümleler cümleden çıkarıldıklarında kendi içlerinde bir anlam kaybına uğramakla birlikte kullanıldıkları cümlenin söz diziminde bir bozulmaya ve anlamında bir eksikliğe yol açmazlar. Yargısız dil birimi olan kelime grubu yapısındaki ara söz, bağımsız bir cümle yapısında olmadığı için ara cümleye göre kendi içerisinde daha çok anlam kaybına uğrar. Ara cümle ise kullanıldığı cümlenin dışında bağımsız bir cümle gibi incelenebilir ve kendi içerisinde anlam bütünlüğünü koruyabilir.

2. Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümlelerin Yapısal Özellikleri

Ara sözlü cümlelerde ara söz, genellikle bir kelime grubudur ve tam bir cümle özelliği taşımaz, kullanıldığı cümleye bağımlı bir yapı gösterir. Kelime grupları kendi başlarına yargısız birimler olup kip ve şahıs eki almış unsurlar (yüklem) bulundurmazlar (Karahan, 2004: 39). Oysa temel cümlelerin içerisinde virgül, noktalı virgül, kısa çizgi ve yay ayraç içerisinde yer verilen ara cümle, içerisinde çekimli bir unsur yani yüklem bulundurduğu için bağımsız bir cümle yapısındadır.

Fakat aynı zamanda bozuk paraları, bir alışveriş yapmış gibi, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s. 190) (Korkmaz, 1992, s.13) ve Ömer Bey, bilinmez bir sebeple, birden ayağa fırladı. (Hengirmen, 2002: 360) cümlelerinde “bir alışveriş yapmış gibi” ve “bilinmez bir sebeple” ara sözleri birer edat grubudur. Bir cümlelerin içerisinde farklı yerlerde iki ara söz bulunabilir. Örnek: O zaman Osman’ın kendi karnından -bazı tarihlere göre de ikisinin arasında- üç kıtayı dallarının altına alan, köklerinden büyük nehirlerin -Dicle, Fırat, Nil ve Tuna- fışkırdığı büyük bir ağaç büyür (Gencan, 1979: 118). Bunun gibi bir cümle içerisinde hem ara söz hem de ara cümle birlikte de yer alabilir: Üçüncü bir gezinti yeri de o zaman Büyük Dere yolu denen -bilhassa seyahatnamelerde ve gravür albümlerinde- Taksim’den Şişli’ye doğru giden ve bir kolu Kurtuluş’a uzanan -Kurtuluş’un adı Frenk seyahatnâmelerinde San Dimitri’dir- büyük yoldu (Gencan, 1979: 70). Türkçede ara sözlü cümlelerde yer alan kelime grupları genellikle edat grubu, sıfat tamlaması, belirtili isim tamlaması, bağlama grubu, unvan grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu vb. yapıdadır.

Ara sözlü cümlelerde her ara söz, bir kelime grubu olmak zorunda değildir. Ne yaptığımı -belki- tahmin edebilirsiniz. (Koray’dan Özmen, 2013: 196) cümlesi ara sözlü bir cümle olmakla birlikte -belki- ara sözü bir kelime grubu değildir. Bunun gibi Yarına kadar iyileşirsem, sanmam ya, Kars’a gideceğim (Koç, 1990: 443). gibi yapılar da ara söz olmakla birlikte kelime grubu özelliği taşımamaktadır.

Bu sözler üzerine Ahmet, ne alingan olduğunu ben bilirim, birdenbire patladı. (Üçok, 2007: 219) cümlesi ise ara cümleli bir cümledir. Çünkü “Bu sözler üzerine Ahmet birdenbire patladı.” dış cümlesinin içerisinde iki virgül arasında yer verilen “ne alingan olduğunu ben bilirim” cümlesi çekimli bir unsur yani içerisinde bir yüklem (bilirim) barındırmaktadır. “ne alingan olduğunu ben bilirim” yapısı “bir alışveriş yapmış gibi” yapısından farklıdır. Fakat aynı zamanda bozuk paraları, bir alışveriş yapmış gibi, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s. 190) (Korkmaz, 1992, s.13) cümlesinde dış cümlelerin içerisinde yer verilen “bir alışveriş yapmış gibi” kelime grubu iken, Bu sözler üzerine Ahmet, ne alingan olduğunu ben bilirim, birdenbire patladı. (Üçok, 2007: 219) cümlesinde iç cümle olarak verilen “ne alingan olduğunu ben bilirim” yapısı bağımsız bir cümledir.

Ara sözlü cümleler şartlı bir yapı taşıyabilirler. Bir dil, bir başkasından, eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan’dan Demir, 2004: 258) cümlesinde iki virgül arasında yer verilen eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa yapısı fiilimsi gruplarında olduğu gibi sonuna -sa şart ekini almış bir kelime grubu olup bu şekli ile bir ara sözlü cümledir. Cümle Eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği açısından bir dil başkasından bütün bütün ayrılır. yapısında olsaydı, şartlı birleşik cümleden söz edilebilecekti. Karahan (2000: 18) Türkçede Söz Dizimi kitabında yer alan bazı kabullerine de eleştiri niteliğindeki makalesinde “Ayşe okula gitti.”, “Ayşe koşarak okula gitti.”, “Ayşe iyileşirse okula gidecek.” ve “Ayşe ‘Okula gideceğim’ dedi.” cümleleri arasında yapı bakımından “tek yargı” temelinde hiçbir fark görmediğini ifade etmektedir. Şartlı birleşik cümlelerde şartlı unsur temel cümlelerin zarf tümlecini oluşturur ve kelime grupları bulunurken şart unsurunu taşıyan kısım eksik yargı gruplarından isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil grubunda olduğu gibi veya bağımsız bir cümlemiş gibi kabul edilip cümlelerin unsurları bulduktan sonra varsa kelime grupları bulunarak gösterilir. Çünkü “Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim fiiller gibi, -sA ekli bir kelime veya kelime grubunda da yargı yani bitmişlik anlamı yoktur. Yani bu yapı cümle değildir; cümlelerin bir unsurudur, genellikle zarfdır.” (Karahan, 2000: 19). Dolayısı ile Bir dil, bir başkasından, eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği

açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan'dan Demir, 2004: 258) gibi cümlelerin yapı yönünden ara sözlü basit cümleler olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Ara cümleli cümlelerde ara cümle yapı bakımından mutlaka bir basit bir cümle olmak zorunda değildir. Örneğin Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilime takaddüm ettirdik. (Nutuk, 84) (Korkmaz, 1992: 12) cümlesinde ara cümle yapı yönünden ki'li bağlı bir cümle (elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur) ve bir basit cümleden (bunların başında idi) oluşmuştur. Söz konusu cümlede ki bağlacı elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey sıfat tamlaması ile Tufan Bey namıyla maruf olmuştur cümlesini birbirine bağlayarak önce ki'li bağlı cümleyi oluşturmuş ardından bu yapı virgül ile bunların başında idi basit cümlesi ile birleşmiştir.

Bu noktada sorgulanması gereken bir husus da ara söz ve ara cümleli cümlelerin içinde buldukları cümlelerin yapı yönünden türüdür. Ara sözler, cümle içerisinde açıklama vb. görevlerle yer verilen kelime grupları olup cümlelerin unsurlarından sayılmadıkları için ara sözlü cümleler yapıca basit cümlelerdir. "İki çizgi, iki virgül veya parantez arasındaki bölüm cümle olmadığından ara cümleli birleşik cümleden bahsedilmez." (Böler, 2019: 234)

Ara cümleli bir cümle ile ara sözlü cümle aynı gibi görünmekle birlikte birbirinden farklıdır. Banguoğlu'na (2015: 537-538) göre saplama cümle almış yani ara cümleli bir basit cümle ister isim, ister fiil cümlesi olsun iki yargı arasında organik bir ilişki olmadığı için birleşik bir cümle sayılamaz. Benzer olarak Demir (2004: 258) de ara cümlelerin içinde yer aldıkları cümlelerin bir unsuru olmadıkları için ara cümleli basit cümlelerin girişik cümle sayılamayacağını ifade etmektedir. Gencan (1979: 132), Hengirmen (2002: 359) ve Böler (2019: 233) de ara cümleyi temel cümlelerin bir unsuru olarak kabul etmezler. Buna göre gerek ara sözlü gerekse ara cümleli cümle cümlelerin bir unsuru değildir.

Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer alarak oluşturduğu birleşik cümlelere iç içe birleşik cümle denilir (Özkan ve Sevinçli, 2015: 201). "Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur." (Ergin, 2004: 406) Büyük düşünür B. Russel, "Mutluluk, insanın kendi çabası ile elde ettiği bir başarıdır." diyor. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 202) cümlesi ile Eski vakaları yenik, küf kokulu, muşambalaşmış sahifelerden, biraz güçlük çekerek okumak, -bilmem dikkat etmiş misinizdir- tarih zevkini insana daha ayrı tahassüsler ve lezzetler içinde duyurur. (NB-REÜ, 123) (Böler, 2019: 233) cümlesi yapıca aynı değildir. İç içe birleşik cümle olarak kabul edilen birinci cümlede yer verilen "Mutluluk, insanın kendi çabası ile elde ettiği bir başarıdır." iç cümlesi temel cümlelerin nesnesi konumunda olup anlamca dış cümle ile bütünleşmiş bir yapıdadır. İkinci cümlede açıklama amaçlı yer verilen -bilmem dikkat etmiş misinizdir- yapısı ise anlamca dış cümle ile bütünleşmekle birlikte cümlelerin bir unsuru olmayıp cümle dışı unsur sayıldığından ikinci cümleyi iç içe birleşik cümle saymak mümkün görünmemektedir.

Bu noktada cümlelerin unsurları ile ilgili olarak Leyla Karahan hocamızın görüş ve düşüncelerine (2000) katılmakla birlikte daha önceki yapı yönünden tasnifinde (1993) yer alan bir cümle üzerinde iç cümle ve dış cümle yönünden meseleyi farklı bir yönden ele almak istiyoruz. Ara cümleli cümlelerden farklı olarak iç içe birleşik cümlelerde temel cümle içerisinde yer verilen iç cümle, dış cümlelerin yani temel cümlelerin bir unsurunu oluşturabilir. Arkasından bir de "Çakırsaraylı Akşehir'i basacakmış" haberi çıkınca Hüseyin'e karşı duyulan tiksintiye kızgınlık karıştı. (KA) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde Arkasından bir de "Çakırsaraylı Akşehir'i basacakmış" iç cümlesi anlam bütünlüğü yönünden kendi sınırlarının dışına çıkmış temel cümledeki zarf tümleci yapısındaki haberi çıkınca kelime grubu ile anlamca bir bütünlük oluşturmuştur. Benzer durum İhtiyar sipahiler "Biz burasını imdat gelmeden alamaz mıyız? İki top yetmez mi? Ne duruyoruz?" diye çadırlarında dedikodu yapıyorlardı. (SH) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde de söz konusudur. Cümlede yer verilen üç soru cümlesi temel cümlede yer verilen "diye" edatı ile birleşerek zarf tümleci oluşturmuş ve temel cümlelerin bir unsuru olmuştur.

Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının dördüncü (büyük ihtimalle de ön) yüzü 24 satırlık Brāhmī harfli bir metin içermektedir. (Ölmez, 2020: 27) cümlesinde yay ayrıç içerisinde yer alan “büyük ihtimalle de ön” yapısı ara söz gibi görünmekle birlikte bir kelime grubu yapısında da değildir. Cümledeki Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının dördüncü (büyük ihtimalle de ön) yüzü kısmı özne olup temelde bir belirtili isim tamlamasıdır. Özneyi oluşturan kelime grubunda Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının kısmı tamlayan (büyük ihtimalle de ön) yüzü kısmı ise tamlanan durumundadır ve büyük ihtimalle de ön açıklaması tamamlanan konumundaki yüzü kelimesinin açıklaması niteliğinde olup araya bir de “de” bağlacı girmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da iç içe birleşik cümlelerde dış cümleden iç cümle çıkarıldığında cümlenin anlamında önemli bir kayıp ortaya çıkar, anlam bütünlüğünün yanı sıra söz dizimi bozulur ve cümle farklılaşır. “Zorlara dağlar dayanmaz” itikadında olan bir milletin azmi ile bu yalçın sahile, bu muazzam taş eserin temellerini atmış. (KA) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde görüleceği üzere “Zorlara dağlar dayanmaz” iç cümlesi kendi taşıdığı anlamın dışına taşarak temel cümle içerisinde yeni bir anlam da (“Zorlara dağlar dayanmaz” itikadında olan bir milletin azmi ile) kazanmıştır.

Ara cümleli bir cümlenin içerisinde soru cümlesine de yer verilebilir: Halûk Karamağaralı; Erzurum’u, Bitlis’i, Van’ı, Ahlat’ı –yalnız buraları mı?- bütün Doğu Anadoluyu dolaşmış. (Bilgegil, 2014: 92). Eski duvarlar, dikkat ettiniz mi, hep birbirine benzer. (AŞH) (Karahan, 2004: 38).

Ara cümleli cümlelerde ara cümle “ki” ve “ve” bağlacı ile başlayabilir veya “da”, “ki” ve “ya” bağlaçları ile sonlanabilir. Bu tür cümlelerde söz konusu bağlaçlar anlam ve yapı yönünden cümleye bir katkıda bulunmakla birlikte ara cümlenin bir unsuru olarak kabul görmezler.

- Yılanların Öcü’nde ana rolünü Fatma girik, ki daha önce çekilende Aliye Rona oynuyordu, üstlenmiş (Demir, 2004: 258).
- Sakın kimse -ve en başta sevgili Artvinliler olmak üzere- beni yanlış anlamasınlar (Bläsing, 2011: 141).
- Ankara’da tedavi devam etmiş ise de her şeyin gerektiği gibi yapılmasına, itiraf etmeli ki, tam riayet gösterememiştir (Atatürk’ün Hastalığı, Ruşen Eşref Ünaydın’dan Gencan, 1979: 132).
- Elindeki notlara bakarak; bakmasa da olurdu ya; konuştu (Korkmaz, 1992: 12, 13).
- Meselenin hakikatine gelince, -bu hakikati daha ilerde söyleyeceksek de- ne birinci ne de ikinci iddia doğrudur (Koray’dan Özmen, 2013: 196).

Ara sözlü ve ara cümleli cümlelerde ara söz ve ara cümlenin uzunluğu konusunda herhangi bir ölçüt belirlemek söz konusu değildir. Ara söz ve ara cümle kısa olabileceği gibi uzun da olabilir: Ne yaptığımı –belki- tahmin edebilirsiniz. (Koray’dan Özmen, 2013: 196) cümlesinde ara cümle -belki- sözcüğünden oluşurken Ben de, herkes gibi, kendimi çok beğenirim. (Hengirmen, 2002: 360) cümlesinde ara söz iki kelimedenden oluşmuş bir edat grubudur. En iyi niyetli özel tiyatro yöneticileri bile –kurdukları tiyatroyu ayakta tutabilmek, borçlarını ödeyebilmek için- bu kaygıya yenilirler. (Mehmet Fuat’tan Özmen, 2013: 196) cümlesinde ise ara söz edat unsuru ortak iki edat grubundan oluşmuştur.

Yine Demek ki, Türkçeden, Allah esirgesin, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş...” (N. Sami Banarlı’dan Korkmaz, 1972: 13) cümlesinde ara cümle iki kelimedenden oluşmuş bir kalıp sözdür. Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk’tan Korkmaz, 1992: 12) cümlesinde ise ara cümle kendi içerisinde açıklamalı bir yapı taşımaktadır.

3. Cümlelerin Bir Unsuru Olarak Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümleler

Cümlede ara söz veya ara cümleye yer verilmesinin en önemli sebeplerinden biri yargıyı biraz

daha açıklamak, güçlendirmek veya tamamlamaktır (Bozkurt, 1979: 132, Koç, 1990: 443, Korkmaz, 1992: 12, Hengirmen 2002: 359, Demir, 2004: 258, Özmen, 2013: 195).

Karaağaç (2018: 24-25) ara söz ve ara cümlelerle ilgili olan bu açıklayıcı ifadesini şöyle açıklamaktadır: “Bir söz söylendikten sonra, o sözle ilgili akla gelen yeni bilgiyi açıklayan yardımcı söz dizimi birimi, açıklayıcı olarak bilinir.” Karaağaç’a (2018: 24) göre:

“Türkçe söz öbeklerinin niteleyicileri olan sıfatlar da cümlelerin niteleyicileri olan cümle ögeleri de niteledikleri asıl ögenin önünde yer alırlar. Bunun başka türlü mümkün değildir... Bir söz, söz öbeği veya cümle ögesinin, bağlama zamiri kullanılarak veya kullanılmayarak nitelendirildiği yapılar, açıklayıcısı olan yapılardır. Eski Türkçede bağlama zamiri bulunmadığı gibi böyle bir yapı da yoktu. Türkçenin komşu dillerden aldığı ki bağlama zamiri veya bağlama edatı, Türkçeye böyle bir yapıyı getirmiştir: ki’nin bağlama zamiri veya bağlama edatı kullanımlarındaki açıklayıcı, bir söz, söz öbeği veya cümleyi açıklamak için kendisinden sonra getirilen ve ki’nin bağlama zamiri veya bağlama edatı olarak kullanıldığı, sonradan eklenmiş bir yan cümledir. Türkçedeki açıklayıcı, getirildiği sözden ayrı ve bağlayıcı olmayan bir açıklayıcıdır. Bu arada, Türkçede bir söz, söz öbeği veya bir cümle ögesini ki bağlama zamirini özne yaparak elde edilmiş bir yan tümce ile nitelemek, ancak, sözlü dil kullanımında titremlemeden, yazılı dil kullanımında ise, çift virgül veya çizgiden yardım alarak mümkündür ve bu yapı Türkçe kaynaklı değildir. Yahya Kemal, -ki Türk edebiyatının önemli bir şairidir-, 1958’de öldü. Dün Sarıyer’e, -ki orayı pek severiz-, gittiğimizde Gülbahar ile karşılaştık... Görüldüğü gibi, Türkçede açıklayıcı cümle, yani asıl cümleye bağlama zamiriyle bağlanmış bir yan cümle kullanmak, mümkün değildir.

Durum böyle olmasına rağmen, Türkçede de açıklayıcıları sonradan getirmek mümkündür; fakat, daha çok konuşma dilinde başvurulan bu geriye dönük cümleler, yan cümle değil, ara cümlelerdir. Türkçede açıklayıcıları sonradan getirmek, ancak bağlama zamiri kullanmadan, yani temel cümleye bağlı bir yan cümle kurmadan mümkün olur. Bu tür kullanımlar ise, ayrı bir yan cümle kurmadan, temel cümleden bağımsız bir ara cümle ile, yani cümle ögesinin bir başka yüzey yapıda yinelenmesi biçiminde gerçekleştirilebilir: Yahya Kemal, Türk edebiyatının bu önemli şairi, 1958’de öldü...

Kendisinden önce gelen söz veya söz öbeklerini daha açık ifade etmek ve anlamı güçlendirmek için kullanılan açıklayıcı özne, açıklayıcı nesne, açıklayıcı dolaylı tümleş ve açıklayıcı zarf tümleci diye adlandırılan söz veya söz öbeklerinin hepsine birden açıklayıcı denir.”

Türkçede açıklamalı özne, açıklamalı nesne, açıklamalı dolaylı tümleş ve açıklamalı zarf tümleci yapıları ara söz ve ara cümleden farklıdır:

- Eyüp, Türklerin ölüm şehri Eyüp, Avrupa toprağının bittiği sahilde İslâm cennetinin bir bahçesi gibi yeşil duruyor. YKB (Karahan, 2004: 20; Açıklamalı Özne)
- Ansızın bir çığlık, kendi sesine benzer bir feryat işitmişti. AHM (Karahan, 2004: 27; Açıklamalı Nesne)
- Derme çatma bir kır bahçesinde, genç bir dut ağacının gölgesinde oturdum. AH (Karahan, 2004: 30; Açıklamalı Dolaylı Tümleş)
- Balkan harbinin sonunda, iki felâketli muharebe arasındaki o kısa, azaplı soluk alma yılının başında, babamın memur bulunduğu bir şark sancağından dönüyorduk. AHT (Karahan, 2004: 35; Açıklamalı Zarf Tümleci)

Türkçede bazı ara sözlü cümleler şekilce açıklamalı bir yapıda görünebilirler:

- Kitap okuyanlardan biri – emekli öğretmen Zeki Bey- ağır ağır yerinden kalktı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Özne)
- Yaşlı adam onu, -kara kuru çocuğu- ağlayarak göğsüne bastırdı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Nesne)
- Köylerine –özlemini çektikleri yere- dönmek istiyorlardı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Dolaylı Tümleş)

Virgül yerine kısa çizgi kullanılmakla birlikte yukarıdaki cümlelerin Karahan'ın (2004: 20, 27, 30)'da yer verdiği cümlelerden bir farkı yoktur. Ancak yukarıdaki cümlelerde ara sözler temel cümlelerin birer unsuru gibi görünmekle birlikte virgül işareti kullanılmadıkça açıklamalı bir unsur olarak kabul edilemezler. Çünkü açıklamalı cümlelerde kısa çizgi kullanılmaz. Buna göre ara cümleler istisnai bir durum olarak kısa çizgi yerine ancak virgölün kullanıldığı açıklamalı yapılarda cümlelerin bir unsuru olabilirler.

Ara söz, temel cümlelerin yani dış cümlelerin içerisinde yargı bildirmeyen bir kelime grubundan oluşur. Dolayısı ile cümlelerin bir unsuru değildir (Gencan, 1979: 132). Cümle niteliği taşımayan bir ara sözün cümlelerin bir ögesi veya cümle ögesinin bir parçası olması mümkün değildir. Örneğin Kürklü paltosunun yakası içinde yüzü yarı yarıya kaybolmuş kıranta bir rum -kıyafetine nazaran zengin bir simsar- yanlarında durdu. (Özkan ve Sevinçli 2015: 156) cümlesinde -kıyafetine nazaran zengin bir simsar- kelime grubu bir sıfat tamlamasıdır. Cümlelerin anlamına açıklama niteliğinde bir katkıda bulunmakla birlikte cümlelerin unsurları yönünden cümleye bir katkısı yoktur. Ara söz cümle niteliği taşımaz (Hengirmen, 2002: 360).

Benzer olarak ara cümleli cümleler de cümlelerin bir unsuru değildirler (Kükey, 2003: 301, Karahan, 2004: 37, Karaağaç, 2018: 144.). Kendi başlarına kullanılamazlar (Bozkurt, 1995: 353). Cümleden çıkarıldıklarında da cümlelerin anlamında bir eksilme olmaz (Kükey, 2003: 300, Bilgegil, 2014: 92, Özkan, Sevinçli 2015: 221). Ancak ara cümle anlam yönünden asıl cümle ile ilişkilidir. Bu konuda farklı olarak Karaağaç (2018: 144) "Ara cümle, açıklayıcı söz öbeklerinden veya açıklama cümlelerinden farklıdır; çünkü ara cümlelerin asıl cümle ile ilişkisi yoktur. Ara cümle, titreleme gibi, söz diziminin anlamına katkıda bulunmadan, dil kullanıcısının söz diziminde ifade edilen bilgi karşısındaki tutumunu anlatır, o an cümlede yer almayan bir başka bilgiyi getirir; cümlelerin anlamını değiştirmez, dil kullanıcısının cümleye bakış açısını gösterir veya cümleyi metne bağlar." görüşünü dile getirmektedir. Benzer olarak Böler (2019: 233) de "ara cümle, ana cümle ile doğrudan ilgili değildir" görüşünü dile getirmektedir. Bir Şehir Yanıyor adıyla bir roman yazmam -şimdi onun adını da pek çıkaramadım- o günlere rastlar. (SB-KE 168) (Böler, 2019: 234) cümlesinde -şimdi onun adını da pek çıkaramadım- ara cümlesi temel cümlelerin bir unsuru olmamakla birlikte kullanıldığı bağlamda anlamca temel cümle ile örtüşmektedir. Temel cümle içerisinde yer alan ara cümleler bağımsız bir cümle gibi kabul edilir ve cümlelerin unsurları bulunduktan sonra varsa kelime grupları bulunarak gösterilir.

Sonuç

Türkiye Türkçesinde ara söz ve ara cümle terimleriyle ilgili olarak gerek araştırmacıların konuya yaklaşımları gerekse araştırmacılar tarafından verilen örnekler dikkate alındığında bir terim birliğinden ve ortak bir anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Ara söz ve ara cümleler, yapıca cümleyi genişleten unsurlar olmakla birlikte cümle içerisindeki kullanımları cümlelerin ögeleri ile ilişkili değildir. Ayrıca bunlar cümle ögeleri de olamazlar. Ara söz ve ara cümleler, cümle ögeleri ile daha çok anlam bakımından ilişkilidirler.

Herhangi bir ögenin açıklayıcısı konumunda olan ve yargı bildirmeyen ara sözler cümlelerin bir unsuru olabilir ve açıkladığı ögeyle beraber değerlendirilebilir. "İnsanlar, düşünen varlıklar, çevreye en çok zarar veren canlılardır" (Hengirmen, 2002: 360) cümlesinde iki virgül ile ayrılan ve cümledeki öznenin açıklayıcısı olan "düşünen varlıklar," kısmı temelde sıfat tamlaması yapısında bir ara sözdür. Cümlelerin birinci temel ögesi olan yüklem, yüklem bildirdiği işi yapan ikinci temel unsur özne, yüklem bildirdiği işten etkilenen yardımcı unsur konumundaki nesne; yer, durum, zaman, miktar tamlayıcısı olan dolaylı tümleç ve zarf tümleçleri istisna olarak ara sözler vasıtasıyla açıklanabilir ve bu açıklayıcı unsurlar hangi ögeye aitse o öge ile bir kelime grubu oluşturabilir. Yukarıdaki örnekte "İnsanlar, düşünen varlıklar," kısmı bu kullanımı ile cümlelerin unsurlarından özne olarak kabul edilebilir.

Ara cümleler, içinde yer aldığı cümlede bir ögenin açıklayıcısı olamayan, temel cümlenin özne, nesne, tümleç, yüklem gibi bir unsuru ile birleşemeyen, tek başına yargı bildiren ve gerektiğinde kendi içerisinde öğelerine ayrılabilen yapılardır. “Kim ne derse desin, inan bana, bu işte onun hiçbir suçu yok.” cümlesindeki iki virgülle ayrılan “inan bana” kısmı bir öge açıklayıcısı değildir, tek başına yargı bildirir ve yüklem (inan), dolaylı tümleç (bana) ve gizli özne (sen) şeklinde öğelerine ayrılabilir. Dolayısıyla asıl cümle ile doğrudan ilgisi olmayan bu tür ifadelerin hitaplar ve bağlaçlar gibi cümle dışı unsur olarak değerlendirilmesi gerekir. Bunun gibi “Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı.” (Topaloğlu, 2019: 23-24) cümlesinde yay ayrıç içinde yer alan (daha önce de size ondan söz etmiştim) kısmı da bir bağımsız cümledir ve içinde yer aldığı dış cümlenin yani temel cümlenin bir unsuru konumunda değildir. Bu nedenle “Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı.” cümlesini yapı yönünden basit bir cümle olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İşlev, anlam ve söz dizimi yönünden birbiri ile benzermiş gibi görünen ara söz ve ara cümleler karşılaştırılarak incelendiğinde aradaki farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Ara söz ve ara cümleler, özel bir ton ve vurgu ile cümlenin diğer öğelerinden ayrılırlar.

Ara sözler, dar anlamlı ve cümle dışında tek başına kullanılmayan dil birlikleridir. Ara söz ve ara cümleler, anlam bakımından cümlenin asıl anlamını destekleyici, açıklayıcı işleve sahip olup aynı zamanda kullanıldıkları cümleye duygu değeri de katarlar. Ara söz ve ara cümlelerle cümlenin anlamı genişletilir, renklendirilir. Ara söz ve ara cümleler cümledeki esas fikri kesinleştirici veya pekiştirici bir yapıda da kullanılabilir.

Sonuç olarak ara söz ve ara cümleler, işlev, anlam ve yapı bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Bu özellikler anlam ve yapı yönünden ara sözlerin kelime gruplarında olduğu gibi bağımlı birim, ara cümlelerin ise bağımsız birimler olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (2015). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (2014). Türkçe Dilbilgisi. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bläsing, U. (2011). “Gena Tökmiş Muruzlarını, Yörenin Diliyle Şavşatlı Bir Halk Şairi ve Karadeniz Hanımlarının Bozuk Havaları”. “Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl” Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 26-29 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı, Ed. Ülkü Çelik Şavk. C.1, Ankara. 141-160.
- Bozkurt, F. (1995). Türkiye Türkçesi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Böler, T. (2019). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Coşar, A. M. (2017). “Adlandırma İçin Bir Yaklaşım Örneği: Ara Sözlü/Cümleli Cümleler”. Mertol Tulum Kitabı. Ed. Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum. Eskişehir: Sivrihisar Belediyesi. 219-228.
- Demir, N., Yılmaz, E. ve Karabulut F. (2009). Söz Dizimi II, Demir, N. ve Yılmaz E. (Ed.)Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım içinde (ss.119-135). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demir, T. (2004). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Ergin, M. (2004). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). Türkçe El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1972). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2002). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2018). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1993). Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2000). “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”. Türk Dili, Ankara: Türk

Dil Kurumu Yayınları. 583: 16-23.

Karahan, L. (2004). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Koç, N. (1990). Yeni Dilbilgisi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kükey, Mazhar (2003). Türkçenin Dilbilgisi 2. Samsun: Cem Ofset.

Ölmez, M. (2020). Türklerden Kalma En Eski Yazıtların Dili Çözüldü. Yüksek Öğretim Dergisi, 15: 25-31. URL: https://www.yok.gov.tr/Dergi/YOK_Dergi_Sayi_15/İndex.html

Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2015). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Özmen, M. (2013). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.

Topaloğlu, A. (2019). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Dergah Yayınları.

URL: https://sozluk.gov.tr/Bilim_ve_Sanat_Terimleri_Sözlüğü.

URL: https://sozluk.gov.tr/Güncel_Türkçe_Sözlük.

Üçok, N. (2007). Genel Fonetik (Ana Çizgileri). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Vardar, B. vd. (2003). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Summary

In Turkey Turkish, the subject of digression sentence and parenthetical sentence, usually included in two commas, two dashes, and parentheses, has been handled and evaluated in different ways in the literature describing grammar and syntax. The first problem in this regard shows itself as the term problem. More than one term has been used in the literature for the terms Digression and parenthetical sentence. These can be listed as follows: "intermediate sentence (comparative sentence, intermediate phrase, intermediate)", "intermediate, intermediate", "intermediate sentence", "intermediate sentence, intermediate", "interpretive", "intermediate (intermediate clause)", "Intermediate expression", "parenthesis sentence", "non-sentence item", "intermediate sentence", "intermediate sentence, intermediate phrase", "Arabic (intervention)", "Interpretation sentence, intermediate word", "intermediate", "Intermediate clause", "additive clause", "compound compound sentence, intermediate sentence (inner sentence)", "stub (compound sentence) compound sentence", "intermediate phrase", "stub sentence", "intermediate phrase, explanatory phrase", "Intermediate sentence", "compound sentence with intermediate sentence", "intermediate sentences". Therefore, in the study, Table 1 was used to show different views on the word and sentence, and to show the terms and sample sentences used.

The contribution of digression and parenthetical sentence to the sentence in terms of meaning has been stated in the literature such as explanation, additional information, expressing the meaning better, strengthening the meaning and completing the meaning, but these should also include features such as understanding emotion component and reinforcing the meaning.

In daily life, people not only convey information to each other in the communication process but also reflect their feelings. Therefore, affection is also one of the functions of the language. Whether the affection content is positive or negative depends on what the speaker feels to the other person, their attitudes, gestures and facial expressions, tone of voice and the tone of the sentence. Language has different means to convey emotion and emotional evaluations. These are supplementary, conjunction and exclamations and structures such as stereotypes, intermediates, and sentences, as well as words that report evaluation.

Digression and parenthetical sentence are complementary to the sentence in terms of meaning, and when they are removed from the sentence, they do not cause any disruption in the syntax of

the sentence they are used in, and a lack of meaning in their meaning. Since the intermediate word in the word group structure is not an independent sentence, it loses more meaning in itself than the intermediate phrase.

A parenthetical sentence, on the other hand, can maintain the integrity of the existing meaning outside of the sentence it is used in and can be examined as an independent sentence.

A sentence can contain more than one digression sentence. In a parenthetical sentence, word groups are generally in the following structures: preposition group, adjective phrase, specified noun phrase, binding group, adjective-verb group, adverb-verb group, etc.

In digression, sentences may not be every digression phrase. In digression, sentences can have a conditional structure. Parenthetical sentences do not necessarily have to be a simple sentence in terms of structure. They can also be of different structures. For example, conditional compound sentences, such as (e.g., -ki in Turkish) possessives combined compound or question sentence. Since in digression and parenthetical sentences are non-sentence elements and do not constitute an element of the sentence, it is not possible to contribute to the organization of the sentence.

In parenthetical sentences can have a conditional structure. Parenthetical sentences do not necessarily have to be a simple sentence in terms of structure. They can also be of different structures. For example, conditional compound sentences, such as ki combined compound or question sentence. Since in digression and parenthetical sentences are non-sentence elements and do not constitute an element of the sentence, it is not possible to contribute to the organization of the sentence.

In parenthetical sentences, the sentence can begin with the connector -ki, or it may end with either or-conjunctions. In such sentences, although these conjunctions make a contribution to the sentence in terms of meaning and structure, they are not accepted as an element of the parenthetical sentence and are considered as non-sentence elements. In such verbal and parenthetical sentences, it is not possible to set any criteria for digression and parenthetical sentence length.

Digression and parenthetical sentences cannot be an element of the sentence because they are non-sentence elements. Although some intermediate words in the sentence that appear in a hyphen appear as defining the subject, defining objects, defining indirect complement in the sentence, they do not lose their character of digression sentence because commas are not used. Digression and parenthetical sentences are elements that expand the sentence in terms of structure, and their use in the sentence is not related to the elements of the sentence. Digression and parenthetical sentences are more related to sentence elements in terms of meaning.

As a result, digression and parenthetical sentences differ in terms of function, meaning, and structure. These features make it necessary to examine digression sentences dependent unit and parenthetical sentences as independent sentences.

İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programının Beş Süreç Standardına Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Turkish Primary School Mathematics
Curriculum according to Five Process Standards

Sevil BÜYÜKALAN FİLİZ¹
Saniye Nur ERGAN²

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 07.01.2020 | Kabul Tarihi: 10.06.2020

Özet

Bu araştırma ilkökul matematik dersi öğretim programının Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi- National Council of Mathematics Teachers- (NTCM) tarafından önerilen beş süreç standardı temelinde gösterdiği dağılımı belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma bir nitel araştırma olup araştırma verileri doküman analizi ile analiz edilmiştir. NTCM' in önerdiği süreç standartlarına kod ve sayılar verilerek İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programında (1-4) belirtilen kazanımların karşılık geldiği standartlar belirlenmiştir. Araştırma sürecinde beş temel süreç standardının içinde yer alan toplam on sekiz standart, kazanımların karşılık gelme durumlarına göre detaylı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda programda yer alan kazanımların sırasıyla en çok; ilişkilendirme ve temsil standartlarına karşılık geldiği, karşılanmakta en geride kalınan standardın ise akıl yürütme ve ispat olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İlkokul öğretim programı; Matematik; NCTM; süreç standartları; kazanım değerlendirilmesi.

Abstract

This study aims to determine the distribution of learning outcomes, which the Turkish primary school mathematics curriculum includes, based on five process standards proposed by the National Council of Mathematics Teachers (NTCM). The qualitative research design was used in the study. The data were analyzed by the document analysis technique. Codes and numbers were given to the process standards to determine which learning outcomes (Primary School Mathematics Curriculum, 1-4) matching up to the standards. In the research process a total of eighteen standards, among the five process standards, were evaluated in detail according to the being equipose to the learning outcomes. Results showed the learning outcomes in the curriculum be in mostly equipose to the connection and representation standards. Also, it is another result of the research that the learning outcomes have stayed behind in meeting reasoning and proof standards.

Keywords: Primary school curriculum; Mathematics, NCTM; process standards, learning outcomes.

1 Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
E-posta: sevilfil@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-4955-4405
2 Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
E-posta: snurergan@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4782-771

Giriş

Öğretmenler sınıf içi uygulamalarını öğretim programlarında belirtilen kazanımlar çerçevesinde planlamaktadır. Uygulanmakta olan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2018 Öğretim Programı bilgi üretebilen ve bilgiyi etkin olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünme becerileri gelişmiş, girişimci ve kararlı olmanın yanında gerekli iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan niteliklerde bireyler yetiştirilmesini gerekli görmektedir. Öğretim programları genel hedeflerinin yanında Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirlenmiş olan Genel Amaçlar ve Temel İlkeler mevcuttur. Bu doğrultuda İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın (İMDÖP) ulaşmaya çalıştığı özel amaçlar incelendiğinde öğrencilerin sahip olması niteliklere yer verildiği görülmektedir. Bu nitelikler; matematik okuryazarlığı, matematiksel kavramları kullanabilme, problem çözme sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütme süreçlerini ifade edebilme, başkalarının matematiksel akıl yürütmelerini değerlendirme, matematik dilini etkin kullanma, matematiksel dili insan ve nesnel arasındaki ilişkileri ifade eder şekilde kullanma tahmin oluşturma ve zihinden işlem yapma becerilerini kullanabilme ve kavramları farklı gösterim biçimleri ile ifade etmeyi içermektedir (MEB, 2018).

Öğretim programları sahip olduğu önem nedeniyle sıklıkla araştırma konusu olmuştur. Alanyazında karşılaştırmalı araştırmalar ve programların genel özelliklerinin incelendiği araştırmalar mevcuttur. Konuyla ilgili güncel araştırmalar tarandığında matematik öğretim programı genel amaçların yıllara göre karşılaştırmalı olarak incelendiği, Uysal ve İncikabı (2018), tarafından yapılan araştırmanın 1998-2017 yılları arasında uygulanmış olan ortaokul matematik dersi öğretim programlarına yönelik bir çalışma olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Şen (2017) tarafından yapılan çalışmada 2009, 2013 ve 2017 yıllarında matematik dersi öğretim programları; vizyon, yaklaşım, programın felsefesi ve öğrenme alanları, kazanımlar, beceriler ve programın uygulama basamakları açılarından ele alındığı görülmektedir. Bahsi geçen araştırmaların sonuçları yıllar içinde öğretim programlarında ağırlık verilen bilişsel becerilerin ve becerilere odaklanılma durumlarının değiştiğini (Şen, 2017) ve 1998 programından 2013 programına, alana özgü becerilere yönelik genel amaç ifadelerinin oranında sürekli bir artış halinde olduğu ancak 2017 yılı programında bu oranın düştüğünü (Uysal ve İncikabı, 2018) bildirmiştir. Baş (2017) tarafından yapılan çalışmada ise 2009 ve 2015 ile 2017 programlarının vizyon ve değerler başlıkları gibi genel açılardan ve kazanım sayısı ve temel beceriler bakımından karşılaştırılmalı olarak değerlendirildiği çalışmada program içeriğinin geliştirilmesi hedeflenen “problem çözme”, “akıl yürütme” ve “ilişkilendirme” becerilerine yönelik oluşturulmasının önemli olduğu ifade edilmiştir.

Program karşılaştırma çalışmalarının yanında uluslararası program değerlendirilmelerine yönelik araştırmalar da mevcuttur. Erbilgin (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin ilkököl ve ortaokul düzeylerinde uygulanan matematik dersi öğretim programları, uluslararası matematik sınavlarında başarı sıralamasında üst basamaklarda olan ülkelerin öğretim programları ve yurt dışında birçok eyalet tarafından uygulamaya koyulan ortak matematik öğretim programı ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda diğer ülkelerde bulunan içeriklerin bizim programımızda bulunmadığı durumlara değinilerek bu durumun uluslararası sınavlarda başarımızı olumsuz yönde etkileme ihtimali bulunduğu ve buna dayalı olarak kazanımların anlaşılır olma durumu ve içeriği ile matematiksel becerilerin programdaki yeri bakımından değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İMDÖP' in NCTM ilkelerine göre değerlendirildiği başka bir çalışmada (Umay, Akkuş, Duatepe- Paksu, 2006) ise temel ilkeler (eşitlik, eğitim programı, öğretme, öğrenme, değerlendirme, teknoloji) temelinde 2004 yılında uygulanan program için genel bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğretim programının belirli prensipleri karşılamada geride kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Her çocuk için sağlam bir matematik temeli geliştirmek, özellikle ilk yıllarda önemlidir. Öğrenciler matematiğin ne olduğu, matematik bilmenin ve yapmanın ne anlama geldiği ve matematik öğrenenleri olarak kendileri hakkında inançlar geliştirirler. Bu inançlar, sonraki yıllarda matematik

eğitimi konusundaki düşünme, performans, tutum ve kararlarını etkilemektedir (Kamii, 2000). Bu nedenle, tüm öğrencilere hem matematiğe hem de küçük çocukların doğasına uyum sağlayan, yüksek kaliteli programlar sunmak büyük bir gerekliliktir. Bu programlar öğrencilerin formal ve informal matematik bilgilerini geliştirmeli ve genişletmelidir. Öğrencilerin becerilerini ve matematikle ilgili doğal eğilimlerini geliştirirken güçlü bir kavramsal çerçeve geliştirilmelidir. Geliştirilecek öğretim programlarının standartlar temelinde dengeli yerleşimi bahsi geçen hedefler için gerekliliktir.

Yapılmış olan araştırmalarda yıllar içinde öğretim programlarında ağırlık verilen bilişsel becerilerin ve becerilere odaklanılma durumlarının değiştiği (Şen, 2017) ve 1998 öğretim programından 2013 programına, alana özgü becerilere yönelik genel amaç ifadelerinin oranında sürekli bir artış halinde iken 2017 yılı programında düşüş gösterdiği (Uysal ve İncikabı, 2018) görülmektedir. MEB öğretim programlarında tanımlanan nitelikte bireyler yetiştirilmesi hedefi uluslararası düzeyde kabul görmüş olan Okul Matematiği için Standartlar ve İlkeler (Principles and Standarts for School Mathematics) kitabında yer alan standartlar ile benzerlik göstermektedir. Bu standartlar NCTM tarafından 2000 yılında yayımlanmıştır. NCTM' in okul matematik eğitimi için belirlediği standartlar matematik eğitiminde esas alınması gereken genel içerik kurallarını ortaya koymaktadır. Standartlar, içerik ve süreç standartları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İçerik standartları -sayı ve işlemler, cebir, geometri, ölçüm, veri analizi ve olasılık- öğrencilerin ne öğrenmesi gerektiğine yöneliktir. Süreç standartları ise -problem çözme, akıl yürütme ve ispat, iletişim, ilişkilendirme ve temsil- öğrencilere bu içeriği öğrenmeleri için mantıklı yolları tasvir etmektedir. NCTM tarafından yayımlanan 'Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar' a göre her öğretim programı belirtilen standartları karşılamalıdır. Bu standartlar anaokulu öncesinden 12. sınıfa kadar hazırlanmış öğretim programları tarafından tüm öğrenciler için sağlanmalıdır (NCTM, 2000). Standartlar öğretmen, öğretmen eğitimcisi ve matematik öğretim programlarının geliştiricisi konumunda bulunanlar için uygulamalarda niteliği geliştirmede kullanılabilecek bir araç; öğretmenlerin sınıf uygulamalarını planlamada yararlanabilecekleri profesyonel bir kaynak; değerlendirme kriterleri için hedef belirleme rehberi; öğrencilerin matematikle ilgili derinlemesine bir anlayış kazanmalarını sağlamaya yardımcı bir araç olarak düşünülmektedir (Arbaugh, Herbel-Eisenmann, Ramirez, Knuth, Kranendonk ve Quander, 2010; Hoffman ve Brahier, 2008).

İlgili alanyazın incelendiğinde 2018 İMDÖP' te yer alan bütün kazanımların beş süreç standardı temelinde detaylı olarak değerlendirildiği bir çalışma görülmemiştir. Öğretim sürecindeki önemi düşünüldüğünde Türkiye'de uygulanmakta olan İMDÖP' in standartlara uygun olup olmadığı bir araştırma sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma sonucunda elde edilen verilerin, program geliştirme ve eğitim uygulamalarının düzenlenmesi ve eğitim araştırmacılarına bir kaynak sağlaması bakımından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımların NCTM' in beş süreç standardına göre nasıl bir dağılım gösterdiğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1. İMDÖP' te yer alan kazanımların problem çözme standardına göre dağılımı nasıldır?**
- 2. İMDÖP' te yer alan kazanımların akıl yürütme standardına göre dağılımı nasıldır?**
- 3. İMDÖP' te yer alan kazanımların iletişim standardına göre dağılımı nasıldır?**
- 4. İMDÖP' te yer alan kazanımların ilişkilendirme standardına göre dağılımı nasıldır?**
- 5. İMDÖP' te yer alan kazanımların temsil standardına göre dağılımı nasıldır?**

Yöntem

Bu araştırma, nitel bir araştırma tekniği olan doküman incelemesi olarak tasarlanmıştır. Doküman incelemesi kayıtlı belgelerin detaylı ve sistematik incelenmesi yoluyla yapılır. Doküman incelemesinde ilgili konuda bilgi içeren yazılı materyaller analiz edilir. Yazılı materyallerin eğitim

alanındaki karşılığı olan ders kitapları, program yönergeleri ve diğer materyaller veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187-189). Araştırma kapsamında incelenen dokümanlar Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar belgesi ve 2018 yılı İMDÖP belgesidir. Çalışmada öğretim programı NCTM tarafından her sınıf düzeyinde öğretim programlarının bütün öğrenciler için sağlanması gereken standartlar temelinde değerlendirilmiştir. Ardından Matematik Dersi Öğretim Programında yer alan kazanımların standartlara karşılık gelip gelmediği incelenmiştir. Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar ve kodlarına yönelik tablo (Ek- 1) ve çalışmada açıklığın sağlanması için örnek kazanımlar ve standart eşleştirmesine ilişkin tablo (Ek-2) çalışmada sunulmuştur.

Verilerin Analizi

İlkokul (1-4) matematik dersi öğretim programında belirtilen her bir kazanımın NCTM süreç standartlarından hangisine karşılık geldiği belirlenerek veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. Süreç standartları içerisindeki alt maddeler listelenerek öğretim programındaki kazanımlar ile ilişkilendirilmiştir. Bu aşamada öncelikli olarak Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar belgesindeki her bir maddenin açıklaması incelenerek maddenin programdaki hangi kazanıma karşılık geldiğine karar verilmiştir. Karar sürecinde bir program geliştirme alan uzmanı ve bir sınıf eğitimi uzmanı birlikte çalışmıştır. Çalışma esnasında farklı kodlayıcılar tarafından aynı veri seti üzerinde bağımsız şekilde kodlama yapılması çalışmanın güvenilirliği için önemli görülmektedir (Patton, 2002). Kazanımlar ve standartların ilişkilendirilmesinde güvenilirlik, kodlayıcılar arası uzlaşımın gerçekleşmesiyle sağlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Problem Çözme Standardına Göre Kazanımların Dağılımı

Problem çözme aracılığıyla yeni matematiksel bilgiyi inşa etme standardı öğrencilerin matematik öğrenme süreçlerine problem çözmenin nasıl yardımcı olacağıyla ilgilidir. İyi problemler öğrencilere bildiklerini pekiştirme ve genişletme şansı vermesiyle matematik öğrenimini geliştirir. Problem çözme, öğrencilerin belirli becerilerle akıcılık geliştirmelerine yardımcı olmak için kullanılabilir ve kullanılmalıdır (NCTM, 2000, s. 52). İMDÖP incelendiğinde PÇS_1: 'Problem çözme aracılığıyla yeni matematiksel bilgiyi inşa etme' standardına karşılık gelen 32 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.4.1.2.4. Doğal sayılarla toplama işlemini gerektiren problemleri çözer kazanımı verilebilir. Yer aldığı alt öğrenme alanlarının son kazanımı olan problem çözme kazanımları bu standarda karşılık gelmektedir. İMDÖP incelendiğinde PÇS_2: 'Matematikte ve başka bağlamlarda ortaya çıkan problemleri çözme' standardına karşılık gelen hiçbir kazanımın bulunmaması araştırmanın önemli bir bulgusudur. İMDÖP incelendiğinde PÇS_3: 'Problemleri çözmek için uygun stratejilerin bir çeşidini uyarlama ve uygulama' standardına karşılık gelen 4 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanımlara örnek olarak 'M.2.1.2.2. Verilmeyen toplanan bulunurken üzerine sayma, geriye sayma stratejisi veya çıkarma işlemi kullanılır' kazanımı verilebilir. İMDÖP incelendiğinde PÇS_4: 'Matematiksel problem çözme süreçleri üzerinde derinlemesine düşünme ve kendini ayarlama' standardına karşılık gelen yalnızca 1 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanım 'M.2.1.5.2. a) Öğrencilerin bölme işlemi sürecinde verilen probleme uygun işlemi seçmeleri sağlanır' kazanımıdır.

Akıl Yürütme Standardına Göre Kazanımların Dağılımı

Akıl yürütme ve ispatı matematiğin temel bileşenleri olarak görme standardı öğrencilerin iddialarının her zaman bir nedeni olması gerektiğini anlamalarıyla ilgilidir. Öğrenciler sınıf içinde, matematikte nelerin yeterli bir argüman ve kabul edilebilir ispat olduğunu anlamalıdır. Bir eylemin ya da kararın nedenini açıklarken öğrenciden bu duruma bir açıklama getirmesi istendiğinde 'çünkü arkadaşım böyle söyledi, onun öyle yaptığını gördüm' gibi dışsal kanıt şemaları yerine deneysel ve aksiyomatik ispat yaklaşımları üretmeleri beklenmelidir. Bunlar, matematiksel akıl yürütmenin belirli varsayımlara ve kurallara dayandığının anlaşılması için gereken temellerdir. İMDÖP ince-

lendiğinde AYS_1: 'Akıl yürütme ve ispatı matematiğin temel bileşenleri olarak görme' standardına karşılık gelen hiçbir kazanımın bulunmaması araştırmanın önemli bir bulgusudur. Kazanımlar incelendiğinde öğrencilerin iddialarını gerekçelendirmeleri ve matematiksel durumlarda kararlarını açıklamalarını sağlamaya yönelik bir kazanım görülmemiştir.

Matematiksel varsayımları oluşturma ve inceleme standardı çocukların kendi varsayımlarını ifade etme, düşüncelerini kendi sözleriyle anlatma ve genellikle bunları somut malzemeler ve örnekler kullanarak araştırmaları ile ilgilidir. Öngörü yani tahmin etme matematik için önemli bir yoldur. Her sınıf seviyesindeki öğrenciler, somut materyalleri, hesaplayıcıları ve diğer araçları kullanarak, matematiksel temsiller ve semboller aracılığıyla kendi varsayımlarını, tahminlerini araştırmayı öğrenmeli, diğer öğrencilerle birlikte çalışarak onların varsayımlarını formüle etmeli, sınıf arkadaşları tarafından sunulan önermeleri ve açıklamaları dinleyip anlamaları gerektiğini öğrenmelidir (NCTM, 2000, s. 57). İMDÖP incelendiğinde AYS_2: 'Matematiksel varsayımları oluşturma ve inceleme' standardına karşılık gelen 19 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanımlara örnek olarak 'M.2.1.3.3. Doğal sayılarla yapılan çıkarma işleminin sonucunu tahmin eder ve tahmini işlem sonucuyla karşılaştırır' kazanımı verilebilir. Matematiksel iddiaları ve ispatları geliştirme ve değerlendirme standardı varsayımları yapmak ve araştırmakla birlikte, sorunun cevaplanması ile ilgilidir. Öğrencilerin sonuçlarını daha genel gerekçe ve diğer matematiksel sonuçlara dayandırması önemlidir. Öğrencilerin düşüncelerini sunmaları için teşvik edildiği ve herkesin birbirinin düşüncesini değerlendirerek katkıda bulunduğu sınıflar, matematiksel akıl yürütmeyi öğrenmek için zengin ortamlar sağlar. Eğitim etkinliklerinde bu hedefe yönelik etkinlikler ve kazanımlar yer almalıdır. İMDÖP incelendiğinde AYS_3: 'Matematiksel iddiaları ve ispatları geliştirme ve değerlendirme' standardına karşılık gelen yalnızca 1 kazanım görülmüştür. Bu kazanım 'M.4.1.5.1.b) Bölme işleminde bölümün basamak sayısını işlem yapmadan belirleyerek işlemin doğruluğunun kontrol edilmesi sağlanır' kazanımıdır.

İspat yöntemleri ve akıl yürütmenin çeşitli tiplerini seçme ve kullanma standardı öğrencilerin matematiksel gerekçelendirme ve kanıtlama normlarını öğrenmeleri ile ilgilidir. Öğrencilerin akıl yürütme çeşitlerine yönelik bilgileri cebirsel ve geometrik akıl yürütme, orantılı akıl yürütme, olasılıklı akıl yürütme, istatistiksel akıl yürütme vb. yöntemlere değinilerek genişletilmelidir. Öğrencilerin, program seviyesi ilerledikçe artan karmaşıklığı ile tüm bu formlarda yetkinlikle karşılaşmaları ve inşa etmeleri gerekir (NCTM, 2000, s. 59). İMDÖP incelendiğinde AYS_4: 'İspat yöntemleri ve akıl yürütmenin çeşitli tiplerini seçme ve kullanma' standardına karşılık gelen bir kazanımın bulunmamasıdır.

İletişim Standardına Göre Kazanımların Dağılımı

İletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme ve organize etme standardı öğrencilerin problemleri çözmek için yöntemlerini sunması, bir sınıf arkadaşına veya öğretmene gerekçelerini açıklaması ile ilgilidir. İletişim, öğrencilerin bir matematiksel kavramları öğrenmelerine yardımcı olur. İletişim yoluyla öğrenci çizer, nesnelere kullanır, sözel hesaplar ve açıklamalar yapar, diyagram ve matematiksel semboller kullanır. İletişim ile öğrencide oluşan kavram yanılgıları tanımlanabilir kılınır. Küçük yaşta öğrencilerden yüksek sesle düşünmesi istenerek matematiksel düşüncelerini organize etmelerine olanak sağlanabilir. İMDÖP incelendiğinde İS_1: 'İletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme ve organize etme' standardına karşılık gelen bir kazanım görülmemiştir.

Matematiksel düşüncelerini arkadaşlarına, öğretmenlerine ve başkalarına açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme standardı öğrencilere fikirlerinin anlaşılabilir ve yeterince inandırıcı olup olmadığını görmeleri için imkân ve ortam sağlanmasıyla ilgilidir. Öğrencilerin fikirlerini ifade etmekte kendilerini özgür hissettikleri bir sınıf ortamı ve öğrenciye üzerinde fikir belirtebileceği çıkış noktaları sağlanması gerekmektedir. İMDÖP incelendiğinde İS_2: 'Matematiksel düşüncelerini arkadaşlarına, öğretmenlerine ve başkalarına açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme' standardına karşılık

gelen 5 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.4.4.1.3. c) Veri toplama sürecinde seçilen konu ya da sorunun veri toplamaya uygun olup olmadığı üzerinde konuşulur' kazanımı verilebilir. Başkalarının matematiksel düşünme ve stratejilerini analiz etme ve değerlendirme standardı öğrencinin bir durumu başka bir öğrencinin görüşünden yararlanarak değerlendirme yoluyla durumun farklı açılardan görülmesi ile ilgilidir. İMDÖP incelendiğinde İS_3: 'Başkalarının matematiksel düşünme ve stratejilerini analiz etme ve değerlendirme' standardına yönelik kazanım bulunmamıştır.

Matematiksel fikirleri açık bir şekilde ifade etmek için matematiksel dili kullanma standardı öğrencilere matematiksel dilin varlığının ve kullanım durumlarının gözlemlenmesine yardımcı olacak deneyimler sunulmasıyla ilgilidir. İMDÖP incelendiğinde İS_4: 'Matematiksel fikirleri açık bir şekilde ifade etmek için matematiksel dili kullanma' standardına karşılık gelen 21 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.4.1.5.8. Aralarında eşitlik durumu olmayan iki matematiksel ifadenin eşit olması için yapılması gereken işlemleri açıklar' kazanımı verilebilir.

İlişkilendirme Standardına Göre Kazanımların Dağılımı

Matematiksel fikirler arasındaki ilişkileri görme ve kullanma standardı yeni fikirlerin daha önce öğrenilen matematiğin üzerine inşa edilmesi ve bu yapılar arasındaki ilişkinin fark edilmesi ile ilgilidir. Matematiksel fikirlerin birbirine bağlı olduğu fikri, okul matematik deneyiminin her düzeyinde yer almalıdır. Matematiksel bağlantıların vurgulanması matematiksel problemlerin çözümünde bağlantıları kullanmak için bir eğilim geliştirmelerine yardımcı olabilir. İMDÖP incelendiğinde İLŞS_1: 'Matematiksel fikirler arasındaki ilişkileri görme ve kullanma' standardına karşılık gelen 47 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.1.1.4.1. Bütün ve yarımı uygun modeller ile gösterir, bütün ve yarım arasındaki ilişkiyi açıklar' kazanımı verilebilir.

Matematiksel fikirlerin nasıl iç içe geçtiğini ve tutarlı bir bütünü üretmek için birinin diğeri üzerinde nasıl inşa edildiğini anlama standardı matematik deneyimleriyle orantılı olarak artan aynı yapıyı farklı ortamlarda görme yeteneği ile ilgilidir. Öğrenciler, birleştirilmiş ve bütünleşmiş bir bütün olarak matematik görüşünü kazandıkça, matematiksel beceri ve kavramları ayrı ayrı görme eğiliminde olacaktır. İMDÖP incelendiğinde İLŞS_2: 'Matematiksel fikirlerin nasıl iç içe geçtiğini ve tutarlı bir bütünü üretmek için birinin diğeri üzerinde nasıl inşa edildiğini anlama' standardına karşılık gelen 18 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.2.1.1.6. Aralarındaki fark sabit olan sayı örüntülerini tanıır, örüntünün kuralını bulur ve eksik bırakılan ögeyi belirleyerek örüntüyü tamamlar' kazanımı verilebilir.

Matematiğin dışındaki içeriklerde matematiği belirleme ve uygulama standardı öğrencilerin matematiği bir bağlamda deneyimleme fırsatına sahip olmaları ile ilgilidir. Matematik fen ve sosyal bilimler, tıp ve ticaret gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Öğrencilerin matematik dışındaki bağlamlarda matematiği deneyimlemesi önemlidir. İMDÖP incelendiğinde İLŞS_3: 'Matematiğin dışındaki içeriklerde matematiği belirleme ve uygulama' standardına karşılık gelen 9 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.3.1.1.10. Romen rakamları yanında eski uygarlıkların kullandıkları sayı sembollerini, öğrencilerin matematiğe ilgi duymalarını sağlamak amacıyla düzeylerine uygun biçimde matematik tarihinden örneklerle tanıtılır' kazanımı verilebilir.

Temsil Standardına Göre Kazanımların Dağılımı

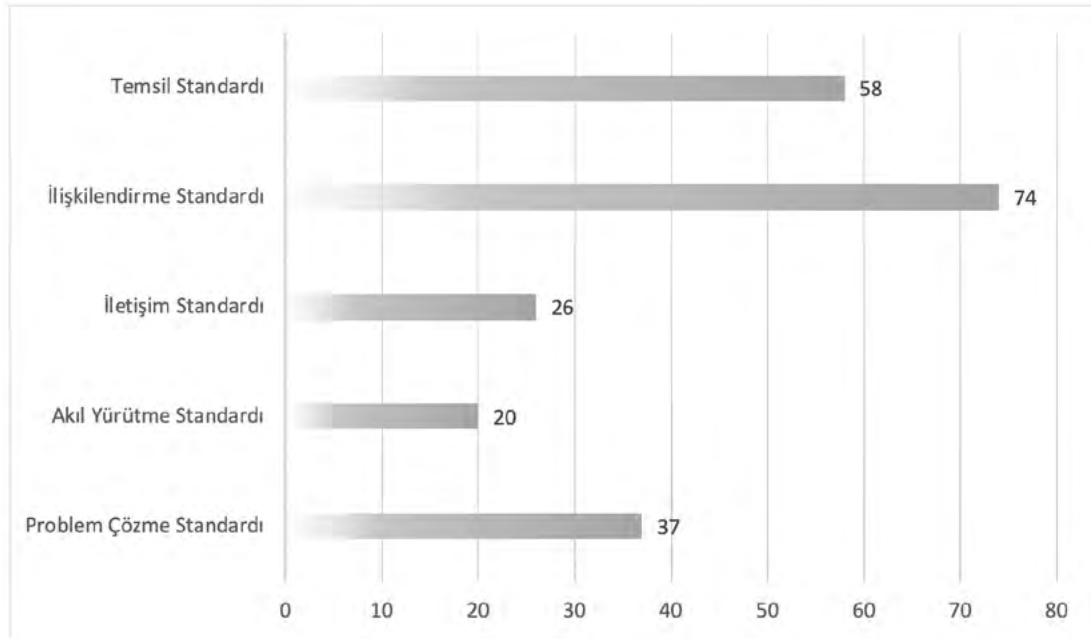
Matematiksel fikirlerin organize edilmesi, kaydedilmesi ve iletişimi için temsilleri oluşturma ve kullanma standardı matematiksel fikirlerin yazılı sunumlarının, öğrenmenin ve matematik yapmanın önemli bir parçası olduğunun anlaşılması ile ilgilidir. Öğrencilerin fikirlerini onlara anlamlı gelen şekillerde temsil etmeleri hem matematik öğrenmelerini hem de matematik fikirleri hakkında diğerleriyle iletişimlerini kolaylaştırmak için önemlidir. İMDÖP incelendiğinde TS_1: 'Matematiksel fikirlerin organize edilmesi, kaydedilmesi ve iletişimi için temsilleri oluşturma ve kullanma' standardına karşılık gelen 56 kazanım olduğu görülmüştür. Örnek olarak 'M.1.1.1.7. Miktarı 10 ile 20 (10 ve

20 dâhil) arasında olan bir grup nesneyi, onluk ve birliklerine ayırarak gösterir, bu nesnelere karşılık gelen sayıyı rakamlarla yazar ve okur' kazanımı verilebilir.

Problemleri çözmek için matematiksel temsilleri seçme, uygulama ve aralarında geçiş yapma standardı bazı temsillerin bazı özellikleri anlamayı nasıl kolaylaştırdığını görmeleriyle ilgilidir. 3-5. Sınıflarda, öğrencilerin temsil repertuarları, problem durumlarını modellemek için daha karmaşık resimler, tablolar, grafikler ve kelimeler içerecek şekilde genişlemelidir. İMDÖP incelendiğinde TS_2: 'Problemleri çözmek için matematiksel temsilleri seçme, uygulama ve aralarında geçiş yapma' standardına karşılık gelen 1 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanım 'M.3.1.6.5. a) Problem model kullandırılarak çözdürülür. Daha sonra işlem yaptırılır' kazanımıdır.

Fiziksel, sosyal ve matematiksel olayları yorumlama ve modellemek için temsiller kullanma standardı odak noktası matematiksel olan model teriminin fenomenleri netleştirmek ve yorumlamak ve problem çözmek için de kullanılabilmesinin anlaşılması ile ilgilidir. İMDÖP incelendiğinde TS_3: 'Fiziksel, sosyal ve matematiksel olayları yorumlama ve modellemek için temsiller kullanma' standardına karşılık gelen 1 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanım 'M.2.4.1.1. Herhangi bir problem ya da bir konuda sorular sorarak veri toplar, sınıflandırır, ağaç şeması, çetele veya sıklık tablosu şeklinde düzenler; nesne ve şekil grafiği oluşturur' kazanımıdır.

Problem çözme, akıl yürütme, iletişim, ilişkilendirme ve temsil standartlarına karşılık gelen kazanımların genel dağılımı aşağıda sunulmuştur (Grafik 1).

Grafik 1. Kazanımların beş süreç standardına göre dağılımı

Grafik incelendiğinde ilkökul (1-4) matematik öğretim programında yer alan kazanımların sırasıyla en çok; ilişkilendirme ve temsil standartlarına karşılık geldiği, orta düzeyde karşılanan standardın problem çözme standardı olduğu ve en az karşılanan standardın ise akıl yürütme ve ispat standardı olduğunu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuçlar

Bu araştırmada İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programında (1-4) yer alan kazanımların NTCM tarafından bildirilen süreç standartlarının içinde yer alan toplam on sekiz standarttan hangi standarda karşılık geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada İMDÖP' te PÇS_1 standardına karşılık gelen 32 kazanım olduğu görülürken PÇS_2 standardına karşılık gelen hiçbir kazanımın

bulunmaması araştırmanın önemli bir bulgusudur. Ayrıca programda PÇS_3 standardına karşılık gelen 4 kazanım olduğu görülmüştür. Bu sonuç öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklardan dolayı çeşitli stratejilerin bilgisi ve kullanımı açısından oldukça önemlidir. Öğrencinin uygun problem çözme stratejisini belirleme ve doğru şekilde kullanmadaki yetersizliği düşük problem çözme başarısı ile sonuçlanabilmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre üstün yetenekli öğrenciler problem çözme sürecinde en az iki farklı problem çözme stratejisi kullanabiliyorken normal öğrenciler farklı problem çözme stratejisi geliştirememişlerdir (Tertemiz, Doğan ve Karakaş, 2017). Bu durumda öğretim programında öğrencilerin problem çözme başarısını desteklemek için uygun strateji kullanımlarının artırılmasına yönelik kazanımlar bulunması önemli görünmektedir. Matematikte, özellikle problem çözme stratejilerine yönelik standartların yakalanmasıyla; matematiksel kavramları günlük hayatta kullanan, problem çözme sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütmelerini ifade eden, başkalarının matematiksel akıl yürütmelerini değerlendiren, matematik dilini insan ve nesnelere arasındaki ilişkileri ifade edecek şekilde kullanan, tahmin etme ve zihinden işlem yapma becerilerini etkin bir şekilde kullanan, kavramları farklı temsil biçimleri ile ifade eden bireyler yetiştirilmesinde önemli bir zemin sağlanacağı söylenebilir. Standartlara dayalı öğretim programlarındaki öğrencilerin problem çözmeye yönelik performanslarının daha iyi olduğu pek çok araştırma sonucuyla da desteklenmiştir (Bell, 1998; Boaler, 1998; Fuson, Carroll ve Drucek, 2000; Hiebert, 2003; Reys, Robinson Sconiers ve Mark, 1999; Riordin ve Noyce, 2001; Stein, Grover ve Hennigsen, 1996; Stein ve Lane, 1996; Wood ve Sellers, 1996, 1997 Akt. van de Walle, Karp, Bay-Williams, 2007). Öğretim Programında PÇS_4 standardına karşılık gelen yalnızca 1 kazanım olduğu görülmüştür. Derinlemesine düşünme alışkanlığı küçük sınıflardan itibaren başlamalıdır. PÇS_4 standardı problemin anlaşılması ve bundan emin olunması ile ilgilidir. İlgili araştırmalar (Garofalo ve Lester, 1985; Schoenfeld, 1987) öğrencilerin problem çözme başarısızlıklarının çoğu zaman matematik bilgisinin eksikliğinden değil, bildikleri şeyin etkisiz kullanımından kaynaklandığını göstermektedir. İyi problem çözümler, yaptıklarının farkında olurlar ve kendi gelişimlerini değerlendirip stratejilerini düzenlerler (Bransford, Brown ve Cocking, 1999). Programda karşılığı olan bir kazanımı bulunmayan PÇS_2 standardı çevremizdeki olayları matematiksel olarak görmekle ilgilidir. Matematik dışındaki durumları matematiksel terimlerle dikkatlice analiz etme ve gördükleri durumlara göre problemler oluşturma gibi görevleri içeren bu standart derinlemesine çözümleme, durumun daha iyi anlaşılması ve doğru bir çözüme yol açmaya fırsat tanır. Bu standart ile öğrencilerin matematiğin kendi dünyalarında, deneyimlerinde yer bulması sağlaması bakımından önemlidir. Programda problem çözme standardının alt standartlarına da dikkat edilerek kazanımlara yer verilmesi bu bakımından önemli görülmektedir.

Öğretim Programında AYS_1 standardına karşılık gelen hiçbir kazanımın bulunmaması araştırmanın önemli bir bulgusudur. Kazanımlar incelendiğinde öğrencilerin iddialarını gerektirecekleri ve matematiksel durumlarda kararlarını açıklamalarını sağlamaya yönelik bir kazanım görülmemiştir. Her sınıf seviyesinde farklı zorluk özelliklerine sahip olarak bu kazanımın bulunması gerektiği düşünülmektedir. Bu araştırma sonucunda karşılanmakta geride kalınan temel standart olarak ortaya çıkan akıl yürütme ve ispat farklı araştırmalarda da matematik alanı içinde geliştirilmesi istenen önemli beceriler olarak yer almaktadır (Stylianou, Blanton ve Rotou, 2015, akt. Güler ve Ekmekci, 2016). Öğretim Programında AYS_2 standardına karşılık gelen 19 kazanım olduğu görülmüştür. Sınıf içinde bu kazanımların tahmin- kontrol mekanizmasının ötesinde varsayımını açıklama ve başka varsayımlarla karşılaştırma yönleri üzerinde durulduğunda öğrencilerin varsayım oluşturma ve incelemelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Matematiksel fikirler geliştirerek, sonuçları haklı çıkarılarak ve tüm içerik alanlarındaki matematiksel varsayımları kullanılarak, her sınıf seviyesinde farklı beklentilerle, öğrenciler tarafından, matematiğin anlam kazanması gerekir. Çocukların anaokulu çağından itibaren okula getirdiği akıl yürütme becerisi ve matematiksel deneyimlerinin üzerine yenileri inşa edilmelidir. Programda AYS_3 standardına karşılık gelen yalnızca 1 kazanım görülmüştür. Bu kazanımın zenginleştirilerek uygulanması öğrencilere fikirlerini açıklama ve ispatlama fırsatı verilmesi gerekmektedir. İspat yöntemleri üzerine düşünmek ve akıl yürütme-

lerini açıklamak öğrencilerin matematiksel gerekçelendirme ve kanıtlama normlarını öğrenmeleri ile ilgilidir. Ancak AYS_4 standardına karşılık gelen bir kazanımın bulunmamıştır. Matematikte standartların yakalanmasıyla; matematiksel kavramları günlük hayatta kullanan, problem çözme sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütmelerini ifade eden, başkalarının matematiksel akıl yürütmelerini değerlendiren, matematik dilini insan ve nesnel arasındaki ilişkileri ifade eder şekilde kullanan, tahmin etme ve zihinden işlem yapma becerilerini etkin bir şekilde kullanan, kavramları farklı temsil biçimleri ile ifade eden bireyler yetiştirilmesinde önemli bir zemin sağlanacağı söylenebilir (Stein, Grover ve Hennigsen, 1996; Stein ve Lane, 1996; Wood ve Sellers, 1996, 1997 akt. van de Walle, Karp, Bay-Williams, 2007). Programda karşılığı olan bir kazanım bulunamayan AYS_1 ve AYS_4 standartları matematik için kritik olan akıl yürütme becerisi ile ilişkilidir ve birçok bağlamda tutarlı bir kullanımla geliştirilmesi önemlidir.

Öğretim Programında İS_1 standardına karşılık gelen bir kazanım görülmemiştir. Hâlbuki iletişim fikirleri paylaşmanın ve anlayışı netleştirmenin bir yoludur. İletişim yoluyla, fikirler yansıma, arındırma, tartışma ve değişiklik objeleri haline gelir. İletişim süreci aynı zamanda fikirlere anlam ve kalıcılık kazandırmaya yardımcı olur. Bu gibi nedenlerden dolayı iletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme ve organize etmeye yönelik kazanımlar bulunması oldukça önemlidir. İS_2 standardına karşılık gelen 5 kazanım olduğu görülmüştür. Ancak bu kazanımların zengin etkinliklerle desteklenmesi öğrencilerin matematik hakkında düşünmeye ve akıl yürütmeye zemin hazırlaması bakımından önemlidir. Ayrıca İS_3 standardına yönelik herhangi bir kazanıma rastlanmaması önemli bir bulgudur. Öğrenciler henüz yapılandırılmamış fikirlerini açıklığa kavuşturmak için birbirlerinin düşüncelerini sorgulamayı ve tartışmayı öğrenmelidir. Başkaları tarafından yapılan iddiaları dikkatlice dinleyerek ve düşünerek, öğrenciler matematik hakkında eleştirel düşünürler olmayı öğrenirler. Öğrencilerin ürettiği fikirler eşit değerde olmadığından, fikirlerin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi başkalarının yöntem ve fikirlerini eleştirmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Buna yönelik kazanımların bulunması gerektiği düşünülmektedir. Öğretim Programı incelendiğinde İS_4 standardına karşılık gelen 21 kazanım olduğu görülmüştür. Bu noktada programda karşılığı olan bir kazanım bulunamayan İS_1 ve İS_3 alt standartlarının gereği olarak matematiği bir iletişim ve fikirlerin inşa edilmesinde bir araç olarak görülmesi ve başkalarının fikirlerini kullanarak strateji analizlerinde bulunulmasına dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir.

Öğretim Programında İLSS_1 standardına karşılık gelen 47 kazanım olduğu görülmüştür. Bu kazanımlar uygun etkinlik ve öğretmenin yol gösterici sorularıyla desteklenebilir. Baş (2017) tarafından ilkökul matematik dersi öğretim programının değerlendirildiği bir çalışmada program içeriğinin kazandırılması hedeflenen “ilişkilendirme” becerilerine yönelik oluşturulmasının gerekliliğini ifade edilmiştir. İLSS_2 standardına karşılık gelen 18 kazanım olduğu görülmüştür. İLSS_3 standardına karşılık gelen 9 kazanım bulunmuştur. İlişkilendirme standardına öğretim programında sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Öğretim Programında TS_1 standardına karşılık gelen 56 kazanım olduğu görülmüştür. Bu standartların öğretim programı içindeki varlığı fazlaca yer aldığı söylenebilir. Ancak temsil standardının diğer yönleri olan TS_2 standardına karşılık gelen 1 kazanım olduğu ve TS_3 standardına karşılık gelen 1 kazanım olduğu düşünüldüğünde kazanımların içinde temsil oluşturma ve kullanmada tek yönlü değil diğer alt standartlara da karşılık gelecek şekilde geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Öneriler

Öğretim programının tasarlama sürecine ilişkin olarak, özellikle karşılanmakta geri kalınan akıl yürütme ve ispat standardına yönelik kazanımlara yer verilmelidir. Ayrıca, öğretim programında başka bağlamlarda ortaya çıkan problem çözme standardıyla ilgili kazanımların yer alması gerektiği ve her sınıf seviyesinde farklı zorluk düzeyine sahip olarak öğretim programında yer almayan standartlara yönelik kazanımların eklenmesi önerilebilir. Sonraki araştırmalar için ise; öğrenci ders ve etkinlik kitaplarının standartlar temelinde değerlendirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Arbaugh, F., Herbel-Eisenmann, B., Ramirez, N., Knuth, E., Kranendonk, H., & Quander, J. R. (2010). Linking Research and Practice: The NCTM Research Agenda Conference Report. National Council of Teachers of Mathematics.
- Aydın, G., & Balım, A. G. (2005). An interdisciplinary application based on constructivist approach: Teaching of energy topics. Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, 38(2), 145-166.
- Baş, M. (2017). 2009 ve 2015 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programları ile 2017 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı Karşılaştırması. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 1219-1258.
- Bransford, J. D., Brown, A., & Cocking, R. (1999). How people learn: Mind, brain, experience, and school. Washington, DC: National Research Council.
- Erbilgin, E. (2014). Türkiye'nin ilkököl ve ortaokul matematik öğretim programlarının genel konu izleme haritası ile incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 39(174).
- Fuson, K. C., Carroll, W. M., & Drueck, J. V. (2000). Achievement results for second and third graders using the Standards-based curriculum Everyday Mathematics. Journal for Research in Mathematics Education, 277-295.
- Garofalo, J., & Lester Jr, F. K. (1985). Metacognition, cognitive monitoring, and mathematical performance. Journal for research in mathematics education, 163-176.
- Güler, G., & Ekmekci, S. (2016). Matematik öğretmeni adaylarının ispat değerlendirme becerilerinin incelenmesi: Ardışık tek sayıların toplamı örneği. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 59-83.
- Hiebert, J. (2003). Teaching mathematics in seven countries: Results from the TIMSS 1999 video study. DIANE Publishing.
- Hoffman, L. R., & Brahier, D. J. (2008). Improving the Planning and Teaching of Mathematics by Reflecting on Research. Mathematics Teaching in the middle school, 13(7), 412-417.
- Kamii, Constance K., with Leslie Baker Housman. Young Children Reinvent Arithmetic: Implications of Piaget's Theory. (2nd ed.) New York: Teachers College Press, 2000.
- MEB (2018). Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: MEB.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and standards for school mathematics.
- Schoenfeld, A. H. (1987). What's all the fuss about metacognition. Cognitive science and mathematics education, 189, 215.
- Şen, Ö. (2017). Matematik Dersi Ortaokul Öğretim Programlarının Karşılaştırılması: 2009-2013 2017. Current Research in Education, 3(3), 116-128.
- Tertemiz, N. I. Doğan, A., & Karakaş, H. (2017). A comparative study on problem solving strategies of gifted 4th grade students and their high-achieving counterparts. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 7(13), 161-188.
- Umay, A., Akkuş, O. ve Duatpe-Paksu, A. (2006). "Matematik Dersi 1.-5. Sınıf Öğretim Programının NCTM Prensi ve Standartlarına Göre İncelenmesi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 31, ss. 198-211.
- Uysal, R. ve Incikabı, L. (2018). Son Dönem Matematik Dersi Öğretim Programlarının Genel Amaçları Üzerine Bir Araştırma. Ondokuzmayıs University Journal of Education, 37(1).
- Patton, M.Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.

Van de Walle, J. A., Karp, K. S., Bay-Williams, J. M. (2007). Elementary and middle school mathematics: Teaching developmentally.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık

Summary

Purpose

The curriculum is a set of goals for learning activities. It is expected to improve specific skills through the curriculum. In this way, the distribution of the learning outcomes according to NCTM's five process standards, problem-solving, reasoning, communication, association, and representation, thought as an important research issue. Accordingly, this study aims to answer the question of how the learning outcomes are distributing according to process standards.

Method

The research method of this study determined as a document analysis that is carried out by a systematic analysis of existing records or documents as data sources. This method includes the investigation of written materials regarding the cases. In educational research, textbooks, curriculums, and other materials can be used as a data source (Yıldırım & Şimşek, 2005: 187-189). In this study, the Turkish primary school mathematics curriculum evaluated based on the process standards that all grade curricula should provide for all students. It stated whether the learning outcomes in the primary school mathematics curriculum corresponded to the standards.

Results

As a result of this study, it is founded that 32 of learning outcomes equipoise to the standard 'build new mathematical knowledge through problem-solving', 4 of learning outcomes equipoise to the standard 'apply and adapt a variety of appropriate strategies to solve problems', 19 of learning outcomes equipoise to the standard 'make and investigate mathematical conjectures', 1 of learning outcomes equipoise to the standard 'develop and evaluate mathematical arguments and proofs', 5 of learning outcomes equipoise to the standard 'communicate their mathematical thinking coherently and clearly to peers, teachers, and others', 21 of learning outcomes equipoise to the standard 'use the language of mathematics to express mathematical ideas precisely', 47 of learning outcomes equipoise to the standard 'recognize and use connections among mathematical ideas'; 18 of learning outcomes equipoise to the standard 'understand how mathematical ideas interconnect and build on one another to produce a coherent whole'; 9 of learning outcomes equipoise to the standard 'recognize and apply mathematics in contexts outside of mathematics', 56 of learning outcomes equipoise to the standard 'create and use representations to organize, record, and communicate mathematical ideas', 1 of learning outcomes equipoise to the standard 'select, apply, and translate among mathematical representations to solve problems', 1 of learning outcomes equipoise to the standard 'use representations to model and interpret physical, social, and mathematical phenomena'. Also, it is founded that there is no learning outcomes equipoise to the standards which 'solve problems that arise in mathematics and other contexts; recognize reasoning and proof as fundamental aspects of mathematics; select and use various types of reasoning and methods of proof; analyze and evaluate the mathematical thinking and strategies of others; organize and consolidate their mathematical thinking through communication'. As a result, it is seen the learning outcomes in the curriculum be in mostly equipoise to connection and representation standards. Also, it is another result of the research that the learning outcomes have stayed behind in meeting reasoning and proof standards.

Discussion and Conclusion

Developing a well-built mathematical foundation for every child is especially important in the early years. Students develop what mathematics is, what mathematical knowledge and doing means, and beliefs about themselves as mathematics learners. These beliefs affect thinking, performance,

attitudes, and decisions about mathematics education in the following years (Kamii 2000). It is therefore essential to offer high-quality programs to all pupils that adapt to both mathematics and the nature of young children. These programs should develop and expand students' formal and informal mathematical knowledge. A strong conceptual framework should be developed while improving students' skills and natural tendencies in mathematics. The balanced placement of the curricula to be fixed based on standards is a requirement for the stated purposes.

Early studies stated that students' performance in problem-solving within the standards-based curriculum is better (Bell, 1998; Boaler, 1998; Fuson, Carroll and Drueck, 2000; Hiebert, 2003; Reys, Robinson Sconiers, and Mark, 1999; Riordin and Noyce, 2001; Stein, Grover, and Hennigsen, 1996; Stein and Lane, 1996; Wood and Sellers, 1996, 1997 cited in van de Walle, Karp, Bay-Williams, 2007). When evaluated with the findings of this research, it can be said the improvement of student performance will be accomplished through improving the areas that have stayed behind in meeting the process standards. Also, it has been seen that focusing of cognitive skills has changed over the years and this ratio has decreased (Şen, 2017) in the 2017 curricula while the rate of general-purpose definitions for the area-specific skills from the 1998 curricula to 2013 has increased continuously (Uysal and İncikabı, 2018). Besides, it is stated that (Baş, 2017) it would be advantageous to form the primary school mathematics curriculum based on problem-solving, reasoning, and association skills. Finally, it can be said that the findings of this research that the learning outcomes concerning the reasoning and proof standard are rarely included in the curriculum show similar results with the researches stated earlier.

Ekler

Ek 1. Beş Süreç Standardı (NCTM, 2000'den Akt. van de Walle, Karp, Bay-Williams, 2007).

Problem Çözme Standardı

- 1) PÇS_1:Problem çözme aracılığıyla yeni matematiksel bilgiyi inşa etme
- 2) PÇS_2:Matematikte ve başka bağlamlarda ortaya çıkan problemleri çözme
- 3) PÇS_3:Problemleri çözmek için uygun stratejilerin bir çeşidini uyarlama ve uygulama
- 4) PÇS_4:Matematiksel problem çözme süreçleri üzerinde derinlemesine düşünme ve kendini ayarlama

Akıl yürütme ve İspat Standardı

- 5) AYS_1: Akıl yürütme ve ispatı matematiğin temel bileşenleri olarak görme
- 6) AYS_2: Matematiksel varsayımları oluşturma ve inceleme
- 7) AYS_3: Matematiksel iddiaları ve ispatları geliştirme ve değerlendirme
- 8) AYS_4: İspat yöntemleri ve akıl yürütmenin çeşitli tiplerini seçme ve kullanma

İletişim Standardı

- 9) İS_1: İletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme ve organize etme
- 10) İS_2: Matematiksel düşüncelerini arkadaşlarına, öğretmenlerine ve başkalarına açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme
- 11) İS_3: Başkalarının matematiksel düşünme ve stratejilerini analiz etme ve değerlendirme
- 12) İS_4: Matematiksel fikirleri açık bir şekilde ifade etmek için matematiksel dili kullanma

İlişkilendirme Standardı

- 13) İLŞS_1: Matematiksel fikirler arasındaki ilişkileri görme ve kullanma
- 14) İLŞS_2: Matematiksel fikirlerin nasıl iç içe geçtiğini ve tutarlı bir bütünü üretmek için birinin diğeri üzerinde nasıl inşa edildiğini anlama
- 15) İLŞS_3: Matematiğin dışındaki içeriklerde matematiği belirleme ve uygulama

Temsil Standardı

- 16) TS_1: Matematiksel fikirlerin organize edilmesi, kaydedilmesi ve iletişimi için temsilleri oluşturma ve kullanma
- 17) TS_2: Problemleri çözmek için matematiksel temsilleri seçme, uygulama ve aralarında geçiş yapma
- 18) TS_3: Fiziksel, sosyal ve matematiksel olayları yorumlama ve modellemek için temsiller kullanma

Ek 2. Standart ve Kazanım Eşleştirmesi Örnekleri

STANDART	ÖRNEK KAZANIMLAR
Problem Çözme Standardı	
Problem çözme aracılığıyla yeni matematiksel bilgiyi inşa etme	M.4.3.6.5. Litre ve mililitre ile ilgili problemleri çözer. Yer aldığı alt öğrenme alanlarının son kazanımı olan problem çözme kazanımları bu standarda karşılık gelmektedir.
Matematikte ve başka bağlamlarda ortaya çıkan problemleri çözme	Kazanım bulunamadı.
Problemleri çözmek için uygun stratejilerin bir çeşidini uyarlama ve uygulama	M.3.1.2.4. b) Yuvarlama, sayı çiftleri, basamak değerleri, üzerine ekleme, sayıları parçalama gibi uygun stratejiler kullanılır. M.2.1.2.2. Verilmeyen toplanan bulunurken üzerine sayma, geriye sayma stratejisi veya çıkarma işlemi kullanılır
Matematiksel problem çözme süreçleri üzerinde derinlemesine düşünme ve kendini ayarlama	M.2.1.5.2. a) Öğrencilerin bölme işlemi sürecinde verilen probleme uygun işlemi seçmeleri sağlanır ..
Akıl yürütme ve İspat Standardı	
Akıl yürütme ve ispatı matematiğin temel bileşenleri olarak görme	Kazanım bulunamadı.
Matematiksel varsayımları oluşturma ve inceleme	M.4.4.1.1. Sütun grafiğini inceler, grafik üzerinde yorum ve tahminler yapar.
Matematiksel iddiaları ve ispatları geliştirme ve değerlendirme	M.4.1.5.1.b) Bölme işleminde bölümün basamak sayısını işlem yapmadan belirleyerek işlemin doğruluğunun kontrol edilmesi sağlanır.
İspat yöntemleri ve akıl yürütmenin çeşitli tiplerini seçme ve kullanma	Kazanım bulunamadı.
İletişim Standardı	
İletişim aracılığıyla matematiksel düşünmeyi güçlendirme ve organize etme	Kazanım bulunamadı.
Matematiksel düşüncelerini arkadaşlarına, öğretmenlerine ve başkalarına açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme	M.4.4.1.3. c) Veri toplama sürecinde seçilen konu ya da sorunun veri toplamaya uygun olup olmadığı üzerinde konuşulur. M.3.3.7.1. Standart sıvı ölçme aracı ve birimlerinin gerekliliğini açıklayarak litre veya yarım litre birimleriyle ölçmeler yapar.
Başkalarının matematiksel düşünme ve stratejilerini analiz etme ve değerlendirme	Kazanım bulunamadı.
Matematiksel fikirleri açık bir şekilde ifade etmek için matematiksel dili kullanma	M.2.2.2.1. a) Bir doğru boyunca konum, yön ve hareketi tanımlamak için matematiksel dil kullanılır. M.1.1.2.2. f) Öğrencilerin işlemi sesli olarak açıklamaları istenir. Örneğin $5+2=7$ işleminde "Beş artı iki eşittir yedi.", "Beş iki daha yedi eder." veya "Beş ile ikiyi toplarsak yedi eder." gibi açıklama yapmaları istenir.
İlişkilendirme Standardı	
Matematiksel fikirler arasındaki ilişkileri görme ve kullanma	M.4.1.1.6. a) Artan veya azalan bir örüntüde her bir terimi (ögeyi), adım sayısı ile ilişkilendirir.
Matematiksel fikirlerin nasıl iç içe geçtiğini ve tutarlı bir bütünü üretmek için birinin diğeri üzerinde nasıl inşa edildiğini anlama	M.4.3.5.4. Ton-kilogram, kilogram-gram, gram-miligram arasındaki ilişkiyi açıklar ve birbirine dönüştürür.
Matematiğin dışındaki içeriklerde matematiği belirleme ve uygulama	M.1.2.1.2. Günlük hayatta kullanılan basit cisimleri, özelliklerine göre sınıflandırır ve geometrik şekillerle ilişkilendirir.
Temsil Standardı	
Matematiksel fikirlerin organize edilmesi, kaydedilmesi ve iletişimi için temsilleri oluşturma ve kullanma	M.2.1.5.1. c) Bölme işleminin sembolik gösterimine geçmeden önce, bölme işlemini ardışık çıkarma olarak modeller.
Problemleri çözmek için matematiksel temsilleri seçme, uygulama ve aralarında geçiş yapma	M.3.1.6.5. a) Problem model kullanılarak çözdürülür. Daha sonra işlem yaptırılır.
Fiziksel, sosyal ve matematiksel olayları yorumlama ve modellemek için temsiller kullanma	M.2.4.1.1. Herhangi bir problem ya da bir konuda sorular sorarak veri toplar, sınıflandırır, ağaç şeması, çetele veya sıklık tablosu şeklinde düzenler; nesne ve şekil grafiği oluşturur.

XVI. Yüzyılda Orta Anadolu Şehirlerinde Ermeni Varlığı

Armenians in Central Anatolia in the 16th Century

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Seyran AKTAŞ¹

Gönderim Tarihi: 11.06.2020 | Kabul Tarihi: 23.06.2020

Özet

Ermenilerin Orta Anadolu coğrafyasındaki varlıklarını önce İslam ordularının daha sonra Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya gelmesi ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Türk ve İslam ordularının akınlarıyla Bizans İmparatorluğu Anadolu'nun doğu bölgelerini koruyamaz hale gelmiş, daha gerideki topraklarını güvence altına almak için askeri themalar kurarak, Anadolu'nun doğusundaki Ermenileri, Orta Anadolu, Çukurova ve Maraş bölgesine göç ettirmiştir. Bizans'ın uyguladığı bu göçlerle Ermeniler, daha önce varlık göstermedikleri bölgelerde görünmeye başlamışlardır. Özellikle XI. yüzyılda başlayan göçler, XVI. yüzyıla kadar devam etmiş ve XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevi mücadeleleri nedeniyle daha da yoğunluk kazanmıştır.

XVI. yüzyılda Orta Anadolu şehirlerinden Ankara, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Niğde ve Sivas, Sivrihisar şehir ve kazalarında Ermeni nüfusu tespit edilmektedir. Bu çalışmada anılan şehir ve kazaların demografik ve sosyal yapıları incelenmektedir. Bilhassa bu şehirlerdeki Müslüman, Ermeni ve diğer gayrimüslim mahallelerinin nüfus yapısı, gayrimüslim nüfusun değişiminde iç ve dış göçlerin etkisinin ortaya konulmasının yanı sıra, buralarda sakin olan gayrimüslimlerin sosyal ve iktisadi durumlarının Müslüman ahaliyle mukayese edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Orta Anadolu, Ermeni, Şehir, Nüfus, Göç.

Abstract

The presence of Armenians in Central Anatolia may be related to the arrival of the Muslim Army and the Seljuk Turks to Anatolia. Due to these raids, while Byzantines were unable to protect their lands in the eastern regions, they set up military themes to secure their further lands and forced Armenians in Eastern Anatolia migrate to Central Anatolia, Çukurova and Maras. With these migrations, Armenians started to appear in regions where they did not exist before. Migrations that started in the 11th century continued until the 16th century. Migrations increased in the 16th century due to the Ottoman-Safavid conflict.

In the 16th century, among the cities of Central Anatolia, the Armenian population was determined in Ankara, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Niğde, Sivas, and Sivrihisar. The demographic and social structure of these cities were evaluated in this study. While the population structure of the Muslims, Armenians, and other non-Muslims in these cities were evaluated, the impact of internal and external migration on the change of the non-Muslim population was discussed. The social and economic conditions of non-Muslims were compared with the Muslim population.

Keywords: Central Anatolia, Armenians, City, Population, Migration.

Giriş

Şehir, sakinlerinin işbölümüne tâbi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları yakın çevresi ya da daha geniş bir alanda pazarladığı yerleşim birimi olarak tarif edilmektedir. Max Weber'e göre şehrin belirleyici özelliği, "orada yaşayanların güvenlikleri sağlayabilme olanağına sahip bulunmaları, kendilerini yönetmek için kısmî otonomiye dayanan bazı kurumları geliştirmiş olmaları, mekânda tanıtıcı öğeleri olarak sur, pazar yeri, yönetim binaları ve genel toplanma yerleri" olmasıdır (Ergenç, 1988: 668).

Osmanlıda şehir ve kasaba, en basit tarifiyle cuma kılınan, pazar kurulan yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı kanunlarına göre han, hamam, bedesten ve kervansaray bina edilmişse o yer kasabadır (Ergenç, 1981: 1265). Suraiya Faroqhi'ye göre, Osmanlı'da bir yerleşimin şehir veya kasaba olarak tanımlanabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. İdari açıdan yerleşimde bir sancakbeyi ya da bir kadı bulunmalı, pazar etkinlikleri, ilgili vergilerin varlığıyla kanıtlanmalı, nüfusun önemli kısmı geçimini tarım dışı faaliyetlerle sağlamalıdır. Ayrıca nüfus açısından bir yerleşimin şehir olabilmesi için asgari 400 vergi neferi bulunmalıdır (Faroqhi, 2004: 12-13).

Orta Anadolu ya da günümüzde İç Anadolu, Kuzey Anadolu Dağları ile Toroslar arasında kalan bölgeye verilen isimdir. XVI. yüzyılda bu bölgede Osmanlı idari taksimatına göre birçok sancak, kaza ve nahiye yer alıyordu. Bu idari birimler içerisinde yukarıda verilen özellikleri taşıyan ve şehir olarak nitelendirilebilecek yerler, Aksaray, Akşehir, Ankara, Beğşehir, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Kengiri (Çankırı), Kırşehir, Konya, Larende, Niğde Sivas ve Sivrihisar'dır. Bu şehirlerden Aksaray, Akşehir, Beğşehir, Kengiri (Çankırı), Kırşehir, Konya, Larende ile Niğde Sancağı'nın Bor, Ürgüç, Karahisar, Develi ve Anduğu kazalarında Ermeni nüfusu yoktur. XVI. yüzyılda sâir şehirlerde görülen Ermeni nüfus ise XI. yüzyılda doğu bölgelerinden göç ederek Bizans tarafından bu bölgelere yerleştirilenlerdir. XI. yüzyıldan sonra da iç ve dış göçlerle anılan şehirlere Ermeni göçleri yaşanmış, yeni gelenler eski Ermeni mahallelerine yahut onlara yakın olarak oluşturdukları mahallelere yerleşmişlerdir.

Ankara

Ankara'ya Ermeniler yoğun olarak 1375 yılında Kilikya Ermeni Krallığı'nın sona ermesinden sonra bölgeden yapılan göçler sonucunda gelmişlerdir. Bu göçlerle XV. yüzyılın başında şehirdeki Ermeni nüfusu artış göstermiştir (Kevorkian ve Paboudjian, 2012:212).

XVI. yüzyılda Ankara, kale içi ve kale dışındaki yerleşim birimlerinden oluşan bir şehirdir. Şehre hâkim bir tepede kurulan kale, askerî-idarî fonksiyonunun yanı sıra halkın ikamet ettiği bir yerdir (Ergenç, 2012: 63). Kalede, devlete ait para (hazine) ve eşyaların korunduğu yerler, hapishane, top, tüfek ve mühimmatın saklandığı bir depo ve askeri barınaklar vardı (Erdoğan, 2005: 251-252). Bununla birlikte kalede Müslümanların yaşadığı Mescid-i Güzeloğlu, Mescid-i Dûdirân, Mescid-i Aşağı Kapu, Mescid-i Yazıcı Şa'b (Şehabüddin?), Mescid-i Cami adlarında 5 mahalle tespit edilmektedir (BOA. TD. nr. 117, 43-45). Kalede sakin olan gayrimüslim ahali ise "cema'at-ı gebran der Kal'a" başlığı altında kaydedilmiştir (BOA. TD. nr. 117, 45-46). Bunların dışında "cema'at-ı Zenberekciyân ve Nevbetciyân" olarak kaydolup hizmetleri karşılığın bazı vergilerden mu'af olan hizmet ehli kimselerin de kalede sâkin oldukları tespit edilmektedir. Vergi muafiyetleri bunlara mahsus olmayıp, kalede ikamet eden Müslüman ve gayrimüslim ahali de kaledeki hizmetleri mukabilinde divani ve örfi vergilerinden mu'af tutulmuşlardı.

Ankara'nın XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde, kalede sâkin bulunan gayrimüslim ahalinin etnik menşei konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak ahalinin isimleri incelendiğinde çoğunlukla Vartan, Serkis, Toros, Haçik, Bedros, Kirkor gibi Ermenice ve Devletyar, Melikşah, Gökçe, Aydın, Kutlu, Arslan, Karagöz, Murad, Bahtiyar gibi Türkçe isimler taşıdıkları görülmektedir. Ermeniler arasında Türkçe isimler yaygın olarak kullanılıyordu. İsimlerden yola çıkarak kaledeki gayrimüslim ahalinin Ermeni olduğu söylenebilir. 1523 tarihli tahrir kaydında kalede 82 Ermeni ve 131 Müslüman hanesi kayıtlıdır (BOA. TD. nr. 117, 43-46). 1571 yılında da kaledeki mahalle sayısında herhangi bir

değişiklik olmamıştır. Önceki tahrirde olduğu gibi Müslümanlar 6 mahallede, Ermeniler “cema’at-ı Gebran der kal’a” başlığı altında kaydedilmişlerdir. Bu tarihte kale içindeki Müslüman vergi nüfusu 244, Ermeni vergi nüfusu ise 144 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 17, 20b-22b).

Ankara şehrinin kale dışında kalan kısmı, iki kısımdan müteşekkildi. Sur içinde bulunan kısım Yukarı-yüz, bugünkü Anafartalar Caddesi’nin altında kalan ve Hacı Bayram Camii’nden Karacabey Külliyesi’ne kadar uzanan bölgeye tekabül eden kısım Aşağı-yüz olarak adlandırılıyordu (Erdoğan, 2005: 254; Ergenç 2012: 6). 1523 yılında bu Yukarı-Aşağı yüzlerde toplamda 81 mahalle vardı (BOA. TD. nr. 117, 3-47). Bunlardan 63’ü Müslüman, 6’sı gayrimüslim, 12’si Müslüman ve gayrimüslim hanelerin karışık olarak buldukları mahallelerdi. Gayrimüslim mahallelerden 1’inde Yahudiler yaşamaktaydı (Tablo 1). Mihriyar Mahallesi’nin yanında ise Ermeni ibaresi yer almaktadır. Mihriyar Mahallesi’nin dışında diğer mahallelerde hangi etnik grubun ikamet ettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak mahallelerdeki şahıs isimlerinden bir çıkarım yapılabilir. Nitekim, Özer Ergenç, Mihriyar, Kirişçıyan, Makramacıyan ve Keyyâlin mahallerindeki gayrimüslimlerin Ermeni; Eşenhor, Valtarin ve Kebkebûr-ı zimmî mahallelerindeki ise Rum olduklarını sicillerde geçen şahıs isimlerinden tahmin edilebildiğini belirtmektedir. (Ergenç, 2012: 65). Bu itibarla kale dışındaki 81 mahallenin tamamında 2351 Müslüman, 105 Ermeni ve 245 diğer gayrimüslim vergi nüfusunun olduğu ortaya çıkmaktadır (BOA. TD. nr. 3-45).

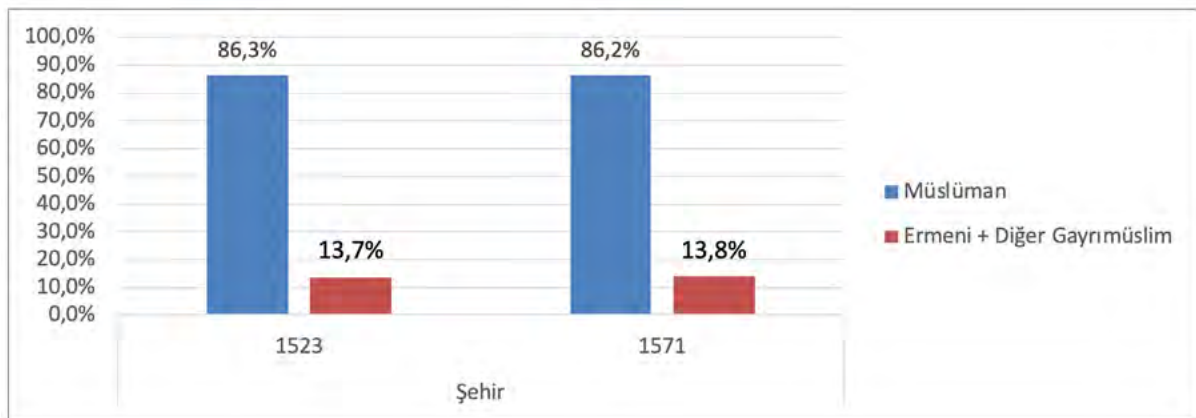
	Mahalle Sayısı	Mahalle Adları
Müslüman	63	Ahî Hacı Murad, Ahî Tura, Ak Medrese, Alaca Mescid, Ali Bey, Arab Hacı (Ahi Elvan), Avancıklar, Bademlü, Baklacı, Balaban, Bostancıyan, Börekçiler, Buryacılar, Celal Panbuği (Hallac-ı Kattânî), Dellâl Karaca, İkinci (Acıca), Emre, Erzurum, Gökçeoğlu, Güngî, Hacendî, Hacı Eshâb, Hacı Halil, Hacı İvaz Haddad, Hacı Mansur, Hacı Musa, Halife Bayezid, Hallac Mahmud, Helvacıyan, Hendek, Hoca Paşa, Hoca Sinan (Valtarîn), İmaret-i Karaca Bey, Kattânî, Keçilü (Ahî Kiçi Bey), Kızıl Bey, Koçhisar, Konurcular, Koyun Pazarı, Mervarid, Mescid-i Kureys, Mescid-i Melike Hatun, Mescid-i Şemseddin, Mevdûd, Mevlana Seyf (Hankâh), Minâre-i Belkis, Mukaddem, Öksüzce, Papanî (Borzi/Borzen), Rüstem Na’âl, Sabunî, Şeyh İzzeddin, Teke Ahmed, Tiflisî, Tulîce, Ürgüb (Ha, Yakub Harrat, Yakub Na’âl, Yavi/Yavan (Afî), Yenice, Yenişehir, Yusuf Habbaz
Gayrimüslim	6	Aşnahavan/Eşnehor, Kefere (Kafir Köyü), Makramacıyan, Mihriyar-ı Ermeni, Sed (Köscü İvaz), Yahudiyan
Karışık	12	Ali Çelebi (Ulucan), Behlül, Boyacı Ali, Çakırlar (Yapanî), Dibek, Hacı Doğan, Kazûrân, Kebkebîr, Kebkebîr-i Zimmî, Keyyâlin, Kirişçıyan (İmam Yusuf), Kurd

Tablo 1: 1523 Yılında Ankara’da kale dışında bulunan mahalleler

Ankara’nın 1571 tarihli tahririne göre kale dışındaki mahallelerinin sayısı aynı kalmış, mahalle isimleri de çok küçük farklılıklar dışında değişmemiştir. Bununla birlikte bu tarihte Müslüman mahalle sayısı 60, gayrimüslim mahalle sayısı 5, karışık mahalle sayısı 16’dır (KKA. TD. nr. 17, 3b-23a). Bu tarihte de kale dışındaki mahallelerden sadece Mihriyâr mahallesinde Ermeni kaydı vardır. Önceki tahrirde olduğu gibi bu tahrirde de isimlerden yola çıkarak Kirişçıyan, Makramacıyan ve Keyyâlin mahallelerindeki ahalinin Ermeni olduğu söylenebilir. Buna karşın Rumların bulunduğu Eşenhor/Aşnahavan/Aşnahavan ve Kebkebîr mahalleleri dışında diğer mahallelerde hangi etnik grubun yaşadığı tespit edilememektedir. Şahıs isimleri içerisinde çoğunlukla Türkçe isimler kullanılması bu ayrımı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Ermeni nüfusuna dair 1571 yılına ait veriler orta konulurken Mihriyâr, Kirişçıyan, Makramacıyan ve Keyyâlin mahallelerinin esas alınması daha isabetli olmaktadır. 1571 yılında kale dışındaki mahallelerdeki Müslüman vergi nüfusu 4366, buna karşın Ermeni vergi nüfusu 125, diğer gayrimüslim vergi nüfusu ise 392 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 17, 3b-23a).

Tahrir kayıtlarının dışında XVI. yüzyılda Ankara'daki Ermeni varlığı hakkında bilgi derlenmesi bakımından yabancı seyyahların yazdıkları da önem taşımaktadır. 1555 yılında Avusturya elçisi Busbecg'in heyetinde bulunan Hans Dernschwam seyahatnamesinde, şehirde Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türklerin bir arada yaşadığını ifade ettikten sonra kale içinde kerpiçten yapılmış, iç uzunluğu ve genişliği dörder adım olan küçük Ermeni kilisesinden bahseder. Katolik bir Hristiyan olan Dernschwam, Ermenilerin zahiren Hristiyan olduklarını, onların da Rumlar gibi tam inanmış Hristiyan olmadıklarını ve papayı sevmediklerini söylemektedir. (Dernschwam, 1992: 250, 253).1616 yılında şehre gelen Polonyalı Simeon ise sekiz adet kilisenin bulunduğu şehrin orta ve alt kısmında 200 Ermeni hanesinin oturduğunu bildirmektedir (Simeon, 1964: 162). XVII. yüzyılda kaledeki Ermeni kilisesini ziyaret eden Tournefort da kentin dışındaki Meryem Ana Manastırı hariç yedi Ermeni kilisesinden söz etmektedir (Tournefort, 2005: 229).

Ankara, önemli ticaret yollarının güzergâhında olan bir şehirdi. Bu nedenle şehirde ticari faaliyetler gelişmişti. Bununla birlikte şehirde bulunan Bedesten, Atpazarı Çarşısı, Koyunpazarı Çarşısı, Karaoğlan Çarşısı, Debbaghane Pazarı, Kağrı Pazarı, Uzunçarşı, Penbe Hanı, Kapan Hanı, Kurşunlu Han, Hasan Paşa Hanı, Zağfirancı Hanı, Tuz Hanı, Çengel Hanı, Bakır Hanların çokluğu iktisadi hayatın canlılığını göstermekteydi. Şehirde ahilik geleneğinden gelen bir esnaf teşkilatı vardı. Özer Ergenç, Şer'iyye Sicillere dayanarak şehirde 43 meslek kuruluşunun olduğunu tespit etmiştir (Ergenç 2012: 132-133). Bunlardan sofçuluk bölge halkı için önemli bir geçim kaynağıydı. Sof üretimi ve sofun bölge halkı için önemi hakkında buraya gelen seyyahlar da detaylı bilgiler vermişlerdir. Derschwamm, şehirde çok miktarda sof dokunduğu, dokumacı sayısının fazla olduğu, halkın bu zanaat ile geçindiğinden bahsederek, sofun nasıl üretildiği konusunda da ayrıntılı bilgiler vermektedir (Dernschwam, 1992: 249-252). Polonyalı Simeon şehir halkının çoğunlukla sofçu olduğundan, burada üretilen iyi cins sofun dünyanın her tarafına sevk edildiğinden ve Ankara'da oturan tüccarların sof ve başka kumaşlar topladıklarından bahsederek sofun şehir için önemine vurgu yapmıştır (Simeon, 1964: 162). Evliya Çelebi ise, Ankara sofunun İzmir, Avrupa, Arabistan ve Mısır'da meşhur olduğundan halkının ekseriyetle tüccar olduğundan bahsetmiştir (Çelebi, 1998: 214). Bütün bu bilgilerden şehirde yaşayan Ermenilerin de sof işi ile meşgul oldukları çıkarılabilir. Nitekim, 1601 tarihinde sof ticareti yapan Leh tüccarı Yorgi oğlu Poşko'dan alacaklı olanlar arasında 39 Ankaralı Ermeni de vardır (Ergenç, 2012: 156; AŞS. VIII/1040, 1195, 1196, 1197, 1198). Buradan şehirdeki Ermenilerin hem sof üretiminde hem de üretilen sofun pazarlamasında etkin rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Grafik 1: XVI. yüzyılda Ankara şehrinde vergi nüfusu

Kayseri

İslam orduları Anadolu'ya geldiği zaman Bizans Devleti, askeri themalar kurmuş ve bu themaları güçlendirmek için buralara Ermenileri yerleştirmiştir (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 221). Türklerin gelişleri ile birlikte Bizans İmparatoru, Doğu Anadolu'daki Ermeni krallıklarını kaldırarak nüfusu

Orta ve Güney Anadolu'ya nakletmiştir (Turan, 2002: 67-69). Bu kitlesel göçlerle birlikte, XI. yüzyılın sonlarında Ermeniler, Kayseri'de başpiskoposluk kurmuşlar, XII. yüzyılda başpiskoposluk merkezini, Efkere'deki Surp Garabed Manastırı'na taşımışlardır (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 221).

XVI. yüzyılda Kayseri, kale etrafında kurulmuş bir şehirdi. Kale, iç ve dış olmak üzere iki kat surla çevriliydi (Simeon, 1964: 158). Tahrir kayıtlarına göre kalenin Sivas, Meydan, Boyacı, Kiçi adlı dört kapısı vardı. XVI. yüzyılda mahalleler bu kapılardan isimlerini alan semtlere göre konumlandırılmıştı. 1500 yılında şehir merkezinde 35 mahalle vardı (BOA. TD. nr. 33, 7-36). Câmî'i Sultan, Tavukçu, Mumcu, Tutak, Câmî'i Lala, Tosoğlu, Konuklar, Varsak, Hürrem Çavuş, Tac-ı Kızıl, Deveciyân, Medrese-i Köşk, Yenice, Kapan, Yalman, Mescid-i Pervâne, Eslem Paşa, Kara Göden, Nesibe Hatun, Hacı Beğli, Köse Danişmed, Mescid-i Hacı, Mescid-i Gülük, Tabbağın, Hacı İvaz, Ekmel, Kürtler, Gürcü, Mescid-i Emrem, Mescid-i Ahi İsa, Mescid-i Merkebcı, Kalenderhâne, Mescid-i Bayram Beğ, Mescid-i Câmî Hovand/Havand, Kayacık isimlerini taşıyan bu mahallerinin tamamında Müslümanlar meskûndü. Jennings, cema'at olarak yazılan Ermeni ve Rumların birer mahallede oturduğundan hareketle mahalle sayısını 37 olarak vermiştir (Jennings, 1976: 28). Ancak, defterde Ermeni ve Rumların cema'at halinde Sivas, Kiçi ve Boyacı kapısında oturdukları kayıtlıdır (BOA. TD. nr. 33, 36-41). 1500 yılında kaza merkezinde bulunan semt ve mahallelerde 1969 Müslüman, 60 Rum ve 266 Ermeni vergi nüfusu kayıt altına alınmıştır (BOA. TD. nr. 33, 7-41).

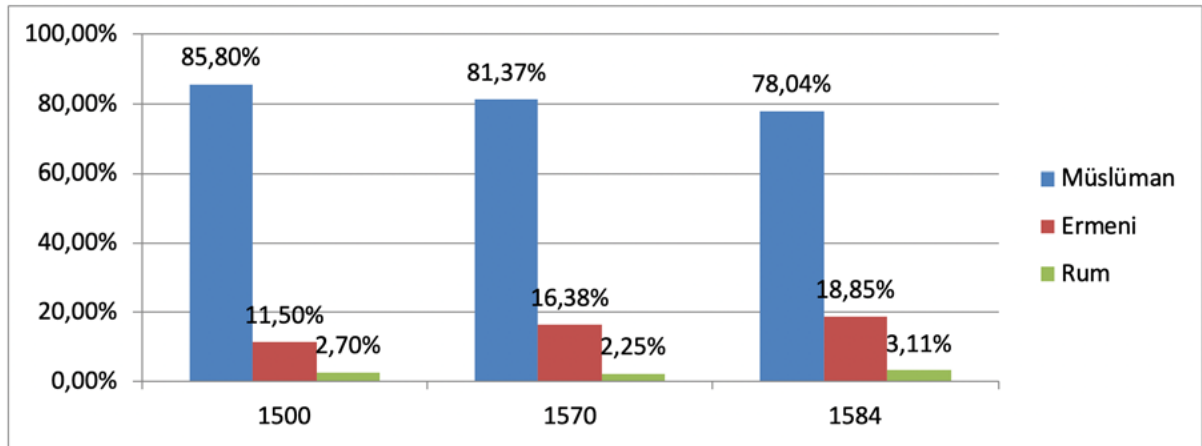
1570 yılında kaza merkezindeki mahalle sayısı 47'ye çıkmıştır (BOA. TD. nr. 976, 2-23). Bu mahallelerin tamamında Müslümanlar meskûndü. 1570 yılında yapılan tahrir kaydında şehirdeki Ermeniler, "Cema'at-ı Ermeniyân Kayseriyye", "Cema'at-ı Ermeniyân der Bab-ı Sivas ve der Bab-ı Küçük ve Bab-ı Sabbag", "Cema'at-ı Ermeniyân Şarkiyân", "Cema'at-ı Ermeniyân-ı Sisiyân" başlıkları altında kayıt altına alınmışlardır. Bu başlıklardan 1500 yılından sonra şehre Sis ve Şark'tan Ermenilerin geldiği görülmektedir. Muhtemelen vergi takibi nedeniyle şehirde yerleşik olan Ermenilerden, yeni gelenleri ayırt etmek için dışarıdan gelenler geldikleri yerin adı ile yazılmışlardır. Yukarıda geçen Şarkî tabiri ile tam olarak nerenin ifade edildiği belli değildir. Genel olarak Anadolu'nun doğu kesimleri için bu tabir kullanılır. Bununla birlikte Alparslan Demir, XVI. yüzyılda şarkî tabirinin İran'ı nitelediğini ve Safevi topraklarından Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin şarkî olarak kaydedildiğini ifade etmektedir (Demir, 2011: 51-66). Ronald Jennings ise Şarkîyan olarak yazılan Ermenilerin, Erivan'daki Eçmiyazin Katolikosluğu'na bağlı olduklarını belirtmektedir (Jennings, 1976: 30). Bu tarihte şehir merkezinde Müslüman nüfus 2887, Ermeni nüfusu 581 Ermeni (245 Şark'tan, 150 Sis'ten gelen) ve Rum nüfus ise 80 haneye ulaşmıştır (BOA. TD. nr. 976, 2-23).

1584 yılında sadece Müslümanların oturduğu mahalle sayısı 48'dir. Bununla birlikte önceki tahrir kayıtlarında Müslüman, Ermeni ve Rumların beraber yaşadığı mahalleler mevcut olmamasına karşın bu tahrir kaydında Derviş Bey, Eslem Paşa, Gürcü, Hayinlü/Hasinlü?, Mescid-i Hacı Mansur, Samur, Nesibe Hatun, Tac-ı Kızıl ve Emir Sultan mahallelerine Ermeni ve Rumların yerleştiği tespit edilmektedir. Öte yandan, şehirdeki Rum ve Ermenilerin "Cema'at-ı Rumiyân", Cema'at-ı Ermeniyân Kayseriyye", "Cema'at-ı Ermeniyân Sisân der Enderûn ve Birûn" başlıkları altında cema'at olarak yazılma usulleri devam etmiştir. Ancak, 1570 tahrir kaydında Şark'tan gelen Ermeniler "Cema'at-ı Ermeniyân Şarkiyân" başlığı altına kaydedilmesinde rağmen, bu tahrir kaydında "Cema'at-ı Şarkiyân Zimmî" başlığı altında yazılan Selman, Şehre-Küstü, Bektaş, Oduncu, Tatur, Tavukçu, Sayeci, Kara-Keçili, İçerü Şehr ve Harpurut adlı mahallelerde kayıt altına alınmışlardır. Bu durum Şark'tan Ermenilerin gelmeye devam etmeleri ile alakalı olmalıdır. Muhtemelen, her yeni gelen grup ayrı mahallelere yerleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan, aynı bölgeden gelen Ermeniler aynı mahallede yaşamayı tercih etmiş de olabilir. Bu mahallelerden birinin Harput ismini taşıması bunların Harput'tan gelmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bunun dışında diğer Ermenilerin nereden geldikleri konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu nedenle gelen Ermenilerin akraba ya da hemşeri olup olmadıkları, sonradan gelenlerin bu ilişkilere güvenerek mi geldikleri belli değildir. Ancak, aralarında bir haberleşmeden bahsedilebilir. Şehre yeni gelen Ermeni teşekküllerin yerleştiği

mahallelerin yanına şehre yeni geldiklerini belirtmek için “hâdes (yeni olma)” ve Şark’tan gelen gruptan ayrıldıklarını vurgulamak için “müfrez-i cema’at-ı Şarkiyân” şeklinde kayıt düşülmüştür. Bu değişikliklerle beraber şehirdeki Müslüman nüfus 6450, Ermeni nüfusu 1558, diğer gayrimüslim nüfus ise 257 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 108, 6b-40b).

İlk çağlardan itibaren ticari bir merkez olma özelliğini koruyan Kayseri, XVI. yüzyılda da şehirli, köylüler ve tüccarlar için cazibe merkeziydi. Osmanlı askeri ve kervan yolları da buradan geçmekteydi (Jennings, 1983: 160-163). Tahrir kayıtlarındaki bilgiler de Kayseri’nin ticaret, sanayi ve tarım şehri olduğunu doğrulamaktadır. Alınan vergiler şehirdeki ticari faaliyetleri yansıtmaktadır. Diğer taraftan boyahâne, cendere, meyhâne, şem’hâne, bozahâne sınaî üretimin yapıldığı tesislerdi (BOA. TD. nr. 33, 41; BOA. TD. nr. 976, 24; KKA. TD. nr. 108, 41a). Her ne kadar tahrir defterlerinde debbağhâne ile ilgili bir bilgi olmasa da hem kasap ve boyahâne vergisinin yüksekliği hem de bir mahallenin isminin debbağın olması şehirde dericiliğin yapıldığını göstermektedir. Keza, Kayseri XV. ve XVI. yüzyıllarda dericiliğin geliştiği belirli merkezlerdendi (Akdağ, 2010: 514). Polonyalı Simeon, Celali isyanlarından sonra şehrin virane bir manzara arz etmesine rağmen hanlar, bedestenler, dükkânlar, çarşı-pazar ve kuyumcu dükkânlarının çokluğuna vurgu yapmıştır (Simeon, 1964: 158-159). Evliya Çelebi ise, şehirdeki Kığlamazzâde, Kapan, Gön hanlarından, biri kuyumcular, diğeri doku-macılar olmak üzere iki büyük bedestenden, un ve oduncu kapanlarından, attar, arpacı, semerci ve pabuççu çarşılarından, terzi, kasap, çörekçi ve börekçi dükkânlarından ayrıntılı olarak bahsetmiştir (Çelebi, 1999: 101). Öte yandan, zirai üretim de şehrin iktisadi hayatında önemli bir yer tutmaktaydı (BOA. TD. nr. 33, 41; BOA. TD. nr. 976, 24; KKA. TD. nr. 108, 41a). Bağcılığın gelişmiş olduğu şehirde meyhaneye geliri oldukça yüksekti. Şehrin yakınında halkın bağ ve bahçeleri bulunuyordu. Nitekim, Polonyalı Simeon şehrin etrafının Edirne’de olduğu gibi bağ ve bahçelerle çevrili olduğunu, bağlarda yedi cins üzüm gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca seyyah, Ermenilerin bağcılıkla uğraştıklarından ve misafir olduğu yerde kendisine tatlı şaraplar ikram ettiklerinden de bahseder (Simeon, 1964: 158-160). Bağcılığın yanında Ermeniler şehirde yaycılık, çerçilik, takkecilik, fırıncılık, tandırcılık, sepetçilik, kuşakçılık, bezcilik, terzilik, tavukçuluk, çanakçılık, döşemecilik, zurnacılık gibi değişik meslekleri de icra ediyorlardı (BOA. TD. nr. 33, 37-41).

Kayseri’de Ermenilere ait Surp Asdvadzadzin ve Surp Sarkis adlı iki kilise bulunuyordu. Polonyalı Simeon bu kiliselerin şehrin iç kısmında olduğunu, İnciciyan, Sivas Kapısı’nın yakınından Kiçi Kapısı’na kadar uzanan Hristiyan mahallesinde, Evliya Çelebi ise Kiçi Kapısı’nın iç yüzünde olduğu ifade etmiştir (Simeon, 1964: 158; Çelebi, 1999: 103, İnciciyan, 1806: 313).

Grafik 2: XVI. yüzyılda Kayseri şehrinde vergi nüfusu

Niğde

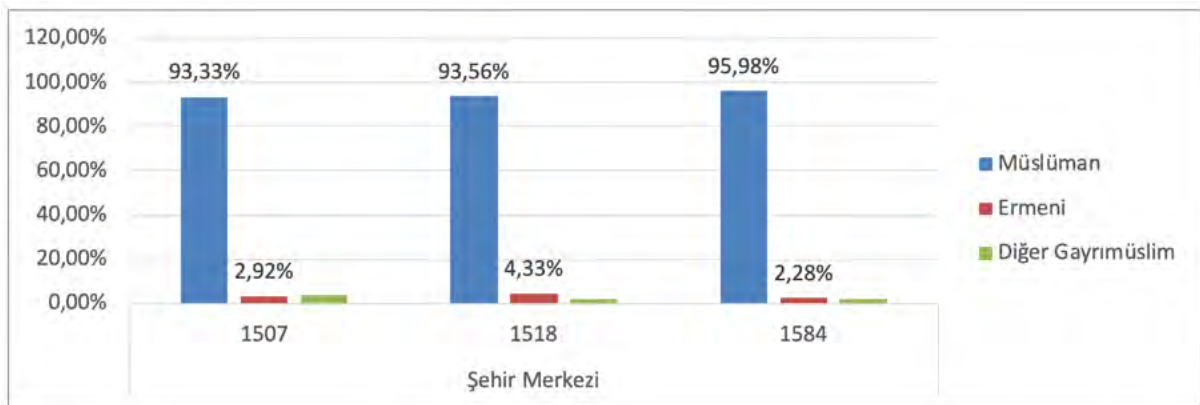
Ortaçağ’da kale-şehir özelliğini taşıyan Niğde, Selçuklu idaresi altında büyümeye başlamış, özellikle Alâü’d-dîn Keykubâd zamanında gelişme göstermiştir. (Darkot, 1964: 254). Kale etrafında

gelişme gösteren şehirde 1507 yılında 29 mahalle kayıtlıdır. (BOA. TD. nr. 1047, 2-18). Bunlardan Mescid-i Sırçalı, Mescid-i Hasan Beğ, Mescid-i Dayı, Mescid-i Kaya, Danabaş, Mescid-i Bal Hasan, Mescid-i Ali Beğ, Hoca Karaca, Mescid-i Rüstem, Mescid-i Hacı İmad, Mescid-i Hoca Üveys, Mescid-i Hatib, Mescid-i Mevlana Kasım, Mescid-i Dedecik, Mescid-i Ahi Mustafa, Mescid-i Hacet, Mescid-i Tahtalı, Mescid-i Tab/Tat Ahmed, Mescid-i Burhan, Mescid-i Kible, Mescid-i Ahi Paşa, Sultan Câmii, Mescid-i Şahne, Mescid-i Ayas Ağa, Mescid-i Hacı Ayna/Eyne, Diryan, Câmî'i Sungur Beğ Müslümanların yaşadığı mahallelerdi. Kalan iki mahalleden birinde Ermeniler, diğerinde ise Rumlar yaşamaktaydı. Bu mahallelerden Sultan Cami Mahallesi'nin dışında diğer mahallenin tamamı kalenin dışında yer alıyordu (Oflaz, 1992: 74). Bu tarihte şehir merkezinde 896 Müslüman, 28 Ermeni ve 36 Rum hanesi kayıtlıdır (BOA. TD. nr. 1047, 2-18).

1518 yılında Hoca İbrahim Ağa, Bozyalı, Mescid-i veled-i Seydi mahallelerin kurulması ile Müslüman mahalle sayısı 30'a çıkmıştır. Bu tarihte de Ermeniler ve Rumlar ayrı mahallelerde yaşamaya devam etmişlerdir. Müslümanların yaşadığı mahalle sayısı artmasına rağmen mahallelerdeki Müslüman vergi nüfusu 886 haneye gerilemiştir. Diğer taraftan Rum vergi nüfusu da 20 haneye düşmüştür. Bununla birlikte Ermeni vergi nüfusu 41 hane olmuştur (BOA. TD. nr. 455, 651-659). Bu tarihte Müslüman nüfusta yaşanan düşüş sadece Niğde'ye özgü değildir. Konya, Larende, Akşehir gibi Karaman Eyaleti'ne bağlı sancaklarda da Müslüman nüfusta gerileme söz konusudur. Nüfustaki bu gerileme bölgenin İran'a yapılan seferlerin yolu üzerinde bulunması ve bu mücadeleler sırasında Kızılbaş Türkmenlerin İran'a doğru göç etmesi ile ilgilidir (Gümüş, 2001:153-164).

1584 yılına gelindiğinde merkezdeki mahalle sayısı 39 olmuştur. Bu mahallelerden 36'sı Müslümanlar; 2'si Ermeniler ve Rumlar tarafından meskûndur. Önceki tahrir kayıtlarında Müslüman ve gayrimüslim unsurun karışık olduğu mahalle bulunmamasına karşın, bu tahrir kaydında yeni kurulan Hacı Hızır Mahallesi'nde iki unsurun beraber yaşamaya başladığı tespit edilmektedir. Önceki tahrirde kaza merkezindeki Müslüman ve Rum nüfustaki gerilemenin aksine bu tahrirde Müslüman vergi nüfusu 2530, Rum vergi nüfusu 46, Ermeni vergi nüfusu ise 60 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 152, 3b-14b). Safevi Devleti ile yapılan savaşların sona ermesinden sonra şehirde Müslüman nüfus artmaya başlamış, artan nüfusla beraber yeni mahalleler kurulmuştur. Müslüman nüfustaki artış dikkate alındığında şehrin 1518 yılından sonra önemli ölçüde göç aldığı ortaya çıkmaktadır.

Tahrir kayıtlarında Ermenilerin meslekleri hakkında sadece 1 hanenin kuyumcu olduğu konusunda bilgi vardır. Ancak, kayıtlarda şehirde boyahâne, bozahâne, meyhâne ve değirmenler gibi üretim tesislerinin mevcut olduğu görülmektedir. Hububat, bostan ürünleri şehirde yetişen ürünlerdendir. Bağcılık da gelişmiştir (Şehrin gelirleri için bkz. BOA. TD. nr. 1047, 18; BOA. TD. nr. 455, 659-660; KKA. TD. nr. 14b-5a). Şehrin gelirleri göz önüne alındığında Ermenilerin diğer halklar gibi ticari, sınai ve tarımsal faaliyetlerle meşgul oldukları söylenebilir.

Grafik 3: XVI. yüzyılda Niğde şehirde vergi nüfusu

Sivas

Ermenilerin Sivas'a yerleşmeleri Arap ve Türk tehditlerine karşı Bizans'ın kurduğu askeri themalara Ermenileri yerleştirmeleri ile başlamıştır. Bizans İmparatoru II. Basileios, Van bölgesini ilhak edince buradaki Ermenilere yurt tutmaları için Sivas'ı vermiştir. 1021 yılında Vaspurakan Kralı Senekerim'in idaresinde Ermeniler, Sivas'a geldikten sonra Ermeni nüfusu burada artmaya başlamıştır (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 235-237). Bu tarihten sonra Sivas'a Ermeniler gelmeye devam etmişlerdir.

XVI. yüzyılda Sivas'ta Yukarı ve Aşağı olarak adlandırılan iki kale bulunuyordu¹ Mahalleler, bu kalelerin aşağısında sıralanıyordu. Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılan tahrirde göre şehir merkezinde 16 mahalle vardı (BOA. TD. nr. 2, 466-478). XVI. yüzyıla ait ilk tahrirde (1519 yılı) mahalle sayısı 20'ye çıkmıştır. Bunlardan Ulu Bey, Hoca İmam, Paşa Bey, Tokmak, Billur, Himmet Sofu Mescidi, Ganem Mescidi, Emir Ali Hacı, Cami, Kara Gedik, Palas der zir-i kal'a, Şeyh Çoban, Medrese-i Sahib, Yenice Mescidi mahallelerinde Müslümanlar ikamet etmekteydi. Buna mukabil Civan, Bazar, Kepenek, Zilger, Kal'a Ardı ise "gebran Eramine-i Sivas" başlığı altında kaydedilen Ermeni mahalleleriydi. Palas mahallesinde ise Müslüman ve Ermenilerin beraber yaşıyordu. Bu tarihte mahallelerde 337 Müslüman, 992 Ermeni ve 2 diğer gayrimüslim vergi nüfusu kayıtlıydı (BOA. TD. nr. 79, 507-520).

1553 yılında şehir merkezindeki mahalle sayısı 31'e çıkmıştır. Buna paralel olarak Müslüman mahalle sayısı 25'e yükselmiştir. Diğer taraftan Ermenilerin yaşadığı mahalle sayısı 6 olarak kalmıştır. Mahallelerin dışında kalede görevli mustahfız ve sipahi olarak 42 nefer kaydedilmiştir. Bu tarihte şehirdeki Müslüman nüfus 1143, Ermeni nüfus 1230 haneye ulaşmıştır (BOA. TD. nr. 287, 325-351).

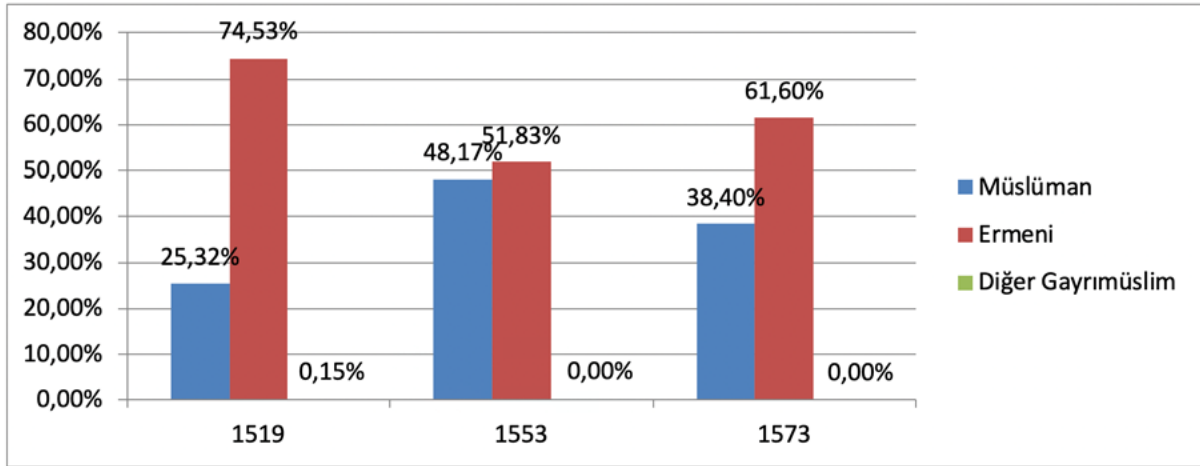
Şehircilik yönünden gelişmeye devam eden Sivas'ta 1573 yılında 40 mahalle kaydedilmiştir. Bunların 30'u Müslümanlar tarafından meskûndü. Buna mukabil Ermeniler Kal'a Ardı, Bazar, Civan, Zilger (Dülger), Kepenek ve Palas'ta yaşamaya devam ediyorlardı. Öte yandan Ermenilerin ikamet ettiği Cancin ve Müslümanlarla Ermenilerin ortak yaşadığı Ali Baba Mescidi yeni kurulan mahallelerdi. Bununla birlikte önceki tahrirde sadece Müslüman ahalinin meskûn olduğu Hamur Kesen ve Ahmed Subaşı mahallelerine bu tahrirde Ermeniler yerleşmeye başlamıştır. 1573 yılında şehirdeki Müslüman nüfus 1300, Ermeni nüfus 2085 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 177, 14b-29a).

Sivas, cami, medrese, han, hamam, zaviye, çeşme gibi eserler yönünden zengin bir şehirdir. Şehirde bulunan en önemli eserler Ulu Cami, Sivas darüşşifası, Buruciye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Gök Medresedir. Bu eserlerin yanında XVII. yüzyılın başında şehre gelen Polonyalı Simeon, şehirde Surp Asduadzadzin ve Surp Sarkis adlarını taşıyan iki Ermeni kilisesinden ve şehrin dışında kral Senekerim'in yaptırmış olduğu, içinde hakiki haçın bir parçasının bulunduğu Surp Nişan manastırından bahseder (Simeon, 1964: 87-88). Bu dönemde şehirde bulunan Evliya Çelebi, Ermenilere ait Eski Vank, Sıp-nişan Vankı, Meryem Ana, Hızır İlyas kiliseleri ve Rumlara ait Aya Yorgi kiliselerinden söz eder (Çelebi, 1999:116). İnciciyan ise şehrin kuzeyinde yer alıp, ahşaptan yapılan manastırda Surp Nişan, Surp Asduadzadzin, Surp Karabet adlı üç kilise bulunduğunu anlatır (İnciciyan, 1806: 287).

XVI. yüzyılda Sivas'ın sanayi ve ticaret şehri olduğu alınan vergilerden anlaşılmaktadır (BOA. TD. nr. 79, 520; BOA. TD. nr. 287, 345-346; KKA. TD. nr. 177, 28b). Meyhâne, boyahâne ve değirmenler şehirdeki tesislerdi. Ermenilerin şehirde icra ettikleri mesleklerden Sivas'ın, göç eden Ermenilere farklı alanlarda iş bulma imkânı sağladığı anlaşılmaktadır. Tahrir kayıtlarında şehirde Ermenilerin icra ettiği 26 farklı meslek tespit edilmiştir. Ermeniler arasında en yaygın meslekler terzilik, marangozluk, değirmencilik, palancılık-semercilik, kuyumculuk, hallaçlık, bakkallık, kalaycılık, kasaplık idi. Bunun yanında Ermeniler, boyacılık, demircilik, bardakçılık, börekçilik, zurnacılık, bostancılık, hancılık, ayakkabıcılık, kazancılık, kuşakçılık, bozacılık, debbağlık, çerçilik, elekçilik, saraçlık, tarakçılık ve abacılık gibi meslekleri de icra ediyorlardı.

¹ Polonyalı Simeon, şehirde iki güzel hisar ve kale olduğu ifade ederken İnciciyan, bu kalelerden yıkılmış vaziyette olan Yukarı Kale'de Türk ve Ermenilere ait 40-50 hane olduğundan, bu kaleden akşam saat 11'de ve gece yarısından sonra Ermeniler tarafından davul çaldığından bahseder. İnciciyan, aynı şekilde yıkık durumda olan diğer kalede Türklere ait 150 hane olduğundan ve Paşa şehre girdiğinde buradan topların atıldığını anlatır.

Sivas, Timur'un istilası, Osmanlı-Safevi savaşları ve Celali isyanlarından en fazla etkilenen bölgelerden biridir. Bu olaylarla birlikte şehir tahrip olmuş ve nüfus azalmıştır. Bununla birlikte Sivas, Rum Eyaleti'nin merkezi olduktan sonra siyasal, kültürel, iktisadi ve demografik açıdan büyümeye ve gelişmeye başlamıştır (Demirel, 2009: 279). Bu gelişmelerle beraber kısa bir süre sonra şehir toparlanmış ve büyük ölçüde göç almıştır. Öyle ki, XV ve XVI. yüzyılda Ermenilerin en çok göç ettikleri yerlerden biri Sivas olmuştur. Özellikle Osmanlı-Safevi mücadeleleri nedeniyle doğu bölgelerinden 1519 ve 1573 yılından önce alınan göçlerle Ermeni nüfusu artmaya devam etmiş ve nüfus kalabalıklaşmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda şehirde tespit edilen Ermeni göçmen sayısı 297'dir. Nüfus artışına göre bu sayı daha fazla olmalıdır. Gelenlerle birlikte Ermeni mahalleleri nüfusu taşımayacak hale gelince Ermeni nüfus Müslüman mahallelerine yerleşmeye başlamıştır. Ancak, XVII. yüzyılda Celali isyanları ile nüfus azalmaya başlayacaktır. Nitekim, 1608-1619 yıllarında Anadolu'da bulunan Polonyalı Simeon, şehirdeki Ermeni nüfusu 2000 hane iken Celâli isyanları neticesinde dağılıp 600 haneye indiğini belirtmektedir (Simeon, 1964: 87). XVIII. yüzyılın sonlarında İnciciyan ise şehirde toplam 10.000 hane olduğunu, bunun 2000'i Ermeni geri kalanın ise Türk olduğunu, Rum nüfusun ise 9-10 haneyi geçmediği bildirir (İnciciyan, 1806: 285).

Grafik 4: XVI. yüzyılda Sivas şehrinde vergi nüfusu

Sivrihisar

XVI. yüzyılda Sivrihisar, Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı bir nahiye/kazadır. 1521 yılında nahiye iken 1530 yılında kaza hüviyeti kazanmış ancak 1573 yılında tekrar nahiye statüsü verilmiştir.

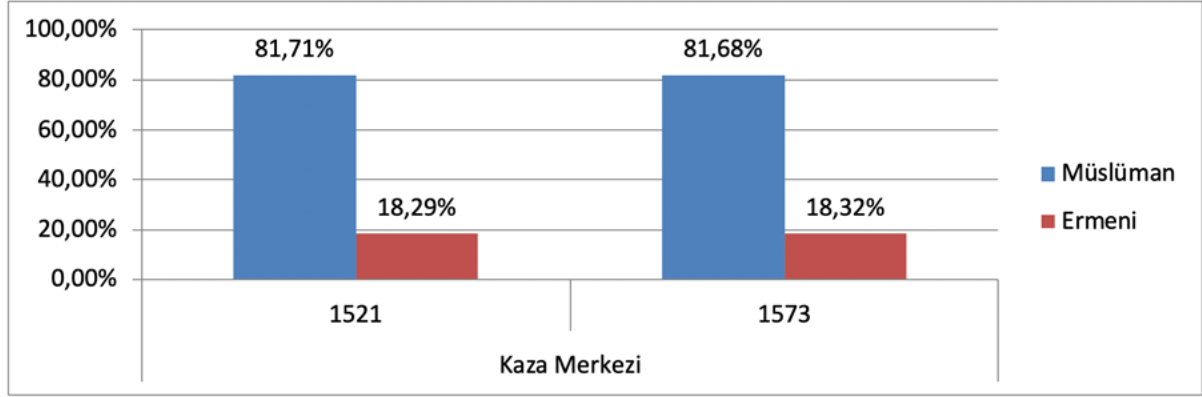
1521 yılında Sivrihisar nahiye merkezinde Kılınç, Ahi Fahreddîn, Araklı, Mescid-i veled-i İhtiyar (Eskici Hacı), Kayalı, Hazinekar, Çubuk, Hacı Minnet, Hacı Veys, Çapanlu, Hacı Hasan, Kethüda, Elmalu, Kapucu, Kazzaz Sinan, Akdoğan, Tatlar, Veled-i Koçaç (Umuroğlu), Faruk, Yenice (Seyyid Mahmud), Camii, Gedük, Hacı Ashab, Hacı Ketbeddîn adlarını taşıyan 24 Müslüman ve 1 Ermeni mahallesi olmak üzere toplam 25 mahalle bulunuyordu. Bu mahallelerden en kalabalığı Ermeni mahallesi idi. Bu tarihte mahallelerde 755 Müslüman vergi nüfusu karşılıklı 169 Ermeni vergi nüfusu kayıtlıydı (BOA. TD. nr. 111, 243-255).

1573 yılında 24 Müslüman mahallesinin yanında "mahalle-i Kal'a-i Sivrihisar" adıyla kalede yeni bir mahalle kurulmuştur. Mahallenin ekseriyeti Müslüman'dır. Müslümanların yanında kaleye hizmet eden 21 Ermeni vardır. Öte yandan önceki tahrir kaydında sadece 1 Ermeni Mahallesi mevcut iken muhtemelen nüfus artışına bağlı olarak, Ermeniyân, Baba Sivanus, Orta, Baba Melikşad adlarında dört Ermeni mahallesi kurulmuştur. Bu değişikliklerde beraber nahiye merkezindeki Müslüman vergi nüfusu 1324, Ermeni vergi nüfusu ise 297 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 87, 1b-11a).

XVI. yüzyılda şehirde kervansaray, bezzazistan ve saraç, demirci, şıracı, derici gibi iş kollarına ait dükkânlar tespit edilmektedir (BOA. TD. nr. 453, 91b, 93a). Şehirdeki meyhane Ermenilerin bağcılıkla

uğraşp, şarap sattıklarını göstermektedir. Çünkü, Müslümanların şarap üretmesi ve satmaları yasaktır. Şehirde gayrimüslim olarak sadece Ermeniler yaşadığından meyhane Ermeniler tarafından işletiyor olmalıdır. Diğer taraftan her iki tahrir kaydında da ahalden “resm-i bağat” vergisi olarak 670 akçe vergi alınıyordu Öte yandan 1521 ve 1573 yılı tahrir defterlerinde yer alan kayıttan Ermenilerin pazara ürünlerini getirip sattıkları anlaşılmaktadır (KKA. TD. nr. 87, 1b-11a).

Grafik 5: XVI. yüzyılda Sivrihisar kaza/ nahiye vergi nüfusu

Beypazarı

XVI. yüzyılda Beypazarı, Hüdâvendigâr Sancağı'na bağlı nahiye/kazadır.

1521 yılında kaza merkezinde Külahani, Yakacık, Düz, Yaz, Karacakaya, Beydepesi, Yenice, Ömeroğlu, İnözü, Kadı adlarında 10 Müslüman mahallesi ve 2 cema'at kayıtlıydı. Buna karşılık “mahalle-i Ermeniler” adı altında Ermeniler kayıt altına alınmışlardı. Bu tarihte kaza merkezinde 731 Müslüman vergi nüfusuna karşılık 17 Ermeni vergi nüfusu bulunuyordu (BOA. TD. nr. 111, 105-112).

1530 yılında kaza merkezindeki bu mahallelerdeki Müslüman vergi nüfusu 48, Ermeni vergi nüfusu ise 14 haneye gerilemiştir. (166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 104). Ancak, 1573 yılında kaza merkezindeki mahalle sayısı 22 (3 cema'at) olmuş, bu mahallelerin Müslüman vergi nüfusu 1983 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 87, 114b-125b). Bununla birlikte bu tarihte merkezde Ermeni nüfusu kalmamıştır. Muhtemelen Ermeniler, başka bölgelere göç etmişlerdir.

Divriği

Divriği, XVI. yüzyılda, Rum Eyaleti'ne bağlı bir sancaktır.

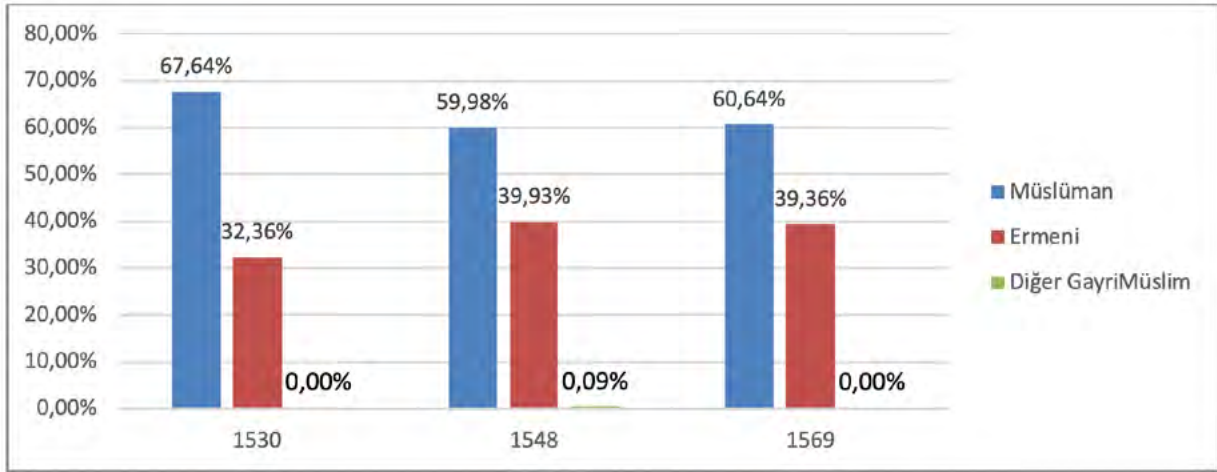
Divriği Kalesi, Ortaçağ'da savunma amaçlı kullanılan kalelerden biri olmakla beraber zamanla iç il özelliği kazanmaya başlamıştır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi de kalede su sarnıçları, buğday ambarları, cephaneler ve kale içindeki 300 haneden bahsetmekle birlikte kalenin çok yüksek olması nedeniyle burada bağ, bağçe, çarşı-pazar, hamam ve bedestenin olmadığını, bunların kalenin aşağısında, Fırat Nehri kenarında bulunduğu ifade eder (Çelebi, 1999: 123). XVIII. yüzyılda İnciciyan ise, şehirde Ermenilere ait Surp Asdvadzadzin ve Surp Arak kiliselerinden bahseder (İnciciyan, 1806: 298).

Divriği ait olan 1530 yılı tahrir kayıtlarına göre kaza merkezinde 13 mahalle vardı. Bunlardan Câmî-i Kebîr, Mescid-i Kaya, Paspan?, Bezzâzistan Mescidi, Kürtüncü, Arhudsu, Kemânkeş, Pullur, Kantabay (Kayıtbay), Sinaniye Mescidi, Eruncaz/Uruncar?, Ali Çelebi Müslümanların yaşadığı mahallelerdi. Buna mukabil Ermeniler, “mahalle-i Ermeniyân” başlığı altında kayıt altına alınmışlardı. Mahalleye Malatya ve Sivas'tan iki Ermeni ailesi gelip yerleşmişti. 1530 yılında kazada 533 Müslüman ve 255 Ermeni vergi nüfusu kayıtlıydı (BOA. TD. nr. 408, 678-691).

1548 yılında Mescid-i Süfla Mahallesi'nin kurulması ile kaza merkezindeki mahalle sayısı 14'e çıkmıştır. Bu tarihte de Ermeniler bir mahallede kayıt altına alınmışlardır. Bununla birlikte kazada

Ermeni mahallesinden ayrı olarak ilk tahrirde yer almayan ve “cema’at-ı gureba-i Ermeniyân” şeklinde kaydedilen bir gurup tespit edilmektedir. Bu 50 hanelik gurup kaza merkezine dışarıdan göç edip gelmiştir. Bu hanelerin nereden geldiği konusunda defterde herhangi bir ibare mevcut değildir. Bu gurupla birlikte 1 Rum hanesi de kazaya gelmiştir. Bu değişikliklerden sonra kaza merkezindeki Müslüman vergi nüfusu 649, Ermeni vergi nüfusu 432 haneye ulaşmıştır (BOA. TD. nr. 252, 2-14). Ermeni nüfusu dışarıdan alınan göçe bağlı olarak artmıştır. 1569 yılında kaza merkezindeki mahalle sayısı aynı kalmış, mahallelerdeki Müslüman vergi nüfusu 889, Ermeni vergi nüfusu 577 haneye ulaşmıştır (KKA. TD. nr. 57, 6b-13b).

Konum itibari ile ticaret yollarının uzağında kalan Divriği ticari faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir yer değildi. Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelir yüzyılın başlarında düşük olmasına rağmen yüzyılın ortalarından itibaren artmıştır. (BOA. TD. nr. 408, 687; BOA. TD. nr. 252, 15-16; KKA. TD. nr. 57, 13b-14a). Tahrir kayıtlarında Ermeniler arasında hallaç, arpacı, yaycı, terzi, boyacı ve değirmenci gibi meslek sahiplerinin olduğu tespit edilmektedir. Bu mesleklerin yanında Ermeniler bağcılık başta olmak üzere tarımsal faaliyetlerle de meşgul olmuşlardır.

Grafik 6: XVI. yüzyılda Divriği şehrinde vergi nüfusu

Sonuç

XVI. yüzyılda Orta Anadolu’da şehir niteliği taşıyan yerler, Aksaray, Akşehir, Ankara, Beğşehir, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Kengiri (Çankırı), Kırşehir, Konya, Larende, Niğde (Bor, Ürgüb, Karahisar, Develi ve Anduğu Kazaları) Sivas ve Sivrihisar’dır. Bu şehirlerden Aksaray, Akşehir, Beğşehir, Kengiri (Çankırı), Kırşehir, Konya, Larende’de Ermeni nüfusu mevcut değildir. Aksaray, Kengiri (Çankırı), Kırşehir sadece Müslüman nüfusun meskûn olduğu şehirler olmakla birlikte diğer şehirlerde de gayrimüslim nüfus oranı oldukça düşüktür.

Ermeniler, Orta Anadolu bölgesine VII. yüzyılda İslam ordularının Anadolu’ya akınları ve XI. yüzyılda Türklerin seferleri neticesinde gelmeye başlamışlardır. Bizans İmparatorluğu’nun uyguladığı politika neticesinde doğudaki Ermeniler Orta Anadolu, Çukurova ve Maraş bölgesine göç ettirilmiştir. Bu dönemlerde başlayan Ermeni göçü daha sonraki zamanlarda da devam etmiştir. XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevi mücadeleleri nedeniyle doğu bölgelerinden Ermeniler özellikle Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlere göç etmişlerdir. İş bulma imkânına sahip olmaları, hemşerilik anlayışı, kendilerini güvende hissetmeleri gibi faktörlerle Ermeniler buralara gelmeye devam etmişlerdir. Bu göçler neticesinde şehirlerde Ermeni nüfusu artmaya ve demografik yapı değişmeye başlamıştır. Bununla birlikte Orta Anadolu, Türkmen nüfusun yerleşim sahalarından olduğu için Sivas dışındaki diğer şehirlerde nüfusun büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşmuştur. Sivas, Timur’un istilası, Osmanlı-Safevi mücadeleleri ve Celali isyanlar nedeniyle büyük oranda Müslüman nüfusunu kaybetmiştir. Ancak, kayıtlardan da anlaşıldığı üzere tekrar Müslümanlar şehre yerleşmeye başlamıştır.

XVI. yüzyılda Osmanlı-Safevi savaşları nedeniyle doğu bölgelerinden Ermeniler, Orta Anadolu ve Batı Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin sağladığı barış ortamında Ermeniler, şehir merkezlerine yerleşerek mesleklerini icra etme imkânına sahip olmuşlardır. Ticari ve sinai faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı Kayseri ve Sivas şehirleri Ermeniler için bir çekim merkezi haline gelmiştir.

XVI. yüzyılda Ankara'da Ermeni nüfusu kale içinde bir mahalle ve kale dışındaki Mihriyar, Kirişçiyan, Makramacıyan ve Keyyalin mahallelerinde tespit edilmektedir. Diğer mahallelerde Rum ve Ermeni nüfus ayırt edilemediği için yukarıdaki mahallelerdeki Ermeni nüfus sayılmıştır. Bu mahallelerdeki Ermeni vergi nüfusu 1523 yılında 187 hane iken 1571 yılında bu sayı 269 haneye çıkmıştır. 1500 yılında Kayseri şehir merkezinde cema'at başlığı altında kaydedilen Ermeni vergi nüfusu 266 hanedir. Bu tarihten sonra şehre yapılan göçlerle birlikte 1570 yılı tahrir kaydında Ermeniler, "Cema'at-ı Ermeniyân Kayseriyye", "Cema'at-ı Ermeniyân der Bab-ı Sivas ve der Bab-ı Küçük ve Bab-ı Sabbag", "Cema'at-ı Ermeniyân Şarkîyân", "Cema'at-ı Ermeniyân-ı Sisiyân" başlıkları altında kaydedilmiştir. Bu tarihte şehirdeki Ermeni nüfusu 581 haneye ulaşmıştır. Bu tarihten sonra Ermeniler Kayseri'ye gelmeye devam etmişlerdir. 1580 yılında bu cema'atlerin yanında Şark'tan gelenler Selman, Şehre-Küstü, Bektaş, Oduncu, Tatur, Tavukçu, Sayeci, Kara-Keçili, İçerü Şehr ve Harpurut adlı mahallelerde kaydedilmiştir. Ermeni vergi nüfusu bu tarihte 1558 haneye çıkmıştır. Dışarıdan gelenlerle birlikte yeni mahalleler kurulmuştur.

XVI. yüzyıl boyunca Niğde'de Ermeniler tek bir mahallede yaşamışlardır. Şehirdeki Ermeni nüfusu 1507 yılında 28, 1518 yılında 41, 1584 yılında 60 hanedir. 1519 yılında Sivas şehir merkezinde Ermeniler Civan, Bazar, Kepenek, Zilger, Kal'a Ardı adlı mahallelerde ikamet ediyorlardı. Bu mahallelerde kayıtlı vergi nüfusu 992 hanedir. Bu mahallelerdeki Ermeni vergi nüfusu 1553 yılında 1230 haneye çıkmıştır. Sivas'a yapılan göçlerle mahalleler nüfusu taşıyamaz hale gelmiş ve 1573 yılına kadar Cancin Mahallesi kurulmuştur. Bununla birlikte Ermeniler, Müslümanların ikamet ettiği Hamur Kesen ve Ahmed Subaşı mahallelerine de yerleşmişlerdir. Bu tarihte şehirdeki vergi nüfusu 2085 haneye ulaşmıştır.

1521 yılında Sivrihisar'da Ermeniler bir mahallede yaşıyorlardı. Ancak 1573 yılında şehirdeki Ermeni vergi nüfusu Ermeniyân, Baba Sivanus, Orta, Baba Melikşad adlı dört mahallede kaydedilmiştir. Mahalle sayısındaki artışa paralel olarak Ermeni vergi nüfusu 169 haneden 297 haneye ulaşmıştır. 1521 ve 1530 yıllarında Beypazarı'nda Ermeniler bir mahallede tespit edilmektedir. Bu mahallede 1521 yılında 17, 1530 yılında 14 Ermeni vergi nüfusu kaydedilmiştir. Bununla birlikte 1573 yılına kadar Beypazarı'nda Ermeni nüfus kalmamıştır. Divriği'de Ermeniler tek bir mahallede oturuyorlardı. 1530 yılından sonra şehre gelen 50 hanelik gurup "cema'at-ı gureba-i Ermeniyân" başlığı altında diğer Ermenilerden ayrı kaydedilmiştir. Şehirdeki Ermeni nüfusu 1530 yılında 255, 1548 yılında 432, 1569 yılında 577 haneye ulaşmıştır. XVI. yüzyılda Beypazarı dışında diğer şehirlerde Ermeni nüfusu artmıştır. Bu artışta dışardan alınan göçler etkili olmuştur.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Tahrir Defterleri (TD)

TD 2 (Sivas)

TD 33 (Kayseri)

TD 79 (Tokat/Sivas)

TD 111 (Hüdâvendigâr)

TD 117 (Ankara)

TD 252 (Divriği)

TD 287 (Sivas/Rum)

TD 408 (Malatya)

TD 453 (Hüdâvendigâr)

TD 455 (Karaman)

TD 976 (Kayseri)

TD 1047 (Karaman)

B. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

b. Tahrir Defterleri (TD)

TD 17 (eski defter nr. 305/74) (Ankara)

TD 57 (eski defter nr. 208/ 153) (Divriği)

TD 87 (eski defter nr. 83/ 68) (Hüdavendigâr)

TD 108 (eski defter nr. 295/ 136) (Kayseri)

TD 152 (eski defter nr. 278/ 135) (Niğde)

TD 177 (eski defter nr. 312/ 14) (Sivas)

C. Milli Kütüphane Arşivi

a. Ankara Şer'iyye Sicilleri (AŞS). VIII

D. Yayınlanmış Vesikalar

166 Numaralı Muhâsebe- i Vilâyet- i Anadolu Defteri (937/ 1530), Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995.

III. Kaynak Eserler

Çelebi, E. (1998). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: II. Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı (Yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi.

Çelebi, E. (1999). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: III. Y. Dağlı, S. A. Kahraman (Yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi.

Dernschwam, H. (1992). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü. Yaşar Önen (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı.

İnciciyan, G. (1806. Aşharhakrutyun Çoritz Masantz Aşharhi. Venedik.

Simeon, P. (1964). Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608- 1619). H. D. Andreyan (Çev), İst. Üniv. Edb. Fak. Yay.

Tournefort, J. P. (2005). Tournefort Seyahatnamesi I-II. A. Berktaş, T. Tunçdoğan (Çev), İstanbul: Kitap Yayınevi.

IV. Araştırmalar ve İncelemeler

Akdağ, M. (2010). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimadî Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi.

Darkot, B. (1964). "Niğde". İA. IX, Ankara: MEB, 253-256.

Demir, A. (2011). "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkiyân". Karadeniz Araştırmaları, 28, 51-66.

Demirel, Ö. (2009). "Sivas". TDVİA, 32, 278-282.

Erdoğan, E. (2005). "Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri". Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 249-262.

Ergenç, Ö. (1981). Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler. VII. Türk Tarihi Kongresine Sunulan Bildiriler, II. Ankara: TTK, 1270-1280.

Ergenç, Ö. (1988). "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler". Belleten, 52 (203), 667-683.

Ergenç, Ö. (2012). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Faroqhi, S. (2004). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. N. Kalaycıoğlu (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Gümüş, O. (2001). XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus. Ankara: TTK.

Jennings, R. C. (1976). "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum." *International Journal of Middle East Studies*, 7, 21-57.

Jennings, R. C. (1983). "The Population, Society, and Economy of the Region of Erciyeş Dağı in the Sixteenth Century" in *Contributions a'histoire economique et sociale de l'empire Ottoman (Contributions to the Economic and Social History of the Ottoman Empire)*, Paris, 149-250.

Kevorkian, R. H. ve Paboudjian, P. B. (2013). 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler. (M. Saris (Çev.). İstanbul: Aras.

Oflaz, M. (1992). 16. Yüzyılda Niğde Sancağı. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Turan, O. (2002). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul: Boğaziçi.

Summary

The Ottomans define the city or town as a place where they perform Friday prayers and have a bazaar. In order for a settlement to be defined as a city or town, a sanjak bey (governor) or kadi (judge) must be working in the region, a bazaar must be established, and the population must earn their living mostly through non-agricultural activities. The cities with these characteristics in the 16th century were Aksaray, Akşehir, Ankara, Beğşehir, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Kengiri (Çankırı), Kırşehir, Konya, Larende, Niğde (Bor, Ürgüb, Karahisar, Develi, Anduğu towns), Sivas and Sivrihisar. In the 16th century, among these cities and towns, the Armenian population was determined in Ankara, Beypazarı, Divriği, Kayseri, Niğde, Sivas and Sivrihisar.

This presence of Armenians in Central Anatolia was the result of migration to the region in the 7th and 11th centuries. Due to the raids of the Muslim Army in the 7th century and of Turks in the 11th century, the Byzantine Empire established military themes to secure their lands, and forced Armenians migrate to these themes. After these migrations, Armenians started to exist in Central Anatolia. Migration continued after the first migrations to the region. The wars between the Ottomans and Safavids in the 16th century caused the villages to be ruined and emptied in the eastern part of Anatolia. Therefore, the population in the eastern parts of Anatolia started to move towards Central and Western Anatolia. During these population movements, Sivas and Kayseri were among the cities that Armenians preferred the most for migration. Armenians had the opportunity to find jobs in these cities where commercial and industrial activities were developed. Since they had relatives in these cities, it was easier for them to settle in and adapt. With the Armenian migrations throughout the century, the Armenian population started to increase in Sivas and Kayseri.

Divriği was one of the most preferred Central Anatolia cities by Armenians for migration, following Kayseri and Sivas. According to Tahrir Registers, 50 Armenian households migrated to the city after the year 1530. However, it is not clear which cities these households came from. Considering the fact that the Armenians reached Sivas and Kayseri by following Erzurum, Erzincan, Kemah, Divriği route, it's possible that these migrants had come from the eastern regions. There was a medium density of Armenian population in the cities of Sivrihisar and Ankara in Central Anatolia. In Niğde, while there were 28 Armenian households at the beginning of the century, this number increased to 60 households at the end of the century. As of 1521, there were 17 households registered in Beypazarı. However, by the end of the century, there was no Armenian population living in Beypazarı. Armenians of this city probably had migrated to other regions.

In Central Anatolian cities, Armenians performed many professions in many fields such as tailoring, jewelry, carpentry, tinsmithing, shoemaking, and pottery. Commercial, industrial and agricultural activities in the region may also affect the jobs performed by Armenians. For example, in Ankara, where wool production and trade were developed, Armenians were doing wool-growing. Besides practicing different professions, Armenians in Central Anatolia were mostly engaged in viticulture. Since it was profitable, Armenians could produce and sell wine with the vintage they obtained. The presence of taverns in the cities also confirms that the Armenians produced and sold wine.

In general, it can be concluded that the Armenian population in Central Anatolian cities was of medium density. Except Sivas, there was no other city where the Armenian population was higher than the Muslim population. Since Sivas was the city most affected by the invasion of Timur, the Ottoman-Safavid wars and the Celali revolts, the Muslim population in the city decreased significantly. After the establishment of administrative stability in the region, Muslims came back to the city. However, in this period, more Armenians than Muslims migrated to the city. The demographic structure of the city began to change with political events and migrations. However, this structure changed once again with the Celali revolts.

In the 16th century, Central Anatolian cities were the settlements with a high Muslim population density. This density has increased even more, especially as the nomadic Turkmen settled down. On the other hand, with the migrations, even Armenians started to exist in these cities. Among these cities, Sivas and Kayseri were the most attractive centers for Armenians.

Uluslararası Çevre Organizasyonlarının Web Sitelerini Kullanımları Üzerine Bir İçerik Analizi

A Content Analysis on the Usage of Websites of International Environmental Organizations

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Şermin TAĞ KALAFATOĞLU¹

Gönderim Tarihi: 28.05.2020 | Kabul Tarihi: 18.06.2020

Özet

Uluslararası alanda çevre, cinsiyet eşitliği, küreselleşme karşıtlığı, insan hakları, kadın hakları, işçi hakları, çiftçi hakları, vb... gibi farklı konularda etkinliklerini yoğunlaştırmış olan hükümet dışı organizasyonların bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikleri, avantajlarına olacak bir biçimde kullanmaları iletişim alanında çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlerin sıklıkla çalıştıkları konulardan birisidir. Bu teknolojileri nasıl kullandıkları üzerinde farklı alanlarda çalışan organizasyonlardan örneklerin getirilmesi konunun daha somut bir biçimde ortaya konulabilmesi açısından önem taşımaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmada çevrenin flora ve faunasıyla birlikte bir bütün olarak algılanıp korunması üzerine faaliyet gösteren Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Conservation International Foundation ve Environmental Defense Fund isimli dört uluslararası çevre organizasyonunun web siteleri bilgi sağlamak, organize olmak ve iletişim kurmak özelliklerini ortaya koymak üzere içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Gerçekleştirilen analiz neticesinde incelenen çevreci organizasyonlarının web sitelerinden bilgiyi aktarmak konusunda yoğun bir biçimde yararlandıkları, örgütlemek ve harekete geçirmek ile karşılıklı iletişim kurmak açısından ise daha az bir biçimde kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası çevreci organizasyonlar, çevre hareketi, web sitesi, içerik analizi.

Abstract

Non-governmental organizations, which have intensified their activities on different subjects such as environment, gender equality, anti-globalization, human rights, women's rights, workers' rights, farmers' rights, etc. in international arena, use the innovations in information and communication technologies in a way to be advantageous is one of the subjects that scholars frequently work. The introduction of examples from organizations working in different areas on how they use these technologies is important in terms of revealing the issue in a more concrete way. In this study, four international environmental organizations, Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Conservation International Foundation and Environmental Defense Fund, which are operating on the perception and protection of the environment, are emphasized. Their websites have been examined with content analysis method to reveal the features of providing information, organizing and communicating. As a result of the analysis carried out, it has been found that the environmental organizations use their websites intensively to transfer information and use them less in terms of reciprocal communicating and organizing.

Keywords: International Environmental Organizations, environmental movement, websites, content analysis.

¹ Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü.
E-posta: tagsermin@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-5254-8874

Giriş

Yeni iletişim teknolojileri bilginin paylaşılması, yeni iş birliklerinin önünün açılması, ortaklaşa projelerin gerçekleştirilebilmesi, belgelerin ses, resim ya da video olarak paylaşılabilmesinin önünü açmaktadır. İletişim süreci bu teknolojiler sayesinde hızlanırken, mesajların akış yönü de çoklu hale gelmektedir. Paylaşımlar tekten teke, tekten çoğa, küçük bir gruptan küçük bir gruba ya da daha büyük grupların arasında gerçekleştirilebilmektedir. Kullanılan yeni teknolojilerin içerisinde başta farklı teknolojilerin bir toplamına işaret eden İnternet olmak üzere, intranet, ekstranet, elektronik posta, haber grupları, elektornik posta listeleri ve web gibi yeni iletişim ortamları yer almaktadır.

Yeni iletişim ortamlarındaki iletişim ile eski iletişim ortamları karşılaştırıldığında farklılık olarak öne çıkan unsurların içerisinde Thompson (1995), Slevin (2000) ve Thurlow, Lengel ve Tomic (2004) gibi araştırmacılar; iletişim sürecine iletilerin üretilmesi açısından yalnızca büyük bütçeye sahip olan organizasyonların yanı sıra, daha düşük bütçeli olan kesimlerin de katılabilmesini belirtmektedirler. Ayrıca yeni teknolojiler sayesinde iletişim süreci de etkileşime daha açık hale gelmektedir. Kullanıcılar yalnızca iletilerin alıcısı olmak konumundan çıkarak iletişim sürecine daha aktif olarak katılabilmektedirler. Yeni iletişim teknolojilerinin bilgiyi saklama kapasitelerinin genişliği sayesinde, kullanıcılar kendileri için uygun olan bir zaman diliminde iletileri alımlamaktadırlar. Geleneksel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimde mesajların hedeflediği kesim geniş bir izler kitleyken, yeni iletişim teknolojileri çok daha dar kesimlere yönelik olarak iletişim akışının gerçekleşmesini sağlayabilmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri eski teknolojilerin yanında hız ve maliyet açısından kullanıcılarına avantajlar sağlamanın yanı sıra İnternet, elektronik posta, web gibi sağladığı çeşitli ortamlar sayesinde iletilmek istenen mesajların daha geniş kesimlere ulaştırılabilmesi, istenen bilgilerin yayılması, çevrimiçi ya da dışı aktivitelerin düzenlenmesi, organizasyonel yapının güçlendirilmesi, yeni katılımcıların katkılarının gerçekleştirilebilmesi ve parasal olarak destek sağlamak isteyenlere ulaşılabilmesi gibi olanakların önünü açmaktadır. Bu dijital ortamlar kullanıcılarına ekonomiklik, teknolojik gelişmişlik ve politik katılım açısından önemli avantajlar sağlamaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri iletilerin geniş kesimlere ekonomik bir biçimde ulaştırılması açısından özellikle de maddi kaynak olarak sınırlılıklara sahip olan toplumsal hareketlere, sivil toplum örgütlerine ve organizasyonlara uluslararası ölçekte görünür olmak konusunda etkili bir biçimde yardımcı olabilmektedir. Organizasyonlar açısından etkinlik gösterdikleri alanlara ilişkin bilginin yayılması ve bu bilgiye websiteleri gibi çeşitli dijital iletişim ortamlarında erişim sağlanması bilgi akışının değişimi ve dönüşümü açısından önem taşımaktadır. Mesajların etkili bir biçimde yayılması yönünde dijital ortamlar fırsatlar sağlarken, aynı zamanda farklı konularda etkinlikleri bulunan organizasyonların iç iletişimlerini daha ekonomik bir biçimde gerçekleştirebilmenin de önünü açmaktadırlar. Yeni iletişim ortamları, iletişim olanaklarının kullanımı yönünden maddi açıdan yetersiz kaynağa sahip olan organizasyonlara kendilerinden daha iyi durumdakilerle eşitleyici olanakları sağlamaktadır. Slevin'in (2000) de vurguladığı gibi İnternet ve bünyesinde barındırdığı teknolojiler kaynak açısından hem zengin hem de kısıtlı olanların kullanımına açık iletişim ortamlarıdır.

Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı teknolojik avantajların içerisinde yeni insanların desteğini sağlamak ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere toplumsal hareketin ya da sivil toplum örgütünün saflarına katılmaları yönünde ikna edilmeleri gibi katılım düzeyinin doğrudan artışı yönü de yer almaktadır. Katılım açısından maliyetlerde yaşanan düşüş (çevrimiçi olarak gerçekleştirilen etkinliklere katılımın herkese açık ve ücretsiz olması gibi), kolektif kimliğin oluşturulmasının desteklenmesi ve topluluk yaratımının sanal olarak da olsa gerçekleşmesi bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı katılımın arttırılması yönündeki avantajların içerisinde yer almaktadır. Bonchek (1995, 1997), iletişim ve koordinasyon açısından yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı fırsatlar sayesinde grupların biçimlendirilmesi, grupların verimliliğinin artması, organizasyona yeni katılımların sağlanması ve bu katılımların organizasyon çatısının altında sürekliliğinin gerçekleştirilebilmesi konularında önemli avantajların elde edildiğini vurgulamaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı avantajların içerisinde ortak ilgilerin etrafında insanların bir araya gelebileceği sanal toplulukların oluşumuna gerekli zeminin hazırlanması da yer almaktadır.

Sanal topluluklar elektronik medya aracılığıyla biçimlenen ve ortaya çıkan sosyal ağlardır. Yeni medya ortak ilgisi olan insanların sanal olarak bir araya gelerek deneyimlerini paylaşmalarına; sorularına cevap, duygusal destek ve yardım bulmalarına aracılık etmektedir. Bu türde topluluklar world wide web'den önce de (bülten panoları ve özel ağlarla) varken, günümüzde sanal topluluklar için birincil araç olarak İnternet, e-posta listeleri, haber grupları, tartışma forumları ve sohbet odaları öne çıkmaktadır (Tağ Kalafatoğlu 2015a:385).

Bu topluluklar da çeşitli konularda mücadele eden organizasyonlar tarafından kollektif bir biçimde harekete geçmeleri konusunda motive edilebilmektedirler. Arquilla ve Ronfeldt (2001), Myers (2000), Brainard ve Siplon (2000) gibi araştırmacılar yeni iletişim teknolojilerinin kollektif kimlik oluşturulması ve daha sonrasında kollektif eylem için yönlendirilebilmeleri açısından olanak sağladıklarını vurgulamaktadırlar. Diani (2000) bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplulukta dönüşümlere yol açmasının sosyal hareket organizasyonlarının yapısıyla da bağlantılı olduğunu belirtmektedir.

Bell, Loader, Pleace ve Schuler (2004), Negroponte (1996), Dertouzos (1997), Rheingold (1993) gibi araştırmacılar, yeni iletişim teknolojilerinin insanların bir gruba ait olma hissi yaratmasının yanı sıra yaşamları üzerinde etkide bulunan kararların alınması süreçlerini etkilemek yönünde aktif olabilmeleri için yeni fırsatlar yarattığını belirtmektedir. İnsanlar politik olarak aktif olmak için çeşitli çevrimiçi olanaklardan yararlanabilmekte ve politik kararların alındığı süreçlere daha doğrudan bir biçimde müdahil olabilmektedir. Yönetenler ile yönetilenler arasında iletişim daha doğrudan bir hale gelebilmekte ve çevrimiçi olarak gerçekleşen aktivizm, yeni türde politik katılımların kapısını aralamaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sağladığı teknolojik avantajların bir yönünü de dijital ortamların kullanımı sayesinde iletilerin üretilmesi ve aktarılması süreçlerinde yaşanan dönüşümler oluşturmaktadır. Juris (2005), yeni iletişim teknolojilerinin hem iletişimin kalitesini, kapasitesini ve hızını arttırmak açısından etkide bulunduğunu hem de iletilerin üretiminde ses, görüntü ve metin temelli içeriğin bir arada kullanılabildiğini belirtmektedir. Böylelikle mesajlar hem çok hızlı bir biçimde yayılırken hem de içerik dikkat çekici bir biçimde tasarlanabilmektedir. Ayrıca teknolojik avantajların içerisinde yer alan önemli bir unsur da eski ve yeni medya teknolojilerinin yakınsamasıdır. Thurlow, Lengel ve Tomic (2004), bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin eski medyayı daha etkileşimli hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu durumda da etkileşim unsuru yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı bir diğer avantaj olarak ortaya çıkmaktadır.

Etkileşim özelliği yeni iletişim ortamlarını eski olanlarından ayıran en önemli unsurlardan biri olarak ifade edilmektedir. Geleneksel kitle iletişiminde mesajların akışı tek yönlüken yeni iletişim teknolojilerinde kullanıcının mesajı alımlamakla kalmadığı, sürece aktif bir biçimde katıldığı, mesajın üretimine etkide bulunabildiği ve mesajın akışının karşılıklı olduğu bir süreç öne çıkmaktadır.

Rafaeli kitle iletişim araçlarına ilişkin etkileşim kavramı üzerine çalışmalar gerçekleştiren ilk kuramcılar içerisinde yer almaktadır. Çalışmalarının büyük bir bölümü bilgisayar dolayımı iletişim ortamları üzerine gerçekleştirmiştir. Rafaeli'nin (1988) yaptığı tanımlamaya göre etkileşim "bir dizi ileti alış-verişinde herhangi bir üçüncü (veya daha sonraki) iletme (ya da ileti) bağlı olmasıdır". İki yönlü iletişim modelinde tepkisel olarak gerçekleşen iletişim sürecinde daha önceki mesajların sonrakileri şekillendirmesi söz konusudur. Rafaeli ve Sudweeks (1997) daha sonra bu tanımları revize etmişler ve etkileşimi "bilgisayar dolayımı gruplara özgü olabilen büyüleyici ve cazibeli kökenlere karşı mücadele eden teorik bir yapı" olarak tanımlamışlardır... Etkileşimin tanımı gerçekleştirilirken araştırmacılar farklı unsurlara vurgu yapabilmektedir. Ha ve James (1998) bilgi toplamayı, Bucy

(1999) erişilebilirliğe, Kioussis (2002) kullanıcı algısını, McMillan ve Downes (2000) kullanıcı kontrolünü, Chung (2004) kullanıcıların davranışlarına ilişkin bilgi toplanmasına vurgu yapmaktadırlar (Akt. Tağ Kalafatoğlu 2017:434).

Yeni medya kullanıcılarına daha ucuz bir biçimde mesajlarını hedefledikleri kesimlere iletmeleri olanağını vermektedir. Aynı zamanda hem organizasyonun içinde hem de dışındaki iletişim süreçlerinin ekonomik bir biçimde gerçekleşmesi dijital ortamlar sayesinde mümkün olmaktadır. Yeni iletişim ortamlarının sağladığı ekonomik avantajların yanı sıra teknolojik avantajlar da bulunmaktadır. Teknolojik avantajlar kolektif kimliklerin oluşması, kolektif eylemlerin oluşturulup yönlendirilebilmesi, grup aidiyetlerinin geliştirilmesi sayesinde sanal toplulukların oluşturulması ve yeni türde politik aktivizmin ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca teknolojik avantajlar ile mesajların üretilmesi, iletilmesi süreçlerinde önemli değişimler gerçekleşmekte ve iletişim araçları etkileşime daha açık hale gelmektedir.

Çevre Hareketi, Uluslararası Çevreci Organizasyonlar ve Yeni Medya Kullanımları

Çevrenin korunması; havanın, suyun, toprağın, bitki örtüsü ve hayvanların korunması gibi farklı konu başlıkları altında geniş bir alanı kapsamaktadır. Çevreye ilişkin ortaya çıkan sorunlar tüm insanlığın geleceğini tehdit ettiğinden ulusal ve uluslararası oluşumlar tarafından büyük bir dikkatle incelenmekte ve sorunların ortadan kaldırılabilmesi için daha geniş kesimlerin katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır.

Çevre hareketi, çevre sorunlarına çözüm arayışı içerisinde olan ve tarihsel kökleri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanan bir harekettir. Özellikle Endüstri Devrimi'nin üretim, tüketim ve şehirleşme süreçlerinde yarattığı dönüşüm sonucunda çevre hareketi, çevreye karşı duyulan hassasiyet ile birlikte 1800'lü yılların sonunda güçlü bir biçimde gelişmiştir. Hareketin mücadele ettiği alanlar çok çeşitlilik taşımakta başlangıçta çevrenin biyolojik çeşitliliğiyle birlikte korunmasına odaklanılırken daha sonrasında nükleer enerji kullanımının çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkileri, çevresel kirlenme ve yaşam kalitesine olan etki, sürdürülebilirlik ve çevresel problemler, küresel ısınma ve çevre eğitimi gibi konulara doğru ilgi alanı genişletilmiştir. Bu çeşitlilikte yaşanan çok farklı çevresel sorunların ve felaketlerin etkisi olmuştur.

Bu konu alanlarında çevrenin korunması gözetilerek politikaların üretilmesi ve uygulanması yönünde çabalarda, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren çevreci organizasyonların katkısı önem taşımaktadır. Bu organizasyonlar çevre hareketi içerisinde de önemli bir yere sahip olup, dikkat çeken etkinlikleri hem çevrimiçi hem de çevrim dışı olarak göstermektedirler. Yeni medyanın getirdiği avantajlar, çevre için mücadele eden ve farkındalık yaratmaya çalışan organizasyonlar için hem mücadele ettikleri konuların neden önemli olduğu, bunların neler olduğu ve önlem olarak nelerin yapılması gerektiğine ilişkin bilginin daha yaygın bir kesime ulaştırılmasında hem de bu kesimleri amaçlarını gerçekleştirebilmek adına hareketlerine destek olmak ve harekete geçirmekte yeni fırsatlar sağlamaktadır.

Yeni medya çevreci politikalar üzerinde son yıllarda merkezi bir rol üstlenmiş durumdadır. Özellikle yeni medyanın aracılık etmek, anlamlar oluşturmak, bunları şekillendirmek, semboller yaymak, çevrim içi stratejiler geliştirmek ve taktikler yaratmak konusunda sağladığı avantajlar çevreci hareket içerisinde yer alan organizasyonlar tarafından kullanılmaktadır. İnterneti çevrim içi eylemleri için platform olarak kullanan bu organizasyonlar daha geniş bir kesime ulaşmayı amaçlamaktadırlar (Tağ Kalafatoğlu 2015b:312).

Castells (2009) İnternetin çevreci oluşumlar için sahip olduğu potansiyellerin varlığına dikkatleri çekerek, örgütlenmek ve harekete geçmek açısından işlevsel olduğunu vurgulamaktadır. Kurniawan ve Rye (2014) çevre için mücadele veren aktivistlerin, çevreci hareketin, çeşitli hükümet dışı organizasyonların ya da çevreci oluşumların yeni medyanın sağladığı ortamları kullanarak çevreye

ilişkin yapmayı hedefledikleri koruyucu etkinlikleri gerçekleştirebildiklerini ve var olan sorunların giderilebilmesi için de çeşitli türde kampanyalar düzenleyebildiklerini belirtmektedir. Çevreci organizasyonlar yeni medyayı kullanarak çevrenin korunmasına ilişkin bir bilincin oluşturulmasını, çevresel felaketlerin tüm insanlığı ilgilendiren konular olmasını ve sağlıklı bir gelecek nesil için atılması gereken en önemli adımların içerisinde çevreye ilişkin olanların yer almasını vurgulamaktadırlar.

İnternetin çevreci harekete, organizasyonlarına ve aktivist gruplarına çeşitli kampanyaların devamlılığı için yaşamsal bir ortam sağladığı görülmektedir. Çevre odaklı olan organizasyonlara sahip oldukları hedeflere ulaşmakta, hedef kitlelerine erişimde, iletmek istedikleri mesajları ekonomik bir biçimde hızlıca yaymalarında, bilgi aktarmakta ve belirli amaçlar doğrultusunda insanları harekete geçirmekte yeni medyanın sağlamış olduğu avantajlardan yararlanmaktadır.

Çevreci organizasyonlar çevrenin korunmasına ilişkin gerekli olan bilgiyi, yürüttükleri kampanyaları ve hedeflerini görece özgür bir biçimde, merkezi eşik bekçileri olmaksızın websiteleri üzerinden veya sosyal medya ağlarını kullanarak aktarabilmektedirler. Bu yeni iletişim ortamları aynı zamanda geniş bir kitle içerisinde daha odaklı olarak kullanılan dil, yaşanılan bölge ve ilgi alanlarına göre kullanıcılarına kişiselleştirme olanaklarının kullanımını sağlayabilmektedir. Bu türde bir bilgi akışı, hedefledikleri kitleyle ve etkinlik gösterdikleri konu alanlarına ilgi duyan insanlarla bir kamuoyunun oluşumu açısından önem taşımaktadır. Ele aldıkları konulara ilişkin yaratılacak olan farkındalık kitlesel medyanın konuya ilgi duymasını ve çok daha geniş kesimlere erişimin önünün açılmasını sağlayabilmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri iletişimin ve bilgi akışının yanı sıra çevre alanındaki organizasyonlar için yeni türde politik aktivizm olanaklarını da gündeme getirmektedir. Çevrim dışı olarak gerçekleştirilen toplantıların, eylemlerin ve kampanyaların kitleyle paylaşımı bu ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Bunların yanı sıra çevrim içi olarak gerçekleştirilen ve karar alma süreçlerindeki kişilerle temasın sağlanabildiği aktivizm yollarını da katılımcılara seçenek olarak sağlamaktadır. Bu türdeki aktivizmin içerisinde e-posta bombardımanı, elektronik imza kampanyaları, sanal oturma eylemleri, korsanlık, virus ve solucanların kullanımı gibi çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen eylemler yer almaktadır. Bu eylemler çevreci organizasyonların grup üyeleri veya daha genel kamunun, çevreyi ilgilendiren bir konunun karar alım sürecinde etkide bulunmalarına yöneliktir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, çevreci organizasyonların mücadele ettikleri konulara ilgi duyan kesimin; bu türdeki organizasyonlarla, çevreci hareketle, yürütülen kampanyalarla ya da bunlara dahil olmuş kişi ve gruplarla bağlantıların kurulmasını, sürdürülmesini ve güçlendirilmesini sağlamaktadır. Bu dijital iletişim ortamlarının sahip olduğu etkileşim özelliği sayesinde çevresel sorunlara ilgi duyan kişiler organizasyonda yer alanlarla daha doğrudan bir iletişim içerisinde bulunabilmektedir. Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması çevreci organizasyonlara ilgi duyanların; kendileri gibi düşünen, ortak kaygılara sahip olan ve çeşitli çözüm arayışlarının parçası olmak isteyen daha geniş bir kesimle etkileşimde bulunmasının önünü açmaktadır. Bu sayede hem kolektif bir kimliğin oluşumu, sanal bir topluluğun parçası olunması ve ortak hedefler çerçevesinde organize olunarak harekete geçilmesi mümkün olabilmektedir.

Yeni iletişim ortamları pek çok toplumsal harekete ve onların organizasyonlarına avantajlar sağladığı gibi çevre hareketine ve organizasyonlarına da önemli katkılar getirmektedir. Bunların en başında bilgi ve mesajların ekonomik, hızlı, yüksek kalitede ve farklı medya içeriğini kullanarak üretilmesi, iletilmesi ve saklanması gelmektedir. Bu teknolojiler çevreci organizasyonların odaklanılan konularda geniş bir kesimi bilgilendirip, harekete geçmelerine ilişkin kamuoyunun oluşturulması açısından yararlı olabilmektedirler. Ayrıca çevresel sorunlarda insanların dahil olabilecekleri yeni aktivizm olanaklarını sağlayan bu teknolojiler, insanların çevreci organizasyonla daha sıkı bağlar geliştirmesini de sahip oldukları etkileşim özelliği sayesinde kurulan karşılıklı iletişim ile kolaylaştırmaktadır.

Yöntem

Gerçekleştirilen bu çalışmada yeni iletişim ortamlarının sağladığı avantajlardan yola çıkarak çeşitli çevresel hedefleri gerçekleştirebilmek için uluslararası boyutta mücadele eden çevre organizasyonlarının, web sitelerini kullanımları araştırılmaktadır. Çalışmada aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Çevre organizasyonlarının web sitelerinin bilgi sağlamak açısından sahip olduğu özellikler nelerdir?

2. Organizasyonların web sitelerinde kullanıcıları örgütlemek ve harekete geçirmek açısından ne türde özelliklere yer verilmektedir?

3. Organizasyonların web sitelerinde çevresel konulara ilgi duyanların organizasyonla bağlarının güçlendirilebilmesi için geliştirilen iletişim kurma biçimleri nelerdir?

Bu sorulara yanıt verebilmek amacıyla çalışmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. Bu yöntemde analize tabii tutulan metin çok çeşitlilik gösterebilmekte olup, yazılı, fotografik, video veya ses içerikli olabilmektedir. Krippendorf (1980) içerik analizinin çalışmanın gerçekleştirildiği bağlam çerçevesinde geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etmekte kullanıldığını vurgularken; Neuman (2004) analize tabii tutulan metnin içeriğinin objektif ve sistemli bir biçimde sayısal olarak ortaya konulduğunu belirtmektedir.

Gerçekleştirilen çalışmanın evrenini uluslararası çevre organizasyonunun web siteleri oluşturmaktadır. Bu geniş evrenden örneklem seçiminde araştırmacı Forbes dergisinin 2017 yılında yayınladığı Amerika'daki en büyük 100 hayır kurumu listesinden yararlanmıştır. Liste, hayır kurumlarının gelirlerine ilişkin beyannamelerine, yıllık raporlarına ve bireysel yardım kuruluşlarının açıklamalarındaki bilgilere dayanarak hazırlanmaktadır. Forbes, organizasyonları değerlendirirken özel bağışların miktarını, toplam harcamalarının ne kadarının kuruluş amaçlarını oluşturan hayır işlerine gittiğini, etkili bir biçimde bağış toplanıp toplanmadığı ve giderler ile gelirlerin eşit olmasını göz önünde bulundurmaktadır (https://www.forbes.com/top-charities/list/#tab:rank_industry:Environment_2FAnimal)

Listede yer alan çevre konularında faaliyet gösteren organizasyonların sayısı dört olup, isimleri şu şekildedir: Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Conservation International Foundation ve Environmental Defense Fund isimli organizasyonların kuruluş tarihleri, gerçekleştirmeye çalıştıkları amaçlar ve faaliyet alanlarına ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmektedir (https://www.forbes.com/top-charities/list/#tab:rank_industry:Environment_2FAnimal).

Nature Conservancy (Doğayı Koruma): Organizasyon 1951 yılında kurulmuş olup, 30'dan fazla ülkede suyun ve toprağın korunması konusunda faaliyet göstermektedir. Farklı alanlarda uzmanlıkları olan çalışanları, 600'ün üzerinde bilimadamıyla birlikte sayıları 70'in üzerinde olan ülkedeki korunması gereken alanlar için çalışmalarını sürdürmektedir. Nature Conservancy ayrıca bu çalışmalarında pek çok gönüllüden, çalıştıkları ülkelerin hükümetlerinden, yerel kar amacı gütmeyen organizasyondan ve oluşumdan destek almaktadır. Organizasyon, Afrika, Asya ve Pasifik Adaları, Avustralya, Karayipler, Avrupa, Hindistan, Latin Amerika ve Kuzey Amerika'da doğanın, bitki örtüsü ve hayvan türleriyle birlikte korunması, gelecek nesillere sağlıklı bir biçimde ulaştırılabilmeleri için çalışmaktadır (<https://www.nature.org/?intc=nature.tnav.logo>).

World Wildlife Fund (Dünya Yaban Hayatı Fonu): Var olan koruma gruplarıyla işbirliği içinde çalışmak ve dünya çapında mali destek getirmek için uluslararası bir bağış toplama organizasyonu olarak 1961 yılında oluşturulmuştur. WWF'in çalışmaları, türlerin ve doğanın korunmasından yola çıkarak gelişen teknolojiyle bağlantılı bir biçimde değişen ve daha yaygın alanları tehdit eden çevresel tehditleri içine alacak bir şekilde gelişmiştir. WWF çevresel sorunlarla başa çıkmak konusunda yeni stratejiler geliştirerek, insan odaklı olarak hareket etmeyi kendisine amaç edinmiştir. Özellikle altı ana alan etrafından etkinliklerini organize eden WWF, web sitesinde bu alanları: Ormanlar,

deniz, tatlı su, yaban hayatı, yiyecek ve iklim olarak belirtmektedir. Bu altı alanı entegre bir biçimde ele alarak, doğal kaynakların daha iyi bir biçimde kullanılabilmesinin ve kendi kaynaklarının da dünya çapında hassas bölgeleri, türleri ve toplulukları korumak için yönlendirilebileceğinin altını çizmektedirler (<https://www.worldwildlife.org/>).

Conservation International Foundation (Uluslararası Koruma Vakfı): Organizasyon, 1987'deki kuruluşundan itibaren 77 ülkede 1200 civarında korunaklı bölgenin desteklenmesine ilişkin çalışmalarda bulunmuştur. Hem karada hem de denizde 601 milyon hektarlık bir alanın korunmasına ilişkin projeler gerçekleştiren organizasyon, doğanın korunmasına ilişkin 30 ülkede uluslararası çapta koruma politikalarını hayata geçirmeye çalışmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri temelli olan bu çevre organizasyonu, doğanın besin, içilebilir su kaynağı ve geçim kaynağı olarak korunması için bilime, politikaya ve iş çevreleri ve yerel topluluklarla kurulan ortaklıklara dayanarak çözüm üretmektedir (<https://www.conservation.org/>).

Environmental Defense Fund (Çevresel Savunma Fonu): Kurulduğu tarih olan 1967'den bugüne çeşitli çevresel problemler için yenilikçi çözümler üreten bir organizasyon olma yolunda çabalamaktadır. Organizasyonun ortaya çıkışında DDT isimli pestisitinin kullanımına karşı mücadele eden bir grup insanın önce Long Island'da daha sonrasında ise tüm Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanımını yasaklatması çalışmaları yer almaktadır. Yerel bir grup insan ve çevre konusunda başlatıkları bu girişimde başarılı olunca, daha organize bir biçimde hareket ederek çevrenin korunmasına ilişkin çalışmalarını genişletmek üzere Çevresel Savunma Fonunu oluşturmuşlardır. Organizasyon, günümüzde 2 milyondan fazla üyesiyle çevre konusunda uzun vadeli çözümler getirmek üzere çalışmalarına devam etmektedir (<https://www.edf.org/>).

Çevre konularına odaklanan bu dört organizasyonun web sitesine; bilgi sağlamak, örgütlemek ve harekete geçirmek ve organizasyonla iletişim kurma biçimlerini ortaya koymak için içerik analizi uygulanmış olup, araştırmacı aşağıda yer alan özelliklere göre web sitelerini değerlendirmiştir.

Boyutlar	Özellikler
Bilgi sağlamak	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizasyon hakkında bilgi sağlamak (about us) 2. Çalışma alanlarına ilişkin bilgi (what we do/our work) 3. Çalışma bölgelerine ilişkin bilgi (where we work) 4. Çalışanları hakkında bilgi 5. Yöneticileri hakkında bilgi 6. Hazırlanan bilimsel çalışmaların raporları 7. Yıllık faaliyet raporu (annual report) 8. Finansal rapor 9. Nasıl çalıştıkları hakkında bilgi (how we work) 10. Bilgi içerikli oyunlar 11. Eğitsel materyaller (educational kits for educators)
Örgütlemek ve harekete geçirmek	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gönüllülük olanakları (volunteer) 2. Çevrimiçi imza kampanyaları 3. E-kart göndermek 4. Yerel eylemlerin örgütlenmesi 5. Ulusal eylemlerin örgütlenmesi 6. Etkinlik takvimi 7. Örgütlenmek için materyal temini (flyer, banner, toolkits) 8. Organizasyonlarına üye kazandırmak 9. Bağış toplamak

İletişim kurma biçimleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bölge sorumlularının e-posta adresleri 2. Organizasyonun başkanının e-posta adresi 3. Organizasyonun çalışanlarının e-posta adresi 4. Web sitesinin düzenleyicisinin (webmasterın) e-posta bilgisi 5. Haber/blog/makalelerde yazarın e-posta adresi 6. Haber/blog/makalelerde okuyucuların yorum bırakabilmeleri 7. Soru-cevap bölümü 8. Sohbet
--------------------------	--

Tablo 1. İçerik Analizinin Boyutları ve Özellikleri

Çalışmada incelenen web sitelerine uygulanan içerik analizinin kategorileri organizasyonların web sitelerinin değerlendirilmesi ve literatürde yer alan çalışmalardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Kodlayıcılar arasında güvenilirliğin test edilebilmesi için alanda çalışan bir başka araştırmacıdan yararlanılmıştır. Web siteleri iki araştırmacı tarafından içerik analizinde yer alan kategoriler çerçevesinde kodlanmıştır. İki araştırmacı arasında kodlayıcılar arası güvenilirlik Scott's Pi'ye göre 0,96 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen güvenilirlik, yaygın kabul edilen düzey olan $\geq 0,80$ 'in üzerindedir.

Bulgular

Uluslararası etkinliklerde bulunan çevreci organizasyonların web sitelerini kullanımı bilgi sağlamak, örgütlemek ve harekete geçirmek ve organizasyonla iletişim kurmak üzere üç boyut çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yeni iletişim olanaklarının farklı çevreci organizasyonlara sağladığı avantajların içerisinde detaylı bir biçimde, ulaşmak istedikleri hedefleri, gerçekleştirdikleri çalışmaları, projeleri ve organizasyonlarının geçmişi hakkında bilgi sağlamak yer almaktadır. Organizasyonlar, herhangi bir biçimde zaman ve yer sınırlaması olmaksızın web sitelerinde üzerinde çalıştıkları konular hakkında alana ilgi duyan insanlara detaylı bilgiler sağlamaktadırlar. Stein (2009) ve Denning (2001) toplumsal hareketlerin kendilerine ilişkin bilgiyi birincil kaynaktan hedefledikleri kesimlere ulaştırmak için yeni iletişim ortamlarını kullanabildiklerini belirtmektedir. Web siteleri bu anlamda yoğun bir biçimde kullanılan alanlar olarak durmaktadırlar.

Aşağıda yer alan tabloda çalışma çerçevesinde ele alınan dört çevreci organizasyonun web sitesinde bilgi sağlamak boyutuna hangi özellikleriyle yer verdikleri gösterilmektedir. Bilgi sağlamak boyutu onbir özellik çerçevesinde değerlendirilmiştir. Organizasyon hakkında bilgi sağlamak, çalışma alanlarına ilişkin bilgi, çalışma bölgelerine ilişkin bilgi, çalışanları hakkında bilgi, yöneticileri hakkında bilgi, hazırlanan bilimsel çalışmaların raporları, yıllık faaliyet raporları, finansal raporlar ve nasıl çalıştıkları hakkında bilgi gibi özelliklere incelenen çevreci organizasyonların tamamının web sitesinde yer verilmiştir. Bu özelliklerin dışında bilgi içerikli oyunlar ve eğitsel materyaller gibi özellikler ise yalnızca World Wildlife Fund isimli çevreci organizasyonun web sitesinde bulunmaktadır.

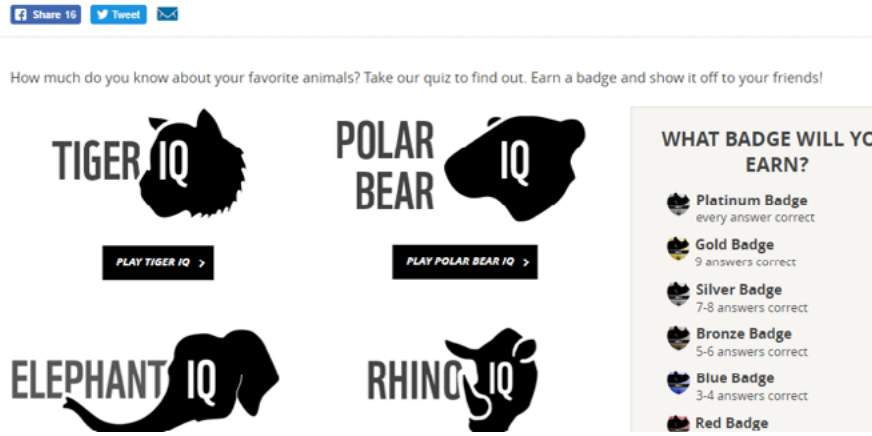
Bilgi Sağlamak	Toplam Sayı (N=4)
Organizasyon hakkında bilgi sağlamak (about us)	4
Çalışma alanlarına ilişkin bilgi (what we do/our work)	4
Çalışma bölgelerine ilişkin bilgi (where we work)	4
Çalışanları hakkında bilgi	4
Yöneticileri hakkında bilgi	4
Hazırlanan bilimsel çalışmaların raporları	4
Yıllık faaliyet raporu (annual report)	4

Finansal rapor	4
Nasıl çalıştıkları hakkında bilgi (how we work)	4
Bilgi içerikli oyunlar	1
Eğitsel materyaller (educational kits for educators)	1

Tablo 2. Bilgi Sağlamak Boyutu

Aşağıda yer alan şekilde World Wildlife Fund isimli organizasyonunun web sitesinde yer alan kaplan, kutup ayısı, fil ve gergedana ilişkin bilgi testlerinin yer aldığı sayfa görülmektedir. Bu testlere katılanlara türleri tehdit altında bu hayvanlara ilişkin vahşi doğadaki sayıları, ne kadarının yok olduğu, türlerinin neden tehdit altında olduğu gibi sorular sorulmakta ve çoktan seçmeli şıklar arasından seçim olanağı sağlanmaktadır.

Animal Trivia Games

Şekil 1. World Wildlife Fund'ın Bilgi Testleri, <https://www.worldwildlife.org/>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

Bilgi sağlamak boyutunda değerlendirilen özelliklerden bir diğeri olan eğitsel materyaller yalnızca World Wildlife Fund'ın web sitesinde bulunmakta olup, bu özellik sayesinde eğitimcilere ve ailelere vahşi yaşama ilişkin çocuklara aktarabilecekleri bilgi kaynakları sağlanmaktadır. Bu eğitsel materyallerin içerisinde yiyeceklerin ısrafına karşı yapılacaklar, kaplanlar, deniz kaplumbağaları, kutup ayıları, yunuslar, filler ve monark kelebekleri (başlık olarak bulunmakta, türe ilişkin bilgilerin çok yakında ekleneceği ifade edilmektedir) gibi türler hakkında bilgi, bu türlerin korunmasına yönelik neler yapılabileceği, yaşam alanları ve karşılaştıkları tehditlere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu materyaller öğrencilere, eğitimcilere ve ailelere vahşi yaşamın korunmasına ilişkin çeşitli aktiviteleri ve hayvanların posterlerini sağlamaktadır. Eğitimcilere her bir eğitsel materyalin içinde yer alan aktiviteleri tamamlayan öğrencilerine verebilecekleri başarı sertifikaları da sağlanmaktadır. Aşağıda yer alan şekilde World Wildlife Fund'ın web sitesinde yer alan eğitsel materyaller görülmektedir.

Şekil 2. World Wildlife Fund'ın Eğitsel Materyalleri, <https://www.worldwildlife.org/>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

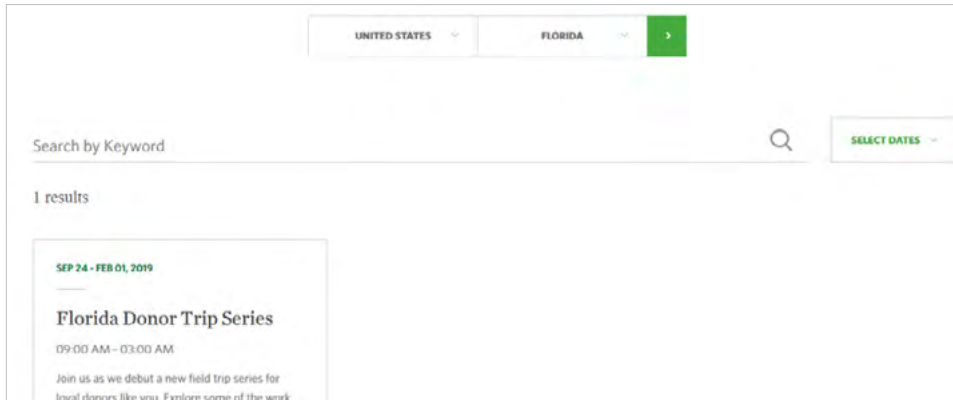
Web siteleri örgütlemek açısından çok farklı alanlardan olan toplumsal hareketlere bir araç sağlamaktadır. Juris (2005), farklı toplumsal hareketler tarafından web sitelerinden çeşitli politik çevrelerde baskı kurabilmek, harekete ilgi duyan insanlar arasında bir ortaklık sağlamak ve harekete geçmeleri yönünde motivasyon kaynağı olmak, çevrimiçi ya da çevrimdışı yeni etkinlikleri planlamak, katılımı arttırmak ve detayları paylaşmak açısından yararlandığının altını çizmektedir. Web siteleri çevreci organizasyonlara yerel ve ulusal düzeyde örgütlenmelerinde, yeni üyeleri hareketlerine kazandırmalarında, ekonomik olarak bağışlar toplayarak organizasyonlarını güçlendirmelerinde, elektronik imza kampanyalarıyla ya da elektronik kartlar ile çevrimiçi olarak çevreyle ilgili çeşitli konularda farkındalığın arttırılmasına yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesi konusunda çeşitli fırsatlar sağlamaktadır.

Çalışma çerçevesinde ele alınan çevreci organizasyonların web sitelerinde örgütlemek ve harekete geçirmek boyutu dokuz farklı özellik çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda gönüllülük olanakları, çevrimiçi imza kampanyaları, e-kart gönderilmesi, yerel eylemlerin örgütlenmesi, ulusal eylemlerin örgütlenmesi, etkinlik takvimi, örgütlenmek için materyal temini, organizasyonlarına üye kazandırılması ve bağış toplanması özelliklerinin web sitelerinde yer alışı sıklığı gösterilmektedir.

Örgütlemek ve Harekete Geçirmek	Toplam Sayı (N=4)
Gönüllülük olanakları (volunteer)	1
Çevrimiçi imza kampanyaları	4
E-kart göndermek	1
Yerel eylemlerin örgütlenmesi	1
Ulusal eylemlerin örgütlenmesi	0
Etkinlik takvimi	0
Örgütlenmek için materyal temini (flyer, banner, toolkits)	0
Organizasyonlarına üye kazandırmak	4
Bağış toplamak	4

Tablo 3. Örgütlemek ve Harekete Geçirmek Boyutu

Çevrimiçi imza kampanyaları, organizasyonlarına üye kazandırmak ve bağış toplamak özellikleri incelenen web sitelerinin tamamında bulunmaktadır. Gönüllü olarak organizasyon tarafından düzenlenen çevreyle ilgili çeşitli aktivitelere katılıma The Nature Conservancy isimli organizasyon olanak sağlamaktadır. Aşağıda yer alan şekilde organizasyonun web sitesindeki gönüllülerin katılımına açık olan bir etkinliğin duyurusu yer almaktadır.

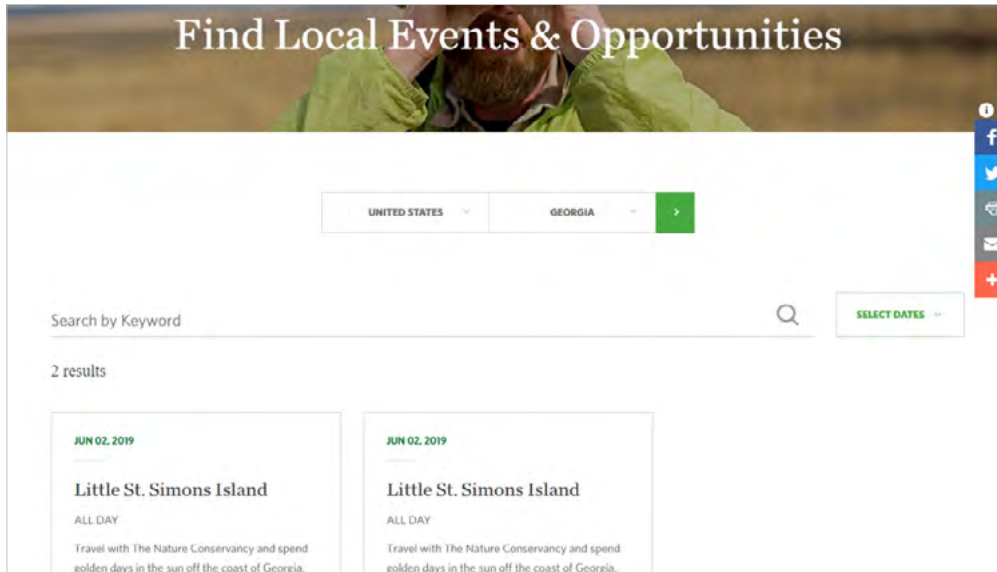
Şekil 3. The Nature Conservancy'nin Gönüllüler İçin Sayfası, <https://www.nature.org/?intc=nature.tnav.logo>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

E-kart gönderimine World Wildlife Fund'ın web sitesinde, yerel etkinliklerin organizasyonuna ise The Nature Conservancy'nin web sitesinde yer verilmektedir. Aşağıda yer alan şekillerde organizasyonların web sitelerinden e-kart kullanımıyla yerel eylemlerin örgütlenmesinin örneğine yer verilmektedir.

Şekil 4. World Wildlife Fund'ın E-Kartları Örneği,
<https://www.worldwildlife.org/>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

Şekil 5. The Nature Conservancy'nin Yerel Eylem Örneği,
<https://www.nature.org/?intc=nature.tnav.logo>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

Örgütlemek ve harekete geçirmek boyutu çerçevesinde değerlendirilen ulusal eylemlerin örgütlenmesi, etkinlik takvimi ve örgütlenmek için çeşitli materyallerin temini özellikleri, incelenen web sitelerinin hiç birinde yer almamaktadır.

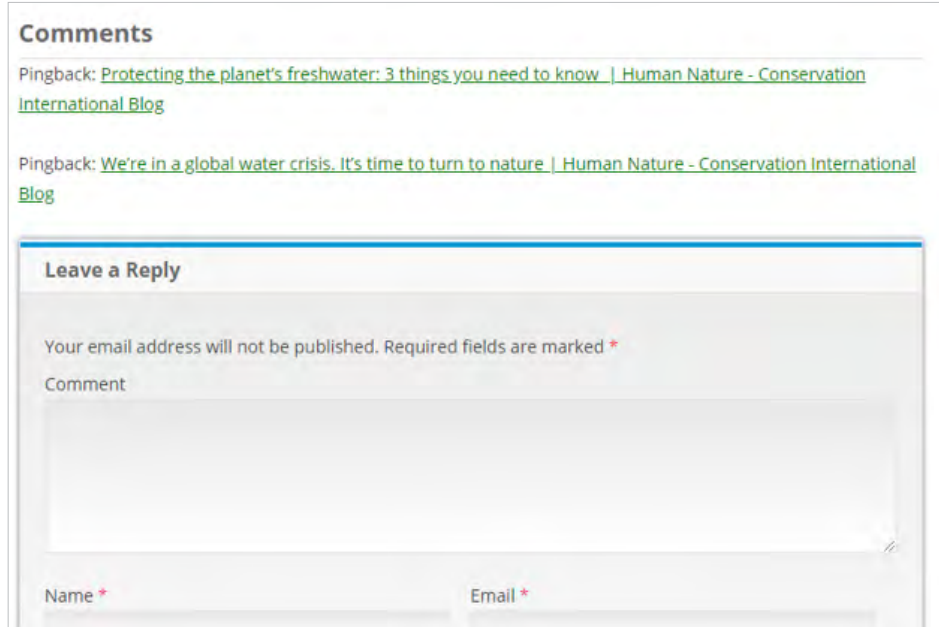
Web siteleri çevreci organizasyonlara yalnızca bilgi aktarmak ve örgütlemek açısından değil, ayrıca hedef kitleleriyle karşılıklı iletişim kurmak açısından da olanak sağlamaktadır. Yeni iletişim ortamlarının etkileşim özelliği sayesinde, web sitelerini kullananlar ileti üretim sürecine doğrudan doğruya katılım sağlayabilmektedir. Bu sayede Kim, Stout ve Vilages (2001)'in vurguladığı üzere mesajların akışı karşılıklı olmakta ve web sitesini oluşturanlarla doğrudan doğruya bir iletişim sağlanabilmektedir. Web sitelerinin kullanıcılarına karşılıklı mesaj alış verişinden yararlanabilmeleri için e-posta adresi, yazılara yorum yazma olanağı ve sohbet gibi farklı iletişim kanallarının sağlanması gerekmektedir.

Çalışma çerçevesinde ele alınan uluslararası çevreci organizasyonların web sitelerinde değerlendirilen son boyut olan iletişim kurma biçimleri; bölge sorumlularının e-posta adresleri, organizasyon başkanının e-posta adresi, organizasyon çalışanlarının e-posta adresi, web sitesinin düzenleyicisinin e-posta bilgisi, haber/blog/makalelerde yazarın e-posta adresi, haber/blog/makalelerde okuyucuların yorum bırakabilmeleri, soru cevap bölümü ve sohbet özellikleri açısından ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda web sitelerinin iletişim kurma biçimleri boyutunun özelliklerine yer verilmiştir.

İletişim Kurma Biçimleri	Toplam Sayı (N=4)
Bölge sorumlularının e-posta adresleri	3
Organizasyonun başkanının e-posta adresi	3
Organizasyonun çalışanlarının e-posta adresi	3
Web sitesinin düzenleyicisinin (webmasterın) e-posta bilgisi	0
Haber/blog/makalelerde yazarın e-posta adresi	1
Haber/blog/makalelerde okuyucuların yorum bırakabilmeleri	2
Soru-cevap bölümü	1
Sohbet	0

Tablo 4. İletişim Kurma Biçimleri Boyutu

Web sitelerinde bölge sorumlularının, organizasyon başkanının ve çalışanlarının e-posta adresleri Conservation International'ın web sitesi haricinde bütün hepsinde yer almaktadır. Web sitesinin düzenleyicisinin e-postası ve sohbet gibi karşılıklı etkileşimin en yüksek düzeyde gerçekleştiği iletişim çeşidi web sitelerinin hiç birisinde yer almamıştır.

Şekil 6. Conservation International Foundation'ın Okuyucu Yorumları, <https://www.conservation.org/>, Erişim Tarihi: 14.09.2018

Soru-cevap bölümü yalnızca Nature Conservancy'nin web sitesinde bulunmaktadır. Web sitelerinde yer alan yazılarda yazarların e-posta adreslerine Environmental Defense Fund'ın web sitesinde; yazılara okuyucu yorumu bırakabilme olanağına Conservation International Foundation ve Environmental Defense Found'ın web sitelerinde yer verilmiştir. Yukarıda yer alan şekilde Conservation International Foundation'ın web sitesindeki okuyucu yorumları gösterilmektedir.

Sonuç

Gerçekleştirilen çalışmada doğanın korunmasına yönelik faaliyet gösteren dört uluslararası organizasyonun; Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Conservation International Foundation ve Environmental Defense Fund'ın, web siteleri bilgi sağlamak, örgütlemek ve harekete geçirmek ve iletişim kurma biçimleri açısından içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Yeni iletişim ortamlarının farklı alanlardaki toplumsal hareketlerin organizasyonlarına sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda incelenen çevreci organizasyonların web sitelerini ağırlıklı bir biçimde bilgi aktarmak amacıyla kullandığı görülmektedir. Organizasyonlar mücadele ettikleri konularda görsel, işitsel ve metne dayalı olan bilgiyi web sitelerinden paylaşabilmektedir. Hedefledikleri kesimlere bu sayede hızlı, ekonomik ve yer-zaman kısıtlaması olmadan çevresel konularda bilimsel araştırmalardan, güncel sorunlara ve alınabilecek tedbirlere kadar çok çeşitli bilgiyi aktarabilmektedirler. Ayrıca web sitelerinin içeriğinde organizasyonlarına ilişkin geçmişleri, gelecek planları, güncel faaliyetleri, çalışanlarına ilişkin özgeçmiş bilgileri, yıl içerisinde gerçekleştirdikleri faaliyetler ve ekonomik verileri gibi bilgiye yer verilmektedir. Organizasyonların kendilerini bu çeşitlilikte bilgiyle tanıtmaları yeni insanların katılımı, bağışların toplanması, çevrimiçi etkinliklere ve çevrimdışı etkinliklere katılımın arttırılmasına katkıda bulunabilecektir.

Çalışma çerçevesinde web sitesinde değerlendirilen kategorilerin içerisinde örgütlemek ve harekete geçirmek de yer almaktadır. Toplumsal hareketler çevrimiçi ve çevrimdışı etkinlikler düzenlemekte, insanları belirli amaçlar etrafında bir araya getirmekte ve planlanan hedeflere ulaşmak konusunda motive etmekte web sitelerinden yararlanabilmektedir. Ancak ele alınan organizasyonların web sitelerinden yoğun bir biçimde yeni üyeleri bünyelerine kazandırmak, bağış toplamak ve çevrimiçi imza kampanyaları düzenlemek amacıyla kullanmanın ötesine pek geçemedikleri görülmektedir.

Web sitelerinden incelenen özelliklerden sonuncusu iletişim kurma biçimlerine ilişkin olanlardır. Yeni iletişim ortamlarının sağladığı etkileşim unsuru sayesinde bu ortamlarda kurulan iletişimin karşılıklı olduğu görülmektedir. Mesajların iletimi tek yönlü bir akıştan kurtularak, mesaj üretim ve iletim sürecine kullanıcıların da dahil olduğu etkileşimli bir ortamın oluşturulması olanaklı hale gelmiştir. Web siteleri değerlendirilen dört organizasyonun web sitesinde ise karşılıklı iletişimin kurulmasını arttıracak farklı iletişim yöntemlerine olanak sağlanmadığı görülmektedir. Yazılara yorum yazma veya sohbet gibi etkileşimin yüksek bir biçimde gerçekleşebileceği iletişim olanaklarına web sitelerinde yer verilmezken, en yaygın sağlanan iletişim kanalı olarak e-posta dikkatleri çekmektedir.

Uluslararası çevreci organizasyonlarından dört tanesinin web sitesine gerçekleştirilen içerik analizi, web sitelerinin ağırlıklı bir biçimde bilgi sağlamakta kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ele alınan organizasyonlar örgütlemek ve harekete geçmek gibi amaçlarla web sitelerini kullanım açısından daha düşük bir seviye sergilemişlerdir. Ayrıca yeni iletişim ortamlarının sağladığı avantajların içerisinde sıklıkla ele alınan etkileşim konusunun önemli unsurlarından olan karşılıklı iletişimin incelenen web sitelerinden yalnızca bir kanaldan (e-posta) sağlanmaya çalışıldığı da gözlemlenmiştir. E-postalar daha düşük düzeyde bir etkileşim sağlanmasının önünü açarken; iletişimin karşılıklı olarak gerçekleşebilmesi için farklı kanalların kullanıcıya sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

Arquilla, J. & Ronfeldt, D. (2001). The advent of netwar (revisited), in *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, eds J. Arquilla & D. Ronfeldt, Rand, Santa Monica, 1 –25.

Bell, D, B. D. Loader, N. Pleace and D. Schuler (2004). *Cyberculture : The Key Concepts*, London, New York, Routledge.

Bonchek, M. S. (1995). Grassroots in cyberspace: recruiting members on the Internet or do computer networks facilitate collective action? A transaction cost approach, paper presented at the 53rd

Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL.

Bonchek, M. S. (1997). From broadcast to netcast: The Internet and the flow of political information, PhD dissertation, Department of Political Science, Harvard University.

Brainard, L. A. and Siplon, P. D. (2000). Cyberspace challenges to mainstream advocacy groups: the case of health care activism, paper presented at the 2000 Annual Meeting of the American Political Science Association, Marriot Wardman Park.

Castells, M (2009). Communication Power, New York, Oxford University Press.

Denning, D. E. (2001). Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet As A Tool For Influencing Foreign Policy, Networks And Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy Ed.: John Arquilla ve David Ronfeldt Santa Monica, CA: Rand.

Dertouzos, M (1997). What Will Be: How the New Information Marketplace Will Change Our Lives, San Francisco, Harper.

Diani, M. (2000). Social movement networks virtual and real, Information, Communication & Society, vol. 3, no. 3, 386 –401.

Juris, J. S. (2005). The New Digital Media and Activist Networking within Anti-Corporate Globalization Movements, The Annals, Cultural Production in a Digital Age.

Krippendorff, K (1980). Content Analysis, An Introduction to Its Methodology, California, Sage.

Kurniawan, N. I. and S. A. Rye (2014). Online Environmental Activism and Internet Use in the Indonesian Environmental Movement, Information Development, Vol. 30(3), 200–212.

Myers, D. J. (2000). Media, communication technology, and protest waves, paper presented at the Social movement analysis: the network perspective, Loch Lormond, Scotland.

Negroponte, N (1996). Being Digital. AZ, Knopf.

Neuman, W. L. (2004). Basics of Social Research Qualitative And Quantitative Approaches. Boston, Pearson.

Rheingold, H. (1993). The Virtual Community: Homestanding on the Electronic Frontier, Reading, Mass., Addison-Wellsley.

Slevin, J. (2000). The Internet And Society. Cambridge, UK, Polity Press, Malden, MA, Blackwell Publishers.

Stein, L (2009). Social Movement Web Use in Theory and Practice: A Content Analysis of US Movement Websites, New Media Society, 11, 749.

Stout, P, A., J. Villegas, and H. Kim (2001). Linking Learning and Interactivity on Health-Related Web Sites, Health Education Research 16, 6, 721-733.

Tağ Kalafatoğlu, Ş (2015a). Kadın Katılımcıların Sanal Topluluklardaki Deneyimleri Çevrim İçi Bir Hamilelik Topluluğu, Global Media Journal, 6(11), 385-414.

Tağ Kalafatoğlu, Ş (2015b). Çevreci Elektronik İmza Kampanyaları Doğal Kaynakları Koruma Konseyi Natural Resources Defense Council NRDC Örneği, Uluslararası Yeni Medya-Yeni Yaklaşımlar Konferansı Yeni Medyada Barış ve Savaş Dili, 312-335.

Tağ Kalafatoğlu, Ş (2017). Etkileşim: Kavramsal Açıklamalar, Boyutları Ve Kuramsal Yaklaşımlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi, 432-441.

Thompson, J. (1995). The Media and Modernity A Social Theory of the Media. CA, Stanford University Press.

Thurlow, C., L. Lengel and A. Tomic (2004). Computer Mediated Communication: Social Interaction and The Internet, London, Thousand Oaks, Calif.: SAGE.

Nature Conservancy, <https://www.nature.org/?intc=nature.tnav.logo>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

World Wildlife Fund, <https://www.worldwildlife.org/>, Erişim Tarihi: 10.07.2018

Conservation International Foundation, <https://www.conservation.org/>, Erişim Tarihi: 14.09.2018

Environmental Defense Fund, <https://www.edf.org/>, Erişim Tarihi: 15.09.2018

The 100 Largest U.S. Charities, https://www.forbes.com/top-charities/list/#tab:rank_industry:Environment_2FAAnimal, Erişim Tarihi: 10.06.2018

Summary

New communication technologies open the way for sharing information, opening new collaborations, realizing joint projects, and sharing documents as audio, picture or video. While the communication process accelerates with these technologies, the flow of the messages becomes multiple. Sharings can be made from one to one, from one to many, from a small group to a small group or between larger groups. New technologies used include intranet, extranet, e-mail, newsgroups, electronic mailing lists and the web, especially the Internet, which points to a total of different technologies.

In the study carried out, four international organizations' websites who are operating for the protection of nature (Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Conservation International Foundation and Environmental Defense Fund) have been evaluated with content analysis in terms of providing information, organizing and activating, and communicating. Considering the advantages of the new communication environments to the organizations of social movements in different areas, it is seen that the environmental organizations that are analyzed use their websites mainly to convey information. Organizations can share visual, audio and text-based information on their subjects from their websites. In this way, they can transfer a wide range of information to the target groups, from scientific research, to current problems and measures to be taken, without any restrictions on economic, space and time. In addition, the content of the websites includes information about their organizations such as their past, future plans, current activities, information about their employees, activities carried out during the year and economic data. Organizations introducing themselves with this kind of information can contribute to new people's participation, collecting donations, and increasing participation in online and offline events.

Within the framework of the study, it includes organizing and activating within the categories evaluated on the website. Social movements can organize online and offline events, bring people around specific goals, and motivate them to achieve their planned goals. However, it is seen that the organizations discussed do not go beyond using the websites intensively to recruit new members, collect donations and organize online signature campaigns.

The last of the features examined on the websites are those related to the forms of communication. Thanks to the interaction element provided by the new communication environments, it is seen that the communication established in these environments is mutual. By avoiding the transmission of messages from a one-way flow, it has become possible to create an interactive environment, including users, in the message production and transmission process. On the websites of the four organizations whose websites are evaluated, it is seen that different communication methods that will increase the establishment of mutual communication are not allowed. Communication possibilities such as commenting on articles or chatting will take place at a high level of interactivity, are not included in the websites. Email attracts attention as the most common communication channel.

Content analysis of four international environmental organizations reveals that websites are used to provide information heavily. The organizations discussed showed a lower level in terms of using websites for organizing and taking action. In addition, it has been observed that the mutual communication, which is one of the important elements of the interaction issue, which is frequently discussed among the advantages of new communication environments, is tried to be provided only through a channel (e-mail) from the analyzed websites. While e-mails open the way for a lower level of interaction; different channels must be provided to the user in order to communicate mutually.

Matrix in the Context of Belief Systems

İnanç Sistemleri Bağlamında Matrix

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Şule KURT¹

Gönderim Tarihi: 17.12.2019 | Kabul Tarihi: 23.06.2020

Abstract

The necessity of questioning human existence appears to be the most fundamental condition in the process of seeking meaning in the world. In the process of making sense of the outside world, man enables his own story to be formed and conveyed through an attempt to reproduce and form himself ideologically. Myth as a form of meaning is the fiction of social reality. Myth is not only a story told in primitive communities but a living reality. Myth, which is an expression of faith, affects the preservation of morality, the powerful structuring and spreading of religious rituals. In this study, knowledge and understanding, the plane of existence and finding meaning by analyzing this existence; myths and belief systems are discussed in the context of sociological method within the scope of communicative action. Mythical stories which formed in the ancient times are cultural tools that continue to be effective today. As such, myths which reflect the power of mythological gods are constructed and reproduced by adapting to the power reality of mainstream cinema.

In this study, information and understanding in the example of Matrix film, the plane of existence and the analysis of this existence; It has been handled with the descriptive method within the scope of the communication systems of beliefs such as myths and shamanism.

According to the findings; Matrix is a science fiction movie that is so inspiring and impressive that it is nothing more than just a revelation, examining the future of humanity and describes the collective imagination forward-looking. Matrix is a projection that best fulfills our collective fears and aspirations. With the mythical elements in the Matrix scenario, he conveyed the problem of making sense of one's own existence and the universe with a philosophical adventure.

In this study, it is concluded that the myths of a culture reflect the value judgments, religious practices, behavioral models, and moral understandings of that culture. In this context, mythology can be considered as the legends of a nation's questioning of reality, belief forms of all forms of belief in the social order.

Keywords: Myth, Mythology, Metaphysics, Shamanism, Cinema, Matrix.

Özet

İnsanın varoluşunu sorgulama gereksinimi, dünyayı anlamlandırma arayışı sürecinde en temel koşul olarak belirmektedir. Dış dünyanın anlamlandırılması sürecinde insan, kendisini ideolojik olarak yeniden üretme, biçimlendirme girişimiyle kendi öyküsünün oluşmasını ve aktarılmasını sağlar. Bir anlamlandırma biçimi olarak mit, toplumsal gerçekliğin kurgusudur. Mit, ilkel topluluklarda ve günümüzde de olduğu gibi yalnız anlatılan bir öykü değil, yaşayan bir gerçekliktir. İnançın ifadesi olan mit, ahlakın korunmasını, dinsel ritüellerin güçlü olarak yapılanmasına, yayılmasına etki etmektedir. Antik Çağda oluşmuş mitsel öyküler günümüzde de etkisini sürdüren kültürel araçlardır. Öyle ki, mitolojik tanrıların gücünü yansıtan mitler, ana akım sinemanın iktidar gerçekliğine uyum sağlayarak kurgulanıp yeniden üretilirler.

Bu çalışmada, Matrix filmi örneğinde bilgi ve anlama, varoluş düzlemleri ve bu varoluşun çözümlenerek anlam bulması; mitler ve Şamanizm gibi inanç sistemlerinin açıklanarak iletişimsel eylemde bulunması kapsamında betimsel yöntemle ele alınmıştır.

Elde edilen bulgulara göre; Matrix, yalnızca vahiyden başka bir şey olamayacak kadar ilham verici ve etkileyici, insanlığın geleceğini irdeleyen ve ileriye dönük olarak kolektif hayal gücünü betimleyen bir bilim kurgu filmidir. Matrix, kolektif korkularımızı ve özlemlerimizi en iyi şekilde gerçekleştiren bir projeksiyondur. Matrix senaryosundaki mitsel öğelerle insanın kendi varlığını ve evreni anlamlandırma sorunsalını felsefi bir serüvenle aktarmıştır.

Bu çalışmada bir kültüre ait mitlerin o kültüre ait değer yargıları, dini pratikleri, davranış modelleri, ahlaki anlayışları yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda mitoloji, bir ulusun gerçekliğin sorgulanmasına, inanç biçimlerinin toplumsal düzendeki tüm inanış biçimlerine ait efsanelerin tümü olarak ele alınabilir.

Anahtar Sözcükler: Mit, Mitoloji, Metafizik, Şamanizm, Sinema, Matrix.

Introduction

Cinema, which is one of the most effective mass communication tools of our time, is a historical approach with its sense of reality created in the audience, different thinking style, apparent motion and originality. The person who questioned the universe at the cinema and dreams at the same time finds himself in the narratives that he expressed or could not. Cinema has used narratives to share, feel, assume and exist in order. Myths, fairy tales, stories, epics, human communication with people, folk tales describing the relationship of man with yourself, nature and society. With these stories, the narrative cycle in the society consists of facts, transferring living conditions from person to person, and expressing the criticisms made with a humorous approach.

In our age, which is considered as the age of reason and science, mythology has taken the task of transforming the universal empirical perception to a science fiction genre with the semantic evaluation of cognitive reality as a transformation of the era.

Myths have been woven into people's belief systems and vital features through films for centuries from antiquity to today and they have formed a lock that must be opened in people's minds most of all in their imaginations. Since sacred and extraordinary events are no longer present in modern societies, this situation continues with mythical stories. The mythological background that influenced the continuity of the story and the structure of the characters in the script, which was particularly attracted by the masses, enabled us to analyze the films and to better understand the target subjects that were intended to be told. In this study, the depth and importance of the mythological theme and philosophical thought on which The Matrix film is based will be examined.

According to Barthes, myth is the cultural way of thinking, conceptualizing or understanding something. Barthes myth considers each other to be a chain of concepts. Myth means true story. (Fiske, 2003:118)

Belief systems and their effects on society include the main theme of our study. Based on this idea, the concept of belief and its explanation were deemed appropriate. Faith is the name given to a situation that occurs in a person's mind, with or without empirical evidence for proving something that is actually certain. Myths, known as stories of gods, heroes, and great disasters, have come to be narrated all over the world. The subjects of the myths addressed the life, love, wars, difficulties of the gods, when the world was formed and when it will end, the good and the bad. Myths have always been in interest from generation to generation as they convey events that concern human nature. With the invention of writing, the myths, which were previously quoted with words, began to adapt the myths to paper with literary works such as such as plays, poems and novels.

The main theme of almost all myths is "How did the universe come about?" and the answer begins with the question of a creator who usually tells himself as a God in the shadows. The creator emerges from the depths of the ocean in the Native American, whereas in Chinese belief, the land and the sky are formed by the breaking of the egg. (Wilkinson, 2011) In the myths described, heroes achieve successes that can be impossible, win battles with one hand and descend to the underworld, and when they die, they rise to the rank of god. In the myths described, it is explained that angry gods create natural disasters, and people are encouraged to worship the gods in order to intimidate their anger.

The archetypal wise man or woman, on which dreams, mythology and fairy tales are based, cultivates and educates the hero, often as a positive being. Morpheus is the figure that assumes this task in the movie Matrix. The characters described by these archetypes are to teach and protect heroes how to achieve the prize. Before the hero begins his adventure, the knowledgeable person must recognize, help and train him. (Vogler, 1998:47) The stories of the films are usually based on the hero. When the hero is assigned to a certain mission, he has to fulfill his mission by solving the most difficult nodes to prove his worth.

The stories of the films are usually based on the hero. When the hero is assigned to a certain mission, he has to fulfill his mission by solving the most difficult nodes to prove his worth. The protagonist's first task is to retreat from the world scene of secondary influences to the causal regions where the difficulties are really settled and to overcome the difficulties there, to overcome the assimilation of the concept that C.G.Jung describes as "archetypical images". (Storr, 1983:133) Journey is also an adventure of the hero to his own self. Character development takes place in the hero's inner journey. Before the hero begins his adventure, the wise person must recognize, help and educate him. (Makas, 2000: 23)

As a period when myths were widely prevalent and polytheistic religions were widespread, the period of antiquity, starting with the presence of writing before BC (350 BC), and the migration of tribes in 375 is called the first age. In the Neolithic Period, it is assumed that the human intelligence's regularization of food obtain "homo sapiens" or "people who can use their mind" an estimated one hundred thousand years ago and "homo habilis" in the "undeveloped person" approximately two million years ago. (Tümer, 2019)

During this period, various beliefs had taken place in various parts of the world. It shows an important partial pagan trait of beliefs. Paganism is not a religion. It is a spiritual lifestyle that refers to natural religions. (Nazlı, 2018)

Judaism, one of the monotheistic religions, was also born in this period. In addition, worship of various beings in nature that do not believe in God is also seen in the early ages.

Since the medieval scholastic thought became functional in line with the religious beliefs of Christianity, it created a new lifestyle in Europe. The tabular belief system, which is claimed as "God-devil" or "The Hereafter-world", has become widespread with the teaching of the Church, which was formed around the belief that God, the creator of the world, sent Jesus Christ to the world as a savior.

In The Matrix, Zion is a place where ordinary people try to get rid of the modern day's justice. This city is the system in which today's machines and computers have become much more complex. People living in Zion are beyond miserable and neither Christ nor another savior can save them. The modern world that threatens Zion wants to destroy humanity.

2. Objective And Method

All individuals living in the universe and having the ability to think throughout the history of humanity have investigated and questioned the reasons for their existence since their existence. Human societies have sought in various belief systems a tendency to make sense of their existential struggles against nature and death and, accordingly, their concerns arising from their despair. The concept of belief, which started by worshiping the forces in their external environment such as the sun, sky, and animals, has evolved gradually into monotheistic and monotheistic religions. Myths and belief systems that search for "existence" through symbols created among religious and mythological stories, tales, dreams and stories that are created and told specific to these powers; while de-humanizing the body, character, perceptions, behaviors and attitudes; With these exaggerated features, they symbolically bless the existence, the believer. When the iconic gods are invisible in the myth; cinema exists. Cinema examines the place of the myth that existed at an uncertain time and what is currently there. In this sense, cinema; not only visually, formally and technically; Cinema and myths, which are both spiritually and semantically united, cannot be considered separately from each other. In this study, knowledge and understanding, the plane of existence and the analysis of this existence; myths and belief systems have been analyzed with a descriptive method.

3. Findings

According to the findings; Matrix is a science fiction movie that is so inspiring and impressive that it is nothing more than a revelation, examines the future of humanity and depicts collective imagi-

nation. Matrix is a projection that best realizes our collective fears and aspirations. The myths in the Matrix's script have dragged the viewer of the mythological elements into a philosophical adventure as a sci-fi example to make sense of the existence of man and the universe.

4. Main Text

4.1. Historical Process of Metaphysics

Metaphysics is a general and basic discipline that deals with the principles and causes of the universe and being. Metaphysics has been a field that has precise truths throughout the ages, questioning everything in the universe without relying on any assumptions. Man's curiosity and exploration of the idea of finite in relation to knowledge has led him to think and comprehend about the metaphysical field, including God. Metaphysics, which deals with the meaning of reality, is also divided into sections as ontology that questions the beings and species in the universe. However, the fields questioned by these two fields sometimes overlap. B.C. The questioning of the concept of existence from 600s to the present has been the main problems of philosophy. (Şulul, 2003)

We can explain the difference between the two areas through an example. In the sentence "The pen is on the table", we say the existence of the pen and its existence on the table. This is an ontological discourse. If we interpret this situation according to the law of physics, the pen occupies a place in the universe. Then, when questioned, it would be a good idea to conduct historical research in order to interpret this conceptual approach consistently.

Aristotle, a student of Plato, has an invisible and untouchable nature behind the visible tangible nature, with the question of "what really exists". Descartes evaluated theology and metaphysics together in the context of philosophy and evaluated the theology and metaphysics of God in the universe and all things in the universe together with the terms of theology (ontology) and information science (epistemology).

In the content of medieval philosophy, on the basis of religious doctrines, the reason that associates philosophical thought with religious arguments came under the control of revelation. "Reason and will have been at the forefront of the way of thinking that pushes people in opposite directions" (Jones, W. 2006, Akgün, 2019)

Metaphysics, one of the most important disciplines of medieval philosophy, has reached the minds of people with the overall perception of existence, language and dialectics. The main research subject in the Middle Ages was God. Proof of the existence of God became evident in this line of metaphysics. God's existence, creativity are the problems of evil and evil. The beings in the universe are considered subject to God.

The philosophers of this period suggested that there was a harmony between metaphysics and theology (theology). God has taken its place in the minds as a free concept. The influence of Plotinus, who carried the metaphysics, Aristotle and Plato to the Middle Ages, has a great influence. He explained that with the teachings of Plotinus, which explains the structure of the existing as "mind", "spirit" and "nature", there are separate beings from nature. As a field investigating "supernatural" beings metaphysical is teeming with theology. (Düzgün, 2019)

In the Middle Ages, the method of philosophy is based on belief in authority. The first principles of theology are; it consists of the basic elements of faith, which are communicated to man by the authorities. In order to avoid doubt, the competent individual must be chosen in a way that can convince the authority. (Cevizci, 2019) Both the uncertainties about existence and the uncertainties about the future are solved by revelation. Believing in this context means eliminating all uncertainties.

During the Renaissance and reform periods following the Middle Ages, the intellectual principles of rationalism and enlightenment philosophy began to be prepared. This period led to the emergence of different social classes based on the critical thinking brought about by writing and printing, with

the individualization of thought. It is not a coincidence that the age of enlightenment began in the 18th century (Rigel & Batuş, 2005: 265).

The Enlightenment, also called the Age of Reason, constitutes the process of mental change in humanity, which is presumably encompassing the 17th and 18th centuries. Secularization is an orientation that has been the basis of any attempt of enlightenment philosophy and enlightenment in general. When Immanuel Kant defined enlightenment as "Sapere Aude", "courage to use the mind", he put forward the basic philosophy of the Enlightenment Age in general. Enlighteners, traditionalist bigoted groups have argued that they prevent the use of reason. "What is Enlightenment?" In the text "The Answer to the Question", "Enlightenment, the person has fallen on his own guilt is to get rid of the state of non-adult. This immature state is that one cannot use his mind without the guidance of another. (Kulak, 2016).

The aim of culture and enlightenment is to keep the traditional societies in the center of the instead of living, it was to create a new human model equipped with adaptable standards. It was a priority to save the society from tradition and superstition through education and social reform. In a society, every class, from the king to the peasant, will come to happiness with its own unique conditions. (Bauman, 2015: 62).

The most important of Nietzsche's inferences about Western modernity and enlightenment is the discourse of "God is Dead" an, which creates controversy. He proposed the creation of a new system. This discourse that Nietzsche proposes is about the construction of the idea of reality. Like Spinoza, Nietzsche interprets reality in many ways, so he thinks that different perspectives reveal different aspects of reality. Each of these perspectives reveals a truth, but none emerges as a truth in itself. (Young, 2015: 504) With this discourse, Nietzsche aims to shake or even destroy the metaphysics that suggest that truth can be reached through mental means. (Cevizci, 2015: 948) With regard to Descartes' concept of Truth, Nietzsche pointed to the possibility of the reconstruction of the idea of truth. With this in mind, Nietzsche rejects all metaphysical truths. The answer to the question of reality is God In a God-centered system. Metaphysics has been accepted as an evolving field to understand reality, to acknowledge existence, and to create comprehensive consciousness. The validity of this field can be evaluated as the development of an individual's ability to question and deepening of the horizon of thought.

It is inevitable that every philosophy that leads to metaphysics since Plato and Aristotle intersect with religion. Kant, who explores whether metaphysics is a science, answers the question "how is pure mathematics possible?" The answer to the question makes the first stage of human competence in science evident with its sensuality. The form of sensory perception gives perception of time and space. These two pure visions, which constitute all sensory perceptions, together with the perception of real objects, form the basis of experimental and sensory perceptions. (Ketenci, 2019)

The potential single and compulsory receptor of every image and all information available in Descartes is the subject. The Cartesian Descartes tradition has positioned the subject as the knowing and receptive of all things, the subject across the object. Thus, the subject "is located in a position that objectifies, that is defining, determining in the name of truth". Human is a thinking entity, and human is the subject of metaphysics. (Keskin, 2019)

Descartes assumes that there is no god, but the cunning and deceptive genie exists and that genie reflects external objects differently. The sky, the air, the earth, the sounds, everything we see are the illusions he uses to deceive me. We think there is a world outside of us in Matrix hell, but we understand that everything we perceive is just an illusion. The cunning genie of Descartes is actually artificial intelligence that regulates the Matrix system. Descartes emphasized that all the facts should be doubted. Neo does not approach any thought other than his own mind. Descartes, who approaches science with a solid foundation, suggested that the outside world is problematic. He stated that with the concept of causality of perception, the perception interpretation of the object depends on the subject. (Tecimer, 2005: 213)

The inference of man as the being who thinks as proof to the existence of God is the content of his mind. This content is a congenital existence. (Stout,R.1998/6 (2): 155 - 168 ; Atış, 2015)

According to Descartes, objectivity is the assurance of the information obtained through the content of the mind. That is God. Descartes exemplifies this conclusion as follows. Descartes is a finite being, that he cannot come from himself, that he is an eternal soul and a complete being. It proves that God exists as being. The creator of the God universe is infinite and creative substance. Recognizing their own existence, epistemologically, means accepting the existence of God within the human being. (Abruzzes, 2007:253-282;Atış, 2015)

The theorists of the Frankfurt School mainly have produced many subjects In the Enlightenment Period, with a critical approach such as positivism, science and technology, aesthetics, art, mass culture and Marxism. "Adorno's Dialectics of Enlightenment" (1972), co-authored with Max Horkheimer contains analyzes of modern culture. This study includes "The Dialectics of Enlightenment" and "The European Enlightenment" have been extensively criticized, and this criticism is the basis for an empirical, critical society. Horkheimer argued that at that time, there was no information other than what the empirical sciences had to offer, where the concrete social order was based on metaphysical remnants and there was a drift to suppress misery.

According to Adorno, the concept of reality is now in a position that is divided, suitable for empirical research, but also far from the scientific object. The science is the idea of research, and the idea of philosophy is interpretation (Adorno, 1977 ; Küçük, 2005:.242) Adorno's research on modern culture is based on the idea of interpreting a social truth in connection with fetishism.

The violence against the people by the system accuses people from the sovereignty of nature, and with every step the mind of the rational society is obsolete. This situation reflects the environment that left people before history. to leave nature, contrary to logic, to be able to think alienated way. (Horkheimer,1995:58) People who forget themselves; The Enlightenment abandoned self-realization with the abandonment of thought that avenged in its organized and reified form. Individuals are disciplined and leave human beings to their existence and consciousness and freedom to an uncomprehensible whole. Thus society, also makes thinking callous through unconsciousness (Horkheimer,1995:61).

4.2 From Shamanism to Neo-Shamanism

Neo-Shamanism, is a rising phenomenon in all communities and societies living in Europe and North America since second half of 20th century. Unlike traditional shamanism, Neo-Shamanism; metaphoric is a tradition of belief based on the ideal shaman concept.

In the twentieth century, Bilade and Levi - Strauss' s work on shamanism examined the ancient theories of anthropology, taking into account the therapeutic benefits of shamanic practice, and defined shamanism as a mental illness or any disease. According to Levi-Strauss, "effectiveness of symbols" in shamanic practices evokes a mythological series of actions. Shamanism in Eliade's work; Archaic Techniques of Ancient Ecstasy have become the center of the transparency experience in relation to the blur of consciousness and abstract life.

Many writers inspired by their work have reinterpreted the use of ecstasy in society, the phenomenon of ecstasy and trance, and this universal approach has contributed to the emergence of a genuine intercultural movement combining Meso-American and European spirituality with an interest in spirituality in Jewish-Christian theology. The necessities of being close to nature and increasing ecological awareness and using deep ecological values which can be assumed as the driving force among people were examined. Shamanism is syncretism based on the reinterpretation of traditional shamanic practices, and these practices are also common in urban environments. (Hultkrantz, 2012)

Castaneda conducted In neo-samanism, people seeking remedy for the improvement of their mental problems are subjected to a series of therapeutic heterogeneous therapies, these include

songs, meditations and collective drumming activities. Castaneda, a study of shamanic practices in the 1980s and pushing the limits of classical epistemology. He argued that as a radical expression of anthropological approach, one can have full experience in only one case.

M. Harner's social and mythological structures between reality and fiction used a similar approach to lay the foundations of what he termed "basic shamanism." The researchers criticized Harner's work and condemned this approach for "cultural imperialism". (Hobson, 1978)

According to Tatyana Bulgakova, in traditional societies, there are fundamental differences of fear between shamanism and neo-shamanism; Neo - shamans integrate fear, failure or evil into their mythology. For example ; expressing the need to find meaning in the life of an individual actually means relieving the gravity of a resentment. The reinterpretation of shamanic practices means a visible, religious experience as a need for life, reviving the traditional practices of symbols in a modern context. Shamanic apps are thus updated.

In Neo-Shaman representations, it can be said that the shaman has individual and intercultural myths that maintain a cosmic order or social cohesion and focus on the quest for prosperity. Neo - shaman is located in the area of positive actions, away from danger. The Shaman Symbols are similar to Baudrillard's notions of "simulations". These symbols aim to recreate a past experience in which societies are judged as "authentic".

4.3. Matrix and Faithful Pattern

In line with the general characteristics of the medieval period, it would be appropriate to interpret the Matrix movie within the context of Christianity and Judaism belief context and target thought. The main character of the movie, Neo, consists of the letters of the word one in English, and Neo is the name given to the Prophet Jesus, who will save humanity in the Bible and come back to the world.

The word Christian means "a person who believes in Christ." The main difference is that while the Jews are waiting for a new person as Christ, the Christians believe that the prophet Jesus will take over, that is, he will return to earth. In the film, Neo is treated as the new Messiah, in accordance with Jewish thought. (Olçay, 2016)

Based on the above-mentioned medieval phenomenon, since there were not many works written during the Middle Ages, the works that were previously written and the works that could be considered as sources were studied, and the sources reached were pagan texts. The main theme of these texts was interpreted as moral and spiritual. The pagan lifestyle, prophecies included orders and unspecified orders. In their beliefs and traditions, also made an economic distinction. Altındal; According to the Pagan's system of thought, not every citizen is guided by an untold and invisible God, as in Judaism. Pagans lived with the gods. Jews; he was chosen only by his own god to live with his god. Unlike the Pagan gods, which the state chose and privileged, taking care of the wishes of the citizens, Israel had one god and could command the most secret areas of the servant. (Altındal, 2013; Kilinboz, 2016)

Paganism is not a religion, but it is a system of religions that includes many religions. The most common of these religions is Shamanism, an Asian belief system based on the worship of ancestral spirits and natural beings. Paganism is a belief system of thousands of years that believes that every living thing, regardless of human, animal, plant, soil, has a soul and that these souls are sacred. Shamanism, a polytheistic belief system, is similar to paganism in this respect.

The ongoing historical conflict between Jews and Pagans has been a force to win support for both nations. While secret enmity and violence continued between the Pagans and Gentiles and the Jews in the Middle East, what happened later was the so-called "Virgin Birth".

Altındal interpreted this birth, that is, "the birth of Jesus" in line with traditional knowledge. Mary dreams of Yusuf one night. She had a pregnancy without merger. God commanded his angels to persuade Yusuf to be Mary's wife. Melek told Yusuf that Mary would give birth to a boy. He stated that

he would become Jesus and save his people from their sins. Mary avoided sexual intercourse with her until she gave birth to a son as promised. (Altındal, 2012; Kılınboz, 2016: 18)

It is believed that Jesus' mother, Mary, is either a virgin or not willing to set up for a marriage. Since Mary is aware of her own wishes and consent, it is only possible to assume that she is a mother before marriage. According to Uhri, the actual situation and what is said is a fictitious phenomenon that is unreasonable in what is told and written. In this state of faith or belief, it has nothing to do with the knowledge that the mind creates with its perceptions. (Uhri, 2017)

Theologians and historians see historical Jesus as a kind of event to be studied. For those who believe, mythological Jesus is immutable and the last reality. Altındal listed Jesus' claims as follows:

- a- Jesus is the Messiah sent by God.
- b- Jesus is the only Son of God, and in this respect, God.
- c- God is Spirit. (Kılınboz, 2016: 21)

These claims, which were not raised by any human or prophet before, contain illusions. Jesus Christ is also equivalent to the concepts of God and Spirit. The prophet is human. In the image of God, Jesus was created as a man. This is also an illusion.

Originally named Thomas Anderson, Neo's name in Matrix represents Jesus' apostle skeptical Thomas. The Greek word Andros means human. (Tecimer, 2005:198) He also reported the death and resurrection of Jesus to his apostles beforehand. The apostles were astonished. Judaism, the thirteenth apostle with Christ in Christianity, was instrumental in the mythical acceptance of the number 13 in mythological context. (Küçük, 2016: 12).

Jesus then comes to a place called Gethsemane with his apostles and prays there. This is known as the place where Jesus went 40 days before his crucifixion. The appearance change event called "Metamorphosis" takes place here. Jesus is known as Vartivar, had an appearance-changing event. In the Matrix, Neo is programmed to stop Agent Smith from being reborn and not to die. Cypher represents Judas who betrayed Jesus in Christianity. Zion is the poetic name of Jerusalem in the Bible. It is the holy house of Christians. It is defined as the kingdom in which good spirits connected to God will reign after the destruction of the world. Nabukadnezar, Mark II I No: 11 written on the ship is also the Bible 3:11. Verse icons. Trinity forms the concept of the Father, the Son and the Holy Spirit. (Kılınboz, 2016)

Morpheus represents the concept of Baptist John. He took on the figure of the father opposite Christ. In Christianity he is referred to as the baptist Yahya. John is considered a prophet who baptized Jesus.

Jung, who has studied psychiatry, psychotherapy and psychology, has a unique understanding of religion. Taking Christianity as an example of religious understanding, Jung investigated the effects of religions on people. Studying the collective unconscious, Jung emphasized that people's mental health and determination, as well as their natural instincts, should evaluate the religious function correctly. (C.G.,1992:82) According to Jung, a phenomenon of belief brings with it a psychological event. Religion and religious images take a place in human belief formation and religion is a psychological event. According to Jung, religion is also symbolic. In the primitive man, the phenomenon of belief that goes towards the idea of god has passed through different stages and reached the concept of "monotheism". Religion has ensured the fusion of religion and social rules with various social experiences from past to present.

According to Rudolf Otto, the real name of the sense of religion comes from the sense of respect and glory in the face of the sacred. This arouses fear and superior respect in man. Otto sees the blessed far superior to what man can do. Commitment to what is sacred is the social consequence of one's basic religious experience. (Pazarlı, 1993: 68) According to Peter Berger and Thomas Luckmann, religion plays an active role in the formation and settlement of man's "world of meaning" today and in the past. (Thompson, 2004:28)

4.3.1. Matrix and Mythology

Throughout history, human beings have been an entity that needs to explain and listen in the process of socialization. This requirement, by coding it in the communication systems that are valid in the era it lived in, caused different forms of expression. It is known that myths and rituals took place frequently in the reading style of the modern mythological era before the classical age.

It is the Greek mythology that reflects the various types of characters and plots that are best known in all mythological narratives, and many of them have equivalents. We know that mythical features are included in every narrative. Myths help to reach the purpose of expression by associating an unknown phenomenon with the known. It is necessary to question what is happening in the fictional structure of the narrative, to establish a relationship with the repetitive, and to resemble the usual.

There is no consensus among researchers that natural phenomena are the basis of mythological narrative. Mythologists of different ideas, who think that primitive people give meaning to the movements of the moon and the sun and direct their thoughts and beliefs according to these movements, have assumed that primitive people are composed of celestial bodies. Myth surrounds primitive man with a hunger for scientific knowledge. It becomes evident that the myth is integrated in religion and moral influence and social principles in primitive culture, and the myth has limited effect on science. The relationship between religion and myth has become evident.

Sociologists such as Wundt, Durkheim, Hubert and Mauss, researchers such as Miss Jane Harrison, and anthropologists such as Crowley, have realized the close relationship between the mass ritual and the norms of spiritual tradition and social structure. (Malinowski, 1990) Myth is the expression of an object. Myth, which is the expression of faith in primitives, is a cultural transference tool.

Myths, regardless of how improbable they are, are utopian stories told with faith. Related to vital events the topics of the narratives include the different responsibilities of women and men, different races, death, life, resurrection, species of life, rituals, religious reason, the causality of the origin of the existence of objects or events such as custom. (Malinowski, 1990:210)

The sacraments, rituals, ceremonies and social order in the current life of the primitives are regarded as the results of mythical events. These traditional routine activities are regarded as proof of myth, cultural reality. These activities in human life exemplify a model of life that shapes mystical experiences.

According to Campell, there is an archetype of the hero's journey paradigm. This model is the hero's quest and must go through successive stages that will change his personality. The beginning is the primacy of the first stage, leaving the usual reality. Alice goes after the white rabbit and Aladdin meets the sultan's daughter in the bazaar; the second step is the initiation step; the hero has entered an extraordinary universe and has to pass many exams successfully. There is a gateway to the unknown beyond anything known anytime and anywhere in the adventure. Despite the difficulties waiting at the border of the threshold, it is overcome with mastery and courage. (Campbell, 2000: 94) Passing the threshold can always be exceeded not only by force but also by reason. Despite all the obstacles of agents, Neo must continue to struggle with his intelligence, knowledge and power and pass his exams successfully. As a hero and savior, he dedicated himself to his people.

Perseus fights Medusa; Little Red Riding Hood falls between the claws of the wolf. Eventually, the hero returns to where he started, altered, but everything has been better than before. Success harmony and peace have been achieved in all phases. The hero gives the highest test and receives the award at the end of the mythological journey which has taken the spiritual influence and successfully completed the examinations in order and discipline. (Tecimer, 2005: 105-109, Trans. Şule Kurt)

According to some of the science fiction writers, aliens are the successors of the angels and the devil; the earth included the other world as a place and turned into a hell. People come across gods

even in space travel. The Matrix, which is similar to this movie made by Arthur C. Clark in 2001 and Stanley Kubrick based on the novel. (George SeeBlen, 1995: 61-62) There is a heroic story of Neo, a chosen person who will save.

Matrix includes the atmosphere of chaos experienced by the city people in his script and the heroic story of Neo, a chosen person who will save them from this chaos. In the movie Matrix, Neo, who is a hero, is included in the adventure with a message infiltrating his computer. Neo does not take the invitation seriously with the prediction that the message "Follow the white rabbit" will be problematic. The hero will not respond to the invitation temporarily, fearing to stay on the threshold. (Vogler, 1998: 118) He has problems with his boss at work with Mr. Anderson as his daily life. In order for the hero to be included in the adventure, the danger must be increased. Kahama needs to be convinced on the journey. The adventure begins with the phone that comes in a package. Responding to the call of the incoming phone, Anderson gets news that he will be caught by the agents and fails to escape from them and is questioned. During the interrogation, he lost his passive personality and resisted the agents. Agents release it by placing a device on its body and giving it a dream ornament.

Neo has now encountered the white rabbit, followed it and found himself in other realms. The training of Neo, which has superior skills in The Matrix, is concentrated and developed in martial arts. During Neo's education, his knowledge and skills were loaded to his consciousness using computers. (Horsley, 2002). The belief targeted in the universal thought film is embodied in a tendency appropriate to reason and logic. It is in the sense that there is a world outside of us in the Matrix.

Everything we perceive in the universe is an illusion. The architect who created The Matrix is the artificial intelligence that replaces Descartes' cunning genie. Every object we perceive is related to the thought tendency of the perceiving subject. Descartes called this approach doubt. Whether one doubts his or her own mind basically involves a dimension of rationalist, idealistic conception. In the ideal thinking approach, the only rule that does not change between reality and illusion in the perception of the external world is that the world is invariant and consistent. The same applies to the Matrix. Déjà vu impressions, " the illusion of bullets ", the illusions of virtual reality in the kung fu scene are computer simulation as a model of reality.

From a mythological point of view, Neo is an actor and a master who is expected to turn all oppositions in favor of the awakening, that is, by changing his balance in the film, leaping from stage to stage. Targeted thought in the movie; It is the order of reaching God according to the shaman belief when he is an ordinary person. Neo achieves this. Neo's trust in nothingness and violence has fulfilled his secret by holographically projecting the bullet he caught as soon as he reached enlightenment, onto the enemy's body.

The Scenario is based on atavistic beliefs complemented by technological additions such as inorganic beings, ufo, "implants and clones" that enslave humanity and turn it into a food source. An example of modern myth-making, the film is a collective dream created to make humanity obedient, the film tells the story of possible life in the world in 1999. The name of this life is "Matrix". As a result of liberating the bodies of the inhabitants, the phenomenon of illuminati can enter the imagination of the people in the Matrix and function as a superhuman potential there. For example, any information or training required can be directly loaded into the consciousness of people simulated via computers. With this system, they will also have a communication line with their real-world partners that they can monitor and direct their agents such as gods or guardian angels. Neo plays with his mind in the most important scene of the film and amazes all expectations. Although he believes it to be wrong, Don Juan remembers that Matus first tricked Castaneda in his apprenticeship. He made Don Juan believe that his life was in danger and that only Castaneda could help him; Castaneda 's apprenticeship (the shaman' s way) to get back to the old world (the blue pill) has allowed him to get off the hook. Before Castaneda realized that she could not just sit back in the fairy tale and let a person like Don Juan die, she doubted it, felt herself abandoned, and finally released. Neo also believed that Morpheus would

not die. The prophet instigated Neo not to worry about breaking the vase. The realization that the worry can be overcome with experiences is coded to Neo. (Horsley, 2002)

Neo is reborn with the power of love and he continues to be attacked by agents, but Neo is a person who with extraordinary confidence, can become anything with the magical power within the holographic universe; spoons, bullets, ... etc. Neo's death is not symbolic or figurative. Shamanically, he passes the rainbow bridge to the upper world, where bodies are replaced by their souls and return to the world with a perfect image. Like Jesus and his twin. Thomas (twin), a twin of Jesus and one of his disciples, has never left his life. (Bener, 2019)

Neo acquired the true status of "Bodhisattva" as an enlightened spirit among the curses. He is the "One", not only the first one, but the first person to become a true Toltec dreamer who first realizes his true nature. It has reached its own integrity, it is now a whole (holographic); Reality, which necessitates the moment of death, rebirth, and soul mate or anima (Trinity), has a perfect alchemical meaning. Divine androgenicity emerges.

Starting the adventure with "Wake up Neo!, Neo found the way to "Follow the White Rabbit" and "Alice in Wonderland" by chasing the white rabbit. In the understanding of shaman; It means "descent of the soul," and in the film there are examples of magic that are important in mythological beliefs. "Rabbit means fear. At this stage, neophyte, the essential feature of the expected experience is that the first active step is taken on the path of the shaman, and that the Spirit enters the maze, that is the feeling of fear. Morpheus is an expanding force, just as a shaman should. Thomas just has to find out what's going on in his life. He prefers the red pill in the options offered to him. (Horsley J, 2009, Trans. Şule Kurt)

"Wake up Neo!," Neo, who started his journey with the article, found the path of "Alice in Wonderland" "with the message "Follow the white rabbit" by running after the white rabbit. The journey of the hero in the Celtic myth of Joseph Campbell began with the study of the mystical fawn that he encountered while hunting

The journey of the hero in the Celtic myth of Joseph Campbell began with the study of the mystical fawn that he encountered while hunting. (Indick, 2007)

In fairy tales, though the rabbit is a harmless animal, it is a power and mind bearer of nature. Animals have special powers of intuition that are not found in humans. For this reason, they can anticipate the changes in the air and their unrest in their environment.

There are also examples of magic, which are important in mythological beliefs. "Rabbit" means fear. At this stage, the main feature of the expected experience of neofit is that the first active step is taken on the shamanic path, so that Spirit enters the labyrinth, that is the feeling of fear. Morpheus is a radiating force, just as a shaman should do. Thomas just has to find out what's going on in his life. He took the red pill in the options recommended to him. (Horsley J. 2009, Trans. Şule Kurt)

Neo finds himself in hell after a short period of unconsciousness, but he is rescued and his life is said to be a dream. He is shown to be the son of God and to live in the world of his imagination. He can no longer withdraw and accept the option offered, Thomas just has to find out what's going on in his life. He took the red pill in the options recommended to him. He makes the choice of his life to live. Another character in the film is drawn as a bad role, but Cypher, who plays a key role in the film, wants to escape the cyber world and tries to return to sleep of death; who is the Judah of the film and tries to destroy Neo.

The "Symbolic-Imaginary-Reality" order known as Lacan's trilogy is seen in the Matrix. Matrix corresponds to the virtual symbolic order from the Lacanian perspective. So it is the "Big Other". Reality is considered as a network structure in which it is shaped for humans. The subject is the pawn. There is a creator who sets and rules the rules. The subject is moved by a symbolic order. The movie is in the form of "Big Brothers is Watching You" by George Orwell. For Neo in his quest for what

the Matrix is, the answer is; "The Matrix is what you see everywhere, around us, in the room, in the window, when you turn on the TV." The truth is seen. The truth is to realize that there are slaves in this system. Morpheus says to Neo: "You were born in a certain mold, a jail you couldn't taste, couldn't smell, you couldn't touch. A prison where your mind will also be. Morpheus, Matrix states that something that cannot be explained to anyone is a place that only one can see. Neo has two options. Taking a red or blue pill. Neo will either go back into the system, that is, he will see his routine life or how far that rabbit hole that Alice has entered the wonderland. It is everything that can feel real. The truth in the film is the interpretation of the electrical signals transmitted to the brain. Matrix is proof that the perception of reality is distorted

Imaginary Order is a process in which the consciousness that separates the individual from other beings is born to itself and indicates understanding every aspect of this situation. This process is called the "mirror phase". (Myers,2014:40) In this process, man sees his image from birth and begins to make sense. This is the first sign of the human understanding as a whole. The main thing is to gain "I". Lacan stated that the arrival of the human being to the highest level in terms of imaginary order is obsessed when people see themselves by a mirror or someone else, and that the phenomena they created themselves have the power to rule the entire world. In this order, people have races, breeds or religions. This stereotyped judgment shows that we are, in fact, prisoners who are captured by the symbolic order and are unable to escape from the order. (Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, 2005: 282)

According to the shamanic belief; the initiative is that only one warrior can survive and therefore a shaman must be trained in martial arts. Guide; he transfers his knowledge directly and physically to his apprentice and shows him how to keep his knowledge as power.

Haman teachings enable apprentices to return to the world with a new task. The task of the world as a simulation is to heal humanity, but he can start acquiring the teachings by learning to "believe" first to understand that the world is a dream with his own consciousness.

At this point, information hunger emerges as its second enemy. Neo is convinced to interpret the truth and enslave him. To overcome this, he must free his mind, lose his mind or deficiency, and also free his body and act by feeling that this is only a form of perception, so that perception is freed to be pure power.

Neo must first face his doubts in order to realize himself. Neo took a magical lesson from the child and spoon in Yoin's waiting room, Yoda. To be a warrior spirit, he must also learn to be in a suitable mood. As a shaman, Neo is now under control to become a master. The oracle of the prophet in the film was to investigate the psychology of people so that no problems occur and the system does not collapse in the new system set up by the architect. So, if we examine their duties, what the prophets sent to the world will do is to eliminate the system disorders that may occur in the world and ensure that they turn towards the right path, the path of the architect. In fact, we are the living dead who cannot live reality and are trapped inside the Matrix.

4.3.2. Matrix and Shamanism

"Matrix" is a computer simulation. The Matrix, created by machines to control the human population, depicts a dystopic world. The film is a "cyberpunk" genre and contains many cinematographic, literary, philosophical, religious and mythological references. The film includes ideas and concepts from Christianity, Gnostic theology, Buddhism and Hinduism. Thanks to the quality of narration as a science fiction classic, the visual effects and the depth of themes discussed in the film, the Matrix has achieved worldwide success right after its release.

Some literary critics consider the phenomenon of alienation in the film from a socio - theoretical point of view, the submission of industrial development its detrimental consequences to humanity and as a deep criticism of his commitment of these results. Although various interpretations

contradict each other, the complexity of the film has never failed to describe Wachowski's genius. It is necessary to analyze the film around a series of motifs found in Orthodox Christianity and Gnostic theology, advocating the pioneering of Buddhism and knowledge, it would be appropriate to talk about the existence of a figure that led to the deciphering of a religious community.

When Neo first entered the Nebuchadnezzar, he read the panels of the main bridge Mark III and Noll. In the Bible, St. According to Mark, the eleventh verse of the third chapter states that; When pure spirits saw him, he fell before him and cried out, Son of God! . Nebuchadnezzar... It appears to be a direct implication to the king of Neo-Babylon, which besieged Jerusalem in 587 BC. Nebuchadnezzar is a character of the Hebrew Bible. Nabuchadnezzar, who played an important role in Christian and Jewish inscriptions, is an important actor of the exile of Babylonian Jews. The king, who united the Middle East, burned down Jerusalem in the meantime. (Tecimer, 2005)

The command Neo, "Wake up, Neo ..." (Wake up Neo!), Is the first clue that Neo's situation is a material reality built from scratch with an artificial intelligence. Buddhism and Gnostic Christianity; ignorance involves the experiences of a guide or a man who is tasked with guiding the spiritual emotion, the task of which allows a new perspective on material reality to emerge.

The Apostle, who wrote the secret words of Jesus, is similar to Thomas. In the Bible According to St. Thomas, Thomas is said to be the twin brother of Christ. Thomas finds himself as an absolute savior, while doubting his role in liberating the human race. This gives Thomas a version and a dual role as the reincarnation of Neo. Neo is the chosen one, which in the future is prophetic and has the power to end the domination of evil (cyber species). Neo, as a figure of Jesus, is a dominant theme powered by a series of messages. In one of the first scenes of the movie, a hacker (Choi) tells Neo that he is "my savior," signaling that he will rise to the position of Christ. Already Jesus' story is a monomythe, an initiation narrative.

Christian Gnostic thought is interested in understanding and explaining the true nature of the universe and the role of people in the world. Gnostic literature, "Apocryphon of" John ' He explains the existence of a perfect and fully realized, supreme God: invisible, no one has ever seen him, he is eternal because he exists forever, anonymous, because there is no one before he names himself, Gnostic Pleroma is divine and immaterial integrity. (Horsley,2002)

The Matrix was paradoxically created to try to find the basic problems of humanity and the solutions of these problems. Morpheus is noticed by the language he used to address the nature of Matrix to Neo. He uses the metaphoric language repeatedly in the Buddhist and Gnostic literature: the concepts of ignorance, blindness or blindness, dream, sleep, forgetfulness, night or darkness represent the problems of humanity. On the other hand, it uses the terms awakening, knowledge, vision, or gnosis when describing the liberation process: "Welcome to the real world" "you control your own life." "Did you remember?" "Have you ever had a dream come true?", Neo, "Are you sure, you're sure it's true?" "What if you didn't manage to wake up from that dream?" Such questions are aimed at overcoming the blur of the human psyche and ensuring the freedom of the mind.

The material captivity between material captivity and paradise, is the encounter between Neo and Morpheus in the fighting scene. Neo's consciousness differs significantly in the encounter in a bright space. Morpheus Gnostic as a teacher, he explains to Neo the material reality of the world in which he lives. "Welcome to the desert of truth." Neo says that the material world is deceptive and that the collective human illusion, He says he has a pure product and that it is an irreversible point: "I can't go back, can I go back?" "No. But would you really want to do it? The Oracle scene; He summarizes the gnostic teachings as follows: "Do not try and twist the spoons". This is impossible. Try to understand the truth. There's no spoon and there's no twisting spoon. The only "Temet Nosce" sentence written in Latin in Oracle contains a meditation on the idea of "stagnation" that allows the mind to be released. Practitioners overcome their fears. When Neo realized that he had been released, the bullets and Mr.

Smith that he could stop were. In gnostic thought, "people are bound to their values to the extent that they are exposed to their pain".

Agent Smith as a Yaldabaoth, is a god with all the keys. Mr. Smith's job is to prevent people from fleeing Matrix, releasing themselves to reach Pleroma. Neo manages to defeat him. Parallel to the Gnostic literature when he accepts that the divine aspect of man is enlightened against light and escaped from evil, he will detach from the shadow of the light inside. Light, Gnostic's satisfaction, is the result of efforts to achieve liberation. Henceforth, the free man destroyed the veil of illusion that would keep him captive. All of this shows that the theme of the film consists of Christian Gnostic thought. The main problem is misleading existence and awakening. If the film moves away from gnostic thought, who is the supreme God in the film? Is there a transcendental soul in the Matrix? Is Neo a Gnostic savior or a symbol of human potential? The Matrix shows that it can reach the divine rank. People can also be architects who can assimilate themselves as God. Unlike Gnostic mysticism which defines salvation against creation, people can show that they are creative as illusions in the material world. This approach is one's absolute self-structuring. Salvation requires an individual process; The film allows pure man to transcend his own world rather than Buddhist philosophy. In the Matrix, the phenomenon of suffering is at a personal and collective level conditioned by Karma, whose individuals determine the quality of future life.

In this sense, The Matrix is similar to Samsara, and as a Buddha Neo wants spiritual awakening, the only way to break the karmic cycles that condition his existence. The laws of karmic existence affect every member of the ship. If members fail to free themselves from the Matrix's eclipse, they are condemned to reincarnate in their delusion cycles. In this respect, however, Neo's role in protecting them will not be seen as necessary, because it is not enough to understand and realize such Truth. On the contrary, spiritual awakening is possible only after acquiring the knowledge brought by Buddha.

The Gnostics taught that Jehovah regarded Jews and subsequent Christianity as the creator of humanity, that god was true and indeed, but that the blind god whose real name was Samael was a false god. Demiurge Samael was swallowed by the goddess Sophia (wisdom), but rebelled and accepted her false throne and her by shouting "god" ("Lucifer") saying "there is no god other than me". Sophia convinced humanity that she was lying, that her eyes could not be seen. (Horsley, 2002, Trans. Şule Kurt)

The Buddha also denies the existence of God, describing salvation as purely spiritual behavior. If such a view makes people enslave themselves, it also allows Samsara to overcome the cycles of optimism. Matrix offers a solution according to Buddhist thought; suffering is not dying, but the film, which encourages "internal struggles" and the "killing" of the ego, proves the necessity of being a "supreme" human being by expressing the origin of suffering by supporting such violence. (Irwin, 2017) and drags the souls of all sufferers into an internal process, there is a real enemy in the Matrix (Agent Smith or The Matrix itself, etc.), but it is also possible that this apparent enemy is a representative archetype of internal struggles.

Understanding the world as a dream lies at the heart of Buddhism. The Buddha sees all life as an illusion. It is possible to get rid of the illusion universe called Samsara and Matrix, through mediation. While Morpheus told Neo that he should free his mind, he actually wanted to explain it. Thus, a person can create a world where he can bend the world of objects that affect himself as he wishes. According to Plato, man who chooses under the leadership of reason, acts in accordance with his principles and stays away from physical ambitions and passions are free. Considering that the essence of will is reason, it is accepted that will and reason are identical. (Akgün, 2019)

Thomas Anderson is an avid hero archetype, resisting adventure, resisting instructions, unable to resist his fate. The real phenomenon of the film is that it is the journey of a hero that reflects change. Neo's journey resembles the shaman's journey. "Shamans do not have a separate caste, they live in

the public as a member of the tribe, tribe and member of the village. (İnan, 1995: 79)

In the virtual reality called the Matrix, Neo is assigned as a chosen person to run and control the system administrator. In the training of the shaman, Morpheus plays the role of master, Neo as an apprentice. According to Harvard psychology professor Hugo Munsterberg, films played in our brains are duplicates of our own consciousness. It is the magic that the line separating the real and the imagination creates between the dark and the audience. "Schizophrenia and films, religious and shamanic consciousness - both stem from the ability to blur the line between perception and the permission of the real genie. (Horsley J., 2009)

5. Discussion And Conclusion

The Matrix, which means "Uterus" in Latin, is actually (according to Illuminati) an educational field where people can discover their true nature in the process of survival. Matrix is a story that aims natural selection for future generations in a spiritual sense. Places to live are buildings that were once built to be sheltered and have now become places of captivity only. Reaching the last surviving human is an adequate indication of the machine's hidden will and its continuity.

The legends and myths that started from the antiquity until the Middle Ages are built on the world after life and death. Even though there were changes with Christianity, the same origins existed in the background later. In the concepts of heaven and hell in Christianity, the other world is mentioned. Myths were used in moral and human relations in later ages. Myths have taken place in the matrices of man's imagination. Many mythological movements, which are underestimated as superstitions in modern humans, occur unconsciously. Many behaviors have mythological effects.

Religion is existential because it contains subjects related to being, meaning of life, freedom, what is human, past and future, and presents them in an understanding of submission, not informative. In religion, on the one hand, the spiritual states of man are depicted in a way that cannot be explained by psychology, and on the other hand, salvation proposals are offered to him. "Who am I, what am I, where do I come from, where do I go?" Therefore, philosophy and religion are always in need of each other and feed each other. If we think that religion is not a matter of reason, then we are in the middle of philosophy.

There is no way of seeing through the eyes of God. Hence, metaphysical uncertainty will be inevitable. Although this uncertainty seems negative, it provides meaningfulness and freedom. Where absolute certainty exists, we cannot speak of meaning or freedom. If there was absolute certainty, we could not speak of the act of faith. On the other hand, being able to think means that the subject we think about is not certain. The search for meaning is the human ideal and religion exists in response to this quest.

It is obvious that the concept of enlightenment, which is still up to date, is transformed into superstition or myths. Myth is enlightenment. Enlightenment is a concept that replaces myths with knowledge. For centuries, people have questioned the belief systems that dominated people with the concept of fear and gained superiority to humanity with the power of knowledge. Human beings, dominated by the power of knowledge, have been enslaved to subject-object identity. The superstitious belief systems and myth that dominate reason and knowledge are now accepted without in depth thinking of acting together, thinking in the same way, alienating themselves and nature, easily violating the rights of each other and legitimizing order. Thus, the mythical transformation of enlightenment was conveyed in the context of mythology, art, morality, culture and industrial concepts.

As the subject of the study, it is envisaged to investigate what the human religion or belief systems believe in the lifestyles and the evolution of the present day with the Matrix movie in primitive tribal communities. In addition to philosophical expansions, the Matrix contains many religious elements. The evaluation of the universe as an illusion and the contempt of people together with religious similarities in the film is the determining principle of gnostic thought.

The contemporary people, who regarded the ancient tribal communities as equivalent to the teachings of ancient times, easily accept this situation. Religion is a belief system in which one can or may not be attached to it. Religion has undergone a historical evolution as totemism, polytheism, monotheism, atheism, pantheism, deism and natural religions in antiquity and before. Images such as heaven, hell, huri, devil, genie, destiny, fortune are images that directly affect the imagination of the human and can awaken an image in the human brain. Abstract images are elements that can have various psychic effects on people's thoughts.

Along with the changing social structures and developments in the technological universe, Plato's perception of reality has lost its validity through thought systems. Hyper reality means a reality that is more than reality.

In summary, the real and virtual world in the film is called the real world, the current life and the second is the dream world. It is mentioned that there is a world which is wanted to be dream world and there are various exams to reach it. It is necessary to imagine an unrealistic life expectancy and to analyze the metaphysical perspective of two different experiences. Ontological explanation of the real and the unreal is related to the knowledge of its sources. The real world differs from the metaphysically unreal world.

According to the information given by Morpheus and his team, the reasons for escaping from the Matrix are examined. We do not know how the first released prisoner was released in Plato's cave allegory. In this context, it is assumed that the metaphysical understanding of the Primary is based on Greek materialism. Plato, the founder of the metaphysical system, argues that eternal and eternal absolute change has no absolute value in the material realm. He linked the fact that real knowledge was universal. He claimed that the idea consists of forms in the world.

Plato has argued that there is another world that is beyond physical objects in space and time, but in close relation with this world, not associated with time, that is, the existence of a world of forms and ideas. In this regard, as a result of his interviews with Pythagoras, mathematics realized the form (idea) theory with an abstract concept of science. Idea are objects of thought. The truth in Plato's world; it is a theory of forms that will be perceived by thought. The world we see is the world we think is real and the perception of the world we grasp. What we are thinking are forms. Conceived world; are good and well-received forms. The world seen is; good and well-received copies and reflections. Pythagoras spoke of a world where there is no distinction between the object and the adjective. The absolute goal of humanity is to reach the good.

The ideas among the links of the Matrix are the people in the cave created by Plato; It can be defined as ordinary and unaware people living in the Matrix system. People in the cave are tied to the chain. The chain, on the other hand, can be interpreted as an obstacle that increases the freedom of thought of people by ensuring that the people in this system are limited and live in accordance with certain rules.

Pythagoras talked about a world where there is no distinction between object and adjective. The aim of humanity is to reach the absolute good. In the movie; Neo is responsible for liberating the Zion people.

The new perception of the last two hundreds turns into a post-modernist structure in art. The form of objectivity was destroyed, drifted from a metaphysical dimension to a symbolic fragmentation. Despite all its indicators of reality, it again produced a model that was not real. The fact of reality in the modern approach is formed by the breaking of artificial reality and the use of the concept of imitation.

Matrix, which has been shown in the last year of the 20th century and is one of the most important examples of the fact that with the developing technology of the 21th century, reality can be

simulated to the point of being perfect, it deals with existence, the limits of human freedom, the world of exploitation, the strength and war of existence as a human being in the universe. In this context, the study gives a new impetus to the metaphysical field.

As a result, the Matrix, where many elements of Christian and Buddhist philosophies unite, offers a contemporary reading of the existential cycle of man based on the test of time. It changes man's understanding of uncertainty, either as a mythological figure of Christ or under the influence of Buddhist symbolism. It thus reflects a true dialectic that makes it appear in the film. Neo, like a Jivanmukta, acquires the technique and knowledge of manipulating physical reality and transcending codes. However, the use of violence in the film is exalted; Buddhism is consistent with this, but it contains the illusions of existence that has existed since ancient times. The film reflects the journey of the mini-shaman, which provides mental opening with various teachings, and has been an example of human creation through various exams.

Neo has passed all the exams successfully. It can be said that Matrix 's striking scenario, effective violence and illusion of reality concept is a spiritual journey story and melodrama accompanies the story as an integral part of this journey. As part of Neo's personal development, every experience that forms the whole of the content that creates the mythical excitement has become part of his mind and at the same time a tool to free his mind.

Therefore, every chaos that it experiences has a meaning; it's like facing the apocalypse. That's what makes the Matrix stunning. Applying what he really promises, just a dramatic knit and shaman journey made in the best Hollywood style, Matrix is a plastic labyrinth where the viewer's perception is guided and hidden, he can reach his despair or pleasure whenever he wants.

The film effectively summarizes all the intensities of fear, belief, fantasy, hope and paranoia emotions that are strengthened in collective imagination. As a timeless legend series of humanity, the Matrix also serves the cause of being the most respected art: Truth. Perhaps one in a thousand viewers will recognize Gnostic principles; however, regardless of this, everyone who has seen the film has effectively re-examined its true concept. In one opinion, it can be said that the Matrix performs the opposite function, eliminating reliability by showing its real concept as science-fiction. With the thought that every expression is a truth; The rediscovery of truth is because every visible phenomenon constitutes a truth.

References

- Abruzzes, J. (2007). The Structure of Descartes' Ontological Proof. British Journal for History of Philosophy.
- Adorno. T.W-H. Max (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Akgun, E. (2019, August 11). Seeking Freedom in the Middle Ages. Mehmet Akif Ersoy University, retrieved <https://dergipark.org.tr> >
- Altındal, A. (2012). Interpretation of the Bible. İstanbul: Mahya Publications
- Altındal, A. (2013). Three Christ. İstanbul: Alfa Publishing.
- Atış, N. (2015, 06 05). Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı'nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi. Mersin.
- Bauman, Z. (2015). Culture in Fluid Modern World. Ankara: Atif Publications.
- Bener, C. (2019). Esoteric Teachings Encyclopedia Volume 2. Conqueror:Hermes Publications.
- Campbell, J. (2000). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Cevzici, A. (2015). History of Philosophy. İstanbul: Say Publications.
- Cevzici, A. (2019, August 11). 21 Medieval with Article General Characteristics of Philosophy. Turkey.

- Düzzün, S . (2003). As a problem area Possibility of a metaphysical and non-metaphysical theology. Ankara University, Theology Researches, 57 - 80.
- Fiske, J. (2003). İletişim Çalışmalarına Giriş. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hobson,G. (1978, Ağustos 18). Memento MoriThe Rise Of the White Shaman as a new version of Cultural Imperialism. . Red Earth Press.
- Horkheimer M, T. A. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Horsley, J. (2002, 06). Retrieved from Mindmined. bibliotecapleyades.net
- Horsley, J. (2009). The secret of life of movies schizoprenic and shamanic journeys in american cinema. North Carolina: McFarland Company Ing Publishers
- Hultkrantz, A. (2012). A Definition On Shamanism . Nordic Journal of Comparative Religion.
- Indick, W. (2007). Senaryo Yazarları için Psikoloji. İstanbul: +1 Kitap Yayınları.
- Irwin, W. (2017). Matrix and Philosophy. Istanbul
- İnan, A. (1995). Shamanism in History and Today: Materials and Research. Ankara: Turkish Historical Society.
- Jung, C.G. (1992). Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Jones, W.T.(2006).Ortaçağ Düşüncesi: Batı Felsefe Tarihi, Cilt 2, Çev.H.Hünler,Paradigma Yayıncılık.İstanbul
- Keskin,M (2019,August 14) The Fundamental question of Western Metaphysics and Heidegger. Retrieved www.fsfdergisi.com/sayı 21/249-270
- Ketenci,(2019,August,12).Retrieved dusundursnozler.blogspot.com.PhilosophersandSuggestive <https://viraverita.org> › yazılar › kant-ve-foucault-aydinlanma-devrim-.
- Kilinboz, L. (2016). In Aytunç Altındal's Works Christianity. Turkey. National Thesis Center.
- Kulak, Ö. (2016, 10 0 6). Kant and Foucault: Enlightenment, Revolution and Social Change.
- Küçük, M. A. (2016, December). From Iconography to Faith "Jesus Messiah's resurrection on Easter "process . Ankara,Turkey.
- Makas, Z. (2000). Türk Dünyasından Masallar. İstanbul.
- Malinowski, B. (1990). Magic, Science and Religion. Istanbul: Kabalcı Publisher
- N.azli, M. (2018, 02 09). What is Pagan and Paganism? Retrieved <https://tarikhnedio.com>
- Olçay, S. (2016, 11 21). Behind the Chosen One: TheMatrix. Istanbul. Retrieved <https://www.otekisinema.com> › matrix
- Pazarlı, O. (1993). Din Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rigel&Batuş.(2005) Kadife Karanlık.İstanbul:Su Publisher.
- SeeBlen, B. R.-G. (1995). Utopik Sinema. İstanbul: Alan Publishing.
- Storr, A. (1983). Jung'dan Seçme Yazılar. Ankara: Dost Kitabı.
- Stout, R.(1998/6 (2)). Descartes Hidden Argument for the Existence of God. British Journal of the History.Retrieved <https://www.tandfonline.com> › doi › pdf
- Sulul, C. (2003). Historical Evolution of Metaphysics. HRO Faculty Journal, Issue:V. January - June 2003, 57 - 69. Retrieved www.evreninsirlari.net › dosyalar
- Tecimer, Ö. (2005). Modern Mythology. Istanbul: Plan B Publishing.
- Thompson, I. (2004). Odaktaki Sosyoloji. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Tumer, N. S . (2019, 09 29). Primitive with Prehistoric Religions Istanbul, Kadikoy.

Uhri, A. (2017, 01 08). A Brief History of Faith. Turkey. wikipedia (2019, 10 03).Retrieved <https://www.evrensel.net>

Vogler, C. (1998). The Writer's Journey, Mythic Structure for Writers. Michael Weise Productions.

Wilkinson, P.(2011). Legends with origins and meanings,İstanbul:Alfa Publishing

Young. (2015). Young, J. (2015). Nietzsche A Philosopher and Philosophy Biographer, Istanbul: Turkey Business Bank Publications.

Genişletilmiş Özet

Bir kültüre ait mitler o kültüre ait değer yargılarını, dini pratiklerini, davranış modelini, ahlaki anlayışlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda mitoloji, bir ulusun gerçekliğin sorgulanması, inanç biçimlerinin toplumsal düzendeki tüm inanış biçimlerine ait, efsanelerin tümüdür.

Sinema, mitsel öğeleri yeniden üreten bir yapıdır. Antik Çağda oluşmuş mitsel öyküler günümüzde etkisini sürdüren kültürel araçlardır. Sinemanın mitleri, mitolojik tanrıların gücünü yansıtan anaakım sinemanın iktidar gerçekliğine uyum sağlayarak kurgusunu yeniden üretir. Akıl ve bilim çağı olarak nitelendirilen çağımızda, yazınsal türlerin oluşumu ve gelişimi açısından bakıldığında mitoloji çağın dönüşümü olarak bilişsel gerçekliğin anlamsal açıdan değerlendirilmesi evrensel amprik algılanma biçimini bilim kurgu türüne dönüştürmeyi görev edinmiştir. Düş görme çabasındaki insan, bilinç endüstrisi tarafından üretilip, insanın gündelik düş görmesi ve fantastik eğlenceye eğilim göstermesi modern yaşam tarzının getirisi. Bu eğilim insanın yaşamını özgürleştirme çabasından kaynaklanmaktadır. Kendini yeniden üretmek isteyen birey, bilinç endüstrisinin yalnızca toplumumuzu değil dünya gerçekliğini hegemonik ideolojinin belirlediği düşler ve fantastik algı ürünleriyle bezemektedir.

Tanrı'nın gözüyle görme imkanımız yoktur. Dolayısıyla metafizik belirsizlik kaçınılmaz olacaktır. Bu belirsizlik olumsuz gibi görünse de anlamlılık ve özgürlüğe imkan sağlamaktadır. Mutlak kesinliğin olduğu yerde ne anlamlılıktan ne de özgürlükten bahsedebiliriz. Mutlak kesinlik olsaydı, iman etme eyleminden bahsedemezdik. İman, belirsizlikler nedeniyle vardır. Öte yandan düşünebiliyor olmak, hakkında düşündüğümüz konunun belirli olmadığı anlamına gelir. Anlam arayışı, insanın en hayati meselesidir ve din de bu arayışa cevap olarak vardır. Bununla birlikte yanlış din yorumları ve doğru olmayan Tanrı tasavvurları tam tersi bir sonuçla anlamsızlığa yol açabilir. Özgürlüğün olmadığı yerde anlamlılıktan bahsedilemez. Tanrı'nın güç ve kudreti adına insanın özgürlüğünün ihmal edilmesi dine ve Tanrı fikrine karşı ciddi reaksiyonlara neden olabilecektir.

Metafizik ve din bilimlerindeki belirsizlik kaygılandırıcı gibi görünse de bununla birlikte metafizik belirsizliğin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki temel sonucundan bahsedebiliriz. Bütün metafizik araştırmalar ve düşünceler aslında insanın evrendeki yerini görme isteğinin sonucudur diyebiliriz. İnsan, kökenini ve geleceğini araştırmak istemektedir. Nereye gittiği, onu gelecekte ve ölümden sonra ne beklediğini de merak etmektedir. Her iki durumla ilgili bilme istemi onun, hem kendisini tanımak ve hem de güvende olma arzusu nedeniyle. Fakat bütün bu varoluşsal kesinlik arzusuna rağmen, insan ne geçmişi ve ne de geleceğine yönelik olarak kesin bir bilgiye ulaşacağı bilinmiyor. İşte bu durum insanda derin bir kaygıya neden olmaktadır. Belirsizlik durumunun yol açtığı iki sonuçtan negatif olanı bu şekilde özetlenebilir. Belirsizlik nedeniyle ortaya çıkan olumlu sonuç ise, insanın özgürlüğüne ve anlamlı bir hayat yaşamasına imkan sağlamaktadır. İnsanın özellikle geleceğinin belirsiz olması ve her çağda hala kapalı ve bilinmemiş noktaların varlığı, kısacası insanı açık bir geleceğin bekliyor olması, yaşamı daha anlamlı hale getirdiği belirgindir.

Değişen toplumsal yapılar ve teknolojik evrendeki gelişmelerle birlikte düşünce sistemleri ile Platon'un gerçeklik algısı geçerliliğini yitirmiştir. Hiper gerçeklik gerçeklikten daha fazla olan bir gerçeklik anlamına gelmektedir. Kitle iletişim araçları ve medyanın, enformasyon teknolojilerinin

insan hayatında gerçekliğin aşırı etki yaptığını hatta gerçekliği tükettiği aşıkardır.

21.yüzyılın sanatçısı artık görsel, işitsel, düşünsel eğreltilmelerle imgeleri sınırlarından ayırıp genişleterek zamanın anlam kodlarıyla biçimlenişini irdelemektedirler.

Matrix bir bilgisayar simülasyonu... Neo ise filmin başrol oyuncusu ve kahinin bozmuş olduğu bir denklem için seçilmiş kişidir. Neo'nun iki seçeneği vardır: Birincisi; dünyada yaşayan ve simülasyon evrenine bağlı olmayan insanlar, bu insanlar Zion adlı şehirde yaşamaktadırlar Özgür Zion Halkı iktidar olan makineler tarafından yok edilmek istenmektedir.. Neo buradan yüz insanın kurtarılması için görevlendirilir. İkincisi ise; insanlar için savaşması istenir. Neo ikinci seçeneği seçer ve programın kurucusu mühendis de bu denklemi eşitlemek üzere Ajan Smith'i görevlendirir. Bunun üzerine Neo makinelerle irtibata geçerek Zion'daki insanların yaşamalarına izin verildiği takdirde ajanı durdurabileceğini söylemektedir. Ancak çeşitli mücadelelere rağmen Ajan Smith'i yenememiştir. Smith duruma hakim olmak istemiştir ancak denklemin bir tarafı 0 olunca diğer tarafının da 0 olması gerekmektedir. Bunun üzerine iki taraf yok olur.

Baudrillard'ın gerçeklik ve simülasyon kavramlarına ilişkin olarak Matrix filmi kendi simülasyonunu yaratmıştır. Matrix yanılısamalardan sıyrılmaya başladığı andan itibaren gerçek dünyadaki serüvenine başlamıştır. Bu zaman diliminde kullanılan ayna metaforu, semboller, renkler, isimler nedeniyle de Matrix mitolojik ve dini göndermelerle de değerlendirilebileceğini kanıtlamıştır.

Göstergelerarasılık Bağlamında Sinema Tiyatro Edebiyat Ve Fotoğraf

Cinema Theater Literature And Photography in The Context Of Interior

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ufuk UĞUR¹

Gönderim Tarihi: 26.03.2020 | Kabul Tarihi: 10.06.2020

Özet

Sinema, karma yapısı sayesinde neredeyse bütün sanat disiplinleri ile ilişki içerisindedir. Senaryo yazımı edebiyat ile oyunculuk tiyatro, çerçeveleme kompozisyon ve ışık fotoğrafla ilintilidir. En genç disiplin olmasına rağmen kitleleri en çok etkileyen aktarım aracı olmasının nedeni belki de bütün sanat türlerinden yararlanabilmesidir. Anlatım dili olarak çeşitli evreler geçirmekle beraber sinema günümüzde çoğunlukla postmodern yapıyı kullanmaktadır. İzleyiciyi büyülemeye hizmet eden klasik aksiyonel yapının aksine postmodern anlatı parçalı ve yabancılaştırma efektine dayalıdır. Postmodern anlatı okuma yöntemi olarak metinlerarasılık yöntem ve tekniklerini kullanır. Bu anlatı biçimine göre yeni olan bir şey yoktur ve her şey eskiye dayalıdır. Sinema alanında da önceki anlatılar birbirinden etkilenir ve yeni biçimler ortaya çıkar. Bütün sanat biçimlerinden yararlanarak üretim yapabilen sinema; edebiyat, tiyatro, resim ve diğer sanatlarla sürekli ilişki içerisindedir. Farklı gösterge dizgelerinin birbirleriyle olan ilişkileri, zengin anlatı biçimleri oluşturur. İki ya da daha fazla gösterge dizgesi arasında eski metinler, yeni anlatı olanakları sağlar. Bu yaklaşıma en uygun anlatı biçimi günümüzde sinemadır. Işık, kompozisyon, oyunculuk ve diğer sinematografik unsurlar postmodern dönem filmlerinde metinlerarasılık örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sinemanın farklı sanat disiplinleriyle olan ilişkilerini incelemek özellikle Türk Sinemasında Sinema-Edebiyat, Sinema-Fotoğraf ve Sinema-Tiyatro gibi farklı gösterge dizgeleri arasındaki dönüştürüm işlemlerini ele almak, çalışmanın amacıdır. Farklı gösterge dizgeleri arasındaki alışveriş işlemleri ve sinema merkez alınarak diğer sanat biçimleriyle kurulan dönüştürüm işlemlerini göstergelerarasılık bağlamında ele almak mümkün görünmektedir. Bu çalışma, sinemanın özellikle edebiyat, tiyatro ve fotoğraf sanatı ile olan göstergeler arası ilişkileri incelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Sinema, Edebiyat, Tiyatro, Fotoğraf, Metinlerarasılık.

Abstract

Cinema has a relationship with all other art disciplines thanks to its mixed structure. Script writing is about literature and acting theater, framing composition and light photography. Although it is the youngest discipline, it is perhaps the reason that it is the means of transfer that affects the masses the most and that it can benefit from all types of art. Although it has various phases as a language of expression, cinema uses postmodern structure today. Unlike the classic action structure that serves to enchant the viewer, the postmodern narrative is based on a fragmented and alienating effect. Uses intertextuality methods and techniques as postmodern narrative reading method. According to this narrative form, there is nothing new and everything is based on the past. In the field of cinema, previous narratives are influenced by each other and new forms emerge. It is in constant relationship with cinema, literature, theater painting and others that make production by making use of all forms of art. The relationships between different indicator strings form rich narrative forms. Old texts between two or more indicator strings provide new narrative possibilities. The most appropriate narrative form for this approach is cinema. Light composition acting and other cinematographic elements emerge as examples of intertextuality in postmodern period films. The aim of this study is to examine the relations between cinema with different artistic disciplines, especially to deal with the conversion processes between different indicator systems such as Cinema-Literature, Cinema-Photography and Cinema-Theater in Turkish Cinema. It seems possible to deal with the transformation process between different indicator systems, and the transformation processes established with other art forms by taking the center of cinema in the context of inter-seminality. This study examines the relationship between cinema, especially literature, and the art of photography.

Keywords: Cinema, Literature, Theater, Photography, Intertextuality.

Giriş

Metinlerarasılık kavram ve yöntemleri günümüz postmodern sanat anlayışında bir okuma yöntemi olarak kabul edilir. Öncelikle yazınsal alanda (kimilerince mimaride) ortaya çıktığı bilinen metinlerarasılık yerine son dönemde farklı sanat disiplinleri arasındaki yoğun ilişkileri ifade etmek için göstergelerarasılık kavramının benimsendiği görülür. Özellikle sözsel ya da sözsel olmayan şeklinde ayrımlaştırılan farklı sanatsal biçimler arasındaki alışveriş işlemlerini belirtmek için göstergelerarasılık daha kapsayıcı görünmektedir. "Örneğin bir roman sözsel; buna karşın, bir heykel de sözsel olmayan sanat ulamında yer almaktadır. Öyleyse sözsel sanatı diğer sanatsal biçimlerden ayıran özelliklerden birisi, dili kullanarak dünyayı ulamlaştırma olanağına sahip olmasıdır" (Aktulum, 2011:14). Bu bağlamda sanat disiplinleri sözsel olan ve sözsel olmayan olarak ayrılabilirler ve bu formlar arasındaki olası alışveriş işlemleri metinlerarasılığın özel bir biçimi olan göstergelerarasılık kavramıyla sorgulanabilir. Örneğin dili kullanan müzik, edebiyat türü formlar sözsel, resim, fotoğraf gibi dilsel olmayan disiplinler ise sözsel olmayan sanatlar arasındadır, ancak çalışmanın özünü oluşturan sinema görsel-işitsel yapısı nedeniyle karma yapıda olan bir sanat olarak ulamlaştırılır. Bu bağlamda "sözsel bir yapıtın, bir metnin sözsel olmayan bir sanat yapıtına, bir resme, heykele gönderme yaptığı durumlarda metinlerarasılıktan söz etmenin güçleştiğini söylemeliyiz. Farklı alanlara ait alışverişler sözsel yapıtlar arasındaki metinlerarası ilişkilere benzemektedir ancak bu türden alışverişler için metinlerarasılık yerine daha çok göstergelerarasılık kavramı yeğlenmektedir" (Aktulum, 2011:16). Bu alanların dışında (sözsel olan-sözsel olmayan) yapısı gereği diğer sanatları kendinde toplayan ve birleştirici sanat olan sinemanın diğer disiplinler ile olan ilişkileri daha karmaşıktır. Sinema özellikle başlangıcından itibaren edebiyat ve tiyatro ile sıkı ilişkiler içerisinde olmuş, resim ve fotoğrafın da mirasçısı olarak algılanmıştır. Sinema özellikle edebiyatı hazır malzeme deposu olarak kullanmış ve sayısız defa edebi eserlerden yararlanmıştı. "Yazın ve sinema arasındaki ilişkiler üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Gerçekten de konusunu yazından alan film sayısı oldukça fazladır. Burada sözsel olan, görsel olanla göstergelerarası bir ilişki içerisine sokulur. Aynı biçimde bu ilişki, müziksel olanla bir kez daha kurulmuş olur" (Aktulum, 2011:22).

1. Sinema Edebiyat İlişkisi

Postmodern dönemde sanatlar arasında oluşan kalın çizgilerin ortadan kalktığı ve farklı türler arasındaki alışveriş işlemlerinin yoğunlaştığı görülür. Bir sanat disiplini verilerinin başka bir sanat dalında uygulanması olan bu alışverişler sinema ile edebiyat arasında da gerçekleşir. Burada söz konusu olan sözsel bir metnin görsel olanla ya da tam tersi olan işlemlerdir. Sinema ilk aşamada edebi eseri senaryo şekline dönüştürürken yazınsaldan yine yazılı metne bir çevrim söz konusudur. Edebiyat başlığı altında birçok türden (masal, hikaye, şiir) söz edebilmek mümkünken sinemasal açıdan değerlendirildiğinde en çok etkilenme ya da uyarılmanın yazınsal alanda roman türünden yapıldığı görülür. Yapısı gereği yazın ve tiyatroyla sıkı ilişkileri bulunan sinema bu iki sanat dalının mirasçısı olarak da kabul edilir. Sinema-Edebiyat arasındaki ilişkiler sonsuz bir alana gönderirken bu alışverişlere eleştirel bakan olumsuz yaklaşımlar da söz konusudur. "Sinemanın edebiyat alanından alıntılar yapmasına hoşgörü ile bakılmasının sonucu olarak ortaya inkar edilemeyecek sorunlar çıkmaktadır. Günümüz romanının özellikle Amerikan romanının, sinemanın belirgin şekilde etkisi altında olduğu bir gerçektir. Bazı yazarların oluşturdukları sanatların sinema tekniğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı şeklindeki görüş üzerinde tartışılmaya değerdir (Bazin, 2007:69). Günümüz postmodern sanat anlayışında yapıtların artık disiplinlerarası, çok sesli ve karmaşık yapıda üretilmeleri kaçınılmazdır. Edebi alanda romanın yanı sıra uzun soluklu hikaye anlatımına pek uygun olmasa da kısa öykü ve şiir de sinemasal alana uyarlanabilir metinleri oluşturur. "Gerekirse bir sinema için yeterli öğeleri taşımayan bir öykü veya şiir, yan olaylar ve kişilerle beslenebilir (Hemingway'in Killers öyküsünün ve A. Muhip Dranas'ın Fahriye Abla şiirinden sinemaya uyarılma yapıldığı gibi). Bu durumda başarı sağlamada bütün sorun, öykü ve şiirle ortaya konmak istenen esprinin gereğince saklanması yatar" (Onaran, 1985:79). Yazınsal olanın görsel olana dönüştürülmesi sürecinde sinema roman

ilişkileri ortaya bir uyarlama sorunu da çıkarır. "Başarılı bir uyarlama süreci romandaki ana öykünün iyi kavranması, karakterlerin seçilmesi ve uyarlanan yapıtın üslup ve atmosferinin yaratılmasındaki seçimlere bağlıdır. Adorno, "resim nasıl geleneksel görevlerinin birçoğunu fotoğrafa bırakmak zorunda kaldıysa, romanın işlevlerini de röportaj ve kültür endüstrisinin araçları (media), özellikle de sinema devralmıştır" şeklinde görüşünü ifade eder (Adorno, 2004:40-41). Uyarlama kavramı bir disiplin dalında yapılan üretimin başka bir disipline aktarılması şeklinde tanımlanır ve genellikle edebiyatçılar tarafından yapılan bu uyarlamaları başarılı bulmazlar. Marguerite Duras'a göre, "sinema yazının yağma edilmesi üzerine kurulmuştur, özündeki belirleyici çekicilik, bu katliamın üzerinde yükselir" (Abacı, 2006:7). Göstergelerarasılık bağlamında sinema ile edebiyat arasında sözsöz sanat ile işit-görsel olan arasında dönüştürüm işlemi söz konusudur. Sinema ve edebiyat farklı dillere sahip olmalarına rağmen anlatım olanakları açısından edebiyatın görsel yapısına rağmen sinemaya göre daha zengin olduğu söylenebilir. Ayrıca sinemanın teknik süreçlerinden geçen edebi eserlerin imgelemlerinde zorluklar söz konusudur. "Nesneleri yakın çekimde veya montaj yapılmasından sonra görmenin gerçek roman ile büyük farklılıkları vardır. Romancı değişik bir teknik aletle çalışmaktadır. Ancak sinema tekniklerinin gelişimi yazarın kendi özel dünyasını kurmasında ona çeşitli kolaylıklar sağlayacaktır. Roman artık sinemanın estetik açıdan yerçekimi kuvvetinin etkisi altına girmiştir. Bu yeni sanatın gücü geçen yüzyılda edebiyatın tiyatro üzerindeki gücünden fazla değildir (Bazin, 2007:70). Yazarların sinemadan etkilenmelerine ilişkin, eserlerindeki değişiklikler ve bu farklı yapıtlara verdikleri isimler bile sinemayı hatırlatır düzeydedir. Yazarların sinemayla olan yakınlıkları sonucunda yayıncılarla iş birliğine gidilerek "Roman-cinéma, Cinario, Romans cinéoptiques, Ciné-Roman" tarzındaki çalışmalar ortaya çıkmış, sinemanın başlangıç yıllarında popüler filmlerin romanlaştırılması söz konusu olmaya başlamıştır. Yüzyılın başında, sinemayla birlikte, yazma, okuma ve algılama edimine yeni bir pencere açan bu yaklaşım, yine yayınevlerinin senaryo-roman karışımı bir tür yaratmak ve sinema tekniğini yazılı olarak ortaya çıkaran denemelere girişmesine neden olmuştur. Bu işlemin amacı "sinemanın özüne uygun yeni bir yazın türü yaratmak, 'sinema için yazı' türünü yazarlar arasında yaygınlaştırmak" olarak ifade edilir (Gögercin, 2004:2-3). Bir edebi eser sinemaya uyarlanırken yöntem olarak uyarlanan metin aslına uygun olarak aktarılabilir gibi yorumlama ya da paralellik kurma teknikleri de kullanılabilir. Edebi metinde imgeler okurun hafızasında sınırsız çağrışımlara neden olabilirken sinema nesnenin görüntüsellığı nedeniyle izleyicinin zihninde sınırlar çizer. "Bütün sorun, sırf bir sözcük sanatı olan romandan, görüntü sanatı olan sinemaya yazılı metindeki hangi çevrelerin, bu çevrelerde geçen hangi olayların ve bu olayları yaratan hangi kişilerin senaryonun, dolayısıyla filmin bünyesine sokulacağı; yani romandaki sözsöz vurgulama ve tanımlamalara sinemada ne gibi görsel karşılıklar bulunacağıdır. İşte uyarlamanın çözümleyeceği en önemli sorun budur ve tüm olarak yetenek, deney ve ustalık isteyen bir çabayı oluşturur" (Onaran, 1985:79). Geniş izleyici kitlesine sahip olan sinemanın okur kitlesine sahip olan edebiyata bir üstünlüğü sinemanın perspektifi kullanabilme yeteneğidir. Perspektif kullanımı ve görselliği ile evrenselliği güçlü olan sinemanın bütün sanat disiplinlerini kapsayan yapısıyla diğer disiplinlerden yararlanmaması düşünülemez. "Sinemanın yalnız kendi kanıyla, gereçleriyle beslenmesi varoluşuna aykırı düşer ve tıkanıp kalırdı zaten (Çakır, 2003:110). Yanı sıra sinema-edebiyat arasındaki ilişki biçimi tek yönlü değildir, sinemanın yazınsal alandan ödünç aldığı oranda olmasa da senaryosu yazıldıktan sonra edebileştirilen eserlerde bulunur. "Her ne kadar filmsel anlatı, sinema dilinin kuruluş evresinde, edebiyatın kurmaca niteliğinden yararlanmışsa da bu simbiyotik ilişki uzun sürmemiş, zamanla da çift yönlü bir nitelik kazanmıştır" (Çakır, 2003:111). Bu tür dönüştürüm işlemleri aslında bir yeniden üretim sürecidir. Farklı gösterge dizgelerinin karşılıklı olarak birbirlerine kaynak olmaları ve birbirlerini beslemeleri günümüz postmodern sanat anlayışın da kaçınılmaz bir gerçektir. Sinema görsel/işitsel yapısıyla sözsöz/sözsöz olmayan sanat biçimleri arasında sözsöz olan edebiyat ile etkileşim kurmakta sıkıntı çekmemiştir. "Edebiyat her ne kadar sözcüklerle kurulan bir disiplin olsa da anlatım aracı görüntü olan sinemayı ilk yıllarından itibaren olumlu anlamda desteklemiştir. Sinemanın anlatı potansiyelinin gücü, ayrıntılı uzun öykü anlatma ortaklığı, görsel anla-

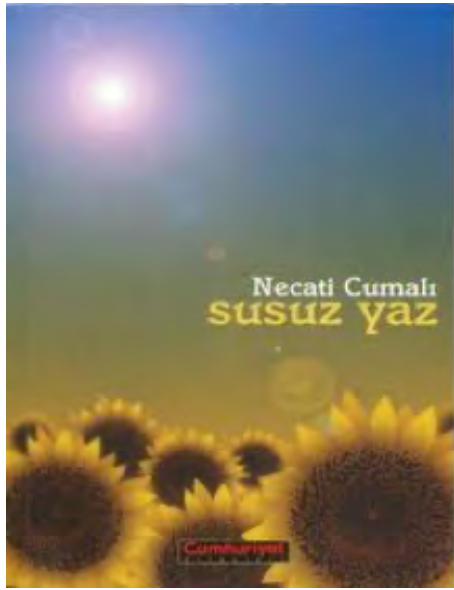
tım ve dilsel anlatım arasındaki farklar sinema ve roman arasındaki etkileşime sebep olmuştur" (Monaco, 2001:47). Yazarlar, insanların beyninde sözcüklerle görsel imgeler yaratırken yönetmenler de filmleriyle edebi metinler oluştururlar, roman yazmayı denerler neredeyse. Göstergelerarasılık bağlamında edebi alandan gelerek sinemasal alanda başarılı olmuş yönetmenlerden biri de Pasolini'dir. "Yönetmen olmadan önce bir şair ve romancı olan Pasolini, başlıca stilistik aygıt olarak 'pastiş'i kullanır. Onun bütün filmleri kültürün bütün alanlarından ödünç aldığı imge ve düşüncelerin çarpıcı bir birlikteliğini içerir. 1960'ların başlarında yaptığı 'Dilenci' ile 'Mamma Roma' (1962) temelde Roma'nın varoşlarındaki hayatın gerçekçi bir incelenişidir. Onun en iyi filmleri arasında Pierro Della Francesca ve haber-gerçek tarzındaki çekimlerin sinema-gerçek teknikleri ve Prokofiev'in eklektik bir karışımıyla ele alındığı 'Matta İncil'inin bir versiyonu bulunmaktadır" (Armes, 2011:240). Bu ilişkiler birtakım kaygıları da beraberinde getirmiş, özellikle sinemanın edebiyata karşı üstün olan yanları vurgulanmış hatta diğer sanat disiplinlerinin de sinemadan olumsuz etkilenebilecekleri dile getirilmiştir. "Sinemanın anlatıları canlandırarak, görselleştirerek daha bütünsel bir imge yaratacağı sanılabilir. Sinemanın doğup yaygınlaştığı yıllarda romanların ve hikayelerin yerini tutacağı, insanların görerek ve duyarak alımlamak varken, okuyarak alımlamak gibi zahmetli bir işten uzak duracağı düşünülmüştür. Sinema özellikle televizyonun etkisiyle böyle bir insan tipi oluşturmuş ancak edebiyatın, yazılı anlatıların yerini tutamamıştır" (Abacı, 2006:7). İlk çıktığı dönemde bütün sanatların kesiştiği, kapsayan bir sanat dalı olarak sinema aynı zamanda resim, fotoğraf, tiyatro vb. sanat dallarını özümseyen bir yapıya sahiptir. Sinema birçok uyarılma ya da alıntı işlemini kendi dil kuralları çerçevesinde yapmaktadır. Özellikle edebi alandan gelen Pasolini "bu şekilde film ve gerçekliği bir araya getirebilmenin yeni bir anlayışını oluşturur ve bir şair ya da romancının sinemayla ilgilenildiğinde bulabileceği ses ve görüntünün temel öğelerinin bütünüyle yeni bir bileşimini gösterebilir (Armes, 2011:241). Sinema ile roman arasında farklılıklar olduğu kadar benzerliklerden de söz etmek mümkündür. "Roman okuyucusu, psikolojik olarak tıpkı karanlık bir sinema salonundaki birey gibi yalnızdır. Kendisini kitap kahramanı ile eşit tutar. Sinema ve romanda bir kendi kendine tatmin söz konusudur. Birey sosyal sorumluluklarından sıyrılmış olarak, yalnızlık içinde bulunmaktadır" (Bazin, 2007:103). Sinema farklı disipline ait bir gösterge dizgesini kolaylıkla dönüştürüm işlemine tabi tutarak kendi diline adapte eder. "Sinema yeni ve modern olarak kabul gördüğü ilk günden bu yana edebiyatla sadece içerik bağlamında değil aynı zamanda anlatının kurgusal yapısı olarak da benzerlik taşımaktadır. Roman ve sinema, okur ve izleyiciyi kurgusal bir dünyanın içine çeker. Roman kelimelerden oluşan göstergelerle zihinde imgesel bir canlandırma oluştururken, sinema görsel ve işitsel göstergelerle aynı işlevi yapar" (Özdemir, 2006:3). Sinemanın nesneyi olduğu gibi göstermesi, görüneni aynen aktarması, bu olguyu bir gösterge olarak kabul etmeyen kimilerinin onu sanattan saymamasına dahi yol açmıştır. Jakobson, "bir çekim bir gösterge, bir harf gibi davranmalıdır, diyen Sovyet sinemacı Kuleşov'u, yine sinema dilinden ve hatta öznesi ve yüklemiyle sinema tümcesinden, filmin bağımlı tümcelerinden söz eden B. Eikenbaum'u sinemanın eylem ve ada ilişkin ilkelerinden söz eden A. Beucker'i anarak sinemanın da bir gösterge işlevi taşıdığını savunur" (Abacı, 2006:7). "Bir film çalışması roman, hikaye gibi olayların, kahramanların ya da mekanların kurgulanabilmesine olanak sağlar, farklı zaman kiplerini kullanır. Her iki disiplinde okuyucuyu ve izleyiciyi kurgusal bir dünyanın içine çekerler" (Özdemir, 2006:3). Christian Metz, sinemanın gerçekten de bir dil, ama kodsuz bir dil olduğunu belirtir.

Sinema bir dildir, çünkü bir metne özdeş öğeleri, anlamlı bir söylemi vardır, ama bunlar sözel dilin aksine önceden var olan bir koda bağlanamaz. Pierce'ye göre bu dilin göstergeleri görüntüsel göstergelerdir (icon). Görüntüsel gösterge, nesnesine olan benzerliği ile nesnesini temsil eder; gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki rastlantısal değildir, bir benzerlik vardır. Romanda ise simgesel göstergeler kullanılır, simgesel göstergenin nesnesiyle arasında benzerlik yoktur, rastlantısal bir ilişki vardır. Saussure'un dediği gibi, sözcük sözcüğü kullananların zihninde yaşar. Pierce üçüncü bir gösterge tipi olarak kendisi ve nesnesi arasındaki var oluşsal bir bağ oluşturma özelliğiyle bir gösterge özelliği taşıyan belirtiden söz eder. Sinemanın hangi göstergeyi kullandığı tartışmalarına

Jakobson noktayı koymuş, sinemada görüntüsel gösterge, simge ve belirtinin birlikte kullanıldığı ve özgün sinema dilinin bu şekilde yaratılabileceğini söylemiştir (Özdemir, 2006:5).

Dünya sinema tarihinde ilk uyarılama 'Aya Seyahat' filmi, Türkiye'de ise 'Mürebbiye' isimli filmidir. "Uyarılama, doğrudan doğruya sinema için hazırlanmamış bir metnin sinemaya uygun bir biçime sokulması" (Özön, 1995:133) olarak da değerlendirilir. İlk uyarılamlarda kamera henüz hareketsiz ve izleyici gözü konumundayken yıllar geçtikçe kameranın sağa/sola hareket edebildiği ve farklı çekim ölçekleri sinemanın zenginleştirici özelliği olarak kullanılmış, kurgu sayesinde anlatım olanakları ifade biçimlerini geliştirmiştir. Sinemada çekim ve post-yapım aşamalarına gelinceye kadar yazınsalın kullanıldığı çeşitli evrelerden geçilir. "Sinema da edebiyat kadar yazınsal metin kullanır ve hatta sinopsis, tretman, çekim senaryosu gibi biçimleriyle görsele geçiş öncesi hazırlayıcı edebi (ya da yarı edebi) metinler olarak değerlendirilir. Ancak her iki gösterge dizgesinin birbirlerine dönüştürüm süreçleri problemlidir. Örneğin, okunmak için yazılmış sözlerle söylenmek için yazılmış sözlerin ayrı ayrı seçilmesi gerektiği" (Chion'dan akt. Kale, 2009:178) senaryo yazarlarının ortak düşüncelerindedir. Uyarılama konusunda ortak bir tanımlamanın da henüz yapılamadığı görülür. Andre Bazin uyarılamları; "üzerine kurulduğu kitabı anlatan bir sanat eseri ama yine de bağımsız, bazı yönlerden kitap ile aynı, fakat aynı zamanda başka bir "şey" olarak niteler. Bazin'e göre uyarılamanın sanatsal başarısı, kitaptan daha üstün olabileceği gibi kitaba göre daha sönük de kalabilir" (Barut, 2007:19). Örneğin bir roman olduğu gibi sayfa sayfa filme çekilebilecekken ondan yola çıkılarak/etkilenecek/esinlenerek üretilen geliştirim senaryosundan da film yapmak olasıdır. Yazılı metnin görüntüye dönüştürülme süreci her zaman sorunlu görülür. "Sayfa üzerindeki sözcükler her zaman ayındır ama perdedeki görüntü, dikkatimizi sahneye yönelttiğimiz sırada sürekli değişir. Sinema bu yönden çok daha zengin bir deneyimdir" (Yılmaz, 2010:49). Buradaki zorluk daha çok sözsel olanın görsel olanla denklik kurma sorunu ve izleyicinin bunu kıyaslayarak değerlendirme sürecidir. "Edebi eserlerde yaratım daha çok kişisel olmakla beraber sinema yönetmen, oyuncu, senarist gibi birçok değişkene ve kolektif yapıya mahkumdur. Senaristten yönetmene sinemacıların, edebiyat metnini edebi üsluptan arınmış bir sinopsis ve senaryo yazarı olarak algılamaları, giderek kurgulamaları, özellikle üslupçu yazarların eserleri açısından önemli bir sorundur. Sözelimi, bir Proust, sinemaya aktarılırken onun üslubu kaçınılmaz biçimde yok olur. Yönetmenin sinema diline özgü üslupçuluğu ise ayrı bir konudur. Proust'un üslubu yönetmenin üslubunu etkileyebilir, sanatlar birbirini etkiler, ama bu üslup yine de Proust'un üslubunun sinemaya aktarılmış olması anlamına gelmez" (Abacı, 2006:8). Her iki disiplinde aktarılacak istenen anlam, farklı yorumlara da neden olur. "Yazar tarafından aktarılan romanda yalnızca yazarın görmemizi istediğini görür ve duyarız. Filmlerdeyse yönetmenin tasarladığından daha fazlasını görür ve duyarız" (Yılmaz, 2010:49). Bu yönüyle sinema karma yapısı nedeniyle aktarabildiği oranda başarılıdır. Andrew iki farklı gösterge dizgesi arasındaki etkileşimi şöyle sınıflandırır; alıntılama, kesiştirme ve dönüştürme. Alıntı en sık kullanılan uyarılama yöntemidir. Sanatçı burada geniş ölçüde materyali, fikri ya da başarılı olan metin türünü kullanır. "Kesiştirmede orijinal metnin eşsizliği, bilerek uyarılamada asimile olmadan bırakılacak ölçüde korunur, dönüştürme, sadakat sorununu ortaya çıkardığından, en yorucu tartışmaları üstüne çeken yöntemdir. Sadakati önceleyen metnin sözüne ve ruhuna bağlılık önemsenir" (İyigün, 2009:12). Bu arada gerçekliğin aktarımında sinema edebiyattan daha önde görülür. İnsan öncelikle sözcüklere değil gördüğüne inanır ve sinema somut gerçekliğin kopyasını sunan yapısıyla soyut olan edebiyatın yanında daha gerçekçidir. Edebi eserlerin sinemaya aktarılmasındaki sorunlardan birisi de yazarın yarattığı dünyanın filmleştirilmesi sürecidir. Yapıtın özünü kaybetmeden yapılan uyarılama işlemleri her ne kadar aslına yakın olsa da çalışılan edebi metin sadece storyboard aşamasında resimli hikaye olarak yönetmenin önüne gelir. Bu aşamadan sonra film önceki aşamalarla genellikle örtüşmez, düşünülen ayrı, üretilen ayrı sonuçlara gebedir. Sinemanın kendine özgü bir dil oluşunun farkına varan Fransız Yeni Dalgacılarından Astruc, yönetmenin kamerasını bir yazarın kalem gibi kullanması gerektiğini söyleyerek, yönetmenin de bir tür yazar olduğunu savunur. Fransız Yeni Roman akımından hareketle oluşan 'Kalem-Kamera' anlayışı Yeni Dalga akım yönetmenlerince 'Kamera-Kalem' olarak

sinemaya adapte edilir. Burada amaç gerçekliği parçalama işlemiyle beraber klasik anlatının yerine izleyiciyi düşündürecek yapıtlar üretmektir. Yeni Dalga yönetmenleri metinlerarasılık bağlamında da Fransa'daki Sinematek kuruluşunun arşivindeki Amerikan filmlerinden 'esinlenerek' filmler üretmişlerdir. "Aynı zamanda sevilen filmlerden alıntılar yaptılar. Godard ve Truffaut favori bir film olan Joan Crawford ve Mercedes McCambridge'in oynadığı Nicholas Ray'in Johny Guitar'ından alıntılar yapan karakterler yaratmışlardır. Örneğin Godard'ın Arizona Yules adında bir karakteri vardır ve bu karakter Jane Renoir'in 'Le Crime de M.Lange' deki Arizona Jim ve Truffaut'un Lules ve Jim'deki ana karakterlerden biridir (Biryıldız, 2008:90). Her iki sanat disiplininin farklı gösterge dizgelerine sahip olması ayrıntıların örtüşmesini de engeller, uyarlanmış bir eserin okunması ya da filmden sonra okunması bu karşılaştırma işleminde okur/izleyicide hayal kırıklığı yaratabilir. Bu iki farklı sanat disiplini benzer ya da aynı hikayeleri anlatıyor olsa da sinemada gösterilen görsel imgeleminde somut gerçekliğe gönderme yaparken edebiyat alanında sözcüklerle anlatılan ve nesnenin canlandırılması okurun belleğine aittir. Türk sinemasında edebiyat alanından oldukça fazla uyarlama yapılmıştır. Türk sinemasında edebiyat ilişkileri en çok 1960'lı yıllardan sonra, toplumsal gerçekçilik akımının belirlediği dönemde yoğunluk kazanmıştır. Hikaye kullanımında hazır malzeme deposu olan edebiyat uyarlamalarından başarılı sayılabilecek çalışmalardan birisi de Metin Erksan'ın Necati Cumalıdan uyarladığı 'Susuz Yaz' isimli filmidir (1964).

Susuz Yaz, Necati Cumalı, 1963

Susuz Yaz , Metin Erksan, 1964

Berlin Altın Ayı ödülünü de alan bu filmin başrollerinde Erol Taş ve Hülya Koçyiğit (ilk sinema filmi) rol almıştır. Kırsal alanda mülkiyet, susuzluk ve kadınsızlık temaları üzerinde duran eser dramatik yapının güçlü kurulduğu bir hikayedir ve sinemaya da başarılı şekilde farklı yönetmenlerce aktarılmıştır. Filmin Metin Erksan versiyonunda senaryosunun yazım sürecinde Necati Cumalı'nın da bulunması, hikayenin aslına sadık kalınarak yalın bir anlatıma sahip olmasına katkı sağlamış, sinemasal atmosfer başarıyla kurulabilmiştir. Başka bir uyarlama ise Osman Seden'in Reşat Nuri Güntekin'den uyarladığı 'Çalılık' isimli filmidir (1966). Başrollerini Türkan Şoray ve Kartal Tibet'in paylaştığı film aynı zamanda tiyatro oyunu, opera ve dizi film olarak farklı disiplinlerde canlandırılmış zengin bir edebiyat örneğidir. Sinemasal alanda sahneleme ve kurgusal yapısıyla duygu yoğunluğu yakalanarak oyuncuların rollerindeki tutarlılık sinemasal dilde başarı getirmiştir. Reşat Nuri Güntekin'den adapte edilen bir başka eserde 'Yaprak Dökümü 'dür (1967). Başrollerini Fatma Girik ve Ediz Hun'un paylaştığı, ahlaki değerlerin çöküşü ve bir ailenin başına gelenlerin dramatik yapıda oldukça güçlü anlatıldığı eser sinema ve dizi film olarak da başarılı şekilde uyarlanmıştır. Metnin sunduğu

ağdalı ve ezici atmosfere rağmen film sinemalaştırılabilmüş, görsel değerler, plastik öğeler ve başarılı oyunculukla romandaki karakter denklilikleri kurulabilmiştir. Bir diğer uyarılama örneği ise 'Dokuzuncu Hariciye Koşuşu'dur (1967). Bir Peyami Safa uyarlaması olan film aslına uygun olarak psikolojik unsurları başarıyla aktarabilmiş, dar ve kapalı mekanlar sinemasal teknikler ile görselleştirilmiştir. Aslında fazlaca bölümden oluşması ve cümlelerin süreklilik yapısında olmaması sinemaya uyarlanmasına uygun olmayan romanın karşıtlıklar içeren yapısı ve gerçekçi yaklaşımları dramatik kurgunun çatılabilmesini kolaylaştırmıştır. Abartıdan kaçılarak yalın bir şekilde canlandırılan filmin çerçeve düzenlemeleri anlatımı kolaylaştırmış ancak sinemanın söz dağarcığı orijinal metni tam olarak karşılayamamıştır. Halide Edip Adivar uyarlaması olan 'Vurun Kahpeye' isimli film Halit Refiğ tarafından sinemaya aktarılmıştır (1973). Toplamda üç defa sinemaya aktarılan, üç ayrı versiyonu bulunan eser kısaca İstanbul'dan Anadolu'ya giden idealist bir öğretmeni konu almaktadır. Aslına sadık kalınarak biçim ve içerik açısından denge kurulabilmiş, kalabalık oyuncu kadrosu iyi yönetilmiş, film doğal, abartıdan uzak, samimi ve inandırıcı çekilmiştir. Başka bir Halit Refiğ çalışması olan 'Aşk-ı Memnu'nun ilk uyarlamasında Müjde Ar ve İtir Esen rol almıştır (1974). 1975 yılında TRT kurumunda dizi film olarak da yayınlanan eser o yıllarda aslına sadık kalınarak uyarlanmış, yanı sıra tiyatro ve opera gibi disiplinlerce de sahnelenmiştir. Yasak aşk konusunun evrensel çekiciliği romanın orijinal dilinin ağdalı ve ağır bir yapıya sahip olması zorluğunu önemsiz kılmıştır. Cinsellik imgesel biçimde sinemasal dilde aktarılabilmüş, film diline ait olan kurgu, kompozisyon gibi öğelerle sinemasal ritim tutturulmuştur. Ertem Eğilmez'in ilk yönetmenliğini üstlendiği Rifat Ilgaz uyarlaması olan 'Hababam Sınıfı' ise (1975) tür olarak mizahi unsurlar içerir. Sinemaya defalarca uyarlanan bu eser tiyatrodan da farklı versiyonlarda dört defa sahnelenmiştir. Müzikali de yapılan 'Hababam Sınıfı' gördüğü ilgi üzerine 'Hababam Sınıfı Tatilde, Askerde, Uyanıyor' vb. dokuz farklı biçimde seri olarak üretilmiştir. Bu filmler yeniden çevrim işlemi olarak tanımlanabilirler. İçerik olarak genellikle devam niteliğindedirler ancak karakterlerin değişmesi kaçınılmazdır. Sinemanın kendi araç gereçleriyle yeniden üretilen filmler özellikle halkın benimsediği ve sevdikleri arasından seçilerek tecimsellik kaygısı güdülmüştür. Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un Selvi Boylum Al Yazmalımı ise aynı adlı romanından sinemaya uyarlanmıştır. Yanı sıra Sadri Alışık tarafından tiyatroya da uyarlanan eser hikaye kurgusuna sadık kalarak ve yalın sinemasal anlatım tekniğiyle gerçekçi bir yapıda başarılı edebiyat uyarlamaları arasındadır. İç/dış mekan çekimlerindeki uyumluluk, görüntülerin yarattığı atmosfer ve filmsel süreç romanla örtüşmüştür. Görsel estetik boyut, çerçeve düzenlemesi ve sinemasal oyunculuk anlayışı için bu film iyi bir örnektir. Filmdeki karakterlerin seçimi bütün rollerde başarılı olmuştur. Filmin atmosfer kurulumunda müzik seçiminin doğru ve orantılı olduğu bir çalışmadır. Duygusal sahnelerin abartıya kaçmadan aktarılması ve yönetmenin kompozisyon anlayışı metnin filmleştirilmesinde gerçekçiliği yansıtmıştır. Adalet Ağaoğlu eseri olan 'Fikrimin İnce Gülü' ise Türk edebiyat ve sinemasının geleneğinde olmayan bir yol hikayesi yapısına sahiptir. Sinemaya 'Sarı Mercedes' adıyla aktarılan bu film özellikle yol planları ve dış çekim tekniklerinin başarılı kullanımıyla beğeni kazanmıştır. Dramatik yapının yalın oyunculuk anlayışıyla başarılı olduğu ve müzik kullanımının abartıya kaçmadan vurgulu kullanılmasının yanı sıra kameranın gereken yerlerde hareketli kullanımı ve dış mekan gerçekliği filmin inandırıcılığını arttırmıştır. Metin Kaçan tarafından yazılan 'Ağır Roman' (1996) ise aynı adla sinemaya Mustafa Altıoklar tarafından uyarlanmıştır. Almanca ve Fransızcaya da çevrilen roman kasvetli ve fantastik yapısıyla alışılmadık dışında bir dile sahiptir. İstanbul'un arka sokaklarındaki mafyavari ilişkileri konu edinen eserin sinema versiyonunda atmosferin neredeyse birebir yaratılması, filmin bütünlüğü içerisinde oyunculüğün inandırıcılığı ve kahramanların sanki başka bir dünyada yaşıyormuşçasına yaratılan hava filmde kullanılan pastel renkler, mahalle dekoru ve kostümlerin gerçekçiliği ile ışık kullanımındaki devamlılık sinemasal atmosferin ve filmik dilin kurulmasında önemli olmuştur. Atıf Yılmaz tarafından uyarlanan Şükran Kozalı romanı, yöresel olarak uygulanan bir evlilik öncesi tecrübe sürecini aktaran hikayedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu savlanan bu ritüel atmosferin başarılı kurulması ve öyküye sadık kalınması ile sinemasal dile başarıyla uygulanmıştır. Biçim ve içerik bakımından görsel denkliğin iyi

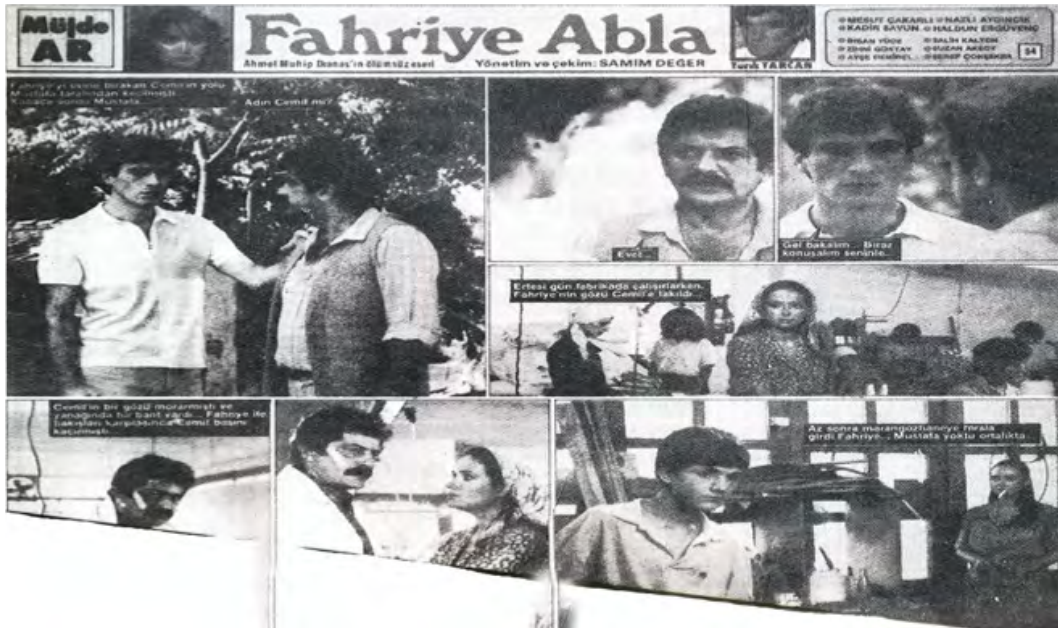
kurulduğu bir filmidir. Çekim ölçeklerinde ve açılarında gereksiz seçimlerden kaçınılmış ve cinsellik simgesel olarak aktarılmış, müzik gerektiği kadar ve yerinde kullanılarak sinemasal dilin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bir edebiyat türü olan roman ya da hikayeden uzun metrajlı film yapmak doğal karşılanmaktadır, ancak şiirden uzun metrajlı yerine kısa film ya da video klip yapılabileceği fikri daha yaygındır. Şiir türü bir sinema filminin ihtiyaç duyduğu şeyi yani genellikle bir hikayeyi içermez. "Çünkü modern şiir bir film şeridine benzemez, artzamanlı sürece belirsizce tutunmayı daha çok sever (Coşkun, 2006:14). Sinemada anlam gösterilen nesne ile çoğunlukla açık biçimde ortadadır ve yorum yönetmenin sunduğu ile sınırlıdır. "Şiire göre sinemasal imgenin daha sınırlı bir manevra alanı olduğu söylenmeli. Bu sınır sinema filminin hep animasyon dolayımında kalmasıyla ilgilidir. Şiirde nesne ile kelime (göstergebilim terminolojisinde gösteren-gösterilen) ilişkisi kopuk bağlama yöntemine dayanır ve şair de, okur da evrenin en geniş zihinsel tasarımını sanal film platosu gibi kullanır" (Coşkun, 2006:15). Sinemada yönetmen sinemanın kendine özgü araç-gereçleriyle anlam kurar ve hikayeler oluştururken filmin görsellik ve teknik imkanlarının sağladığı alanda sınırlı kalır. "Şair alışılmadık bağdaştırmalara, dilsel sapmalara, dilsel eğretilmelere, eksiltmeli anlatımlara baş vurarak biraz keyfi bir omurgayı gözetir" (Coşkun, 2006:15). Oysa sinemada kurgu ön plandadır, yukarıda belirtilen şiire özgü gibi görünen unsurları sinemada sağlayabilir ancak sinemanın hareket ve yarattığı imgelem şiir kadar zengin değildir. Sinemaya bir şiirin uyarlanması her zaman zorluklar içerir. Kısa yapısı gereği şiir genellikle sinema için esin kaynağı olabilir ve ancak şiirdeki olay ve kahramanlar yan olay ve kahramanlar ile desteklenerek şiir filmleştirilebilir görüşü hakimdir. Bu kalıbı yıkan örneklerden biri Ahmet Muhip Dranas'ın şiirinden uyarlanan 'Fahriye Abla'dır (1984). Şiirden yola çıkılarak çekilen bu film yarattığı görsel estetik boyut ve imgelem yoluyla başarılı bir aktarım sağlamıştır. Şiirde yaşanan dramatik öykü filmsel sürece adapte edilmiş ağıdalı bir anlatımdan kaçılmasına rağmen görsel çatı ve şiirle denklikler kurulabilmiştir. Sahneler arası geçişler, amors ve kaydırma hareketleri gibi sinemasal teknikler ile müziğin dengeli kullanımı bütünselliği sağlamıştır. Kurgusal olarak başarılı olan film şiirsel yapının çağrışımlarıyla kurularak sinemasal anlatım yakalanabilmiştir. Filmde kurulan mizansen ve kompozisyonlar doğal ve gerçekçidir. Uyarlama olarak yapılan bu dönüştürüm işlemleri genellikle Türk sinemasında başarılı sonuçlar doğurmuştur. Bazı eserler filmleştirilmiş ve daha sonra tiyatro oyunu olarak sahnelenmiş birkaç örnekse aynı zamanda operaya uyarlanmıştır. Gişe başarısı yakalamış olanların çoğu televizyon dizisi olarak adapte edilmiş ve zaman içerisinde farklı yönetmenlerce de benzer versiyonları yapılmıştır. Sinema-Edebiyat ilişkilerinin edebiyatın hazır kaynak sunması bakımından genellikle sinema lehine gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle edebi eserlerin okuma yazma bilmeyen insanlara da sinemanın görselliği sayesinde sunulabilmesi yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Ancak okur metinsel alanda sunulan imgeleri daha özgür yorumlamaya açıkken, sinemada anlam genellikle yönetmenin kafasında canlandırdığı biçimde perdeye yansır ve tektir. Örneğin bir yazar güzel kadını sayfalarca tasvir edebilir ancak güzel kadının sinemadaki karşılığı yönetmenin gösterdiği biçimdedir. Edebiyat alanında yapılan tasvirler sinemada 'gösterilir' ve izleyicinin yorumu kısıtlı olur. Romanda örneğin birkaç sayfada anlatılan bir durum sinemanın görsel yapısı nedeniyle kısıtlı zaman diliminde gösterilebilir. Sinemanın kamera ölçek ve açılarına sahip olması onun konuya ya da oyuncuya istediği oranda yaklaşmasına olanak sağlar. Görsellikle bezenen sahneler metnin aslına ne kadar sadık kalırsa da izleyicide başka bir beklentiyi beraberinde getirir. İzleyici hazır tüketicidir ve anlam kendisine paketlenmiş olarak sunulur. Bir yazarın uzunca anlattığı öyküleme çekim ölçekleri ve planlarıyla parçalanarak seyirciye 'gösterilir' müzik kullanımı ve kurgusal unsurlar sinemada belirlenen noktaya vurguyu kolaylaştırır. Sinema filminde karakterlerin seslendirilmesi ayrı bir konudur. Karakterin tavrıyla ses renginin tutmadığı durumlar izleyicide kopukluk yaratır, aynı zamanda kahramanla özdeşleşen ses tonu başka karakterlerde de kullanıldığında soru işaretleri oluşur. Senaryodaki kişileştirme ile sesin uyumu bütünlük için önemlidir. Gerçeklik ve inandırıcılık unsurlarından sadece bir tanesi olan bu detay aslında sinemanın dış dünyayı yansıtırken ne kadar kırılğan noktalardan oluştuğunun da göstergesidir.

2. Sinema ve Fotoğraf

Sinema tarihsel gelişim sürecinde önemli bazı özelliklerini resim ve fotoğraf sanatından devralmıştır. Hareketli resimler ya da saniyede 24 kare fotoğraf olarak tanımlanan sinemanın bu bağlamda her iki disiplinden de yararlanmaması düşünülemez. Sanat disiplinleri günümüzde sözselleşen ile sözselleşmeyen şeklinde sınıflandırılmaktadır. Sinema ise yapısı gereği işit-görsel ve karma bir sanat dalıdır. Postmodern dönemde sinema ve fotoğrafın birbirlerini sıklıkla alıntılıdığı ve birbirlerinden beslendikleri görülür. Göstergelerarasılık bağlamında sinema ve fotoğraf arasındaki dönüştürüm (transforming) işlemleri işit-görsel olanla sözselleşmeyen (fotoğraf) arasındaki alışverişleri ifade eder; Aktulum'a göre "göstergelerarasılık iki farklı gösterge dizgesi arasındaki (örneğin yazının resimle, resmin müzikle) alışveriş işlemini, değişik gösterge dizgelerine ait yapıtlar arasındaki açık ya da kapalı ilişkileri belirtir" (Aktulum, 2011:17). Görsel sanatlar olarak değerlendirilen sinema ve fotoğraf gibi disiplinlerin malzeme (ışık, kompozisyon, çerçeveleme vb.) kullanımında da ortaklıklar söz konusudur. Ayrıca fotoğraf alanında başarılı olan sanatçıların sinemasal alanda (ya da tam tersi) varlıkları da bilinen bir gerçektir. Dünya ve Türk sinemasında özellikle fotoğraf kökenli, fotoğraf disiplininin gelmiş başarılı sinemacılar görmek mümkündür. Sinema ve fotoğraf aktarım ya da ifade aracı olarak günlük yaşamın içerisinde yoğun olarak bulunan disiplinlerdir. Farklı iki gösterge dizgesine sahip olan bu disiplinler arasındaki ilişkiler de günümüzde göstergelerarasılık başlığıyla incelenmektedir. Göstergelerarasılık bağlamında sözselleşmeyen sanat disiplini olan fotoğrafın görsel-işitsel olanla alışveriş işlemlerine sıklıkla rastlanır. Konusunu fotoğraftan alan ya da bir fotoğrafçının yaşam öyküsüne gönderen unsurlar filmsel üretimlerde göstergelerarası ilişkileri başlatmış olur. Sinemada yönetmenlerin fotoğrafı konu alarak yaptıkları görsel denklikler oluşturma isteği sinemasal araç gereçler ile yorumlanarak üretilir. Bu iki sanat disiplini birbirlerini besler ve birbirlerini alıntılarlar. Postmodern dönemde sanatçılar "kendi yapıtlarında ötekinin olanı bir dönüştürüm işlemiyle genişleterek, yoğunlaştırarak alıntılama işlemine sıklıkla başvururlardır. Sanatsal alanda, günümüzde olduğu kadar geçmişte de yapıtlararası, göstergelerarası alışverişler içerisinde alıntı olası dönüştürüm yöntemlerinden birisi olarak en fazla başvurulan yöntemler arasındadır" (Aktulum, 2011:43). Günümüzde özellikle televizyon sayesinde insan yaşamı, hızla akan görüntülerle çevrelenmiş ve bu görseller günlük yaşamımızın her alanında etkin olmuştur. Kanaat oluşturan bu anlam taşıyıcı görüntüler insanların davranış ve seçimlerini de değişime uğratar. Gerçeğin aynıymış gibi aktarımında önemli bir disiplin olana fotoğraf "bugün bir şeyi yaşamının, katılım görüntüsü vermenin en temel araçlarından biri haline gelmiştir" (Sontag, 1993:24). Günümüzde görsel çılgınlığın başında gelen sinema, kendinden önceki fotoğraf ve resim sanatlarında görülen perspektif, alan derinliği, renk, ışık vb. unsurlarda ortaklıklar kurar. "Fotoğrafın ve sinemanın sosyolojik perspektifine baktığımızda bunun geçen yüzyılın ortalarında modern resim alanında meydana gelen ruhsal ve teknik krizin doğal bir sonucu olduğu görülmektedir. Andre Malraux sinemayı plastik gerçekliğin ileri evrimi olarak tanımlamıştır" (Bazin, 2007:16). Konusunu fotoğraftan alan ya da fotografik bir unsurun sinemasal alana dahil olmasıyla göstergelerarasılık sürecini başlatan çalışmalardan birisi de Metin Erksan'ın 'Sevmek Zamanı' adlı filmidir. Film içerik olarak bir kadının suretine (fotoğrafına) aşık olan boyacının hikayesini alışılmadık biçimsel anlatımla mistik şekilde sunmaktadır. Burada sözselleşen ile (fotoğraf) görsel-işitsel olan (sinema) arasında göstergelerarası bir ilişki söz konusudur. Bir fotoğraf üzerinden yürüyen aşk hikayesinde anlatı duvardaki fotoğrafın etrafında gelişir. Burada fotoğrafsal veriler sinemasal alanda kullanılarak bir alışveriş işlemi başlatılmış olur. Sinema ile fotoğraf arasında ortak noktalar kadar farklılıklar da söz konusudur. "Fotoğraf zamanın bir kesitini donduran teknik bir işlemdir. Sinemada böyle bir paradoks görülmez. O, nesnenin zaman içindeki normal varlığını yansıtır. Objelerin uğradığı değişim sinema içinde de paralel bir şekilde görülür" (Bazin, 2007:100). Fotoğraf sadece bir durumu (bir kişi, eşya veya görünümü) devinimsiz bir anında, ya da devinim halinin anlık bir parçasını saptayan bir sanat olduğu halde; sinema devinimin tüm olarak fotoğrafını veren bir sanat dalı olarak ortaya çıkar (Onaran, 1985:81). Bu sanatlar var olanlara

koşut olan tamamen yeni bir söylem tarzı içerir. Hayatta olan duyulabilen ve görüntülenebilen her şey filme, diske ya da banda kaydedilebilir. O zaman sinema sanatı önceden var olan tayfa rahat bir biçimde uygun gelmekten çok, kendisinden daha eski sanatlar arasında köprü kurar" (Yılmaz, 2010:42). Dış dünyanın görüntüsünü kopyalayarak aktaran bu disiplinler gerçeğin sunumunda oldukça inandırıcı olmakla beraber günümüzde gerçekliğin sunumunda fotoğraf resimden aldığı mirası sinemaya devretmiş görünmektedir. Yanı sıra fotoğraflar anı durduran yapılarıyla sinemadaki hızlı akan görüntüler gibi kaybolup gitmezler. "Fotoğraflar bir bakış açısı değil, ancak gerçek birer zaman dilimi oldukları için hareketli görüntülerden daha fazla akılda kalırlar" (Sontag, 1993:32). Hareketin bir süreklilik içerisinde kaydedilmesi ise sinemaya bir avantaj sağlar. "Yalın gerçeğin aktarımı konusunda Barthes, fotoğrafın kimi zaman gerçeği yeterince yansıtamadığından, onun gerçek karşısında yetersiz kaldığından söz eder" (Aktulum, 2004:273). Sinema ilk yıllarından itibaren gerçekliği olduğu gibi yansıtmaya çalışan ve inandırıcılığı görsel işitsel yapısı nedeniyle güçlü olan bir araç olarak gelişimini devam ettirmektedir. "Başından itibaren sinema ve fotoğraf tarafsız olmuştur; araç, sanatlardan önce var olmuştur, ilk sinemacılar sinemada resim yaptılar, roman yazdılar, drama gerçekleştirdiler ve bu sanat dallarına ait öğelerin filmsel durum içinde işlemeleri ya da işlememeleri giderek açığa kavuştu" (Yılmaz, 2010:42). Resim, fotoğraf ve sinema, ışık, kompozisyon, çerçeve, derinlik, bakış açısı gibi ortak unsurları kullanan disiplinler olarak kıyaslandığında aslında en az müdahalenin sinema alanında gerçekleştiğine inanılır. Ancak "Sinemanın öykü anlatan düşsel ve kurgusal yapısı gerçeklik sorgulamalarında çoğunlukla şüphe yaratır. Resimle fotoğraf arasında da organik bir bağ bulunur. İki disiplin arasında yapıt ve sanatçı geçişleri sıklıkla görülür. Man Ray, resmini yapmak istemediğim şeyi fotoğraflar, fotoğraflayamadığım şeyin de resmini yaparım cümlesiyle iki disiplin yapısal benzerliği vurgular (Sontag, 1993:195). Barthes, fotoğrafın öteki sanat dallarına göre konumu üzerinde de görüşlerini bildirir. Ona göre, "fotoğraf öteki sanat dalları, özellikle resim sanatı karşısında ikinci sırada bir rol üstlenir. Fotoğrafı resim sanatının altında göre Barthes diğer sanat disiplinlerinden tiyatro karşısında da fotoğrafın cılız kaldığını söyler. O'na göre fotoğrafın altında başka bir anlam gizlidir, oysa sahne yalan söylemez, fotoğraf dil karşısında da ikinci plandadır, Barthes'a göre fotoğraf resim ve yazı karşısında aşağı konumdadır" (Aktulum, 2004:274-275). Günümüzde dış dünyanın kopyasını kaydeden ve neredeyse olduğu gibi aktaran en önemli sanat sinema gibi durmaktadır. Dış gerçeklik kaydedilirken saniyede 24 kare fotoğraf kaydedilmesi ilkesine dayanan sinema sanatının "bünyesini devinim oluşturmada ve bu devinim, adından başlayarak (sinema: motion pictures, kino, kinetik enerji sözcüklerini içerir), bütün varlığını kapsamaktadır. Sinema da hareket diyebileceğimiz bir anlayışın üç kaynaktan doğduğunu belirleyebiliriz; Filme alınan eşya ve kişilerin hareketi, alıcı aygıtın hareketi ve kurgudan doğan hareket" (Onaran, 1985:81). Resim sanatında kaçınılmaz olarak öznel yaklaşımların varlığı fotoğrafın yorumsuz sunumunu öne çıkarır, Barthes'a göre "fotoğrafta bir aracı olmamalıdır. Fotoğrafçının kendi bilincini fotoğrafa katması, yani çektiği fotoğrafta varlığını açıkça hissettirmesi bir fazlalık etkisi yaratır, yapısal bir yinelemeye yol açar. Bu nedenle Barthes, fotoğrafçının fotoğraftaki varlığını can sıkıcı bulur" (Aktulum, 2004:274). Kıyaslanırsa gerçekliğin en açık sunumunun bugüne kadar sinema ve özellikle belgesel sinema alanında yapıldığı söylenebilir. Bu aşamada gerçeğin ne olduğu sorusu önem taşır, "gerçek; nesnelere kendi varlıklarından çok, onların oluşturduğu algıların varlığı (Derman, 1991:34-35) ya da Aristoteles'in yaklaşımıyla, asıl gerçeğin, tek tek nesnelere dünyası olduğu" (Gökberk, 1999:70-72) şeklindedir. Bu bağlamda film kamerası dış dünyayı yorumsuz olarak yansıtmaya çalışarak gerçeği aktarır görünmekle beraber, kamerayı kullanan operatörün hangi açıdan baktığı ve ne tür bir kadraj yaptığı sorunsalı çıkar ortaya. "Gerçeğin sunumunda film ve fotoğraf birbirlerine yakındır, her ikisi de gerçek objelerin izidir, özel bir yüzeye ışık ve kimyasal reaksiyon sonucunda bırakılmış izler sinema ve sinemanın öncesindeki sanatlar -özellikle edebiyat, tiyatro, fotoğraf ve plastik sanatlar arasında güçlü bir bağ olmakla birlikte, sinema bu sanatların bir bileşimi (ing: composite) değildir ve estetik doyumun sağlanabilmesi için bu disiplinlerden farklı, kendine özgü metotları vardır. Stefan Sharff'ın sinestetik öğeler olarak tanımladığı öğeler, filmde sinemasal cümleler içinde düzenlenir.

Ancak, Metz'in de belirttiği gibi planların (İng: shot) kelimeler olmadıklarını hatırlamak gerekir" (Bayrak, 2008:5). Bir dönem sinemaya ait unsurlar fotoğraf olarak yazılı medyada Türk mediasında kullanılmıştır. Çekilen filmler fotoroman olarak gazetelerde öykülü olarak seri halde sunulmuş, film yönetmenleri foto-sine-roman yönetmeni gibi çalışmışlardır. "Her fotoğrafın bir öyküsü olduğu gibi, okuma yazma oranının düşük olduğu ülkemizde göze hitap edişiyile fotoğrafın inandırıcılığıyla toz pembe bir hayal dünyasının yüzeysel ve yapay serüvenlerini ucuz tarafından allayıp pullayarak kaynaştırılması ve kolay erişilir oluşuyla yaygınlık kazanan, popüler kültürün görmezden gelinemeyecek bir olgusu olarak günümüzde gittikçe kendini kabul ettiren fotoromanın öyküsü, İtalyan yapımı fotoromanların çevirisi niteliğindeki fotoroman dergisi Yelpaze ile başlar (Çapan, 1985:49). Bu açıdan Türk sinemasında filmsel süreç olarak çalışılmış olan eserlerin fotoroman mantığı ile gazetelerde yer alması ve sinema sanatçıların filmlerini fotoğraf disiplini ile yeniden üretmeleri göstergelerarasılığı başlatmış olur. Halit Refik'e gündelik gazete fotoromanı (film değil), ısmarlanınca 'Aşk-ı Memnu' yönetmeni kolları sıvayarak, Halide Edip'in 'Handan'ını fotoromana uyarlar. Sinemadan transfer ilk fotoroman bulvarda görünür; 'Metres'. Metres'in sinemalardan önce fotoroman olarak seyirci-okuyucu karşısına çıkmasıyla Fevzi Tuna, Kartal Tibet vb. gibi kimi yönetmenlerin başını çektiği 'filmin fotoromanı' olayı gündeme gelir. Güneş'in film fotoromanlarının ilki Bilge Olgaç'ın yönetmen olarak sinemaya döndüğü video film yapımı 'Kaşık Düşmanı' olur (Çapan, 1985:49). Bu tür çalışmaları Temel Gürsu'nun 'Kızgın Güneş', Kartal Tibet'in 'Şabaniye', Yavuz Turgul'un 'Fahriye Abla' ve Feyzi Tuna'nın 'Tutku' isimli filmlerinin fotoromanlaştırılmalarıyla örneklemek mümkündür.

Fahriye Abla, Yavuz Turgul, Foto (Sine) – Roman, (şiir:1935, film:1984)

Gerek fotoğraf gerekse de sinema gerçeği somut şekilde en iyi aktaran iki farklı disiplin olarak yoğun etkileşim içerisindedir. Sinema sanatı başlangıcında özellikle resim ve fotoğraftan çok yararlanılmış, ancak gelişen teknoloji sinema sanatına çok farklı bir dil kazandırmıştır. Özellikle kurgu tekniklerinin daha etkili kullanılmaya başlaması, çok sayıda kamera ile çalışabilme ve dolayısıyla aynı objeyi farklı açılardan gösterebilme avantajı, çekim aşamasında kaydırma tekniklerinin yerini alması, sinemayı arka arkaya dizilmiş resimler olmaktan çıkarır" (Güzelsoy, 2003:19). İlk yıllarında sinema kamerası hareketsiz, sabit konumuyla bir fotoğraf makinesi gibi kullanılmış, gelişen düşsel anlatım ve kurgu teknikleriyle izleyiciye hareketli fotoğraflar sunan yapıda olmuştur. Negatif üzerine basılı donuk fotoğraf kareleri sinemaya saniyede 24 kare fotoğraf betimlemesini getirmiştir. "Fotoğ-

raf, bir varlığın var oluşunun doğruluğunu kanıtlar" (Barthes, 2000: 129) yaklaşımı Barthes'ın aktarım aracı olarak fotoğrafın önemine yaptığı vurguyu gösterir. Devinimli görüntülerden oluşan sinemanın ise kurgusal olanaklara sahip olmasından hareketle Armes; "Hitchcock'un ticari sinemada dramı betimlerken kullandığı 'sıkıcı parçaları kesip çıkarılmış yaşam' betimlemesinin altını çizer. Sinemanın gücü, "McLuhan'ın, sahip olduğu sunum şartları ve teknolojisi itibariyle, dış gerçeğin algılanmasında, zaten izleyiciye kendi tasarım gücünü kullanma fırsatı bırakmayacak kadar bilgi iletir" (Güngör, :25) şeklinde özetlenebilir. "Göstergelerarasılık, bir sanat biçiminin (sözselsel bir sanat, örneğin bir roman) başka bir sanat biçimindeki (sözselsel olmayan, örneğin müzik, resim) varlığı yanında türleri, farklı biçimlerarası alışverişleri göstermek için kullanılır" (Aktulum, 2011:19). Tarihsel süreçte birbirinden beslenen bu iki sanat disiplini arasında, fotoğraf sinemanın temeli olarak kabul edilir. Fotoğraf da sinema gibi ışığa bağlı görsel bir sanattır. "Görüntü sanatlarına hayatiyet veren ışıktır. Ancak tiyatrodaki olduğu gibi fotoğraf sanatında da ışığın kullanımı sinemadakinden çok farklıdır. Bu farklılık sinemada hareket eden cisimlerin bu durumlarında ancak hareket eden ışıklarla gereğince aydınlatılarak istenen görüntünün elde edilebileceği gerçeği ile ifade edilebilir" (Onaran, 1985:81). Sinema fotoğraf arasındaki dönüştürüm işlemleri ve bu iki dilin birbirine yaklaşmasına en iyi örnek İsimless Film Kareleri fotoğraf serisine yoğunlaşan Cindy Sherman'ın yapıtlarıdır. Sinema Kuramının üzerinde durduğu bakma ve bakılma sorunsalının fotoğraflarda majör konumda önem taşıması, yine feminist film kuramının yoğunlaştığı -fettan/baştan çıkarıcı kadın (Fra: femme fatale) ikonunu performans unsuru olarak kullanması, alıntılı olduğu bu sinemasal ikon ile aynı zamanda -fettan/baştan çıkarıcı kadın ikonunun ait olduğu bir sinema türü (İng: genre) kara film'i (Fra: film noir) de alıntılanması, dolayısıyla, bir fotoğraf karesinde de bir tür oluşturulabileceğini ve çağrışımlar izleklerini kullanarak fotoğraf karesinin ne kadar sinemaya yaklaşabileceğini göstermesi bakımından önemlidir" (Bayrak, 2008:232). "Bilindiği gibi, kuramsal açıdan sinemanın en küçük birimi olan çekimi görüntü(ler), oluşturur ve görüntü bir başına, yalnızca fotoğraf olmaktan öteye pek bir anlam taşımaz. Sinema sanatı, zaman içinde çeşitli öğelerin yan yana getirilmesiyle akıp giden bir değişimin görüntüsünün, ya da görüntülerinin oluşturduğu çekimlerin ard arda eklenerek hareket kazandırılması ve kurgulanması sonucunda meydana gelir" (Çapan, 1985:49). Sinemasal alanda fotoğraf eğitimi almış görüntü yönetmenlerinin de sinemasal dilin kurulmasına önemli katkıları yadsınamaz. Görüntü yönetmeni endüstrileşen sinemada kamera, çerçeve, kompozisyon ve sinemasal dilin oluşumunda sette yönetmeden sonra gelen en önemli unsurdur. Sinemada filmlerin henüz banyo edildiği dönemlerde öncelik ve görsel estetik tamamıyla kameramanın bakış açısına bağlıdır. Kamera açısı ve ölçeklerini yönetmenin kontrol edemediği yıllarda kameramanın fotoğraf karesi gibi kompozisyonlar yaratması, ışık filtresi, objektif seçimi ve alan derinliği gibi tekniklerle görsel dilin oluşumunu sağlaması beklenirdi. Sinemanın endüstrileşme sürecinde kameramanın üzerine yüklenen görsel sorumluluk zamanla görüntü yönetmeni ile hafifletilerek, estetik kaygıları olan çalışmalarda özellikle fotoğrafik estetiğe sahip görüntü yönetmenleri tercih edilir. Bu şekilde sinemasal dilin oluşumunda görselliğin kurulması özellikle fotoğraf bilgisi olan görüntü yönetmenlerine bırakılmıştır. Filmde dramatik etkinin oluşturulması için dekor, kostüm, makyaj ve atmosferin yaratılmasına kadar sorumlu olan görüntü yönetmeni objektif seçimi, kamera hareket ve ölçekleri gibi konularda da söz sahibidir, dolayısıyla, fotoğraf estetiği ve bilgisine sahip, fotoğraf eğitimi almış olan görüntü yönetmeni istenen atmosferin yaratılması ve aktarılmasında sanayileşmiş sinemanın vazgeçilmez yapı taşıdır. Fotoğrafın sinemasal dil ve görsel estetiğin oluşumunda olumlu katkıları olduğu açıktır. Ünlü görüntü yönetmenlerinden Greg Toland, 'Çiftlik Koruma Projesi' filminde alan derinliğini kullanmıştır ve filmin karelerini oluştururken, büyük bunalım zamanında çiftlik yaşamının ve tarımla uğraşan insanların fotoğraf dokümanlerini tutan fotoğraflarından faydalandığı düşünülmüştür. Böylelikle ünlü görüntü yönetmeni bir kez daha mevcut bir probleme, çok yakın bir disiplinden, fotoğraf disipliniinden faydalanarak çözüm bulmuştur (Uysal, 2007:85). Dünya Sinemasında yönetmenlik öncesi fotoğraf tecrübesi olan sinemacıların görüntü üzerindeki etkisi hemen fark edilir, önceki dönemlerinde fotoğrafçı olarak çalışan S. Kubrick ve A. Hitchcock bu konuda en güçlü örneklerdir. Ayrıca

konusunu fotoğraftan alan ya da fotoğrafsal izlenimler veren birçok film çalışması vardır. Her fotoğrafın kendine ait bir öyküsü vardır örneğin 'Blow Up' filmi Antonioni'nin 'Cortazar'a ait bir kısa öyküsünde betimlediği fotoğraf karesinden yola çıkarak yaptığı filmidir. Türk sinemasında da fotoğraf eğitimi almış sinemamızda yönetmenlik yapan fotoğraf kökenli sanatçılara rastlanır. Fotoğraf-Sinema örneklemesinde fotoğraftan sinemaya geçen yönetmenler olarak Şahin Kaygun, Nuri Bilge Ceylan ve Sinan Çetin sayılabilirler. Ayrıca Ara Güler, Coşkun Aral, Samih Rifat ve Ersin Alok'un belgesel film çalışmaları yaptıkları bilinir. Yine bir fotoğraf sanatçısı olan Canan Gerede bir savaş fotoğrafçısının öyküsünü anlattığı 'Robert's Movie' adlı filmde iyi bir örnektir. Sinema ve fotoğraf arasındaki göstergelerarasılık ilişkisine fotoğraf kökenli yönetmen olan Nuri Bilge Ceylan iyi bir örnektir. Uzun yıllar fotoğrafçı olarak çalışan Ceylan'ın yönetmenlik yaptığı filmlerde de sinemasal dili fotoğraf unsurlarıyla nasıl zenginleştirdiği açıktır. Fotoğraf gibi film kareleri yaratan Ceylan sinemanın kendi araç gereçleriyle fotografik estetiği sinemasal dille buluşturmuştur. Neredeyse bütün filmlerinde bu fotografik görseelliği sunan yönetmenin "Kasaba" filmi, bunun sinema filminden çok bir fotoğrafçının-sinema adına deneysel olmayan-bir denemesi olarak hatta belki de sinemanın olanaklarını kullanarak fotoğraf adına gerçekleştirilmiş bir deneysel çalışma, bir tür konulu saydam gösterisi (Saatçi-oğlu, 2002: 29-30) izlenimi yarattığı belirtilir. Gerçekten de Nuri Bilge'nin filmsel dili gereksiz kamera hareketlerinden kaçınan sadelikle ve fotografik estetikle bezelidir. İyi bir fotoğraf birikimine sahip olan Ceylan yalın anlatımdan yana olan tavrını çoğunlukla doğal ışık kullanarak gösterir. Görüntü dilini oluştururken kamerasını da bir fotoğraf makinesi gibi sabit ve hareketsiz olarak kullanmayı tercih eder. Uzun çekimler kullanarak donuk fotoğraf kareleri izlenimi veren mizansenlerinde sahne düzenlemesi oyuncu aksiyonu ile tamamlanır. Koza Nuri Bilge Ceylan'ın, güzel fotoğraflarla incelikli durum ve öyküler yaratan yönetmene dönüşmesinden öncesini, sadece güzel fotoğraflar yaratan bir yönetmen olduğu dönemi ifade eder. Ama bunun yanında gene de Ceylan sinemasının kimi ipuçlarını verir bize. Durum ve mizansen arasındaki sorun o günden çözülmüştür örneğin aynı çerçeve içindeki ikiliden birinin sırtı diğerine dönüktür. Ses kanalı kullanımı yetkindir. Anlamı görüntülerle oluşturmak konusunda isteklidir. Kamera, gerekmedikçe bir fotoğraf makinesi gibi hareketsizdir ve aksiyon genellikle yan unsurlarla sağlanır. Işıktan oyunculuğa kadar filmin dilini oluşturan bütün değerler doğala yakındır ve gerçeğin fotografik sunumu gibidir. Onun fotoğrafla olan ilişkisi Uzak filmde bir fotoğrafçı karakteri yaratmasına da neden olmuştur. Nuri Bilge Ceylan'ın sinemasının dili, gayet kıvamlı bir nitelik taşır. Sinemanın dili görseldir ve bir sinema filmde olması gereken, görseelliğe ağırlık verilmesidir. Söz, görüntünün arkasında yer alır. Nuri Bilge Ceylan'ın sinemadaki büyük başarısı, filmlerinin hemen her karesinin belli bir estetik kaliteyi yansıtmışından kaynaklanıyor. Her sahne fotoğraf gibidir. (Menteş, 2003). İyi bildiği bu meslek grubundaki karakter ve çevresi sayesinde mizansenlerini daha inandırıcı kurabilmiştir. Yaptığı görsel düzenlemelerle karakterin ve iç/dış mekanların atmosferinin kurulumunda gerçekçilik olgusunu ön plana çıkarır. Fotoğraf alışkanlığı sayesinde alan derinliğini çok iyi kullanabilen Ceylan, çerçeve düzenlemesi ve oyuncu aksiyonu ile filmin tamamında bir eşzaman, ritim duygusu uyandırır. Son derece yalın kurulan görsel dil çerçeve içindeki bütün unsurlar ile uyumludur ve kadrajlarda fotoğraf tadı vardır. Teknik olarak sinemanın bölünmez en küçük birimi çerçevedir. Sinema perdesine aktarılan görüntüye, çerçeveleme biçimleriyle anlam yüklenir. "Sinemada; "çerçeveleme" çerçevenin belirlenmesi ve planı, sinemaya özgü temel etkinlik olarak kabul edilmektedir" (Özön, 1984:24). Bu tanımdan yola çıkarak Nuri Bilge'nin çerçeveleri birer fotoğraf karesi gibi her zaman hesaplanmıştır ve dengeli bir bütünlük oluşturur. Saniyede 24 kare fotoğraftan oluşan sinema filmde neredeyse her kare önceden planlanarak derinlik içeren ve yoğunluğu olan kadrajlar anlamı ön plana çıkarır. Etkiyi arttıran unsurlar olarak derinlik ve perspektif anlayışı estetik bir fotoğraf karesi gibidir. Altın kesit yaklaşımıyla görüntüdeki görsel öğelerin ağırlığı ve vurgulanmak istenen unsurlar Ceylan'ın filmde çerçevenin içine ustaca yerleştirilmiştir. Fotoğraf geçmişi onun sinemasını biçimleyerek şiirsel bir gerçeklik oluşturur. Yönetmenin kurduğu ve kendi dinginliği içinde akıp giden görüntülerin ritmi izleyicide gerçeklik duygusunun oluşmasını destekler. Üç Maymun filminin normalden koyu gri renk ve tonla-

maları görsel gerilimin oluşmasını sağlar. Filmlerin çoğunda görülen fotoğrafsal dinginlik ve sakin anlatım izleyiciye başarılı kompozisyonlarla pastoral şölen sunmaktadır. Bu ancak bütünlük ve uyum sağlayan tasarım öğelerinin birlikteliği ile sağlanabilecek bir durumdur. Uzun çekim planları, insan gözünü yormayan çekim ölçekleri ve abartılmamış ışık anlayışı ile filmlerinin temposu zaman ve yaşamın temposu kadar gerçekçidir. Modern filmler algılananı anlatarak, kameranın kaydettiklerini ekrana yansıtarak, günlük deneyimin yaşam dünyalarından çıkan imgesel anlatıları işler. Günlük sıradan şeylerin görüntüleri aracılığıyla giz perdesini aralamayı amaçlar ve Joyce'dan itibaren görülen modern romanın yaptığı gibi, kendine özgü kavrayışların doğduğu ve geliştiği ana matrisini, büyük olaylardan ya da melodramatik gösterilerden değil, günlük deneyim örgülerinden geliştirirler" (Orr, 1997:22-23). Bu bağlamda Nuri Bilge sineması da dış dünyayı günlük yaşam içerisinde olan olay ve olguları dengeli görsel kompozisyonlarla anlatır.

3. Sinema Tiyatro İlişkisi

Hemen her olay ve olgunun metinlerarasılık içerdiği günümüzde sanatsal alanda da metinlerarasılık kavramının izleri sıklıkla görülür. En geniş anlamıyla bir yapıtın eşsüremlî/artsüremlî olarak başka yapıtlardan etkilenmesi metinlerarasılık olarak değerlendirilir ve farklı sanatsal disiplinler arasındaki alışverişler metinlerarasılığın özel bir biçimi olan göstergelerarasılık kavramı ile ifade edilir. Sanatları kendinde birleştirebilen yapıya sahip olan sinema akla gelince de diğer disiplinler ile yoğun ilişkiler söz konusudur. Sinema karma yapısı nedeniyle farklı gösterge dizgelerinden (resim, fotoğraf, edebiyat, tiyatro vb.) etkileşime oldukça açıktır. Yapısı gereği görsel bir dile sahip oluşu, anlatımcı, aktarmacı ve yansıtmacı özellikleri, sinemayı edebiyat ve tiyatronun mirasçısı konumuna getirir. Sinema diğer sanatları kendi bünyesinde toplama alışkanlığını tiyatro ile olan ilişkilerinde de sıklıkla gösterir. "Kuşkusuz sanatın evrimsel dairesi içinde sinema, alıntılar ve taklitler gibi yöntemlerin kullanılmasıyla erken dönem tiyatro sahnesinde rastlanılamayan bir yapıya sahip olarak diğer sanat dallarına göre farklılıklar göstermiştir (Bazin, 2007:16). Sinema ışık, kompozisyon, sahneleme, oyunculuk ve metinsel benzerlikler nedeniyle de tiyatro ile benzer malzemeleri kullanır. William Shakespeare'in eserleri her iki disiplin arasındaki ilişkilere en iyi örnektir. Onun 'Hamlet', 'Kral Lear', 'Romeo ile Jüliet' gibi birçok oyunu tiyatrodan sinemaya uyarlanmıştır. Shakespeare yalnızca sinema değil başka disiplinleri de etkilemiş bir sanatçıdır. "Romancılar, şairler, tiyatro yazarları, besteciler, film yönetmenleri, televizyon programcıları onun bir sözünden esinlenerek bir yapıt yaratırlar. Onun sözleri, işlediği konular ve oyunları üzerine binlerce kitap yazılmıştır ve yazılmaktadır. Shakespeare yeni sanat ürünlerinin kaynağı ve bu arada, pek çok anlamda, binlerce kişinin geçim kaynağıdır" (Bozkurt, 1990:2). Sinemasal alfana uyarlandığında bir teatral metin aynı zamanda yarattığı atmosfer ile de izleyiciler üzerinde etkilidir. "İzleyiciler örneğin Shakespeare'in yaşadığı dönemin atmosferini içlerinde hissederler. Film, seyircileri olayın yaşandığı yerin içine çeker. Ancak bunun bir film olduğu da asla unutturulmaz. Biz artık bir oyunda değil, Elizabeth döneminin tiyatrosunun yaşandığı tarihsel bir film içindeyizdir (Bazin, 2007:92). Yanı sıra resim ve fotoğrafla olduğu kadar, sahne dramasına çok yakın özellikler içermesi nedeniyle tiyatro ile de sıkı bir köken bağı bulunan sinemanın evriminde karşılıklı etkileşim günümüze dek sürmüştür" (Çakır, 2003:111). "Sahne dramasıyla filme alınan drama arasındaki benzerlikler ve ayrımlar da sinema ve tiyatro arasındaki etkileşimle sonuçlanır. Sinemanın sahne gerçekliğinin tiyatroyla kıyaslanması zaman içinde iki sanat dalının temsilcileri içinde bir meydan okumaya yol açmış olmakla beraber" (Monaco, 2010:50) her iki sanat disiplini de hikaye aktaran, kurgusal özellikleri bulunan ve canlandırmacı nitelikler içeren ortak yapıtlara sahiptir. Dramatik etkinin oluşmasında önemli olan bir öğe de metindir. "Sinema, tiyatronun yaptığı gibi izleyicilere bir topluluk duygusu veremediği için metnin gücü ve onun anlamı daha fazla önem kazanır. Tiyatrodaki oyun sinemada sahne mimarisi ile sembolize edilmektedir. Ancak bunun sinema psikolojisini azaltmak gibi bir etkisi vardır" (Bazin, 2007:110). Tiyatronun sinema üzerindeki etkisi bir tiyatro oyunu filme alındıktan sonra bile kendini belli etmesi sonucunu doğurur. Yapıtın sinemaya uyarlanmış dahi olsa teatral izler taşıması kaçınılmazdır. "Tiyatro ile sinema arasında geçmişten elde

edilen veriler ışığında bir bağ oluşturularak 'filmleştirilmiş tiyatro' olgusuna erişilmiştir. Doğrudan doğruya tiyatrodan alınmamış filmlerde de tiyatronun onun üzerindeki etkisi çoğu zaman açıkça görülmektedir. (Bazin, 2007:87). İlk yıllardan bu yana tiyatro, sinema için hazır öykü ve oyuncu kaynağı sunması, tiyatro oyunlarının çeşitli nedenlerle sinemaya yakın olması aralarındaki etkileşimi destekler niteliktedir. "İtalyan sinema adamı Luigi Chiarini sinema ve tiyatro arasındaki ilişkiler ve ayrımlar başlıklı incelemesinde bu konuyu sistematik olarak iki disiplinin yakınlıklarını A. Bir olay ve kişilikleri içeren bir metnin varlığı, B. Sahneye koyma (dekor, aksesuar, giysiler, makyaj, ışıklandırma, sesin kullanılışı), C. Oyuncuların ve metnin icrası için gerekli öteki gereksinimlerin kullanılması şeklinde sınıflandırmıştır (Onaran, 1985:80). Her iki sanat dalında da anlatılan öykünün araçları oyunculardır. "Gerçekte yapılan iş sinemanın gücünün tiyatro üzerine enjekte edilmesidir. Sahnedeki ve ekrandaki hareket süresi aynı değildir. Sözcüğün dramatik önceliği kameranın kurguya eklediği dramtizasyon nedeniyle merkeze kaymıştır. Son olarak ve hepsinden önemlisi dekorun oluşturulmasındaki abartıdır" (Bazin, 2007:91). Tiyatronun eski bir disiplin olması nedeniyle onun tecrübesinden yararlanan sinema yalnızca oyuncu değil yönetmen olarak da tiyatro kökenlilere gereksinim duyar. Türk sinemasında bu yönetmenler arasında Vedat Örfi Bengü, Kani Kıpçak, Avni Dilligil, Agah Ün, Muharrem Gürses, Orhan Elmas, Nejat Saydam, Kartal Tibet, Başar Sabuncu ve Haldun Dormen'i saymak mümkündür. Dünya sinema tarihinde de sinemayı gerçekçi bir anlatım aracı olarak gören ve başlangıçta yarı belgesel sayılabilecek filmler yapan Lumiere kardeşlerin dışında yedinci sanatın hikaye anlatan düşsel yanının olduğunu keşfeden kişi yine tiyatro kökenli olduğu bilinen ve sihribazlıkla uğraşan, dekor, kostüm, makyaj gibi unsurları sinemada kullanan Melies'tir. Bir filmin başarılı olmasında oyuncunun rolü, istenilen duygunun seyirciye geçmesi açısından önemlidir. Sinemanın ilk yıllarında Hollywood yapımcıları oluşturdukları yıldız oyuncu sisteminde oyuncuya göre film çalışmaları üretmişlerdir. Buster Keaton, Charlie Chaplin kendilerine göre yazılan filmlerde başarı sağlamışlardır. Sinema ile tiyatro arasında da oyunculuk açısından pratik farklılıklar söz konusudur. "Bir sinema oyuncusu çoğunlukla yüzünü kullanırken, tiyatro oyuncusunun sesiyle oynar" (Yılmaz, 2010:50). İnsanların gündelik sorunlarından kurtulmak için bir kaçış alanı olarak gördükleri sinema, tiyatro vb. sanatların temelinde çoğunlukla geleneksel anlatımcı klasik dramatik yapıda Aristotelesçi yaklaşım bulunur. Bu bağlamda düz bir eğri şeklinde ilerleyen hikayenin kurgusal yapısı neden-sonuç ilişkisiyle izleyicinin özdeşleşerek rahatlamasına neden olur. "Yüzyıllardır tiyatrodaki kullanılan bu klasik anlayış sinemaya devredilmiş ve farklı göstergeler dizgesine sahip bu iki alan içerik anlamında alışveriş işlemlerine uygundur. Sinema tiyatronun yaptığı gibi izleyicilere bir topluluk duygusu veremediği için metnin gücü ve onun anlamı daha fazla önem kazanmaktadır. Tiyatrodaki oyun sinemada sahne mimarisi ile sembolize edilmektedir. Ancak bunun sinema psikolojisini azaltmak gibi bir etkisi vardır" (Bazin, 2007:110). Bu sanat disiplinlerinin benzer yapı ve ortak malzeme kullanımları senaryo ile oyuncu/yönetmen zemininin oluşmasına neden olur. "Tiyatro için olduğu kadar sinema içinde bir ön çalışmanın varlığının ortaklaşa durumuna karşın; bu iki sanatın isterlerine uygun olarak düzenlendiğine göre, bir tiyatro metninin sahneye konulmasıyla nasıl tiyatro bir edebiyat türü olmaktan kurtulup, sahneye koyucu tarafından oyuncular aracılığıyla ve öteki ikincil öğelerle bambaşka ve canlı bir sanata dönüşüyorsa; sinema da değişik bir mise-en-scene anlayışıyla yönetmenin çabaları ve sinemaya özgü bir oyunculuk ortaya konarak, sinema kadar canlı olmasa da çeşitli planlardaki çekimlerle ayrı bir etkinlik sağlayan değişik bir sanat olmaktadır" (Onaran, 1985:79). Ayrıca farklı gösterge dizgelerine sahip olan bu iki sanat arasındaki alışverişler sorunlu olduğu düşünülen bir alan oluştururlar. Önceki eseri görmüş olan izleyici alıntılan yapıtta da benzer havayı bekler. "Film yapımcısının yapmak istediği ilk şey, ürünün tiyatro kaynaklı olduğunu saklamaya çalışmaktır. Bu havayı sinema ürününün içinde eritebilmeyi amaçlar. Buna karşın, bu konuda tam bir başarı sağlanması çok zor olduğu için tiyatroya özgü karakter film içinde sırtması kaçınılmazdır" (Bazin, 2007:90). Sinemanın evrensellikten kaynaklanan gücü geniş kitleleri ortak bir dille yakalamasını sağlar. "Sinemanın tiyatrodan daha çok tiyatroluk olan şu yanı var ki bütün dünyaya seslenir o...seyirci halktır, bütün halklardır. Bütün bir kentin otuz bin kişilik sıralara yerleşip

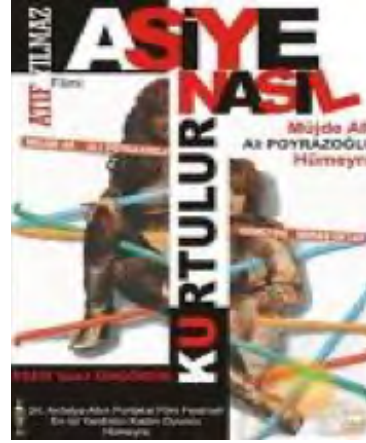

drama seyrettiği eski Yunan tiyatrosundan beri ölmüş gibi olan o topluluk sanatına yeniden kavuşuyor sinema bizi (Saraç, 1968:303). Bazin sinema ve tiyatronun ilişkisini yapay, yaratıcılıktan uzak olarak niteler, özellikle tiyatro kökenli sanat filmi anlayışının sinemada geçerli bir yöntem olamayacağını belirtir" (Bazin, 1996). Chiarini sinemanın tiyatrodan ayrımlarını da üç başlık altında vermektedir. "A- Tiyatroda oyuncunun fizik varlığı ve halkla doğrudan ilişkisi, B. Sahnenin sınırlılığı ve tutuculuğu, C. Sinema tekniğinin gerek anlatım özelliği bakımından gerek yapımın sağlanması bakımından sunduğu olanaklar" (Onaran, 1985:81). Bu bağlamda tiyatronun sinemadan en önemli ayrım ve üstünlüğünün sahnedeki canlı oyuncuların, canlı bir seyirci kitleyi karşısında oynamalarının seyirci ile oyuncu arasında adeta manevi bir kan dolaşımının sağlandığını, sinemada ise oyuncunun canlı varlığının değil sadece görüntüsünün olmasıdır. "Tiyatro, oyuncu ile izleyici varlığının karşılıklı haberdar olunması üzerine temellendirilmiştir. Karşılıklı katılım gerektirir. Sinema içinse bunun tersi doğrudur. İzleyici karanlık bir yerde yarı açık gözlerle bizim varlığımızdan habersiz olarak olayları izlemektedir (Bazin, 2007:103). Sinemanın en önemli unsuru teknik araç gereç kullanımı, uzak-yakın plan çekimler, kamera hareket ve ölçekleridir. "Sinemanın tiyatroya karşı en önemli avantajı yeniden ve tekrar çekimler sayesinde oyuncunun istenen performansının yakalanabilmesi, bu sayede dramatik çatının etkileyici biçimde kurulabilmesidir. Bu anlamda tiyatro doğaçlama imkanı sunmasıyla beraber canlı performanstır ve her sahnelemede oyuncunun yorumu değişebilmektedir. Eğer sinemanın aralıklı (değişik zamanlarda) çekilmesi nedeniyle, tiyatrodan bilinmeyen-yapılamayan birçok efekti başarabildiği doğruysa, filmde oynayan insanların da izleyicilerle ilişki içinde olmadıkları doğrudur" (Yılmaz, 2010:53). Sinemanın ilk zamanlarında kamera bir fotoğraf makinesi gibi kullanılmış hareket yeteneği sonraları keşfedilmiştir. Devrim alışkanlığı ve sinemasal teknikler tiyatro oyunlarının adaptasyonunda da oyuncuya özgür alanlar yaratır. "Sinema bir devrim halindeki kişilerin reproduksiyon aracı olduğu sürece, bir fotoğraftan ya da reproduksiyon fotoğraftan öteye geçen bir sanat değildi. Genellikle gerçek ya da sanal bir sahne olan sınırlı bir mekanda oyuncular devinir, bir piyes ya da fars temsil ederler, sinema aygıtı da bunları saptamakla yetinirdi. Sinema bir tiyatro oyununun fotoğrafını alacak yere, onların ard arda sıralanışını saptamayı, makinesini yaklaştırmayı ya da onu geri çekmeyi düşündüğü günle başlar ve özellikle bir tiyatro sahnesinin yerine bir alanı koyduğu anla başlar; bu alan perdeyle sınırlanacak olan mekandır; bu mekana oyuncu girip çıkar, sahneye koyucu da bu mekânın tutsağı olmaz, seçme özgürlüğünü elinde bulundurur. (Saraç, 1968:360). Yanı sıra izleyicinin tiyatro da genel bir gözle oyunu ve detayları kaçırmama endişesi sinemada ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Farklı çekim ölçekleri sayesinde sinemada vurgulanmak istenen detaylar izleyiciyi bu endişeden uzaklaştırmaktadır. Sinema ile tiyatro arasında seyirci üzerinde yaratılan etki konusu da farklıdır. "Tiyatrodan sinemaya geçiş, fiziksel gerçeklikten soyutlamaya geçiştir. Bir film seyircisi kendini film kahramanının psikolojik oluşumu ile özdeşleştirmek eğilimindedir. Sinema izleyiciyi sakinleştirir, tiyatro ise bunun tersine heyecanlandırır. Sinemada yaratım kitle psikolojisine uygun olarak gelişim göstermektedir (Bazin, 2007:102). Sinemanın bu özellikleri ve rekabet ortamını günümüzde tiyatro için eksiklik olarak görmek mümkündür. "Sahne dramasıyla filme alınan drama arasındaki en göze çarpan ayrım, düzyazı anlatıyla film anlatısı arasındaki ayrım gibi, bakış açılarıdır. Bir oyunu istediğimiz kadarıyla izleriz, bir filmi ise yönetmenin bizden görmemizi istediği kadar izleriz. Hatta filmde daha da fazlasını görme potansiyelimiz vardır" (Yılmaz, 2010:50). Günümüz teknolojileri sadece sinema değil ona yakın olan televizyon anlatımında da tiyatroya negatiflik sağlar. "Canlı televizyon yayınında küçük ekrandaki oyuncu gerçekte uzayda ve zamanda varlığını devam ettirmektedir. İzleyici kendisi görülmeden oyuncuyu seyrederek ve burada geriye dönüşü olmayan bir akış vardır. Televizyona uyarlanmış tiyatrodan hem tiyatro hem de sinemadan öğeler vardır. Tiyatrodan öğeler vardır; oyuncu izleyiciye görünmektedir, sinemadan öğeler vardır; izleyici oyuncu tarafından görünmemektedir (Bazin, 2007:101). Sinemanın kendi dilini geliştirmesi neredeyse Potemkin Zırhlısı'na kadar dayanır. Bu zamana kadar sahneleme ve anlatım açısından teatral unsurların ağır bastığı sinema sanatı paralel

kurguyu ile beraber gerilim ögesinin kuruluşu ve bütünlüğün sağlanmasında en önemli unsur haline gelmiştir. "Sinemanın tiyatro ile olan ilişkilerinde Pagnol ve Pirandello gibi tiyatro adamlarının belirttiği, sinemanın tiyatronun bir konservesi olduğu ve belli bir dönemdeki oyuncuların oyunları ile dekor anlayışının filme çekilerek saklanması ve gelecek kuşaklara gösterilmesi için sinemanın bir işlev üstlenmesi gibi sinemaya karşı şoven yaklaşımlar olmakla beraber sinemanın kendine özgü çekim ve kurgu olanaklarıyla apayrı bir sanat niteliği göstererek gelişen tekniğe bağlı olarak hızla gelişmesi, tiyatro ile arasındaki ayrımların yıldan yıla daha belirgin hale getirmektedir" (Onaran, 1985:81). Dünya Sinema tarihinde bu iki sanat arasında oldukça başarılı alışveriş işlemlerine rastlanır. "Laurence Oliver, Orson Welles, Wyler ile beraber 'Macbeth', 'Hamlet', 'The Little Foxes' gibi çalışmalar çok başarılı film örnekleridir. Bunlar bir uyarlama olmanın ötesinde bir oyunun sinema aracılığıyla sahnelenmesidir" (Bazin, 2007:97). Türk sineması da ilk yıllarından itibaren tiyatro ile etkileşim içindedir. Türk sinema tarihinden söz edilirken ilk yıllarda yaşanan oyuncu ve öykü sıkıntılarından dolayı sinemamızın tiyatroyu kendine kaynak yaptığı bilinir. Özellikle Muhsin Ertuğrul'un damgasını vurduğu bu dönem sinemacılar tarafından olumlu değerlendirilmez ve sinemamızın uzun yıllar tiyatro geleneğinden kurtulamadığına dikkat çekilir. Yanı sıra tiyatro kökenli olarak Ertuğrul sinema ve özellikle tiyatrodaki edebiyattan beslenen uyarlama hastalığını başlatmıştır. Türk sinemasında uyarlama ve tiyatro oyunlarını sinemalaştırma yöntemi Ertuğrul'un kazandırdığı bir alışkanlıktır. Yaptığı 'Himmet Ağa'nın İzdivacı filmi bir Moliere uyarlamasıdır, 'Pençe' ağırlıkla Fransız toplumsal-ruhbilimsel tiyatrosundan izler taşır; 'Bican Efendi' de bir sahne oyununun uyarlamasıdır (Scognamillo, 2003:39). Ertuğrul ilk olarak sezon içinde oynanan tiyatro oyunlarını yaz döneminde tiyatro sezonu bittikten sonra kamera önünde yine tiyatrocularla tekrarlar ya da yurt dışında etkilendiği tiyatro oyunlarını filme çeker, çalışmalarında Batı etkisi açıktır. Türk sinemasının henüz emekleme döneminde olduğu yıllarda Ertuğrul Almanya'da bulunduğu dönemde etkilendiği Alexander Dumas ve Karl May eserlerini sinemaya uyarlamış, 1923 yılında bir tiyatro oyunu uyarlaması olan 'Kızkulesi'nde Bir Facia'; Paul Autier'in Paris'in Grand Guignol tiyatrosu için yazdığı 'Gardiens de Phare'den (Fener Bekçileri) uyarlanmıştı (Scognamillo, 2003:40). Yanı sıra tiyatrodaki yabancı eserleri uyarlayan Ertuğrul'un yurt dışı deneyimleri (ışıkçı, dekorcu, yönetmen olarak) oldukça fazladır. Muhsin Ertuğrul'u etkileyip şekillendiren başlıca üç etken Fransız tiyatrosu, Alman tiyatrosu ve tecimsel sineması ile Rus devrim sinemasıdır (Scognamillo, 2003:41). İlk yıllarında doğal olarak kendi anlatım dilini oluşturamamış olan Türk sineması farklı unsurlar sayesinde teatral anlatıma mahkûm olmuştur. Erken dönemde üretilen filmlerde özellikle kameranın sabit şekilde neredeyse seyirci gözü gibi kullanıldığı bilinir. Haldun Taner'in eseri olan 'Keşanlı Ali Destanı' tiyatro, dizi film ve sinema filmi olarak sahnelenmiştir. Türkiye'nin siyasi süreçlerine eleştirel bir bakış açısı getirmiş olan çalışma Atıf Yılmaz tarafından sinema, Genco Erkal tarafından televizyona uyarlanmış, özellikle televizyon versiyonu ağırlıklı anlatım biçimiyle tiyatro oyunu özelliğine neredeyse sadık kalmıştır. Fikret Hakan ve Fatma Girik tarafından baş rolleri paylaşılan sinema versiyonunda ise özellikle minimal oyunculuk anlayışı, Atıf Yılmaz'ın kendine has üslubu ve dış mekan çekimleriyle sinemasal dil oluşur. Orhan Kemal eseri olan '72. Koğuş' ise defalarca sinemaya uyarlanmış, özellikle hapishane sahnelerindeki gerçekçi yaklaşım ve iç mekanlardaki ışık/aydınlatmanın iyi kullanılması sayesinde filmsel dil kurulur. Cezaevi ve tecavüz sahneleri sinemasal kurgu sayesinde güçlü dramatik etkiyi kurabilmiş oyuncuların performansı filmin inandırıcılığını artırır. Göstergelerarasılık bağlamında sinema-tiyatro ilişkisine iyi bir örnek olan bu çalışma önceki metni tekrar etmesi ya da kopyalaması bağlamında yeniden çevrim işlemidir. Vasıf Öngören'in yazdığı 'Asiye Nasıl Kurtulur' adlı oyun tiyatrodan sonra sinemaya Atıf Yılmaz tarafından uyarlanan ve Türk sinemasının epik özellikler taşıyan önemli yapıtları arasında yer alır.

Asiye Nasıl Kurtulur, Vasıf Öngören, 1969

Asiye Nasıl Kurtulur, Atif Yılmaz, 1986

Sinemasal değerlere de önem verilen çalışmada oyunculuk yarı teatral, hikaye yabancılaştırma etkili olmakla beraber kaydırma, pan ve değişik kamera açılarıyla kurgu yapısıyla Türk sinemasında Brehtyen özelliklere sahip ender filmlerdendir. Yine Vasıf Öngören uyarlaması olan 'Zengin Mutfağı' Başar Sabuncu tarafından sinemaya kazandırılmıştır. Dönemin siyasal hareketlerine bir evin mutfağı kadar dar alanda geçen bir mekandan göndermeler yapmak gibi iddialı bir atmosferde kurulan film her ne kadar kurgusal özelliklere sahip olsa da ışık, kompozisyon ve sahneleme değerleri açısından daha çok tiyatro oyununu andırır yapıdadır. Cemal Reşit Rey'e ait olan 'Lüküs Hayat' ise özellikle sözlerini Nazım Hikmet'in yazdığı sanılan şarkı sözleriyle hafızalarda yer etmiştir. Televizyona da aktarılan oyun farklı kamera açılarıyla sunulmakla beraber operet olarak sinemasal değerlerden uzak kalmış ancak Ö. Lütfi Akad'ın sinema versiyonu yalın anlatımıyla sahne ve mekan görselleştirilebilmiştir. Oktay Arayıcı'nın 'Rumuz Goncağül' eseri aynı adla tiyatro ve sinemada canlandırılmıştır. Kadın ve evlilik sorunsalına değinen film versiyonunda senaryo Macit Koper yönetmenlik İrfan Tözüm'e aittir. Tiyatro oyunu atmosferi, sahneleme, sahneyi parçalara bölme ve oyuncu performansının kurgusal anlayışla bütünlük sağlanmasıyla filmi sinema diline yaklaştırır. Filmde mizansenler doğal ve gerçekçidir bu sayede filmsi bir boyut kazandırılır.

Sonuç

Sinema tarihi diğer sanat disiplinleri ile karşılaştırıldığında henüz kısa bir geçmişe sahiptir. Bu kısa tarihinde sinema, keşfinden günümüze kadar öncelikle ticari bir araç ve kitlelere eğlence sunan kapitalist bir pratik olarak belirmiştir. Sinemanın sanat formu olarak kabul görmesi, kurgusal nitelik ve etkili anlatımı sayesinde dış dünyanın aktarılması ya da yorumlanması süreciyle gerçekleşmiştir. Önemli toplumsal dönüşümlerin yaşandığı yirminci yüzyılda ortaya çıkan sinemanın günümüze kadar geçirdiği süreç ve anlatı yapıları klasik, modern ve postmodern formlarda gerçekleşmiştir. Teknik olarak bir film şeridi üzerine fotografik görüntülerin ard arda kaydedilip beyaz perdeye yansıtılması ilkesine dayanan sinema, başlangıcından itibaren bütün sanat dallarından yararlanan ve öteki biçimleri kendi anlatı dilinde birleştiren karma yapıya sahiptir. Kendine özgü anlatım dilini resim, fotoğraf gibi sanatlardan etkilenerek yansıtmacı, tiyatrodan devraldığı kurgusal hikâye anlatımı ile biçimleyen sinema, yanı sıra bütün diğer sanat disiplinlerinden yararlanabilen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda sinemasal metinlerin diğer disiplinleri ödünçlediği, biçim ve içerik olarak onları dönüştürdüğü açıktır. Günümüz sanat yaklaşımında, sanatçı üzerinde sürekli bir yaratma baskısı oluşturan ve her şeyin yeni olduğu, yenilik üzerine kurulduğunu savlayan modernizme karşıt, eski metinleri, önceki dönem yapıtlarını önemseyen; La Bruyere'in belirttiği gibi, 'her şey daha önce söylenmiştir', 'yedi bin yıldır insanlar vardılar ve düşünmektedirler' anlayışı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, düşün sanat alanında, orijinallik ve özgün metinden söz edilememektedir. Kristeva'nın belirttiği gibi

her metin öncekilerden izler taşıyan bir tür mozaiktir. Başlangıçta yazın, sonraları sanatın diğer disiplinlerinde kendini gösteren ve metinlerarasılık olarak adlandırılan bu yaklaşım aynı zamanda postmodernizmin okuma yöntemi olarak da kabul görmüştür. Metinlerarasılık yaklaşımı 'iki metin arasındaki her türden alışveriş işlemini' göstermek için kullanılmış ve zamanla sanatın neredeyse tüm biçimlerinde benimsenmiştir. Bu bağlamda, sanatsal alanda sonsuz sayıda gerçekleşen anlatı biçimleri sürekli iç içe geçer ve her metin öteki(lerin) bir tür düzenlemesi ya da dönüşümüdür. Alıntı, gönderge, taklit vb. yöntemler ile gerçekleşen etkilenme, esinlenme, ötekiden yola çıkarak kendi biçimini bulma gibi uygulamalar sayesinde eski metinler hatırlanmakta, güncellenmekte ve belki de yağmalanmaktadır. Metinlerarasılık yaklaşımına göre her metin ekleme, daraltma, genişletme gibi işlemlerden oluşan bir tür yenidenyazma, yeniden yaratım ya da öteki metinlerin oluşturduğu bir tür örgü metindir. Sanatın başlangıcından itibaren birbirinden etkilenen, birbirini besleyen sanatlararası alışveriş işlemlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür alışveriş işlemleri son yıllarda sanatın diğer disiplinlerinde olduğu gibi sinemasal alanda da başvurulan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinlerarasılık yöntemleri başlangıçta sanatın farklı alanlarında görülmekle beraber son dönemde sinemasal alanda da örneklenmektedir. Bu bağlamda yazınsal alanda iki ya da daha fazla metin arasındaki olası alışverişleri belirtmek için kullanılan metinlerarasılık kavramını sanatın diğer biçimlerinde yeni adlandırmalar ve tanımlamalarla kullanmak olasıdır. Sinema, başlangıcından itibaren kendine özgü karma yapısı nedeniyle sanatın neredeyse bütün biçimlerinden yararlanmaktadır. Sinemanın başka sanatsal biçimler ile kurduğu alışverişler göstergelerarasılık başlığıyla ele alınmaktadır. Postmodern sinemada oluşan anlam, her filmde öteki yapıttan yola çıkılarak ulaşılan anlamdır. Bu bağlamda tek bir anlamdan söz edilemez ve çokseslilik söz konusudur; izleyici de (okur) her izlemede filmi yeniden anlamlandırır. Postmodern sinema yaratıcı yönetmen figürünü benimsemez. Eskiye ait olan, çeşitli yöntemler ile harmanlanarak izleyiciye anımsatılır ve eski ile yeni birlikte yaşatılır. Postmodern sinemada filmsel bir süreç yeniden okunur; sanat yapıtı, öteki sanat disiplinleri üzerinde bir etki yaratır ve dönüştürme işlemiyle bir tür vurgu yapılarak yer değiştirme sayesinde disiplinlerarası, göstergelerarası bir katmanlaşma yaratılır.

Kaynakça

- Adorno, T.W. (2004). Edebiyat Yazıları, Sabir Yücesoy-Orhan Koçak (çev.), Metis Aktulum, K. (2010). Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık, Öteki yay. Ankara.
- Armes, A. (2011). Sinema ve Gerçeklik, Doruk, İstanbul.
- Aytaç, G. (2005). Edebiyat ve Medya (Kitaptan Ekran Edebiyat, Hece Yay. Ankara.
- Barthes, R. (2006). Yazı Üzerine Çeşitlemeler/Metnin Hazzı Çev. Şule Demirkol, YKY, İstanbul.
- Bazin, A. (1966). Çağdaş Sinemanın Sorunları, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Biryıldız, E. (1998). Sinemada Akımlar, İletişim Yay. İstanbul.
- Bozkurt B. R. (1990). Güneş Çarkında Gölgele Shakeasper'den Alıntılar, Ankara.
- Chion, M, (2001). Bir Senaryo Yazmak, Afa, Çev. Nedret Tanyolaç, İstanbul.
- Çapan, S. (1985). Bir Film Fotoromanda İzlemek, Gelişim Sinema, İde yay, İstanbul.
- Gökberk G. (1979). Macit Kant ile Heder'in Tarih Anlayışı, Dost. 1997, İstanbul.
- Göğercin, A. (2004). Marguerite Duras'ın Romanlarında Sinema Tekniği, Sinemasal Ortak Kitap, DEÜ Yayınları.
- Güngör, Ş. (1994). Sinemada Görüntü Yönetimi, Kitle Yayınları, İstanbul.
- İyigün, D. (2009). Sinemadan Televizyona Uyarlamalar; Acı Hayat, İstanbul.
- Monaco, J. (2001). Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Orr, J. (1997). Sinema ve Modernlik, Çev. Ayşegül Bahçıvan, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özön, N. (1984). Sinema Sanatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Saraç, T. (1968). Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi, Sinema Özel Sayısı.

Sontag, S. (1993). Fotoğraf Üzerine, Altıkırkbeş yay.

Özdemir, F. (2006). Roman Dili, Sinema Dili, Düs Dili.

Özen, Z. (2008). Parçalanmış Sanat: Sanat Etkinliklerinin Küresel Kapitalizmin Postmodern Kültür Koşulları

Scognamillo, G. (1987). Türk Sinema Tarihi, Kabalcı, İstanbul.

Summary

Intertextuality concepts and methods are accepted as a reading method in today's postmodern art understanding. It is seen that intertextuality, which is known to occur primarily in the literary field (in some by architecture), has recently adopted inter-seminality to express intense relations between different art disciplines. It is preferable to use the concept of interinterpretation to indicate the transactions between different artistic forms that are differentiated as verbal or nonverbal. "For example, a novel is verbal; however, a sculpture is also included in the non-verbal art field. So one feature that distinguishes verbal art from other artistic forms is that it has the opportunity to reach the world using language." In this context, art disciplines can be divided into verbal and non-verbal, and possible exchanges between these forms can be questioned by the concept of inter-spectrum, which is a special form of intertextuality. For example, non-linguistic disciplines such as music, literary forms, verbal, painting, and photography, which use language, are among non-verbal arts, but cinema, which constitutes the essence of the study, is reached as a mixed art because of its audiovisual structure. In this context, "we should say that it is difficult to talk about intertextuality when a verbal work refers to a non-verbal work of art, a picture, to a statue." ". Apart from these fields (the verbal-non-verbal) structure, cinema, which collects other arts in itself and is a unifying art, has more complex relationships with other disciplines. Cinema has been in close relations with literature and theater, especially since its inception, and has been perceived as the heir to painting and photography. Cinema has used literature especially as a ready-made material store and has benefited from literary works numerous times. "There is a lot of emphasis on the relationship between summer and cinema. Indeed, the number of films that take its subject from the literature is quite high. Here, the verbal, the visual one is intertwined with the visual. In the same way, this relationship is once again established with the musical one". It is seen that the thick lines formed between the arts in the postmodern period disappeared and the shopping transactions between different types intensified. These exchanges, which are the application of an art discipline data in another art branch, also occur between cinema and literature. These are operations that are visual with a verbal text or vice versa. While cinema transforms literary work into script form in the first stage, there is a translation from literary to written text. While it is possible to talk about many genres (fairy tales, stories, poems) under the title of literature, when it is evaluated in terms of cinema, it is seen that the most influenced or adapted is the type of novel in the literary field. Cinema, which, by nature, has close relations with the theater and the summer, is considered to be the heir of these two art branches. While the relations between Cinema and Literature are sending to an infinite field, there are also negative approaches that critically look at these exchanges. "As a result of looking at the cinema's quotations from the field of literature, there are undeniable problems. Cinema inherited some important features from the art of painting and photography during the historical development process. Cinema, defined as moving pictures or 24 frames per second, cannot be considered to benefit from both disciplines in this context. Art disciplines are classified as verbal and nonverbal today. Cinema, by virtue of its structure, is an audio-visual and mixed art branch. It is seen that cinema and photography frequently cite and feed each other in the postmodern period. Today, where almost every event and phenomenon involves intertextuality, traces of the concept of intertextuality are also frequently seen in the artistic field. In the broadest sense, the effect of a work as being synergistically / artsy is evaluated as intertextuality,

and exchanges between different artistic disciplines are expressed by the concept of inter-textuality, which is a special form of intertextuality. Cinema, which has a structure that can combine arts in itself, also has intensive relations with other disciplines. 'Rich Cuisine', adapted by Vasıf Öngören, was brought to the cinema by Başar Sabuncu. Established in an ambitious atmosphere such as making references to the political movements of a period from a place as narrow as the kitchen of a house, the film is more like a theater play in terms of light, composition and staging values. 'Lüküs Hayat', which belongs to Cemal Reşit Rey, was especially memorable with the lyrics thought to be written by Nazım Hikmet. Although the game, which is also transferred to television, is presented with different camera angles, it has remained far from cinematic values as an operetta, but Ö. The cinema version of Lütfi Akad was able to visualize the scene and place with a plain expression. Oktay Arailmez's "Nickname" is played in theater and cinema with the same name. In the movie version that touches on the problem of women and marriage, the script belongs to İrfan Tözüm, directing Macit Koper. The atmosphere of the theater play brings the film closer to the cinema language with staging, dividing the scene into pieces and the performance of the actress with the fictional approach. The scenes in the film are natural and realistic, so that a filmy dimension is gained.

Kırgızistan'ın Uluslararası Ülke İmajı Çalışmaları ve Sosyal Medyada Yansıma Biçimleri¹

Kyrgyzstan's International Country Image Activities and Reflection on Social Media

Venera NARİNOVA²
Aslı YURDİGÜL³

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 15.11.2019 | Kabul Tarihi: 14.06.2020

Özet

Hızla ve sürekli değişen dünyada, ülkeler de yeni gelişmelere ve teknolojilere uyum sağlamak zorundadır. Bu uyum süreci, ülkelerin de kendilerini bir marka ya da herhangi bir ürün gibi konumlandırmalarına neden olmaktadır. Bu amaçla ülkeler, uluslararası arenada kendilerini tanıtmak, belirli bir yer edinmek ve bu yeri korumak adına çeşitli tanıtım, pazarlama, halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi gibi faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde çeşitli medya kanalları kullanılmaktadır. Bu anlamda sosyal medya günümüzün en hızlı, güncel, ucuz ve etkili bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacını Kırgızistan'ın 1991 yılından bugüne kadar ülke imajı çalışmalarını tanımlamak ve sosyal medyadaki bu ülke imajını etkileyen yansımalarının tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda günümüzün en popüler sosyal ağı Facebook ele alınarak Kırgızistan ile ilgili 2017 yılına ait tüm yansımalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemi Simon Anholt'un ülke imajını ölçme modeline dayandırılmıştır. Kırgızistan'ın ülke imajı çalışmalarının doğa ve özgün kültürünü tanıtmaya üstünden turizm ile bağlantılı olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra Facebook'taki Kırgızistan ile ilgili paylaşımların ağırlıklı olarak siyaset konusunda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ülke imajı, Kırgızistan, Sosyal medya, Facebook.

Abstract

In a constantly and rapidly changing world the countries have to accord themselves to current developments and technologies. It encourages countries to fashion a certain brand in the international arena. Consequently, all countries try to present themselves through marketing, public relations, public diplomacy and other tools and obtain a specific place in the world. In this purpose, they actively apply media opportunities as well. In this sense, the social media is the fastest, cheapest and most efficient tool for any kind of promotion. Thereby, the main aim of this study is to describe the activities on country image in Kyrgyzstan since 1991, and country's reflections on social media. Accordingly, the data on Kyrgyzstan for the year 2017 on the most popular social network, Facebook, has been analyzed as a sample. The method of the study is based on Simon Anholt's model designed to measure the country image. This survey demonstrated that Kyrgyzstan's country image activities are mostly based on the nature, original culture and tourism abilities. Furthermore, most of the posts related to Kyrgyzstan in Facebook is mainly about politic issues.

Keywords: Country Image, Kyrgyzstan, Social Media, Facebook.

1 Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında 2018 yılında tamamladığı "Kırgızistan'ın Uluslararası İmaj Çalışmaları ve Sosyal Medyada Temsili" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

2 Arş Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Bişkek, Kırgızistan.

E-posta: venera.narinova@manas.edu.kg, Orcid No: 0000-0001-8047-9311

3 Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Bişkek, Kırgızistan.

Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü, Erzurum, Türkiye.

E-posta: asli.yurdigul@manas.edu.kg, Orcid No: 0000-0001-5333-9751

Giriş

Ülke imajı, bir ülke hakkında oluşan duygu, düşünce, tutum ve davranışların tümüdür. Ülke imajı bir ülkenin ekonomik, siyasal gelişme süreci ve diğer ülkelerle olan ilişkileri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle günümüzde ülkeler, iyi bir imaj oluşturmak adına büyük bir çaba sarfetmekte; profesyonel anlamda imaj çalışmaları yürütmekte ve bu konuda birbirleriyle yarışmaktadır. Bu yarışta bazı ülkeler iyi bir ülke imajı oluşturarak ön plana çıkarken bazıları da konunun önemini yeni yeni algılayarak bu yarışa katılmaktadır.

Uluslararası imaj çalışmalarında her ülke kendi potansiyeli, avantajları ve değerleri üzerinden hareket ederek diğer ülkeler ve ülke vatandaşları üzerinde olumlu bir izlenim bırakma çabası içindedir. Örneğin, Japonya teknolojik üstünlüğünü vurgulamak adına 'yüksek teknoloji üretim merkezi'; Amerika Birleşik Devletleri insan hakları ve özgürlükler alanındaki birikimine vurgu yaparak 'özgürlükler ülkesi'; İtalya dünya modasına yön vermesiyle 'moda merkezi'; Almanya üretimde kaliteden taviz vermeyen özelliğiyle 'Alman kalitesi' gibi sloganlar üzerinden hareket ederek bir ülke imajı oluşturmaktadır. Diğer yandan bazı ülkeler de bu süreçte olumsuz bir imajla akıllara kazınmaktadır. Örneğin Çin, hızlı ve seri üretimin bir sonucu olarak ortaya çıkan düşük kaliteli ürünleri çağrıştıran 'made in China' sloganıyla; alkol tüketiminin yüksek olduğu Rusya 'votka ülkesi' sloganıyla özdeşleştirilmektedir. Afganistan, Pakistan gibi, sonu '-stan' ile biten bazı ülkeler ise, 11 Eylül saldırıları sonrası, özellikle medyanın streotipleştirmeleri sonucu dünya kamuoyunda terörle ilişkili olarka akıllara gelmektedir.

Ülkelerin uluslararası imajlarının oluşmasında birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler en genel anlamda ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal kategoriler olarak belirlenmektedir. Bunların dışında medya ise ülke imajların oluşturulması ve yayılması noktasında günümüzde özel bir öneme sahiptir. Medya, çeşitli türleriyle ülkelere ilişkin içerik üretimi ve bu içeriklerin geniş kitlelere ulaşması sonucu zihinlerde bir ülke imajının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve medyanın zaman/ sınır tanımazlığı; modern insanın medyaya olan bağımlılığı; medya aracılığıyla edinilen bilgilerin sorgusuz/sualsiz kabul edilmesi; medyanın gündem belirleme ve manipülasyon gücü ülke imajlarının oluşumunu doğrudan etkilemektedir.

Bu bağlamda, özellikle sosyal medya etkileşim, eşzamansızlık, kitlesizleştirme, 7/24 erişim, kolay kullanım ve güncellik gibi avantajlarıyla günümüzde ülke imajlarının oluşumunda oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya her ülkeden ve toplumun her kesiminden bireyi; hem üretici hem de tüketici olarak konumlandırması nedeniyle ülke imajlarının inşa edilmesi ve algılanması noktasında iş görmektedir. Bireyler sosyal medya üzerinden farklı ülkelere ait çeşitli içerikteki bilgilere erişmekte ve o ülkeye ait zihinlerinde bir imaj oluşmaktadır. Bazen de ülkelere ait sahip olunan deneyimlerin paylaşılması sonucu, sosyal medya dediğimiz dijital platformlarda ülkelerin genel ya da belirli profilleri/imajları ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde ülke imajlarının oluşumunda sosyal medyanın öneminden yola çıkan bu çalışmada, öncelikle ülke imajı kavramı ve önemi üzerinde genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Ardından gelişmekte olan bir ülke olarak Kırgızistan'ın ülke imajı çalışmaları ve bu çalışmaların ışığında ülkenin sosyal medyada nasıl yansıdığı incelenmektedir. Dünyada en çok kullanılan sosyal medya türü olarak Facebook'un örneklem olarak alındığı çalışmada; Facebook'ta Kırgızistan'ın ne kadar, hangi konularda ve ne şekilde yer aldığı, nasıl temsil edildiği içerik analizi yöntemi kullanılarak araştırılmaktadır. Araştırma sonuçları, bir ülkedeki imaj oluşturma çabaları ve o ülkenin sosyal medyada başkaları tarafından oluşturulan imajını karşılaştırma fırsatı vermesi açısından oldukça ilginçtir.

Ülke İmajı

İmaj kavramı önceleri ürün/ hizmet, kurum ya da kişilere yönelik bir kavram olarak kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde anlamı iletişim, siyaset, ekonomi ve diğer alanları da kapsayacak şekilde genişleyerek şehirler, bölgeler ve ülkeler için de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle ülkeler tarafın-

dan bilinçli bir çabayla yürütülen uluslararası ilişkiler, propaganda faaliyetleri ve kamu diplomasisi çalışmaları gibi yumuşak güç faaliyetleri ülke imajlarının oluşturulması ve geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

En genel anlamda ülkelerin uluslararası arenada sahip oldukları imaj olarak tanımlanan ülke imajı, çok yönlü ve oldukça karmaşık bir kavramdır. Ülkelere ait sadece bir görüntü ya da düşünceden ibaret değildir. Ülkede yaşayan insanlar ve ülkeye hâkim olan kültür tarafından şekillenen ülke imajı, bir ülkenin geçmişi ve bugünüyle tüm süreçlerini, koşullarını ve özelliklerini kapsamaktadır. Bir ülkenin dışarıdan -başka ülkeler, başka insanlar tarafından- nasıl görüldüğü ve nasıl algılandığına dair tüm fikirler, tutumlar ve davranışlar o ülkenin imajını oluşturmaktadır. Bu nedenle de ülkenin güvenilir, güçlü ve itibar sahibi olarak algılanmasını sağlamak üzere stratejik imaj çalışmalarının geliştirilmesi zorunludur (Özkan, 2014: 3). Ülke imajı, ülkelerin fiziksel özellikleri (coğrafya, doğal kaynaklar, demografik özellikler); kültürel özellikleri (sanat, tarih, gelenek ve görenekler, yaşam biçimi); uluslararası ilişkileri, kendi vatandaşları ve diğer ülke vatandaşlarıyla olan ilişkileri de dâhil olmak üzere geniş bir eylemler yelpazesi içinde vuku bulan herşeydir (Jenes ve Malota, 2013: 3-4).

Günümüzde ülke imajına yönelik çalışmalar daha çok Schooler (1965), Schooler ve Sunoo (1969) ve Nagashima (1970) gibi araştırmacılar tarafından yapılan ve ülke imajı ile ürün imajı arasındaki etkileşimi konu alan çalışmalar üzerine inşa edilmektedir. İlerleyen süreçte ise bu çalışmaları Han'ın (1989) çalışmaları takip etmiştir. Han, müşterilerin ürünleri değerlendirme sürecinde ülkelerin algılanma biçimlerinin, imajlarının temel belirleyicisi olduğunu ileri sürmüştür. Kotler (1993) ise daha yakın tarihli bir çalışmada, ülke imajlarını farklı bir açıdan ele alarak imajların coğrafi boyutuna vurgu yapmıştır. Kotler "Place Marketing" isimli çalışmasında ülkeleri ürünlerin yerine koyarak onların turistik, ekonomik ve sosyal durumlarının imajlarını oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Kotler'in bu çalışması Anholt (2005) ve Dinnie (2008) tarafından geliştirilerek ülke imajlarını ölçmeye yönelik ölçek ve modellerin geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Anholt tarafından geliştirilen Nation Brand Index, günümüzde ülke imajlarının saptanmasında en sık başvurulan modellerden biridir.

Simon Anholt ise 'ulus marka' kavramını ileri sürerek ülke imajı kavramına yeni bir boyut getirmektedir. Anholt bu kavramı, 2000'li yıllarda ortaya attığı ulus markalaması (nation branding) kavramından yola çıkarak geliştirmiş ve ülke imajlarının şekillendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun için de bir şirket ya da ürün imajı oluşturur gibi, bir takım pazarlama ve halkla ilişkiler çalışmalarının yapılması kaçınılmazdır. Ancak buradaki dikkat çekici nokta, ülke imajı çalışmalarının halkla ilişkiler ve pazarlama faaliyetlerinden çok daha geniş ve karışık yöntemler ile stratejileri gerektirmesidir. Çünkü ülke imajları, önceden oluşmuş ve zaman içinde kalıplaşmış imajların üzerine inşa edilmektedir. Tamamen yeni bir imaj değildir. Bu nedenle de zihinlere yerleşmiş eski ve mevcut görüntüler, düşünceler ve önyargılarla mücadele etmek zorundadır (Anholt, 2010:11). Bugün Japonya'nın teknolojisi, Brezilya'nın karnavalı, Afrika'nın yoksulluğu, İsviçre'nin zenginliği ile akıllara gelmesi bu durumun en güzel örnekleridir. Ülke imajlarına yönelik bu klişe ve stereotipler olumlu ya da olumsuz, doğru ya da yanlış olabilir; fakat ülkelere yönelik insanların tutum ve davranışlarını etkilediği açıktır. Bu sebeple de her alanda küreselleşen bir dünyada ülkeler, olumlu bir imaj yaratmaya ve bu imajlarla görünür olmaya çalışmaktadır. Çünkü imajlar, bir kartvizit ya da giriş kapısı gibi herşeyin önünde yer almaktadır (Anholt, 2009: 207).

Ülke imajı, sadece diğer ülkeler ve o ülkelerde yaşayan kişilerin algılarından ibaret değildir. Bir ülkenin sınırları içinde yaşayan kişilerin duygu, düşünce ve tutumları da ülke imajlarının oluşumunda önemli bir role sahiptir. Bir ülkede yaşayan kişilerin ülkelerini algılayışları, ülkelerine yönelik tutum ve davranışlarını etkilemekte ve bu kişilerin gerek ülke içinde gerekse de ülke dışında ülkelerinin olumlu bir imaj yaratmasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda ülke imajı, iç hedef kitleye yönelik bir işlev kazanarak ulusal kimliğin gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Nas, 2017: 205). Bu nedenle, başarılı bir ülke imajı için hem dış hem de iç hedef kitleler birlikte ele alınmalıdır (Szondi, 2008: 12). Szondi'ye göre ülke imajı semboller, imgeler, bölgeler ve alanlar ile karakterize edilmekte

ve bu şekilde hedef kitlelere sunulmaktadır. Ancak, hızla değişen dünyada diğer ülkelerden farklı olabilmek için bir ülke imajının yaratılması şarttır. Bunun için de stratejik iletişim, algı, imaj, itibar ve güven unsurlarının önem kazandığı yeni bir uluslararası sistemde ülkelerin kendilerini yenilemesi ve konumlandırması beklenmektedir (Özkan, 2014: 42).

Ülkeler arasındaki rekabetin küreselleşmesi verimli iş gücü, dış yatırımlar, turizm gelirleri ve kamu diplomasisinin sunduğu olanaklar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte her ülke kendi cazibelerini ön plana koymaktadır. Ülkelere ait kültür, fiziki çevre, sosyal koşullar ve mekân gibi unsurlar ise ülkelere yönelik cazibeyi arttırmaktadır (Moilanen ve Rainisto, 2009: 8-10). Ancak bu unsurların ülke imajı oluşturacak şekilde pazarlanması gerekmektedir. Bu süreçte faaliyetlerin başarılı olabilmesi için bilgi ve mesajların düzgün ve güvenilir olması, etkili bir iletişim süreci, geribildirim için açık kanalların varlığı ve çarpıcı bir tasarım şarttır. Bununla birlikte, ülke imajları sıfırdan üretilen ve kontrol edilen imajlar değildir. Ülke imajları, bireylerin zihninde daha önceden var olan imajlardır. Bu nedenle ülke imajı, hedkitesine kültürel farklılaşma ve güncel olma halini sunan, orjinal ve çok yönlü öğelerin bir karışımıdır (Dinnie, 2008: 15). Bu bağlamda ülke imajı; ülke halkının temel özelliklerini (sıcakkanlı, çalışkan, yaratıcı, açık fikirli, eğitilmiş vb.), ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişim düzeyini, ülke ürünlerini ve markalarını, ülkenin dünyadaki rolünü, yönetim biçimini, bilim ve teknolojisini, sosyal ve kültürel gelişimini, tarihi ve doğal güzelliklerini (Özdemirci A. ve Önder H.B., 2018: 65-66) bir bütün olarak ifade etmektedir.

Ülke İmajının Önemi

Ülke imajı ve ulusal kimlik konularında araştırmalar yürüten Anholt'a göre (2010), günümüzde ülkeleri imaj oluşturmaya iten temel faktör rekabet olgusudur. Ülkeler, küresel bir dünyada eğitimden sağlığa, turizmden otomotive her alanda birbirleriyle yarış halindedirler. Bu yarışta, özellikle ülkelerin dış hedef kitlesini oluşturan yatırımcılar, iş adamları, turistler, tüketiciler, müşteriler ve hatta göçmenler önemli bir role sahiptir. Bu kişilerle olumlu ilişkilerin kurulup geliştirilmesi ve buna bağlı olarak da ülkeye olan güvenlerinin sağlanması son derece önemlidir.

Ülke imajının önemine ilişkin başka bir gösterge de son yıllarda konuya ilişkin yapılan akademik çalışmaların sayısındaki artıştır. Ülke imajına yönelik çalışmaların tarihi 1930'lu yıllara kadar uzansa da, özellikle son yıllarda bu çalışmalarda ciddi bir artış olduğu gözlenmektedir. Bir araştırmaya göre, 1973 yılından 2007 yılına kadar, söz konusu alanda 200 civarında bilimsel makale yayımlanmıştır (Bihu Wu, Morrison ve Ying-Chen Chen, 2016: 2). Bu konuda Google Scholar'da yapılan bir tarama ise karşılaştırma için daha kesin sonuçlar vermektedir. Google Scholar'ın veri tabanına göre, 1973-2007 yılları arasındaki 34 yılda, içinde ülke imajı (country image) kavramı geçen 1.330.000 makale yayımlanmıştır. Son 10 yılda ise, 2.030.000 makalede 'ülke imajı' kavramının kullanıldığı görülmektedir; bu da konuya olan ilginin %65,5 oranında arttığını göstermektedir. Google Scholar'da yıl aralığı belirtmeksizin yapılan 'ülke imajı' aramasında ise 5.390.000 civarında makaleye ulaşılmaktadır (<https://scholar.google.com>; erişim tarihi: 27.04.2018). Bir başka akademik veri tabanı academia.edu sitesinde ise ülke imajı (country image) kavramının geçtiği 584.469 makaleye rastlanmaktadır (<https://www.academia.edu>; erişim tarihi: 27.04.2018). Elde edilen veriler, konunun son yıllarda artan önemini açıkça göstermektedir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacını, Kırgızistan'ın ülke imajı çalışmaları ve bu çalışmaların sosyal medyadaki yansımalarını ortaya koymaktır. Kırgızistan'ın ülke imajı çalışmaları ve ülkenin sosyal medyadaki yansımalarını okuyabilmek üzere ilk olarak Kırgızistan'ın ülke imajına ilişkin bir durum analizi yapılarak bunun uluslararası alandaki yeri ve konumu ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise Kırgızistan'ın sosyal medyada nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. Günümüzde sosyal medya, ülke imajlarının oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir ülke hakkında sosyal medyada paylaşılan her türlü bilgi, belge ya da görsel-işitsel içerikler kimin paylaş-

tığına bakılmaksızın ülkenin imajını oluşturabilme kapasitesine sahiptir. Sosyal medyanın etkileşim, kitlesizleştirme, eşzamansızlık gibi özellikleri onu geleneksel medya türlerinden ayırmaktadır. Ayrıca sosyal medyanın içerik üretimi, üretilen içeriklerin yayınlanması, yayınlanan içeriklerin beğenilmesi ya da yorumlanması noktasında herkese açık olması, planlı ve stratejik bir süreç olan ülke imajı kavramını farklı bir noktaya taşımaktadır. Özellikle ülke tanıtımlarının yetersiz olduğu, imaj çalışmalarının çok fazla yaygınlaşmadığı, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler için sosyal medyada paylaşılan içeriklerin önemi daha da artmaktadır.

Sosyal medya, bugün insanların bilgi edinmek için en sık başvurduğu ortamlar arasındadır. Ancak burada yer alan bilginin doğru, yanlış ya da eksik olması; bilinçli ya da bilinçsizce oluşturulup yayılması; iyi ya da kötü niyetle kullanılması gibi kaynağa ilişkin bir sorgulama yapılmamaktadır. Bu da, ilk ulaşılan bilgilerin olduğu gibi alınarak doğru kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle sosyal medyada yer alan içerikler ülke imajı açısından büyük öneme sahiptir.

Diğer yandan sosyal medya, ülkelerin en kolay ve en ucuz yoldan büyük kitlelere ulaşarak kendilerini tanıtmaları için oldukça kullanışlı bir araçtır. Günümüzde sosyal medyanın halkla ilişkiler, pazarlama ve kamu diplomasisi gibi alanlarda kullanımı her geçen gün daha da artmaktadır. Sosyal medya erişim, hız, geri bildirim, zaman, mekân, güncellenebilirlik, popülerlik gibi sahip olduğu birçok avantajla ülke imajının oluşması ve şekillenmesinde rol oynamaktadır. Bu nedenle de ülkeler tarafından sosyal medyanın gücünün kabul edilerek imaj oluşturma noktasında doğru ve etkin bir şekilde kullanılması büyük öneme sahiptir.

Çalışmada, sosyal medyanın Kırgızistan'ın ülke imajının oluşturulması sürecinde nasıl kullanıldığı araştırılmakla birlikte asıl üstünde durulan, Kırgızistan'ın sosyal medyada nasıl temsil edildiğidir. Ancak, bu amaçla tüm sosyal medya mecralarının incelenmesinin olanaksız olduğundan örneklem için dünyada en çok kullanılan sosyal medya mecralarından Facebook kullanılmıştır. Facebook üzerinden Kırgızistan ile ilgili paylaşılan her tür içeriğe ulaşabilmek için ülke ismi İngilizce "Kyrgyzstan", Türkçe "Kırgızistan", Rusça ve Kırgızca "Кыргызстан" olarak yazılarak tarama yapılmıştır. Tarama için 2017 yılı esas alınmıştır.

Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde Simon Anholt'un ülke imajını ölçme modeli kullanılmıştır. Anholt'un ülke imajını ölçmek için geliştirdiği "Nation Brand Index" raporu 2008 yılından beri her yıl yayınlanmaktadır. Bu modele göre veriler iktidar, kanunlar ve politik alanı kapsayan siyaset (yönetim), turistler için ülkenin cazibesini yansıtan turizm, yatırımcılar için uygun şartları gösteren yatırım, ülkenin ürünleri ve markalarının imajına ilişkin ihracat, insanların kişisel niteliklerini yansıtan toplum ve ülkenin spor, müzik, sanat gibi alanlardaki zenginliğini içeren kültür kategorilerine göre sınıflandırılmıştır (GFK Roper Nation Brands Index, 2009). Sonraki aşamada veriler Facebook'un beğeni, izlenme oranı (videolar için), paylaşılma, dil ve hesap özellikleri üzerinden incelenmiştir. Verilerden yola çıkarak Kırgızistan'ın ülke imajı oluşturmak adına yaptığı çalışmalar, yürüttüğü kampanyalar, bunların sosyal medyaya yansıma biçimleri, ülkenin sosyal medyada hangi alanlarda, kimler tarafından ve nasıl temsil edildiği incelenmiş; Kırgızistan ülke imajının daha güçlü şekilde oluşturulabilmesi için öneriler geliştirilmiştir.

Bulgular

Kırgızistan'ın Ülke İmajı Oluşturma Çalışmaları

Kırgızistan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Bu nedenle de Kırgızistan'a yönelik yapılacak çalışmalarda daha çok bu tarih esas alınmaktadır. Ancak, bu tarih itibarıyla Kırgızistan'ın ülke imajına yönelik çalışmalarını değerlendirmeden önce, ulusal kimlik oluşturma yönündeki çalışmalarına bakmak gerekmektedir. Bağımsız bir devlet olarak Kırgızistan, 1991 yılından sonra hızla Sovyet ideolojisinden uzaklaşarak kendi ulusal kimliğini oluşturmaya ve bu kimliği güçlendirmeye yönelik çalışmalara öncelik vermiştir. Bu doğrultuda

öncelikle dil sorununa yönelmiş ve bu yönde politikalar geliştirmiştir. Rus dili karşısında Kırgız dilinin gelişmesi, yayılması ve güçlenmesi için Kırgızca eğitim veren okullar açılmış, Kırgız edebiyatı desteklenmiştir. Ülkede Kırgızca ulusal dil olarak kabul edilmiş, Rusçaya ise resmi dil statüsü verilmiştir (Fedorenko V., 2015: 14). Devlet kurumlarında reformlar yapılmış, özellikle demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ülkede ulusal kimliğin inşa edilmesi için din, tarih, kültür gibi çeşitli alanlarda da politikalar yürütülerek bu unsurlar üzerinden güçlü bir millet, güçlü bir devlet (Wilkinson, 2015: 418) anlayışıyla hareket edilmiştir.

Kırgızistan ülke imajının oluşturulmasına da ulusal kimliğe yönelik çalışmaları takiben başlamıştır. Bu bağlamda, ülke imajına yönelik ilk çalışma 1995 yılında yapılan ve ülkede yeni bir dönemin başladığına işaret eden genel seçimler olmuştur. Seçimler sonrası Kırgızistan, bölgedeki diğer ülkelerin gözünde cazip bir ülke konumuna gelerek “demokrasi adası” imajını kazanmış; hem diğer ülkeler hem de kendi vatandaşları nezdinde umut ve güven duygusu uyandırmıştır (Bayşuakova, 2007: 126).

Kırgızistan’ın ülke imajının oluşmasına yönelik en önemli olaylardan biri 1995 yılının UNESCO tarafından Manas Yılı ilan edilmesidir. Bu yılda, Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı tarafından Manas Destanı’nın yazılmasının 1000. yıldönümü dolayısıyla “Manas-1000” adı altında uluslararası organizasyonlar düzenlenmiştir. Organizasyonlara 8 ülkeden cumhurbaşkanlığı, 6 ülkeden başbakanlık düzeyinde olmak üzere, toplam 80 ülkeden katılım gerçekleştirilmiştir. Programlar çerçevesinde bilimsel konferanslar düzenlenerek çeşitli kitaplar bastırılmıştır. Ayrıca BBC yayın kuruluşu ile işbirliği çerçevesinde “Manas ve Kırgızistan” isimli bir tanıtım filmi hazırlanarak İngiltere ve ABD’de gösterimleri yapılmıştır (<https://www.open.kg/allnews/important/print:page,1,588-skolko-budet-stoit-dollar-v-marte-2016-goda-v-rossii-mnenie-analitikov.html>, 12.03.2018). Bu etkinlik bağımsız bir Kırgızistan’ın uluslararası alanda tanınması ve ülke imajının oluşması açısından ilk büyük adımı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Manas Destanı Kırgızistan’ın devlet olma yolunda da önemli bir rol üstlenmiştir. Destan’da yer alan Manas’ın Yedi Öğüdü Kırgız ahlakının temel ilkeleri olarak Sovyet ideolojisinin yerine konmuştur. Bu ilkeler “ulusal birlik ve beraberlik; halklar arası uyum, dostluk ve iş birliği; ulusal onur ve yurtseverlik; çalışkanlık ve bilgiyle refaha ulaşma; insanlık, eli açıklık ve hoşgörü; doğayla uyum; Kırgız devletinin korunması ve güçlendirilmesi”dir (Gürbüz, 2012: 175). Manas Destanı ve Manas’ın Yedi Öğüdü Kırgız halkının önemli tarihi değerlerinden biri olduğundan ulusal inşa amacıyla kullanılmıştır. Manas’ın ideolojisi ülkenin ve halkın ulusal kimliğinin oturtulmasına ve ağırlıklı olarak iç ülke imajının güçlendirilmesine yönelik değerlerin benimsenmesi işlevini görmüştür.

Resim 1: Başkent Bişkek’teki Manas heykeli. (www.advantour.com. 05.04.2018).

Kırgızistan'ın yurt dışında tanıtımına yönelik bir başka etkinlikte 2008 yılında, Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. "Kırgızistan: Noel Baba'nın Vatanı" isimli bu kampanya planlı bir şekilde değil; olayların gelişigüzel gerçekleşmesi üzerine ortaya çıkmıştır (Marat, 2009). Amacı Kırgızistan'ı dünyaya tanıtmak ve ülkeye yabancı turist çekmek olan (<https://lenta.ru/news/2007/12/18/santa/>) bu kampanyanın ortaya çıkmasında iki önemli olay rol oynamıştır. Bunlardan birincisi 2007 yılında Kırgız dağcılarının, Fergana Dağları'nın zirvesine tırmanmayı planlamaları ve bu zirveye Noel Baba adı verilmesini talep etmeleridir. Diğeri ise 30 Aralık 2007'de Kırgızistan'da Uluslararası Noel Baba Festivali'nin düzenlenmesidir. Bu festivalin düzenlenmesinin ardında Noel Baba'un yolunu inceleyen Sweco İsveç Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan araştırma sonuçları yatmaktadır. Araştırmacı Rebecca Gunner'e göre, Noel Baba'nın 24 saat içinde dünyadaki tüm çocuklara hediyelerini ulaştırabilmesi için Kırgızistan'dan yola çıkması gerekmektedir. Bu bilgiler Kırgızistan'ın Kültür, Bilgi ve Turizm Bakanlığı'nın bünyesindeki Turizm Departmanı (KC Turizm Departmanı) tarafından Kırgızistan'ın ülke imajını geliştirmek amacıyla kullanılmış (Bruce Pannier, 2007) ve uluslararası medyada geniş yer almıştır (Marat, 2009: 1125). Ancak kampanya, başta Kırgızlar olmak üzere, geniş bir kesim tarafından da eleştirilerin hedefi haline gelmiş ve ülke imajının Noel Baba ile özdeşleştirilmesine karşı çıkmıştır.

Resim 2: Kırgızistan'da Noel Baba Festivali. (<http://guvk88.ucoz.com>. 05.04.2018).

Kırgızistan'ın ülke imajına yönelik son yıllarda düzenlenen kampanyalarda daha çok turizm sektörüne ağırlık verildiği görülmektedir. Ülkenin turistik imajının geliştirilmesine yönelik faaliyetler Kırgızistan'ın genel imajını da etkilemektedir. Bu nedenle başta KC Turizm Departmanı olmak üzere, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından uluslararası medyada ülkenin turizm potansiyelinin tanıtılmasına yönelik planlı bir takım faaliyetler yürütülmüştür. Ülke, doğal güzellikleri ve göçebe kültürü üzerinden bir cazibe merkezi yapılmaya çalışılmıştır. Turistler tarafından Kırgızistan'ın komşu ülkelere nazaran daha çarpıcı ve etkileyici doğal güzelliklere sahip olduğunun söylenmesi de bunda başarılı olunduğunun bir göstergesidir (Palmer, 2006: 44).

Kırgızistan topraklarının %90'nının dağlarla ve geniş bozkırlarla kaplı olması, ülke imajına yönelik yeni bir söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkenin ilk cumhurbaşkanı Akayev tarafından "Kırgızistan - İkinci İsviçre" sloganı ortaya atılarak bunun üzerinden bir ülke imajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu söylem, tek başına yeterli olmamıştır. Son yıllarda turizmde aktif spor yapma ve sağlıklı bir şekilde dinlenme eğilimleri tespit edilmiştir (Camankulov, 2017). Bu nedenle slogan, genişletilerek "Kyrgyzstan - so much to discover" (Keşfedilecek çok şey var) şekline

dönüştürülmüştür. Diğer yandan, sloganla birlikte kullanılmak üzere bir ülke logosu geliştirilmek istenmiş; bunun için de 2012 yılında bir yarışma düzenlenmiştir. 90 çalışmanın katıldığı yarışma sonucunda, ülkeyi en iyi şekilde temsil ettiği düşünülen Kırgız Cumhuriyeti Sanat Akademisi öğrencisi Talgat Nurdinov'un çalışması en iyi çalışma seçilmiş ve resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nurdinov, çalışmasında Kırgızistan'ı temsil eden temel öğeleri vurguladığını dile getirmiştir. Bu öğeler gökyüzünde birleşen anne geyik (Kırgız mitolojisindeki "bugu ene"), bulut, insan ve güneş; buzullar ve yayla; Isık-Göl, plaj ve gölde yüzen turist (Abdrazakova, 2013) olarak yer almıştır.

Resim 3: Kırgızistan'ın Turizm Logosu. (www.discoverkyrgyzstan.com. 04.05.2018).

Logo, günümüzde de Kırgızistan'ın resmi turizm web sitesinde, Instagram, Facebook, Youtube ve diğer sosyal ağlarda kullanılmaktadır. <http://www.discoverkyrgyzstan.org/> isimli web sitesi Kırgızca, Rusça, İngilizce, Türkçe, Çince ve Arapça olmak üzere, 6 dilde yayın yapmaktadır. Sitede yer alan "Nereye gidilir", "Ne yapılır", "Nasıl ulaşılır", "Kısa Bilgiler" ve "Uygulamalar" menüleri ile ziyaretçilere Kırgızistan hakkında bilgiler verilmektedir. Sitede Kırgızistan'ın kendine özgü özellikleri, resimleri ve videoları da bulunmaktadır.

Bu çalışmaların yanı sıra, Kırgızistan'ın uluslararası alanda tanıtılması ve ülke imajının oluşturulması noktasındaki en önemli organizasyon Dünya Göçebe Oyunları olmuştur. İlki 2014 yılında, Isık-Göl'de düzenlenen organizasyonun temel amacı Kırgız kültürünü tanıtarak kültürlerarası etkileşimi geliştirmek; turizm sektörünün gelişmesini sağlamak ve özellikle de olumsuz, siyasal olaylarla gündeme gelen ülkenin bu imajının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamaktır (<http://worldnomadgames.com>). 19 sporcunun katılımıyla 5 gün süren organizasyonu izlemek için 70'ten fazla gazeteci akredite olma isteğinde bulunmuştur. Organizasyon İngiltere'de BBC, Türkiye'de TRT Avaz, İsveç'te İctimaiTV, Katar'da Aljazeera, Moğolistan'da UBS, Rusya'da Russia Today, Moya Planeta, TV Novosti ve ATV, Türkmenistan'da Sport televizyon kanallarında canlı olarak yayınlanmıştır. Washington Post, Los Angeles Times, Worldstreet Journal, Mirror.co.uk, Repubblica.it, NBSnews.com, Corriere.it, CoCanada.com gibi gazete ve haber sitelerinde de 250'den fazla habere yer verilmiştir (I. Dünya Göçebe Oyunları Raporu, 2014: 5,10).

2016 yılında ikincisi düzenlenen Göçebe Oyunları ise ilkinin göre uluslararası arenada daha fazla yer almıştır. Organizasyona 62 ülkeden 1.200 sporcu katılmıştır. Özellikle, açılış töreninde 1000 komuzcu tarafından çalınan "Maş Botoy" (Kırgız halk müziği) büyük ilgi görerek Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiştir. Ayrıca, törene Hollywood yıldızı Steven Seagal'ın katılması da organizasyona olan uluslararası ilgiyi arttırmıştır (Akunova Z., 2016: 4).

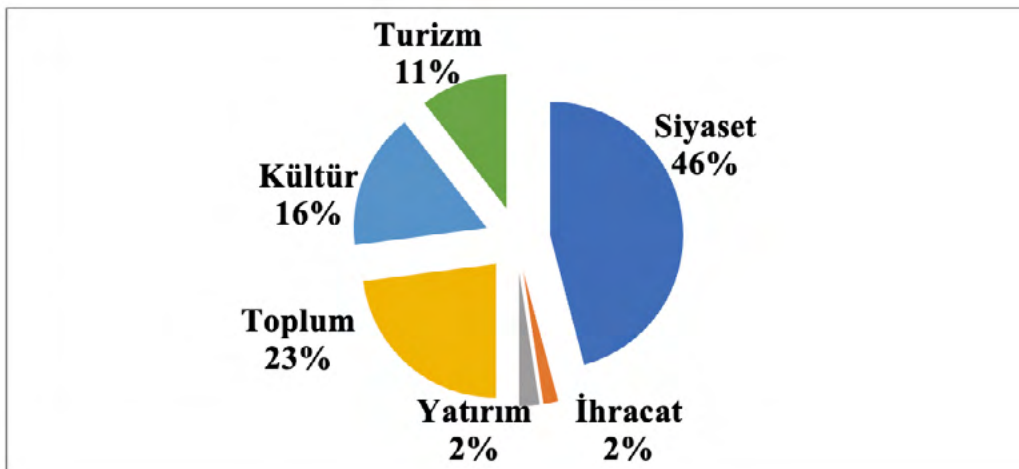
Uluslararası alanda Kırgızistan'ın kendini tanıtmak ve ülke imajı oluşturmak adına yer aldığı organizasyonlardan biri de 2017 yılında Astana'da düzenlenen Expo 2017 Fuarı'dır. Bu fuar aracılığıyla katılımcı ülkeler kendi portrelerini çizerek kendi imajlarını oluşturma şansı yakalamışlardır. Ancak bu şansın iyi kullanılabilmesi için ülkeler tarafından bir takım strateji ve yöntemler kullanılması gerekmektedir. Wang, (2014) bu yöntemleri şu şekilde sıralamaktadır; fuar standında ülkeleri çağrıştıran sembollerin kullanılması, ülkeleri diğerlerinden ayırtıran özelliklerin vurgulanması, katılımcıları şaşırtan, beklenmeyen unsurların ön plana çıkarılması, ileri teknolojilerin kullanılması ve her şekilde iletişime açık olma mesajının verilmesi. Fuar, medyanın da etkisiyle katılımcı ülkelerle ilgili belirli izlenimlerin oluşması, kültürel bağların kurulması ve imaja yönelik mesajların verilmesi noktasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, 2020 yılında Dubai'de düzenlenmesi planlanan ve 25 binden fazla ziyaretçinin gelmesi öngörülen fuar için şimdiden alt yapı hazırlıklarına başlanmış ve şehirdeki işyerleri %20 oranında arttırılmıştır (<https://uscpublicdiplomacy.org/blog/8-lessons-nation-branding>).

Kırgızistan'da ülke imajının oluşturulması ve geliştirilmesi yönünde bugüne kadar yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, henüz daha yolun başında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yukarıda adı geçen organizasyonlar ülkenin uluslararası alanda bağımsız bir ülke olarak tanınması ve olumlu bir imaj oluşması adına önemli adımlardır. Ancak bu çalışmaların daha geniş kitlelere ulaşarak, ülke tanınırlılığının, ülkeye yönelik olumlu bir algının oluşturulup geliştirilmesi için medya, özellikle de günümüzde sosyal medya, oldukça önemli bir role sahiptir.

Kırgızistan'ın Facebook'ta Yansıma Biçimleri

Çalışmada, Kırgızistan'ın sosyal medyadaki ülke imajı Facebook örneği üzerinden incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada 2017 yılında, Facebook üzerinden yayınlanan Kırgızistan etiketli paylaşımlar taranmıştır. Türkçe, Kırgızca ve Rusça olmak üzere, 4 dilde yapılan tarama sonucunda toplam 170 adet veriye ulaşılmıştır. Elde edilen bu veriler, öncelikle araştırmada kullanılan Anholt modeli çerçevesinde siyaset, ihracat, turizm, kültür, yatırım ve toplum olmak üzere toplam 6 kategoriye ayrılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında söz konusu paylaşımlar beğeni, yorum, repost ve videolar için izlenme oranları dikkate alınarak incelenmiştir. Son olarak ise paylaşımların dili ve hesap durumlarına göre bir sınıflandırma yapılmıştır.

Anholt, ülke imajlarının belirlenmesinde 6 temel kategori ileri sürmekte ve bu kategoriler üzerinden bir ülkenin sahip olduğu imajı ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, Facebook'ta Kırgızistan ile ilgili yapılan paylaşımlar bu kategorilere göre sınıflandırılmıştır.

Şekil 1: Facebook'taki Kırgızistan paylaşımlarının kategorilere göre dağılımı.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, yapılan paylaşımların büyük bir bölümünün (% 46) siyaset kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriye, daha çok iktidara ve siyasi söylemlere ilişkin paylaşımlar oluşturmuştur. Bunun temel nedeni, Kırgızistan'ın bağımsızlığını oldukça yakın bir dönemde (1991) kazanmış olması ve o zamandan günümüze ülkenin siyasal anlamda birtakım çalkantılara sahne olmasıdır. Bu anlamda, özellikle 2005 ve 2010 yıllarında ülkede yaşanan halk ayaklanmaları ve buna bağlı olarak meydana gelen iktidar değişiklikleri; 2010 yılında ülkenin güney bölgesinde Kırgızlar ile Özbekler arasında yaşanan etnik çatışmalar; 2017 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimi ve bu süreçte komşu Kazakistan ile yaşanan gerilim uluslararası alanda dikkat çeken siyasal olaylar arasındadır. Bu bilgiler ışığında, 2017 yılında Facebook üzerinden yapılan paylaşımlarında ağırlıklı olarak siyasal içerikler olması kaçınılmazdır. Siyaset kategorisini %23 ile toplum; %16 ile de kültür kategorileri takip etmektedir.

Turizm kategorisinde paylaşılan içeriklerin oranı ise %11'dir. Turizm kategorisi bir ülkenin uluslararası alanda tanınması adına en önemli kategoriye oluşturmaktadır. Bu konuda Kırgız Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı tarafından özel bir çaba harcanmış ve alana ilişkin faaliyetler giderek arttırılmış olsa da, yapılan çalışmaların 2017 yılı itibariyle Facebook'a yansımadağı görülmektedir.

Facebook'ta Kırgızistan ile ilgili en az paylaşım yapılan kategorileri ise % 2 oranı ile ihracat ve yatırım kategorileri oluşturmuştur. 1991 yılında SSCB'den ayrılarak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir ülke olarak Kırgızistan, halen daha ekonomik olarak kendi kendine yetecek bir güce ulaşamamıştır. Bağımsızlık sonrasında planlı ekonomik modelden serbest piyasa ekonomisine geçilerek sermaye ve üretim araçları el değiştirmiş, sosyal ve ekonomik anlamda bir dizi reformlar yapılmış olsa da bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke için bu süreç oldukça sancılı olmuş; bağımsız ve egemen bir devlet inşa etme yolunda siyasi ve ekonomik bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır (Turan,2007:122). Bu sorunlar içinde, özellikle ekonomiye ilişkin olanlara yönelik uzun vadeli ve kalıcı politikaların geliştirilememesi ülkede ekonomik kalkınmanın geçmişten günümüze bir sorun olarak varlığını sürmesine neden olmuştur (Yurdigül, Erkan, 2018:519). Bu nedenle, ekonomik temelli ihracat ve yatırım alanlarında ülkenin uluslararası alanda ön plana çıkması; bir imaj oluşturarak adından söz ettirmesi kısa vadede çok mümkün değildir. Günümüzde her ne kadar ihracat ve yatırıma yönelik bir takım çalışmalar yürütülüyor ve işbirliği anlaşmaları yapılıyor olsa da bu çalışmaların ülke imajına ilişkin geri dönüşümü için uzun vadeye ihtiyaç vardır. Bu sebeple, elde edilen veriler içinde ihracat ve yatırım kategorilerinin yok denecek kadar az olması anlamlı bir sonucu ifade etmektedir.

Çalışma bulgularının değerlendirildiği bir başka kategori de paylaşımların kim tarafından yapıldığıdır. Bu amaçla, paylaşımları yapan hesaplar incelenerek hesapların bireysel ya da kurumsal olma durumlarına bakılmıştır. Elde edilen 170 veriden 74 tanesinin kurumsal Facebook hesapları; 96 tanesinin ise bireysel Facebook hesapları üzerinden paylaşıldığı görülmüştür. Kurumsal paylaşımların daha çok USAİD, UNESCO gibi sivil toplum kuruluşları tarafından yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu paylaşımların içeriğini ise kültür, sanat ve spor konuları oluşturmaktadır. Öte yandan, Kırgızistan'ın ülke imajına yönelik sosyal medya temelli çalışmaların önemini resmi kurumlar tarafından yeni yeni anlaşılmaya başlanması ve ülkede sosyal medya kullanımının daha çok bireysel boyutta olması bu sonucu etkileyen unsurlar arasındadır.

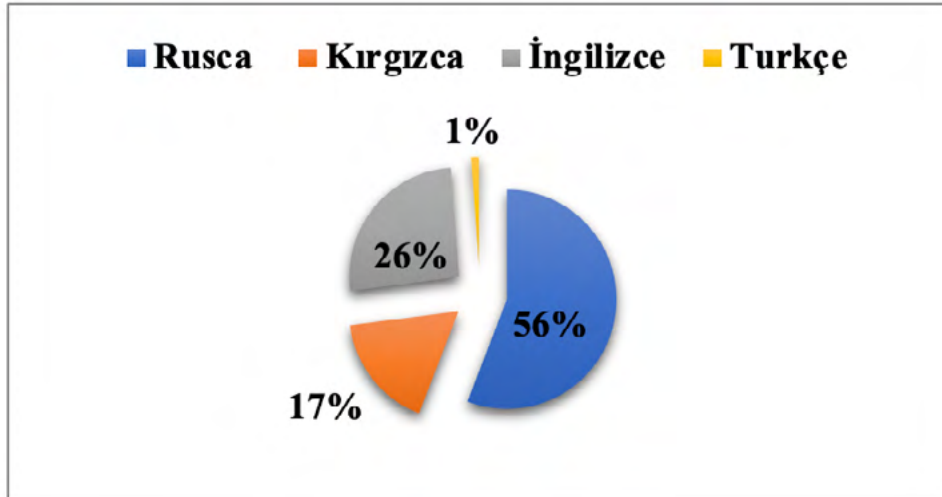
Elde edilen bulguların paylaşım yapan hesaplar üzerinden değerlendirilmesi verilere bir başka açıdan bakılmasını da zorunlu kılmıştır. Buna göre, paylaşımı yapan hesapların ülke içinden ya da ülke dışından olma durumları incelenmiştir. Yapılan paylaşımların 97 tanesinin ülke içinden, 73 tanesinin de ülke dışından hesaplar ağırlıklı olarak Rusya, Kazakistan, Çin olduğu görülmüştür. (Tablo 1'e bkz.). Özellikle ülke dışından yapılan paylaşımlar, Kırgızistan'ın ülke imajının oluşturulması ve sürdürülmesi noktasında oldukça önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, paylaşımların gerek Kırgızistan gerekse de Kırgızlar hakkında olumlu bir içeriğe sahip olması büyük önem taşımaktadır.

Kurumsal	Bireysel	Toplam
74	96	170
Ülke içi	Ülke dışı	Toplam
97	73	170

Tablo 1: Facebook'ta paylaşım yapan hesapların niteliği.

Bulguların değerlendirildiği bir başka kategori de paylaşım yapılan diller olmuştur. (Şekil 2'ye bkz.). Verilerin toplanması aşamasında kullanılan Türkçe, Kırgızca, İngilizce ve Rusça değerlendirme aşamasında da birer kategoriye oluşturmuştur. Buna göre elde edilen verilerin % 56'sını Rusça yapılan paylaşımların oluşturduğu görülmüştür. Bu sonuçta farklı etkenler rol oynamıştır. Öncelikle, ülkenin uzun yıllar SSCB egemenliğinde kalması ve buna bağlı olarak Rusçanın ülkedeki tarihsel, kültürel ve sosyal etkisi ön plana çıkmaktadır. SSCB'den ayrıldıktan sonra da ülkede Rusça terk edilmemiş ve resmi dil olarak kabul edilerek günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir. Rusça, bir yandan ülke içinde yaşayan farklı milliyetler arasında anlaşmayı sağlayan ortak dil olarak kabul edilirken diğer yandan da Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan gibi komşu ülkeler ve Kırgızistan'ın önemli partneri Rusya ile iletişim ve işbirliklerini sağlamaktadır. Kırgızistan'da dile ilişkin ulusal-laştırma politikalarının geliştirilmesine rağmen ülkede Rusça konuşan, okuyan ve yazan nüfusun oranı oldukça yüksektir. Rusça paylaşımları %26 ile İngilizce paylaşımlar, % 17 ile de Kırgızca paylaşımlar takip etmektedir. İngilizce paylaşımlar, ülke imajı açısından çok daha önemlidir. Kırgızca paylaşımların bu denli az olması ise, ülkede yeni medya tabanlı teknolojilerin kullanıma Kırgızca'nın uygun olmamasıdır. Bu nedenle paylaşımlar, daha çok Rusça ya da İngilizce olarak yapılmaktadır. Araştırmada Türkçe paylaşımlara ise yok denecek kadar az bir oranda rastlanmıştır. Toplanan verilerden sadece % 1'i Türkçe dilinde yapılan paylaşımlardan oluşmaktadır.

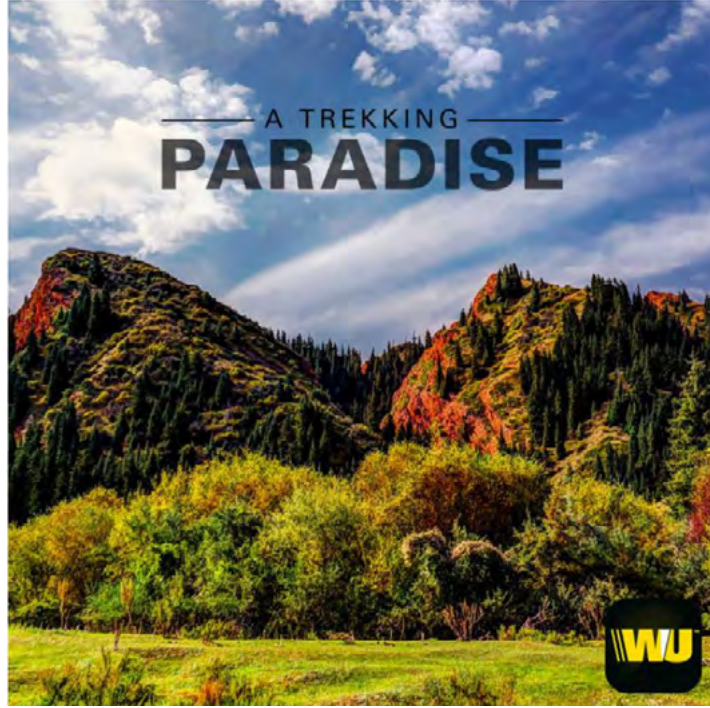
Şekil 2: Facebook'taki paylaşımların dillere göre dağılımı.

Çalışma kapsamında, toplanan veriler içinde en fazla beğeni alan 10 paylaşım ise kategori, başlık, hesap, beğeni sayısı ve niteliği açısından değerlendirilmiştir. (Tablo 2'ye bkz.). Buna göre en fazla beğeni alan paylaşımların siyaset ve kültür alanına yönelik olduğu ve bu paylaşımların da kurumsal hesaplar üzerinden yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bu hesapların yurt dışı hesaplar olması da dikkat çekicidir. Bu sonuçlar, hem elde edilen tüm verileri temsil etmesi hem de sosyal medyada Kırgızistan içerikli paylaşımların genel durumunu yansıtması açısından önemli bir göstergedir.

	Kategori	Başlık	Hesabı	Beğeni sayısı	Niteliği
1	Turizm	Kırgızistan Trekking için cennet gibi yer	Western Union (Kurumsal)	24000	Olumlu
2	Siyaset	Sapar İsakov Kırgızistan'ın Başbakanı oldu	Steven Seagal (Bireysel)	16000	Olumlu
3	Kültür	Hindistan futbol takımı Kırgızistan futbol takımını yendi	Football India (Kurumsal)	6100	Olumsuz
4	Kültür	Ayreon müzik grubunun dünyadaki dinleyicileri arasında Kırgızistan'ın durumu	Ayreon music grubu (Kurumsal)	3200	Olumlu
5	Toplum	Ben Kırgızistan'da yaşıyorum	Pahman Valentina (Bireysel)	2800	Olumlu
6	Kültür	Hindistan futbol takımı ile Kırgızistan arasındaki maçın değerlendirilmesi	Indian Football Team- For World CUP (Kurumsal)	2600	Olumlu
7	Toplum	Miss World Güzellik Yarışması'nda Kırgızistan'lı yarışmacı kazanması	Miss World (Kurumsal)	2400	Olumlu
8	Siyaset	Bugünkü tarih - 2004, Temmuz 7	Ismaili Heritage Kamusal Kurumu (Kurumsal)	2400	Olumlu
9	İhracat	37. Uluslararası Ticari Festival Deli'de başlıyor, Kırgızistan merkezde	The Times of India gazetesi (Kurumsal)	2100	Olumlu
10	Siyaset	Kazak dostuma mektup	Edil Baysalov (Bireysel)	2000	Olumsuz

Tablo 2. Facebook'ta en çok beğeni alan Kırgızistan içerikli paylaşımlar

Yukarıda, Tablo 2’de görüldüğü üzere, toplanan 170 içerik arasından en çok beğeniyi para transfer şirketi Western Union kurumsal hesabı üzerinden paylaşılan “Trekking Paradise” (Trekking Cenneti) adlı fotoğraf almıştır. (Resim 4’e bkz.). Fotoğraf, İngilizce yazılmış “Çarpıcı manzaralar ve dağlarla kaplı Kırgızistan #mustvisit listemizin zirvesine çıktı. Yürüyüş botlarını kim hazırladı?” metniyle paylaşılmıştır. 6 Eylül 2017 tarihinde paylaşılan içerik 47 kez repost edilmiş ve 28 yorum almıştır. İçerik, araştırma modeline göre turizm kategorisine kapsamında, “doğal güzelliğin zenginliği” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Resim 4: Western Union hesabından yapılan Kırgızistan içerikli paylaşım. (www.facebook.com. 10.04.2018).

Paylaşımaya yapılan yorumlar incelendiğinde; bir yorumda şirket çalışmalarına ilişkin, başka bir yorumda da fotoğrafın nereye ait olduğunun sorulduğu görülmektedir. Diğer tüm yorumlar ise “harika”, “çok güzel”, “muhteşem” ifadelerini içeren ve ülke imajını olumlayan içeriklerdir.

En fazla beğeni alan paylaşımlardan ikincisi ise Hollywood oyuncusu Steven Seagal’ın kişisel Facebook hesabı üzerinden yapılmıştır. Seagal, Kırgız Cumhuriyeti eski başbakanı Sapar İsakov ile el sıkıştığı bir fotoğrafı paylaşmıştır. Paylaşım 581 kere repost edilmiş ve 453 yorum almıştır.

16.000 beğeni toplayan ikinci sıradaki paylaşım Hollywood oyuncusu Steven Seagal’ın kişisel Facebook sayfasında KC eski Başbakanı Sapar İsakov ile el tuttuğu fotoğraftır. Paylaşım 581 kere repost edilmiş ve 453 yorum almıştır. 5.955.905 takipçisi olan Steven Seagal bu paylaşımına şu yorumu eklemiştir;

“Harika haber. Sevgili arkadaşım Sapar İsakov Kırgızistan Başbakanı oldu. Eminim ki, üstün zekâsı ve çalışkanlığıyla Kırgızistan daha da harika bir ülke olacak. Bu harika ülkeye son gittiğimde bana Göçebe Oyunları Elçisi olma onuru bahşedilmişti ve gerçekten kendimi evimde gibi hissettiğim bir yerde tekrar tekrar olmaktan heyecan duymuştum. Kardeşim Sapar’a büyük şans dilerim. Kırgızistan’ın muthiş bir geleceği var.”⁴

⁴ Great news - my dear friend Sapar Isakov has just become prime minister of Kyrgyzstan. I am sure that through his supreme intelligence & hard work Kyrgyzstan will become an even greater country. I was blessed with the honor of being the Ambassador of the Nomadic games the last time I was in this great country & really excited about visiting again and again a place where I truly feel like home. I wish my brother Sapar all the best of luck! Kyrgyzstan has an amazing future!

Seagal'ın paylaşımında Sapar İsakov için kullandığı “dear friend” (değerli arkadaşım), “supreme intelligence” (üstün zeka), “hard work” (çalışkan) ve “my brother” (kardeşim) ifadeleri araştırma modellemesinin toplum kategorisinde “Bu insanlar bana çok iyi karşılandığını hissettirirler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Fotoğrafta Seagal ile Saparov'un el sıkışan ve gülümseyen ifadeleri sıcak arkadaşlığı ve hoşgörülüğü yansıtmaktadır. Oyuncunun Kırgızistan'a yönelik “great country” (harika ülke), “place where I truly feel like home” (kendimi gerçekten evimde gibi hissettiğim yer) ve “amazing future” (muhteşem gelecek) sözleri ülke imajı açısından son derece olumlu ve güçlü ifadelerdir.

Facebook'da Kırgızistan ile ilgili en çok beğeni alan üçüncü paylaşım ise “Football India” kurumsal hesabı üzerinden paylaşılmıştır. (Resim 5'e bkz.). Paylaşım, Haziran 2017'de oynanan Kırgızistan-Hindistan maçına ithafen yapılmıştır. Paylaşımında 1-0 Hindistan'ın kazandığı maç sonrasında takım ve skor gösterilmektedir. Bu paylaşım, araştırma modeli kapsamında yer alan kültür kategorisinin “sporda başarılar” maddesi kapsamında değerlendirilmiştir. Sonuç Kırgızistan için galibiyet olmasa da, ülkenin Asya Kupası'na katılmış ve diğer ülkelere kendini tanıtmaya şansı yakalamış olması nedeniyle bir başarı olarak görülmüştür. Ayrıca paylaşımın yorumları incelendiğinde de Kırgızistan ile ilgili olumsuz herhangi bir içeriğe rastlanmamıştır. İçerik 424 kere paylaşılmış ve 51 yorum almıştır.

Resim 5: Football İndia hesabının paylaşımı.
(www.facebook.com. 10.04.2018).

En çok beğeni alan dördüncü paylaşım ise Hollandalı müzik grubu Ayreon tarafından yapılmıştır. Grup, resmi hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımında albümlerine ilişkin ön taleplerin yapıldığı ülkeleri gösteren bir dünya haritası paylaşmıştır. “Little disappointed in Kyrgyzstan as well I have to say” postuyla yaptıkları paylaşımında yeni albümlerine Kırgızistan'dan pek fazla talep olmadığı için hayal kırıklığına uğradıklarını dile getirmişlerdir. İçerik doğrudan ülkeyi hedef almasa da, beklentilerin Kırgızistan üzerinden ifade edilmesi ve gruba ait hesabın 137.308 takipçisinin bulunması ülke imajı açısından olumlu olarak kabul edilmiştir. İçerik 93 kez paylaşılmış, 232 kez de yorumlanmıştır.

Listedeki beşinci paylaşım, kişisel bir hesap üzerinden yapılmıştır. Paylaşımın sahibi 22.372 takipçisi bulunan Valentina Pahman'dır. Pahman, Kırgızistan'da milletlerarası ilişkileri konu alan

“Kırgızistan’da yaşıyorum” başlıklı bir metin paylaşmıştır. 462 paylaşım ve 287 yorum alan metinde Kırgızistan’da yaşayan farklı milletler, özellikle de Ruslar hakkında aşırı duygusal ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadelerden bazıları; “Çoğu insan için Kırgızistan bir vatandır.”, “Burası bizim vatanımız”, “Kırgızlar beni ailelerine kabul ettiler, beraber çalışıyoruz ve arkadaşız.” Kırgızistan’a duyulan sevgi ve vatanseverlik duygularının ön plana çıktığı bu ifadeler çalışmada toplum kategorisi altında, “Bu insanlar bana çok iyi karşılandığımı hissettirirler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Yorumlar açısından da oldukça olumlu bir içeriğe sahip olan paylaşım, ülke imajının oluşturulması ve başkaları tarafından da olumlanması anlamında önemlidir.

En çok beğeni alan altıncı paylaşım, listenin üçüncü sırasındaki paylaşım ile bağlantılı olarak Hindistan ve Kırgızistan arasında oynanacak futbol maçına ilişkindir. Paylaşımında maçın sonucunun Hindistan’ın dünya sıralamasındaki yerini nasıl etkileyeceğine yönelik tahminlerde bulunulmuştur. “Haydi Hindistan!!!” postuyla yapılan paylaşım 239 kere repost edilmiş ve 93 yorum almıştır. Paylaşım, ülke imajını analizinde kültür kategorisinde değerlendirilmiştir.

Listenin yedinci sırasındaki paylaşım Miss World kurumsal hesabı üzerinden yapılmıştır. (Resim 6’ya bkz.). Kırgızistanlı Begimay Karıbekova’nın Dünya Güzellik Yarışması’nda birinci seçilmesi üzerine, Karıbekova’nın taç ve ödülleriyle çekilmiş bir fotoğrafı paylaşılmıştır. Paylaşımına kutlama mesajları ile Kırgızistan’ın coğrafi konumunu gösteren hashtagler de eklenmiştir. Kültür kategorisi içerisinde değerlendirilen paylaşım, 57 kez repost edilmiş, 42 de yorum almıştır.

Resim 6: Miss World tarafından paylaşılan Begimay Karıbekova fotoğrafı. (www.facebook.com. 10.04.2018).

“Ismaili Heritage” isimli kurumsal Facebook hesabından paylaşılan içerik ise siyaset kategorisi altında değerlendirilmiştir. Paylaşımında eski İsmailiye imamı IV. Ağa Han Kerim’in kardeşi Amin Ağa Han’ın Kırgızistan ziyareti konu edilmektedir. Ağa Han ve Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı Nikolay Tanayev’in birlikte yer aldığı fotoğraf, 25 kere paylaşılmış ve 65 yorum almıştır.

Kırgızistan’ın ülke imajı kapsamında, çalışmanın ihracat kategorisine giren bir başka paylaşım da Hindistan’ın “The Times of India” kurumsal hesabı üzerinden yapılmıştır. Delhi’de düzenlenecek

olan 37. Uluslararası Ticaret Fuarı konulu video paylaşımında, Kırgızistan'ın ticari alanda Hindistan için önemli bir stratejik ortak olduğuna vurgu yapılmıştır. Paylaşım 187.000 kez izlenmiş, 148 kez paylaşılmış ve 453 kez yorumlanmıştır. Video, ülkenin bölge için önemine dikkat çekmesi, Hindistan için stratejik bir ortak olarak görülmesi, uluslararası organizasyonlarda yer alması noktalarında Kırgızistan'ın imajına olumlu katkılarda bulunmuştur.

Facebook'ta en çok beğeni alan paylaşımlar sıralamasında son olarak "Demokrasi ve Sivil Toplum" Koalisyonu Başkanı Edil Baysalov'un Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki ilişkilere dair yazdığı bir metin ve iki ülke cumhurbaşkanının tokalaşırken ki fotoğraflarını içeren paylaşımı yer almaktadır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkileri değerlendiren yazı 556 kez repost yapılmış, 571 kez de yorumlanmıştır. Siyaset kategorisi altında değerlendirilen içerik "Uluslararası barış ve güvenlik konularında sorumlu davranmaktadır" başlığı altında araştırmaya dâhil edilmiştir. Kırgızistan'a karşı eleştirel bir dille yazılan yazıya Kırgızca, Kazakça ve Rusça yorumların yapılması dikkat çekicidir.

En çok beğeni alan on paylaşım içinden sadece iki tanesinin olumsuz olması, diğerlerinin olumlu içeriğe sahip olması, Kırgızistan'ın ülke imajı açısından başarılı bulunabilecek bir sonuçtur. Ayrıca, olumlu olarak alınan paylaşımların tamamının ülke dışı hesaplara ait olması da bu başarının önemli bir göstergesidir. Bu durum paylaşımların geneli ile de paralellik göstermektedir. Toplanan tüm veriler göz önüne alındığında da ülke dışından yapılan olumsuz paylaşımların oldukça az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Kırgızistan hesaplarından yapılan paylaşımlarda olumlu ve olumsuz içeriklerin aynı oranlarda olduğu göze çarpmaktadır.

Sonuç

Ülke imajının hem ülke içindeki hem de uluslararası alandaki önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Ülke imajı, özellikle siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik ve turistik alanlarda ülkenin tanınırlığını arttırma, uluslararası konularda söz sahibi olma hem ülke vatandaşları hem de başka ülke vatandaşlarının zihninde iyi çağrışımlar yaratma noktasında oldukça önemli bir işleve sahiptir. Sosyal medya ise gerek içerik üretme gerekse de üretilen içeriklere ulaşma noktasında günümüzün en sık başvurulan platformlarından biridir. Bu nedenle de ülke imajlarının oluşturulması ve sürdürülmesi noktasında zaman ve mekân kavramlarından bağımsız bir iletişim ortamı sunmaktadır.

Çalışma kapsamında, hem Kırgızistan'ın ülke imajına yönelik yaptığı resmi ve kurumsal çalışmalar hem de ülkeye ilişkin sosyal medyaya yansıyan içerikler incelenmiştir. Bu sonuçlar daha derinlemesine incelendiğinde, Facebook'ta Kırgızistan ile ilgili paylaşımların ağırlıklı olarak özel hesaplar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Toplam 170 verinin 96'sının özel, 74'ünün resmi hesaplara ait olduğu ortaya çıkmıştır. Facebook'un içeriği çoğunlukla özel hesaplardan oluşmaktadır; fakat şirketler, resmi kurumlar, sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşlar da kendi hedef kitlelerine ulaşmak amacıyla ve halkla ilişkiler kapsamında yürüttükleri faaliyetler için Facebook hesapları açarak bunları etkin olarak kullanmaktadır.

Kırgızistan hakkında sosyal medyaya yansıyan içerikler dikkate alındığında, Kırgızistan'ın ülke imajı oluşturma çalışmaları açısından henüz daha yolun başında olduğu görülmektedir. Ülkenin uluslararası alanda az tanınması ve tanınırlığının da daha çok siyasetle bağlantılı olması olumlu bir imaj oluşturulması ve bu imajın güçlenerek devam ettirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla öncelikle ülkenin güçlü ve zayıf yönlerinin; turizm, ekonomi, kültür vb. alanlardaki mevcut potansiyelinin derin bir analizinin yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak, gerek ulusal gerekse uluslararası medyada ülkenin temsil edilme biçimlerinin belirlenerek eksik ve sorunlu alanların tespit edilmesi ile bu yönde stratejik bir yol haritasının çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak ülke imajına yönelik çalışmaların uzun ve zahmetli bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, bu faaliyetler kişilere değil kurumlara bağlı olarak gerçekleştirilmelidir. Bunun için de, ülke imajı çalışmaları devlet düzeyinde, alanında uzman kişilerce oluşturulan bir ekip tarafından planlanmalı; finansmanı, yürütücülüğü ve denetimi de devlet tarafından yapılmalıdır. Bu çalışmalar süresince medyanın ve

özellikle de sosyal medyanın gücü göz ardı edilmemeli; sosyal medya ülke imajı oluşturan şekilde planlı ve programlı bir şekilde kullanılmalıdır. Ülkeyi temsil eden kişi ve kurumlar tüm sosyal ağlarda resmi olarak var olmalı; bu ağlar aracılığıyla doğru ve güvenilir bilgi paylaşımında bulunmalıdır.

Kaynakça

- Abdrzakova, R. (2013). Kırgızistan razrabotal svoj brend. <http://www.sostav.ru/publication/kyrgystan-razrabotal-svoj-brend-6411.html>. 07.04.2018
- Akunova, Z. (2016). Olimpiada koçevnikov. www.gazeta.kg.
- Anholt, S. (2005). Nation brands as context and reputation. *Place branding*. doi: 10.1057/palgrave.pb.5990023.
- Anholt, S. (2010). *Places. Identity, image and reputation*. İngiltere: Palgrave Macmillan.
- Bayşuakov, A. (2007). *Strategicheskaya matryza Kırgızstana*. Moskova: Ekonomik Stratejiler Enstitüsü.
- Bihu Wu, J.Z., Morrison, A. M. & Ying-Chen Chen, C. T. (2016). How country image affects tourists' destination evaluations: a moderated mediation approach. *Hospitality & Tourism Research*, 20 (10), 2-3.
- Camankulov A. (kişisel iletişim, 18 Kasım 2017).
- Dinnie, K. (2008). *Nation branding. Concepts, issues, practices*. İngiltere: Elsevier.
- Fedorenko, V. (2015). *Timeline of Central Asia (1918-2014)*. Washington: Rethink İnstitute.
- Gürbüz, Y.E. (2011). Orta Asya'nın ortasında bir ada: Kırgızistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (15), 419-447.
- Han, C.Min (1989). Country image: halo or summary construct? *Marketing research*, 26 (9), 222-223.
- <http://www.discoverkyrgyzstan.org>. Erişim tarihi: 20.04.2018
- <https://lenta.ru/news/2007/12/18/santa/>. Erişim tarihi: 20.04.2019
- <https://scholar.google.com>. Erişim tarihi: 27.04.2018
- <https://www.academia.edu>. Erişim tarihi: 27.04.2018
- <https://www.open.kg/allnews/important/print:page,1,588-skolko-budet-stoit-dollar-v-mar-te-2016-goda-v-rossii-mnenie-analitikov.html>. Erişim tarihi: 12.03.2018
- I Dünya Göçebe Oyunları Raporu. (2014). Erişim adresi: <http://worldnomadgames.com>.
- Kotler, Ph. (2017). *Answers Your Questions on Marketing*. http://www.kotlermarketing.com/phil_questions.shtml.
- Marat, E. (2009). Nation branding in Central Asia: A new campaign to present ideas about the state and the nation. *Europe-Asia Studies*, 61 (7), 1123-1136.
- Moilanen, T., & Rainisto, S. (2009). *How to brand nations, cities and destinations*. İngiltere: Palgrave Macmillan Yayınevi.
- Nagashima, A. (1970). A comparison of Japanese and US attitudes towards foreign products. *Journal of Marketing*, 34 (1), 68-74.
- Nas, A. (2017). Branding and national identity: the analysis of "Turkey: discover the potential" campaign. *Bilig Dergisi*, 83, 204-205.
- Özdemirci, A., & Önder, H.B. (2018). Uluslararası halkla ilişkiler yoluyla ülke algısı ve imajı oluşturmak: Almanya'da Türkiye algısı ve imajı üzerine ampirik bir araştırma. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*.17 (1), 65-66.
- Özkan, A. (2014). Role of public diplomacy in establishing nation branding and public diplomacy

possibilities of Turkey. *European Journal of Research on Education, Special Issue: International Relations*, 3.

Özkan, A. (2015). 21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları. *Stratejik Rapor No 70, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul Üniversitesi*, ss. 3-4.

Palmer, J.N. (2006). Economic transition and the struggle for local control in ecotourism development: the case of Kyrgyzstan. *Journal of Ecotourism*, 5 (1),44.

Schooler, R.D. (1965). Product bias in the Central American common market. *Journal of Marketing Research*, 2 (4), 394-397.

Schooler, R.D., & Sunoo, D.H. (1969), "Consumer perceptions of international products". *Social Science Quarterly*, 49, 886-90.

Szondi, G. (2008). Public diplomacy and nation branding: conceptuaş similarities and differences. *Discussions papers in diplomacy. Hollanda: Netherlands Institute of International Relations Clingendael*.

Turan, G. (2007). Piyasa ekonomisine geçiş ülkelerinde yoksulluk ve gelir eşitsizliği. *Kamu-İş*, 121-135.

Wang J. (2014). 8 lessons of nation branding. 26.09.2018 tarihinde <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/8-lessons-nation-branding> adresinden edinilmiştir.

Wilkinson, C. (2015). Imagining Kyrgyzstan's nationhood and statehood: reactions to the 2010 Osh violence. *Nationalities papers. Nationalism and Ethnicity*, 43 (3), 418.

Yurdigül, A., Erkan, T. (2018). Medyada yoksulluğun sunumu: Kırgızistan yazılı basını üzerine bir inceleme. *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu: Göç, Yoksulluk ve Kimlik (s. 513-531) içinde. Bişkek, Kırgızistan*.

Summary

Country image is the totality of all emotions, ideas, attitude and behavior, and it has a great effect upon its economic, political development and international relations. In international image activities each country seeks to create a positive image on other countries through its advantages and values.

There are a variety factors on the formation of international images of countries, which are generally defined by economic, political, cultural and social categories. Additionally, media has an exceptional function in the formation and distribution of images, today. Consequently, especially social media with its advantages, like interaction, asynchrony, de-massification, 24/7 access, easy operability and up-to-dateness, plays an important role in the formation of country image. Social media operates on the construction and perception of country images because it reaches all countries and groups of people and positions every individual both as producer and consumer. Individuals attain information with various contents from different countries through social media, and they generate an image about those countries in their mind.

The main aim of this study is to describe the activities on country image in Kyrgyzstan since 1991, and country's reflections on social media. Accordingly, the data on Kyrgyzstan for the year 2017 on the most popular social network, Facebook, has been analysed as a sample. It has been investigated through content analysis, how much, on which themes and how Kyrgyzstan has been represented. The method of the study is based on Simon Anholt's model designed to measure the country image. Anholt publishes his Nation Brand Index annually since 2008. According to this model, the data is classified in categories of administration about power, law and politics, tourism about the country's attraction for tourists, investment about its potential for investment, exportation about the image of its products and brands, society about the personal characteristics of its people, and culture about its richness in sport, music and art. In the next stage, the data is analyzed through content-analysis according to

the number of “like”s, “view”s (for videos), sharings, language and character of an account.

The study showed that first work on country image was realized four years after the independence, in 1995. Because 1995 was declared as the Year of Manas by UNESCO, the state initiated an official campaign in Kyrgyzstan and some activities were performed to revive national values alive and to strengthen national identity. During these activities for the millennial anniversary of Manas, a festival has been arranged in the Talas Valley associated with the national hero Manas, Manas Ail (village) has been built in Bishkek, some streets were renamed as Manas, scientific conferences and symposiums were organized in Kyrgyzstan and Turkey, books were published, “seven advices of Manas” were determined to be studied at schools. Another campaign about the country image is called “Kyrgyzstan: Homeland of Santa Claus”, which was organized by the Department of Tourism under the Ministry of Culture, Information and Tourism, in 2008. The campaign was criticized harshly while on its realization by many including the Kyrgyz people itself. In 2012, Department of Tourism in Kyrgyzstan implemented another campaign with the motto “Kyrgyzstan, so much to discover”. Many activities were realized to develop the touristic image of Kyrgyzstan as part of the campaign. Accounts called “Discover Kyrgyzstan” were opened on Facebook and Youtube and the country was promoted in English and Russian. The most significant activity about the country image of Kyrgyzstan is the World Nomad Games organized in Kyrgyzstan in 2014, 2016 and 2018. Although the organization was not directly related to country image had a very positive function for the international recognition of the country and to form some idea about the country. A functional platform for countries’ promotion and image formation is Expo Fair. Kyrgyzstan joined the “Energy of the Future” Astana Fair of 2017, gave information about its natural energy sources and the use of these sources, and represented itself as a country with potential of foreign direct investment.

During the study both official and institutional activities of Kyrgyzstan on country image and contents related to Kyrgyzstan on social media were analysed. According to the findings the posts related to Kyrgyzstan on Facebook are predominantly produced by private accounts. 96 out of 170 posts belonged to private accounts and 74 to official accounts. Facebook’s content consists of mostly private accounts; however, companies, governmental organizations, non-governmental organizations and other organizations also open their Facebook accounts and use it effectively in order to reach their target audience and to carry out activities within the scope of public relations.

Thus Kyrgyzstan is just making its initial steps on image formation. The lack of international knowledge on Kyrgyzstan and that its recognition is mainly related to politics forces Kyrgyzstan to continue and expand its effort. Consequently, the strengths and weaknesses, advantages and threads of the country in tourism, economics, culture etc. have to be analyzed. Additionally, the deficiencies and problems of representation in national and international media have to be determined and a strategy needs to be developed.

Keywords: Country image, Facebook, Kyrgyzstan, Social media.

Türkiye’de Akademik Düzeydeki Gazetecilik Çalışmalarını Değerlendirmek: 2009-2019 Dönemi İletişim Fakültesi Dergileri’ne Yönelik Nicel Bir Araştırma

The Assessment of the Journalism Studies on Academic Level in Turkey: A Quantitative Research on the Journals of Communication Faculties in the Period of 2009-2019

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yavuz BAYRAM¹

Gönderim Tarihi: 09.06.2020 | Kabul Tarihi: 03.07.2020

Özet

Türkiye’de iletişim alanının akademik seviyede kurumsallaşmasının tarihi Batı’ya göre çok yenidir. İletişim alanının Batılı ülkelerin karar alıcıları, reklam verenleri, politikacıları ve işadamlarınca değerinin anlaşılması neredeyse 1900’lerin başına kadar dayanır. Oysa Türkiye’de iletişim alanında fakülte olarak hizmet veren ilk akademik yapı 1992 yılında oluşturulmuştur. Yapılan bu çalışma Türkiye’de yaklaşık otuz yıllık geçmişi olan iletişim fakültelerinin akademik dergilerinin gazetecilik alanıyla ilgili yaptıkları yayınların seyrini irdeleme amaçındadır. Bu çalışmada son on bir yılda düzenli olarak yayınlanan iletişim fakültelerinin akademik dergilerinin gazetecilik alanıyla ilgili yayınlamış olduğu üç yüz adet makale içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonunda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir; Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde yaygınlaşmış olan iletişim fakültelerine ait dergiler Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde kurulu olan iletişim fakültelerinin dergilerine oranla gazetecilik alanıyla ilgili daha fazla makale yayınlamıştır. Gazetecilik alanıyla ilgili yapılan makaleler önemli oranda uygulama içeren çalışmalardır. Nitel analiz yöntemi kullanan çalışmaların gittikçe artan oranda alana katkı yapması söz konusudur. İncelenen çalışmaların en temel araştırma sorunsalını bir takım sorun/konu/olay ve olguların medyada nasıl temsil edildiği oluşturmuştur. Bununla birlikte web tabanlı uygulamaların gazetecilik mesleğine nasıl etkide bulunduğu sorusu da gazetecilik alanında araştırma yapanların gittikçe artan bir şekilde ilgi gösterdiği konu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: İletişim fakültesi dergileri, gazetecilik çalışmaları, betimsel analiz, içerik analizi.

Abstract

The history of the institutionalization of the field of communication on academic level in Turkey is very recent comparing to the West. The understanding of the value of the field of communication by the decision makers, advertisers, politicians and businessmen of the Western countries dates back to early 1900s. Whereas the first academic building serving as faculty in the field of communication has been established in Turkey in 1992. The aim of this study is to address the course of the publications in the field of journalism made by the academic journals of the communication faculties which have around thirty years history in Turkey. In this study, three hundred articles published by academic journals of communication faculties, which have been published regularly in the last eleven years, have been analyzed using the content analysis method. The outcomes of the study reached are as follows; Journals of the communication faculties that have become widespread in various cities of Anatolia have published more articles on journalism than journals of communication faculties established in big cities such as Ankara and Istanbul. Articles on journalism are studies which contain considerable amount of practical application. Studies using qualitative analysis method are increasingly contributing to the field. The main research painpoint of the studies examined has constituted how some problems / issues / cases and facts are represented in the media. However, the question of how web-based applications affect the journalism profession has emerged as an increasingly popular topic for analysts making researches in the field of journalism.

Keywords: Journals of communication faculties, journalism studies, descriptive analysis, content analysis.

Giriş

Türkiye’de iletişim alanında akademik düzeyde eğitimini veren okulların kurumsallaşmasının tarihi çok eski değildir. 1992 yılına kadar Basın Yayın Yüksek Okulları içerisinde gazetecilik ve halkla ilişkiler bilim dallarında akademik çalışmalar yapıp öğrenciler yetiştirilmiştir. Her ne kadar Cumhuriyetin ilanından hemen sonra gazeteci Ahmet Rasim’in bu konuda çabaları olmuş olsa da çok partili hayat ile birlikte 1950 yılının güz döneminde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Bu açılan okul iki yıl süreli bir okul olarak meslekten yetişen gazetecilerin diploma sorununu çözümlene amacıyla olmuştur. 1960’lı yılların ortalarında İstanbul, Ankara ve İzmir’de bir takım özel gazetecilik okullarının kurulduğuna şahit olunmuştur. Bu özel okullar çıkarılan bir kanunla 1971’de devletleştirilmiş, 1980 askeri darbesi sonrası oluşturulan Yüksek Öğretim Kurumu aracılığı ile üniversite rektörlüklerine bağlı yüksek okullar haline getirilmişlerdir. Türkiye’de iletişim eğitimi veren yüksek okulların fakülteleşmesi ise 1992 yılından itibaren olmuştur.

Batıda gazetecilik alanında eğitim verilmesi fikirleri 1672 yılında Almanya’nın Leipzig Üniversitesi’nin çabalarına kadar geriye gider. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde ise 1908 yılında Mis-sorui Üniversitesi’nde gazetecilik/iletişim eğitimi veren bir okul kurulmuştur. Gazetecilik eğitimi akademik düzeye taşıma çabaları devam etmiş ABD’nde yirminci yüz yılın başlarında gazetecilik alanında akademik birimlerin sayısında artış olmuş, iletişim araştırmaları birinci ve ikinci dünya savaşı yılları boyunca belirli bir akademik olgunluğa erişmiştir. Türkiye’de ise söz konusu akademik çabaların olgunlaşmasını 1980’lere kadar beklemek gerekmiştir. Türkiye’de iletişim alanının geç olgunlaşmasını ve alanı bir perspektif içine hapseden yanlışı olduğundan bahsettiği makalesinde İrfan Erdoğan iletişim alanının ülkedeki gelişimini şu sözleri ile özetlemektedir (2009:780-812): “Türkiye’de iletişim alanı başından beri ve hala kitle iletişimi alanı içine hapsedilmiş durumdadır. Diğer iletişim türleri ile ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır. Hem pozitivist hem de pozitivist olmayan yöntemleri gereği gibi kullanarak yapılan araştırma tasarımlarına rastlamak da oldukça güçtür”. İletişim alanında akademik genişlemenin yaşanması Türkiye açısından ancak 2000’ler sonrası olmuştur. Bilgisayar teknolojisinin günlük hayatın içine girmesi, kitle iletişim araçlarının ülke sathında yaygınlaşması ve kitle iletişiminin devlet dışında özel girişime açık hale gelmiş olması alanda yetişen akademisyenleri iletişim olgusunun fark yaratan sonuçlarını araştırmaya itmiştir.

İlgili Literatür

Hem yerli hem de yabancı literatürde iletişim araştırmalarının ne yönde geliştiğini açıklamaya çalışan çeşitli örnek çalışmalar mevcuttur. Türkiye açısından bakılacak olursa ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu söylemek gerekir. Bu sınırlı sayıdaki çalışmalardan birisini gerçekleştiren Çağrı İnceoğlu Türkiye’de sinemayı konu alan doktora ve sanatta yeterlilik tezleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemiyle 1985-2013 yılları arasında yayınlanmış 199 tez çalışmasını incelemiştir. İnceoğlu çalışmasının sonucunda alanda yazılan tez sayısının çoğalmasına koşut olarak disiplinlerarasılığın gittikçe arttığını ve toplumbilimsel bakış açısıyla Türk sinemasının daha fazla çalışmada kendine yer bulduğunu ortaya koymuştur (2014:32). Bir başka örnek çalışmada Ulu ve Akdağ (2015) ‘Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği’ isimli araştırmalarında Selçuk İletişim Dergisi’nde 1999-2013 yılları arasında yayınlanmış 467 makaleyi bibliyometrik analize tabi tutmuştur. Çalışma sonucunda araştırmacılar, dergiye katkıda bulunan araştırmacıların daha çok doçent ve araştırma görevlisi unvanına sahip olanlar olduğunu, makalelerin daha çok tek yazarlı olarak yapıldığını ve makalelerin büyük oranda Selçuk Üniversitesi dışındaki akademisyenlerce yazıldığını saptamışlardır (2015:19). Bir başka örnek çalışmada Balta Peltekoğlu ve Tozlu (2018) Türkiye’de iletişim fakültelerinin hakemli dergilerinde kadın akademisyenlerce yazılan makalelerin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Araştırmacılar dört dergide 275 makaleyi incelemeye tabi tutmuşlar ve çalışma sonucunda makalelerin 140’ının kadın akademisyenlerce yazıldığını, söz konusu 275 makalenin 328 farklı isim tarafından hazırlan-

dığı ve bunların yüzde 59'unun kadın olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İnceleme konusu yapılan araştırmalarda nitel/teorik araştırmaların nicel olanlara göre daha fazla olduğu ve bu araştırmacıların daha çok sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunan üniversitelerdeki kadın akademisyenlerden oluştuğu bulguları da vurgulanmıştır (2018:63-64). Son olarak Gülseren ve Ümit Atabek 'Türkiye'de Gazetecilik Literatürü: 1992-2018 Yılları Arasında Yayınlanmış Makaleler Üzerine Bir İnceleme' başlıklı çalışmalarında bibliyometrik analiz yöntemi ile toplam 558 makaleyi incelemiştirlerdir. Araştırmacılar çalışma sonucunda ele aldıkları makalelerde içerik ve söylem analizi yöntemlerinin ön plana çıktığını, makalelerin büyük oranda tek ya da iki yazarlı olarak hazırlandığını, akademik unvanın yükselmesi oranında araştırmacıların daha az sayıda makale yayınlamaya başladıkları gibi bir takım sonuçlara ulaşmışlardır (2019:728-729).

Türkiye'de iletişim alanında yayınlanan bilimsel çalışmaların niteliği ve niceliği üzerine yapılan çalışmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Söz konusu çalışmalarda iletişim alanında yayınlanan akademik çalışmaların yönünü tayin etmek adına bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış, araştırmacıların cinsiyetinden, akademik unvanlarına kadar pek çok farklı değişken araştırma konusu haline getirilmiştir. Yabancı literatürde Türkiye'deki çalışmaların benzerlerinin daha eski tarihlerden başlayarak yapılması söz konusudur. Atabek ve Atabek'e göre iletişim alanı üzerine bibliyometrik verilere dayalı literatür incelemelerinin ilk örnekleri Barker, Hall, Roach, ve Underberg (1979, 1980, 1981) tarafından yayımlanmıştır (2019:712). Bununla birlikte söz konusu çalışmaların örnekleri günümüze kadar artarak devam etmiştir. Örneğin Feely 2008 yılında bibliyometrik analiz yöntemi ile yapmış olduğu çalışmada Sosyal Bilimler Atıf İndeksinde (Social Science Citation Index) 2002-2005 yılları arasında derecelendirilmiş iletişim dergilerini araştırmıştır. Feely, Human Communication Research (HCR), Personal Relationships, Journal of Communication (JOC) ve Communication Research (CR) gibi atıf indeksinde en yüksek dereceye sahip dergiler ile derece dışı kalan 19 adet iletişim dergisine ağ analizi uygulamıştır. Çalışma sonunda Feely indeks listesinde en üst sırada yer almayan Communication Monograph dergisi ile CR, HCR ve JOC (alfabetik sıraya göre) iletişim alanında en merkezi dergiler olduğunu bulgulamıştır (2008:505). Bir başka örnek çalışmada Lee ve Sohn (2015) iletişim alanında sosyal sermaye kavramını ele alan 171 makale, kitap ve kitap özetini bibliyometrik analize tabi tutmuştur. Araştırmacılar bu alanın öncüleri olan Putnam, Bourdieu ve Coleman'ın inceleme konusu yapılan makalelerde nasıl öne çıkarıldığı veya göz ardı edildiğini de ortaya koyma çabası içerisinde olmuşlardır. Çalışma sonucunda Lee ve Sohn iletişim alanında sosyal sermaye konusunun küçük bir grup halinde olan siyasal iletişim akademisyenince sürdürüldüğü ve tartışıldığını, bu akademisyenlerin çalışmalarında daha çok açıkça Putnam lehine değerlendirmelerde bulunduğu, Bourdieu ve Coleman'ı ise göz ardı ettiği sonucuna ulaşmışlardır (2015:1)

Yakın zamanda yapılan bir başka örnek çalışmada ise Segado-Boj Journal Citation Reports tarafından 2003-2017 yılları arasında indekslenen sosyal medya ve gazetecilik alanındaki çalışmaları bibliyometrik analiz ve içerik analizi yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Araştırmacı söz konusu makalelere bu betimsel analizlerin yanında ortak alıntı ve ortak sözcük analizi de uygulamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre 2014 yılından bu yana söz konusu araştırma alanında yayınlanan makale sayıları düzenli bir şekilde artmakta olup, Birleşik Devletler, Avustralya ve İngiltere bu alandaki en üretken ülkeler olmuştur. Araştırmacı bu çalışmalarda üç kavramsal başlığın ön plana çıktığını da vurgulamaktadır. Bunlar; kullanıcı kitlesinin katılımı, kullanıcı tarafından oluşturulan içerik ve sosyal medyanın gazetecilik profesyonel değerleri ve uygulamaları üzerindeki etkisi. Segado-Boj'a göre pek çok akademik çalışma sosyal medyanın spesifik uygulamalarına odaklanmak yerine sosyal medya kavramının kendisine odaklanmakta, twittter son yıllarda değişen ilginin facebook'tan kaymasından sonra en çok analiz edilen sosyal medya uygulaması olmakta, araştırmacılar gazeteciliğin diğer branşlarından çok politik enformasyon konusuna odaklanmayı tercih etmekte ve bu çalışmalarda içerik analizi ve derinlemesine mülakat yöntemleri en çok kullanılan yöntemler olmaktadır (2014:1).

Yabancı literatürde daha fazla araştırmadan örnekler verilmesi mümkündür. Bununla birlikte iletişim araştırmalarının nereye gittiğini ve ne yönde gelişip değiştiğini eklektik biçimde ele alan pek çok araştırmaya yer vermek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Türkiye iletişim alanının akademik anlamda Batı'ya göre geç olgunlaştığı bir ülkedir. İletişim Fakültelerinde yer alan akademisyenlerin alana ilişkin düzenli akademik çabalarının (dergi yayınlamak, yıllıklar çıkarmak, kitap yayınlamak gibi) çeyrek asrı geçmediği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de iletişim biliminin çeşitli alt bilimleri ile birlikte ne yöne gittiğinin bulgulamaya çalışan az sayıdaki çalışmanın ne kadar değerli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Araştırma Dizaynı

Yapılan bu çalışmada Türkiye'de iletişim alanında akademik faaliyet gösteren iletişim fakülteleri dergileri araştırma evrenine dahil etmiştir. Türkiye'de iletişim fakültelerinin 1990'ların başında yüksek okul seviyesinden fakülte seviyesine çıktığı düşünüldüğünde akademik kurumsallaşmalarını diğer bilim dallarına göre daha geç oluşturduğu ortadadır. Bunun yanında Türkiye'de metropol şehirlerde daha köklü geçmişe sahip iletişim fakültelerinin akademik dergi yayınlama geleneği de kökleşmiş değildir. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi ve Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi gibi bu türden fakültelerde akademik bir bakış açısı kökleşmiş bir hale gelmiş olsa da bu bakış açısının bir dergi ile devamlılığı olan kurumsallaşma çabasının zayıf olduğu söylenilebilir. Zira söz konusu fakültelerin kendi dergileri olmalarına rağmen çoğu zaman bu dergiler uzun fasılalarla yayın hayatlarına devam etmiştir. Bu yüzden yapılan bu çalışmada yalnızca son on bir yılda sürekliliği olan fakülte dergileri çalışma örnekleme içerisine dahil edilmiştir.

Çalışma betimsel bir çalışma olup, araştırma verileri nicel içerik analizi yöntemi kullanarak elde edilmiştir. İçerik analizi tekniği metinler söz konusu olduğunda en sık kullanılan teknik olarak görülmektedir. İçerik analizi tekniği 20. yüzyıl başında Columbia Gazetecilik Okulu'nun gazetelerin nicelik analizine ilişkin çalışmalar yapmasıyla birlikte ortaya çıkmış bir analiz tekniğidir. Bu dönemde içerik analizine dayanarak yapılan çalışmaların temel konuları çeşitli konu başlıklarının envanterini çıkarmak, basın organlarının evrimini izlemek, yazıların sansasyon boyutunu ölçmek, kentte ve kırsal yerleşim birimlerinde çıkan günlük ve haftalık yayınları karşılaştırmak olmuştur (Bilgin, 2000:2). Nuri Bilgin içerik analizi tekniğini genel hatları ile anlattığı eserinde içerik analizi tekniklerinin üç tür ihtiyacı karşıladığını ifade etmektedir. Bunlar "politik ve sosyal ihtiyaçlar", "ekonomik ihtiyaçlar" ve "klinik ihtiyaçlardır" dır (2000:5-6). Bu çalışmada içerik analizinin gazetecilik alanındaki yayınların içeriğini ortaya koyarak aslında alandaki politik ve sosyal ihtiyaçları cevaplama girişimi içerisinde olduğu iddia edilebilir.

Çalışma örnekleme dahil edilen dergilerde sadece gazetecilik alanı ile ilgili olan yayınlar incelenmiştir. On bir yıllık dönemde gazetecilik alanı ile ilgili 300 adet makalenin yayınlandığı bulgulanmıştır. Bu makalelerin niceliksel yönünü ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulan kategorilerde yer alan veriler SPSS paket programı kullanılarak betimsel analiz tekniklerinden frekans analizi yardımı ile çözümlenmiştir. Yayın yılı, yayının çıktığı derginin ismi, yayının niteliği (teorik, uygulama, literatür tarama), uygulama çalışması ise bu uygulama çalışmasının niteliği (nitel, nicel, karma, laboratuvar), nicel çalışma ise yöntemi (içerik, frekans, anket), nitel çalışma ise yöntemi (söylem, eleştirel söylem, görüşme, gözlem, odak grup, nitel içerik, anket, çerçeveleme, derinlemesine mülakat, göstergebilim, tematik analiz), çalışmanın konusu yapılan bu çalışmanın temel araştırma kategorilerini oluşturmuştur.

Bulgular ve Yorum

Tablo 1'de 2009-2019 yılları arasında Türkiye'de iletişim fakültelerine bağlı olarak yayınlanan akademik dergilerin gazetecilik alanında yapmış oldukları yayın sayıları yer almaktadır. Buna göre söz konusu periyotta gazetecilik alanıyla ilgili en fazla yayın Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi

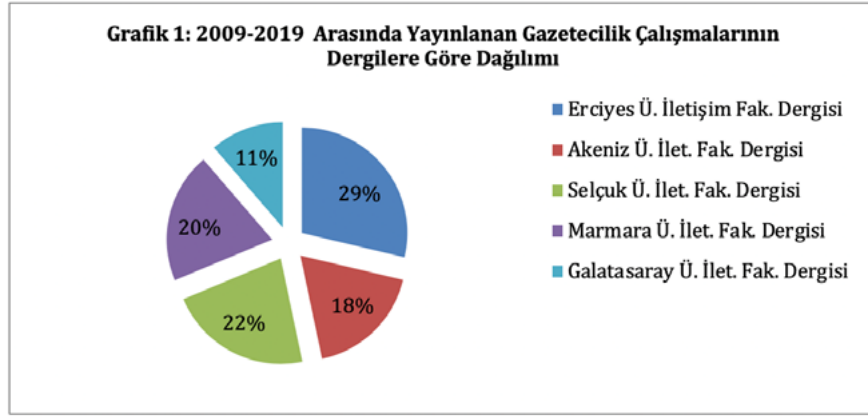
Dergisinde (85 yayın) çıkmış, onu sırasıyla (67 yayın) Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi ve Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (60 yayın) izlemiştir. Söz konusu dönemde alanla ilgili en az yayın Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisinde yer almış (34 yayın), Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 54 yayın ile gazetecilik alanıyla ilgili yayınlarına diğer dergilere göre daha az yer vermiştir. Dergilerin az da olsa kimi zaman gazetecilik alanıyla ilgili hiçbir yayına yer vermediği de görülmüştür. Örneğin Marmara İletişim Dergisi 2012 yılında, Selçuk İletişim Dergisi 2017 yılında, Erciyes İletişim Dergisi 2016 yılında gazetecilik alanıyla ilgili hiçbir yayını sayfalarına taşımamıştır. Galatasaray ve Akdeniz Üniversiteleri İletişim Fakülteleri dergilerinin 2009 yılına ait kayıtlarına ulaşamadığının da altı çizilmelidir.

DERGİ YIL	Akdeniz Ü. İlet. Fak. Dergisi	Erciyes Ü. İlet. Fak. Dergisi	Galatasaray Ü. İlet. Fak. Dergisi	Selçuk Ü. İlet. Fak. Dergisi	Marmara Ü. İlet. Fak. Dergisi	TOPLAM
2009	0	15	0	4	9	28
2010	1	3	2	6	5	17
2011	1	3	2	3	5	14
2012	7	4	2	10	0	23
2013	7	1	5	7	3	23
2014	2	7	2	8	2	21
2015	4	6	4	8	3	25
2016	8	0	6	6	8	28
2017	5	13	4	0	11	33
2018	13	15	4	7	10	49
2019	6	18	3	8	4	39
TOPLAM	54	85	34	67	60	300

Tablo 1. Gazetecilik İle İlgili Çalışmaların Dergi Bazında Yıllara Göre Dağılımı

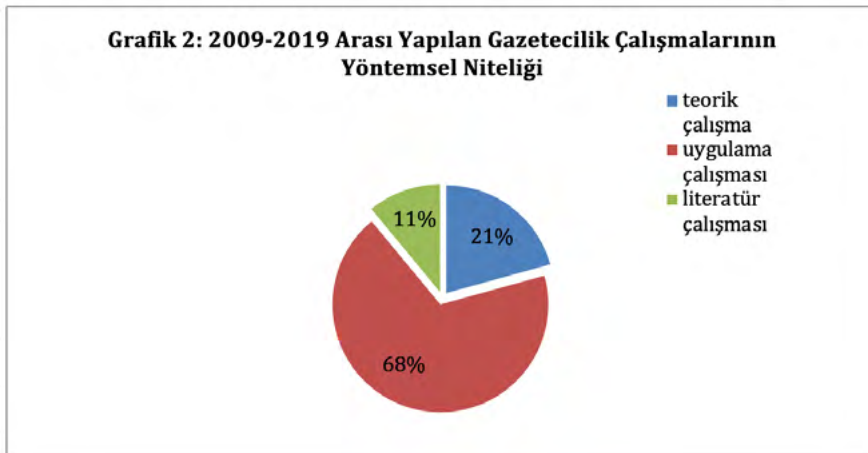
Özetle dergilerin 11 yıllık söz konusu periyotta gazetecilik alanıyla alakalı yayınlarının inişli çıkışlı bir grafik izlediği, 2016 yılından başlayarak söz konusu yayınların görece artış kaydettiği söylenilebilir. Yıl bazlı bakıldığında incelenilen dergilerin en çok 2018 (49 yayın) ve sırasıyla 2019 (39 yayın), 2017 (33 yayın) yıllarında gazetecilik alanıyla ilgili yayınlara yer verdikleri de grafik 1'den elde edilen bir başka bulgudur. En az yayının yapıldığı yıllar ise 2011 (14 yayın) ve 2010 (17 yayın) yıllarıdır.

Grafik 1'de 2009-2019 yılları arasına yayınlanan gazetecilik makalelerinin dergi bazında dağılımı yer almaktadır. Gazetecilik araştırma alanına en çok katkıyı Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi dergisinin yaptığı vurgulamak gerekir. Söz konusu dergide 11 yıllık zaman diliminde yayınlanan tüm makalelerin yüzde 29'u yayınlanmıştır. Selçuk İletişim ve Marmara İletişim dergileri de alana önemli katkıda bulunmuş diğer dergilerdir. Toplam 300 adet yayının yüzde 22'si Selçuk İletişim, yüzde 20'si de Marmara İletişim dergilerinde kendilerine yer bulmuştur.

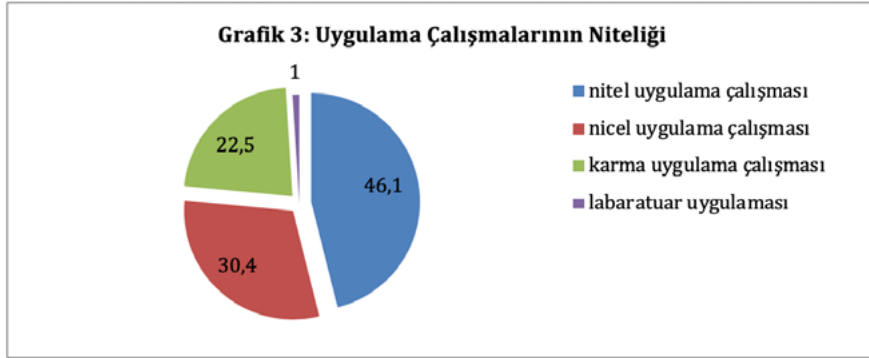

Araştırmada yayınlanan makalelerin yöntemsel niteliğine de bakılmıştır. Grafik 3’de görüleceği üzere incelenen İletişim Fakültesi dergilerinin daha çok uygulama çalışmalarına yer vermesi söz konusudur. Ele alınan on bir yıllık dönemde gazetecilik alanı ile ilgili makalelerin yüzde 68’inin uygulama çalışması olması bilimsel açıdan olumlu görülebilecek bir özelliktir. Dergi bazlı bakıldığında ise uygulama çalışmalarına en çok yer veren fakülte dergisinin 53 çalışma ile Erciyes İletişim Dergisinin olduğu, onu yakın bir sayı ile takip eden Selçuk İletişim Dergisinde ise 50 çalışma yayınladığı görülmüştür. En az uygulama çalışması ise Galatasaray İletişim Dergisinde (26 çalışma) yayınlanmıştır. Uygulama çalışmalarının sayıca teorik ve literatür çalışmalarına göre çok olması Türkiye’de akademik çevrede takip edilen bilimsel araştırma gelenekleri ile de açıklanabilir. Şöyle ki; köken olarak ABD’de ortaya çıkan kitle iletişim araştırmalarının öncelikle kapitalist devlet yapısının devamına hizmet edecek biçimde iletişim araştırmalarını etki konusuna odaklanarak dizayn etmesi söz konusudur. Söz konusu araştırmalarda pozitif bilim metotları benimsenmiş, deney, gözlem ve saha araştırmaları kitle iletişim araçlarının bireysel ve toplumsal etkilerini ortaya koymak için kullanılmıştır. Türkiye’de de İletişim Fakültelerinin ikinci genişleme dalgasında kurulan (Birinci dalga Ankara, Eskişehir, İstanbul, İzmir gibi kentleri kapsar) Anadolu şehirlerindeki iletişim fakültelerinin (Konya, Kayseri, Erzurum, Antalya gibi) daha çok eleştirel bakış açısının dışında ana akım medya araştırmaları içerisinde çalışmalar ortaya koymaları ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Böylece yapılan çalışmanın bulgularının da onayladığı gibi Anadolu şehirlerinde çıkarılan İletişim Fakülteleri dergilerinde eleştirel den çok ana akım medya çalışmalarının benimsendiği, bir araştırma niteliği olarak araştırma ve gözleme dayanan uygulamalı iletişim araştırmalarının sayıca fazla olduğu söylenebilir.

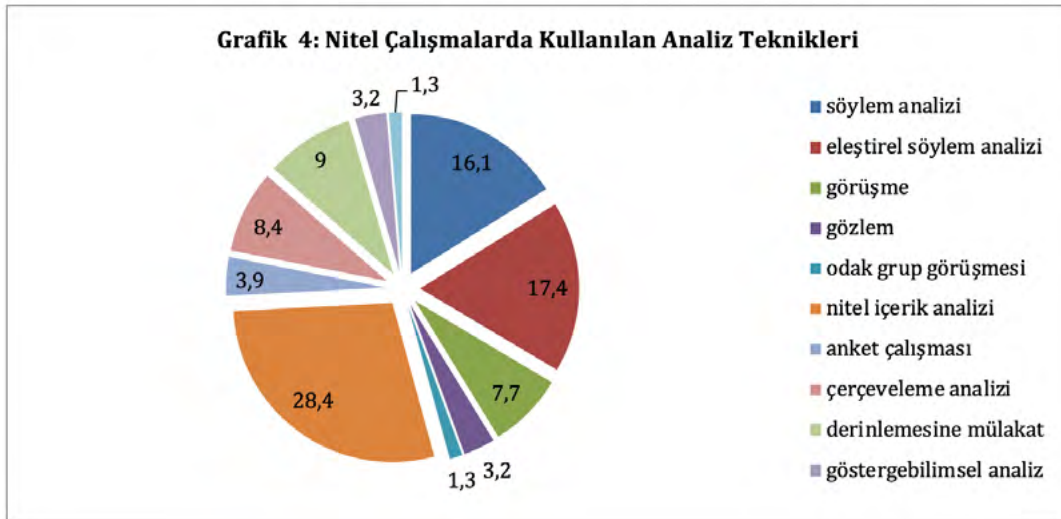
Grafik 2’den de görüleceği üzere teorik çalışmalar söz konusu on bir yıllık dönemde gazetecilik alanıyla ilgili yapılan araştırmaların yüzde 21’ini, literatür çalışmaları ise ancak yüzde 11’ini oluşturmuştur. Sayıca bakıldığında ise incelenen 300 çalışmanın 62 tanesi teorik, 33 tanesi de literatür tarama çalışmasından oluşmuştur.

Yapılan araştırmada uygulama çalışmalarının hangi bilimsel yöntemi kullandığı da incelenmiştir. Grafik 3'e bakıldığında uygulama çalışmaları içerisinde nitel çalışmaların kayda değer bir üstünlüğünden söz edilebilir. Yapılan toplam 205 uygulama çalışmasının yüzde 46,1'i nitel analiz teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda en çok kullanılan ikinci analiz tekniği ise nicel yöntemlerdir. Yapılan uygulama çalışmalarının yüzde 30,4'ünü nicel analiz tekniğini kullanan çalışmalar oluşturmaktadır. Karma çalışmalar yani hem nitel hem de nicel analiz tekniklerini bir arada kullanarak gerçekleştirilen çalışmalar da yüzde 22,5 lik bir oranla hatırı sayılır bir orana ulaşmıştır.

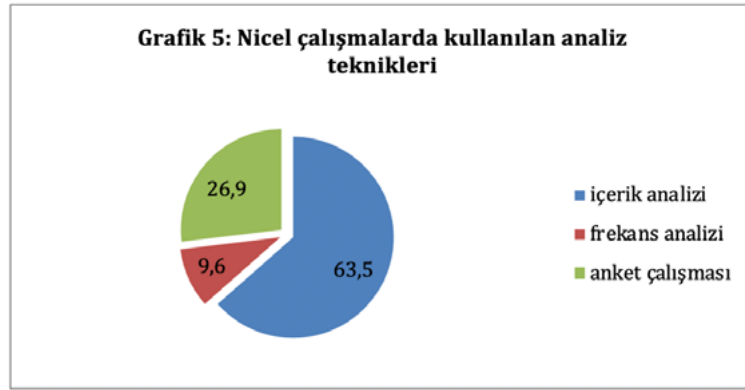
Bilimsel araştırmalarda nitel veri analizleri nicel veri analizlerine göre daha geç bir dönemde² kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra artan bir şekilde nitel veri analizi tekniğinin sosyal bilimler araştırmalarında kullanıldığına şahit olunmuştur. Gazetecilik alanıyla ilgili yapılan bu betimleyici çalışma da bu tepiti doğrular biçimde nitel veri analizi tekniklerinin son on bir yıllık süreçte gazetecilik çalışmalarında nicel çalışmalara göre daha çok kullanıldığını doğrulamıştır.

Yapılan çalışmada gazetecilik makalelerinde kullanılan nitel analiz yöntemlerinin neler olduğu da araştırılmıştır. Grafik 4'te de görüleceği üzere nitel analiz tekniği ile yapılan uygulama çalışmalarının en çok kullandığı analiz yöntemi söylem analizidir. Söylem analizi ve eleştirel söylem analizi teknikleri toplamda yüzde 33,5 lik bir oranla (yüzde 16,1+ yüzde 17,4) yapılan çalışmalarda kullanılan nitel analiz yöntemi içerisinde en çok başvurulan analiz tekniği olmuştur. Nitel içerik analizi tekniği ise yüzde 28,4'lük oranla ikinci sırada en çok başvurulan analiz tekniği olarak tespit edilmiştir. Yapılan nitel uygulama çalışmalarında en çok başvurulan diğer teknikler ise 'derinlemesine mülakat' (yüzde 9), 'çerçeveleme analizi' (yüzde 8,4) ve 'görüşme' (yüzde 7,7) olmuştur.

Nicel uygulama çalışmalarına bakıldığında ise en çok kullanılan tekniğin içerik analizi tekniği olduğu görülmüştür. 2009-2019 arası dönemde yayınlanan gazetecilik çalışmalarında en çok kulla-

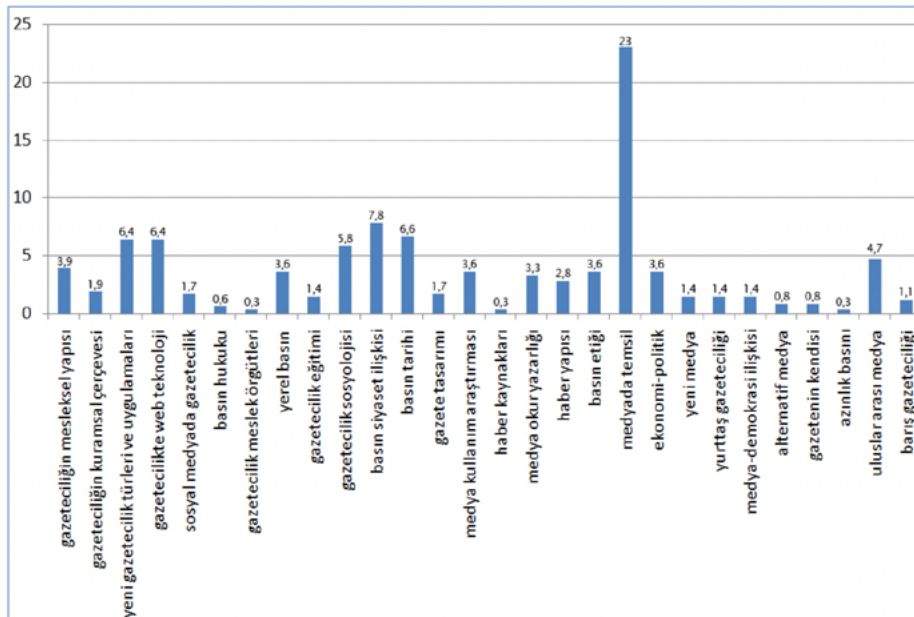

nilan nicel analiz tekniği yüzde 63,5'lik oranla içerik analizi olmuştur. Nicel içerik analiz tekniğinden sonra en çok yararlanılan ikinci nicel teknik ise anket çalışması (yüzde 26,9) olmuştur. Söz konusu anket çalışmaları bir takım sayısal değerler elde etmeye yöneliktir. Üçüncü olarak en sık kullanılan nicel teknik ise yüzde 9,6'lık oranla frekans analizidir.

Grafik 6'da ise incelenen 300 gazetecilik çalışmasının konu olarak dağılımı sergilenmektedir. Buna göre 'medyada temsil' başlığı yüzde 23'lük oranla çalışmalarda en sık ele alınan konu olmuştur. Bu konunun içinde dezavantajlı grupların, siyasal, sosyal ilişkilerin, siyasal elitlerin, siyaset alanına ilişkin konuların, Türkiye'de aktüel olan tartışma konularının, haber konularının vb. en sık ele alınan medyada temsil alt konuları olduğu görülmüştür. Yani bu türden olgu-kavram ve olayların medyada nasıl temsil edildiği (örneğin Mavi Marmara olayı, Kürt sorunu, Alevi meselesi, Rahip Santoro'nun öldürülmesi gibi güncel veya her dönem tartışılan konular) inceleme konusu yapılan gazetecilik çalışmalarının en sık araştırdığı konudur.

İncelenen çalışmalarda ikinci sırada en sık işlenen konu kategorisini ise yüzde 7,8'lik oranla 'basın-siyaset ilişkisi' oluşturmuştur. Bu konu kategorisi başlığı altında basının siyasal kurum, aktör ve olaylar ile olan ilişkisinin gazetecilik çalışmalarında sıklıkla araştırma konusu haline getirildiği görülmüştür. Gazetecilik alanıyla ilgili yapılan makalelerde ele alınan üçüncü konu kategorisini ise basın tarihi oluşturmuştur. Buna göre Anadolu topraklarında Osmanlı'dan günümüze kadar geçen süreçte gazetecilik alanıyla ilgili yapılan faaliyetlerin, özetle basın tarihinin araştırmacılar tarafından ele alınan önemli bir konu başlığı olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 6. Gazetecilik Çalışmalarının Konu Dağılımı

Grafik 6'da yüzde 6,4'lük oran ile 'yeni gazetecilik türleri ve uygulamaları' ile 'gazetecilikte web teknoloji' konu kategorilerinin söz konusu çalışmalarda dördüncü sırayı paylaşarak, araştırmacıların gazetecilik makalelerinde en sık çalıştığı konuların başında geldiğini söylemek mümkündür. Bu konu kategorilerinin aslında birbirlerine yakın çalışma alanlarını içerdiğini de belirtmek gerekir. Şöyle ki; yeni gazetecilik türleri ve uygulamaları başlığı altında 'drone gazeteciliği, youtube haberciliği, yurttaş gazeteciliği vb.' yeni gazetecilik uygulamaları yer almakta olup, bu türden uygulamaların temel dayanak noktasının worl wide web (www) olduğunu görmek gerekir. Diğer yandan gazetecilikte web teknoloji konu kategorisi de internete dayanan uygulamaların haber yapma pratiklerini nasıl etkilediği, değiştirdiği gibi araştırma sorularına çatısı altında bulundurmaktadır. Dolayısıyla her iki konu kategorisi birleştirildiğinde aslında elde edilen yüzde 12,8'lik oran internet tabanlı uygulama pratikleri ve habercilik anlayışının araştırmacılar tarafından en çok irdelenen araştırma sorusu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Gazetecilik çalışmalarının beşinci sırada ele aldığı konu kategorisini yüzde 5,8'lik oranla gazetecilik sosyolojisi oluşturmuştur. Bu konu kategorisinde araştırmacıların haberin ve habercilik pratiklerinin toplumsal hayatla kesişme noktalarında meydana gelen değişim ve gelişmeleri sıklıkla araştırdığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Yapılan bu çalışma son on yılda düzenli yayın yapan iletişim fakültesi dergilerinde gazetecilik alanına ilişkin makalelerin ne yönde ilerlediğini ve ne tür konular üzerine odaklandığını betimleme çabasıdır. Akademik alana büyük şehirlerdeki iletişim fakültelerinden daha geç başlayan Erciyes İletişim ve Selçuk İletişim Fakültelerinin dergilerinin büyük şehirlerdeki paydaşlarına göre sayısal bakımdan ilerleme kaydettiğini ve düzenli biçimde gazetecilik alanıyla ilgili makalelere yer verdiğini söylemek gerekir.

2009-19 yılları arasındaki on bir yıllık süreçte incelenen gazetecilik çalışmalarının yüzde 68'inin uygulama çalışması olması araştırmadan çıkan bir diğer önemli sonuçtur. Verilerin toplanması aşamasında Türkiye gibi bir ülkede yaşanan zorluklar (gazete arşivlerinin yetersizliği, dijital ortama aktarılmamış olması, İstanbul, Ankara dışında ulusal gazete arşivlerine ulaşamama, gazete tarama işini profesyonelce yapan firmaların sunacakları hizmet karşılığı yüksek meblağlar istemesi gibi) karşısında uygulama çalışmalarında artış yaşanması önemli bir bilimsel gelişme olarak kabul edilebilir. Diğer yandan uygulama çalışmalarının bu denli yüksek olması gazetecilik bilim alanında pozitivist bilim anlayışının yaygın olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır. Bunun dışında uygulama çalışmalarında yaklaşık yüzde 46'luk bir oranla nitel araştırma yöntemlerinin araştırmalarda kullanılması söz konusudur. Dünyada özellikle sosyal bilimler alanında nicel çalışmaların popüler olduğu 1990'lı yıllara kadar olan dönemde sonra nitel çalışmaların bilgisayar teknolojisinin desteğini de alarak gittikçe artmaya başladığı, hatta 2000'ler sonrasında daha da yoğunlaştığını söylemek mümkündür³. Nitekim yapılan bu çalışmada da söz konusu trendin bulgulandığını ifade etmek gerekir. 2009-19 yılları arasında iletişim alanında faaliyet gösteren fakülte dergilerinin gazetecilik alanıyla ilgili çalışmalarında nitel uygulama çalışmalarının ağırlıkla yer aldığı görülmüştür.

Ele alınan dönemde incelenen çalışmaların daha çok medyada temsil konu kategorisine eğildiği, Türkiye'de ve dünyada konuşulan, tartışılan, merak edilen konu/sorun/olay ve olguların medyada nasıl haber yapıp, okuyucuyu nasıl sunulduğu gazetecilik araştırmalarının en çok en cevaplamaya çalıştığı araştırma sorusunu oluşturmuştur. Yapılan bu çalışma 2009-2019 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış olan gazetecilik alanına ilişkin çalışmaları niceliksel bir takım verilerden hareketle betimleme çabasıdır. Türkiye'de alanda faaliyet gösteren dergilerin düzenli yayın hayatına sahip olmaması yapılan bu araştırmanın sonuçlarının genellenebilmesi önündeki en büyük engeli

³ Bu konuda daha detaylı bilgi için Small'ın 2011 yılında yaptığı ve nitel çalışmalarda karma araştırma yöntemlerinin nasıl yaygınlaştığını anlatan geniş çalışmasına bakılabilir. Small, M. L. (2011). How to Conduct a Mixed Methods Study: Recent Trends in a Rapidly Growing Literature, *Annu. Rev. Sociol.* 37:57-86, http://sites.uci.edu/ethnographicmethods/files/2015/08/Small_HowToConduct-MixedMethods.pdf.

oluşturmuştur. Bunun yanında ortaya konulan sayısal verilerin ve yapılan bir takım çıkarımların yapılabilecek daha kapsamlı çalışmalar açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Son olarak iletişim alanının bütünsel olarak ele alan ve daha kapsamlı çalışmaların Türkiye’de iletişim araştırmalarının yönünün nereye gittiğini bulgulamak açısından faydalı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Atabek Ü. ve Atabek Şendur G. (2019). Türkiye’de Gazetecilik Literatürü: 1992-2018 Yılları Arasında Yayınlanmış Makaleler Üzerine Bir İnceleme, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (31), sayfa no. ss. 710-732.

Balta Peltekoğlu F. ve Tozlu E. (2018). ‘The Bibliometric Profile Of Articles Written By Female Authors In The Field Of Public Relations At Refereed Journals Of Communication Faculties In Turkey’, Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 2-2: 55-65.

Bilgin, N. (2000). İçerik Analizi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 109, İzmir.

Erdoğan İ. (2009). İletişim Araştırmalarının Geleceği, (içinde) Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın, (der.) Korkmaz Alemdar Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s.780-812. URL: https://www.researchgate.net/profile/Irfan_Erdogan/publication/267038706_Iletisim_Arastirmalarinin_Gelecegi/links/544347b00cf2a76a3ccb0fd6/Iletisim-Arastirmalarinin-Gelecegi.pdf

Feely, T. H. (2008). A Bibliometric Analysis of Communication Journals from 2002 to 2005, Human Communication Research, Volume 34, Issue 3, 1 pp.505-520

İnceoğlu, Ç. (2014). Türkiye’de Sinemayı Konu Alan Doktora Tezleri Üzerine Bibliyometrik Bir Çözümleme, İleti-ş-im, 21, Aralık, ss-31-50.

Lee C. ve Sohn D. (2015). Mapping the Social Capital Research in Communication: A Bibliometric Analysis, Journalism & Mass Communication Quarterly, 1-22, DOI: 10.1177/1077699015610074.

Segado-Boj F. (2020). Research On Social Media And Journalism (2003-2017): A Bibliometric And Content Review. Transinformação, v. 32, e180096, 2020. [http:// dx.doi.org/10.1590/1678-9865202032e180096](http://dx.doi.org/10.1590/1678-9865202032e180096).

Ulu S. ve Akdağ M. (2015). Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği, Selçuk İletişim, 9 (1): 5-21.

Summary

The history of the institutionalization of communication faculties in Turkey is not date back to very old. Journalism and public relations schools, which became a four-year faculty just in 1992, continued their education life as two-year colleges starting from the 1960s. The first academic staff who were the founders of the communication faculties were the researchers who made an academic career in the fields of political science, sociology, psychology and even law and switched to communication academics. The first communication faculties in Turkey were established in the big cities like Ankara, Istanbul and İzmir. Yet, these faculties were staffed within the tradition of Anglo-American communication researches. Exceptionally, there were a limited number of academics of critique cole with in the Faculty of Communication at Ankara University. It is possible to say that in Turkey communication faculties has maturated later in terms of academic aspects comparing to the communication faculties in the USA and the Western Europe. As such, the in crease rate of academic publications was also low, and had a tendency to rise after 2000s.

Un doubtedly this is to a large extent stem from the fact that, the field of mass communication has monopolized by the State for many years. This study aims to determine the quantity of journalism studies published in the academic journals of the communication faculties in Turkey at the academic level. The population of the study constitutes all communication research journals published in academic level in Turkey. However, the difficulty of researching all journals required determining

a sample set. The academic journals published by the communication faculties regularly past eleven years in Turkey has formed the sample set of the study. Academic journals of Marmara, Erciyes, Selçuk, Akdeniz and Galatasaray Communication Faculties, which meet these criteria, were included in the research sample.

For this period, all publications in these journals were examined and quantitative content analysis method was applied to three hundred articles that were determined to be related to journalism. Thus, data was obtained regarding the articles about journalism published intensely in which journals and in what years. Apart from this, the answers to the following questions were sought with there search design can: article be defined as theory, practice, literature study? If it is an practice study, which of the qualitative, quantitative, laboratory or combined methods is used? If it is a qualitative study which of the qualitative analysis techniques of discourse analysis, interview, observation, framing, etc. is used? If it has a quantitative research pattern, which of the content analysis, frequency analysis or survey techniques is used? And finally, on which research topic the article has focused? The data obtained at the end of the study can be summarized as follows: Journalism studies in the academic journals examined are practice studies with a rate of 68 percent. The fact that the number of practice studies on journalism field is higher than the theory and literature based studies can be interpreted as an indication that Anglo-American communication research vein is still strong in Turkey. It is another result that qualitative analysis techniques are used more intensely in practice studies with a rate of 46.1 percent. The increasing use of qualitative analysis techniques in social sciences in recent years has also shown it self in journalistic research. Among qualitative research methods, techniques such as discourse analysis, critical discourse analysis and qualitative content analysis have emerged as the most used qualitative research techniques.

In the quantitative practice studies, the quantitative content analysis method was the most used technique. Another conclusion arising from the research is that the published articles mostly focused on representation research in the media.

Accordingly, journalism studies examined focused substantially on how a problem, issue or event is handled and processed in the media. The new journalism types and practices that emerged based on the press-politics relationship and internet technology have created other research topics that are frequently addressed.

DÜZELTME / CORRECTION NOTICE

ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 2020 yılı Mart sayısında (Cilt: 10 Sayı: 1) yayımlanan “Nöroplastisite’nin Etkileri Üzerine Bir Eğitim Programı ve Yeni Bir Teknik Önerisi: Süpürme Tekniği” başlıklı makalede, dergiye gönderilen nüshada dipnot olarak yer alan 1. “Bu çalışma Prof. Dr. Ahmet İsmail ÖZÇELİK’in danışmanlığında Nalan Sabır Taştan’ın “Nöroplastisite’nin Gündelik Hayata, Örgüt Psikolojisine, Eğitim - Öğretim Alanına Uygulanabilirliği Ve Öğrenme - Bellek, Kişisel Gelişim, Psikolojik Ve Nörolojik Faktörler Üzerine Etkilerini Ortaya Koymayı Sağlayacak Eğitim Programı Ve Bir Uygulama” isimli Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır ve bu çalışmada yer alan bilgilerin bir bölümü daha önce 14. Ulusal Sinir Bilimleri Kongresinde Poster Bildiri olarak sunulmuştur.” kısmı derginin basımında sehven unutulmuştur.

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODÜSOBİAD

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200
Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Binası 3. Kat
Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez/ORDU/TÜRKİYE

Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31 sbe@odu.edu.tr

www.odu.edu.tr
sbe.odu.edu.tr